

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ: ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ: ΔΙΚΣΕΟ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΡΟΝΤΖΑΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ

ΠΙΕΡΡΟΥ ΕΥΘΑΛΙΑ
ΚΡΑΝΙΩΤΗ ΜΑΡΙΑ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ, 2008

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	2

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1°

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1. Εισαγωγικά	6
2. Ιστορική αναδρομή	7
3. Η γυναίκα στην αρχαία ελληνική κοινωνία	8
4. Βιομηχανική Επανάσταση	10
5. Η θέση της γυναίκας σήμερα παγκόσμια και στην Ελλάδα	15
6. Η γυναίκα στα κατώτερα και μεσαία στρώματα της ιεραρχίας	23
7. Η γυναίκα στην ανώτερη ιεραρχία (management)	26
8. Γυναίκες σε διευθυντικές θέσεις	30
9. Γυναίκες και επαγγέλματα	34
10. Η γυναίκα στην επιστήμη και την πολιτική	35
11. Η γυναικεία επιχειρηματικότητα	40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2°

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ Η ΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΥΠΟΣΤΑΣΗ

1. Εισαγωγικά	54
2. Η γυναίκα στην αρχαία ελληνική κοινωνία	54
3. Βιομηχανική Επανάσταση	56
4. Η γυναίκα στη σύγχρονη κοινωνία	61
5. Εθνική Νομοθεσία	63
6. Σημαντικοί σταθμοί του γυναικείου κινήματος	66
7. Διεθνείς Συμβάσεις	67
8. Νομοθετικά Μέτρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης	68
9. Προγράμματα Κοινωνικής Δράσης για τις Γυναίκες	69

10. Ισότητα των φύλων	70
10.1. Το Νομικό Πλαίσιο για την Ισότητα των Φύλων στην Ελλάδα	73
10.2. Η Ευρωπαϊκή Ένωση για την Ισότητα των Φύλων	74
10.3. Τα δικαιώματα των γυναικών ως ανθρώπινα δικαιώματα	78
11. Επισκόπηση της Νομοθεσίας και των Πολιτικών για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα των Γυναικών της Υπαιθρου στην Ελλάδα	78
11.1. Νομικό πλαίσιο και πολιτικές δικαιωμάτων	81
11.2. Εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση	84
11.3. Απασχόληση	86
11.4. Οικογενειακή και επαγγελματική ζωή	89
11.5. TRAFFICKING (Διακίνηση προσώπων)	90
11.6. Βία εναντίον των γυναικών	92
11.7 Γυναίκες στα κέντρα λήψης αποφάσεων	95

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

1. Εισαγωγικά	97
2. Η κοινωνική θέση της γυναίκας στην καπιταλιστική κοινωνία	99
3. Ο ρόλος της γυναίκας του σήμερα	102
4. Ο οικονομικός και κοινωνικός ρόλος των γυναικών της υπαίθρου	103
5. Γυναικεία απασχόληση και τοπική ανάπτυξη	108
6. Η συμμετοχή της γυναίκας στην πολιτική	109
7. Η μειονεκτική θέση της γυναίκας στην εργασία	112
8. Φύλο και απασχόληση	114
8.1. Ανισότητες των φύλων στην απασχόληση	122
9. «Χωριστικότητα» των επαγγελματιών ανδρών και γυναικών	125
10. Το χάσμα αμοιβών αντρών και γυναικών	127
11. Ανισότητες των φύλων στο εισόδημα	133
12. Η άμισθη εργασία των γυναικών	134
13. Έμμεσες μορφές άνισης μεταχείρισης	135
14. Ιστορική διάσταση στις ανισότητες των φύλων στην εκπαίδευση	138
15. Εκπαίδευση και επίδραση στο μέγεθος της γυναικείας επαγγελματικής απασχόλησης	148
15.1. Επίπεδο εκπαίδευσης και συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό	149
16. Ανεργία και επίδραση στο μέγεθος της γυναικείας επαγγελματικής	

απασχόλησης	154
-------------	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

1. Εισαγωγή	159
2. Σχέση γυναίκας και πολιτικής	161
3. Κοινωνικο-πολιτικές διαδικασίες και αντιπροσώπευση γυναικών	162
4. Η Ελληνίδα και η πολιτική	168
5. Ιστορική αναδρομή της συμμετοχής των Ελληνίδων στα πολιτικά δρώμενα	171
6. Κρατικός φεμινισμός και έμφυλες δράσεις στη σύγχρονη Ελλάδα	178
7. Ισότητα και Δημοκρατία στην Ε.Ε.	185
8. Η θέση της γυναίκας στην κοινωνία-πολιτική και τα σύγχρονα αιτήματα	186
9. Η γυναικεία ψήφος	190
10. Η συμμετοχή γυναικών στην ελληνική πολιτική ζωή	192
11. Ο ρόλος του Πολιτικού Συνδέσμου Γυναικών	194
12. Γυναίκα – πολιτική και ΜΜΕ	195
12.1. Φύλο και Τηλεοπτικά DEBATES	200
12.2. Γυναίκες & Προεκλογικός Αγώνας	201
12.3. Ο ρόλος της Πληροφορίας σε μια Σύγχρονη Δημοκρατία Ισότητας	202

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Εισαγωγικά	208
2. Γυναικεία εργασία και φύλο στις κοινωνικές επιστήμες	209
3. Αμοιβόμενη και μη αμοιβόμενη γυναικεία εργασία	212
4. Γυναίκες και μη αμοιβόμενη εργασία	214
5. Γυναικεία εργασία και ευέλικτες μορφές απασχόλησης	215
6. Μερική απασχόληση και έμφυλες διακρίσεις	217
7. Η γυναικεία εργασία στο σπίτι	218
8. Γυναικεία εργασία και αποδοχές	219
9. Η γυναικεία εργασία στον αγροτικό τομέα παραγωγής	220
10. Γυναικεία επιχειρηματικότητα και αγορά εργασίας	224
11. Η Γυναικεία εργασία στον τουριστικό τομέα	225

12. Γυναικεία εργασία και μετανάστευση	227
13. Έμμισθη οικιακή εργασία και μετανάστριες	230
14. Γυναικεία εργασία και νέες τεχνολογίες	231
15. Σχολιασμός των βασικών προβλημάτων για τη γυναικεία εργασία	232

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6°

Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Εισαγωγικά	235
2. Ιστορική εξέλιξη της γυναικείας εργασίας	239
2.1. Η εργασία των γυναικών στην Ευρώπη από τον 19° αιώνα	242
2.2. Η γυναικεία εργασία στον 20° αιώνα	245
3. Η απασχόληση της γυναίκας στην Ελλάδα μετά τη σύσταση του νέου Ελληνικού κράτους	248
4. Γυναικεία εργασία στην Ελλάδα στον 20° και τον 21 ^ο αιώνα	250
5. Εμπειρικές έρευνες για την Ελλάδα	253
6. Εμπειρικές έρευνες για την Ευρώπη	256
7. Θεσμικό πλαίσιο	258
8. Στατιστικά στοιχεία	261
8.1. Για τη δεκαετία 1981-1991	261
8.1.1 Μεταβολή στην κατάσταση απασχόλησης των γυναικών	261
8.1.2 Μεταβολές στην κλαδική σύνθεση της απασχόλησης των γυναικών	265
8.1.3 Μεταβολές στην απασχόληση κατά ευρύτερη επαγγελματική κατηγορία	267
8.1.4 Κατάσταση απασχόλησης και επίπεδο εκπαίδευσης	268
8.1.5 Οι αμοιβές κατά φύλο	271
8.1.6 Απασχόληση στο Δημόσιο Τομέα	272
8.2. Για τα έτη από 1993 έως 1990	272
8.2.1 Χαρακτηριστικά της ανεργίας των γυναικών	274
8.2.2 Μεταβολές στην κατάσταση απασχόλησης των γυναικών	275
8.2.3 Μεταβολές στην κλαδική σύνθεση της απασχόλησης των γυναικών	276
8.2.4 Μεταβολές στην απασχόληση κατά ευρύτερη	

επαγγελματική κατηγορία	277
8.2.5. Κατάσταση απασχόλησης και επίπεδο εκπαίδευσης	278
8.2.6. Μεταβολές στην απασχόληση σε σχέση με τη θέση στην επιχείρηση	281
8.2.7. Μερική απασχόληση	283
8.2.8. Αμοιβές κατά φύλο	285
8.2.9. Απασχόληση στο Δημόσιο Τομέα	286
8.3. Για τα έτη 2000-2008	287
8.3.1 Χαρακτηριστικά ανεργίας των γυναικών	290
8.3.2. Μεταβολές στην κλαδική σύνθεση της απασχόλησης των γυναικών	297
8.3.3 Μεταβολές στην απασχόληση κατά ευρύτερη επαγγελματική κατηγορία	301
8.3.4. Κατάσταση απασχόλησης και επίπεδο εκπαίδευσης	304
8.3.5. Μεταβολές στην απασχόληση σε σχέση με τη θέση στην επιχείρηση	308
8.3.6. Πλήρης, μερική και μισθωτή απασχόληση	311
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	315
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	322

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το επίπεδο πολιτισμού ενός λαού, μιας κοινωνίας μιάς ολόκληρης εποχής, κρίνεται από τη θέση της γυναίκας σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής.

Στη σημερινή πραγματικότητα και σε ολόκληρο τον πλανήτη η θέση των γυναικών δεν είναι η ίδια παντού και δυστυχώς σε πολλές περιπτώσεις αντί οι αντιθέσεις και οι ανισότητες να αμβλύνονται, παρατηρείται μια ακόμη μεγαλύτερη όξυνση στις διακρίσεις σε βάρος τους και παρά την εξέλιξη στην οποία υποτίθεται ότι προχωρά ο σύγχρονος κόσμος.

Στη χώρα μας τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι θεσμικά κατοχυρωμένα και η ισότητα των δύο φύλλων έχει νομοθετικά επιτευχθεί στο μεγαλύτερο βαθμό, ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες.

Εξακολουθεί όμως να υπάρχει μια διάσταση θεσμικού πλαισίου και πραγματικότητας, όσον αφορά την εν τοις πράγμασι άσκηση των δικαιωμάτων των γυναικών. Σε μείζονα κοινωνικοοικονομικά ζητήματα, όπως για παράδειγμα στο θέμα της εργασίας, ο γυναικείος πληθυσμός είναι μια από τις σημαντικότερες ομάδες που υφίσταται σε μεγαλύτερο βαθμό την αδικία της ανεργίας και του αποκλεισμού απ' ότι άλλες ομάδες.

Το αισιόδοξο στοιχείο για την Ελλάδα του 21ου αιώνα είναι ότι οι γυναίκες συμμετέχουν ενεργά όλο και περισσότερο στη δημόσια ζωή, όχι μόνο στο επίπεδο των θεσμών, αλλά και σε κάθε ζήτημα μικρό ή μεγάλο που απασχολεί την κοινωνία.

Ο ρόλος ή οι ρόλοι -γιατί είναι περισσότεροι του ενός- που ενσαρκώνονται από τη γυναίκα, στην πραγματικότητα αφορούν τις πολύπλευρες εκφράσεις αυτής της συμμετοχής της, σε όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας.

Επιγραμματικά, τα κύρια πεδία βίωσης των ρόλων αυτών, είναι η οικογένεια, η εργασία, ο πολιτισμός με την ειδικότερη σημασία, η επιστήμη, οι θεσμοί της οργανωμένης πολιτείας μας.

Στόχος και χρέος μας πρέπει να είναι, η ισοτιμία των ρόλων και για τους άνδρες και για τις γυναίκες.

Ο ρόλος και η θέση της γυναίκας στην κοινωνία μας και στη σύγχρονη πραγματικότητα κρίνουν τελικά όλους μας, αλλά κρίνουν κυρίως το μέλλον της ανθρωπότητας.

Στις εξελίξεις που πραγματοποιήθηκαν τόσο στο οικονομικό, όσο και στο κοινωνικό γίγνεσθαι του περασμένου αιώνα, και που πραγματοποιούνται ακόμα και σήμερα, η γυναίκα συνέβαλε και συνεχίζει να συμβάλλει θετικά. Γεγονός που έχει αντικτυπο τόσο στην αγροτική, όσο και στην εθνική οικονομία. Η γυναίκα αποτελεί τη ψυχή και το μοχλό της οικογένειας, αλλά είναι και παράγοντας ανάπτυξης στις τοπικές κοινωνίες.

Ο προηγούμενος αιώνας χαρακτηρίζεται από τη προσπάθεια και τους αγώνες των γυναικών για νομική ισότητα και κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους στο κοινωνικοοικονομικό τομέα. Διάφορες διεθνείς συμβάσεις αλλά και νόμοι προς αυτή την κατεύθυνση έχουν κατά καιρούς ψηφιστεί αλλά μένουν ανενεργοί και ουσιαστικά ανύπαρκτοι. Ο αιώνας που διανύουμε προσδοκάται να επιφέρει θετικές αλλαγές για χάρη των γυναικών, αφού οι προοπτικές είναι καλύτερες σε σχέση με τον προηγούμενο αιώνα. Το μορφωτικό επίπεδο των γυναικών συνεχώς βελτιώνεται και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τη συνεχή μείωση των απασχολούμενων στον πρωτογενή και στον δευτερογενή τομέα και την αύξηση της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα της παραγωγής.

Με την είσοδο της γυναίκας στην εργασία προέκυψαν νέοι ρόλοι και για τα δύο φύλα, τόσο στον οικογενειακό, όσο και στον εργασιακό χώρο. Για να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν και τα δύο φύλα στις νέες απαιτήσεις, είναι αναγκαία η βοήθεια διεθνών οργανισμών, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των εθνικών κυβερνήσεων με ειδικά προγράμματα και πολιτικές, που θα μπορούν να συνδυάσουν, όσο το δυνατό καλύτερα τον οικογενειακό και επαγγελματικό βίο.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από έξι κύρια κεφάλαια και στόχο έχει να καταδείξει τα προβλήματα που ακόμη αντιμετωπίζει η σύγχρονη γυναίκα μέσα στο σημερινό κοινωνικό γίγνεσθαι, απότοκος μιας ανδροκρατούμενης κοινωνίας και φελοκρατικών συνηθειών του παρελθόντος.

Συγκεκριμένα: Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια αναφορά της θέσεως της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία και οικονομία του χθες και του σήμερα, τις θέσεις που κατείχε και που κατάφερε μέσω αγώνων να κατακτήσει σήμερα.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στη νομική υπόσταση της γυναίκας μέσα

στην κοινωνία. Αρχικά γίνεται αναφορά στην εξελεγκτική πορεία της γυναίκας για την νομική της θέση και έπειτα αναφέρονται τα δικαιώματα των γυναικών σε διάφορους τομείς. Μέσα από τις σελίδες τις εργασίας μας αποδεικνύεται ότι το γυναικείο κίνημα επέφερε μεγάλες αλλαγές στη ζωή όλων των γυναικών, επιδιώκοντας να βελτιώσει τη νομική θέση των γυναικών και να καταρρίψει τα αρνητικά στερεότυπα και τις προκαταλήψεις σχετικά με τις γυναίκες. Παρ' όλα αυτά σήμερα οι γυναίκες έχουν πλέον νομική ισότητα με τους άντρες (τυπική ισότητα). Ωστόσο, δεν έχει ακόμη επιτευχθεί η κοινωνική ισότητα με το άλλο φύλο (δηλαδή η ουσιαστική ισότητα). Πιο απλά, θα λέγαμε ότι το δίκαιο άλλαξε πιο γρήγορα από ό,τι η κοινωνία.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η σύγχρονη γυναίκα τόσο σε επίπεδο κοινωνίας, όσο και στον εργασιακό της χώρο, απότοκος της άνισης μεταχείρισης που υφίσταται εδώ και αιώνες και παρά τις όποιες προσπάθειες πολιτείας και φορέων, εξακολουθεί να υπάρχει και σήμερα. Καθώς όμως περνάνε τα χρόνια και καθώς οι επόμενες γενιές κοινωνικοποιούνται με νέες αντιλήψεις για τον ρόλο των δύο φύλων, οι κοινωνικές αξίες και οι κοινωνικοί κανόνες θα είναι ολοένα και πιο ισότιμοι για τα δύο φύλα. Έτσι, οι άντρες αλλά και οι γυναίκες σταδιακά θα αποβάλλουν τις βαθιά ριζωμένες προκαταλήψεις τους και θα μάθουν να συνυπάρχουν αρμονικά μεταξύ τους, παρά τις όποιες βιολογικές ή άλλες διαφορές τους.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στη σχέση γυναίκας και πολιτικής ιδιαίτερα στον Ελληνικό χώρο. Η μειωμένη συμμετοχή της Ελληνίδας γυναίκας στην πολιτική και τα κέντρα λήψης αποφάσεων είναι μια πραγματικότητα, αν και η πορεία του αυτόνομου φεμινιστικού κινήματος, παρά τις ιδιαίτερες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της ελληνικής πραγματικότητας, διατύπωσε νέες αναλύσεις, ανέδειξε νέες μορφές οργάνωσης και δράσης και διεκδίκησε συγκεκριμένα αιτήματα. Όπως συνέβη και σε άλλες χώρες, έτσι και οι Ελληνίδες μέσα από τις πολιτικές τους κινήσεις ζητούσαν και ζητούν ακόμη και σήμερα στον 21^ο αιώνα επαναπροσδιορισμό της πολιτικής, αυτονομία από τους άνδρες, τα κόμματα και το κράτος, καθώς και ανάπτυξη νέων μορφών άμεσης παρέμβασης. Ζητούν ίση αντιμετώπιση και συμμετοχή τους στα πολιτικά δρώμενα. Τέλος μέσα από τις σελίδες της εργασία μας αυτής διαπιστώνουμε ότι οι κυρίαρχες πολιτικές στάσεις της εποχής, τόσο για άνδρες, όσο και για γυναίκες αστικών και αγροτικών περιοχών, στηρίζονταν και στηρίζονται ακόμα στις πελατειακές σχέσεις. Μάλιστα μπορούμε να πούμε οι βασικοί παράγοντες που εμπόδισαν και εμποδίζουν ακόμη και σήμερα και ιδιαίτερα σε κλειστές κοινωνίες, τις γυναίκες από μία

συνειδητοποιημένη και ενεργή πολιτική συμμετοχή είναι κατά κύριο λόγο η θρησκεία και το πελατειακό σύστημα της χώρας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο της εργασίας μας αναφερόμαστε στην κοινωνιολογική προσέγγιση της γυναικείας εργασίας στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα τα έργα που απαρτίζουν τη βιβλιογραφία για τη γυναικεία εργασία στην Ελλάδα καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα στο χώρο των κοινωνικών επιστημών. Διαπιστώνονται όμως ορισμένες ελλείψεις και μερικά προβλήματα σ' ότι αφορά τους τρόπους προσέγγισης και ερμηνείας του όλου θέματος και αυτό ακριβώς σχολιάζεται και αναλύεται στο παρόν κεφάλαιο. Καταρχήν, στο μεγαλύτερο μέρος αυτών των μελετών κυριαρχεί η έμφαση στην ερμηνεία των ποσοτικών στοιχείων της στατιστικής υπηρεσίας, γεγονός που δημιουργεί προβλήματα στον τρόπο αντιμετώπισης της κοινωνικής κατηγορίας «εργαζόμενες γυναίκες». Απουσιάζουν οι ποιοτικές μέθοδοι ανάλυσης, όπως ο λόγος τους, τα συναισθήματά τους και η συστηματική παρακολούθηση των καθημερινών εργασιακών τους πρακτικών, που συνήθως εξετάζονται κατά τη διάρκεια επιτόπιων ερευνών ανθρωπολογικού χαρακτήρα. Απουσιάζει, δηλαδή, στις περισσότερες περιπτώσεις η ίδια η σκοπιά των γυναικών για την εργασιακή τους εμπειρία, ενώ κυριαρχεί ο λόγος και οι ιδεολογικές τοποθετήσεις των ερευνητών. Απόρροια αυτών των απουσιών αποτελεί το γεγονός ότι στο όνομα της καθιέρωσης της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών διαφαίνεται η τάση θεώρησης των «εργαζόμενων γυναικών» ως ενιαία και ομοιογενής κατηγορία. Οι γυναίκες που εργάζονται όμως δεν είναι ίσες μεταξύ τους, ούτε ως προς την κοινωνική προέλευση, ούτε ως προς το εκπαιδευτικό «κεφάλαιο» το οποίο φέρουν ή την οικογενειακή τους κατάσταση. Ούτε επίσης έχουν τα ίδια κίνητρα που τις ωθούν να εργαστούν ή να εγκαταλείψουν τη δουλειά τους. Η γυναικεία εργασία συχνά εξετάζεται ανεξάρτητα από το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζεται και σπάνια συναρτάται με μια προβληματική για τα κοινωνικά στρώματα στα οποία εντάσσονται οι εργαζόμενες γυναίκες.

Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας μας αναλύουμε την γυναικεία απασχόληση στην Ελλάδα και η αναφορά αυτή κρίθηκε απαραίτητη διότι στις σύγχρονες κοινωνίες, το ζήτημα της απασχόλησης των γυναικών σηματοδοτεί με την έκταση και τη δυναμική του, ουσιώδεις κοινωνικές μεταβολές. Πράγματι, η μαζικότητα της γυναικείας απασχόλησης συνεπάγεται ουσιαστική αναδιάρθρωση, τόσο της αγοράς εργασίας, όσο και του κοινωνικού βίου - και απαιτεί την επανεξέταση, τόσο της λειτουργίας και των μηχανισμών της αγοράς, όσο και της οργάνωσης και της δυναμικής της κοινωνίας. Είναι γεγονός ότι, οι πλέον ορατές και εντυπωσιακές αλλαγές,

στην κοινωνική θέση των γυναικών, κατά την τελευταία τριαντακονταετία, παρουσιάστηκαν στο χώρο της οικονομίας και ειδικότερα στην αγορά εργασίας. Αναφερόμαστε, βέβαια, στη μαζική ένταξη των γυναικών στην αμειβόμενη απασχόληση και τη συμβολή τους στην άνοδο της ευημερίας των νοικοκυριών και στην βελτίωση της οικονομίας. Λόγω, ακριβώς, αυτής της μαζικότητας και της σχετικά σύντομης χρονικής περιόδου, μέσα στην οποία συντελέστηκε η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, επήλθαν σημαντικές μεταβολές στην κατά φύλο διάρθρωση των επαγγελματών, στην ανεργία, στη διαμόρφωση μισθών κατά κλάδο, στην κοινωνική ασφάλιση κ.λπ.

Η μέθοδος συγγραφής της παρούσας εργασίας που ακολουθήθηκε είναι κατά κύριο λόγο η βιβλιογραφική έρευνα, καθώς επίσης χρησιμοποιήσαμε υλικό από το διαδίκτυο, εφημερίδες και περιοδικά.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την κ. Μαλάτου, διευθύντρια της βιβλιοθήκης γυναικείων θεμάτων της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, η οποία μας χορήγησε όλο το απαραίτητο βιβλιογραφικό υλικό για τη συγγραφή της παρούσας εργασίας μας, καθώς επίσης και όλους όσους βοήθησαν για την διεκπεραίωσή της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1. Εισαγωγικά

Η θέση της γυναίκας στο κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό γίνεσθαι απασχολούσε ανά τους αιώνες την ανθρωπότητα και συνήθως συνδεόταν με ιδέες και αντιθέσεις γύρω από τον βιολογικό της ρόλο και την παρουσία της σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων.

Επί σειρά ετών οι ρόλοι των ανθρώπων, που από μικροί φορούσαν ροζ ή γαλάζια ανάλογα με το φύλο τους, ήταν σχεδόν ολοκληρωτικά καθορισμένοι. Όμως, υπολογίζεται ότι σε πολλές κοινωνίες στην σύγχρονη εποχή, από την δεκαετία του 1970 οι γυναίκες άρχισαν να αναλαμβάνουν καινούργιες θέσεις εργασίας στις αναπτυγμένες χώρες.

Όσο οι κοινωνίες αποκτούν πιο σύνθετο χαρακτήρα και είναι πιο προηγμένες τεχνολογικά, τόσο η εξέλιξη τους δείχνει να βασίζεται περισσότερο στις ατομικές δεξιότητες, στα ταλέντα και στην πρωτοβουλία. Όπως είναι φανερό, τα λεγόμενα παλιά κριτήρια-όπως ηλικία και φύλο-αποδυναμώνονται όσον αφορά τον καθορισμό της θέσης ενός ατόμου. Σήμερα οι ρόλοι φαίνεται να κατακτώνται και όχι να προκαθορίζονται.

Οι γυναίκες τώρα πια δεν έχουν μόνο κατακτήσει τις χαμηλές βαθμίδες της ιεραρχίας στην εργασία αλλά υπάρχουν γυναίκες επιχειρηματίες και διευθύνουσες σύμβουλοι ή γενικά υψηλόβαθμα στελέχη περισσότερα από ότι στο παρελθόν και πολλές ασκούν τα καθήκοντα τους με ιδιαίτερη επιτυχία, βελτιώνοντας τα οικονομικά αποτελέσματα μιας επιχείρησης.

Τίποτα όμως από όλα αυτά δεν είναι δεδομένα και εύκολα για την γυναίκα ακόμα και σήμερα και παρόλο ότι είναι δυναμική, δραστήρια, διεκδικεί και απαιτεί, καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια απέναντι στους «άρρενες» αντιπάλους της. Έχει να εναντιωθεί απέναντι σε προκαταλήψεις του παρελθόντος-κυρίως των ανδρών-που θέλουν την γυναίκα σε δύο κυρίως χώρους, την κουζίνα και την κρεβατοκάμαρα. Έτσι πρέπει να προσπαθήσει διπλά από ότι ένας άντρας ώστε να αποδείξει την αξία της.

Επιπλέον δεν μπορούμε να αφηγήσουμε την ανάγκη της για οικογένεια και κυρίως για την μητρότητα που πολλές φορές μπορεί να αποτελέσει τροχοπέδη στην σταδιοδρομία της. Η μητέρα είναι συνήθως αυτή που θα βάλει στην άκρη την εργασία της για την ανατροφή των παιδιών της.

Όλα αυτά λοιπόν μας οδηγούν σε κάποια συμπεράσματα. Πολλά έχουν αλλάξει τα τελευταία χρόνια. Οι γυναίκες έφυγαν από της παραδοσιακές, χαμηλόμισθες εργασίες του 20^{ου} αιώνα και μπήκαν στα γραφεία, στα μαγαζιά ακόμα και σε επιχειρήσεις. Οι δυσκολίες όμως παραμένουν και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της

επαγγελματικής τους ζωής, όσον αφορά στις συνθήκες και την αμοιβή, δεν έχουν αλλάξει σημαντικά.

Ο οξύς ανταγωνισμός στους εργασιακούς χώρους ωθεί τον γυναικείο εργαζόμενο πληθυσμό σε μια κρίσιμη καμπή. Παράλληλα, όλοι γνωρίζουν ότι την μάχη για αλλαγή του τοπίου θα πρέπει να δώσουν οι ίδιες οι γυναίκες.

2. Ιστορική αναδρομή

Σε όλη την διάρκεια των τριών σταδίων εξέλιξης της ταξικής κοινωνίας (δουλοκτησία, φεουδαρχία, καπιταλισμός) η ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων ήταν πάντοτε παρούσα. Με την εμφάνιση του βιομηχανικού καπιταλισμού και την μετακίνηση των πληθυσμών από την επαρχία στα αστικά κέντρα, οι γυναίκες αποκόβονται πλήρως από την παραγωγική (αγροτική) εργασία και εξαρτώνται ολότελα από τον άντρα – μισθωτό εργάτη. Η κοινωνική ευημερία του τελευταίου πέφτει στις πλάτες της κάθε πυρηνικής οικογένειας, μέσα στην οποία οι γυναίκες μετατρέπονται σε κτήμα του συζύγου. Αργότερα, με την αυξανόμενη συρροή των γυναικών στην εργασία, κάτω από την διπλή καταπίεση τους ως γυναικών και εργατριών, οι γυναίκες αποκτούν κίνητρο για την αμφισβήτηση του συστήματος και ξεκινούν την αναρρίχηση τους προς την απελευθέρωση¹.

Σήμερα 110.000.000 γυναίκες μεταξύ 4 και 14 ετών εργάζονται σε όλο τον κόσμο. Οι εργαζόμενες κερδίζουν το 75% του μισθού των ανδρών, με τεράστιες αποκλίσεις από χώρα σε χώρα.²

Σε αντίθεση με διάφορες απόψεις που ακούγονται κατά καιρούς, ο σύγχρονος καπιταλισμός δεν παρουσιάζει καμία τάση εξώθησης των γυναικών σε επιστροφή στο σπίτι, όχι μόνο στην Ευρώπη αλλά και παγκόσμια, με μοναδική εξαίρεση τις χώρες του πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού». Π.χ. την περίοδο 1991-2001 η καθαρή αύξηση της απασχόλησης αντιστοιχεί σε 6,5 εκατ. γυναίκες και 4 εκατ. άνδρες.

Θα λέγαμε ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός στηρίζεται στην εκμετάλλευση της γυναικείας εργασίας, γιατί είναι πιο φτηνή από την αντρική και εξυπηρετεί τις απαιτήσεις της ευελιξίας των επιχειρήσεων. Πραγματικά-αν εξαιρέσου με τον δημόσιο τομέα-στον ιδιωτικό τομέα, λόγω των ατομικών συμβάσεων εργασίας, υπάρχει έντονο μισθολογικό χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών, ακόμα και για την ίδια θέση εργασίας. Άλλωστε, η σταδιακή ιδιωτικοποίηση του δημοσίου τομέα σίγουρα θα επεκτείνει αυτή την εικόνα και σε αυτό το χώρο. Επιπλέον, η πλειοψηφία των θέσεων με ελαστικό

---

¹ ΒΟΥΤΥΡΑΣ Κ., 2007, *Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία*. Αθήνα: εκδ. Παπαζήσης, σ. 3

² Στοιχεία από EUROSTAT (01/2006)

ωράριο ή η μερική απασχόληση καλύπτεται από γυναίκες. Η απλήρωτη εργασία στην οικογενειακή επιχείρηση καθώς και το φασόν είναι μορφές εργασίας ιδιαίτερα διαδεδομένες μεταξύ των γυναικών του ευρωπαϊκού νότου³.

Έντονες όμως είναι και οι διακρίσεις που υφίστανται οι γυναίκες στην αγορά εργασίας, καταλαμβάνουν λιγότερο προνομιακές θέσεις, έχουν περιορισμένες δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης κ.τ.λ.

Συμπερασματικά, ενώ οι γυναίκες κινητοποιούνται μαζικά στην εργασία, εντάσσονται σε αυτήν με χειρότερους όρους, με αποτέλεσμα να χρησιμοποιούνται ως πολιορκητικός κριός για τις διεκδικήσεις συνολικά των εργαζομένων.

3. Η γυναίκα στην αρχαία ελληνική κοινωνία

Στην πορεία του χρόνου, η θέση της γυναίκας στην κοινωνία υπήρξε αρχικά υποτιμημένη. Μέσα στον όγκο της παγκόσμιας ιστορίας, το κεφάλαιο «γυναίκα» είναι το πιο μικρό σε έκταση. Άρχισε να γράφεται και να κωδικοποιείται από ιστορικούς και εθνολόγους, από τα τέλη του δέκατου ενάτου αιώνα, όταν η γυναίκα, συμβαδίζοντας με την ανάπτυξη της οικονομίας και την οργάνωση της κοινωνίας, άρχισε να διεκδικεί ενεργά την απελευθέρωση της από τα κοινωνικά και οικογενειακά δεσμά. Από τότε η μορφή της γυναίκας αρχίζει να διαγράφεται έντονα και να καταλαμβάνει βαθμιαία και σταθερά τη θέση της στο νεότερο κόσμο.

Πικρή και δύσβατη μπορεί να χαρακτηριστεί η διαδρομή της γυναίκας μέσα στις δεκάδες χιλιετίδες της ιστορικής εξέλιξής της.⁴

Για χιλιάδες χρόνια οι σχέσεις των δύο φύλων ήταν αυστηρά καθορισμένες. Ήταν μία κοινωνία ανδροκρατική-πατριαρχική. Ο άντρας ήταν ο κυρίαρχος, η κεφαλή του σπιτιού και είχε κυρίως την ευθύνη της οικονομικής στήριξης της οικογένειάς του. Συγκεντρώνει όλα τα προνόμια σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα: στον τομέα της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, της οικονομικής δύναμης, της πνευματικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Οι γυναίκες είχαν αποδεχτεί το ρόλο του βοηθού και την εξάρτησή τους από έναν άντρα: πατέρα, αδερφό ή σύζυγο. Η κοινωνική θέση της γυναίκας εξαρτιόταν από την κοινωνική θέση του άνδρα από τον οποίο εξαρτιόταν η ίδια. Επιπλέον, υποσχόταν στον σύζυγό της να τον υπακούει και να τηρεί την τιμή της. Το μοντέλο αυτού του γάμου χαρακτηρίζεται ως παραδοσιακό.

Οι γυναίκες ήταν οι σκλάβοι των ανδρών «άμισθες υπηρέτριες», χωρίς δι-

---

³ ΒΟΥΤΥΡΑΣ Κ., 2007, *Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία*. Αθήνα:, εκδ. Παπαζήσης σ. 4

⁴ ΔΟΥΛΚΕΡΗ Τ., 1999, *Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και στην εργασία*, εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, σ. 14

καιώματα. Ακόμα και σήμερα σε ορισμένους λαούς της Μέσης και Άπω Ανατολής, η γυναίκα φυλακίζεται μέσα στους τέσσερις τοίχους του σπιτιού.⁵

Ο πατέρας και ο κηδεμόνας της μπορούν να της επιβάλουν για σύζυγο όποιον άνδρα εκλέξουν αυτοί. Μέσα στην Πολιτεία (το Κράτος), η γυναίκα δεν έχει καμιά θέση. Ο άνδρας ασκεί τα πολιτικά του δικαιώματα, είναι ο απόλυτος αρχηγός της οικογένειας και αποφασίζει για όλα τα ζητήματα της οικογένειας. Το «φύλο», η «ιδιότητα» του άνδρα και μόνο του έδινε το δικαίωμα να είναι ο διευθυντής στο σπίτι και να ρυθμίζει κάθε σοβαρό θέμα και ιδιαίτερα τα οικονομικά.

Εκείνο που ζητούσε στην Αρχαία Ελλάδα ο άνδρας από τη σύζυγό του, ήταν ο ήρεμος και μειλίχιος χαρακτήρας, η τυφλή υπακοή και η ικανότητα να κυβερνά αποδοτικά το σπίτι. Η γυναίκα όφειλε να σέβεται τη γνώμη του άνδρα της και να τον υπακούει. Το κύριο όμως προσόν της Αθηναίας, ήταν η αδιάβλητη πίστη της στο σύζυγο και η ισόβια αφοσίωση της σε αυτόν.

Στην Αθήνα η γυναίκα ήταν κλεισμένη στο σπίτι μακριά από τα βλέμματα των ανδρών και δεν έβγαινε παρά σε πολύ σπάνιες ευκαιρίες, όπως για σημαντικές θρησκευτικές τελετές, σαν τα Παναθήναια. Ακόμα, και σε φιλικά σπίτια, σπάνια πήγαινε για επίσκεψη. Στις ευκατάστατες οικογένειες, η έξοδος από το σπίτι απαγορεύεται αυστηρά. Μονάχα στις φτωχές οικογένειες οι γυναίκες ήταν υποχρεωμένες να βγαίνουν από το σπίτι τους και να εμφανίζονται δημόσια στους δρόμους. Και αυτό γινόταν επειδή η φτωχολογιά δεν διέθετε δούλους που θα μπορούσαν να κάνουν τις εξωτερικές εργασίες του σπιτιού⁶.

Ενώ λοιπόν οι γυναίκες δεν έβγαιναν έξω από το σπίτι τους χωρίς τη συνοδεία δούλων, οι άνδρες είχαν τις γυμναστικές τους ασκήσεις, τις δημόσιες συζητήσεις, από όπου αποκλείονταν οι γυναίκες.

Τα βασικά καθήκοντα της Ελληνίδας γυναίκας ήταν να φροντίζει το σπίτι, να ανατρέφει τα παιδιά, να υφαίνει και να περιποιείται τους αρρώστους της οικογένειας. Η γυναίκα ζούσε όλη της τη ζωή στο γυναικωνίτη, που είναι εφεύρημα του αρχαίου ελληνικού κόσμου.

Επίσης η γυναίκα στην ελληνική αρχαιότητα παραμένει αμόρφωτη και διατηρεί την «εξουσία κλειδιών», δηλαδή την ευθύνη του νοικοκυριού. Αρκείται στο να μαθαίνει από τη μητέρα της ή από τις δούλες μερικά στοιχειώδη πράγματα για τη φροντίδα του σπιτιού και την διακυβέρνηση του νοικοκυριού. Αυτό περιόριζε και την πνευματική της ανάπτυξη, και την οικονομική της ανεξαρτησία και τα δικαιώματά της.

---

⁵ΔΟΥΛΚΕΡΗ Τ., 1999, *Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και στην εργασία*, εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, σ. 15

⁶ΔΟΥΛΚΕΡΗ Τ., 1999, *Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και στην εργασία*, εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, σ. 17

Ορισμένα στοιχεία που παρουσίασαν κοινωνιολογικές έρευνες που έγιναν στην Ελλάδα σχετικά με το θέμα, έδειξαν ότι στην ελληνική κοινωνία οι ρόλοι των συζύγων είναι έτσι κατανομημένοι, ώστε ο καθένας να περιορίζεται σε «ειδική σφαίρα» δραστηριότητας, δηλαδή: νοικοκυριό, καθημερινό μαγείρεμα, πλύσιμο πιάτων, ρούχων για τη γυναίκα, και εξωσπιτική εργασία για τον άνδρα.

Επίσης ο διαχωρισμός μεταξύ των συζύγων στη λήψη αποφάσεων για οικογενειακά ζητήματα ήταν σαφής στα περισσότερα νοικοκυριά. Οι γυναίκες απέδειξαν ότι ήταν εκείνες που αποφάσιζαν για την αγορά ρουχισμού και ειδών οικιακής χρήσης και σπάνια για τη διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού των χρημάτων. Αντίθετα ο άνδρας αποφάσιζε για την επιλογή των φίλων ή τη χρησιμοποίηση του ελεύθερου χρόνου των μελών της οικογένειας.⁷

4. Βιομηχανική Επανάσταση

Στη συνέχεια η χειραφέτηση της γυναίκας, η ανύψωση του μορφωτικού της επιπέδου, έδωσε στην Ελληνίδα μια «θέση» στην κοινωνία και έτσι σιγά-σιγά οι παραπάνω αντιλήψεις άρχισαν να εξαλείφονται.

Η αυξημένη ζήτηση εργασίας σε σχέση με μια ανεπαρκή προσφορά του παραδοσιακού εργατικού δυναμικού των ανδρών, ήταν εκείνη που ώθησε τη γυναίκα να περάσει το κατώφλι του «νοικοκυριού» της και να ενταχθεί στο χώρο της παραγωγής, γεγονός που είχε συνέπειες τόσο ως προς το επίπεδο κοινωνικοποίησής της, όσο και ως προς το επίπεδο των θεσμικών αλλαγών που έγιναν αναγκαίες.⁸

Η βιομηχανική επανάσταση, συνέβαλε στην αναθεώρηση και κατάρριψη πολλών οικογενειακών θεσμών και ιδεών, και το φεμινιστικό κίνημα της δεκαετίας του '70, συντέλεσαν στην έξοδο της γυναίκας στον εργασιακό χώρο⁹.

Στην ανάπτυξη της βιομηχανίας και του εμπορίου, η παρουσία της γυναίκας έπαιξε καθοριστικό ρόλο και αυτό ουσιαστικά αποτέλεσε το «εισιτήριο» για την αναγνώριση της συνεισφοράς των γυναικών αλλά και το έναυσμα για τις ίδιες τις γυναίκες να συνειδητοποιήσουν τη θέση τους μέσα στην κοινωνία.

Η βιομηχανική επανάσταση στάθηκε η αιτία να γνωρίσει η γυναίκα τον καινούργιο της εαυτό. Να ανακαλύψει την αξία της, που ως τώρα βρισκόταν σε μια υπολανθάνουσα κατάσταση, καταπιεζόμενη από παντού.

Η βιομηχανία προτιμούσε τη γυναίκα εκεί που μπορούσε να εργαστεί, κυρίως στους κλάδους υφαντουργίας και κλωστηρίου, γιατί το μεροκάματο είναι μικρό-

⁷ ΔΟΥΛΚΕΡΗ Τ., 1999, *Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και στην εργασία*, εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, σ. 19-20

⁸ ΔΟΥΛΚΕΡΗ Τ., 1999, *Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και στην εργασία*, εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, σ. 24

⁹ <http://paroutsas.jmc.gr>

τερο και τα γυναικεία χέρια αποδίδουν καλύτερα. Έτσι, από την αρχή της σταδιοδρομίας της υπάρχει η εκμετάλλευση της εργασίας της. Όμως το κέρδος της γυναίκας ήταν αλλού. Αρχίζουν να την υπολογίζουν σαν άνθρωπο. Η βιομηχανική επανάσταση επομένως, απελευθέρωσε τη γυναίκα και έβαλε τις βάσεις για μια περαιτέρω ανάπτυξη.

Εκείνο που έπαιξε σημαντικό ρόλο και έφερε μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές, ήταν η μετακίνηση της οικονομικής δραστηριότητας της γυναίκας μακριά από το σπίτι και τον αγρό, όταν οι άνδρες εγκατέλειψαν ορισμένες ασχολίες που δεν είχαν πια ενδιαφέρον γι' αυτούς, μετά τη βιομηχανική κυριαρχία και τις νέες τεχνολογικές επιτεύξεις, για άλλες που τους πρόσφεραν μεγαλύτερα κέρδη.

Έτσι, η συμμετοχή των γυναικών στην παραγωγική διαδικασία, αυξήθηκε αρκετά μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, περισσότερο μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και κυρίως κατά τα τελευταία χρόνια¹⁰.

Η ένταξη της γυναίκας στο χώρο της εργασίας και της παραγωγής την οδηγεί βαθμιαία στην οικονομική ανεξαρτησία και αυτοτέλεια και στη συνέχεια στο δρόμο προς την κοινωνική και νομική ανεξαρτησία. Μόλις η γυναίκα βγήκε έξω από το «φρούριό της» και μπήκε στην παραγωγή, τότε άρχισε να διεκδικεί ίσα δικαιώματα με τον άνδρα και να επιβάλλει τη παρουσία της στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Να γεννιέται με άλλα λόγια το «φεμινιστικό κίνημα», το οποίο είχε σαν στόχο να καταργήσει την εξάρτηση και καταπίεση των γυναικών μέσα και έξω από το σπίτι. Είναι ένα κίνημα που αποβλέπει στη χειραφέτηση, απελευθέρωση των γυναικών, στην ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών τόσο στην οικογενειακή τους ζωή όσο και στην επαγγελματική τους.¹¹

Το φεμινιστικό κίνημα του 19ου και του 20ου αιώνα μετέβαλε στις κοινωνίες μας ριζικά τη θέση της γυναίκας. Η μεγάλη και ουσιαστική συμβολή του δεν βρίσκεται στο ότι εξάλειψε τις ανισότητες σε βάρος των γυναικών. Γιατί τέτοιες ανισότητες εξακολουθούν να υπάρχουν. Βρίσκεται στο γεγονός ότι αμφισβήτησε στερεότυπα, ανέτρεψε αντιλήψεις και άφησε ακάλυπτες τις όποιες ανισότητες εξακολουθούν να υφίστανται, δυσχεραίνοντας έτσι την αναπαραγωγή τους.

Έτσι, η γυναίκα κατάφερε να ξεφύγει από τα στεγανά στα οποία την είχε «κλείσει» το «ισχυρό φύλο» και να διευρύνει τους ορίζοντες της, και παράλληλα η μέχρι τότε ανδροκρατούμενη κοινωνία αφουγκράστηκε την ανάγκη να δοθούν στη γυναίκα ίσα δικαιώματα.

---

¹⁰ ΔΟΥΛΚΕΡΗ Τ., 1999, *Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και στην εργασία*, εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, σ. 26

¹¹ ΔΟΥΛΚΕΡΗ Τ., 1999, *Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και στην εργασία*, εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, σ. 27

Αυτό αποτέλεσε το εναρκτήριο λάκτισμα προκειμένου να αρχίσει η ανοδική πορεία των γυναικών σε όλους τους τομείς της σύγχρονης κοινωνίας.

Σε σύντομο χρονικό διάστημα κατάφερε εκτός από τη θέση της «συζύγου», «μητέρας» και «νοικοκυράς», να κατακτήσει τους δύσβατους έως και απροσπέλαστους γι' αυτήν δρόμους της ατομικής και οικονομικής ανεξαρτησίας, της μόρφωσης και της κοινωνικής καταξίωσης. Οι Ελληνίδες με το παγκόσμιο γυναικείο κίνημα έχουν πετύχει να ψηφίζουν, να σπουδάζουν, να εργάζονται και να προσπαθούν να εξομοιωθούν όχι μόνο τυπικά αλλά και ουσιαστικά με τον άνδρα, αναλαμβάνοντας υπεύθυνο ρόλο στην παραγωγή και βγαίνοντας από την κατάσταση της ανευθυνότητας και καθυστερήσεως¹².

Η σύγχρονη γυναίκα, πλέον μπορεί να διεκδικεί με τις ίδιες αξιώσεις το δικαίωμα στην εκπαίδευση, στη έρευνα, την εργασία και την εξουσία. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το ποσοστό των γυναικών που αποκτούν πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι κατά πολύ μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των ανδρών. Η ιστοιμία που ζητά η γυναίκα της ανήκει δικαιωματικά, γιατί ξέρει ακόμα και να πολεμά για να στηρίξει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Ακόμα και σήμερα, μόνη, πολλές φορές αγωνίζεται. Παλεύει με το σύντροφο, τη μάνα, τον πατέρα, το παιδί για να βρει τον εαυτό της και αφού καταλάβει ποιος είναι να τον αγαπήσει και να τον στηρίξει πρώτα για την ίδια κι ύστερα για την οικογένεια και την κοινωνία.

Για να πετύχει η γυναίκα τους σκοπούς της θα πρέπει πρώτα να βεβαιωθεί ότι έχει μία ισότιμη υπόσταση στην κοινωνία και να προσπαθήσει να το γνωρίσει ή ακόμα και να επιβάλει την αναγνώρισή της στο κοινωνικό σύνολο. Αν αμφιβάλει γι' αυτό, τότε δεν θα μπορέσουν οι άλλοι να την μεταχειριστούν σαν ισότιμη.

Δίχως αμφιβολία, η δεκαετία του 1980, υπήρξε καθοριστική όσον αφορά τη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Η αύξηση που παρατηρείται οφείλεται στις μεταβολές των κοινωνικών αντιλήψεων, στην άνοδο του μορφωτικού επιπέδου, στις μεταβολές στα καταναλωτικά πρότυπα, στις πολιτικές και θεσμοθετημένες συνταγματικά πρακτικές που προωθούν την ισότητα, στην υφιστάμενη οικονομική κατάσταση κι στις νέες θέσεις εργασίας (και ποιοτικότερες) που προκύπτουν από αυτή, στην αύξηση των θέσεων εργασίας για τον τριτογενή τομέα της παραγωγικής διαδικασίας καθώς και στην βελτίωση ολόκληρου του επενδυτικού κλίματος, ως απόρροια της παρουσίας της χώρας στα Κέντρα λήψης αποφάσεων στην Ευρωπαϊκή

---

¹² ΔΟΥΛΚΕΡΗ Τ., 1999, *Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και στην εργασία*, εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥ ΛΑ, σ. 28

ϊκή Ένωση. Ωστόσο, εμφανίζεται ποσοστό ανεργίας δυσανάλογο με τη συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό ενώ και η διάρκεια παραμονής των γυναικών στην ανεργία είναι μεγαλύτερη από εκείνη των ανδρών. Σύμφωνα με τις έως τώρα μελέτες μεγαλύτερο κίνδυνο συνεχίζουν να έχουν οι ηλικίες από 15-29¹³.

Οι περισσότερες έρευνες καταδεικνύουν την απόσταση της νομοθετικής από την ουσιαστική εφαρμογή της ισότητας όσον αφορά την επαγγελματική καθιέρωση, ανέλιξη και εξέλιξη των γυναικών στην αγορά εργασίας. Παραδοσιακά, οι γυναίκες αποτελούν φθινή εργατική δύναμη, με όχι και τόσο υψηλό ειδικό επαγγελματικό βάρος, που αυξάνεται η ζήτησή τους στην παραγωγική διαδικασία όταν υφίσταται ανάγκη. Ταυτόχρονα είναι πασιφανής η διαφοροποίηση στα δύο φύλα επαγγελματικά, μιας και σε κάθε περίπτωση ανάλυσης του επιπέδου της ανεργίας για μια δεδομένη χρονική στιγμή, γίνεται καταμερισμός της εργασίας ανάλογα με την διάρθρωση ανά φύλο.

Όσον αφορά την δεκαετία 1991-2000 αναφέρονται και πάλι αλλαγές στην επαγγελματική απασχόληση των γυναικών. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες αποτελούν το 35% των εργαζομένων και το 60% των ανέργων ενώ ταυτόχρονα και 68,5% των μακροχρόνια ανέργων. Είναι δεδομένο και βάση της συνολικής παραγωγικής δραστηριότητας που εμφανίζεται ανά την ελληνική επικράτεια για τα συγκεκριμένα έτη, πως η συμμετοχή στις θέσεις του πρωτογενή και του δευτερογενή τομέα εμφανίζουν πτωτική τάση ενώ αντισταθμίζονται από νέες θέσεις εργασίας στον τομέα των υπηρεσιών και του εμπορίου. Σύμφωνα με μελέτη της Γενικής Γραμματείας Ισότητας και του Υπουργείου Εσωτερικών (1999), οι μεταβολές της γυναικείας απασχόλησης συνοψίζονται στα εξής¹⁴:

- Αύξηση της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό
- Αύξηση της απασχόλησης της κατηγορίας των γυναικών
- Πτωτική τάση στα στοιχεία της ανεργίας για τις γυναίκες
- Μεγαλύτερη συμμετοχή στις θέσεις εργασίας του τομέα των Υπηρεσιών, σε σύγκριση με τους άλλους δύο τομείς της παραγωγικής διαδικασίας.
- Βελτίωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης των εργαζομένων γυναικών με στόχο να αντεπεξέλθουν στις ανάγκες της αγοράς και κατά συνθήκη στις δομές της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας

Οι γυναίκες, σύμφωνα με τις έρευνες, αποτελούν το 70% συμβοηθούτων και μη αμοιβομένων μελών, το 40% των μισθωτών, καλύπτουν ένα ποσοστό της τά-

---

¹³ ΔΟΥΛΚΕΡΗ Τ., 1999, *Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και στην εργασία*, εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ σ. 30-31

¹⁴ <http://paroutsas.jmc.gr>

ξης του 26% αυτοαπασχολουμένων και ένα 15,8% των εργοδοτών. Όσον αφορά το κομμάτι των οικονομικών απολαβών και την κατάτμιση του ανά φύλο, η αμοιβή των γυναικών δεν ξεπερνά το 80% της αμοιβής των ανδρών, μιλώντας πάντα για τις ίδιες θέσεις εργασίας. Στην πραγματικότητα αυτό που τελικά ίσχυσε είναι πως οι γυναίκες απορροφήθηκαν στον τριτογενή τομέα της παραγωγικής διαδικασίας (υπηρεσίες) σε επαγγέλματα «παραδοσιακά γυναικεία» τα οποία δεν απαιτούν μεγάλη εξειδίκευση και ειδίκευση, εποχιακά, με εισόδημα βοηθητικού χαρακτήρα¹⁵.

Ο δημόσιος τομέας είναι πια ανοιχτός για τις γυναίκες από το 1955. Είναι γεγονός σήμερα ότι οι γυναίκες όλο και περισσότερο διαλέγουν το δημόσιο τομέα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Η σιγουριά του σταθερού μισθού είναι ένα από τα σημαντικά κίνητρα που ωθεί τις γυναίκες σ' αυτήν την επιλογή. Τα στατιστικά όμως στοιχεία, μας πληροφορούν ότι ελάχιστες φτάνουν στην κορυφή της ιεραρχίας, αντίθετα η πλειοψηφία των γυναικών συγκεντρώνεται στις κατώτερες βαθμίδες.

Οι γυναίκες καταλαμβάνουν και σε αυτή την περίπτωση θέσεις σταθερά χαμηλόμισθες, δίχως προοπτικές εξέλιξης, ακολουθώντας σε πολλά σημεία το παράδειγμα και τη δεδομένη κατάσταση του ιδιωτικού τομέα.

Οι λόγοι που νομίζουμε που εμποδίζουν τη γυναίκα να ανέβει στα ανώτατα κλιμάκια της δημοσιοϋπαλληλικής ιεραρχίας οφείλονται τόσο στις ίδιες, για παράδειγμα έχουν πιο λίγα τυπικά προσόντα σε σύγκριση με τους άνδρες, παίρνουν συχνά άδειες για τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις, και παραμελούν τη δουλειά τους πράγμα που τις εμποδίζει να εξελιχθούν. Κυρίως όμως οφείλεται και στις μεθοδεύσεις και στα τεχνάσματα που χρησιμοποιεί η Διοίκηση για να προωθήσει τους άνδρες, όπως για παράδειγμα δημοσιεύει πρώτα τα ονόματα των ανδρών και μετά των γυναικών σε περίπτωση επιτυχίας ενός διαγωνισμού για να φαίνονται αρχαιότεροι ή οι κρίσεις των Υπηρεσιακών Συμβούλων είναι πιο αυστηρές όταν πρόκειται για γυναίκες.

5. Η θέση της γυναίκας σήμερα παγκόσμια και στην Ελλάδα

Μέχρι πριν από λίγες δεκαετίες οι γυναίκες πάλευαν να διεκδικήσουν μια θέση στον εργασιακό στίβο και να κατοχυρώσουν το δικαίωμα της ψήφου που ανήκε αποκλειστικά στον αντρικό πληθυσμό. Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα πλέον οι γυναίκες καταλαμβάνουν διευθυντικές θέσεις σε πολυεθνικές εταιρίες, διακρίνονται στον χώρο των επιστημών και της τεχνολογίας και κυβερνούν κράτη. Ωστόσο αυτό ίσως είναι η εξαίρεση στον κανόνα.

---

¹⁵ ΕΣΥΕ, Έκθεση 2005 Εργατικού δυναμικού

Οι γυναίκες στην Ελλάδα, παρ' όλες τις διαβεβαιώσεις για αντικειμενικά κριτήρια, εξακολουθούν να καταλαμβάνουν τις κατώτερες βαθμίδες στην επαγγελματική κατάταξη και να συγκεντρώνονται σε ορισμένα επαγγέλματα τα οποία ούτε ενδιαφέρουν τους προσφέρουν ούτε επαρκείς αποδοχές. Και ενώ αυτή είναι η μορφή της γυναικείας πληρωμένης εργασίας στην αγορά εργασίας (των οικονομικά ενεργών γυναικών), ένα σοβαρό ποσοστό γυναικών απασχολείται έξω από τα όρια αγοράς εργασίας, διαμορφώνοντας την μη πληρωμένη εργασία, κυρίως στον οικογενειακό ή τον κοινωνικό τομέα (συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας), ενώ ένα άλλο επιθυμεί την μερική απασχόληση στα πλαίσια ενός ελαστικότερου ωραρίου εργασίας. Η τελευταία αυτή μορφή εργασίας, δεδομένης και της ανελαστικότητας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα, δεν εμφανίζεται σε όλη την έκταση της αφού ένα μεγάλο τμήμα της καλύπτεται πίσω από την παραοικονομία.

Τα αίτια που ευνοούν την ανάπτυξη της μερικής απασχόλησης στο χώρο της γυναικείας εργασίας είναι ότι αυτή ανταποκρίνεται ευκολότερα στις εργασιακές ανάγκες εκείνων των γυναικών με παράλληλες υποχρεώσεις, λόγω της ελαστικότητας που παρουσιάζει η μερική απασχόληση και η δυνατότητα που παρέχεται στις γυναίκες για πρόσβαση με αυτό τον τρόπο στην αγορά εργασίας, δεδομένου του προβλήματος της ανεργίας που αποκλείει σε αυτές τη δυνατότητα εργασίας πλήρους απασχόλησης. Η μεταποίηση αλλά και οι υπηρεσίες αποτελούν τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας που απορροφούν κυρίως τις γυναίκες στην μερική απασχόληση (εργασία με το κομμάτι) ενώ αυτές παραμένουν έξω από κάθε συνδικαλιστική δράση, είναι χαμηλά αμειβόμενες και με ανύπαρκτη κοινωνική προστασία. Η διέξοδος όμως των γυναικών προς την μερική απασχόληση αντί να τις απελευθερώνει, ενισχύει αφενός τον παραδοσιακό τους ρόλο και αφετέρου την εξάρτησή τους, διατηρώντας έμμεσα ανισότητες και διακρίσεις στην αγορά εργασίας¹⁶.

Για να δούμε λίγο πιο αναλυτικά την υπάρχουσα κατάσταση στην Ελλάδα θα αναφερθούμε σε μια πρόσφατη έρευνα της EUROSTAT.

Η στατιστική υπηρεσία των Ευρωπαϊκών κοινοτήτων, γνωστή ως EUROSTAT σε τελευταία της έρευνα (2007) παρουσιάζει στοιχεία που αφορούν την εργασία στην Ελλάδα. Σε αυτήν βρίσκουμε πως οι εργαζόμενοι άνδρες είναι το 74,5% έναντι 46,2% που είναι το ποσοστό των εργαζόμενων Ελληνίδων. Τα ποσοστά αυτά συγκρινόμενα με τα ποσοστά της Ευρώπης που είναι 71,2% για τους άντρες και 56,3% για τις γυναίκες δείχνουν τους Έλληνες να είναι κατά 3,3% περισσότερο από το μέσο όρο της Ευ-

---

¹⁶ ΑΒΡΑΜΙΔΟΥ Α., 2006, *Ενέλικτες μορφές απασχόλησης και ανισότητες στον εργασιακό χώρο*, Μελέτη ΚΕΘΙ, σ. 12

ρώπης ενώ οι Ελληνίδες εργαζόμενες να υπολείπονται κατά 10,1 ποσοστιαίες μονάδες από το σύνολο των γυναικών της Ευρώπης των 25.¹⁷

Επίσης, σε στοιχεία της ίδιας υπηρεσίας που δημοσιεύθηκαν στις 19 Δεκέμβρη του 2007, ο αριθμός των εργαζομένων, το Γ' τρίμηνο του 2007 ανήλθε στα 4.386.000 άτομα, εκ των οποίων 2.703.000 άντρες και 1.683.000 γυναίκες. Αριθμοί που είναι οι πιο μεγάλοι που έχουν παρατηρηθεί στη χώρα μας.

Ακόμα, αν και στην Ελλάδα δεν είναι διαδεδομένη η μερική απασχόληση όσο στην Ευρώπη παρατηρείται ότι είναι περισσότερο διαδεδομένη για τις γυναίκες (9,1%), παρά για τους άντρες (2,1%). Επιπλέον και οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου, είναι και αυτές περισσότερο διαδεδομένες στις γυναίκες κατά ποσοστό 14,7% έναντι των ανδρών που καλύπτουν μόλις το 10,2%.

Όσον αφορά την ανεργία πλήττει τις γυναίκες σε 15,3%, ενώ σε αντίστοιχο ποσοστό τους άντρες είναι 5,9%. Γενικότερα, όμως στην Ευρώπη τα ποσοστά ανεργίας είναι 9,8% στις γυναίκες ενώ 8,4% στους άντρες¹⁸.

Βέβαια υπάρχουν και άλλα στοιχεία που έχουν δει το φως της δημοσιότητας, και αφορούν όχι μόνο την Ελλάδα αλλά γενικότερα την Ευρώπη. Από αυτά φαίνεται ότι οι διαφορές μεταξύ των δύο φύλων μειώνονται αλλά με αρκετά αργό ρυθμό. Πρόσφατη έρευνα της Κομισιόν με θέμα την ισότητα των δύο φύλων, καταγράφει ένα απαράδεκτα υψηλό χάσμα (15%) στους μισθούς μεταξύ ανδρών και γυναικών. Η έκθεση αυτή τονίζει ότι τα παιδιά και η οικογένεια επηρεάζουν αρνητικά την ενασχόληση των γυναικών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εξακολουθούν να υφίστανται σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων, ιδίως στην αγορά εργασίας. Η αδυναμία εξάλειψης αυτών των διαφορών θα αποτελέσει εμπόδιο στις προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης να επιτύχει τους στόχους που έθεσε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας, το 2000, να επιτευχθεί ποσοστό απασχόλησης των γυναικών 60% έως το 2010.¹⁹

Τα στοιχεία της έκθεσης δείχνουν ότι έχουν υπάρξει κάποιες βελτιώσεις. Το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών ακολουθεί ανοδική πορεία, δεδομένου ότι αυξήθηκε από ποσοστό κάτω του 50% που ήταν στις αρχές του 1990 σε 55% σήμερα. Η διαφορά ως προς τα ποσοστά ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών μειώνεται σταθερά. Παράλληλα, κατά τα τελευταία έτη, οι διαφορές αμοιβών μεταξύ των δύο φύλων έχουν αναδειχθεί σε θέμα πρώτης προτεραιότητας στα κράτη μέλη. Την ίδια ώρα στον τομέα της εκπαίδευσης, οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν το 55% των αποφοίτων

---

¹⁷ Στοιχεία από EUROSTAT (03/2008)

¹⁸ ΒΗΜΑ, «Η Ευρώπη «σκοτώνει» τις γυναίκες της», Κυριακή 12/03/2006

¹⁹ Στοιχεία από EUROSTAT (03/2008)

πανεπιστημίων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και υπερτερούν των ανδρών στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Συνεπώς, περισσότερες γυναίκες καταλαμβάνουν διοικητικές θέσεις και θέσεις επιστημονικού προσωπικού. Πρόοδος έχει, επίσης, επιτευχθεί όσον αφορά την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε ορισμένους τομείς πολιτικής, ιδίως στην έρευνα, στις εξωτερικές σχέσεις και στην αναπτυξιακή συνεργασία.

Ωστόσο, απαιτούνται περαιτέρω προσπάθειες για την αντιμετώπιση των υπολοίπων ανισοτήτων.

Όσον αφορά την αμειβόμενη εργασία, υφίσταται διαφορά της τάξης του 17,2% μεταξύ των ποσοστών απασχόλησης ανδρών και γυναικών (78,2% και 55,6%). Οι διαφορές ως προς την απασχόληση είναι 1,8%. Οι γυναίκες εξακολουθούν να αποτελούν την πλειοψηφία όσον αφορά την μερική απασχόληση με το 34% των γυναικών να εργάζονται με αυτό το καθεστώς ενώ οι άντρες με το 7% μόλις. Οι γυναίκες που κατέχουν ήδη μια θέση απασχόλησης αμείβονται λιγότερο από τους άνδρες συναδέλφους τους σε αντίστοιχη θέση. Η διαφορά αμοιβών ανέρχεται σε 15% κατά μέσο όρο, στοιχεία τα οποία είδαμε και παραπάνω στην έρευνα της EUROSTAT. Επίσης, οι γυναίκες κινδυνεύουν κατά 3% περισσότερο από τους άνδρες να περιέλθουν σε κατάσταση φτώχειας. Οι διαφορές των αμοιβών αποτελούν σε ορισμένες περιπτώσεις αντικίνητρο απασχόλησης, στερώντας με αυτόν τον τρόπο την αγορά εργασίας από το δυναμικό των γυναικών, ενώ όλες αυτές οι διαφορές εξακολουθούν να υφίστανται παρά την πρόοδο των γυναικών στον τομέα της εκπαίδευσης όπως προαναφέραμε.

Στον σημαντικό τομέα της λήψης αποφάσεων, οι γυναίκες υστερούν ακόμη σε μεγάλο βαθμό. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης το 25,4% κοινοβουλευτικών εδρών καταλαμβάνονται από γυναίκες, οι οποίες κατέχουν επίσης το 30% μόνο των διευθυντικών θέσεων²⁰.

Αφού λοιπόν αναφερθήκαμε στην Ελλάδα και σε ολόκληρη την Ευρώπη που είμαστε κομμάτι της, θα ήταν ωφέλιμο να συγκρίνουμε όλα αυτά τα στοιχεία με την κατάσταση που επικρατεί σε μια πολύ ισχυρή οικονομία όπως είναι αυτή της Αμερικής.

Οι Ευρωπαίες έχουν δουλειά, όπως είδαμε, αλλά σπανίως καριέρα. Οι Αμερικανίδες απολαμβάνουν συχνότερα και το δεύτερο. Εκ πρώτης όμως όψεως, το αμερικανικό σύστημα δεν τις ευνοεί. Οι νέες μητέρες παίρνουν μόνο 12 εβδομάδες άδεια με αποδοχές, η κοινωνική πρόνοια παρέχει ελάχιστα για τα παιδιά και η επιχειρη-

---

²⁰ Premium, άρθρο του Αλέξανδρου Ζαφείρη, 02/03/2008

ματική κουλτούρα είναι αδυσώπητη. Στην Ευρώπη αντιθέτως η άδεια μητρότητας κυμαίνεται από τέσσερις μήνες ως τρία χρόνια, υπάρχουν εκατοντάδες δημόσιοι παιδικοί σταθμοί ενώ η επιχειρηματική κουλτούρα επιδεικνύει μεγαλύτερη κατανόηση προς τους εργαζομένους. Παρ' όλα αυτά, οι Αμερικανίδες έχουν περισσότερες πιθανότητες επαγγελματικής ανέλιξης στην κορυφή.

Σύμφωνα με την μελέτη του Παγκόσμιου Οργανισμού Εργασίας (ILO) τον Ιούνιο του 2007, οι γυναίκες αποτελούσαν το 45% των εργαζομένων που λαμβάνουν υψηλού επιπέδου αποφάσεις στις ΗΠΑ ενώ στη Σουηδία-το υποτιθέμενο υπόδειγμα ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών-το ποσοστό είναι μόλις 29%. Οι θλιβερές αυτές στατιστικές δεν οφείλονται στο ότι οι Ευρωπαίες προτιμούν να μένουν σπίτι για να μεγαλώσουν τα παιδιά τους αφού το ποσοστό του γυναικείου εργατικού δυναμικού στην Ευρώπη είναι 57% και στις ΗΠΑ το 65%. Το πρόβλημα οφείλεται στο ότι οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις δεν μπορούν να εκμεταλλευτούν τις δυνατότητες των εργαζομένων γυναικών. Και δεν είναι θέμα μόρφωσης γιατί οι γυναίκες αποτελούν το 50% των αποφοίτων πανεπιστημίων²¹.

Το περιοδικό «Newsweek» εκτιμά ότι «η Ευρώπη σκοτώνει τις γυναίκες της με μαλακό τρόπο-ειρωνικά, μέσω βολικών συστημάτων πρόνοιας».²² Προσφέροντας στις γυναίκες μακροχρόνιες άδειες μητρότητας και αποθαρρύνοντας τις να επιστρέψουν στην δουλειά μέσω επιδοτήσεων στο σπίτι ή φορολογικών ελαφρύνσεων αν μπαίνει μόνο ένα εισόδημα στο νοικοκυριό, η Ευρώπη σπαταλά το γυναικείο ταλέντο. Οι Ευρωπαίες όχι μόνο απουσιάζουν από την εργασία τους για μεγάλο χρονικό διάστημα, αλλά και πολλές δεν επιστρέφουν σε αυτήν ποτέ.

Επιπλέον οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις δεν έχουν προσαρμοστεί στις απαιτήσεις της εποχής. Ελάχιστες προφέρουν ευέλικτο ωράριο το οποίο διευκολύνει τις γυναίκες να συνδυάσουν οικογένεια και εργασία. Έτσι αυτές στρέφονται στην μερική απασχόληση, που είναι λιγότερο σεβαστή και λιγότερο καλά αμειβόμενη. Όσες μάχονται κατά των ανισοτήτων προσκρούουν σε νομοθεσία που ευνοεί τους εργοδότες.

Όλες οι μελέτες του ΟΟΣΑ και του ILO καταλήγουν ότι οι μακροχρόνιες άδειες εκτροχιάζουν τις ευκαιρίες της γυναίκας για καριέρα, συχνά σε μόνιμη βάση. Επιπλέον οι εργοδότες διστάζουν να προσλάβουν ή να προαγάγουν κάποια που μπορεί να λείπει επί μήνες λόγω μητρότητας, και μάλιστα αρκετές φορές. «*Η πιθανότητα της μητρότητας γίνεται εμπόδιο για τις γυναίκες σε ορισμένα είδη εργασίας*» λέει

---

²¹ Έκθεση ILO, 2007

²² ΒΗΜΑ, άρθρο «*Η Ευρώπη «σκοτώνει» τις γυναίκες της*», Κυριακή 12/03/2006

στο «Newsweek» η κοινωνιολόγος της ILO Μανουέλα Τομέι²³.

Ως αποτέλεσμα, οι περισσότερες Ευρωπαϊκές έχουν κάποια θέση εργασίας αλλά ελάχιστες διαθέτουν προοπτικές ανέλιξης στα υψηλότερα κλιμάκια. Οι γυναίκες που εργάζονται ως καθηγήτριες και νοσοκόμες είναι δυσανάλογα περισσότερες από ζεκέινες που εργάζονται ως μάννατζερ. Η μερική απασχόληση, που προωθήθηκε ως λύση για τις εργαζόμενες μητέρες, κατέληξε παγίδα για αυτές. Η γυναίκα που έχει κάνει χρήση μεγάλων αδειών μητρότητας και μερικής απασχόλησης δίνει την εντύπωση ότι δεν παίρνει στα σοβαρά την καριέρα της, πλήττοντας την εικόνα της στα μάτια μελλοντικού εργοδότη.

Η φύλαξη των παιδιών αποτελεί άλλο πρόβλημα. Στην Γερμανία υπάρχει έλλειψη παιδικών σταθμών ενώ οι περισσότεροι λειτουργούν από το πρωί ως το μεσημέρι. Στις σκανδιναβικές χώρες οι δημόσιοι παιδικοί σταθμοί λειτουργούν επί πολύ περισσότερες ώρες αλλά «σε χώρες όπως η Δανία ή η Σουηδία συνεχίζει να ασκείται κοινωνική πίεση προς τις μητέρες να μην αφήνουν εκεί τα παιδιά τους για περισσότερες από έξι ώρες την ημέρα» λέει ο Βίλεμ Αντεμά, οικονομολόγος του ΟΟΣΑ.

Όλα αυτά τα προβλήματα δεν οφείλονται στις στρεβλές πολιτικές. Παρά τον μύθο περί του αντιθέτου, οι οπισθοδρομικές απόψεις για τις γυναίκες αλλάζουν δύσκολα. Σε αυτά προστίθεται το γεγονός ότι η ευρωπαϊκή επιχειρηματική κουλτούρα παραμένει πιο ιεραρχική και λιγότερο ευέλικτη από την αμερικανική, ενώ οι γυναίκες τείνουν να μεγαλουργούν σε λιγότερο τυποκρατικό περιβάλλον όπου μπορούν να θέτουν τους δικούς τους κανόνες, όπως στις ΗΠΑ²⁴.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΗΛΙΚΙΑΣ 15 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΩ, ΚΑΤΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ, ΟΜΑΔΕΣ
ΗΛΙΚΙΩΝ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 2006 Α ΤΡΙΜΗΝΟ

ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ					
ΓΥΝΑΙΚΕΣ		Κατάσταση απασχόλησης			
Ομάδες ηλικιών	ΣΥΝΟΛΟ	Εργατικό Δυναμικό	Απασχολούμενες	Άνεργες	Μη οικονομικά ενεργές
15-19	283.300	24.300	14.800	9.500	259.000
20-24	324.900	158.900	105.100	53.800	166.000

²³ ΒΗΜΑ, άρθρο «Η Ευρώπη «σκοτώνει» τις γυναίκες της», Κυριακή 12/03/2006

²⁴ ΒΗΜΑ, άρθρο «Η Ευρώπη «σκοτώνει» τις γυναίκες της», Κυριακή 12/03/2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

25-29	392.200	303.800	243.100	60.700	88.400
30-44	1.209.500	878.200	763.000	115.200	331.300
45-64	1.370.800	597.200	546.600	50.600	773.600
65+	1.108.400	23.100	22.300	800	1.085.300
Σύνολο	4.689.100	1.985.500	1.694.900	290.600	2.703.600

ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ					
ΑΝΔΡΕΣ		Κατάσταση απασχόλησης			
Ομάδες ηλικιών	ΣΥΝΟΛΟ	Εργατικό Δυναμικό	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	Μη οικονομικά ενεργοί
15-19	288.600	36.200	26.700	9.500	252.400
20-24	327.300	194.900	162.900	32.000	132.400
25-29	415.200	379.100	339.800	39.300	36.100
30-44	1.224.500	1.191.600	1.126.400	65.200	32.900
45-64	1.304.900	1.020.900	985.400	35.500	284.000
65+	886.500	64.900	63.900	1.000	821.600
Σύνολο	4.447.000	2.887.600	2.705.100	182.500	1.559.400

Πηγή: Γ.Γ.Ε.Σ.Υ.Ε, Έρευνα εργατικού δυναμικού, Ά τρίμηνο 2006, Επεξεργασία στοιχείων: Γ.Γ.Ι.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό πως η διαφορά στην απασχόληση μεταξύ ανδρών και γυναικών είναι εμφανής αλλά καθόλου δικαιολογημένη σύμφωνα με όλα όσα προαναφέραμε, δηλαδή με την εξέλιξη των γυναικών στο θέμα της εργασίας με το πέρασμα των χρόνων. Περισσότερο όπως εμφανές γίνεται στο επόμενο σχεδιάγραμμα όπου φαίνεται ο δείκτης απασχόλησης, άρα έχουμε μια ξεκάθαρη εικόνα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ					
ΓΥΝΑΙΚΕΣ		Δείκτες Απασχόλησης Πληθυσμού			
Ομάδες ηλικιών	ΣΥΝΟΛΟ	Συμμετοχή στο Εργατικό Δυναμικό	Ποσοστό Απασχόλησης	Ποσοστό Ανεργίας	Μη οικονομικά ενεργοί
15-19	100	8,6	5,2	39,1	91,4
20-24	100	48,9	32,3	33,9	51,1
25-29	100	77,5	62,0	20,0	22,5

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

30-44	100	72,6	63,1	13,1	27,4
45-64	100	43,6	39,9	8,5	56,4
65+	100	2,1	2,0	3,5	97,9
Σύνολο 15 - 64 ετών	100	54,8	46,7	14,8	45,2

ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ					
ΑΝΔΡΕΣ		Δείκτες Απασχόλησης Πληθυσμού			
Ομάδες ηλικιών	ΣΥΝΟΛΟ	Συμμετοχή στο Εργατικό Δυναμικό	Ποσοστό Απασχόλησης	Ποσοστό Ανεργίας	Μη οικονομικά ενεργοί
15-19	100	12,5	9,3	26,2	87,5
20-24	100	59,5	49,8	16,4	40,5
25-29	100	91,3	81,8	10,4	8,7
30-44	100	97,3	92,0	5,5	2,7
45-64	100	78,2	75,5	3,5	21,8
65+	100	7,3	7,2	1,5	92,7
Σύνολο 15 - 64 ετών	100	79,3	74,2	6,4	20,7

Πηγή: Γ.Γ.Ε.Σ.Υ.Ε, Έρευνα εργατικού δυναμικού, Ά τρίμηνο 2006, Επεξεργασία στοιχείων: Γ.Γ.Ι.

Παρατηρώντας λοιπόν τους παραπάνω πίνακες συμπεραίνουμε τα εξής:

- Καταρχήν στο πρώτο μέρος του σχεδιαγράμματος φαίνεται ξεκάθαρα πως την βασική συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό κατέχει ο άνδρας σε όλες τις ομάδες ηλικιών. Ακόμα και στην πιο παραγωγική τετραετία (25-29), όπου η γυναίκα προφανώς κατά μεγαλύτερο ποσοστό δεν είναι στον γάμο ακόμα, η γυναίκα έχει συμμετοχή μόλις στο 77,5% σε σχέση με τον άνδρα του οποίου η συμμετοχή φτάνει το 91,3%.
- Αντίστοιχα με αυτό και σε άμεση σχέση παρατηρούμε πως το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών είναι αρκετά μικρό και δεν ξεπερνάει ποτέ το 63,1% και φτάνει να έχει απόκλιση μέχρι και 35,6 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με αυτό τον ανδρών. Το ίδιο γίνεται αντιληπτό και από την τελευταία στήλη στην οποία είναι ορατό πως συνολικά παραμένουν οικονομικά ανενεργές κατά 45,2% σε αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών, μόλις το 20,7%.
- Τέλος το ποσοστό γυναικείας ανεργίας είναι πολύ ψηλότερο από αυτό των ανδρών (8,4% μεγαλύτερα τα ποσοστά στις γυναίκες από ότι στους άνδρες), ακόμα και στις νεότερες γενιές, όπου έχουν εξισωθεί το εκπαιδευτικό επίπεδο και τα μορφωτικά ποσοστά μεταξύ των δύο φύλων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Δύο χρόνια μετά και ενώ θα περιμέναμε η κατάσταση να έχει βελτιωθεί εν' τούτοις η ίδια ακριβώς εικόνα παρουσιάζεται και στο β τρίμηνο του 2008, όσον αφορά την απασχόληση μεταξύ γυναικών και ανδρών, όπως παρουσιάζονται στους παρακάτω πίνακες, με βασική συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό του άνδρα σε όλες τις ομάδες ηλικιών και φυσικά με ποσοστό γυναικείας ανεργίας υψηλότερο από αυτό των ανδρών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΗΛΙΚΙΑΣ 15 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΩ, ΚΑΤΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ, ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 2008 Β ΤΡΙΜΗΝΟ

ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ					
ΓΥΝΑΙΚΕΣ					
Ομάδες ηλικιών	ΣΥΝΟΛΟ	Εργατικό Δυναμικό	Κατάσταση απασχόλησης		
			Απασχολούμενες	Άνεργες	Μη οικονομικά ενεργές
15-19	281,800	20,400	13,000	7,400	261,400
20-24	290,600	131,500	96,800	34,700	159,100
25-29	374,500	286,300	237,700	48,600	88,200
30-44	1,242,000	906,900	813,200	93,700	335,100
45-64	1,424,100	646,300	610,100	36,200	777,800
65+	1,114,400	22,700	22,700	0	1,091,700
Σύνολο	4,727,400	2,014,100	1,793,500	220,600	2,713,300

ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ					
ΓΥΝΑΙΚΕΣ					
Ομάδες ηλικιών	ΣΥΝΟΛΟ	Συμμετοχή στο Εργατικό Δυναμικό	Δείκτες Απασχόλησης Πληθυσμού		
			Ποσοστό Απασχόλησης	Ποσοστό Ανεργίας	Μη οικονομικά ενεργές
15-19	100	7.2	4.6	36.3	92.8
20-24	100	45.3	33.3	26.4	54.7
25-29	100	76.4	63.5	17.0	23.6
15-29	100	46.3	36.7	20.7	53.7
30-44	100	73.0	65.5	10.3	27.0
45-64	100	45.4	42.8	5.6	54.6
65+	100	2.0	2.0	0.0	98.0
Σύνολο 15 - 64 ετών	100	55.1	49.0	11.1	44.9

ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ					
ΑΝΔΡΕΣ					
Ομάδες ηλικιών	ΣΥΝΟΛΟ	Εργατικό Δυναμικό	Κατάσταση απασχόλησης		
			Απασχολούμενοι	Άνεργοι	Μη οικονομικά ενεργοί
15-19	275,300	28,500	23,100	5,400	246,800
20-24	303,700	168,300	143,900	24,400	135,400
25-29	408,200	373,600	337,900	35,700	34,600
30-44	1,269,400	1,234,000	1,190,300	43,700	35,400
45-64	1,358,600	1,058,100	1,031,200	26,900	300,500

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

65+	887,500	62,800	62,200	600	824,700
Σύνολο	4,502,700	2,925,300	2,788,600	136,700	1,577,400
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ					
ΑΝΔΡΕΣ					
Δείκτες Απασχόλησης Πληθυσμού					
Ομάδες ηλικιών	ΣΥΝΟΛΟ	Συμμετοχή στο Εργατικό Δυναμικό	Ποσοστό Απασχόλησης	Ποσοστό Ανεργίας	Μη οικονομικά ενεργοί
15-19	100	10.4	8.4	18.9	89.6
20-24	100	55.4	47.4	14.5	44.6
25-29	100	91.5	82.8	9.6	8.5
15-29	100	57.8	51.1	11.5	42.2
30-44	100	97.2	93.8	3.5	2.8
45-64	100	77.9	75.9	2.5	22.1
65+	100	7.1	7.0	1.0	92.9
Σύνολο 15 - 64 ετών	100	79.2	75.4	4.8	20.8

Πηγή: Γ.Γ.Ε.Σ.Υ.Ε, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β Τρίμηνο 2008

6. Η γυναίκα στα κατώτερα και μεσαία στρώματα της ιεραρχίας

Σημαντικότερη μορφή με όποια η γυναίκα έκανε την πρώτη της έξοδο προς την αγορά εργασίας, ήταν ως αγρότισσα αρχικά και έπειτα με την συγκέντρωση στις πόλεις ως εργάτρια.

Η γυναίκα στην οικογένεια ήταν αυτή που όφειλε όχι να φέρνει τα χρήματα στο σπίτι, αλλά αυτή που θα εργάζεται για το σπίτι και για όλη την οικογένεια χωρίς πουθενά να υπάρχει για αυτήν υπαρκτό εισόδημα από αυτήν της την προσφορά. Δουλειά στο σπίτι, ανατροφή των παιδιών και φροντίδα του συζύγου τα βασικά της καθήκοντα. Επιπλέον απαραίτητη η προσφορά της στην οικογενειακή επιχείρηση είτε αν επρόκειτο για κάποιο μαγαζί, είτε για κάποια αγροτική ή κτηνοτροφική μονάδα.

Με την εμφάνιση του φεμινιστικού κινήματος και της εξέλιξης της κοινωνίας γενικότερα η γυναίκα έγινε ενεργά εργατικό δυναμικό και στελέχωσε με τον καιρό όλο και περισσότερους τομείς, τους οποίους ούτε εκείνη πίστευε πως θα καταφέρει. Αρχικά ασχολήθηκε λοιπόν με την πληρωμένη εργασία στο σπίτι και στον αγροτικό και κτηνοτροφικό τομέα. Έπειτα με την βιομηχανική ανάπτυξη και την συγκέντρωση του κόσμου στα αστικά κέντρα αποτέλεσε κομμάτι της βιομηχανικής παραγωγής, εργαζόμενη ως εργάτρια.

Σήμερα όμως η γυναίκα ασχολείται όλο και λιγότερο με χειρονακτικές εργασίες και αυτό γιατί μορφώνεται και έχει μάθει να απαιτεί και να διεκδικεί πολλά περισσότερα στον εργασιακό τομέα από ότι στο παρελθόν. Αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό

αν δούμε πως το μεγαλύτερο ποσοστό, για παράδειγμα στην χώρα μας, που ασχολείται με τέτοιες εργασίες δεν είναι Ελληνίδες αλλά οικονομικές μετανάστριες. Δηλαδή όσο πιο αναπτυγμένη είναι μια χώρα και μια κοινωνία τόσο μικρότερα ποσοστά εργαζομένων παρουσιάζει σε τομείς που απαιτούν έντονη χειρονακτική εργασία²⁵.

Βασικός τομέας απασχόλησης στις ημέρες μας για την γυναίκα είναι αυτός των υπηρεσιών. Δηλαδή θέσεις πωλήσεων, γραμματείας, νοσοκόμων, εκπαιδευτικών και τα λοιπά. Πρόκειται για θέσεις που είναι κοντά στην φύση της γυναίκας και της δίνουν την δυνατότητα να μπορεί να ασχοληθεί με την οικογένεια της αφού έχει περισσότερο χρόνο. Αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί οι παραπάνω θέσεις δεν είναι πολύ ψηλά στην ιεραρχία και αυτό σημαίνει ότι δεν έχουν αρκετές ευθύνες ώστε να απορροφούνται εντελώς από την εργασία τους. Επιπλέον αυτές οι δουλειές, ανήκουν περισσότερο στον δημόσιο τομέα ο οποίος είναι λιγότερο αμείλικτος από ότι ο ιδιωτικός, με το ίδιο αποτέλεσμα. Ίσως η έλλειψη ανταγωνισμού, η σιγουριά της μονιμοποίησης, ή η επιβλητική ύπαρξη «του κράτους» να είναι μερικοί από τους παράγοντες για τους οποίους οι γυναίκες προτιμούν τον δημόσιο τομέα από ότι τον ιδιωτικό.

Για να κατανοήσουμε αυτό θα μπορούσαμε να κάνουμε μια σύγκριση στις άδειες που δικαιούνται οι γυναίκες στον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα αντίστοιχα.

- Άδεια προγεννητικού ελέγχου. Πρόκειται για άδεια κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης, χωρίς περικοπή χρημάτων για εξετάσεις προγεννητικού ελέγχου. Στον ιδιωτικό τομέα κυρίως αφαιρείται από την κανονική άδεια ή παρουσιάζεται ως ασθενείας.
- Άδεια μητρότητας. Κάθε μέλλουσα μητέρα έχει 17 εβδομάδες με αποδοχές. Οι πρώτες οκτώ χορηγούνται υποχρεωτικά πριν την ημερομηνία της γέννησης και οι υπόλοιπες χορηγούνται μετά. Σε πολλές περιπτώσεις έχουμε ακούσει αυτός ο αριθμός να διπλασιάζεται στον δημόσιο τομέα για διάφορους λόγους όπως μια τεχνητή γονιμοποίηση, ενώ στον ιδιωτικό τομέα λόγω των ρυθμών, η γυναίκα απουσιάζει όσο το δυνατόν λιγότερο γιατί αποξενώνεται εύκολα με συνέπεια να επηρεάζεται όχι απλά η καριέρα της, αλλά και η εργασία της. Ευτυχώς δικλείδα ασφαλείας εδώ αποτελεί η ρήτρα της μη απόλυσης μητέρας μέχρι και δύο χρόνια μετά τον τοκετό της.
- Άδεια θηλασμού. Δύο χρόνια από την ημέρα γέννησης του μωρού, η μητέρα εργάζεται μία ώρα λιγότερο, στην αρχή την μέση ή το τέλος του ωραρίου. Αυτό βέβαια στον ιδιωτικό τομέα είναι στην «διακριτική ευχέρεια» του εργοδότη.

---

²⁵ ΑΒΡΑΜΙΔΟΥ Α., 2006, *Ενέλικτες μορφές απασχόλησης και ανισότητες στον εργασιακό χώρο*, Μελέτη ΚΕΘΙ, σ. 14

- ο Γονική άδεια ανατροφής παιδιών. Για γυναίκες που έχουν παιδιά έως 3 ½ ετών υπάρχει η δυνατότητα άδειας άνευ αποδοχών που φθάνει στους τρεις μήνες. Για άγαμες μητέρες η άδεια μπορεί να φθάνει μέχρι και έξι μήνες. Αυτό όμως για τον ιδιωτικό τομέα είναι δύσκολο για τους ίδιους λόγους που δεν παίρνουν και μεγάλη άδεια μητρότητας.
- ο Άδεια για λόγους ασθενείας παιδιών. Αυτή η άδεια κυμαίνεται σε 6 ημέρες για ένα παιδί, 8 για δύο και 12 για περισσότερα.
- ο Άδεια για επίσκεψη στο σχολείο. Άδεια με αποδοχές, 4 ημερών, για παιδιά μέχρι 16 ετών. Αυτή όπως και η προηγούμενη δεν θα λέγαμε ότι είναι καθιερωμένες στον ιδιωτικό τομέα.
- ο Μειωμένο ωράριο. Για γυναίκες που έχουν παιδί με αναπηρικές δυσκολίες 1 ώρα λιγότερη την ημέρα με αποδοχές. Άραγε θα ήταν πολλοί αυτοί που θα προσλάμβαναν στην δουλειά τους μια γυναίκα με τέτοιες προϋποθέσεις;²⁶

Πέραν αυτών των αδειών που είναι μόνο για γυναίκες έχουμε και άλλες άδειες πιο συνηθισμένες που ισχύουν και για τα δύο φύλα:

- Εκλογική άδεια. Για τις εκλογές και σε περίπτωση ετεροδημοτών.
- Ετήσια άδεια. Η πιο συνηθής άδεια η οποία ποικίλει από τα έτη προϋπηρεσίας.
- Φοιτητική άδεια. Σε περίπτωση που ο εργαζόμενος είναι φοιτητής. Πρόκειται για άδεια 30 ημερών με αποδοχές.
- Άδεια γάμου.
- Άδεια αιμοδοσίας. Μια μέρα άδεια με αποδοχές για κάθε αιμοδοσία όταν είσαι εθελοντής αιμοδότης. Άδεια εξαιρετικά σπάνια για τον ιδιωτικό τομέα.

Επιπλέον κάτι ακόμα που θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε πως οι γυναίκες προτιμούν θέσεις «γραφείου» σε όχι πολύ υψηλές βαθμίδες και με χαρακτηριστικό είναι μια πρόσφατη έρευνα του Ινστιτούτου Εργασίας της ΟΤΟΕ, σε σχέση με τον τραπεζικό τομέα. Είναι γνωστό πως αυτός ο κλάδος περιέχει όλα τα παραπάνω.

Σε αυτήν την έρευνα παρατηρείται ότι την τελευταία δεκαετία αύξηση των απασχολούμενων γυναικών στον τραπεζικό τομέα είναι συνεχείς. Υπολογίζεται ότι επί συνόλου των εργαζομένων στις τράπεζες, ένα ποσοστό μεταξύ 40% έως 48% αφορά τις γυναίκες. Το κακό όμως είναι ότι η παρουσία της είναι μικρή ως ανύπαρκτη στις θέσεις ευθύνης. Αξιοσημείωτο είναι ότι στους διευθυντές και υποδιευθυντές του λογιστικού κλάδου οι γυναίκες καλύπτουν ένα ποσοστό από 3,5% ως 9,5%.

---

²⁶ ΑΒΡΑΜΙΔΟΥ Α., 2006, *Ενέλικτες μορφές απασχόλησης και ανισότητες στον εργασιακό χώρο*, Μελέτη ΚΕΘΙ, σ. 15-16

Στη σύγκριση των ποσοστών μεταξύ ανδρών και γυναικών, το ποσοστό των γυναικών με λίγα χρόνια προϋπηρεσίας είναι μεγαλύτερο εκείνου των ανδρών. Πράγμα το οποίο σημαίνει ότι τα τελευταία χρόνια προσλαμβάνονται περισσότερες γυναίκες στις τράπεζες. Αντίθετα, το ποσοστό των γυναικών με πολλά χρόνια υπηρεσίας μειώνεται σημαντικά σε σχέση με το ποσοστό των ανδρών, γεγονός το οποίο με την σειρά του υποδηλώνει ότι οι γυναίκες αποχωρούν πιο σύντομα από τις τράπεζες, είτε για να πάρουν την σύνταξη νωρίτερα, είτε γιατί λείπουν τα κίνητρα για να μείνουν. Από την έρευνα του Ινστιτούτου Εργασίας μπορεί να προκύπτει ότι οι γυναίκες καταλαμβάνουν ολοένα και περισσότερες θέσεις εργασίας στον τραπεζικό τομέα, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι το ποσοστό είναι υψηλό σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης. Είναι άξιο αναφοράς ότι στην Φιλανδία το σύνολο των απασχολούμενων γυναικών στο χρηματοπιστωτικό σύστημα φτάνει το 75,8%, ενώ στην Βρετανία το 60,9%. Γενικότερα όμως η απασχόληση των γυναικών στον τραπεζικό τομέα είναι μειωμένη στις μεσογειακές χώρες, ενώ στις βόρειες οι γυναίκες διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο. Πάντως η Ελλάδα φαίνεται να υπολογίζει περισσότερο στις ικανότητες της γυναίκας τραπεζοϋπαλλήλου, καθώς και η Ελληνίδα να προτιμά περισσότερο αυτών τον κλάδο, αφού τα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών στις υπόλοιπες χώρες της Μεσογείου είναι πολύ χαμηλότερα²⁷.

7. Η γυναίκα στην ανώτερη ιεραρχία (management)

Είναι γεγονός ότι στην αγορά εργασίας δύσκολα συναντά κανείς γυναίκες σε ηγετικές θέσεις. Οι γυναίκες είναι πολυάριθμες σε όλες τις άλλες θέσεις, δευτερευούσης σημασίας για την εταιρεία, αλλά στην κορυφή υπάρχει έλλειψη. Έχουν γίνει επανειλημμένα καταγγελίες από γυναίκες που υφίστανται διακρίσεις εις βάρος τους στον εργασιακό χώρο τους. Κατά την περίοδο δε, της εγκυμοσύνης έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο να απολύονται γυναίκες προκειμένου να μην τους χορηγηθεί η άδεια που δικαιούνται. Παράλληλα οι άντρες συνάδελφοι τους δεν παραλείπουν, δοθείσης ευκαιρίας, να τους υπενθυμίζουν ότι είναι το «ασθενές» φύλο. Πρακτικές αρκετά ετεροχρονισμένες, ειδικά για ανθρώπους που είθισται να θεωρείται ότι έχουν κάποιο επίπεδο.

Ας εξετάσουμε όμως κάποια στοιχεία που δείχνουν την υπάρχουσα κατάσταση σε ότι προαναφέραμε. Το ποσοστό των γυναικών που ακολουθούν μεταπτυχιακές σπουδές MBA είναι γεγονός ότι σε ορισμένες χώρες είναι μεγαλύτερο εκείνου

---

²⁷ ΒΗΜΑ, άρθρο της Β. Βογιατζοπούλου, «Πληρόνων και οι άνδρες», 10/08/1997

των ανδρών. Ωστόσο σε περισσότερες χώρες στην ανώτατη παιδεία υπάρχει σαφής διαχωρισμός με βάση το φύλο. Ενώ το φαινόμενο αυτό ελάχιστα εμφανίζεται στα πανεπιστήμια των Πολωνίας, Ρωσίας, και Κίνας. Ωστόσο, οι πολιτικές και κυβερνητικές αλλαγές που σημειώνονται στην νέα Ρωσία φαίνεται να έχουν δραματική επίπτωση στον τομέα αυτό, με αποτέλεσμα το ποσοστό των φοιτητριών σε οικονομικές και πολυτεχνικές σχολές να έχει μειωθεί σε 30% το 2007 από 58% που ήταν το 2000.

Μεγάλες διαφορές παρουσιάζει και το ποσοστό των γυναικών μάντζερ σε χώρες που καλύπτουν ολόκληρο τον πλανήτη μας. Το κατώτερο ποσοστό (2%) καταγράφεται στη Μαλαισία και το ανώτερο (45%) στις ΗΠΑ. Κατά περίεργο τρόπο, ενώ στους χώρους εργασίας στην Ρωσία δεν υπάρχει διαχωρισμός λόγω φύλου- αλλά ούτε και στην ανώτατη παιδεία-, το ποσοστό των γυναικών μάντζερ είναι μόλις 11%. Ενώ στην Κίνα όπου οι γυναίκες αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό του εργατικού δυναμικού πλήρους απασχόλησης, οι γυναίκες μάντζερ είναι μόλις το 8% του συνόλου των μάντζερ στις μεγάλες επιχειρήσεις²⁸.

Στις ΗΠΑ, οι διαφορές στην εξέλιξη της σταδιοδρομίας λευκών και έγχρωμων γυναικών χαρακτηρίζονται ως εντυπωσιακές-παρά την αρμονική συμπόρευση τους τα προηγούμενα χρόνια των σπουδών τους. Το αποτέλεσμα είναι το προφίλ της διοικητικής ιεραρχίας στις ΗΠΑ να εμφανίζεται σήμερα με την ακόλουθη σειρά: στην κορυφή της βρίσκονται οι λευκοί άνδρες, ακολουθούν οι λευκές γυναίκες, έπονται οι έγχρωμες γυναίκες και τέλος οι έγχρωμοι άνδρες. Το φύλο, η φυλή και η κοινωνική τάξη δένονται όλα μεταξύ τους.

Για τις γυναίκες μάντζερ στην Ελλάδα υπάρχει σημαντική έλλειψη έρευνας, βιβλιογραφίας και στατιστικών δεδομένων, σε αντίθεση με άλλες ανεπτυγμένες χώρες. Υπάρχει πολύ μικρό ποσοστό γυναικών στην ανώτατη διοίκηση των επιχειρήσεων και οργανισμών και στην πλειονότητα των περιπτώσεων πρόκειται για κόρες είτε συζύγους των ιδιοκτητών τους. Μας λείπει η έρευνα και η ανάλυση σε βάθος. Δεν γνωρίζουμε ποιες είναι οι σημερινές απόψεις των επιχειρήσεων για τις γυναίκες μάντζερ και ποια είναι η σημερινή στάση τους απέναντι τους. Θα μπορούσε ακόμα και η Διυπουργική Επιτροπή για την Ισότητα που συνεστήθη το 2000, να έχει παίξει σημαντικό ρόλο. Αλλά και το Ινστιτούτο Ανάπτυξης των Γυναικών Μάντζερ της ΕΕΔΕ, που ο ρόλος του είναι να αναλαμβάνει δραστηριότητες που προωθούν τη θέση και την εικόνα των γυναικών μάντζερ και επιχειρηματιών.

Σύμφωνα με σχετικά πρόσφατες πληροφορίες στην Ελλάδα σε 336 επιχει-

---

²⁸ Περιοδικό, Women in management Worldwide, τεύχος 125, 2007

ρήσεις που εισήχθησαν στο Χρηματιστήριο Αθηνών, μόνο οι 11 είχαν γυναίκα πρόεδρο και μόνο οι 15 είχαν γυναίκα γενικό διευθυντή. Οι γυναίκες υποεκπροσωπούνται επίσης και στα ανώτατα κλιμάκια του δημοσίου τομέα, όχι όμως στον ίδιο χαμηλό βαθμό όσο στον ιδιωτικό. Ακόμη, λόγω των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν στην εξέλιξη της σταδιοδρομίας τους προς την ανώτερη διοίκηση, επιλέγουν εναλλακτικά την επιχειρηματική δραστηριότητα-με την οποία θα ασχοληθούμε αργότερα -και την αυτοαπασχόληση η οποία, ωστόσο, δεν είναι λιγότερο ανεμπόδιστη, κυρίως λόγω οικονομικών περιορισμών.²⁹

Η ελληνική κοινωνία εξακολουθεί να μην αξιοποιεί πλήρως τα talέντα και τις δεξιότητες των γυναικών της. Αυτό είναι κάτι που όχι μόνο συνιστά απώλεια, αλλά δεν είναι και ευφύες, ιδιαίτέρως μάλιστα σε μια περίοδο που η χώρα και οι επιχειρήσεις είναι αντιμέτωπες με έναν άκρως ανταγωνιστικό κόσμο. Επίσης, η αντίθεση πολλών ανδρών ως προς την άνοδο των γυναικών στην διοίκηση έχει τις ρίζες της στον υποσυνείδητο φόβο τους μήπως και διαταραχθεί το status quo και τα προνόμια, που συνεπάγεται για τους ίδιους στην σφαίρα της οικογενειακής ζωής.

Για όλα αυτά κάποιοι κατηγορούν τις διάφορες οργανώσεις που έχουν ως αντικείμενο τους την προάσπιση των δικαιωμάτων της γυναίκας, για αδράνεια και έλλειψη ενεργούς κινητοποίησης, ενώ κάποιοι φορείς, όπως για παράδειγμα η Catalyst θεωρούν ότι το πρόβλημα ξεκινάει από την επιλογή του επαγγέλματος. Πράγματι, πολλές γυναίκες αποφασίζουν να ασχοληθούν με δύσκολα επαγγέλματα που απαιτούν προσφορά υπηρεσιών επί 24ωρη βάση. Το marketing και η ενασχόληση με το ανθρώπινο δυναμικό θέλουν αφοσίωση, γεγονός που δεν φαίνεται να λαμβάνεται υπόψη εξ' αρχής. Με την πάροδο του χρόνου, οι ευθύνες αυξάνονται, το επάγγελμα απαιτεί περισσότερες ώρες εργασίας, οι γυναίκες δεν μπορούν ή δεν θέλουν να τις διαθέσουν, οπότε αρχίζουν τα προβλήματα.

Επιπλέον, οι άνδρες εκ φύσεως είναι πιο ανταγωνιστικά όντα, βάζουν σε πρώτη προτεραιότητα την καριέρα τους και την επαγγελματική τους επιτυχία, οπότε είναι διατεθειμένοι να κάνουν περισσότερες θυσίες και να βάλλουν σε δεύτερη μοίρα την προσωπική τους ζωή, προκειμένου να πετύχουν τον στόχο τους. Και όπως προκύπτει από τα μέχρι τώρα στοιχεία για την αγορά εργασίας τον έχουν πετύχει. Άλλωστε το προφίλ ενός πετυχημένου άντρα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την κοινωνική του θέση και το επάγγελμα είναι το βασικό κριτήριο κατάταξης στην κοινωνία. Οι γυναίκες, αντίθετα, επιλέγουν να διατηρήσουν τον ρομαντισμό τους και να αναζητήσουν την

---

²⁹ Περιοδικό, Women in management Worldwide, τεύχος 125, 2007

καταξίωση και την αποδοχή του περιγυρου τους, παίζοντας άλλους ρόλους πέραν από αυτόν της... Businesswoman. Εδώ ακριβώς τίθεται το θέμα των αξιών που έχουν οι γυναίκες στην ζωή τους και φυσικά το θέμα της οικογένειας.

Ακόμα πολλές γυναίκες που εργάζονται σε θέσεις με πολλές ευθύνες και αρμοδιότητες επαναπροσδιορίζουν την ζωή τους, ιεραρχούν διαφορετικά τις προτεραιότητες τους και αποφασίζουν ότι θέλουν να δημιουργήσουν την δική τους οικογένεια. Η ανάγκη τους αυτή προκύπτει αφενός από το ένστικτο της μητρότητας που κάποια στιγμή, ίσως αναπάντεχα, κάνει την εμφάνιση του και αφετέρου από το γεγονός ότι η δουλειά δεν μπορεί να τους προσφέρει την πληρότητα που αναζητούν.

Παρ' όλα αυτά στις μέρες μας υπάρχουν λαμπρά παραδείγματα γυναικών που τα κατάφεραν σε πολύ δύσκολες συνθήκες, σε ηγετικές θέσεις με πολλές και δύσκολες αρμοδιότητες. Όλοι γνωρίζουμε για παράδειγμα πόσο δύσκολο ήταν το εγχείρημα της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων από την χώρα μας. Τελικά όμως πέρασε στην ιστορία ως η πιο πετυχημένη διοργάνωση και στο τιμόνι της είχε μια γυναίκα της οποίας ανήκει μεγάλο μέρος αυτής της επιτυχίας, την Γιάννας Αγγελοπούλου-Δασκαλάκη.

Επιπλέον, το πόσο σημαντικές γυναίκες επιχειρηματίες υπάρχουν γίνεται φανερό και από μια λίστα που συνέταξαν οι Financial Times/Financial Times Deutschland για τις κορυφαίες γυναίκες του επιχειρηματικού κόσμου στην Ευρώπη (Οι υποψήφιος- ανεξαρτήτως εθνικότητας - είχαν τη «βάση» τους στην ΕΕ, στις χώρες που είναι επισήμως υποψήφιος για ένταξη και επίσης στη Ρωσία, τη Νορβηγία, την Ισλανδία, την Ελβετία και τα Βαλκάνια).

Πρώτη στη λίστα των κορυφαίων γυναικών του επιχειρηματικού κόσμου είναι η κυρία Ανα Πατρίτσια Μποτίν, 46 ετών, επικεφαλής της Banco Espanol de Credito (Banesto). Τα κέρδη της Banesto, που βρίσκεται εντός του ομίλου Santander, έχουν σημειώσει άνοδο. Υπάρχει σε πολλούς το ερώτημα αν η κυρία Μποτίν θα διαδεχτεί τον 72χρονο πατέρα της κ. Αιμίλιο Μποτίν, ως πρόεδρος του ομίλου. Αν ρίξουμε μια ματιά στο παρελθόν, η κυρία Μποτίν αφού εργάστηκε επτά χρόνια στην JP Morgan στη Νέα Υόρκη, εντάχθηκε στην εταιρεία του πατέρα της, όπου όπως δήλωσε προς τους FT, «έπρεπε να αποδείξει την αξία της, όπως κάθε άλλος». Το 1999 έπρεπε να παραιτηθεί, στα πλαίσια των εξελίξεων της συμφωνίας συγχώνευσης της Santander με την Banco Central Hispano Americano. Τα επόμενα δύο χρόνια έφτιαξε δικές της εταιρείες. Όταν ο πατέρας της ξανακέρδισε τον πλήρη έλεγχο της Santander, επέστρεψε ως επικεφαλής της Banesto, μιας τράπεζας με δραστηριότητα στο retail

banking που πουλήθηκε στην Santader το 1994.

Δεύτερη, στην ίδια λίστα, η κυρία Αν Λοβερζόν, 47 ετών, είναι η μόνη γυναίκα επικεφαλής μιας τέτοιας εμβελείας εταιρείας της Γαλλίας, της Areva, που δραστηριοποιείται στην πυρηνική ενέργεια. Από το 1984 έως το 1995 εργάστηκε σε διάφορες θέσεις σε ενεργειακές υπηρεσίες της Γαλλίας και ο τότε πρόεδρος Φρανσουά Μιτεράν τη διόρισε σύμβουλο στον τομέα των διεθνών οικονομικών θεμάτων και του διεθνούς εμπορίου. Μετά το 1995 εργάστηκε στην επενδυτική τράπεζα Lazard και έπειτα στον ενεργειακό όμιλο Alcatel. Το 1999 έγινε διευθύνουσα σύμβουλος στη γαλλική εταιρεία Cogema. Η συγχώνευση της τελευταίας με την Framatome δημιούργησε την Areva, τον μεγαλύτερο κρατικό όμιλο στον χώρο της πυρηνικής ενέργειας παγκοσμίως.

Τρίτη στην κατάταξη η κυρία Βάλερι Γκούτιγκ, διευθύνουσα σύμβουλος της Bupa, της μεγαλύτερης εταιρείας της Βρετανίας στον τομέα της προώθησης υπηρεσιών υγείας και φροντίδας. Η κυρία Γκούτιγκ βρίσκεται στην Bupa από το 1998 και εφέτος κέρδισε μια υψηλή διάκριση από το CBI για τη συμβολή της στη διεύρυνση των ευκαιριών που δίδονται στις γυναίκες όσων αφορά τον επιχειρηματικό τομέα.

Όσο για το μέλλον των γυναικών μάνατζερ στην χώρα μας, υπάρχουν αισιόδοξα μηνύματα και κυρίως έρχονται από νέους που αναπτύσσουν την δική τους διαφορετική νοοτροπία για τους ρόλους των δύο φύλων σε όλους τους τομείς της ιδιωτικής και επαγγελματικής ζωής. Έρχονται επίσης από το νομοθετικό πλαίσιο και τις κοινοτικές οδηγίες που έχουν ενδυναμώσει τον τομέα αυτό και ευαισθητοποιούν για την απαραίτητη παρουσία των γυναικών σε θέσεις λήψης αποφάσεων. Όμως το μέλλον εξαρτάται και από τις ίδιες τις γυναίκες μάνατζερ. Είναι σημαντικό να ενδυναμώσουν την αποφασιστικότητα τους και να κερδίσουν ότι πραγματικά τους αξίζει³⁰.

8. Γυναίκες σε διευθυντικές θέσεις

Σε ότι αφορά τις γυναίκες σε διευθυντικές θέσεις, ο ρυθμός προόδου είναι πολύ χαμηλός, και αντανakλάται σε ποσοστό που κυμαίνεται σε επίπεδα 20%-40% σε 48 από τις 63 χώρες του δείγματος από το 2005 έως το 2007 και που αντιπροσωπεύει μία αύξηση της τάξης του 1% έως 5% για τα έτη από 2001 έως 2007.

Οι άντρες είναι η πλειοψηφία μεταξύ των διευθυντών, και των υψηλόβαθμων στελεχών, στοιχείο που προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στην «ανδρική νόρμα», η οποία δομείται από ορατούς και μη ορατούς κανόνες. Πολλές φορές τη νόρμα αυτή

---

³⁰ ΒΟΥΤΥΡΑΣ Κ, 2007, «Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία». Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 17-18

δεν μπορούν να την ακολουθήσουν οι γυναίκες, κάτι που συχνά οδηγεί στο να μην θεωρούνται ίσες με τους άντρες συναδέλφους τους, από συναδέλφους και πελάτες ανεξαρτήτως φύλου. Παράλληλα οι γυναίκες καλούνται να δουλέψουν πολύ σκληρότερα από τους άντρες για να αποδείξουν την αξία τους, ενώ κάποιες φορές καλούνται να υιοθετήσουν ανδρικά πρότυπα εργασίας και στάσεις.

Επιπλέον οι γυναίκες πολύ συχνά εξαιρούνται από τις άτυπες ομάδες στις οποίες κυριαρχούν άνδρες, με αποτέλεσμα να τους στερείται ένα σημαντικό μέσο για την καριέρα τους.

Το πρόβλημα γίνεται πιο έντονο από την πεποίθηση των εργοδοτών ότι οι γυναίκες δεν μπορούν να αφιερώσουν χρόνο και ενέργεια, στον ίδιο βαθμό με τους άντρες, εξ' αιτίας οικογενειακών υποχρεώσεων.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι δεν παρέχονται οι ίδιες με τους άνδρες ευκαιρίες στις γυναίκες για την επίτευξη πιο απαιτητικών εργασιών, που θα τους προωθούσαν στην καριέρα τους. Παρόλα αυτά, υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν ότι από τη στιγμή που οι γυναίκες θα ανέλθουν στα ανώτερα επίπεδα διοίκησης, η στάση των υπολοίπων απέναντί τους δεν διαφέρει από την στάση έναντι των ανδρών.

Η διευκόλυνση της προόδου των γυναικών σε διευθυντικές και στελεχειακές θέσεις προϋποθέτει σύμφωνα με συστάσεις του (ILO) Διεθνούς Γραφείου Εργασίας και του ΟΟΣΑ τα εξής:

(1) Δέσμευση της Διοίκησης σε αλλαγές της υπάρχουσας κουλτούρας, η οποία βασίζεται στους μύθους σχετικά με το ότι οι γυναίκες έχουν συγκεκριμένες ικανότητες, σχετικά με το ότι δεν μπορούν να αφοσιωθούν εξίσου με τους άντρες στην δουλειά εξαιτίας των οικογενειακών τους υποχρεώσεων και σχετικά με το ότι δεν μπορούν να συνεισφέρουν αρκετά στην παραγωγικότητα της επιχείρησης.

(2) Πολιτικές ίσων ευκαιριών απασχόλησης οι οποίες διακρίνονται από διαφάνεια, αντικειμενικότητα, δικαιοσύνη και αποτελούν αντικείμενο στενής παρακολούθησης.

(3) Πολιτικές φιλικές προς την οικογένεια, οι οποίες θα διευκολύνουν τις γυναίκες στην εκπλήρωση των οικογενειακών τους υποχρεώσεων.

(4) Ενδυνάμωση της νομοθεσίας κατά του διαχωρισμού και εφαρμογή αποτελεσματικών πολιτικών κατά τις σεξουαλικής παρενόχλησης.

(5) Υιοθέτηση μέτρων εναρμόνισης αμοιβών ανδρών και γυναικών. Ο ρόλος της προϋπόθεσης αυτής είναι πολύ σημαντικός καθώς έχει παρατηρηθεί ότι οι γυναίκες με τα ίδια προσόντα με άντρες συναδέλφους τους αμείβονται κατά μέσο

όρο με τα 2/3 του μισθού των ανδρών. Παράλληλα, η συντομότερη καριέρα που συχνά ακολουθούν οι γυναίκες οδηγεί σε βραδύτερες προαγωγές και μικρότερες αμοιβές.

(6) Εφαρμογή στρατηγικών που θα ωθούν τις μαθήτριες να διευρύνουν τις επιλογές σπουδών τους. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να περιοριστούν τα σχετιζόμενα με το φύλο στερεότυπα και οι διαχωριστικές πρακτικές θα πρέπει να απομακρυνθούν από τη διδασκαλία και τον επαγγελματικό προσανατολισμό.

(7) Εφαρμογή προγραμμάτων για βελτίωση της παρουσίας γυναικών προτύπων και προτύπων ρόλων στην ακαδημαϊκή ιεραρχία.

(8) Διευκόλυνση των εργοδοτών να συνειδητοποιήσουν τα οφέλη που μπορούν να προσφέρουν οι γυναίκες στις επιχειρήσεις τους.

Οι τρεις τελευταίες προϋποθέσεις καλούνται να αντιμετωπίσουν το γεγονός ότι πολύ συχνά το υψηλό μορφωτικό επίπεδο των γυναικών δεν αντανακλάται στις θέσεις τους στην Αγορά Εργασίας³¹.

Παρά το γεγονός ότι οι διευθυντικές θέσεις αντιπροσωπεύουν ένα μικρό μόνο ποσοστό του εργατικού δυναμικού, η κατηγορία αυτή έχει αναπτυχθεί τις τελευταίες δεκαετίες εξαιτίας κυρίως της ανάπτυξης του τομέα των υπηρεσιών. Η ανάπτυξη του τομέα αυτού έχει προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης στις γυναίκες και παρά το γεγονός της υποεκπροσώπησής τους, η αυξανόμενη συμμετοχή τους έχει ξεπεράσει τις αυξήσεις της συμμετοχής τους στο σύνολο του εργατικού δυναμικού.

Πρόσφατες παγκόσμιες έρευνες δείχνουν ότι το ποσοστό των γυναικών σε διευθυντικές θέσεις συνεχίζει να αυξάνεται με βραδείς όμως ρυθμούς, άδικους και μερικές φορές απογοητευτικούς, καθώς οι γυναίκες αντιμετωπίζουν εμπόδια εξαιτίας προκαταλήψεων απέναντί τους. Στις χώρες για τις οποίες υπάρχουν στοιχεία φαίνεται ότι υπάρχουν ανεπαίσθητες μεταβολές, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρείται ακόμα και μείωση στη συμμετοχή των γυναικών. Χαρακτηριστικό είναι ότι στα «ανδρικά», λεγόμενα, επαγγέλματα οι γυναίκες σε διευθυντικές θέσεις είναι ελάχιστες. Ακόμα και στους ανδροκρατούμενους τομείς, όπου οι γυναίκες σε διευθυντικές θέσεις είναι περισσότερες, ένας δυσανάλογα μεγάλος αριθμός ανδρών ανέρχεται σε υψηλά διευθυντικά κλιμάκια. Ο κανόνας, λοιπόν, του αντίχειρα ισχύει απόλυτα: όσο ψηλότερα στην ιεραρχία, τόσο λιγότερες γυναίκες.

Γενικά, χώρες στη Βόρειο και Νότιο Αμερική και στην Ανατολική Ευρώπη

---

³¹ ΠΑΖΑΡΖΗ Ν., 2005, «Ισότητα φύλων και επιχειρήσεις», σημειώσεις Ν. 2, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, σ. 8

έχουν υψηλότερα ποσοστά γυναικών σε διευθυντικές θέσεις από ότι σε χώρες της Ανατολικής και Νότιας Ασίας και της Μέσης Ανατολής.

Το συνεχιζόμενο χαμηλό παγκόσμιο ποσοστό γυναικών σε διευθυντικές θέσεις δείχνει ότι ορισμένοι εργοδότες έχουν ακόμα δυσκολία στο να συνειδητοποιήσουν ότι οι πολιτικές που προωθούν γυναίκες στις επιχειρήσεις αποτελούν μία καλή επιχειρηματική πρακτική. Η κύρια αιτία για αυτό είναι ότι οι οικογενειακές υποχρεώσεις των γυναικών και η αμειβόμενη εργασία θεωρούνται ως δύο στοιχεία αλληλοσυγκρουόμενα. Είναι, λοιπόν, αναγκαίο να υιοθετηθούν νέες πολιτικές και στρατηγικές που θα διευκολύνουν τη γυναίκα και θα της παρέχουν τη δυνατότητα να συμβάλλει αποτελεσματικά στην επίτευξη των επιχειρηματικών στόχων. Χαρακτηριστικά έχει παρατηρηθεί ότι η εφαρμογή των πολιτικών αυτών συμβάλλει αποτελεσματικά στην αύξηση παραγωγικότητας των υπαλλήλων, ανεξαρτήτως φύλου. Η φιλοσοφία, λοιπόν, της ισότιμης αξιολόγησης ανδρών και γυναικών υπαλλήλων αρχίζει να αποκτά όλο και περισσότερους υποστηρικτές.

Η Διοίκηση πρέπει να αναγνωρίζει την διαφορετικότητα των υπαλλήλων σαν δύναμη επιτυχίας, ποικιλίας ωφελημάτων και βελτίωσης της παραγωγικότητας της επιχείρησης.

Αυτός ο τρόπος Διοίκησης αποσκοπεί στο να προσελκύσει και να διατηρήσει υπαλλήλους, παρέχοντας τους ένα θετικό εργασιακό περιβάλλον, με την εισαγωγή δίκαιων πρακτικών στις διαδικασίες πρόσληψης, επιλογής, εκπαίδευσης, και αξιολόγησης. Μία ακόμη σημαντική παράμετρος αυτού του τρόπου Διοίκησης είναι η παροχή ίσων ευκαιριών στους εργαζομένους. Σε όλους τους εργαζομένους παρέχεται ένα πακέτο «παροχών», από τις οποίες επιλέγονται οι πιο κατάλληλες. Οι παροχές αυτές μπορούν να περιλαμβάνουν π. χ φιλικές προς την οικογένεια επιλογές, όπως ευέλικτο ωράριο, τηλεεργασία και καταμερισμό έργου.

Οι γυναίκες αντιμετωπίζουν περισσότερες δυσκολίες στο να κατακτήσουν ανώτατες επιχειρησιακές θέσεις από το να καταλάβουν θέσεις σε κατώτερα επίπεδα ιεραρχίας. Συγκεκριμένα, έχει υπάρξει πολύ μικρή πρόοδος τα τελευταία τρία χρόνια στο ποσοστό των γυναικών που μετακινούνται σε ανώτερες θέσεις³².

9. Γυναίκες και επαγγέλματα

Η πρόοδος στην ισότητα των φύλων αντανακλάται στο μερίδιο των γυναικών επί των επαγγελματικών θέσεων, το οποίο έχει αλλάξει ελάχιστα τα τελευταία 5

---

³² ΠΑΖΑΡΖΗ Ν., 2005, «Ισότητα φύλων και επιχειρήσεις», σημειώσεις Ν. 2, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, σ. 12-13

χρόνια.

Οι κύριοι παράγοντες που συμβάλλουν στο διαχωρισμό είναι οι κοινωνικές τάσεις απέναντι στα «ανδρικά και γυναικεία» επαγγέλματα καθώς επίσης και στην ανισότητα των φύλων σε όρους μόρφωσης και εκπαίδευσης. Μετά τη διαδικασία πρόσληψης, οι γυναίκες τείνουν να τοποθετούνται σε θέσεις χαμηλότερης αξίας σε όρους επαγγελματικών απαιτήσεων και αμοιβών. Συγκεκριμένα, τοποθετούνται σε μη στρατηγικές θέσεις με λιγότερες προοπτικές επαγγελματικής ανέλιξης, με αποτέλεσμα πρακτικά να αποτελούν «υποστηρικτικό προσωπικό» των στρατηγικά τοποθετημένων ανδρών συναδέλφων τους.

Ένας τομέας στον οποίο οι γυναίκες έχουν μεγάλες προοπτικές σταδιοδρομίας παρά την οικονομική ύφεση, είναι ο τομέας των πληροφοριών και επικοινωνιών. Σε ορισμένες χώρες το ποσοστό των γυναικών στον τομέα αυτό έχει αρχίσει ήδη να αυξάνεται. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με μία έρευνα που διεξήχθη στις Η.Π.Α, εγείρονται αμφιβολίες σχετικά για την πορεία των γυναικών στο τομέα αυτό. Συγκεκριμένα, βάσει πρόσφατης έρευνας σε 75 υψηλόβαθμα στελέχη προέκυψε ότι οι γυναίκες δεν προάγονταν σε διευθυντικές θέσεις.

Βάσει ερευνών έχει διαπιστωθεί μία υψηλή διείσδυση γυναικών σε υψηλόβαθμες θέσεις του νομικού συστήματος των 15 χωρών της UNICEF. Παρά τα ενθαρρυντικά αυτά ευρήματα, η αντίσταση στην πρόοδο των γυναικών σε παραδοσιακά ανδροκρατούμενα επαγγέλματα είναι ακόμα υπαρκτή. Για παράδειγμα, γυναίκες δικηγόροι στο Ηνωμένο Βασίλειο δυσκολεύονταν στην καριέρα τους εξαιτίας της ανελαστικότητας των συνθηκών εργασίας, οι οποίες αποτελούν εμπόδιο στην εκπλήρωση των οικογενειακών υποχρεώσεων των γυναικών.

Οι γυναίκες επαγγελματίες γνωρίζουν πολύ καλά τις αρνητικές συνέπειες που θα έχει στην καριέρα τους μία μείωση του χρόνου εργασίας, αλλά παρόλα αυτά είναι διατεθειμένες να εκμεταλλευθούν τα πλεονεκτήματα ενός ευέλικτου ωραρίου, όπου αυτό είναι δυνατόν³³.

10. Η γυναίκα στην επιστήμη και την πολιτική

Ερευνώντας στην Ευρωπαϊκή Ένωση για θέματα γυναικείας ενασχόλησης με τις επιστήμες, εντοπίζουμε το εξής. Το 50% των πρωτοετών των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων είναι φοιτήτριες, η πλειοψηφία των οποίων επιλέγει θεωρητικές και κοινωνικοοικονομικές επιστήμες. Παρόλα αυτά, η γυναικεία παρουσία στο χώρο των θετικών

---

³³ ΠΑΖΑΡΖΗ Ν., 2005, «Ισότητα φύλων και επιχειρήσεις», σημειώσεις Ν. 2, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, σ. 9-10

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

επιστημών και των τεχνικών σχολών γίνεται όλο και πιο έντονη.

Το γεγονός αυτό είναι σημαντικό γιατί δείχνει πως πολλά πράγματα καταρρίπτονται. Θα λέγαμε πως η γυναίκα αποτελούσε πάντα ένα σημαντικό κομμάτι επιστημόνων, αλλά σε μικρό μέγεθος. Αυτή όμως η κατάσταση τείνει να αλλάξει και ο αριθμός γυναικών σε αυτό τον τομέα όλο και να αυξάνεται.

Όσον αφορά τους τομείς επιστήμης που επιλέγουν οι γυναίκες, μπορούμε να το κατανοήσουμε από τον παρακάτω πίνακα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Σύνολο επιστ.	Ποσοστό	Ποσοστό	Ποσοστό	Επιστήμονες		Ποσοστό	Ποσοστό	Ποσοστό
Τομέων	Συνολικά	Ανδρών	Γυναικών	*		Συνολικά	Ανδρών	Γυναικών
Σύνολο εργαζομένων	419,118	(100)	(100)	(100)	351,350	(100)	(100)	(100)
Τομέας Βιομηχανία/ Αυτοαπασχόληση	131,699	(31.4)	(32.9)	(23.8)	94,552	(26.9)	(27.8)	(23.0)
Εκπαιδευτικά Ιδρύματα	218,697	(52.2)	(51.4)	(56.3)	194,987	(55.5)	(55.2)	(56.9)
Νοσοκομεία/ Κλινικές	12,158	(2.9)	(2.4)	(5.6)	12,134	(3.5)	(2.9)	(5.7)
Μη κερδοσκοπικοί Οργανισμοί	15,464	(3.7)	(3.4)	(5.3)	13,290	(3.8)	(3.4)	(5.4)
Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση και στρατός	29,710	(7.1)	(7.4)	(5.4)	25,772	(7.3)	(7.8)	(5.3)
Πολιτειακή και τοπική Αυτοδιοίκηση	9,223	(2.2)	(2.0)	(3.1)	8,697	(2.5)	(2.3)	(3.2)

ΠΗΓΗ : Κοινότητα Επαγγελματιών στην Επιστήμη και την Τεχνολογία

Από τον παραπάνω λοιπόν πίνακα κατανοούμε πως οι γυναίκες συναντώνται σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους άντρες σε τομείς κυρίως θεωρητικούς, όπως εκπαίδευση και ιατρική. Οι άνδρες καταλαμβάνουν περισσότερες θέσεις στο βιομηχανικό τομέα σε αντίθεση με τις γυναίκες που επικεντρώνονται στους τομείς της εκπαίδευσης. Επιπλέον, σε σύγκριση με τους άντρες, οι γυναίκες είναι πιθανότερο να απασχοληθούν σε νοσοκομεία, μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, την ομοσπονδιακή κυβέρνηση, την πολιτειακή και τοπική διακυβέρνηση. Παρόλα αυτά, συνολικά οι τελευταίοι αυτοί τομείς απασχολούν μειοψηφία επιστημόνων, μηχανικών και των δύο φύλων – συγκεκριμένα, 19,4% των γυναικών και 15,2% των ανδρών. Όμως το τι γίνεται με τις υπόλοιπες επιστήμες μπορεί να φανεί από τον επόμενο πίνακα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τομέας και φύλο	Αναπληρωτής		Επίκουρος	
Σύνολο	Καθηγητής	Καθηγητής		Καθηγητής
Σύνολο τομέων	209,400	85,800	50,500	36,500
%Γυναικών	(16.7)	(7.2)	(17.4)	(27.7)
Σύνολο Επιστημ.	185,700	74,500	45,600	32,700
%Γυναικών	(18.5)	(8.2)	(18.9)	(30.3)
Φυσικοί	28,700	13,300	4,800	3,000
%Γυναικών	(8.4)	(3.8)	(8.3)	(16.7)
Μαθηματικοί	13,000	6,400	3,200	2,500
%Γυναικών	(9.2)	(4.7)	(12.5)	(16.0)
Ειδικοί Η/Υ	5,400	1,300	1,600	1,300
%Γυναικών	(11.1)	(7.7)	(6.3)	(15.4)
Περιβαλ/γοι	7,400	2,800	1,500	1,300
%Γυναικών	(8.1)	(3.6)	(6.7)	(15.4)
Επιστ. Υγείας	64,700	24,000	15,200	12,400
%Γυναικών	(22.0)	(9.2)	(22.4)	(31.5)
Ψυχολόγοι	22,000	8,500	5,700	4,000
%Γυναικών	(30.5)	(14.1)	(28.1)	(47.5)
Κοινωνιολόγοι	44,400	18,100	13,600	8,300
%Γυναικών	(19.6)	(9.9)	(18.4)	(33.7)
Μηχανικοί	23,600	11,400	4,900	3,700
%Γυναικών	(2.5)	(0.9)	(2.0)	(5.4)

ΠΗΓΗ : Εθνικό Επιστημονικό Ίδρυμα (2006)

Παρατηρούμε λοιπόν πως οι θεωρητικές επιστήμες κατακλύζονται από γυναίκες σε αντίθεση με τις θετικές. Βέβαια ο αριθμός τώρα είναι λίγο μεγαλύτερος και οι προβλέψεις για το μέλλον πιο ενθαρρυντικές.

Βέβαια σήμερα στην Ελλάδα οι γυναίκες στον χώρο της έρευνας αντιπροσωπεύουν ένα ισχνό 25%, το οποίο πέφτει κατακόρυφα όταν μιλάμε για βιομηχανική

έρευνα ή θετικές επιστήμες, σε 12% περίπου. Έγινε λοιπόν μια έρευνα από τον Ευρωπαϊκό Χώρο Έρευνας (ERA) στην οποία τέθηκαν ερωτήματα για τους λόγους που παρατηρείται αυτό³⁴.

Σύμφωνα με το δείγμα που ρωτήθηκε οι βασικοί λόγοι για αυτό είναι οι εξής:

- Το 47% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι υπάρχουν εμπόδια στα λεγόμενα στάδια εισόδου. Εμπόδια και περιορισμοί στην πρόσληψη γυναικείου προσωπικού, έλλειψη αυτοεκτίμησης των ίδιων των γυναικών, έλλειψη πληροφόρησης για τις νέες ευκαιρίες και τα νέα επαγγέλματα που προκύπτουν, έλλειψη μοντέλων ρόλου, διαφορά στους μισθούς ανδρών-γυναικών, στερεότυπα. Η επιστήμη αντιμετωπίζεται σαν μια αμιγώς ανδρική υπόθεση, όχι μόνο γιατί ιστορικά η συντριπτική πλειονότητα των εύφημων επιστημόνων υπήρξαν άντρες, αλλά γιατί τα ίδια τα χαρακτηριστικά της επιστήμης έχουν ταυτιστεί με ανδρικά χαρακτηριστικά. Ο επιστημονικός νους χαρακτηρίζεται ως ενεργός, λογικός και αναλυτικός ενώ η γυναίκα παραδοσιακά αντιμετωπίζεται σαν ύπαρξη παθητική, αισθηματική και διαισθητική.
- Ένα 30% θεωρεί το επιστημονικό περιβάλλον εχθρικό προς τις γυναίκες. Καθώς ο χώρος είναι ανδροκρατούμενος, οι γυναίκες υπόκεινται στους κανόνες που έχουν θέσει άνδρες για άνδρες. Έτσι συχνά υπάρχουν επικοινωνιακά εμπόδια: οι γυναίκες απομονώνονται, περιθωριοποιούνται, αγνοούνται ακόμη και περιφρονούνται. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον οι γυναίκες χάνουν την αυτοεκτίμηση τους, έχουν χαμηλότερες βλέψεις και λιγότερες φιλοδοξίες και δουλεύουν περισσότερο από τους άνδρες για να αποδείξουν ότι αξίζουν. Αυτό φυσικά τους δημιουργεί ένα έντονο συναισθηματικό άγχος με αποτέλεσμα την πρόωρη αποχώρησή τους από τον χώρο.
- Το 17% θεωρεί ότι υπάρχουν ελάχιστες γυναίκες σε υψηλές θέσεις και άρα λίγες ελπίδες να αλλάξει κάτι υπέρ τους.
- Το 51% θεωρεί το συνδυασμό καριέρας και εργασίας ιδιαίτερα δύσκολο καθώς και τα δύο απαιτούν χρόνο και αφοσίωση. Ειδικά στον χώρο της επιστήμης το πρόβλημα έχει και μια επιπλέον όψη. Γυναίκες επιστήμονες κατά πολύ μεγάλο ποσοστό παντρεύονται άνδρες που ακολουθούν παρόμοια καριέρα με τη δική τους. Αυτό φυσικά έχει σαν συνέπεια την έλλειψη χρόνου και από τους δύο συζύγους, που ειδικά στην Ελλάδα συνεπάγεται επιστροφή της γυναίκας στο σπίτι.

---

³⁴ ΒΟΥΤΥΡΑΣ Κ., 2007, *Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 20-21

Παραπάνω είδαμε στον σχετικό πίνακα και τις γυναίκες στην πολιτική. Ένας τομέας σίγουρα ανδροκρατούμενος. Ας το δούμε λοιπόν λίγο πιο αναλυτικά.

Γενικά οι γυναίκες που συμμετέχουν στην πολιτική αντιμετωπίζουν εμπόδια και δυσκολίες. Παγκόσμια ο αριθμός των γυναικών αντιπροσώπων σε Εθνικά Κοινοβούλια αυξήθηκε μόλις κατά 2% μεταξύ 1999-2005, ενώ το Νοέμβριο του 2005 υπήρχαν συνολικά 10 γυναίκες Πρόεδροι Κρατών και Πρωθυπουργοί. Μολαταύτα, οι γυναίκες καταλαμβάνουν όλο και περισσότερες υπουργικές θέσεις, οι οποίες στο παρελθόν θεωρούνταν αντρικό προνόμιο³⁵.

Μια από τις βασικότερες ανησυχίες, που δημιουργεί η πολιτική ενασχόληση είναι ο συνδυασμός της με τις οικογενειακές δεσμεύσεις, ανησυχία που έχει αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά από τις Βόρειες χώρες. Αξίζει να σημειωθεί ότι η κοινωνία αναγνωρίζει πως η συμμετοχή των γυναικών στα πολιτικά δρώμενα βελτιώνει σε σημαντικό βαθμό την πολιτική ζωή και τον πολιτικό κόσμο. Ειδικότερα, η παρουσία γυναικών στο κοινοβούλιο επηρεάζει σημαντικά την συμπεριφορά των ανδρών συναδέλφων τους. Τέλος, οι κυρίαρχες πολιτιστικές αξίες και οι ρόλοι των φύλων συγκαταλέγονται στους παράγοντες που περιορίζουν τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική σκηνή.

Πολλές κυβερνήσεις ανά τον κόσμο έχουν αναλάβει δράση για την προώθηση της ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς της κοινωνίας, μέσω της εισαγωγής του συστήματος των ποσοτώσεων. Το σύστημα αυτό αποτελεί ένα θετικό εργαλείο που διασφαλίζει την συμμετοχή των γυναικών ως σημαντική πλειοψηφία, σε επίπεδα 30%-40% των λαμβανόμενων αποφάσεων των σωμάτων. Το 2006 υπήρχαν 74 χώρες που υιοθέτησαν το σύστημα των ποσοτώσεων, είτε συνταγματικά είτε μέσω εκλογικού νόμου, ή ακόμα εντός των πολιτικών κομμάτων. Οι χώρες που καινοτομούν στον τομέα αυτό είναι οι Ευρωπαϊκές, με πρώτες τις Ευρωπαϊκές Βόρειες χώρες.

Πολλοί υποστηρίζουν ότι το σύστημα των ποσοτώσεων βασίζεται στις διακρίσεις και στον παρεμβατισμό, στοιχεία που το καθιστούν αντιδημοκρατικό, καθώς τροποποιεί την έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας. Παρόλα αυτά, υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν ότι χωρίς τις ποσοτώσεις η συμμετοχή των γυναικών στις λίστες υποψηφίων του κάθε κόμματος θα ήταν σημαντικά χαμηλότερη³⁶.

Μια καινοτομική μέθοδος για την αύξηση του αριθμού των γυναικών υποψηφίων για κοινοβουλευτικό αξίωμα έχει υιοθετηθεί από το συντηρητικό κόμμα στο

---

³⁵ ΒΟΥΤΥΡΑΣ Κ., 2007, *Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 22

³⁶ ΒΟΥΤΥΡΑΣ Κ., 2007, *Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία*. Αθήνα: Παπαζήσης σ. 23-24

Ηνωμένο Βασίλειο. Η μέθοδος αυτή συνίσταται στην αξιολόγηση των ικανοτήτων των υποψηφίων βάση έξι βασικών κριτηρίων: επικοινωνία, αντίληψη, προσαρμοστικότητα, ηγεσία και καθοδήγηση, επιμονή και πολιτικές πεποιθήσεις. Η μέθοδος αυτή έδειξε ότι δεν υπάρχει καμία απολύτως διαφορά αξιολόγησης μεταξύ ανδρών και γυναικών³⁷.

Έτσι λοιπόν, η περιορισμένη πολιτική εκπροσώπηση των γυναικών σε σχέση με τον αριθμό τους στο γενικό πληθυσμό είναι ένα φαινόμενο ιδιαίτερα έντονο και παγκόσμιο ακόμη και σήμερα. Οι πολιτικές της υποχρεωτικής ποσόστωσης, που από το 2001 επιβάλλουν συμμετοχή κατά 1/3 κάθε φύλου στα ψηφοδέλτια δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών, μόνο προσωρινά και τυπικά μπορούν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα, δίχως να το λύνουν οριστικά. Η συνδικαλιστική και πολιτική δράση των γυναικών είναι επιβεβλημένη τόσο αυτόνομα στο γυναικείο κίνημα όσο και ενωτικά στο εργατικό κίνημα, καθώς αποτελεί το μόνο δρόμο για την ουσιαστική συνειδητοποίηση από μεριάς κάθε γυναίκας της θέσης της μέσα στην κοινωνία τόσο ως προς το φύλο της όσο και ως προς την τάξη της.

Οι γυναίκες πρέπει να παλέψουν σθεναρά τόσο μέσα όσο και έξω από το υπάρχον συνδικαλιστικό κίνημα για να αναδείξουν τα ιδιαίτερα προβλήματά τους. Στους χώρους ή τους κλάδους εργασίας όπου υπάρχουν και λειτουργούν συνδικάτα, οι γυναίκες εργαζόμενες πρέπει να οργανωθούν και να αναλάβουν εκείνες τις πρωτοβουλίες (καμπάνιες, εκδηλώσεις, πρωτοβουλίες δράσης) που θα τις βοηθήσουν να αναδείξουν τις διαστάσεις της γυναικείας καταπίεσης και τα φεμινιστικά αιτήματα μέσα και έξω από το χώρο εργασίας. Σε πολλούς όμως χώρους ή κλάδους εργασίας η συνδικαλιστική οργάνωση είτε είναι απύσχα ακόμα και στις πιο στοιχειώδεις μορφές της είτε είναι ανεπαρκής στην υπεράσπιση ακόμη και των πιο στοιχειωδών εργατικών δικαιωμάτων, πόσο μάλλον των ιδιαίτερων προβλημάτων των εργαζόμενων γυναικών. Προκύπτει λοιπόν επιτακτική η ανάγκη ανασύνθεσης και ανασυγκρότησης του συνδικαλιστικού κινήματος, μια ανάγκη στην οποία οι γυναίκες έχουν να προσφέρουν πολλά. Στην κατεύθυνση αυτή οι γυναίκες εργαζόμενες μπορούν να οργανωθούν σε ένα πρώτο επίπεδο σε επιτροπές ανά χώρο δουλειάς ή ανά κλάδο με στόχο την αυτοοργάνωσή τους, την οικοδόμηση δεσμών εμπιστοσύνης μεταξύ τους και το σχεδιασμό πρωτοβουλιών κοινής δράσης. Οι επιτροπές αυτές μπορούν να λειτουργήσουν ως εργαστήρια στοιχειώδους πολιτικοποίησης των γυναικών με απώτερο στόχο την αριθμητική αλλά και πολιτική αναζωογόνηση των συνδικάτων, ως πραγματικών οργάνων υπεράσπισης των κατακτήσεων και των δικαιωμάτων στην εργασία ανδρών

---

³⁷ Έκθεση Διεθνούς Γραφείου Εργασίας με θέμα: «Οι γυναίκες στην διαχείριση», 2006

και γυναικών³⁸.

11. Η γυναικεία επιχειρηματικότητα

Το θέμα «επιχειρηματικότητα» αποτελεί ένα από τα πλέον σημαντικά στον σχεδιασμό πολιτικής για προώθηση της απασχόλησης. Σε επίπεδο πολιτικής, παρατηρείται έξαρση του ενδιαφέροντος για την αντιμετώπιση της περιορισμένης συμμετοχής των γυναικών στην επιχειρηματική δραστηριότητα. Στόχο αποτελεί η λήψη μέτρων για τη διευκόλυνση και ενθάρρυνση των γυναικών στο ξεκίνημα μιας επιχείρησης.

Στις ΗΠΑ και στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν δημιουργηθεί προγράμματα που παρέχουν κίνητρα για γυναίκα να ασχοληθεί με τη δημιουργία μικρομεσαίων επιχειρήσεων, όχι μόνο για να μειωθεί η ανεργία, αλλά και για να αμβλυνθούν ορισμένα κοινωνικά προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί από την εξαρτημένη εργασία των γυναικών-μητέρων.

Ο ρόλος των γυναικών επιχειρηματιών στην ανάπτυξη του κλάδου των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες αποτελούν ένα σημαντικό τροχό ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας αλλά και μια από τις κυριότερες πηγές προσφοράς νέων θέσεων εργασίας, αρχίζει να αναδεικνύεται καθώς όλο και περισσότερες γυναίκες αναπτύσσουν δικές τους επιχειρήσεις. Στην Αμερική, κατά τα έτη 1987-1994 ο αριθμός των γυναικών επιχειρηματιών αυξήθηκε κατά 78% και οι γυναικείες επιχειρήσεις αποτελούν το 36% όλων των επιχειρήσεων. Στον Καναδά, οι γυναίκες κατέχουν ή διοικούν το 30,3% του συνόλου των επιχειρήσεων, στην Αυστραλία το 1/3 των επιχειρήσεων ενώ στην Ιαπωνία το 23,3%. Στην Ευρώπη, την προηγούμενη δεκαετία, τα ποσοστά γυναικείας επιχειρηματικότητας κυμαίνονταν γύρω στο 20-30% αλλά οι τάσεις ήταν αυξητικές. Στην Ελλάδα τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 15% του συνόλου των επιχειρήσεων, (έρευνα - μελέτη για τη γυναικεία επιχειρηματικότητα, 2006).³⁹

Γενικά, τα ποσοστά της γυναικείας απασχόλησης στην Ελλάδα είναι χαμηλά (38,1% 2ο τρίμηνο 2006) σε σχέση με άλλες οικονομικά αναπτυγμένες χώρες. Στον ακόλουθο πίνακα, παρουσιάζονται, σε απόλυτους αριθμούς και ποσοστά, τα στατιστικά στοιχεία της γυναικείας απασχόλησης κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2006 κατά κλάδο. Για λόγους σύγκρισης έχουν συμπεριληφθεί και τα συνολικά ποσοστά απασχόλησης στην χώρα. Από τα στοιχεία προκύπτει ότι οι περισσότερες γυναίκες ασχολούνται σαν προσωπικό σε ιδιωτικά νοικοκυριά, στην παροχή υπηρεσιών και στην εκπαίδευση. Αν λάβουμε όμως υπόψη τη θέση απασχόλησης, φαίνεται ότι οι

---

³⁸ ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ Χ., 2006, «Η γυναίκα στην επιστήμη και την πολιτική», εκδόσεις Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, σ. 18-20

³⁹ ΒΟΥΤΥΡΑΣ Κ., 2007, «Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία». Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 28

περισσότερες γυναίκες επιχειρηματίες δραστηριοποιούνται στην γεωργία (19,7%), το εμπόριο (25%), τα ξενοδοχεία και εστιατόρια (14%) και την διαχείριση της ακίνητης περιουσίας(14%).⁴⁰

ΠΙΝΑΚΑΣ 6
ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΚΛΑΔΟ

	ΣΥΝΟΛΟ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	% ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ
ΣΥΝΟΛΟ	3948902	1506395	38,1
Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα και δασοκομία	610255	267554	43,7
Αλιεία	13564	1432	10,5
Ορυχεία και λατομεία	18899	909	4,8
Μεταποιητικές Βιομηχανίες	540765	157231	29,0
Παροχή ρεύματος, Φυσικού αερίου, Νερού	33725	4908	14,5
Κατασκευές	293871	5296	1,7
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, κ.τ.λ.	674618	267908	39,6
Ξενοδοχεία και Εστιατόρια	272717	125983	45,9
Μεταφορές, Αποθηκεύσεις και Επικοινωνίες	243533	38690	15,6
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	92871	45199	48,9
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	231393	106781	45,8
Δημόσια Διοίκηση, Άμυνα, Ασφάλιση	294037	99957	33,6
Εκπαίδευση	248434	156507	62,9
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	179559	114444	63,9
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	147603	65258	44,2
Προσωπικό σε ιδιωτικά νοικοκυριά	52367	47900	90,3
Ετερόδοκοι Οργανισμοί και Όργανα	691	438	63,3

Πηγή: ΚΕΘΙ, με βάση τα στατιστικά δεδομένα της ΕΣΥΕ

Οι γυναίκες στην Ελλάδα αρχίζουν να επιλέγουν συστηματικότερα την επιχειρηματική καριέρα ως εναλλακτική απασχόληση από την δεκαετία του '70, ενώ οι περισσότερες γυναίκες επιχειρηματίες εμφανίζονται στην δεκαετία του '80. Οι περισσότερες από τις γυναίκες επιχειρηματίες στρέφονται σε επιχειρήσεις του τριτογενούς τομέα με κυρίαρχη την παροχή υπηρεσιών και το λιανικό εμπόριο. Οι γυναίκες που δραστηριοποιούνται στον τομέα της μεταποίησης επιλέγουν κυρίως επιχειρήσεις που έχουν παραδοσιακή σχέση με την εργασία των γυναικών στο σπίτι (π.χ. ενδυμάτων, παραδοσιακών γλυκών, βιοτεχνία επίπλων κ.τ.λ.)⁴¹.

Πιο αναλυτικά, τα στοιχεία των απασχολούμενων γυναικών κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας φαίνονται στον ακόλουθο πίνακα. Με βάση τα στοιχεία

⁴⁰ ΒΟΥΤΥΡΑΣ Κ., 2007, *Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 29

⁴¹ ΒΟΥΤΥΡΑΣ Κ., 2007, *Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 30-31

αυτά η απασχόληση των γυναικών της χώρας κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας, πρωτογενή, δευτερογενή, και τριτογενή, κατά το διάστημα 2002-2007 παρουσιάζει τις παρακάτω μεταβολές:

- Στον πρωτογενή τομέα η απασχόληση των γυναικών εμφανίζει βαθμιαία μείωση και από 26,4% το 2002 πέφτει στο 23,1% το 2007 στο σύνολο των απασχολούμενων γυναικών. Δηλαδή κατά το διάστημα 2002-2007 έχουμε μείωση των γυναικών στον πρωτογενή τομέα κατά 3,3 ποσοστιαίες μονάδες ή 12,5%.
- Η ίδια τάση παρατηρείται και στον δευτερογενή τομέα όπου η απασχόληση των γυναικών από το έτος 2002 μέχρι το 2007 μειώνεται από 17,2% σε 13,3% δηλαδή 22,4%.
- Στον τριτογενή τομέα η απασχόληση των γυναικών εμφανίζει σταθερή ανοδική πορεία και από 56,3% το 2002 έφτασε 63,5% το 2007. Δηλαδή κατά το διάστημα 2002-2007 έχουμε αύξηση της απασχόλησης των γυναικών στον τριτογενή τομέα κατά 7,3 ποσοστιαίες μονάδες ή 11,3%

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟΜΕΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ ΚΑΤΑ ΤΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ 2002-2007, ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΦΥΛΟ	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ΣΥΝΟΛΟ ΤΟΜΕΩΝ	3684,5	3720,2	3789,6	3823,8	3871,9	3854,1
ΑΝΤΡΕΣ	2403,2	2419,5	2452,2	2452,2	2470,3	2439,0
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	1281,3	1300,7	1337,4	1371,6	1401,6	1415,1
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	806,7	793,9	789,7	781,9	786,1	765,0
ΑΝΤΡΕΣ	468,7	463,6	457,4	454,1	450,7	437,7
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	338,0	330,3	332,3	327,9	335,4	327,3
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	1000,0	899,9	895,2	887,1	885,9	865,7
ΑΝΤΡΕΣ	778,3	706,3	705,8	696,1	694,2	676,0
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	221,7	193,6	189,4	191,0	191,7	189,6
ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ	1877,9	2026,4	2104,7	2154,8	2199,9	2223,4
ΑΝΤΡΕΣ	1156,2	1249,6	1289,0	1302,0	1325,4	1325,2
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	721,7	776,8	815,7	852,8	874,6	898,2

Πηγή: ΚΕΘΙ, με βάση τα στατιστικά δεδομένα της ΕΣΥΕ

Η τάση των γυναικών επιχειρηματιών να επιλέγουν την δραστηριοποίηση στον τριτογενή τομέα παρατηρείται διεθνώς. Η επικέντρωση των γυναικών σε τέτοιου τύπου επιχειρήσεις δεν αποτελεί έκπληξη καθώς αποτελούν παραδοσιακούς τομείς

απασχόλησης αυτών. Μια πιθανή εξήγηση για αυτό είναι ότι οι γυναίκες φαίνεται να αποδίδουν καλύτερα από τους άντρες σε ηγετικές θέσεις που θεωρούνται «θηλυκές» από την φύση τους, δηλαδή, απαιτούν ικανότητες διαπροσωπικής επικοινωνίας και συνεργασίας, όπως η παροχή υπηρεσιών, σε αντίθεση με τους άντρες που αποδίδουν καλύτερα σε ηγετικές θέσεις που απαιτούν καθοδήγηση και έλεγχο.

Μια άλλη προσέγγιση της επιχειρηματικότητας των γυναικών δίνει περισσότερο έμφαση σε ψυχολογικούς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες. Ανάμεσα σε αυτές είναι και η φεμινιστική θεωρία που αποδίδει τις παρατηρούμενες διαφορές ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες, αναφορικά με την επιλογή τομέα απασχόλησης, στις διαφορές της κοινωνικοποίησης γυναικών. Για παράδειγμα οι κλασικές αποκρίσεις στην ερώτηση «τι θα γίνεις όταν μεγαλώσεις;» στα κοριτσάκια, είναι «δασκάλα ή νοσοκόμα», εκτός από «τραγουδίστρια ή ηθοποιός» και συνήθως προτείνονται από τους ερωτώντες.

Παρόλα αυτά οι λόγοι που οδηγούν τις επιτυχημένες επιχειρηματίες στην δημιουργία επιχειρήσεων είναι ρεαλιστικά περιορισμένοι και έχουν μεγαλύτερο ορίζοντα εφαρμογής, όπως προσπάθεια εξασφάλισης κάποιου εισοδήματος ως συμπλήρωμα στο κύριο εισόδημα της οικογένειας και βελτίωση της ποιότητας ζωής. Ένα μικρό ποσοστό έχει σχεδιάσει ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα ανάπτυξης παρότι οι περισσότερες επιχειρηματίες προσβλέπουν στην ανάπτυξη της επιχείρησης. Επομένως τα οικονομικά οφέλη και η ανάπτυξη της επιχείρησης, αν και θεωρούνται σημαντικά, δεν αποτελούν τον πρωταρχικό στόχο. Επιπλέον οι γυναίκες επιχειρηματίες δίνουν περισσότερη έμφαση στην επίτευξη προσωπικών και επαγγελματικών στόχων μη οικονομικής φύσης, στην ανάδειξη των ικανοτήτων τους και στην εξισορρόπηση οικογενειακής και εργασιακής ζωής παρά στην απόκτηση κερδών.

Ένα βασικό περιορισμό που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες επιχειρηματίες είναι η έλλειψη χρηματοδότησης εφόσον οι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί παρουσιάζονται αρκετά επιφυλακτικοί στη δανειοδότηση γυναικείων επιχειρήσεων, με επίπτωση στο μέγεθος και τη περαιτέρω ανάπτυξη της επιχείρησης.

Πολλές έρευνες τονίζουν τα χαμηλά ποσοστά ανάληψης ρίσκου εκ μέρους των γυναικών επιχειρηματιών. Η αποφυγή ανάληψης ρίσκου φαίνεται όχι μόνο από επιχειρηματικές δραστηριότητες, αλλά παρουσιάζεται σαν τάση σε γενικότερες γυναικείες συμπεριφορές οικονομικού περιεχομένου. Ιδιαίτερα στον χώρο των επιχειρήσεων φαίνεται ότι είναι λιγότερο πρόθυμες από τους άντρες συναδέλφους τους να εμπλακούν σε καταστάσεις με αβέβαια αποτελέσματα ενώ επιλέγουν συχνότερα στρατηγι-

κές αποφυγής επικίνδυνων καταστάσεων και δίνουν έμφαση στην ασφάλεια. Επιλέγουν ακόμα βραδύτερους ρυθμούς ανάπτυξης της επιχείρησής τους ενώ φαίνεται να θέτουν και όρια ανάπτυξης αυτής.

Υπάρχουν όμως και νεότερες έρευνες που θα βοηθούσαν να αναφέραμε και παρατίθενται στις επόμενες παραγράφους. Τα σημαντικότερα προβλήματα, που αποτελούν τροχοπέδη για την ανάπτυξη στη χώρα μας της γυναικείας επιχειρηματικότητας και της γενικότερης επαγγελματικής εξέλιξης των γυναικών, καταγράφει πανελλαδική έρευνα που πραγματοποίησε, μεταξύ 416 γυναικών επιχειρηματιών και στελεχών επιχειρήσεων, το Εθνικό Δίκτυο Γυναικών Επιχειρηματιών της Κεντρικής Ένωσης Επιμελητηρίων Ελλάδος. Στην πραγματοποίηση της έρευνας συμμετείχαν ενεργά τα 59 επιμελητήρια που λειτουργούν ανά την Ελλάδα και τα οποία είναι μέλη της Κεντρικής Ένωσης⁴².

Η έρευνα, που διεξήχθη από τις 28 Μαρτίου έως τις 23 Απριλίου 2005, αποτελεί μέρος πανευρωπαϊκής έρευνας στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος CH.A.S.E (Επιμελητήρια Κατά των Στερεοτύπων στην Απασχόληση) το οποίο συντονίζεται από το Ευρωπαϊκό Επιμελητήριο με την υποστήριξη της Γενικής Διεύθυνσης Απασχόλησης και Κοινωνικών Ζητημάτων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁴³

Από τα στοιχεία της έρευνας προκύπτει ότι οι περισσότερες Ελληνίδες στον κόσμο του επιχειρείν είναι ηλικίας από 20 - 49 ετών (87,3%). Ειδικότερα στις ηλικίες από 30 -39 ετών ανήκει το 38,8%.

Στην πλειοψηφία τους είναι έγγαμες ή συζούν (63,6%), γεγονός που συνεπάγεται ότι έχουν οικογενειακές υποχρεώσεις. Το 55,9% των γυναικών έχουν παιδιά και από αυτές το 64,4% είναι μητέρες παιδιών έως 17 ετών.

Σε ποσοστό 61,2% είναι απόφοιτες Α.Ε.Ι/Τ.Ε.Ι. ενώ στη συντριπτική πλειοψηφία τους (76,3%) δηλώνουν ότι έχουν παρακολουθήσει εκπαιδευτικά σεμινάρια σε εξειδικευμένα θέματα όπως: πληροφορική, διοίκηση επιχειρήσεων, πωλήσεις, μάρκετινγκ, λογιστική και άλλα.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο της έρευνας, οι τομείς όπου κυρίως απασχολούνται οι γυναίκες - επιχειρηματίες ή υπάλληλοι- είναι : Υπηρεσίες (κοινωνικός και ιδιωτικός τομέας) 20,4%, Δημόσια Διοίκηση -Άμυνα- Κοινωνική Ασφάλιση 17% Εκπαίδευση 12,5% Χονδρικό και Λιανικό Εμπόριο-Επισκευές Μηχανών Οχημάτων, Δίκυκλα, Προσωπικά και Οικιακά Είδη 12,5% Μεταποίηση 10,2% Μεταφορές -Logistics- Επικοινωνίες 5,7% Γεωργία -Κυνήγι- Αλιεία 5,7% κ.α.

---

⁴² ΒΟΥΤΥΡΑΣ Κ., 2007, *Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 32-33

⁴³ Πηγή: <http://www.kerdos.gr>

Σε ό,τι αφορά το μέγεθος των επιχειρήσεων, στις οποίες οι Ελληνίδες είναι ιδιοκτήτριες ή εργάζονται σ' αυτές, πρόκειται για μικρές ή μεσαίες επιχειρήσεις σε ποσοστό 90,5%. Ειδικότερα το 50% είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις με 1-9 υπαλλήλους. Το 35% είναι μικρομεσαίες με 10-49 υπαλλήλους και σε ποσοστό 5,5% ανήκουν στις μεσαίες με 50-249 υπαλλήλους. Μόνο το 9,5% είναι μεγάλες επιχειρήσεις που απασχολούν πάνω από 250 υπαλλήλους.

Από τις γυναίκες, που συμμετέχουν στον κόσμο της ελληνικής επιχειρηματικότητας, ποσοστό 56,1% είναι επιχειρηματίες ή αυτοαπασχολούμενες και 43,9% έχουν υπαλληλική σχέση. Το 38,3% αναφέρει ότι δραστηριοποιείται σε ανδροκρατούμενο κλάδο ενώ το 22,2% σε γυναικοκρατούμενο. Ωστόσο η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών που εργάζονται ως στελέχη/υπάλληλοι (80,7%) δεν απασχολούνται σε ανδροκρατούμενο κλάδο.

Όπως προκύπτει από την έρευνα ένα μεγάλο ποσοστό (40,1%) δηλώνει ότι η απόφαση για την επιλογή του επαγγελματικού τους προσανατολισμού ήταν προσωπική. Το πατρικό πρότυπα επηρέασε ποσοστό 19,7% ενώ 8,7% των γυναικών δηλώνουν ότι επηρεάστηκαν από προηγούμενους προϊστάμενους. Η μητέρα επηρέασε το 7,1% και οι δάσκαλοι το 6,3%. Μικρός ήταν ο ρόλος των συμβούλων επαγγελματικού προσανατολισμού (2,4%) όπως και των μέσων μαζικής ενημέρωσης (2,4%) ενώ οι φίλοι ήταν πιο σημαντική (6,3%).

Οι ίδιες οι γυναίκες δείχνουν να έχουν χαμηλό βαθμό αυτοπεποίθησης αφού σε ποσοστό 60,7% δηλώνουν ότι συμφωνούν με την άποψη ότι οι γυναίκες δεν μπορούν να τα καταφέρουν σε οποιοδήποτε επάγγελμα ή οικονομικό κλάδο. Ωστόσο παράλληλα πιστεύουν (93,7%) ότι μπορούν να υπερασπισθούν τις απόψεις τους εξίσου καλά με τους άνδρες.

Η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνα του Δικτύου Γυναικών Επιχειρηματιών, σε ποσοστό 89,9% δηλώνει ότι ο ρόλος στο σπίτι έρχεται σε αντίθεση-σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό- με τον επαγγελματικό ρόλο και αυτό οδηγεί σε μειωμένες δυνατότητες επαγγελματικής επιτυχίας σε αντίθεση με τους άνδρες που δεν έχουν τις ίδιες υποχρεώσεις. Η μητρότητα δεν μπορεί εύκολα να συνδυαστεί με υψηλό επαγγελματικό ή οικονομικό status, πιστεύει το 81,8%.

Οι γυναίκες σε ποσοστό 63,2% απαντούν καταφατικά στο ερώτημα αν το φύλο επηρεάζει την επαγγελματική σταδιοδρομία και την κοινωνικοοικονομική σχέση. Πιστεύουν ότι θα ήταν πολύ πιο εύκολο να κάνουν καριέρα αν ήταν άντρες.

Η ελκυστική εξωτερική εμφάνιση φαίνεται ότι αποτελεί σημαντική προϋπό-

θεση επαγγελματικής επιτυχίας για την Ελληνίδα. Αυτό τουλάχιστον δηλώνει το 78% των ερωτηθέντων.

Οι ίδιες οι γυναίκες αναφέρουν πως οι προκαταλήψεις που αντιμετωπίζουν στο χώρο της εργασίας τους είναι οι εξής:

1. Η επιτυχία στην καριέρα είναι πιο σημαντική για τον άνδρα (82%)
2. Οι γυναίκες είναι ιδιόρρυθμες / περίεργες (82%)
3. Οι γυναίκες πρέπει να φροντίζουν σπίτι και παιδιά και οι άνδρες να βγάζουν τα χρήματα (74%)
4. Οι γυναίκες έχουν δυσκολία στη λήψη αποφάσεων (70,8%)
5. Οι άνδρες δεν πρέπει να έχουν γυναίκες αφεντικά (61,6%)
6. Η επιχειρηματικότητα είναι καθαρά ανδρική υπόθεση (52%)
7. Οι γυναίκες είναι λιγότερο κατάλληλες για επιχειρήσεις σε σύγκριση με τους άνδρες (50%).

Πολύ μεγαλύτερη αποδοχή από το επαγγελματικό τους περιβάλλον και λιγότερα προβλήματα προκύπτει ότι έχουν οι γυναίκες επιχειρηματίες / αυτοαπασχολούμενες σε σύγκριση με τις εργαζόμενες με υπαλληλική σχέση.

Οι γυναίκες επιχειρηματίες και αυτοαπασχολούμενες δηλώνουν πως:

- Σε ποσοστό 71,8% δηλώνουν ότι ουδέποτε αντιμετώπισαν έλλειψη εμπιστοσύνης στις ικανότητές τους από την πλευρά των ανδρών συναδέλφων ή συνεργατών.
- 59% ουδέποτε αντιμετώπισαν προβλήματα αποδοχής από το επιχειρηματικό τους περιβάλλον -64,1% δεν είχαν κανένα πρόβλημα με χρηματοοικονομικά ιδρύματα - 69,2% δεν είχαν πρόβλημα αποδοχής τους ως επιχειρηματιών από την ευρύτερη κοινωνία.

Οι γυναίκες στελέχη και υπάλληλοι αντιθέτως:

- 51,7% ουδέποτε είχαν έλλειψη αυτοπεποίθησης στο επαγγελματικό περιβάλλον
- 76,7% αντιμετώπισαν σε μικρό ή μεγάλο βαθμό έλλειψη εμπιστοσύνης από την πλευρά των προϊστάμενων.
- 70% αντιμετώπισαν μη ισότιμη μεταχείριση στο χώρο εργασίας
- 62% αντιμετώπισαν αμφισβήτηση των επαγγελματικών τους ικανοτήτων

Οι γυναίκες πάντως μόνο σε ποσοστό 6,4% δηλώνουν ότι προτιμούν να συνεργάζονται με άλλες γυναίκες.

Οι γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα υπέβαλαν τις δικές τους προτάσεις που κατά τη γνώμη τους μπορούν να δώσουν λύσεις στα προβλήματα. Μερικές από τις προτάσεις:

- Να προωθηθούν/προβληθούν τα πρότυπα επιτυχημένων γυναικών επιχειρηματιών.
- Να προωθηθεί η ιδέα της επιχειρηματικότητας των γυναικών. Η ενημέρωση να ξεκινά από το δημοτικό σχολείο.
- Να ενθαρρύνονται οι μαθήτριες από το σχολείο ώστε να στρέφονται σε κλάδους που θεωρούνται αντρικοί.
- Να επεκταθούν και στον ιδιωτικό τομέα παροχές του δημοσίου προς τις εργαζόμενες μητέρες.
- Να θεσμοθετηθεί με ποσόστωση η δραστηριοποίηση των γυναικών σε ανδροκρατούμενους κλάδους.
- Να δοθούν ενισχύσεις από την πολιτεία για την ανάπτυξη γυναικείας επιχειρηματικότητας στους κλάδους αυτούς⁴⁴.

Μια άλλη πολύ σημαντική έρευνα εκπονήθηκε από το Πανεπιστήμιο Πειραιά και κάλυψε 500 περιπτώσεις επιχειρήσεων στην Ελλάδα, το 15% των οποίων διοικείτε από γυναίκες επιχειρηματίες. Και αυτή η έρευνα μας δίνει πολύ σημαντικές πληροφορίες για το θέμα. Στοιχεία τα οποία θα παραθέσουμε αμέσως.

Όσον αφορά την ηλικία των επιχειρηματιών παρατηρούμε ότι, το 65% των γυναικών επιχειρηματιών έχει γεννηθεί μετά το 1950, ενώ μόνον το 39% των ανδρών έχει γεννηθεί αυτή την περίοδο. Οι περισσότερες από τις γυναίκες επιχειρηματίες (43%) είναι σήμερα ηλικίας 36-45 ετών, ενώ οι περισσότεροι από τους άνδρες (34%) είναι 46-55 ετών. Με άλλα λόγια, οι γυναίκες επιχειρηματίες είναι, σε γενικές γραμμές, μικρότερης ηλικίας από τους άνδρες. Αυτό οφείλεται, εκτός των άλλων (διάρθρωση δείγματος κ.λπ.), και στο ότι οι περισσότερες από τις γυναίκες ακολούθησαν επιχειρηματική καριέρα, στρέφοντας το ενδιαφέρον τους στον τριτογενή τομέα που είναι και ο «νεότερος» της ελληνικής οικονομίας. Επίσης, η μεταβολή στις παραδοσιακές αρχές και τις αξίες της κοινωνίας μας μόνο τις τελευταίες δεκαετίες άφησε χώρο για δραστηριοποίηση γυναικών στις επιχειρήσεις.

Εξετάζοντας τον ιδρυτή της επιχείρησης και το φύλο του σημερινού επιχειρηματία εξάγουμε ορισμένα συμπεράσματα ως προς τις ευκαιρίες και δυνατότητες των γυναικών να ακολουθούν επιχειρηματική καριέρα. Φαίνεται ότι ένα σχετικά μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών σε σύγκριση με αυτό των ανδρών ίδρυσαν μόνες τους την επιχείρηση που διευθύνουν (79% έναντι 74%). Επίσης, οι γυναίκες επιχειρηματίες συνέχισαν σε ποσοστό 20% (έναντι 17% των ανδρών) την οικογενειακή επιχείρηση. Οι άν-

---

⁴⁴ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΑΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ, Αθήνα 11/10/07

δρες επιχειρηματίες, από το άλλο μέρος, σε μεγαλύτερο ποσοστό (4%) από τις γυναίκες (1%) εξαγόρασαν από άλλους τις επιχειρήσεις τους. Με άλλα λόγια, οι γυναίκες επιχειρηματίες δεν στρέφονται τόσο σε εξαγορά επιχειρήσεων όσο οι άνδρες και προτιμούν είτε να ιδρύουν μόνες τους τις επιχειρήσεις ή να συνεχίσουν την οικογενειακή επιχείρηση. Στις δύο ωστόσο αυτές επιλογές οι προτιμήσεις τους κατανέμονται περίπου με ίδιο τρόπο, όπως αυτές των ανδρών επιχειρηματιών.

Είδαμε προηγουμένως ότι η πλειονότητα των επιχειρήσεων του δείγματος έχει ιδρυθεί στην περίοδο 1960-80. Την εποχή αυτή είναι έντονη η παρουσία των ανδρών επιχειρηματιών, ενώ η συμμετοχή των γυναικών αυξήθηκε δραστικά μόνο το διάστημα των τελευταίων ετών. Παρά το γεγονός ότι η συμμετοχή των γυναικών στην ίδρυση των επιχειρήσεων του συνόλου του δείγματος είναι περιορισμένη (μόλις 15%), αυτή έχει αυξηθεί τα τελευταία 15 έτη, (από 15% στη δεκαετία του 1970, σε 18% και σε 27% στις δεκαετίες 1980 και 1990 αντίστοιχα), κάτι που δείχνει την εντατικότερη προσπάθεια των γυναικών για είσοδό τους στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας μας.

Εάν εξετάσουμε το έτος κατά το οποίο τα άτομα ενεργοποιήθηκαν ως επιχειρηματίες ανάλογα με το φύλο τους, παρατηρούμε τα εξής:

Από τη δεκαετία του 1970 άρχισαν οι γυναίκες να αναγνωρίζουν συστηματικά την επιχειρηματική καριέρα ως εναλλακτική απασχόληση, σε σχέση προς την εξαρτημένη εργασία. Η δεκαετία του 1980 είναι αυτή, στη διάρκεια της οποίας εμφανίστηκαν οι περισσότερες γυναίκες επιχειρηματίες.

Εκτός αυτών, από τη σύνθεση του δείγματός μας, προκύπτει ότι γενικά η παρουσία των γυναικών επιχειρηματιών είναι σχετικά περιορισμένη (15% στο σύνολο των επιχειρήσεων) και κυρίως εμφανίζεται στον τριτογενή τομέα (19% έναντι 9% στον τομέα μεταποίησης).

Εξετάζοντας, τώρα, σε ποιον τομέα δραστηριότητας εμφανίστηκε κυρίως η αυξητική τάση συμμετοχής των γυναικών στην ίδρυση των επιχειρήσεων, επιβεβαιώνεται, ότι αυτή έλαβε χώρα το διάστημα 1980-1990 περισσότερο στον τριτογενή τομέα, παρά στον τομέα της μεταποίησης.

Αν συσχετίσουμε την κατά φύλο σύνθεση των επιχειρηματιών με το μέγεθος των επιχειρήσεων (σε όρους αριθμού απασχολούμενων) που ίδρυσαν, παρατηρούμε ότι, σε γενικές γραμμές, οι γυναίκες επιχειρηματίες ιδρύουν και λειτουργούν μικρότερες επιχειρήσεις από αυτές των ανδρών. Συγκεκριμένα, μόνο το 12% των γυναικών ίδρυσε επιχειρήσεις που απασχολούν 3-4 υπαλλήλους, ενώ στην ίδια κατηγορία

οι επιχειρήσεις των ανδρών ανέρχονταν στο 20% του συνόλου των «ανδρικών» επιχειρήσεων. Επίσης, μόνο 1% των γυναικών (σε αντιστοιχία με 6% των ανδρών) ίδρυσε επιχειρήσεις που απασχολούν πάνω από πέντε άτομα. Η σχετική αυτή διάκριση του μεγέθους των επιχειρήσεων ανάλογα με το φύλο του επιχειρηματία οφείλεται εν μέρει στο ότι οι περισσότερες γυναίκες επιχειρηματίες στράφηκαν κυρίως στην ίδρυση επιχειρήσεων στον τριτογενή τομέα και στο ότι έχουν μικρότερο παρελθόν επιχειρηματικής ζωής από τους άνδρες. Επιπλέον, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι οι γυναίκες επιχειρηματίες πιθανώς αποφεύγουν μεγέθυνση των επιχειρήσεών τους πέραν ενός σημείου που τους επιτρέπει έλεγχο και διατήρηση ευελιξίας (σε σχέση και με άλλες τους ασχολίες, π.χ. οικογενειακές). Στον τομέα μεταποίησης υπάρχουν πολύ λίγες επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν από γυναίκες και απασχολούν 3-4 άτομα, ενώ -αντίθετα - υπήρχαν αρκετές «ανδρικές» επιχειρήσεις (19% στο σύνολο των ανδρικών επιχειρήσεων). Αντίστοιχα, στον τριτογενή τομέα υπάρχουν αρκετές «γυναικείες» (12% ως προς το σύνολο του τομέα) επιχειρήσεις που απασχολούν 3-4 άτομα και 53% «ανδρικές» (21% ως προς το σύνολο του τομέα). Τα δεδομένα αυτά επιβεβαιώνουν μια γενική τάση: οι γυναίκες επιχειρηματίες δραστηριοποιούνται κυρίως στον τριτογενή τομέα, ιδρύοντας πολύ μικρές επιχειρήσεις, ενώ οι άνδρες δραστηριοποιούνται και στον τομέα μεταποίησης, ιδρύοντας γενικά κάπως μεγαλύτερες επιχειρήσεις.

Εξετάζοντας το φύλο των επιχειρηματιών και τον τόπο καταγωγής τους, δεν προκύπτουν ενδείξεις για το ότι οι άνδρες ή οι γυναίκες επιχειρηματίες προέρχονται κατά κύριο λόγο από συγκεκριμένο τόπο καταγωγής. Σε γενικές πάντως γραμμές, μπορούμε να πούμε ότι περισσότεροι κατά αναλογία άνδρες επιχειρηματίες προέρχονται από χωριά/κωμοπόλεις παρά γυναίκες. Ή με άλλα λόγια, οι περισσότερες σχετικά γυναίκες επιχειρηματίες κατάγονται από μεγάλες πόλεις και την Αθήνα. Αυτό ίσως δείχνει μια μορφή συντηρητισμού που παρουσιάζεται στις μικρές πόλεις και τα χωριά σχετικά με την ευχέρεια των γυναικών να δραστηριοποιηθούν ως επιχειρηματίες. Βέβαια με διάφορα προγράμματα, κυρίως επιχορηγήσεων γίνεται προσπάθεια για την αύξηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας στην επαρχία κυρίως με την δημιουργία συνεταιρισμών.

Οι διαπιστώσεις για την Ελληνίδα επιχειρηματία που παρουσιάστηκαν, είναι ενδιαφέρουσες και διαφωτιστικές, κυρίως ως προς τον προσανατολισμό της επιχειρηματικής της δράσης. Τα παρακάτω βασικά στοιχεία σκιαγραφούν τα ατομικά χαρακτηριστικά της γυναίκας επιχειρηματία που δραστηριοποιείται στις ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

- Οι γυναίκες επιχειρηματίες είναι, σε γενικές γραμμές, μικρότερης ηλικίας από τους άνδρες. Αυτό οφείλεται, εκτός των άλλων, στο γεγονός ότι οι περισσότερες από τις γυναίκες ακολούθησαν επιχειρηματική καριέρα στρεφόμενες στον τριτογενή τομέα, που είναι και ο σχετικά «νεότερος» της ελληνικής οικονομίας.
- Οι γυναίκες επιχειρηματίες δεν στρέφονται τόσο στην εξαγορά των επιχειρήσεων όσο οι άνδρες και προτιμούν είτε να ιδρύουν μόνες τους τις επιχειρήσεις ή να συνεχίζουν την οικογενειακή επιχείρηση.
- Από τη δεκαετία του 1970 άρχισαν οι γυναίκες να επιλέγουν συστηματικά την επιχειρηματική καριέρα ως εναλλακτική προς την εξαρτημένη εργασία-απασχόληση, ενώ η δεκαετία του 1980 είναι αυτή, στη διάρκεια της οποίας εμφανίστηκαν οι περισσότερες γυναίκες επιχειρηματίες.
- Οι περισσότερες των γυναικών στρέφονται σε επιχειρήσεις του τριτογενούς τομέα, με κυρίαρχη την παροχή προσωπικών υπηρεσιών και το λιανικό εμπόριο.
- Οι γυναίκες που δραστηριοποιούνται στον τομέα της μεταποίησης επιλέγουν κυρίως επιχειρήσεις που έχουν παραδοσιακή σχέση με την εργασία των γυναικών στο σπίτι

Σε επίπεδο πολιτικής, έχει οπωσδήποτε παρατηρηθεί τα τελευταία χρόνια, τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και στη χώρα μας, μια έξαρση του ενδιαφέροντος για την αντιμετώπιση της περιορισμένης συμμετοχής των γυναικών στην επιχειρηματική δραστηριότητα. Στόχος όλων των μέτρων πολιτικής είναι η διευκόλυνση των γυναικών στο ξεκίνημα μιας επιχείρησης, καθώς και η υποστήριξή τους στον εκσυγχρονισμό υφιστάμενων επιχειρήσεων. Οι επιμέρους στόχοι των σχετικών προγραμμάτων περιλαμβάνουν υποστηρικτικές δράσεις και συγκεκριμένα τεχνική βοήθεια για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση επιχειρηματικών σχεδίων, ενημέρωση για τις δυνατότητες χρηματοδότησης, παρακολούθηση της νέας επιχείρησης από ειδικούς συμβούλους για κάποια αρχική περίοδο λειτουργίας της και οικονομική ενίσχυση (επιδοτούμενα δάνεια ή / και επιχορηγήσεις) και συγκεκριμένες επιχειρηματικές δαπάνες⁴⁵.

Τι γίνεται όμως στην επαρχία και τις αγροτικές περιοχές; Τα τελευταία χρόνια, αναδεικνύεται ο ρόλος των γυναικών επιχειρηματιών στον αγροτικό τομέα ιδίως μέσω της συνεταιριστικής οργάνωσης. Οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτήν την ανάπτυξη είναι αφενός η αναζήτηση διεξόδων απασχόλησης σε ένα ανεκμετάλλευτο, σε μεγάλο βαθμό, τομέα αλλά και η υποστήριξη που παρέχεται τα τελευταία χρόνια σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο της ετερογενείς και πολιτισμικής των κρατών μελών. Στα

---

⁴⁵ ΑΛΙΠΠΑΝΤΗ Ν., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα.» Αθήνα: ΕΚΚΕ., σ. 19-22

πλαίσια αυτά και μέσω των πολιτικών υποστήριξης, άρχισαν να πολλαπλασιάζονται οι γυναικείοι συνεταιρισμοί οι οποίοι προσφέρουν απασχόληση σε μεγάλο αριθμό γυναικών και δίνουν διέξοδο στις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες.

Αν και ο πρώτος γυναικείος συνεταιρισμός ιδρύθηκε το 1957 στη Σαρακίνα Γρεβενών, η μεγαλύτερη ανάπτυξη παρατηρήθηκε τη δεκαετία του 1980 λόγω της ευαισθητοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε θέματα ισότητας. Σαν αποτέλεσμα, προωθήθηκαν εθνικές πρωτοβουλίες επαγγελματικής κατάρτισης των γυναικών για την δημιουργία μικρών επιχειρήσεων και έτσι το 2006 οι γυναικείοι συνεταιρισμοί ανέρχονται σε 71⁴⁶.

Οι τομείς στους οποίους αναπτύσσουν επιχειρηματική δράση οι γυναικείοι συνεταιρισμοί στην ύπαιθρο είναι: ο αγροτουρισμός, η βιοτεχνική-οικοτεχνική παραγωγή και εμπορία ειδών που προέρχονται από τη μεταποίηση προϊόντων της γεωργικής εκμετάλλευσης, η κατασκευή και εμπορία προϊόντων πολιτιστικής κληρονομιάς και η παραγωγή και εμπορία προϊόντων εναλλακτικών μορφών γεωργίας.

Οι λόγοι της παρατηρούμενης ανάπτυξης των συνεταιρισμών στον αγροτικό χώρο είναι πολλοί:

- Δυνατότητα έναρξης ή διατήρησης οικιακών βιοτεχνικών δραστηριοτήτων οι οποίες δεν εντάσσονται, συνήθως, στην επιστήμη οικονομική δραστηριότητα.
- Διατήρηση ή έναρξη απασχόλησης χωρίς ηλικιακές διακρίσεις,
- Αντιμετώπιση, μέσω της κατανομής, μεγάλου μέρους του κόστους διαχείρισης μιας επιχείρησης όπως, π.χ. κόστος προώθησης προϊόντων
- Εκμετάλλευση των κυβερνητικών πολιτικών υποστήριξης των συνεταιρισμών στην προσπάθεια τόνωσης της αγροτικής οικονομίας
- Αντιμετώπιση ελλείψεων σε κεφάλαιο, πληροφόρηση και εκπαίδευση
- Αντιμετώπιση του ανταγωνισμού της ανοιχτής αγοράς λειτουργώντας στο προστατευτικό συνεταιριστικό περιβάλλον.

Υπάρχει, όμως, και ένας πρόσθετος λόγος που βοήθησε στις συνεταιριστικές οργανώσεις, η ελληνική κοινωνία, μια κοινωνία αρκετά συντηρητική, ιδιαίτερα στις μικρές αγροτικές κοινωνίες, μπορούσε πιο εύκολα να αποδεχθεί μια γυναίκα που ασκούσε επιχειρηματική δραστηριότητα στα πλαίσια μιας συνεταιριστικής οργάνωσης παρά λαμβάνοντας ατομικές πρωτοβουλίες καθώς θα έπρεπε να αντιμετωπίσει βαθιά ριζωμένα στερεότυπα και αντιλήψεις.

Από μελέτη της βιβλιογραφίας φαίνεται ότι οι βασικοί παράγοντες που επη-

---

⁴⁶ Έρευνα Υπουργείου Εσωτερικών, 2006

ρεάζουν αρνητικά την συμμετοχή των γυναικών στους συνεταιρισμούς, είναι:

- Η έλλειψη χρόνου. Ο τριπλός ρόλος των γυναικών (εργαζόμενες, μητέρες, νοικοκυρές) περιορίζει το διαθέσιμο χρόνο για παραγωγική εργασία.
- Η ύπαρξη νομικών εμποδίων. Η ύπαρξη ορισμένων νόμων δημιουργεί προβλήματα σε μισθολογικό και ιδιοκτησιακό επίπεδο, ενώ επηρεάζει τα προσωπικά δικαιώματα των γυναικών, όπως, για παράδειγμα, η ύπαρξη ίδιας περιουσίας σαν απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή στον συνεταιρισμό.
- Η ύπαρξη παραδοσιακών εμποδίων. Κοινωνικά και θρησκευτικά στερεότυπα καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την αποδεκτή κοινωνική συμπεριφορά των γυναικών και επηρεάζουν το ρόλο τους.
- Η έλλειψη εκπαίδευσης. Τα κοινωνικά στερεότυπα πολλές φορές επηρεάζουν το είδος και την διάρκεια της εκπαίδευσης των γυναικών. Έτσι παρατηρείται το φαινόμενο οι γυναίκες να ενημερώνονται σπανιότερα από τους άντρες για θέματα όπως οι νέες τεχνολογίες, οργάνωση και διοίκηση συνεταιρισμών, νέες μεθόδους και τεχνικές παραγωγής, κ.τ.λ.

Από έρευνα που διεξήχθη από το Υπουργείο Εσωτερικών το 2000 σε δείγμα 50 γυναικείων συνεταιρισμών από όλη την χώρα, προκύπτει σαν σημαντικός περιορισμός της περαιτέρω ανάπτυξης τους η έλλειψη κατάλληλης και επαρκούς εκπαίδευσης. Αν και 28, σε σύνολο 50 συνεταιρισμών, δήλωσαν ότι ορισμένα από τα μέλη τους παρακολούθησαν κάποια εκπαίδευση ανάμεσα στα έτη 1997 έως 2000, οι περισσότερες γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν ότι η εκπαίδευση που έλαβαν δεν αρκεί καθώς ήταν γενικόλογη και δεν ανταποκρίνονταν στις προσδοκίες και στις ανάγκες τους. Ο σχεδιασμός όμως κατάλληλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων που να ανταποκρίνονται στις εξειδικευμένες ανάγκες των καταρτιζόμενων είναι απαραίτητος ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος των γυναικών που ασχολούνται στον αγροτικό τομέα παρουσιάζει έλλειμμα και σε θέματα βασικής εκπαίδευσης. Από τα αντικείμενα εκπαίδευσης η πλειοψηφία των συμμετεχόντων στην έρευνα θεωρεί σαν πλέον απαραίτητα τα μαθήματα μάρκετινγκ, διαφήμισης και δημοσίων σχέσεων, τα μαθήματα μεταποίησης αγροτικών προϊόντων, τα θέματα διοίκησης συνεταιρισμών και τα φοροτεχνικά.

Μέσω αλλαγών στο νομικό πλαίσιο προωθήθηκαν ρυθμίσεις που διευκολύνουν τη σύσταση συνεταιριστικών οργανώσεων ε την απλοποίηση των χρονοβόρων διαδικασιών και περιορίζοντας τα αντικίνητρα για τις μικρές κοινότητες. Πιο συγκεκριμένα, διευκολύνθηκε η ίδρυση νέων οργανώσεων απαλλάσσοντας τους ενδια-

φερόμενους από την διαδικασία έγκρισης του συνεταιρισμού από την ΠΑΣΕΓΕΣ και το Υπουργείο Γεωργίας ενώ, περιορίζεται ο ελάχιστος αριθμός μελών που απαιτείται για την ίδρυση ενός συνεταιρισμού κ.α.

Η διαπιστωμένη προθυμία των νέων γυναικών να συμμετάσχουν στους γυναικείους συνεταιρισμούς υποδηλώνει μια αλλαγή στις γενικότερες στάσεις για το ρόλο των γυναικών στην ελληνική αγροτική κοινωνία. Μια πρόσθετη πιθανή εξήγηση ίσως αποτελεί το γεγονός ότι η ενασχόληση με τον αγροτουρισμό ή με δραστηριότητες οικιακής βιοτεχνίας δεν απέχουν πολύ από τα γυναικεία εργασιακά πρότυπα καθώς αποτελούν παραδοσιακούς τομείς γυναικείας ενασχόλησης.

Γενικά η δημιουργία γυναικείων συνεταιρισμών σε τομείς που παραδοσιακά κυριαρχούνται από τις γυναίκες παρέχει ένα πλαίσιο για την οικονομική εκμετάλλευση επαγγελματικών ικανοτήτων αλλά και την προώθηση ατομικών επιχειρηματικών επιδιώξεων με την παροχή των κατάλληλων εμπειριών και υποστηρικτικού κλίματος. Επιπλέον, παρέχονται δείγματα ότι οι νέες μορφές εργασίας, συμμετεχόντων και μη-ιεραρχικές, εναρμονίζονται καλά με την γυναικεία φύση και εργασία καθώς περισσότερο από τα δύο τρίτα των συμμετεχόντων θεωρεί ότι δεν υπάρχει πρόβλημα στην συνεργασία μεταξύ των μελών.⁴⁷

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ Η ΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΥΠΟΣΤΑΣΗ

1. Εισαγωγικά

Η γυναίκα στην εξέλιξη της ζωής των διάφορων λαών δεν είχε πάντα την ίδια κοινωνική θέση και γενικά αντιμετωπίστηκε άνισα σε σχέση με τον άνδρα. Υπήρχε βέβαια εποχή, πριν από πολλούς αιώνες, που τα σκήπτρα στην κοινωνία κρατούσε η γυναίκα, ήταν η εποχή της μητριαρχίας. Την εποχή αυτή όμως γρήγορα διαδέχθηκε η πατριαρχία και έτσι η γυναίκα ήρθε πάλι σε δεύτερη κοινωνική θέση, ενώ τη πρώτη θέση στη διοίκηση της πολιτείας, της οικογένειας κ.τ.λ. την κατείχε ο άνδρας.

Ακόμα και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, όλες οι νομοθεσίες παρείχαν νομική υπεροχή στον άνδρα έναντι της γυναίκας. Η υπεροχή αυτή οφειλόταν στο γεγονός ότι ο άνδρας σε αντίθεση με τη γυναίκα, λάμβανε μέρος στην οικονομική

---

⁴⁷ Έρευνα Υπουργείου Εσωτερικών, 2006

παραγωγή, ήταν οικονομικά ανεξάρτητος και συμμετείχε στα κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα.

Η ανάπτυξη της βιομηχανίας στις αρχές του 19^{ου} αιώνα βοήθησε τη γυναίκα να εισέλθει στην αγορά εργασίας και να χρησιμοποιηθεί στην παραγωγή. Αρχικά, δουλεύει πολύ και με χαμηλά ημερομίσθια, αλλά στην πορεία συνειδητοποιεί ότι αδικείται και έτσι αποφασίζει να διεκδικήσει τα δικαιώματά της από την Πολιτεία και οργανώνονται σωματεία γυναικών σε όλη την Ελλάδα.

Οι γυναικείες οργανώσεις και τα σωματεία κατορθώνουν να κατοχυρώσουν τα δικαιώματα των γυναικών και την ισότητα των δύο φύλων. Σήμερα, η θέση και ο ρόλος της γυναίκας έχει βελτιωθεί σημαντικά και τα δικαιώματά τους έχουν διευρυνθεί σε σημαντικό βαθμό σε σχέση με το παρελθόν. Ωστόσο, ακόμα και στις μέρες μας η οικονομική κρίση επανάφερε συντηρητικές και αναχρονιστικές απόψεις για το τι θα πει γυναίκα.

2. Η γυναίκα στην αρχαία ελληνική κοινωνία

Στην πορεία του χρόνου, η θέση της γυναίκας στην κοινωνία υπήρξε αρχικά υποτιμημένη. Μέσα στον όγκο της παγκόσμιας ιστορίας, το κεφάλαιο «γυναίκα» είναι το πιο μικρό σε έκταση. Άρχισε να γράφεται και να κωδικοποιείται από ιστορικούς και εθνολόγους, από τα τέλη του δέκατου ενάτου αιώνα, όταν η γυναίκα, συμβαδίζοντας με την ανάπτυξη της οικονομίας και την οργάνωση της κοινωνίας, άρχισε να διεκδικεί ενεργά την απελευθέρωση της από τα κοινωνικά και οικογενειακά δεσμά. Από τότε η μορφή της γυναίκας αρχίζει να διαγράφεται έντονα και να καταλαμβάνει βαθμιαία και σταθερά τη θέση της στο νεότερο κόσμο⁴⁸.

Πικρή και δύσβατη μπορεί να χαρακτηριστεί η διαδρομή της γυναίκας μέσα στις δεκάδες χιλιετίδες της ιστορικής εξελίξεως.

Για χιλιάδες χρόνια οι σχέσεις των δύο φύλων ήταν αυστηρά καθορισμένες. Ήταν μία κοινωνία ανδροκρατική-πατριαρχική. Ο άντρας ήταν ο κυρίαρχος, η κεφαλή του σπιτιού και είχε κυρίως την ευθύνη της οικονομικής στήριξης της οικογένειάς του. Συγκεντρώνει όλα τα προνόμια σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα: στον τομέα της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, της οικονομικής δύναμης, της πνευματικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Οι γυναίκες είχαν αποδεχτεί το ρόλο του βοηθού και την εξάρτησή τους από έναν άντρα: πατέρα, αδερφό ή σύζυγο. Η κοινωνική θέση της γυναίκας εξαρτιό-

---

⁴⁸ ΜΟΣΣΕ ΚΛΩΝΤ, 2008, «Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα», μετάφραση Στεφάνης Αθανάσιος, Εκδόσεις ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ, σ. 7

ταν από την κοινωνική θέση του άνδρα από τον οποίο εξαρτιόταν η ίδια. Επιπλέον, υποσχόταν στον σύζυγό της να τον υπακούει και να τηρεί την τιμή της. Το μοντέλο αυτού του γάμου χαρακτηρίζεται ως παραδοσιακό.

Οι γυναίκες ήταν οι σκλάβοι των ανδρών «άμισθες υπηρέτριες», χωρίς δικαιώματα. Ακόμα και σήμερα σε ορισμένους λαούς της Μέσης και Άπω Ανατολής, η γυναίκα φυλακίζεται μέσα στους τέσσερις τοίχους του σπιτιού.

Ο πατέρας και ο κηδεμόνας της μπορούν να της επιβάλουν για σύζυγο όποιον άνδρα εκλέξουν αυτοί. Μέσα στην Πολιτεία (το Κράτος), η γυναίκα δεν έχει καμιά θέση. Ο άνδρας ασκεί τα πολιτικά του δικαιώματα, είναι ο απόλυτος αρχηγός της οικογένειας και αποφασίζει για όλα τα ζητήματα της οικογένειας. Το «φύλο», η «ιδιότητα» του άνδρα και μόνο του έδινε το δικαίωμα να είναι ο διευθυντής στο σπίτι και να ρυθμίζει κάθε σοβαρό θέμα και ιδιαίτερα τα οικονομικά.

Εκείνο που ζητούσε στην Αρχαία Ελλάδα ο άνδρας από τη σύζυγό του, ήταν ο ήρεμος και μειλίχιος χαρακτήρας, η τυφλή υπακοή και η ικανότητα να κυβερνά αποδοτικά το σπίτι. Η γυναίκα όφειλε να σέβεται τη γνώμη του άνδρα της και να τον υπακούει. Το κύριο όμως προσόν της Αθηναίας, ήταν η αδιάβλητη πίστη της στο σύζυγο και η ισόβια αφοσίωση της σε αυτόν.

Στην Αθήνα η γυναίκα ήταν κλεισμένη στο σπίτι μακριά από τα βλέμματα των ανδρών και δεν έβγαινε παρά σε πολύ σπάνιες ευκαιρίες, όπως για σημαντικές θρησκευτικές τελετές, σαν τα Παναθήναια. Ακόμα, και σε φιλικά σπίνια, σπάνια πήγαινε για επίσκεψη. Στις ευκατάστατες οικογένειες, η έξοδος από το σπίτι απαγορεύεται αυστηρά. Μονάχα στις φτωχές οικογένειες οι γυναίκες ήταν υποχρεωμένες να βγαίνουν από το σπίτι τους και να εμφανίζονται δημόσια στους δρόμους. Και αυτό γινόταν επειδή η φτωχολογιά δεν διέθετε δούλους που θα μπορούσαν να κάνουν τις εξωτερικές εργασίες του σπιτιού⁴⁹.

Ενώ λοιπόν οι γυναίκες δεν έβγαιναν έξω από το σπίτι τους χωρίς τη συνοδεία δούλων, οι άνδρες είχαν τις γυμναστικές τους ασκήσεις, τις δημόσιες συζητήσεις, από όπου αποκλείονταν οι γυναίκες.

Τα βασικά καθήκοντα της Ελληνίδας γυναίκας ήταν να φροντίζει το σπίτι, να ανατρέφει τα παιδιά, να υφαίνει και να περιποιείται τους αρρώστους της οικογένειας. Η γυναίκα ζούσε όλη της τη ζωή στο γυναικωνίτη, που είναι εφεύρημα του αρχαίου ελληνικού κόσμου.

Επίσης η γυναίκα στην ελληνική αρχαιότητα παραμένει αμόρφωτη και δια-

---

⁴⁹ ΜΟΣΣΕ ΚΛΩΝΤ, 2008, «Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα», μετάφραση Στεφάνης Αθανάσιος, Εκδόσεις ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ, σ. 8-9

τηρεί την «εξουσία κλειδιών», δηλαδή την ευθύνη του νοικοκυριού. Αρκείται στο να μαθαίνει από τη μητέρα της ή από τις δούλες μερικά στοιχειώδη πράγματα για τη φροντίδα του σπιτιού και την διακυβέρνηση του νοικοκυριού. Αυτό περιορίζει και την πνευματική της ανάπτυξη, και την οικονομική της ανεξαρτησία και τα δικαιώματά της.

Ορισμένα στοιχεία που παρουσίασαν κοινωνιολογικές έρευνες που έγιναν στην Ελλάδα σχετικά με το θέμα, έδειξαν ότι στην ελληνική κοινωνία οι ρόλοι των συζύγων είναι έτσι κατανομημένοι, ώστε ο καθένας να περιορίζεται σε «ειδική σφαίρα» δραστηριότητας, δηλαδή: νοικοκυριό, καθημερινό μαγείρεμα, πλύσιμο πιάτων, ρούχων για τη γυναίκα, και εξωσπιτική εργασία για τον άνδρα.

Επίσης ο διαχωρισμός μεταξύ των συζύγων στη λήψη αποφάσεων για οικογενειακά ζητήματα ήταν σαφής στα περισσότερα νοικοκυριά. Οι γυναίκες απέδειξαν ότι ήταν εκείνες που αποφάσιζαν για την αγορά ρουχισμού και ειδών οικιακής χρήσης και σπάνια για τη διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού των χρημάτων. Αντίθετα ο άνδρας αποφάσιζε για την επιλογή των φίλων ή τη χρησιμοποίηση του ελεύθερου χρόνου των μελών της οικογένειας.⁵⁰

3. Βιομηχανική Επανάσταση

Στη συνέχεια η χειραφέτηση της γυναίκας, η ανύψωση του μορφωτικού της επιπέδου, έδωσε στην Ελληνίδα μια «θέση» στην κοινωνία και έτσι σιγά-σιγά οι παραπάνω αντιλήψεις άρχισαν να εξαλείφονται.

Η αυξημένη ζήτηση εργασίας σε σχέση με μια ανεπαρκή προσφορά του παραδοσιακού εργατικού δυναμικού των ανδρών, ήταν εκείνη που ώθησε τη γυναίκα να περάσει το κατώφλι του «νοικοκυριού» της και να ενταχθεί στο χώρο της παραγωγής, γεγονός που είχε συνέπειες τόσο ως προς το επίπεδο κοινωνικοποίησής της, όσο και ως προς το επίπεδο των θεσμικών αλλαγών που έγιναν αναγκαίες.

Η βιομηχανική επανάσταση, συνέβαλε στην αναθεώρηση και κατάρριψη πολλών οικογενειακών θεσμών και ιδεών, και το φεμινιστικό κίνημα της δεκαετίας του '70, συντέλεσαν στην έξοδο της γυναίκας στον εργασιακό χώρο.

Στην ανάπτυξη της βιομηχανίας και του εμπορίου, η παρουσία της γυναίκας έπαιξε καθοριστικό ρόλο και αυτό ουσιαστικά αποτέλεσε το «εισιτήριο» για την αναγνώριση της συνεισφοράς των γυναικών αλλά και το έναυσμα για τις ίδιες τις γυναίκες να συνειδητοποιήσουν τη θέση τους μέσα στην κοινωνία.

Η βιομηχανική επανάσταση στάθηκε η αιτία να γνωρίσει η γυναίκα τον και-

---

⁵⁰ ΜΟΣΣΕ ΚΛΩΝΤ, 2008, «Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα», μετάφραση Στεφάνης Αθανάσιος, Εκδόσεις ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ, σ. 9

νούργιο της εαυτό. Να ανακαλύψει την αξία της, που ως τώρα βρισκόταν σε μια υπολανθάνουσα κατάσταση, καταπιεζόμενη από παντού.

Η βιομηχανία προτιμούσε τη γυναίκα εκεί που μπορούσε να εργαστεί, κυρίως στους κλάδους υφαντουργίας και κλωστηρίου, γιατί το μεροκάματο είναι μικρότερο και τα γυναικεία χέρια αποδίδουν καλύτερα. Έτσι, από την αρχή της σταδιοδρομίας της υπάρχει η εκμετάλλευση της εργασίας της. Όμως το κέρδος της γυναίκας ήταν αλλού. Αρχίζουν να την υπολογίζουν σαν άνθρωπο. Η βιομηχανική επανάσταση επομένως, απελευθέρωσε τη γυναίκα και έβαλε τις βάσεις για μια περαιτέρω ανάπτυξη.

Εκείνο που έπαιξε σημαντικό ρόλο και έφερε μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές, ήταν η μετακίνηση της οικονομικής δραστηριότητας της γυναίκας μακριά από το σπίτι και τον αγρό, όταν οι άνδρες εγκατέλειψαν ορισμένες ασχολίες που δεν είχαν πια ενδιαφέρον γι' αυτούς, μετά τη βιομηχανική κυριαρχία και τις νέες τεχνολογικές επιτεύξεις, για άλλες που τους πρόσφεραν μεγαλύτερα κέρδη.

Έτσι, η συμμετοχή των γυναικών στην παραγωγική διαδικασία, αυξήθηκε αρκετά μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, περισσότερο μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και κυρίως κατά τα τελευταία χρόνια.

Η ένταξη της γυναίκας στο χώρο της εργασίας και της παραγωγής την οδηγεί βαθμιαία στην οικονομική ανεξαρτησία και αυτοτέλεια και στη συνέχεια στο δρόμο προς την κοινωνική και νομική ανεξαρτησία. Μόλις η γυναίκα βγήκε έξω από το «φρούριό της» και μπήκε στην παραγωγή, τότε άρχισε να διεκδικεί ίσα δικαιώματα με τον άνδρα και να επιβάλλει τη παρουσία της στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Να γεννιέται με άλλα λόγια το «φεμινιστικό κίνημα», το οποίο είχε σαν στόχο να καταργήσει την εξάρτηση και καταπίεση των γυναικών μέσα και έξω από το σπίτι. Είναι ένα κίνημα που αποβλέπει στη χειραφέτηση, απελευθέρωση των γυναικών, στην ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών τόσο στην οικογενειακή τους ζωή όσο και στην επαγγελματική τους⁵¹.

Το φεμινιστικό κίνημα του 19ου και του 20ου αιώνα μετέβαλε στις κοινωνίες μας ριζικά τη θέση της γυναίκας. Η μεγάλη και ουσιαστική συμβολή του δεν βρίσκεται στο ότι εξάλειψε τις ανισότητες σε βάρος των γυναικών. Γιατί τέτοιες ανισότητες εξακολουθούν να υπάρχουν. Βρίσκεται στο γεγονός ότι αμφισβήτησε στερεότυπα, ανέτρεψε αντιλήψεις και άφησε ακάλυπτες τις όποιες ανισότητες εξακολουθούν να υφίστανται, δυσχεραίνοντας έτσι την αναπαραγωγή τους.

---

⁵¹ ΜΟΣΣΕ ΚΛΩΝΤ, 2008, «*Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*», μετάφραση Στεφάνης Αθανάσιος, Εκδόσεις ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ, σ. 28-29

Έτσι, η γυναίκα κατάφερε να ξεφύγει από τα στεγανά στα οποία την είχε «κλείσει» το «ισχυρό φύλο» και να διευρύνει τους ορίζοντες της, και παράλληλα η μέχρι τότε ανδροκρατούμενη κοινωνία αφουγκράστηκε την ανάγκη να δοθούν στη γυναίκα ίσα δικαιώματα.

Αυτό αποτέλεσε το εναρκτήριο λάκτισμα προκειμένου να αρχίσει η ανοδική πορεία των γυναικών σε όλους τους τομείς της σύγχρονης κοινωνίας.

Σε σύντομο χρονικό διάστημα κατάφερε εκτός από τη θέση της «συζύγου», «μητέρας» και «νοικοκυράς», να κατακτήσει τους δύσβατους έως και απροσπέλαστους γι' αυτήν δρόμους της ατομικής και οικονομικής ανεξαρτησίας, της μόρφωσης και της κοινωνικής καταξίωσης. Οι Ελληνίδες με το παγκόσμιο γυναικείο κίνημα έχουν πετύχει να ψηφίζουν, να σπουδάζουν, να εργάζονται και να προσπαθούν να εξομοιωθούν όχι μόνο τυπικά αλλά και ουσιαστικά με τον άνδρα, αναλαμβάνοντας υπεύθυνο ρόλο στην παραγωγή και βγαίνοντας από την κατάσταση της ανευθυνότητας και καθυστερήσεως.

Η σύγχρονη γυναίκα, πλέον μπορεί να διεκδικεί με τις ίδιες αξιώσεις το δικαίωμα στην εκπαίδευση, στη έρευνα, την εργασία και την εξουσία. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το ποσοστό των γυναικών που αποκτούν πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι κατά πολύ μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των ανδρών. Η ισοτιμία που ζητά η γυναίκα της ανήκει δικαιωματικά, γιατί ξέρει ακόμα και να πολεμά για να στηρίξει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Ακόμα και σήμερα, μόνη, πολλές φορές αγωνίζεται. Παλεύει με το σύντροφο, τη μάνα, τον πατέρα, το παιδί για να βρει τον εαυτό της και αφού καταλάβει ποιος είναι να τον αγαπήσει και να τον στηρίξει πρώτα για την ίδια κι ύστερα για την οικογένεια και την κοινωνία.

Για να πετύχει η γυναίκα τους σκοπούς της θα πρέπει πρώτα να βεβαιωθεί ότι έχει μία ισότιμη υπόσταση στην κοινωνία και να προσπαθήσει να το γνωρίσει ή ακόμα και να επιβάλει την αναγνώρισή της στο κοινωνικό σύνολο. Αν αμφιβάλλει γι' αυτό, τότε δεν θα μπορέσουν οι άλλοι να την μεταχειριστούν σαν ισότιμη.⁵²

Δίχως αμφιβολία, η δεκαετία του 1980, υπήρξε καθοριστική όσον αφορά τη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Η αύξηση που παρατηρείται οφείλεται στις μεταβολές των κοινωνικών αντιλήψεων, στην άνοδο του μορφωτικού επιπέδου, στις μεταβολές στα καταναλωτικά πρότυπα, στις πολιτικές και θεσμοθετημένες συνταγματικά πρακτικές που προωθούν την ισότητα, στην υφιστάμενη οικονομική

---

⁵² ΜΟΣΣΕ ΚΛΩΝΤ, 2008, «Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα», μετάφραση Στεφάνης Αθανάσιος, Εκδόσεις ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ, σ. 32

κατάσταση κι στις νέες θέσεις εργασίας (και ποιοτικότερες) που προκύπτουν από αυτή, στην αύξηση των θέσεων εργασίας για τον τριτογενή τομέα της παραγωγικής διαδικασίας καθώς και στην βελτίωση ολόκληρου του επενδυτικού κλίματος, ως απόρροια της παρουσίας της χώρας στα Κέντρα λήψης αποφάσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, εμφανίζεται ποσοστό ανεργίας δυσανάλογο με τη συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό ενώ και η διάρκεια παραμονής των γυναικών στην ανεργία είναι μεγαλύτερη από εκείνη των ανδρών. Σύμφωνα με τις έως τώρα μελέτες μεγαλύτερο κίνδυνο συνεχίζουν να έχουν οι ηλικίες από 15-29.

Οι περισσότερες έρευνες καταδεικνύουν την απόσταση της νομοθετικής από την ουσιαστική εφαρμογή της ισότητας όσον αφορά την επαγγελματική καθιέρωση, ανέλιξη και εξέλιξη των γυναικών στην αγορά εργασίας. Παραδοσιακά, οι γυναίκες αποτελούν φθηνή εργατική δύναμη, με όχι και τόσο υψηλό ειδικό επαγγελματικό βάρος, που αυξάνεται η ζήτησή τους στην παραγωγική διαδικασία όταν υφίσταται ανάγκη. Ταυτόχρονα είναι πασιφανής η διαφοροποίηση στα δύο φύλα επαγγελματικά, μιας και σε κάθε περίπτωση ανάλυσης του επιπέδου της ανεργίας για μια δεδομένη χρονική στιγμή, γίνεται καταμερισμός της εργασίας ανάλογα με την διάρθρωση ανά φύλο.

Όσον αφορά την δεκαετία 1991-2000 αναφέρονται και πάλι αλλαγές στην επαγγελματική απασχόληση των γυναικών. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες αποτελούν το 35% των εργαζομένων και το 60% των ανέργων ενώ ταυτόχρονα και 68,5% των μακροχρόνια ανέργων. Είναι δεδομένο και βάση της συνολικής παραγωγικής δραστηριότητας που εμφανίζεται ανά την ελληνική επικράτεια για τα συγκεκριμένα έτη, πως η συμμετοχή στις θέσεις του πρωτογενή και του δευτερογενή τομέα εμφανίζουν πτωτική τάση ενώ αντισταθμίζονται από νέες θέσεις εργασίας στον τομέα των υπηρεσιών και του εμπορίου.⁵³ Σύμφωνα με μελέτη της Γενικής Γραμματείας Ισότητας και του Υπουργείου Εσωτερικών, οι μεταβολές της γυναικείας απασχόλησης συνοψίζονται στα εξής:

1. Αύξηση της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό
2. Αύξηση της απασχόλησης της κατηγορίας των γυναικών
3. Πτωτική τάση στα στοιχεία της ανεργίας για τις γυναίκες
4. Μεγαλύτερη συμμετοχή στις θέσεις εργασίας του τομείς των Υπηρεσιών, σε σύγκριση με τους άλλους δύο τομείς της παραγωγικής διαδικασίας.
5. Βελτίωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης των εργαζομένων γυναικών με

---

⁵³ Γενική Γραμματεία Ισότητας (www.isotita.gr)

στόχο να αντεπεξέλθουν στις ανάγκες της αγοράς και κατά συνθήκη στις δομές της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας

Οι γυναίκες, σύμφωνα με τις έρευνες, αποτελούν το 70% συμβοηθούτων και μη αμοιβομένων μελών, το 40% των μισθωτών, καλύπτουν ένα ποσοστό της τάξης του 26% αυτοαπασχολούμενων και ένα 15,8% των εργοδοτών. Όσον αφορά το κομμάτι των οικονομικών απολαβών και την κατάτμηση του ανά φύλο, η αμοιβή των γυναικών δεν ξεπερνά το 80% της αμοιβής των ανδρών, μιλώντας πάντα για τις ίδιες θέσεις εργασίας. Στην πραγματικότητα αυτό που τελικά ίσχυσε είναι πως οι γυναίκες απορροφήθηκαν στον τριτογενή τομέα της παραγωγικής διαδικασίας (υπηρεσίες) σε επαγγέλματα «παραδοσιακά γυναικεία» τα οποία δεν απαιτούν μεγάλη εξειδίκευση και ειδίκευση, εποχιακά, με εισόδημα βοηθητικού χαρακτήρα.

Ο δημόσιος τομέας είναι πια ανοιχτός για τις γυναίκες από το 1955. Είναι γεγονός σήμερα ότι οι γυναίκες όλο και περισσότερο διαλέγουν το δημόσιο τομέα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Η σιγουριά του σταθερού μισθού είναι ένα από τα σημαντικά κίνητρα που ωθεί τις γυναίκες σ' αυτήν την επιλογή. Τα στατιστικά όμως στοιχεία, μας πληροφορούν ότι ελάχιστες φτάνουν στην κορυφή της ιεραρχίας, αντίθετα η πλειοψηφία των γυναικών συγκεντρώνεται στις κατώτερες βαθμίδες.⁵⁴

Οι γυναίκες καταλαμβάνουν και σε αυτή την περίπτωση θέσεις σταθερά χαμηλόμισθες, δίχως προοπτικές εξέλιξης, ακολουθώντας σε πολλά σημεία το παράδειγμα και τη δεδομένη κατάσταση του ιδιωτικού τομέα.

Οι λόγοι που νομίζουμε που εμποδίζουν τη γυναίκα να ανέβει στα ανώτατα κλιμάκια της δημοσιοϋπαλληλικής ιεραρχίας οφείλονται τόσο στις ίδιες, για παράδειγμα έχουν πιο λίγα τυπικά προσόντα σε σύγκριση με τους άνδρες, παίρνουν συχνά άδειες για τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις, και παραμελούν τη δουλειά τους πράγμα που τις εμποδίζει να εξελιχθούν. Κυρίως όμως οφείλεται και στις μεθοδεύσεις και στα τεχνάσματα που χρησιμοποιεί η Διοίκηση για να προωθήσει τους άνδρες, όπως για παράδειγμα δημοσιεύει πρώτα τα ονόματα των ανδρών και μετά των γυναικών σε περίπτωση επιτυχίας ενός διαγωνισμού για να φαίνονται αρχαιότεροι ή οι κρίσεις των Υπηρεσιακών Συμβούλων είναι πιο αυστηρές όταν πρόκειται για γυναίκες.

4. Η γυναίκα στη σύγχρονη κοινωνία

Όπως προαναφέραμε η βιομηχανική επανάσταση και το φεμινιστικό κίνημα συνέβαλαν σημαντικά στην έξοδο της γυναικείας απασχόλησης από την οικογένεια

---

⁵⁴ Γενική Γραμματεία Ισότητας (www.isotita.gr)

στο παραγωγικό χώρο, με ισότιμες απαιτήσεις, νέες υποχρεώσεις και προσθήκη καινούργιου φορτίου και άγχους. Η οικονομική αυτοτέλεια και η επαγγελματική καταξίωση, της έδωσαν όλα αυτά που περίμενε και που πραγματικά άξιζε. Το αποτέλεσμα όμως ήταν να καταρριφθεί ο παραδοσιακός ρόλος του άνδρα και επιτέλους να συμμετάσχει και εκείνος στην ανατροφή των παιδιών του, όμως η οικογένεια αναμφισβήτητα, στερήθηκε την μοναδική, αναντικατάστατη και δημιουργική γυναικεία παρουσία μέσα στο σπίτι. Τις περισσότερες ζωτικές ώρες της ημέρας τα παιδιά χάνουν την μητέρα τους και ο άνδρας συναντάει μια σύζυγο κουρασμένη.

Σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα τελευταία τριάντα χρόνια, η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό αυξήθηκε σημαντικά, σαν αποτέλεσμα των πολιτικών και των μέτρων που πάρθηκαν, για την ενίσχυση της πρόσβασης τους στην μόρφωση, στην επαγγελματική κατάρτιση και την απασχόληση, για την εγγύηση ίσων ευκαιριών στην σταδιοδρομία τους και για την εξασφάλιση ίσων δικαιωμάτων και ίσων αμοιβών με τους άνδρες. Έτσι σήμερα, οι γυναίκες αποτελούν το πλέον ενεργό στοιχείο της αγοράς εργασίας, με τα ποσοστά της δραστηριότητας τους να βρίσκονται σε διαρκή άνοδο, ενώ τα ποσοστά της αντίστοιχης ανδρικής να μειώνονται ή να παραμένουν σταθερά.

Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα οι γυναίκες κερδίζουν συνεχώς έδαφος απέναντι στους άνδρες σε όλους τους τομείς της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και καλλιτεχνικής ζωής.

Ιδιαίτερα στην Ελλάδα, η πρόοδος των γυναικών είναι περισσότερο από εμφανής. Η παλιά γυναίκα-νοικοκυρά με τα μαύρα που κυριαρχούσε στην επαρχία και στις συνοικίες της Αθήνας έχει δώσει τη θέση της στην γυναίκα-αριστούχο στο λύκειο και στο πανεπιστήμιο, στην γυναίκα επιστήμονα, την λοχαγό του στρατού, τη γυναίκα πολιτικό.

Και η ανάδειξη των γυναικών στην πολιτική είναι αναμφισβήτητη. Γυναίκες Πρωθυπουργοί και Πρόεδροι έχουν πλέον αναδειχθεί όχι μόνο σε Ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Μάργκαρετ Θάτσερ στη Μεγάλη Βρετανία, στη Νορβηγία, αλλά και σε χώρες του Τρίτου κόσμου όπως στο Πακιστάν η Μπεναζίρ Μπρούτο.

Παρά όλες όμως τις προόδους που έχουν επιτευχθεί, ο γυναικείος πληθυσμός αντιμετωπίζει ακόμα σοβαρά προβλήματα σε χώρες του Τρίτου Κόσμου και ιδιαίτερα στις μουσουλμανικές. Αλλά και σε αναπτυσσόμενες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως στη Γαλλία, υπάρχουν σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο γυναικείος πληθυσμός και κυρίως αυτός που προέρχεται από το μεταναστευτικό ρεύμα.

Γενικότερα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι γυναίκες απασχολούνται στον τομέα των υπηρεσιών σε ποσοστό 80% έναντι το 55% των ανδρών. Αυτό σημαίνει ότι το ρίσκο να χάσουν τη δουλειά τους είναι μικρότερο από το αντίστοιχο των ανδρών, οι οποίοι απασχολούνται περισσότερο με τον βιομηχανικό και αγροτικό τομέα, όπου οι απώλειες θέσεων εργασίας είναι μεγάλες, λόγω της αναδιάρθρωσης που παρατηρείται σε αυτούς τους τομείς από την εκβιομηχάνιση της γεωργίας και τις ραγδαίες εξελίξεις των νέων τεχνολογιών. Όμως, παρατηρείται ακόμη υπό-εκπροσώπηση των γυναικών σε τομείς υψηλής διοικητικής ευθύνης με μόνο το 6% να καταλαμβάνεται από γυναίκες. Όσον αφορά την γυναίκα επιστήμονα, το ποσοστό κυμαίνεται στο 5% των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας⁵⁵.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών έχουν μερική απασχόληση, ενώ για τους άνδρες η μερική απασχόληση είναι προσωρινό φαινόμενο, συνήθως στην αρχή της καριέρας τους. Αντίθετα, για τις γυναίκες είναι ένας τρόπος να συνδυάσουν την οικογενειακή με την επαγγελματική τους ζωή. Η μερική απασχόληση βελτιώνει ποσοτικά μόνο την θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας, ενώ ποιοτικά δεν βελτιώνει την θέση τους και ούτε αλλάζει τις κοινωνικές διακρίσεις στην εργασία, τις χειροτερεύει. Βέβαια, η μερική απασχόληση προσφέρει τη δυνατότητα παράλληλης συμμετοχής στην αγορά εργασίας και στην οικογένεια, επιτρέπει και στις γυναίκες και στους άνδρες να έχουν μία χωρίς διακοπές συμμετοχή, δίνοντας την ευκαιρία να ξεφύγει κάποιος από την ανεργία, διαμορφώνοντας μια ισόρροπη σχέση ανάμεσα στην εργασία, στην φροντίδα των παιδιών, του σπιτιού και της οικογένειας

Σήμερα, η απόκτηση πρώτου παιδιού δεν σημαίνει αυτόματα και το τέλος της επαγγελματικής ζωής μιας γυναίκας. Υπάρχουν γυναίκες που συνεχίζουν να δουλεύουν ή σταματούν μετά την απόκτηση δεύτερου παιδιού, άλλες που μένουν προσωρινά στο σπίτι, ενώ άλλες προσπαθούν να συνδυάσουν την μισθωτή εργασία εκτός σπιτιού, με τις υποχρεώσεις της φροντίδας των νέων μελών της οικογένειας, μειώνοντας τον χρόνο απασχόλησης τους. Παρατηρείται, ότι ουσιαστική ισότητα μέσα στην οικογένεια καθώς και στην αγορά εργασίας δεν υφίσταται. Ο διαχωρισμός ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες υπάρχει ακόμα, όπως επίσης και οι διαφορές στις οικονομικές αποδοχές, στην φύση και στις θέσεις εργασίας και στην προοπτική καριέρας⁵⁶.

5. Εθνική Νομοθεσία

⁵⁵ ΜΟΣΣΕ ΚΛΩΝΤ, 2008, «Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα», μετάφραση Στεφάνης Αθανάσιος, Εκδόσεις ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ, σ. 47-48

⁵⁶ ΜΟΣΣΕ ΚΛΩΝΤ, 2008, «Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα», μετάφραση Στεφάνης Αθανάσιος, Εκδόσεις ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ, σ. 49

Από την ίδρυση του Νεοελληνικού κράτους η μόρφωση γίνεται σημαία των γυναικών. Οι γυναίκες πιστεύουν ότι μόνο η μόρφωση θα τους βοηθήσει γι' αυτό το λόγο η Καλλιόπη Παπαλεξοπούλου, η Ευανθία Καΐρη και η Μαρία Υψηλάντη ιδρύουν οικοτροφεία και διδασκαλεία για κορίτσια. Το 1897 η Παρέν ιδρύει τη «Οικοκυρική Σχολή της Ενώσεως Ελληνίδων» και βοηθάει στη μόρφωση των νέων και άπορων κοριτσιών. Τον ίδιο χρόνο γίνεται δεκτή από τη Φιλοσοφική Σχολή η πρώτη φοιτήτρια, Ιωάννα Στεφανόπολι, και το 1896 αποφοιτούν με «άριστα» από την Ιατρική Σχολή οι αδελφές Αγγελική και Αλεξάνδρα Παναγιωτάτου. Ωστόσο, αυτές οι ατομικές προσπάθειες κάποιων γυναικών δεν επαρκούσαν για την αλλαγή της θέσης τους αλλά απαιτούνταν μαζικές δραστηριοποιήσεις και διεκδικήσεις.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι Ελληνίδες εξακολουθούν να αγωνίζονται για τη κατοχύρωση των βασικών τους δικαιωμάτων. Οι συνθήκες εργασίας είναι εξαντλητικές. Ο χρόνος απασχόλησης τους ξεπερνά τα επιτρεπτά όρια και τα ημερομίσθια τους είναι χαμηλά με τη δικαιολογία ότι προορίζονται ως συμπλήρωμα στον πραγματικό μισθό, που παρείχεται στους άνδρες, ως αρχηγών της οικογένειας. Οι εργαζόμενες γυναίκες αποφασίζουν να επέμβουν μαζικά και έτσι οργανώνουν το 1913 το σύλλογο «Γυναικεία Ζωή» και αργότερα, το 1919, ιδρύουν το «Σοσιαλιστικό Όμιλο Γυναικών», διεκδικώντας τη δυνατότητα να απασχολούνται στην αγορά εργασίας, την ισότητα των δύο φύλων, τις νόμιμες αμβλώσεις, την κατάργηση της διπλής ηθικής κ.α.

Η πιο δυναμική εποχή όμως για τις γυναίκες είναι από το 1920 έως και το 1940. Οι γυναίκες αντιλαμβάνονται ότι δεν αρκούν οι προσωπικές προσπάθειες κάποιων γυναικών, αλλά πρέπει να οργανωθούν μαζικά. Έτσι, οργανώνονται σωματεία γυναικών σε όλη την Ελλάδα. Οι γυναίκες του προσφυγικού πληθυσμού και οι Εβραίες της Θεσσαλονίκης δημιουργούν τους δικούς τους συλλόγους. Οι εργαζόμενες γυναίκες διεκδικούν ξανά τα ίδια αιτήματα, για δικαίωμα στην έκτρωση, ίση αμοιβή για ίση εργασία κ.τ.λ., αλλά η βασική διεκδίκηση, που ρίχνουν το βάρος των ενεργειών τους, είναι η κατοχύρωση των πολιτικών δικαιωμάτων. Οι αντιδράσεις που συναντούν είναι πολλές γιατί οι διεκδικήσεις τους τρομάζουν το συντηρητισμό της κοινωνίας. Στις εκλογές του 1920 το χαρακτηριστικό σύνθημα τους είναι «Σφυρί, δρεπάνι και ψήφος στο φουστάνι». Το 1921 λαμβάνει χώρα το Α' Πανελλήνιο Γυναικείο Συνέδριο, που οργάνωσε το Λύκειο Ελληνίδων με Πρόεδρο την Καλλιρρόη Παρέν, και μεταξύ των αποφάσεων του περιλαμβάνει την «εξομοίωσιν της εργάτιδος και του εργάτη επί της αμοιβής της εργασίας». Ο αγώνας τους όμως θα δικαιωθεί το 1927, όπου στο Σύνταγμα της Α' Ελληνικής Δημοκρατίας αναγνωρίζεται η ισότητα των δύο φύλων και ανοίγει ο

δρόμος για τη κατοχύρωση των πολιτικών δικαιωμάτων τους. Η νομοθετική ρύθμιση που ακολουθεί το 1930 θέτει τους όρους:

- Να είναι πάνω από 30 χρόνων
- Να γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση
- Περιορίζεται μόνο στο δικαίωμα του εκλέγειν, και όχι του εκλέγεσθαι

Το γεγονός αυτό δυσαρεστεί το γυναικείο πληθυσμό, καθώς εκείνη την εποχή το 65% των γυναικών είναι αναλφάβητες. Στη συνέχεια, η δικτατορία του Μεταξά διαλύει και καταστρέφει τις γυναικείες οργανώσεις και ορίζει τη θεωρία «Κουζίνα, παιδιά, εκκλησία».⁵⁷

Το 1940 με την έναρξη του πολέμου, οργανώνεται η αντίσταση κατά των Γερμανών και άνδρες και γυναίκες συμμετέχουν στην ένοπλη και μη δράση. Τότε η ΠΕΕΑ (Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης) κατοχυρώνει με νόμους την ισότητα των δύο φύλων. Οι γυναίκες διεκδικούν ό,τι τους αναλογεί, δημιουργούν 160 συλλόγους γυναικών και γενικά προσπαθούν να βελτιώσουν την εικόνα των γυναικών. Συμμετέχουν στις πολιτικές διαδικασίες και για πρώτη φορά ψηφίζουν και ψηφίζονται για το Εθνικό Συμβούλιο που συνέρχεται στους Κορυσχάδες Ευρυτανίας. Η Χρύσα Χατζηβασιλείου, η Μαρία Σβώλου, η Καίτη Ζεύγου, η Φωτεινή Φιλιππίδου και η Μάχη Μαυροειδή είναι οι πέντε γυναίκες που εκλέγονται. Ο πόλεμος σταματάει και η δράση των γυναικών είναι αυξημένη. Τη δράση τους όμως σταματάει για ακόμα μια φορά ο Εμφύλιος Πόλεμος. Το 1949 τελειώνει ο Εμφύλιος και η κυβέρνηση κατοχυρώνει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι μόνο ως δημοτικοί σύμβουλοι στο γυναικείο πληθυσμό άνω του 21^{ου} έτους με την ψήφιση του συντάγματος του έτους 1952. Στις εθνικές βουλευτικές εκλογές του 1956 εκλέγεται η Λίνα Τσαλδάρη από την ΕΡΕ, η οποία είναι η πρώτη γυναίκα υπουργός. Στις εκλογές του 1958 εκλέγονται τρεις γυναίκες από την ΕΔΑ, η Μαρία Σβώλου, η Ελένη Μπενά και η Βάσω Θανασέκου, οι οποίες φέρνουν τα γυναικεία ζητήματα στη βουλή και διεκδικούν τη λήψη μέτρων ισότητας. Για ακόμη μια φορά ο αγώνας τους σταματάει εξαιτίας της στρατιωτικής δικτατορίας της 21^{ης} Απριλίου του 1967. Τα αρχεία τους καταστρέφονται και ακολουθούν επτά χρόνια αδράνειας των συλλόγων.

Στην Ελλάδα, η μεγάλη αλλαγή για τις γυναίκες αρχίζει με τη Μεταπολίτευση του 1974 και τη θέσπιση του ισχύοντος μέχρι σήμερα Συντάγματος. Το 1975 επικυρώνεται από την Ελλάδα η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας αριθ.100 του 1951, «περί ισότητας της αμοιβής μεταξύ αρρένων και θηλέων εργαζομένων δι' εργασίαν ίσης αξίας». Τέ-

---

⁵⁷ ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ Δ., 2006, «Η γυναίκα στην επιστήμη και την πολιτική», εκδόσεις Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, σ. 27-28

λος, η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θετική προοπτική για την ισότητα και τα δικαιώματα γυναικών και ανδρών.

Σημαντικοί νόμοι αναφερόμενοι στη γυναίκα και στην ισότητα των δύο φύλων :

1. Ο ν.1342/1983, που κύρωσε τη σύμβαση του ΟΗΕ «για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών».
2. Ο ν.1414/1984 «για την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των φύλων στις εργασιακές σχέσεις».
3. Ο ν.1483/1984 «για την προστασία και διευκόλυνση των εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις».
4. Ο ν. 1424/1984, που κύρωσε τη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας αριθ.111 «για τη διάκριση στην απασχόληση και το επάγγελμα».
5. Ο ν. 1426/1984, που κύρωσε τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη.
6. Ο ν. 1576/1985, που κύρωσε τη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας αριθ.156 «για την ισότητα ευκαιριών και μεταχείρισης των εργαζομένων και των δύο φύλων : εργαζόμενοι με οικογενειακές υποχρεώσεις».
7. Το Π.Δ. 41/2003 σχετικά με μέτρα για τη βελτίωση της ασφάλειας και της υγείας κατά την εργασία των εγκύων, λεχώνων και γαλουχουσών εργαζομένων σε συμμόρφωση με την Οδηγία 92/85/ΕΟΚ.
8. Το Π.Δ. 105/2003 για την προσαρμογή του εσωτερικού δικαίου προς τις διατάξεις της Οδηγίας 97/80/ΕΚ του Συμβουλίου της 15,12,1997 σχετικά με το βάρος αποδείξεως σε περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης λόγω φύλου⁵⁸.

Άλλοι πρόσφατοι νόμοι που περιέχουν διατάξεις αναφερόμενες στην προστασία της γυναικείας απασχόλησης είναι :

1. Ο ν. 2639/1998 για τη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων.
2. Ο ν. 2874/2000 για την προώθηση της απασχόλησης.
3. Ο ν. 3144/2003 για θέματα εργασιακά, ασφαλιστικά, κανονικής άδειας, προστασίας δεδομένων εργαζομένων κ.λπ.
4. Ο ν. 3174/2003 για τη μερική απασχόληση και τις υπηρεσίες κοινωνικού χαρακτήρα, απόσπαση εγκύων κ.λπ.
5. Ο ν. 3227/2004 για μέτρα αντιμετώπισης της ανεργίας.(Διεθνείς Συμβάσεις: Γενική Γραμματεία Ισότητας)⁵⁹

---

⁵⁸ ΣΥΜΕΩΝΙΑΔΟΥ Δ., 2006, «Η γυναίκα στην επιστήμη και την πολιτική», εκδόσεις Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, σ. 29-30

⁵⁹ ΣΥΜΕΩΝΙΑΔΟΥ Δ., 2006, «Η γυναίκα στην επιστήμη και την πολιτική», εκδόσεις Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, σ. 31

6. Σημαντικοί σταθμοί του γυναικείου κινήματος

Παρακάτω παρατίθενται σημαντικές ημερομηνίες, σταθμοί του γυναικείου κινήματος, όπου οι γυναίκες διεκδικούν την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους:

Το 1908, 15.000 γυναίκες παρέλασαν στην πόλη της Νέας Υόρκης διεκδικώντας καλύτερα ωράρια, καλύτερες αμοιβές και δικαίωμα ψήφου. Η μεγάλη αναταραχή και ανισότητα κέντριζαν τις γυναίκες στο να γίνουν πιο ηχηρές και ενεργές.

Στις 28 Φεβρουαρίου του 1909 γιορτάζεται για πρώτη φορά η πρώτη Διεθνής Ημέρα της γυναίκας με πρωτοβουλία του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Αμερικής. Οι γυναίκες καθιέρωσαν να γιορτάζουν τη συγκεκριμένη μέρα κάθε τελευταία Κυριακή του Φεβρουαρίου. Αυτό συνεχίστηκε μέχρι και το 1913.

Το 1910 η Σοσιαλιστική Διεθνής σε συνεδρίαση της στην Κοπεγχάγη υιοθέτησε την Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας. Πάνω από 100 γυναίκες από 17 χώρες ψήφισαν ομόφωνα την πρόταση και αργότερα τρεις από αυτές εκλέχθηκαν ως οι πρώτες γυναίκες στο φινλανδικό Κοινοβούλιο.

Στις 19 Μαρτίου του 1911 γιορτάστηκε στην Αυστρία, τη Δανία, τη Γερμανία και την Ελβετία η Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας. Πάνω από ένα εκατομμύριο γυναίκες, αλλά και άνδρες, παρεβρέθησαν και έκαναν εκστρατεία για τα δικαιώματα των γυναικών στην εργασία, ψηφοφορία, εκπαίδευση κλπ. Ωστόσο, μια εβδομάδα αργότερα φωτιά κόστισε τη ζωή σε πολλές μετανάστριες εργάτριες, γεγονός που συντέλεσε ώστε να δοθεί προσοχή στις συνθήκες εργασίας.

Παραμονή του Α' Παγκοσμίου πολέμου, γυναίκες από όλη την Ευρώπη συναθροίζονται στην εκστρατεία κατά του πολέμου. Την τελευταία Κυριακή του Φεβρουαρίου του 1917, γυναίκες από τη Ρωσία άρχισαν απεργία για το «ψωμί και την ειρήνη» ως αντίδραση στο θάνατο των 2 εκατομμυρίων στρατιωτών στον πόλεμο. Οι γυναίκες συνέχισαν να απεργούν μέχρι που τέσσερις μέρες αργότερα ο Τσάρος αναγκάστηκε να παραιτηθεί και η προσωρινή κυβέρνηση χορήγησε στις γυναίκες το δικαίωμα ψήφου. (Η μνημειώδης απεργία έγινε στις 23 Φεβρουαρίου, σύμφωνα με το Ιουλιανό ημερολόγιο, ενώ στο Γρηγοριανό είναι στις 8 Μαρτίου).

Από το 1918 έως και το 2007 τα Ηνωμένα Έθνη οργάνωναν μια ετήσια διάσκεψη για να προασπίσουν τα δικαιώματα των γυναικών. Το 1975 ανακηρύχθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη ως το «Έτος της Γυναίκας». Κάθε χρόνο στις 8 Μαρτίου χιλιάδες εκδηλώσεις διοργανώνονται σε όλο τον κόσμο, ενώ για πολλές χώρες η Διεθνής Ημέρα της Γυναίκας είναι επίσημη αργία.⁶⁰

---

⁶⁰ ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ Δ., 2006, «Η γυναίκα στην επιστήμη και την πολιτική», εκδόσεις Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, σ. 33

7. Διεθνείς Συμβάσεις

Παρακάτω παρατίθενται παραδείγματα εναρμόνισης της ελληνικής νομοθεσίας με τη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με συμβάσεις διεθνών οργανισμών, όπως:

- Η Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ για την εξάλειψη όλων των μορφών διάκρισης κατά των γυναικών (CEDAW), που υπογράφηκε από την Ελλάδα στις 2 Μαρτίου 1982, κυρώθηκε νομοθετικά από τη Βουλή χωρίς καμιά επιφύλαξη και έγινε νόμος του κράτους στις 30 Απριλίου 1983 (ν.1342/83).
- Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (Συμβούλιο της Ευρώπης) με τον οποίο διασφαλίζονται χωρίς διάκριση φύλου όλα τα κοινωνικά δικαιώματα, όπως εργασία, προστασία μητρότητας, δικαίωμα για επαγγελματικό προσανατολισμό και επαγγελματική εκπαίδευση, προστασία της υγείας, δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση κ.λπ, κυρώθηκε από τη χώρα μας με το Νόμο 1426/84.
- Με το Νόμο 1423/84 επικυρώνεται η 122η Διεθνής Σύμβαση για την πολιτική της απασχόλησης, σύμφωνα με την οποία λαμβάνονται μέτρα για την αντιμετώπιση της ανεργίας και της υποαπασχόλησης, τα οποία πρέπει να εξασφαλίζουν εργασία για όσους το επιθυμούν ανεξάρτητα από το φύλο, τη φυλή και τη θρησκεία.
- Με το Νόμο 1424/84 επικυρώθηκε η 111η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας για τη διάκριση στην απασχόληση και στο επάγγελμα, η οποία απαγορεύει κάθε διάκριση που βασίζεται στη φυλή, στο φύλο, στη θρησκεία κ.λπ
- Με το Νόμο 1302/83 κυρώθηκε η Διεθνής Σύμβαση 103 που αναφέρεται στην προστασία της μητρότητας.
- Με το Νόμο 1576/85 κυρώθηκε η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 156/85 για την ισότητα των ευκαιριών και την ίση μεταχείριση των εργαζομένων και των δύο φύλων, που αφορά ειδικότερα τους εργαζόμενους με οικογενειακές υποχρεώσεις⁶¹.

8. Νομοθετικά Μέτρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Παρακάτω αναφέρονται κάποιες βασικές οδηγίες και νομοθετικά μέτρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέρ των γυναικών και η προσαρμογή σε αυτά της ελληνικής νομοθεσίας:

- Η Συνθήκη της Ρώμης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότη-

---

⁶¹ ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (www.isotita.gr)

- τας(άρθρο 119) αναφέρει ότι «κάθε κράτος μέλος εξασφαλίζει την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών για όμοια εργασία μεταξύ εργαζομένων ανδρών και γυναικών» (προσαρμογή στην ελληνική νομοθεσία με το Ν.1414/84)
- Οδηγία 75/117 του 1975 με την οποία τα κράτη μέλη της Κοινότητας υποχρεώνονται να εφαρμόσουν την αρχή της ίσης αμοιβής για ίση εργασία μεταξύ ανδρών και γυναικών (προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας με το Ν.1414/84)
  - Οδηγία 76/207 του 1976 με την οποία εξασφαλίζεται η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (προσαρμογή της Ελληνικής νομοθεσίας με τους Ν.1414/84, 1483/84, Π.Δ.193/88, Εθνική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας του 1988,1993 κ.λ.π.)
  - Οδηγία 79/7 του 1978 με την οποία προβλέπεται η προοδευτική εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης (προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας με τους Ν.1469/84, Ν.1902/90, Ν.2084/92, Ν. 1296/82, Ν.1759/88 κ.λ.π.)
  - Οδηγία 86/378 του 1986 με την οποία προβλέπεται ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών στα επαγγελματικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης.
  - Οδηγία 86/613 του 1986 με την οποία προβλέπεται η εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών που ασκούν ανεξάρτητη δραστηριότητα, συμπεριλαμβανομένης της γεωργικής, καθώς και τη προστασία της μητρότητας (προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας με τους Ν.1541/85,1759/88,1790/88 κ.λ.π.)
  - Οδηγία 92/85 του 1992 με την οποία προβλέπεται η εφαρμογή μέτρων που αποβλέπουν στη βελτίωση της υγείας και της ασφάλειας των γυναικών που εργάζονται κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, λοχείας, γαλουχίας (προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας με τους Ν.1568/85, Ν.1483/84, Εθνική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας 1993 κ.λ.π.⁶².

9. Προγράμματα Κοινωνικής Δράσης για τις Γυναίκες

Προκειμένου να βελτιωθεί η θέση της γυναίκας στην καθημερινή ζωή, και ιδιαίτερα στο τομέα απασχόλησης, το 1982 σχεδιάζονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και προωθούνται για εφαρμογή από τα κράτη μέλη πενταετή κοινοτικά προγράμματα δράσης για την ισότητα των ευκαιριών. Τα συγκεκριμένα προγράμματα είναι υψίστης

---

⁶² ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (www.isotita.gr)

σημασίας, ιδιαίτερα για τις γυναίκες της υπαίθρου και γενικότερα της περιφέρειας.

Τα πενταετή προγράμματα που μέχρι σήμερα έχουν εγκριθεί και εφαρμοστεί στις χώρες κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι:

1ο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΡΑΣΗΣ 1982–1985: Με αυτό το πρόγραμμα αίρονται τα εμπόδια στη γυναικεία απασχόληση, προωθείται η ισότητα ευκαιριών στην αγορά εργασίας και αρχίζει η επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών.

2ο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΡΑΣΗΣ 1986–1990: Το συγκεκριμένο πρόγραμμα στοχεύει στην επίτευξη της ισότητας των ευκαιριών στην οικονομική και πολιτιστική ζωή και στη καλύτερη εφαρμογή των νομοθετικών διατάξεων.

3ο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΡΑΣΗΣ 1991–1995: Με αυτό το πρόγραμμα γίνεται ουσιαστική εφαρμογή και επέκταση της ισχύουσας νομοθεσίας για την ισότητα ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών, για την καλύτερη ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας και γενικότερα τη βελτίωση της θέσης τους στην κοινωνία.

4ο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΡΑΣΗΣ 1996–2000: Με απόφαση του Συμβουλίου της 22ας Δεκεμβρίου 1995 (95/593/Ε.Κ) θεσπίστηκε μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα κοινοτικής δράσης για την ισότητα ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών για την 5ετία 1996 – 2000. Το πρόγραμμα αυτό αποτελεί τη συνέχεια των τριών προηγούμενων προγραμμάτων. Στόχος του είναι η βελτίωση της θέσης των γυναικών στη νομοθεσία, στην αγορά εργασίας και στη λήψη αποφάσεων, αλλά η καινοτομία του αφορά την εισαγωγή της έννοιας της ενσωμάτωσης της διάστασης της ισότητας των φύλων (ο συνδυασμός εργασιακού και οικογενειακού βίου, η άσκηση των δικαιωμάτων ισότητας κ.λπ.), τόσο ως κατευθυντήριας αρχής όσο και ως στόχου, όπως ορίζεται στα άρθρα 2 και 3 της σχετικής απόφασης του Συμβουλίου.

5ο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΡΑΣΗΣ 2001–2005: Με απόφαση του Συμβουλίου της 20ης Δεκεμβρίου 2000 (2001/51/ΕΚ) θεσπίστηκε πρόγραμμα κοινής δράσης σχετικά με την «Κοινοτική Στρατηγική για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών» για τη 5ετία 2001 – 2005. Ο σκοπός του προγράμματος αυτού (άρθρο 1) είναι η προαγωγή της ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών κυρίως με τη στήριξη της κοινοτικής στρατηγικής – πλαίσιο. Η κοινοτική στρατηγική – πλαίσιο (άρθρο 2) καλύπτει όλες τις κοινοτικές πολιτικές και δράσεις, οι οποίες αποβλέπουν στην επίτευξη της ισότητας των δύο φύλων, συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου και των ειδικών δράσεων που απευθύνονται στις γυναίκες. Το πρόγραμμα συντονίζει, υποστηρίζει και χρηματοδοτεί την εφαρμογή δραστηριοτήτων στους τομείς παρέμβασης, της κοινοτικής στρατηγικής – πλαίσιο στον τομέα της ισότητας, που είναι η οικο-

νομική ζωή, η ίση συμμετοχή και εκπροσώπηση τα κοινοτικά και ατομικά δικαιώματα, οι γυναικείοι και ανδρικοί ρόλοι και στερεότυπα. Ένας από τους βασικούς στόχους του προγράμματος (άρθρο 3) είναι η προαγωγή και η διάδοση των αξιών και των πρακτικών, οι οποίες αποτελούν τα θεμέλια της ισότητας των δύο φύλων.⁶³

10. Ισότητα των φύλων

Η ισότητα των φύλων αποτελεί τον κύριο σκοπό και τη βασική επιδίωξη της κοινωνικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης και θεωρείται απαραίτητη συνιστώσα για την κοινωνική της συνοχή και την οικονομική της ανάπτυξη. Η νομοθεσία για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών αποτελεί ισχυρά κατοχυρωμένο και αναπόσπαστο μέρος του κοινωνικού κεκτημένου. Η Ε.Ε. έχει από παλιά μία υφιστάμενη δέσμευση για την προώθηση της ισότητας, η οποία εγγράφεται στο Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Με σχετικά πρόσφατη αναθεώρηση του, ψηφίστηκε το 2005 από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και ορίζει με το άρθρο 23, πώς *«η ισότητα αντρών και γυναικών πρέπει να εξασφαλίζεται σε όλους τους τομείς, μεταξύ άλλων στην απασχόληση, την εργασία και τις αποδοχές. Η αρχή της ισότητας δεν αποκλείει την διατήρηση ή την θέσπιση μέτρων που αποβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα υπέρ του υποεκπροσωπούμενου φύλου»*⁶⁴. Προκείμενου να εξασφαλιστεί εμπράκτως η πλήρη ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών στην εργασία, η αρχή της ίσης μεταχείρισης δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να διατηρήσουν ή να θεσπίσουν μέτρα που αποβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα, τα οποία διευκολύνουν το λιγότερο εκπροσωπούμενο φύλο να συνεχίσει μια επαγγελματική δραστηριότητα ή να προλαμβάνουν ή να αντισταθμίζουν τα μειονεκτήματα στην επαγγελματική σταδιοδρομία. Επιπρόσθετα, αναφέρεται στο δικαίωμα από την απόλυση για λόγους που συνδέονται με τη μητρότητα, καθώς και στο δικαίωμα αμειβόμενης άδειας μητρότητας και γονικής αδείας μετά την γέννηση ή την υιοθεσία παιδιού.

Στην Ε.Ε. οι ανισότητες στον τομέα της απασχόλησης των γυναικών δηλώνονται από την έλλειψη αναγνώρισης της αξίας της γυναικείας εργασίας από το κοινωνικό σύνολο, την ανισότητα στην υμιαπασχόληση, η οποία αποτελεί την κύρια απασχόληση τους, όπως και την σιωπηρή αποδοχή της ανεργίας. Συγκεκριμένα, τα ποσοστά της ανεργίας μεταξύ 15-25 χρονών ανέρχονται στο 25% έναντι του 18,2% των νέων ανδρών, ενώ τα ποσοστά της απασχόλησης των γυναικών ανέρχονται στο

---

⁶³ ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (www.isotita.gr)

⁶⁴ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα». Αθήνα: ΕΚΚΕ. σ. 39

51,2% συγκριτικά με το 70,8% των ανδρών. Από διάφορες έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι χώρες με υψηλό βαθμό γυναικείας απασχόλησης, όπως η Βόρεια Ευρώπη, εμφανίζουν χαμηλά ποσοστά ανεργίας. Αντίθετα, χώρες με απασχόληση που δεν ξεπερνά το 40-50%, σαν τη Νότια Ευρώπη, εμφανίζουν υψηλά ποσοστά ανεργίας.

Επιπρόσθετα, σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών είναι χαμηλότερο από το αντίστοιχο των ανδρών. Όπως όμως προκύπτει από τα ίδια τα στοιχεία του, το χάσμα αυτό έχει μειωθεί σημαντικά σε όλες τις χώρες-μέλη του, εκτός από την Τουρκία, την Τσεχία, την Φιλανδία και την Σουηδία. Στην Ελλάδα το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών ανέρχεται στο 45% του συνολικού ενεργού πληθυσμού και ομοίως κάτω από το 50% είναι η απασχόληση των γυναικών σε Τουρκία, Μεξικό, Ισπανία, Ιταλία και Πολωνία, ενώ ποσοστό πάνω από 70% εμφανίζουν η Νορβηγία, η Ισλανδία, η Δανία, η Σουηδία και η Ελβετία⁶⁵.

Όσον αφορά την αυτοαπασχόληση των γυναικών, η Ελλάδα, η Ιταλία, η Κορέα και το Μεξικό έχουν το υψηλότερο ποσοστό, ενώ η Νορβηγία, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Γαλλία έχουν το χαμηλότερο. Στους άνδρες διαπιστώνεται ότι το ποσοστό αυτό είναι δύο φορές μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των γυναικών και εμφανίζεται στην Τουρκία, στην Ιταλία, στην Ελλάδα και την Ιρλανδία, ενώ στο Μεξικό, στη Γαλλία και τον Καναδά η διαφορά είναι μικρότερη. Δηλαδή όσο πλουσιότερη είναι μία χώρα τόσο χαμηλότερο είναι το μερίδιο των γυναικών και των ανδρών στην αυτοαπασχόληση.

Στην Ελλάδα, σχετικά με την ανισότητα της εργασίας, στοιχεία της Eurostat αποκαλύπτουν ότι η γυναίκα αμείβεται μόνο με το 68% της αμοιβής των ανδρών και καθώς περνά ο καιρός, η διαφορά γίνεται όλο και μεγαλύτερη. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες καταλαμβάνουν συνήθως θέσεις με μικρές αμοιβές, ακόμη και όταν διαθέτουν περισσότερα προσόντα από τους άνδρες. Επίσης, δεν συμμετέχουν εύκολα σε επαγγέλματα που έχουν σχέση με νέες τεχνολογίες ή με την διεύθυνση επιχειρήσεων. Σήμερα, το ποσοστό αυτό ανέρχεται στο 75% με σημαντικές αποκλίσεις ανάμεσα στους διάφορους κλάδους. Ο ΟΗΕ προσθέτει ότι το 75% της μη αμειβόμενης εργασίας στην Ελλάδα, καλύπτεται από γυναίκες, όπως και η συντριπτική πλειονότητα του καθεστώ μερικής απασχόλησης ή άλλων άτυπων και άστατων μορφών εργασίας. Ειδικότερα, στον τουρισμό προτιμούνται οι γυναίκες από τους άνδρες και οι αμοιβές τους κατά μέσο όρο εμφανίζονται υψηλότερες⁶⁶.

Και τα ποσοστά των πτυχιούχων διαφορετικού φύλου στον τομέα της εκ-

---

⁶⁵ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 40-41

⁶⁶ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 44-45

παιδείας είναι ανάλογα. Δηλαδή, γυναίκες με ανώτερη ή ανώτατη ή μεταπτυχιακή εκπαίδευση φτάνουν σε ποσοστό 37%, υψηλότερο από το 34% των ανδρών. Όμως, η συμμετοχή τους σε θέσεις διευθυντικών στελεχών είναι μόλις 4,9%, εξειδικευμένων υπαλλήλων 22,3% και ένα 32,5% σε θέσεις προϊσταμένων.

Η ανισότητα των δύο φύλων αντικατοπτρίζεται και σε άλλες πτυχές της εργασιακής ζωής:

1. Οι γυναίκες απολύονται πιο εύκολα από ότι οι άνδρες εργαζόμενοι.
2. Καθυστερούν περισσότερο στην εύρεση πρώτης εργασίας. Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ, το 2000 οι γυναίκες αποτελούσαν μόνο το 32% των νέων εργαζομένων, ηλικίας 15-19.
3. Οι γυναίκες αμείβονται λιγότερο από τους άνδρες, ανεξάρτητα από το επάγγελμα που ασκούν, όπως για παράδειγμα, το 1999 οι Ελληνίδες έλαβαν μόνο το 76,2% του μισθού των ανδρών⁶⁷.

Συμπερασματικά προκύπτει, ότι η πραγματική ισότητα των ευκαιριών προϋποθέτει συγκεκριμένες ενέργειες, μέτρα και ρυθμίσεις υπέρ των γυναικών, ώστε να αρθούν εν μέρει οι επιβαρυντικοί παράγοντες που απορρέουν από τον αυξημένο ρόλο τους στη σφαίρα της αναπαραγωγικής εργασίας, από τη διπλή παρουσία τους στο χώρο της αναπαραγωγής και της παραγωγής.

Τέτοια μέτρα είναι: α) ειδικής προστασίας, β) σεβασμού της προσωπικότητας, γ) ελέγχου των όρων απόδοσης, επιμόρφωσης και ανάδειξης των εργαζομένων γυναικών, δ) βελτίωσης των συνθηκών εργασίας τους, ε) μείωση του χρόνου εργασίας τους χωρίς μείωση των αποδοχών, στ) ανάδειξη του ρόλου και των ευθυνών της πατρότητας στις σύγχρονες κοινωνίες, ζ) κάλυψης των αναγκών και των δύο γονέων σε παιδικούς σταθμούς, κέντρα δημιουργικής απασχόλησης παιδιών, σε δίκτυα οικιακής υποστήριξης, σε ειδικές καταναλωτικές υπηρεσίες κ.ά.⁶⁸.

Αυτά τα μέτρα θα ωφελήσουν τις γυναίκες, αφιερώνοντας περισσότερο χρόνο στην εργασίας τους και την επαγγελματική τους ανέλιξη, αλλά και περισσότερο χρόνο για τον εαυτό τους, την κοινωνική τους παρουσία και συμμετοχή, δηλαδή για την άσκηση δικαιωμάτων που τυπικά τουλάχιστον ανήκουν σε κάθε πολίτη της χώρας. Παράλληλα, θα ανοίξουν και στους δύο γονείς δρόμο για ένα πιο ισόρροπο καταμερισμό των οικογενειακών ευθυνών και της αναπαραγωγικής εργασίας, χωρίς τον οποίο είναι ίσως άσκοπο και άστοχο να αναφέρεται η ισότητα δικαιωμάτων και ευκαιριών ανάμεσα στα δύο φύλα.

---

⁶⁷ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 46

⁶⁸ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 47

10.1. Το Νομικό Πλαίσιο για την Ισότητα των Φύλων στην Ελλάδα

Ως κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα έχει υπογράψει και επικυρώσει τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. το 2000. Το άρθρο 20 του Χάρτη έχει τίτλο «ισότητα ενώπιον του νόμου» και ορίζει ότι «όλοι είναι ίσοι ενώπιον του νόμου».

Η ισότητα των ανδρών και των γυναικών είναι εγγυημένη από το Ελληνικό Σύνταγμα, τους νόμους και τις υποχρεώσεις της χώρας όπως προκύπτουν από τις διεθνείς συνθήκες. Το νομικό πλαίσιο στην Ελλάδα σχετικά με την ισότητα των φύλων και την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων εναντίων των γυναικών θεσπίστηκε για πρώτη φορά με το Σύνταγμα του 1975 στο άρθρο 4 και όρισε ότι, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου, με ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Με τη συνταγματική αυτή διάταξη, μια σειρά νόμων έχουν θεσπιστεί και τεθεί σε ισχύ από το 1981 μέχρι σήμερα και σχετίζονται με τις οικογενειακές σχέσεις, την απασχόληση, την εκπαίδευση, την κοινωνική ασφάλιση και την διακριτική μεταχείριση.

Η αναθεώρηση του Συντάγματος πραγματοποιήθηκε το 2001. Και ορίζει με το άρθρο 116 ότι τα θετικά μέτρα που λαμβάνονται στην απαραίτητη έκταση για την πραγματική εφαρμογή της αρχής της ισότητας δεν αποτελούν διάκριση που να βασίζεται στο φύλο. Παράδειγμα αποτελούν τα μέτρα για την προστασία της μητρότητας. Ενώ με το άρθρο 31 ορίζεται, ότι η Ελληνική υπηκοότητα δεν πηγάζει μόνο από τον πατέρα, αλλά και από την μητέρα. Τέλος με το άρθρο 25 ορίζονται τα ανθρωπίνια δικαιώματα εγγυημένα από το κράτος.

Επίσης η Ελλάδα είναι ένα από 22 κράτη των Ηνωμένων Εθνών που έχει υπογράψει το Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Συνθήκης του ΟΗΕ «Για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων εναντίων των γυναικών». Με το πρωτόκολλο αυτό επιβεβαιώνεται η πίστη στα θεμελιώδη ανθρωπίνια δικαιώματα, στην αξιοπρέπεια, στην αξία του ατόμου, στα ίσα δικαιώματα ανδρών και γυναικών και στην απαγόρευση οποιασδήποτε διάκρισης με βάση το φύλο. Πιο πρόσφατα με το Προεδρικό Διάταγμα 105/2003, η Ελληνική νομοθεσία προσαρμόστηκε στην οδηγία 97/80/ΕΕ σχετικά με το βάρος της απόδειξης σε άμεσες και έμμεσες περιπτώσεις διακρίσεων λόγω φύλου⁶⁹.

10.2. Η Ευρωπαϊκή Ένωση για την Ισότητα των Φύλων

Στη Συνθήκη του Άμστερνταμ το 1997, τέθηκε το θέμα της γυναικείας απα-

---

⁶⁹ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 48

σχόλησης στο επίκεντρο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής. Οι κοινές κατευθυντήριες γραμμές της συνοψίζονται σε τέσσερις βασικούς πυλώνες:

- A. τη βελτίωση της απασχολησιμότητας
- B. την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας
- Γ. την ενίσχυση της προσαρμοστικότητας των επιχειρήσεων και των εργαζομένων
- Δ. και την ενδυνάμωση των μέτρων για την ισότητα των φύλων.

Η αναγόρευση των ίσων ευκαιριών ως τέταρτου πυλώνα των κατευθυντήριων γραμμών, για την πολιτική της απασχόλησης αποτελεί την πρώτη πράξη της διαδικασίας ενσωμάτωσης της διάστασης της ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς της πολιτικής, η οποία αποτελούσε δέσμευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήδη από το 1996. Τέλος, το 1999 γίνεται υποχρεωτική η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου και στους υπόλοιπους τρεις πυλώνες της εθνικής πολιτικής για την απασχόληση.

Κάθε χρόνο οι κατευθυντήριες αυτές γραμμές μεταφέρονται στα εθνικά σχέδια δράσης για την απασχόληση των κρατών-μελών. Ελέγχονται από την Επιτροπή και το Συμβούλιο και τα αποτελέσματα περιλαμβάνονται στην κοινή έκθεση απασχόλησης. Τα συμπεράσματα αυτών των εκθέσεων μπορούν να επιφέρουν αλλαγές στις κατευθυντήριες γραμμές και τις συστάσεις για τις πολιτικές απασχόλησης συγκεκριμένων κρατών-μελών. Οι βασικοί άξονες περιλαμβάνουν μέτρα που χρηματοδοτούνται από το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και θέτουν την προώθηση της απασχόλησης ως βασικό μέσο της επιδιωκόμενης κοινωνικής συνοχής σε εθνικό επίπεδο. Από την αποτίμηση τους παρατηρείται σε γενικές γραμμές, ότι έχει αυξηθεί η παρουσία των γυναικών στις πολιτικές απασχόλησης και έχουν προωθηθεί θέματα ισότητας των φύλων στην πλειονότητα των κρατών-μελών⁷⁰.

Ο Ευρωπαϊκός στόχος για την αύξηση της γυναικείας απασχόλησης είναι σε ποσοστό 60% μέχρι το έτος 2010 και επιβάλλει αποφασιστικά άλματα για τη διευκόλυνση της εισόδου και την παραμονή των γυναικών στην αγορά εργασίας. Η στρατηγική της χρειάζεται να επικεντρωθεί στην καταπολέμηση των παραγόντων, οι οποίοι ευθύνονται για τη καθήλωση των γυναικών σε θέσεις εργασίας χωρίς δυνατότητες εξέλιξης, με χαμηλές αμοιβές, μειωμένες προσδοκίες και προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης, ή με απλήρωτη και μη αναγνωρισμένη εργασία. Αναγνωρίζεται, ότι η υποδεέστερη θέση των γυναικών, τόσο στην κοινωνία όσο και στην εργασία ειδικότερα, οφείλεται στην άνιση κατανομή της εξουσίας και στον προκαθορισμό των ρόλων

---

⁷⁰ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ.54

ανάμεσα στα δύο φύλα, ο οποίος αποτελεί τη νομιμοποιητική βάση των διακρίσεων.

Η ισότητα στο επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης ενισχύεται σε θεσμικό επίπεδο από τις διατάξεις του Συντάγματος της Ε.Ε. και αποτυπώνεται ως αξία, ενώ παράλληλα παραμένει ένας από τους στόχους της όπως έχει ήδη κατοχυρωθεί από την Συνθήκη του Άμστερνταμ. Η ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα συνιστά ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο για τους θεσμούς, τα όργανα και τα κράτη-μέλη της Ένωσης, το οποίο συμβάλλει στην προώθηση των δικαιωμάτων των γυναικών και κατοχυρώνει την οριζόντια διάσταση της ισότητας των ανδρών και των γυναικών και της καταπολέμησης των διακρίσεων λόγω φύλου.⁷¹

Παρά το γεγονός όμως ότι η ισότητα επικεντρώνεται στη θέση των γυναικών στην οικονομία, μόνο σε λίγες περιπτώσεις οι γυναίκες έχουν επιτύχει την ισοτιμία με τους άνδρες, σε Ελλάδα και Ευρώπη και διατυπώνονται οι εξής προτάσεις:

- Το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών μειώνεται όταν έχουν παιδιά, ενώ το αντίθετο ισχύει για τους άνδρες
- Ο επαγγελματικός διαχωρισμός παραμένει κύριο πρόβλημα για την Ε.Ε. Ακόμη και οι χώρες εκείνες, στις οποίες οι γυναίκες έχουν επιτύχει υψηλά ποσοστά απασχόλησης, διαθέτουν διαχωρισμένες επαγγελματικές δομές.
- Η διαφορά στο ποσοστό απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών ανέρχεται περίπου στο 20%.
- Η αμοιβή των γυναικών ως γνωστών, είναι μικρότερη από των ανδρών για την ίδια ή για της ίσης αξίας εργασία. Στον ιδιωτικό τομέα οι μισθολογικές διαφορές είναι μεγαλύτερες από τον δημόσιο, ενώ διαρθρωτικοί παράγοντες όπως η ηλικία, το επάγγελμα και ο τομέας των δραστηριοτήτων δεν φαίνεται να συμβάλλουν στη μείωση της διαφοράς
- Σχεδόν σε όλα τα κράτη-μέλη το ποσοστό ανεργίας των γυναικών παραμένει υψηλότερο από των ανδρών, ενώ η μακροχρόνια ανεργία πλήττει περισσότερο τις γυναίκες⁷².

Με δεδομένη αυτή την κατάσταση, οι ενέργειες για την προώθηση της ισότητας ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών, έχουν ως σκοπό την αξιοποίηση των ανθρώπινων πόρων, καθώς και την κινητοποίηση εναλλακτικών λύσεων αναφορικά με την ποιότητα ζωής των ανδρών και γυναικών πολιτών. Οι ενέργειες αυτές στοχεύουν στο να συμβάλλουν στην ισότιμη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, αλλά και στη διευκόλυνση της ενσωμάτωσης της γυναικείας οπτικής σε μια

---

⁷¹ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 55-56

⁷² ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 57

σειρά από τομείς που παραδοσιακά θεωρούνται ανδρικοί και αφορούν την προσαρμογή του εργατικού πλαισίου, την κατάρτιση, την χρηματοδότηση και την ευαισθητοποίηση, κυρίως για τη δημιουργία, τη βελτίωση και την ανάπτυξη των γυναικείων επιχειρήσεων, αλλά και των κοινωνικών υπηρεσιών για παιδιά, ηλικιωμένους και ασθενείς.

Οι βασικοί στόχοι της Κοινότητας για την απασχόληση και την κοινωνική πολιτική, προσανατολίζονται στην εξασφάλιση της οικονομικής και κοινωνική εξέλιξης, στην προώθηση της απασχόλησης και της κοινωνικής προστασίας, στη μείωση των ανισοτήτων, στην οικονομική και κοινωνική συνοχή και στη μείωση των διαφορών ανάπτυξης και βιοτικού επιπέδου.

Η ισότητα των ευκαιριών αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα για τη βιώσιμη ανάπτυξη, ιδίως στους τομείς όπου η ανισότητα αυτή είναι περισσότερη έντονη στις αναπτυσσόμενες χώρες, δηλαδή:

- της απασχόληση και των οικονομικών δραστηριοτήτων, γιατί οι περισσότερες γυναίκες εργάζονται σε άτυπους κλάδους, με χαμηλό εισόδημα και παραγωγικότητα, δυσχερείς συνθήκες εργασίας και περιορισμένη ή μη υπάρχουσα κοινωνική πρόνοια
- της διακυβέρνησης, γιατί σε αρκετές χώρες οι γυναίκες είναι περιθωριοποιημένες όσον αφορά τη λήψη αποφάσεων. Για να προστατευθούν τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών, η νομοθεσία η οποία διασφαλίζει την ισότητα των δικαιωμάτων των φύλων πρέπει να τεθεί σε πραγματική εφαρμογή
- της πρόσβασης στην εκπαίδευση, όπου οι διακρίσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών συνδέονται κυρίως με τα καθημερινά οικιακά καθήκοντα που επιβάλλονται στις γυναίκες
- του τομέα της υγείας, γιατί οι γυναίκες έχουν περιορισμένη πρόσβαση στις βασικές υγειονομικές υπηρεσίες, ειδικότερα όσον αφορά την αναπαραγωγή και την σεξουαλική ζωή
- της βίας κατά των γυναικών⁷³.

Η Επιτροπή αναγνωρίζει ότι πραγματοποιήθηκαν σημαντικές πρόοδοι για την επίτευξη της ισότητας των φύλων στον τομέα της συνεργασίας για την ανάπτυξη. Η τελευταία αποτελεί ολοένα και περισσότερο μέρος του διαλόγου με τις χώρες εταίρους, καθώς και των διαβουλεύσεων της Ε.Ε. με την κοινωνία των πολιτών. Άλλωστε, πραγματοποιήθηκαν πρόοδοι κατά την εφαρμογή σχεδίων και προγραμμάτων για

---

⁷³ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 59

την ισότητα και για την ενίσχυση των ικανοτήτων των κρατών μελών.

Όμως, η Επιτροπή υπογραμμίζει ότι παραμένουν ορισμένες προκλήσεις σε ότι αφορά:

- την επίτευξη των στόχων της χιλιετίας, ιδίως στην περίπτωση της κατάργησης των ανισοτήτων μεταξύ κοριτσιών και αγοριών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση
- η ύπαρξη εμποδίων πολιτιστικής και κοινωνικής φύσεως, που σχετίζονται με τις παραδοσιακές κοινωνικές δομές, οι οποίες δεν ευνοούν την τροποποίηση της παραδοσιακής κατανομής της εξουσίας μεταξύ ανδρών και γυναικών
- την πλήρη ένταξη της ισότητας των φύλων στις στρατηγικές που αφορούν τις χώρες και κατά την εφαρμογή της συνεργασίας για την ανάπτυξη της Ε.Ε.

Επιπρόσθετα, η Επιτροπή τονίζει τη σημασία της ορθότητας των δράσεων συνεργασίας για την ανάπτυξη από τις ίδιες τις γυναίκες δικαιούχους, μέσω της συμμετοχής τους στις Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών (ΟΚΠ) και στις οργανώσεις με κοινοτική βάση. Επίσης, η Ε.Ε. οφείλει ειδικότερα να ενθαρρύνει την ανάδειξη των ΟΚΠ, οι οποίες υποστηρίζουν την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών εκεί που δεν υφίστανται και να διασφαλίσει την ενθάρρυνση των ικανοτήτων των υφιστάμενων ΟΚΠ.⁷⁴

10.3. Τα δικαιώματα των γυναικών ως ανθρώπινα δικαιώματα

Η ισότητα των φύλων αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των οικουμενικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών και πρέπει να εξασφαλίζεται. Η πραγματικότητα όμως δείχνει, ότι η πλήρης απόλαυση ίσων δικαιωμάτων από τις γυναίκες υπονομεύεται σε διάφορους τομείς της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Το γεγονός αυτό οφείλεται κυρίως, στις αποκλείσεις που υπάρχουν ανάμεσα στις εθνικές νομοθεσίες, τις αποφάσεις και τις ρυθμίσεις των εθνικών οργάνων. Επιπλέον, πολλές γυναίκες αντιμετωπίζουν τη διάκριση και λόγω παραγόντων που οφείλονται στη φυλή, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την κοινωνικοοικονομική τους θέση κ.ά.

Η 4^η Παγκόσμια Διάσκεψη για τις γυναίκες επιβεβαίωσε ότι η εξασφάλιση της ισότητας θα επιτευχθεί κυρίως, με την πλήρη εφαρμογή των ρυθμίσεων που σχετίζονται με τη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ειδικότερα με την εφαρμογή της Σύμβασης για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης κατά των γυναικών⁷⁵.

---

⁷⁴ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 60

⁷⁵ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε., 2007, «Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 62

11. Επισκόπηση της Νομοθεσίας και των Πολιτικών για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα των Γυναικών της Υπαίθρου στην Ελλάδα

Αυτή η επισκόπηση θα μελετήσει το ελληνικό νομικό πλαίσιο και τις πολιτικές τις σχετικές με τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών της υπαίθρου.

Αρχικά θα πρέπει να διασαφηνισθεί ο όρος «γυναίκα της υπαίθρου» καθώς άλλοτε αναφέρεται στις αγρότισσες και άλλοτε σε όσες γυναίκες ζουν σε αγροτικές περιοχές ή και χρησιμοποιείται χωρίς διαχωρισμό. Στην παρούσα επισκόπηση ο όρος «γυναίκες της υπαίθρου» αναφέρεται σε όλες τις γυναίκες που ζουν και/ή εργάζονται σε αγροτικές περιοχές. Η ελληνική νομοθεσία φαίνεται να κάνει μια διάκριση μεταξύ των γυναικών της υπαίθρου και των αγροτισσών στο βαθμό που συγκεκριμένοι νόμοι και μέτρα αναφέρονται στις γυναίκες αγρότισσες, όπως π.χ. διατάξεις για την συμμετοχή των γυναικών σε γεωργικούς συνεταιρισμούς ή για παροχές μητρότητας και αγροτικής σύνταξης.

Οι αγροτικές περιοχές περιλαμβάνουν τους ανθρώπους, το έδαφος και άλλους πόρους. Η «υπαίθρος» είναι μια εδαφική έννοια, βασισμένη στη χρήση εδάφους και στα σχέδια ή τα προγράμματα για τις διαφορετικές χρήσεις του εδάφους. «Αγρότισσα» κατά την ελληνική νομοθεσία θεωρείται η γυναίκα που κατοικεί σε μια αγροτική περιοχή (αποκαλούμενη, γεωργική περιοχή) ανεξάρτητα από το επάγγελμά της. Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται στην μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του 1994, «Η συμβολή των γυναικών στην οικονομία και η κατάσταση στις αγροτικές περιοχές», αγρότισσες θεωρούνται εκείνες οι γυναίκες που ζουν και εργάζονται στις αγροτικές περιοχές χωρίς να ταυτίζονται οι γυναίκες της υπαίθρου με τις γυναίκες αγρότισσες.⁷⁶

Ο βαθμός αστικοποίησης ή και «υπαίθροποίησης» μετριέται σύμφωνα με την αρχή του πληθυσμού. Ο αγροτικός πληθυσμός, σύμφωνα με τον ορισμό της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, «περιλαμβάνει τον πληθυσμό των δήμων και κοινοτήτων, των οποίων ο πολυπληθέστερος οικισμός έχει λιγότερους από 2.000 κατοίκους, εκτός αυτών που ανήκουν στα πολεοδομικά συγκροτήματα. Ο χαρακτηρισμός του συνόλου του πληθυσμού του δήμου ή της κοινότητας ως αστικού, ημι-αστικού ή αγροτικού, έχει βασιστεί στη συγκέντρωση πληθυσμού του πολυπληθέστερου οικισμού του δήμου ή της κοινότητας (δηλαδή δεν λαμβάνεται υπόψη ο διασπαρμένος πληθυσμός)».⁷⁷

---

⁷⁶ ΚΑΛΟΠΗΤΑ Β., 2003, «Η γυναίκα της υπαίθρου στην Ελλάδα σήμερα», ΤΕΙ Πάτρας, σ. 7-8

⁷⁷ ΕΘΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Σ.Υ.Ε.) (1991), σ. vii-viii

Η Ελλάδα είναι μια χώρα με πολυάριθμα νησιά, νησίδες, ορεινές περιοχές και κοιλάδες που είναι πολιτιστικά και οικονομικά διαφορετικές. Η συνολική έκταση της Ελλάδας είναι 131.957 τετραγωνικά χιλιόμετρα με de facto πληθυσμό κατά την απογραφή του 2001 τα 10.964.020 κατοίκους. Η διαίρεση της χώρας δεν είναι μόνο αυτή του βορρά-νότου αλλά και μια διάκριση νησιωτικής και ηπειρωτικής χώρας. Οι υποδομές μεταφορών, παροχής υγείας και η πολιτιστική παραγωγή ποικίλλουν μεταξύ των αστικών, ημι-αστικών και αγροτικών περιοχών με τις τελευταίες να βιώνουν ένα χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο.

Η γεωργία, ο πρωτογενής τομέας, αν και όχι πια κυρίαρχος με οικονομικούς όρους, παραμένει σημαντικός παράγοντας εθνικού πλούτου. Ο συνολικός πληθυσμός που απασχολείτο στην γεωργία το 1991 ήταν δύο εκατομμύρια εννέα χιλιάδες δέκα τετρακόσιοι εξήντα έξι άνθρωποι (2.910.466) που αντιστοιχεί στο 28, 4% του συνολικού ελληνικού πληθυσμού 10.259.900. Ο οικονομικά ενεργός πραγματικός πληθυσμός ήταν 512.277 (άρρενες: 373.172 χιλιάδες, θήλεις: 139.105 χιλιάδες). Το 1999, σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η χρησιμοποιημένη γεωργική περιοχή ήταν 3.917.000 εκτάρια, ο αριθμός των αγροτεμαχίων 817.000 ενώ οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις ήταν κατά μέσον όρο 43.000 τετραγωνικά μέτρα η εκμετάλλευση. Ο αριθμός των ατόμων που απασχολήθηκαν στην γεωργία, την δασοπονία, το κυνήγι και την αλιεία, στην ίδια περίοδο, ήταν 624.000, ποσοστό 15, 8% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2001, ο συνολικός απασχολούμενος πληθυσμός στη γεωργία είναι 591.669, ενώ ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός φτάνει τις 542.839 χιλιάδες (άρρενες: 313.499 χιλιάδες, θήλεις: 229.340 χιλιάδες). Από το συνολικό πραγματικό πληθυσμό των 10.964.020, ο αγροτικός πληθυσμός ανέρχεται σε 2.983.606.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάζονται στην 4η & 5η Εθνική Έκθεση της Ελλάδας στην Επιτροπή Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων εναντίων των Γυναικών, για την περίοδο 1994-2000, και βασισμένη σε πηγές του Υπουργείου Γεωργίας, οι αγροτικές περιοχές χαρακτηρίζονται από χαμηλά ποσοστά γεννητικότητας και έναν γηράσκοντα πληθυσμό εφόσον το 60% των αρχηγών γεωργικών επιχειρήσεων είναι άνω των 56 ετών και από εκείνους που απασχολούνται με τη γεωργία 62, 5% είναι άνω των 45 ετών. Αυτή την κατάσταση έχουν λάβει υπόψη στον προγραμματισμό τους τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης 2000-2006. «Τα εθνικά και περιφερειακά λειτουργικά προγράμματα που συγχρηματοδοτούνται από το ΕΓΓΚΕ (EAGGF) και την πρωτοβουλία Leader+ που υλοποιούνται στα

πλαίσια του III Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (ΚΠΣ) στοχεύουν σε μια βιώσιμη και ολοκληρωμένη αγροτική ανάπτυξη με ταυτόχρονη προστασία του περιβάλλοντος. Το 2000 η γεωργική απασχόληση στην Ελλάδα ήταν 17%, με μέσο μέγεθος εκμετάλλευσης τα 4, 3 εκτάρια και ακαθάριστη γεωργική παραγωγή της τάξης του 8%. Το μικρό μέγεθος των αγροτεμαχίων, οι ανεπαρκείς δομές, το χαμηλό επίπεδο δεξιοτήτων και ένας γηράσκων πληθυσμός, με δεδομένο ότι το 57% των ιδιοκτητών γης είναι άνω των 55 ετών, έχει επιπτώσεις στην απόδοση των γεωργικών δραστηριοτήτων»⁷⁸

Οι γυναίκες αγρότισσες με δική τους εκμετάλλευση αντιπροσωπεύουν το 25% όλων των αγροτών ενώ 14% αυτών είναι ηλικίας άνω των 55 ετών. Ένα από τα μέτρα που θα εφαρμοσθούν είναι ένα σχέδιο πρόωρης συνταξιοδότησης των ηλικιωμένων αγροτών που στοχεύει να ενθαρρύνει τους νέους αγρότες να αναλάβουν τις εκμεταλλεύσεις ούτως ώστε να καταπολεμηθεί η αστυφιλία. Η μετακίνηση πληθυσμών από τα μέσα της δεκαετίας του '50, από τις αγροτικές περιοχές προς τα αστικά κέντρα και τις ευνοημένες περιοχές (κατά μήκος του άξονα Θεσσαλονίκης- Αθήνα - Πάτρα) είχε ως συνέπεια τη δραματική μείωση του πληθυσμού. Η συγκέντρωση του πληθυσμού στην ύπαιθρο είναι περίπου 20 κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, έναντι 77 κατοίκων που είναι ο μέσος όρος της χώρας και περίπου 310 κατοίκων των αναπτυγμένων περιοχών. Ο πληθυσμός αυτός ζει ως επί το πλείστον σε οικισμούς με λιγότερους από 1000 κατοίκους, γεγονός που περιπλέκει την ανάπτυξη άλλων οικονομικών τομέων και κατά συνέπεια την δημιουργία άλλων εναλλακτικών μορφών απασχόλησης. Το δημογραφικό πρόβλημα οφείλεται κυρίως στους προβληματικούς όρους διαβίωσης (έλλειψη μεταφορών, υποδομών υγείας, κοινωνικών υπηρεσιών και πολιτιστικής παραγωγής ισοδύναμων με αυτών των αστικών περιοχών) με συνέπεια την αποδημηση της νεότερης γενιάς προς τις πόλεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι γυναίκες σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους άντρες εγκαταλείπουν την ύπαιθρο χώρα στρεφόμενες προς τις μικρότερες κωμοπόλεις και τις πόλεις στην αγροτική περιφέρεια. Οι γυναίκες της υπαίθρου βιώνουν εντονότερα από ότι οι γυναίκες των αστικών περιοχών την πατριαρχία και τις ανισότητες δεδομένου ότι οι αγροτικές κοινωνίες, λόγω της σχετικής απομόνωσής τους, τείνουν να είναι παραδοσιακότερες στις αντιλήψεις τους για τους ρόλους των φύλων⁷⁹.

11.1. Νομικό πλαίσιο και πολιτικές δικαιωμάτων

Η Ελλάδα, ως κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει υπογράψει και

---

⁷⁸ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, «Τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών της υπαίθρου στην Ευρώπη, Ελλάδα: Νομοθεσία και πολιτικές», 2005, σ. 3-4

⁷⁹ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, «Τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών της υπαίθρου στην Ευρώπη, Ελλάδα: Νομοθεσία και πολιτικές», 2005, σ. 5-8

επικυρώσει το Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2000). Το Κεφάλαιο III, Άρθρο 20 του Χάρτη τιτλοφορείται «ισότητα ενώπιον του νόμου» και ορίζεται ότι «όλοι είναι ίσοι ενώπιον του νόμου». Αυτή είναι μια αρχή που ενσωματώνεται στην ελληνική νομοθεσία. Στην ενότητα αυτή θα παρουσιαστεί μια συνοπτική ιστορία των σημαντικότερων νομοθετικών διατάξεων και των μέτρων που προωθούν την αρχή της ισότητας στην Ελλάδα.

Η ισότητα των φύλων είναι εγγυημένη από το ελληνικό σύνταγμα, τους νόμους, και τις υποχρεώσεις της χώρας που προκύπτουν από τις διεθνείς συνθήκες (ΟΗΕ, Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Ένωση). Το νομικό πλαίσιο στην Ελλάδα σχετικά με την ισότητα των φύλων και την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων εναντίων των γυναικών θεσπίστηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1975 (άρθρο 4 παράγραφοι 1 και 2) που όρισε ότι οι Έλληνες και οι Ελληνίδες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου και έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Βάσει αυτής της συνταγματικής διάταξης μια σειρά νόμων έχουν ψηφισθεί και τεθεί σε ισχύ από το 1981 μέχρι σήμερα, σχετικοί με τις οικογενειακές σχέσεις, την εκπαίδευση, την απασχόληση, την κοινωνική ασφάλιση και μέχρι ενός σημείου, της διακριτικής μεταχείρισης (λήψης θετικών μέτρων υπέρ των γυναικών). Το Σύνταγμα αναθεωρήθηκε το 2001. Το άρθρο 116 παράγραφος 2 εγγυάται ότι τα θετικά μέτρα που λαμβάνονται στην έκταση απαραίτητη για την πραγματική εφαρμογή της αρχής της ισότητας δεν αποτελούν διάκριση βασισμένη στο φύλο. Πρέπει να προσθέσουμε ότι τα μέτρα προστασίας της μητρότητας δεν αποτελούν διάκριση βασισμένη στο φύλο. Το άρθρο 31 του Συντάγματος ορίζει ότι η ελληνική υπηκοότητα πηγάζει και από τη μητέρα όχι μόνο τον πατέρα. Το άρθρο 25 παράγραφος 1 ορίζει ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι εγγυημένα από το κράτος.

Η Ελλάδα είναι επίσης ένα από τα 22 κράτη μέλη των Ηνωμένων Εθνών που υπέγραψε το Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Συνθήκης του ΟΗΕ «Για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων εναντίων των Γυναικών», (CEDAW), στις 10 Δεκεμβρίου, 1999. Το Πρωτόκολλο επιβεβαιώνει την πίστη στα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, στην αξιοπρέπεια και την αξία του ατόμου καθώς επίσης και στα ίσα δικαιώματα των ανδρών και των γυναικών και την απαγόρευση οποιασδήποτε διάκρισης βασισμένης στο φύλο. Πιο πρόσφατα με το Προεδρικό Διάταγμα 105/2003, η ελληνική νομοθεσία προσαρμόστηκε στην οδηγία 97/80/ΕΕ σχετικά με το βάρος της απόδειξης σε άμεσες και έμμεσες περιπτώσεις διακρίσεων λόγω φύλου. Ένας νόμος που χρονολογείται από το 1999 που έθετε ποσόστωση 15% για τις γυναίκες ήθελε να φοιτήσουν στις Σχολές της Αστυνομίας και οποίος παραβίαζε την αρχή της ισότητας κρίθηκε από την

Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης ότι παραβιάζει τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και είναι ασυμβίβαστος με το κοινοτικό δίκαιο. Κατόπιν αυτής της γνωμοδότησης το Ελληνικό Κοινοβούλιο αποφάσισε να υιοθετήσει μια τροποποίηση που καταργούσε την εν λόγω ποσόστωση. Δυο περαιτέρω νομοθετικές τροποποιήσεις, ο νόμος 3103/2003 σχετικά με την είσοδο των γυναικών στις Σχολές της Αστυνομίας και νόμος 3181/2003 σχετικά με τις ειδικούς και συνοριακές φρουρούς ψηφίστηκαν το 2003 καταργώντας την άνιση μεταχείριση των γυναικών.

Όσον αφορά τις γυναίκες της υπαίθρου το Ελληνικό Σύνταγμα και οι νόμοι ισχύουν εξίσου για όλες τις γυναίκες αλλά επιπλέον υπάρχουν διατάξεις και συγκεκριμένοι νόμοι που αφορούν ειδικά τις γυναίκες των περιοχών της υπαίθρου και ιδιαίτερες τις αγρότισσες στον τομέα της κοινωνικής ασφάλειας και πρόνοιας.

Η Κοινωνική Ασφάλεια-Κοινωνική Αρωγή καλύπτεται στα ακόλουθα άρθρα του Χάρτη των Θεμελιωδών δικαιωμάτων:

Κεφάλαιο IV, Αλληλεγγύη, άρθρο 34, παράγραφος 1 για την κοινωνική ασφάλιση και Πρόνοια «1. Η ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα πρόσβασης στις παροχές κοινωνικής ασφάλειας και στις κοινωνικές υπηρεσίες που εξασφαλίζουν προστασία σε περιπτώσεις όπως η μητρότητα, η ασθένεια, το εργατικό ατύχημα, η εξάρτηση ή το γήρας, καθώς και σε περίπτωση απώλειας της απασχόλησης, σύμφωνα με τις λεπτομερέστερες διατάξεις που ορίζονται στο κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές. Άρθρο 35, Προστασία της υγείας. Κάθε πρόσωπο δικαιούται να έχει πρόσβαση στην πρόληψη σε θέματα υγείας και να απολαύει ιατρικής περίθαλψης, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζονται στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές. Κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή όλων των πολιτικών και δράσεων της Ένωσης εξασφαλίζεται υψηλού επιπέδου προστασία της υγείας του ανθρώπου». Ο Οργανισμός Γεωργικών Ασφαλίσεων (ΟΓΑ) μετατράπηκε με τον Ν. 2458/1997 σε ταμείο κύριας ασφάλισης προσφέροντας σε όλα τα μέλη του ανεξάρτητα από το φύλο κοινωνική ασφάλιση. Με το νέο καθεστώς εκτός των παλαιών παροχών οι αγρότισσες έχουν τώρα μεταξύ άλλων τα ακόλουθα οφέλη:

- Ελάχιστο ποσό σύνταξης αναπηρίας από κοινή νόσο ή ατύχημα
- Αυτοτελή σύνταξη και το δικαίωμα στην σύνταξη όταν συμπληρωθούν 15 χρόνια ασφάλισης αντί για 25 με την προϋπόθεση ότι έχουν φθάσει στην ηλικία των 65 ετών
- Δωρεάν νοσοκομειακή περίθαλψη στην Ελλάδα (τρίτη κατηγορία) και στο εξωτε-

ρικό εάν κριθεί απαραίτητο

- Φαρμακευτική περίθαλψη (συμμετοχή 25%)
- Πρόσθετες παροχές όπως πχ δαπάνες για αποκλειστική νοσοκόμα και βοηθητικά θεραπευτικά μέσα.

Σύμφωνα με το νόμο 2459/1997 σχετικά με τα οικογενειακά επιδόματα οι αγρότισσες δικαιούνται:

- Επιδόματα μητρότητας
- Επίδομα τρίτου παιδιού το οποίο χορηγείται στην μητέρα
- Μηνιαίο επίδομα πολυτέκνων στη μητέρα με τέσσερα παιδιά καθώς και στη χήρα ή διαζευγμένη ή άγαμη με τρία παιδιά που χαρακτηρίζεται πολύτεκνη
- Λειτουργία έκτακτων παιδικών σταθμών σε περιόδους αυξημένης αγροτικής δραστηριότητας

Από το 1/1/2004, οι αγρότισσες δεν καταβάλλουν εισφορές στον ΟΓΑ μετά τη γέννηση του δεύτερου παιδιού τους και για ένα έτος για κάθε άλλο παιδί.

Στα πλαίσια της ενίσχυσης των κοινωνικά ευπαθών οικογενειών χορηγείται επίδομα, στις οικογένειες που κατοικούν σε ορεινές και μειονεκτούσες περιοχές.

Οι αγρότισσες που απασχολούνται στη γεωργία μπορούν να συμμετέχουν στους γεωργικούς συνεταιρισμούς επί ίσοις όροις με τους άνδρες καθώς επίσης να γίνουν μέλη κλαδικών ενώσεων. Ο νόμος 2810/2000 για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς ορίζει ότι προκειμένου να συσταθεί ένας συνεταιρισμός απαιτούνται μόνο 7 αντί των 20 μελών, ένα θετικό μέτρο για τις γυναίκες. Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί μπορούν να είναι πιο ευέλικτοι όσον αφορά την επιλογή της οικονομικής δραστηριότητάς τους. Είναι επίσης σημαντικό ότι το διαχειριστικό συμβούλιο εκλέγεται από τη γενική συνέλευση από κοινή λίστα. Τέλος, η έδρα του συνεταιρισμού μπορεί να είναι είτε η μεγαλύτερη είτε η μικρότερη περιοχή όπου ο συνεταιρισμός έχει την επιχείρησή του. Αυτό είναι ιδιαίτερα καλό για τις γυναίκες δεδομένου ότι μπορούν να ενώσουν τις δυνάμεις τους στο πρώτο βασικό επίπεδο συνεργασίας και όχι στο ανώτερο επίπεδο της ομοσπονδίας. Σήμερα λειτουργούν πάνω από 71 γυναικείοι συνεταιρισμοί στον αγροτικό χώρο⁸⁰.

11.2. Εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση

Στο Κεφάλαιο II, *Ελευθερίες*, το δικαίωμα στην εκπαίδευση καθιερώνεται στο Άρθρο 14, σύμφωνα με το οποίο:

---

⁸⁰ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, «Τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών της υπαίθρου στην Ευρώπη, Ελλάδα: Νομοθεσία και πολιτικές», 2005, σ. 9-12

1. «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση εκπαίδευση.
2. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ευχέρεια παρακολούθησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης»

Σχετική είναι και η διάταξη του Άρθρου 29, Κεφάλαιο IV, Αλληλεγγύη όπου καθιερώνεται το δικαίωμα της πρόσβασης στις υπηρεσίες εύρεσης εργασίας: «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα πρόσβασης σε δωρεάν υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας».

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση είναι πράγματι θεμελιώδες δεδομένου ότι είναι η βάση όχι μόνο για τη διανοητική και εξανθρωπισμένη ανάπτυξη του ατόμου αλλά και για την ανάπτυξη της κοινωνίας συνολικά. Το εκπαιδευτικό επίπεδο του πληθυσμού παίζει έναν σημαντικό ρόλο στην κοινωνική, πολιτική, πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Η διάσταση του φύλου στην εκπαίδευση είναι δύσκολο να υποτιμηθεί. Στο παρελθόν, οι γυναίκες κρατήθηκαν μακριά από την ανώτατη εκπαίδευση η οποία ήταν φέουδο των κυρίαρχων αρσενικών. Σήμερα στην Ελλάδα η κατάσταση έχει αλλάξει καθώς οι στατιστικές δείχνουν ότι οι γυναίκες έχουν ίση πρόσβαση με τους άνδρες όχι μόνο στην υποχρεωτική εκπαίδευση αλλά και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αν και υπολείπονται στην απόκτηση μεταπτυχιακών τίτλων. Οι διακρίσεις στην εκπαίδευση δεν είναι πλέον ένα ποσοτικό ζήτημα πρόσβασης στα διαφορετικά εκπαιδευτικά επίπεδα αλλά ποιοτική επιλογή της κατεύθυνσης επαγγέλματος που χαρακτηρίζεται από τα στερεότυπα (αντρικά - γυναικεία επαγγέλματα). Οι στατιστικές δείχνουν ότι οι γυναίκες επιλέγουν επαγγέλματα «φροντίδας» όπως τη διδασκαλία και την νοσηλευτική και είναι σημαντικά υπο-αντιπροσωπευόμενες στα «αντρικά» επαγγέλματα όπως η εφαρμοσμένη μηχανική. Επειδή η εκπαίδευση έχει μια σαφή σύνδεση με τις ευκαιρίες στην αγορά εργασίας και τις επαγγελματικές θέσεις στην ιεραρχία της η άμεση ή έμμεση διάκριση του φύλου έχει κατά συνέπεια αρνητικά αποτελέσματα.

Το θεσμικό και νομικό πλαίσιο στην Ελλάδα σχετικά με την εκπαίδευση είναι βασισμένο στο Σύνταγμα και μια σειρά νόμων (Ν.1342/83, Ν.1286/82, Ν.1304/82, Ν.2525/97, Ν.2621/98, κ.λ.π.) όπως και στις συνθήκες της ΕΕ, εντούτοις το πλαίσιο αυτό δεν εγγυείται ικανοποιητικά στην πράξη την κατάργηση των ανισοτήτων. Το Άρθρο 16 παράγραφοι 1.2.3.4 του αναθεωρημένου Συντάγματος του 2001 ορίζει ότι όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση χωρίς οποιαδήποτε διάκριση φύλων. Η εννεαετής εκπαίδευση είναι υποχρεωτική στην Ελλάδα. Στο παρελθόν οι γυναίκες της υπαίθρου, λόγω των επικρατούσων πατριαρχικών συνθηκών, θεωρούσαν την προ-

οπτική ενός "καλού γάμου" σημαντικότερη από μια καλή εκπαίδευση. Η τριτοβάθμια εκπαίδευση θεωρήθηκε ως μη σημαντική αν και η κατάσταση έχει βελτιωθεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων είκοσι ετών, ειδικά μετά από την αναγνώριση της ίσης θέσης των γυναικών στο ελληνικό σύνταγμα και των προσπαθειών της Γενικής Γραμματείας για την ισότητα και των γυναικείων οργανώσεων. Αλλά σύμφωνα με την απογραφή του 1991 (Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, ΕΣΥΕ) οι περισσότεροι αναλφάβητοι βρίσκονται στις αγροτικές περιοχές όπου το ποσοστό του αναλφαβητισμού είναι υψηλότερο μεταξύ των γυναικών. Μόνο 0,02% των αγροτισσών από τις 414.900 που απασχολούνταν στη γεωργία κατείχε ένα μεταπτυχιακό πτυχίο αλλά 20.2% δεν τελείωσε την υποχρεωτική εκπαίδευση ενώ το 8.3% δεν παρακολούθησε ποτέ σχολείο. Παρότι σήμερα υπάρχουν καλύτερες ευκαιρίες για την επαγγελματική κατάρτιση (σε αντιδιαστολή με την τριτοβάθμια εκπαίδευση), οι γυναίκες τείνουν να συγκεντρώνονται στα παραδοσιακά «γυναικεία» επαγγέλματα όπως τον ιματισμό, την οικιακή οικονομία και την τεχνολογία τροφίμων όπως διαφαίνεται από τη συμμετοχή κυρίως των αγροτισσών γυναικών στα προγράμματα κατάρτισης για την περίοδο 1995-1999. Παραδείγματος χάριν, το 1999 από συνολικά 735 προγράμματα στα οποία έχουν λάβει μέρος 17.307 άτομα, η οικιακή οικονομία είχε προσελκύσει 7.739 άτομα (43%) για 329 προγράμματα και ο ιματισμός 22, 8% αλλά για τη διοίκηση επιχειρήσεων δόθηκαν 3 προγράμματα που παρακολουθήθηκαν από 62 άτομα, ένα ποσοστό 0, 4%.

Η κατάσταση αυτή σημειώνεται στην μελέτη της ΕΕ «Γυναίκες ενεργές στην αγροτική ανάπτυξη» όπου ο συντάκτης επισημαίνει ότι «στην Ελλάδα οι αγρότισσες παρακολουθούν μαθήματα για τον ιματισμό, την βιοτεχνία, την αγροτική οικιακή οικονομία, διατροφή και τον αγροτουρισμό σε αντίθεση με θέματα όπως η κτηνοτροφική παραγωγή, δενδροκομίας, δενδροκτηνοκομίας και λειτουργία γεωργικών μηχανημάτων όπου οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν λιγότερο από το 20% των εκπαιδευόμενων».

Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι για το ελληνικό κράτος οι γυναίκες της υπαίθρου έχουν προσδιοριστεί πρώτιστα, τυπικά και ιδεολογικά, με τις αγρότισσες και αυτό απεικονίζεται στις παροχές του Υπουργείου Γεωργίας και του «Δήμητρα», Οργανισμού Αγροτικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης Κατάρτισης και Απασχόλησης ο οποίος ιδρύθηκε με το νόμο 2520/97. Ο «Δήμητρα» είναι ένα νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου υπό την επίβλεψη του Υπουργείου. Οι δράσεις του εστιάζονται στις δεξιότητες και τα προσόντα που χρειάζονται ν' αποκτηθούν ούτως ώστε να συμβάλλουν στην αύξηση του οικογενειακού εισοδήματος και την ισάξια θέση των γυναικών

Η γεωργική εκπαίδευση περιλαμβάνει τα εξής: α) Τεχνικές Επαγγελματικά

Σχολές, β) Πρακτικές Γεωργικές Σχολές, γ) Κέντρα Αγροτικής Εκπαίδευσης.

Εκπαίδευση και κατάρτιση προσφέρεται στα 71 εκπαιδευτικών κέντρα του «Δήμητρα», 3 Γεωργικές Σχολές και 3 επαγγελματικά κέντρα. Στην περίοδο 2001-2003 το «Δήμητρα» κατάρτισε 6.850 νέους αγρότες 27% των οποίων ήταν γυναίκες.

Δυστυχώς η προκατάληψη βασισμένη στο φύλο είναι προφανής στην παροχή εκπαίδευσης ίσως διότι η ισότητα των φύλων είναι μεν νομικά κατοχυρωμένη αλλά όχι κοινωνικά ενσωματωμένη αφού και οι ίδιες οι γυναίκες έχουν σε μεγάλο βαθμό αποδεχθεί τις καταπιεστικές δομές⁸¹.

11.3. Απασχόληση

Στο Κεφάλαιο II, Ελευθερίες, το Άρθρο 15 αναφέρεται στην ελευθερία επιλογής επαγγέλματος και το δικαίωμα στην εργασία. «1. Κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα να εργάζεται και να ασκεί ένα επάγγελμα, το οποίο επιλέγει ή αποδέχεται ελεύθερα. 2. Κάθε πολίτης της Ένωσης είναι ελεύθερος(η) να αναζητά απασχόληση, να εργάζεται, να εγκαθίσταται ή να παρέχει υπηρεσίες σε κάθε κράτος μέλος».

Το άρθρο 22 του Συντάγματος εγγυάται το δικαίωμα στην εργασία. Αν και ο νόμος 1411/84 σύμφωνα με τις οδηγίες 75/117/ΕΟΚ και 76/207/ΕΟΚ απαγορεύει οποιαδήποτε διάκριση λόγω φύλου και ορίζει ίση αμοιβή για την εργασία ίσης αξίας και η επαγγελματική κατάρτιση, (που επεκτείνεται περαιτέρω με τους νόμους 2434/1996 και 2874/2000 σχετικά με «τα μέτρα για την απασχόληση και την επαγγελματική εκπαίδευση»), στην πράξη ανισότητες μεταξύ των φύλων είναι ακόμα προφανείς. Οι γυναίκες τείνουν να συγκεντρώνονται σε «γυναικεία» επαγγέλματα όπως την νοσηλευτική, εκπαίδευση, εργασία γραφείου, όπου οι μισθολογικές διαφορές και η «γυάλινη οροφή» είναι παρούσες. «Σύμφωνα με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία (ΕΣΥΕ, 1989) από τις 426.600 γυναίκες που ζουν στις αγροτικές περιοχές, 77.7% εργάζονται στη γεωργία, 10.3% στον τουρισμό και εμπόριο, 6.8% στις βιομηχανίες, 4% σε άλλες υπηρεσίες, και μικρός αριθμός στις τραπεζικές υπηρεσίες και την ασφάλεια, 0.67%, στις μεταφορές και τις επικοινωνίες (0.28%), στη μεταλλεία (0.19), σε οικοδομικές επιχειρήσεις (0.05%) και στις δημόσιες υπηρεσίες (0, 02%)». Οι γυναίκες ασχολούνται συνήθως με τις χειρωνακτικές εργασίες και «πολυδραστηριότητα», δηλαδή εκτελούν πολλούς ρόλους από την καλλιέργεια της γης και την κτηνοτροφία στα οικιακά και την κηπουρική.

Το 2000 σύμφωνα με τις παρατηρήσεις της Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιω-

---

⁸¹ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, «Τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών της υπαίθρου στην Ευρώπη, Ελλάδα: Νομοθεσία και πολιτικές», 2005, σ. 13-15

μάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, το ποσοστό απασχόλησης σε όλους τους τομείς της ελληνικής οικονομίας ήταν χαμηλό (55, 9%) και ιδιαίτερα χαμηλό για τις γυναίκες (41.3%). Η γεωργία (18.7% της συνολικής απασχόλησης) και η αυτο-απασχόληση (44%) ήταν τα σημαντικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της αγοράς εργασίας. Η μερική απασχόληση δεν είναι διαδεδομένη μιας και αντιστοιχεί μόνο στο 4,6% της συνολικής απασχόλησης. Το ποσοστό της εργασίας ορισμένου χρόνου είναι κοντά στο μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (περίπου 13%). Η ανεργία είχε αυξηθεί σημαντικά από το 1996 καταλήγοντας το 1999 στο πολύ υψηλό επίπεδο 11,6% πριν την ελαφρά μείωση σε 11.1% το 2000 (και σε 8.9% το 2002). Η Επιτροπή τονίζει το γεγονός ότι οι γυναίκες επηρεάζονται ιδιαίτερα με ένα ποσοστό ανεργίας 16,7%. Το ποσοστό των μακροπρόθεσμα ανέργων κυμάνθηκε περίπου στο 55% από το 1996 και η κατάσταση επιδεινώθηκε κατά τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς με μια αύξηση από 55.3% το 1999 σε 56.4% το 2000. Οι γυναίκες αποτελούσαν το 62.5% των μακροπρόθεσμα ανέργων το 2000.

Η κατάσταση στην Ελλάδα το 2001 ήταν η ακόλουθη: Από συνολικά 233.097 γυναίκες, 224.339 απασχολούνταν στη γεωργία (96.37%), 2% στην αλιεία, 5% στον τουρισμό, 7% στη βιομηχανία, 0.2% στο εμπόριο, 0.16% στον τουρισμό, 0.05% στις επικοινωνίες, 0.016% στη μεταλλεία και 0.66% στις υπηρεσίες (δημόσιος και ιδιωτικός).

Όσον αφορά το ελληνικό νομικό πλαίσιο, το Άρθρο 4 παρ.2 του Συντάγματος κατοχυρώνει την αρχή της ισότητας. Το Άρθρο 22 παράγραφος 1 του Συντάγματος ορίζει ότι όλοι οι εργαζόμενοι ανεξάρτητα από το φύλο ή τη φυλή ή οποιαδήποτε άλλη διάκριση έχουν δικαίωμα στην ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας.

Ο Ν. 1414/84, σε συμφωνία με τις οδηγίες της ΕΕ 75/117 και 76/207, διασφαλίζει την αρχή της ισότητας στην απασχόληση, απαγορεύει τις διακρίσεις στην επαγγελματική κατάρτιση (Τμήμα 2), πρόσβαση στην απασχόληση, συμπεριλαμβανομένων των ευκαιριών εργασίας (Τμήμα 3), αμοιβή (Τμήμα 4), συνθήκες εργασίας και ευκαιρίες σταδιοδρομίας (Τμήμα 5) και απόλυση, συμπεριλαμβανομένης της καταχρηστικής απόλυσης (Τμήμα 5 Τμήμα 6). Οι διατάξεις σχετικά με την καταχρηστική απόλυση κινούνται στο πλαίσιο του Άρθρου 30 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων όπου αναφέρεται ότι: *«Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα προστασίας έναντι κάθε αδικαιολόγητης απόλυσης, σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές».*

Μια πιο «γυναικεία» μορφή επιχειρηματικότητας στο πεδίο του τουρισμού

είναι ο αγροτουρισμός. Σύμφωνα με μια παλαιότερη μελέτη των Melas και Delis (1981), υπάρχει ένα πολύ σοβαρό χάσμα στις αποδοχές μεταξύ των ανδρών και των γυναικών που απασχολούνται στη γεωργία. Οι περισσότερες γυναίκες χαρακτηρίζονται ως «συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη» σε αντίθεση με τους άνδρες που χαρακτηρίζονται αρχηγοί των εκμεταλλεύσεων. Αν και οι γυναίκες μπορούν να είναι νομικά αρχηγοί μιας εκμετάλλευσης, στην πραγματικότητα είναι τυπική και όχι ουσιαστική ιδιότητα μιας και για φορολογικούς λόγους δηλώνονται ως αρχηγοί επιτρέποντας έτσι στους συζύγους ή άλλο άρρενα μέλος της οικογένειας, να ασκήσει ελεύθερα ένα δεύτερο επάγγελμα. Γενικά, η γυναικεία εργασία σε αυτές τις περιπτώσεις δεν θεωρείται πηγή πλούτου καθαυτή αλλά απλή συνεισφορά στο οικογενειακό εισόδημα με ότι συνέπειες αυτό έχει για την ισότητα και τα δικαιώματα.

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας προσπάθησε να εξοβελίσει τέτοιες οικονομικές ανισότητες μέσω διάφορων προγραμμάτων όπως το NOW, το LEADER και τον EQUAL. Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1994-2000 στα πλαίσια του προγράμματος-πλαisiού «Συνεχιζόμενη Κατάρτιση για Αυτοαπασχολούμενους στον Πρωτογενή Τομέα» οι γυναίκες επωφελούμενες ήταν 50.7111 δηλ. 43% του συνόλου. Μετά από τη Σύνοδο Κορυφής της Στοκχόλμης, ο στόχος του Εθνικού Προγράμματος Δράσης για την Απασχόληση το 2001 ήταν για μια αύξηση 57% στο γενικό ποσοστό απασχόλησης για τις γυναίκες ούτως ώστε να πραγματοποιήσει τον στόχο που τέθηκε από το Συμβούλιο της Λισσαβόνας για το 2005.

Το Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Απασχόληση, 2003 για την περίοδο 2003-2006 αναφέρεται στην ισότητα των φύλων στην απασχόληση και στις πολιτικές προώθησης της απασχόλησης και του επιχειρηματικού πνεύματος, παράλληλα με τα μέτρα που θα λαμβάνονταν για την συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής. Το Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Απασχόληση αναφέρει ότι «η απασχόληση των γυναικών, και ιδιαίτερα εκείνων με παιδιά, είναι ένας στόχος στρατηγικής σημασίας, τόσο για την ανάπτυξη όσο και για κοινωνικούς λόγους. Η ενεργός συμμετοχή στην απασχόληση περισσότερων μελών της οικογένειας είναι η πιο σίγουρη προστασία ενάντια στον κίνδυνο της ένδειας, ενώ η απόκτηση από τις γυναίκες της δικής τους κοινωνικής ασφάλισης εξοβελίζει μελλοντικά προβλήματα.»⁸²

11.4. Οικογενειακή και επαγγελματική ζωή

Το Κεφάλαιο IV, Αλληλεγγύη, Άρθρο 33 του Χάρτη αναφέρεται στην συμφι-

---

⁸² ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, «Τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών της υπαίθρου στην Ευρώπη, Ελλάδα: Νομοθεσία και πολιτικές», 2005, σ. 16-17

λίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής: «1. Η οικογένεια απολαμβάνει νομική, οικονομική και κοινωνική προστασία. 2. Κάθε πρόσωπο, προκειμένου να μπορεί να συνδυάζει την οικογενειακή με την επαγγελματική ζωή του, έχει δικαίωμα προστασίας από την απόλυση για λόγους που συνδέονται με τη μητρότητα καθώς και το δικαίωμα αμειβόμενης άδεια μητρότητας και γονικής άδειας μετά τη γέννηση ή την υιοθεσία παιδιού.»

Ο Χάρτης αναφέρεται επίσης στην οικογένεια και επαγγελματική ζωή στο Κεφάλαιο II, άρθρο 7 «σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής « Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και των επικοινωνιών του». Το Άρθρο 9, Κεφάλαιο II αναφέρεται στο δικαίωμα προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, και επίσης σχετικά άρθρα υπάρχουν στο Κεφάλαιο III, Ισότητα, Άρθρο 24 (τα δικαιώματα του παιδιού), το Κεφάλαιο IV, Άρθρο 31 (Δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας) και Άρθρο 32 (απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και προστασία των νέων στην εργασία).

Το οικογενειακό δίκαιο εκσυγχρονίστηκε στην Ελλάδα το 1983 (νόμος 1329/83) με την κατάργηση της έννοιας της πατριαρχικής οικογένειας που αντικαταστάθηκε την βασισμένη στην ισότητα οικογένεια. Ο απηρχαιωμένος θεσμός της προίκας καταργήθηκε. Οι γυναίκες δικαιούνται να κρατήσουν το πατρικό τους επώνυμο μετά από την σύναψη γάμου. Στους μελλοντικούς γονείς δόθηκε η ευκαιρία να δηλώσουν το επώνυμο των παιδιών τους που θα μπορούσε να είναι είτε αυτό του πατέρα είτε της μητέρας ή και των δύο. Σε περίπτωση που δεν υπήρξε καμία συμφωνία, υιοθετείται το επώνυμο του πατέρα, σημείο τριβής για τις φεμινιστικές οργανώσεις διότι για μια ακόμα φορά εμφανίζεται η δύναμη του άντρα-πατέρα. Δεν υφίσταται πλέον καμία νομική διάκριση μεταξύ των παιδιών γεννημένων εντός ή εκτός του γάμου. Το δικαίωμα να επιλέξει ελεύθερα να έχει ή να μην έχει τα παιδιά εισήχθη με το νόμο 1609/86 (το δικαίωμα της γυναίκας να διακόψει μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη μέχρι την 12η εβδομάδα της κύησης, ή και αργότερα εάν ειδικές συνθήκες είναι παρούσες). Τέλος, η έκδοση διαζυγίου απλοποιήθηκε και καθιερώθηκε το συναινετικό διαζύγιο.

Ένας από τους στόχους του 4ου Κοινοτικού Προγράμματος Δράσης για την ισότητα των ευκαιριών μεταξύ των ανδρών και των γυναικών (1996-2000) ήταν η συμφιλίωση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής.

Μια σειρά νόμων ψηφίσθηκαν προς αυτή την κατεύθυνση. Ο νόμος 1483/1984 όπως τροποποιήθηκε με το Προεδρικό Διάταγμα 193/1998, ο νόμος

2639/1998 για την προστασία και τη βοήθεια των υπαλλήλων με οικογενειακές υποχρεώσεις, ο νόμος 2683/1999 για τους υπαλλήλους του δημόσιου τομέα και οι εθνικές συλλογικές συμβάσεις εργασίας των ετών 2000-2003 παρέχουν μεταξύ άλλων μέτρων τα εξής: άδεια μητρότητας, γονική άδεια, άδεια για τις σχολικές επισκέψεις, απαγόρευση της απόλυσης κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και λοχείας για μια περίοδο 12 μηνών⁸³.

11.5. TRAFFICKING (Διακίνηση προσώπων)

Η διακίνηση ανθρώπινων όντων είναι ένα σοβαρό έγκλημα που περιλαμβάνει την προσβολή των θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας όπως δηλώνεται επίσης στο Κεφάλαιο I του Χάρτη. Το Άρθρο 3 του Χάρτη αναφέρεται στο δικαίωμα στην ακεραιότητα του προσώπου και ειδικά στην παράγραφο 1: «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στη σωματική και διανοητική ακεραιότητά του». Σχετικό είναι και το Άρθρο 5 όπου απαγορεύεται η δουλεία και η καταναγκαστική εργασία και συγκεκριμένα στην παράγραφο 3 ορίζεται ότι «απαγορεύεται η εμπορία των ανθρώπινων όντων». Η διακίνηση είναι πράγματι ένα σοβαρό πρόβλημα στην Ελλάδα που εντείνεται από τη γεωγραφική θέση της. Μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων γυναίκες, συνήθως από την πρώην Σοβιετική Ένωση και άλλες Βαλκανικές χώρες, δελεάστηκαν από την υπόσχεση ενός καλύτερου μέλλοντος στην Ελλάδα, που για την πλειοψηφία τους δεν υλοποιήθηκε.

Σύμφωνα με ένα άρθρο στην εφημερίδα «Καθημερινή» (Μάιος 25, 2004) οι «αλλοδαπές διακινούμενες γυναίκες αποτελούν το 75% του συνόλου των εκδιδομένων γυναικών στην Ελλάδα». Το 2002 ο αριθμός γυναικών και ανηλίκων στην καταναγκαστική πορνεία ανερχόταν σε 17, 000. Η Ελλάδα και η Γερμανία έχουν τον μεγαλύτερο αριθμό γυναικών στην καταναγκαστική πορνεία. Η εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» (23 Ιουνίου, 2004) ανέφερε ότι δύο αλλοδαπές θύματα διακίνησης πήδηξαν από μπαλκόνια ξενοδοχείων στην Βέροια και Θεσσαλονίκη προσπαθώντας να δραπετεύσουν. Δυστυχώς αυτές οι περιπτώσεις αποκαλύπτουν μόνο την κορυφή του παγόβουνου. Τον Απρίλιο του 2001, η Ο.Κ.Ε.Α, (Ομάδα για την Καταπολέμηση της Ανθρώπινης Διακίνησης) δημιουργήθηκε στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης με αποστολή την καταπολέμηση της διακίνησης .

Ο νόμος 3064/2002 λαμβάνει μέτρα για την καταπολέμηση της διακίνησης και της οικονομικής εκμετάλλευσης της σεξουαλικής ζωής καθώς επίσης και προ-

---

⁸³ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, «Τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών της υπαίθρου στην Ευρώπη, Ελλάδα: Νομοθεσία και πολιτικές», 2005, σ. 18

σφορά βοήθειας στα θύματα τέτοιων πράξεων. Αυτός ο νόμος επεκτάθηκε περαιτέρω με το Προεδρικό Διάταγμα 233/28-8-2003. Μεταξύ του φθινοπώρου 2002 και του Οκτωβρίου του 2003, 475 υποθέσεις υποβλήθηκαν ενώπιον των αρμόδιων αρχών, 195 γυναίκες ήταν θύματα διακίνησης και σε οκτώ από τις περιπτώσεις, η καταδίκη των υπαιτίων επιτεύχθηκε με την συνεργασία των θυμάτων.

Τέλος, η Ελλάδα συμμετέχει σε προγράμματα που χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή όπως τα εξής:

- AGIS. [15/07/2002. 2001/0262 (CNS)]. Απόφαση του Συμβουλίου της ΕΕ που καθιερώνει ένα πρόγραμμα πλαίσιο για την συνεργασία της αστυνομίας και των δικαστικών αρχών σε ποινικά θέματα.
- STOP II. Πρόγραμμα ενθάρρυνσης της κατάρτισης και των ανταλλαγών για την πάλη ενάντια στη λαθραία διακίνηση ανθρώπινων όντων και τη σεξουαλική εκμετάλλευση των παιδιών.

Η Ελλάδα συνεργάζεται επίσης με τις αρχές των γειτονικών χωρών μέσω διεθνικών συμφωνιών και προγραμμάτων με σκοπό να καταπολεμήσει την διακίνηση.

Τέλος τηλεφωνική γραμμή SOS είναι σε λειτουργία από το Δίκτυο Γυναικών Ευρώπης για τις γυναίκες θύματα διακίνησης⁸⁴.

11.6. Βία εναντίον των γυναικών

Ο Χάρτης αναφέρεται άμεσα ή έμμεσα στην βία εναντίον των γυναικών στα Άρθρα 1 (Ανθρώπινη αξιοπρέπεια), 2 (Δικαίωμα στη ζωή), 3, παράγραφος 1, (Δικαίωμα στην ακεραιότητα του προσώπου) και 4 (Απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης). Το Κεφαλαίο I του Χάρτη ασχολείται ιδίως με τα ζητήματα της βίας και αξιοπρέπειας του προσώπου αν και δεν αναφέρεται άμεσα στις γυναίκες.

Η βία στην οικογένεια μπορεί να είναι σωματική, ψυχολογική ή σεξουαλική και περιλαμβάνει τον ξυλοδαρμό από τους συζύγους, εραστές ή άλλους, τη σεξουαλική κακοποίηση των κοριτσιών και των γυναικών, το συζυγικό βιασμό και επιβλαβείς εθιμικές πρακτικές.

Η παράγραφος 1 της Διακήρυξης του Ο.Η.Ε. για την *Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών*, ορίζει την βία ως «οποιαδήποτε πράξη βασισμένη στο φύλο που οδηγεί, ή είναι πιθανό να οδηγήσει στην σωματική, σεξουαλική ή ψυχολογική κάκωση των γυναικών, συμπεριλαμβανομένων των απειλών τέτοιων πράξεων, εξαναγκασμού

---

⁸⁴ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, «Τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών της υπαίθρου στην Ευρώπη, Ελλάδα: Νομοθεσία και πολιτικές», 2005, σ. 19-20

ή αυθαίρετης στέρησης της ελευθερίας, είτε εμφανίζεται στον δημόσιο είτε στον ιδιωτικό βίο». Σύμφωνα με την παράγραφο 118, του συνεδρίου του Πεκίνου του 1996, «η βία κατά των γυναικών είναι η εκδήλωση της ιστορικά άνισης σχέσης εξουσίας μεταξύ των γυναικών και των ανδρών...». Η βία κατά των γυναικών είναι πράγματι ένα σοβαρό θέμα που αντιμετωπίζεται μέσω των εθνικών αλλά και των ευρωπαϊκών Προγραμμάτων όπως το ΔΑΦΝΗ που έχει ως ομάδα στόχου παιδιά, νεαρά άτομα και γυναίκες θύματα βίας και κακομεταχείρισης.

Το νομικό πλαίσιο σχετικά με τη ενδοοικογενειακή βία έχεις ως ακολούθως. Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, η βία κατά των γυναικών καλύπτεται σε τέτοιους νόμους που εξετάζουν τα εγκλήματα ενάντια στην προσωπική ελευθερία, την αξιοπρέπεια του προσώπου, και το σεβασμό της προσωπικότητάς του ατόμου (άρθρα 57, 59 και 932 του αστικού κώδικα προβλέπουν την αποζημίωση του θύματος). Η Ελλάδα ακολούθησε την οδηγία R (98) 14 της Επιτροπής των Υπουργών του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 8ης Οκτωβρίου 1998 σχετικά με το σεβασμό των δικαιωμάτων των γυναικών ως αναπόσπαστη πτυχή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ενδοοικογενειακή βία είναι επίσης λόγος διαζυγίου λόγω της σοβαρής διασάλευσης της συζυγικής ζωής. Διευκολύνθηκε επίσης η ευκολότερη πρόσβαση στο δικαστικό σύστημα και τις κοινωνικές υπηρεσίες στις μετανάστριες γυναίκες μέσω των διατάξεων του νόμου 2910/2001 για την μετανάστευση. Το Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα 2001-2006 επίσης παραθέτει μέτρα για την καταπολέμηση της βίας και την διακίνηση των γυναικών.

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας δημιούργησε δύο συμβουλευτικά κέντρα για τις γυναίκες στην Αθήνα και τον Πειραιά, που προσφέρουν νομικές συμβουλές, ψυχολογικές υποστήριξη και βοήθεια σε ζητήματα σχετικά με τη βία στο οικογένεια. Οι ανάγκες των γυναικών της υπαίθρου καλύπτονται αν και όχι επαρκώς με τη λειτουργία κινητών μονάδων. Η Γενική Γραμματεία Ισότητας μέσω των συμβουλευτικών κέντρων της και σε συνεργασία με τις γυναικείες οργανώσεις προώθησε μια εκστρατεία ενημέρωσης. Μια τηλεφωνική γραμμή SOS λειτουργεί από το Δίκτυο Γυναικών Ευρώπης για τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας.

Από την έναρξη της λειτουργίας της τον Μάρτιο του 2003 μέχρι τον Ιανουάριο του 2005, η γραμμή SOS είχε λάβει 2.283 κλήσεις για βοήθεια. Μια άλλη γραμμή SOS, τηλ. 26510.33033, λειτουργεί από μια ΜΚΟ, το Κέντρο Έρευνας και Υποστήριξης Θυμάτων Κακοποίησης και Κοινωνικού Αποκλεισμού που εδρεύει στα Ιωάννινα, την πιλοτική περιοχή του Προγράμματος. Ένας ξενώνας για τα θύματα γυναικών

ενδοοικογενειακής βίας λειτουργεί στην Αθήνα από την Γενική Γραμματεία Ισότητας σε συνεργασία με το Δήμο της Αθήνας. Το Κέντρο Στήριξης Οικογένειας της Αρχιεπισκοπής Αθηνών λειτουργεί επίσης ένα κέντρο για τις γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας και τα παιδιά τους προσφέροντας φιλοξενία και συμβουλευτική. Η γραμμή SOS χωρίς χρέωση παρέχεται από την ΜΚΟ «Αλληλεγγύη» της Εκκλησίας της Ελλάδας , τηλ.: 800, 11, 37777 . Ο ξενώνας της «Αλληλεγγύης» πρόκειται να μεταφερθεί σε ένα νεόδμητο 7ο όροφο κτήριο στην περιοχή Κυψέλη της Αθήνας τον Οκτώβριο του 2005.

Το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης έχει ιδρύσει ένα Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αρωγής, που με την τηλεφωνική γραμμή (197) προσφέρει άμεση υποστήριξη στις γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας και διακίνησης. Το Υπουργείο προγραμματίζει δύο κοινωνικά κέντρα υποστήριξης που θα λειτουργούν ξενώνες βραχυπρόθεσμης διαμονής για τα θύματα βίας στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Σημειώνουμε ότι οι ξενώνες στην Ελλάδα είναι ελάχιστοι και λειτουργούν σχεδόν αποκλειστικά στα μεγάλα αστικά κέντρα. Μόνο δύο ξενώνες που λειτουργούν από ΜΚΟ έχουν την έδρα τους σε μικρότερες πόλεις, αλλά είναι αβέβαιο ότι λειτουργούν σε συνεχή βάση.

Στα πλαίσια του πανευρωπαϊκού έτους 2000 ενάντια στη βία κατά των γυναικών, η Γενική Γραμματεία Ισότητας προώθησε εκστρατεία «μη ανοχής» στην βία που περιελάμβανε γιγαντοαφίσες στις πέντε μεγαλύτερες ελληνικές πόλεις (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Βόλος και Ηράκλειο), ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές και τη διανομή 6 εκατομμύριο φυλλαδίων μέσω των λογαριασμών ηλεκτρικής ενέργειας (ΔΕΗ). Μια παρόμοια εκστρατεία και μια διμερής διάσκεψη οργανώθηκε από το ΚΕΘΙ με τίτλο «Σπάζοντας την Σιωπή: Ενδοοικογενειακή Βία, ένα έγκλημα πίσω από κλειστά παράθυρα».

Πιο πρόσφατα (2004), η Διεθνής Αμνηστία, μέσω του ελληνικού τμήματός της, προωθεί μια πρωτοβουλία αποκαλούμενη, «Είναι στο χέρι μας. Στοπ στη βία κατά των γυναικών». Αυτή η διεθνής εκστρατεία άρχισε στις 8 Μαρτίου 2004 (παγκόσμια ημέρα της γυναίκας) και θα έχει διάρκεια δυο ετών. Οι στόχοι της εκστρατείας είναι οι ακόλουθοι:

- 1) Στο διεθνές επίπεδο, ζητείται η επικύρωση και εφαρμογή της Συνθήκης των Η.Ε για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων εναντίων των γυναικών (η Ελλάδα έχει επικυρώσει τη συνθήκη).
- 2) Στο εθνικό επίπεδο, γίνεται έκκληση για την ψήφιση νόμων που θα προστατεύσουν τις γυναίκες καθώς και την κατάργηση όλων των νόμων που διευκολύνουν την

ατιμωρησία για το βιασμό ή τη δολοφονία των γυναικών. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο βιασμός μέσα στον γάμο δεν αναγνωρίζεται από το ελληνικό δίκαιο.

Αν και όλα τα μέτρα σχεδιάστηκαν προς όφελος όλων των γυναικών, είναι ακόμα δύσκολο να επιτευχθούν για τις γυναίκες της υπαίθρου για τους λόγους που συζητήθηκαν νωρίτερα. Σύμφωνα με τις στατιστικές της πρώτης παν-ελληνικής επιδημιολογικής έρευνας του ΚΕΘΙ σχετικά με την ενδοοικογενειακή βία σε δείγμα 1200 γυναικών καταμετρημένο σε όλες τις γεωγραφικές περιοχές. Η Αθήνα αντιπροσώπευσε το 30%, η Θεσσαλονίκη το 7.5% και οι αγροτικές περιοχές το 27, 8% του δείγματος. Πιο συγκεκριμένα, η κατανομή του δείγματος ήταν: αστικές περιοχές 59, 7%, αγροτικές 27.8% και ημι-αστικές 12.5% αντίστοιχα. 48.3% των γυναικών που ζουν στις αγροτικές περιοχές υπέστησαν λεκτική ή/και ψυχολογική βία, 3% σωματική βία και 3, 3% σεξουαλική βία. Σύμφωνα με μια πρώτη ανάγνωση, φαίνεται από το δείγμα ότι οι γυναίκες στις αγροτικές περιοχές υποφέρουν λιγότερο από τις γυναίκες στις αστικές και ημι-αστικές περιοχές, αλλά αυτό είναι μάλλον πλασματικό,

Αξίζει να σημειωθεί ότι το 15.9% των γυναικών της υπαίθρου δηλώνει ότι η ενδοοικογενειακή βία δεν πρέπει να υφίσταται αλλά όμως ότι δεν είναι έγκλημα ενώ 6, 7% αυτών που κατοικούν στις αστικές περιοχές θεωρούν ότι η βία είναι κάτι που «απλά συμβαίνει». 7.8% των γυναικών της υπαίθρου δεν θεωρούν βίαιη συμπεριφορά το γεγονός ότι οι σύζυγοι/ φίλοι τους ελέγχουν την κοινωνική ζωή τους ενώ 10.5% θεωρεί το ίδιο σε σχέση με την οικονομική εξάρτησή⁸⁵.

11.7. Γυναίκες στα κέντρα λήψης αποφάσεων

Ο Χάρτης στο Κεφάλαιο V, Δικαιώματα του πολίτη, Κεφάλαιο II, Ελευθερίες, ειδικά τα Άρθρα 11 (ελευθερία της έκφρασης και πληροφόρησης), Άρθρο 12 (ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι) θέτει τα θεμέλια του δικαιώματος συμμετοχής στην πολιτική ζωή μέσω εκλογών και άλλων ελεύθερων εκφράσεων της άποψης.

Αν και ο Χάρτης δεν κάνει καμία συγκεκριμένη αναφορά στην ισόρροπη συμμετοχή των φύλων στα κέντρα λήψης αποφάσεων αυτό μπορεί να συναχθεί από τα ειδικά μέτρα του Χάρτη στο Κεφάλαιο III, Άρθρο 23, Ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών και άλλα γενικότερα Άρθρα όπως το Άρθρο 12, Κεφάλαιο I.

Στην Ελλάδα, έπειτα από εισήγηση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, η Ελληνική Βουλή ψήφισε νομοθετική διάταξη, με την οποία επιδιώκεται η ισόρροπη συμμε-

---

⁸⁵ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, «Τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών της υπαίθρου στην Ευρώπη, Ελλάδα: Νομοθεσία και πολιτικές», 2005, σ. 21-23

τοχή αντρών και γυναικών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στο Δημόσιο, στα ΝΠΔΔ, ΝΠΙΔ καθώς επίσης και στους ΟΤΑ α' και β' βαθμού.

Συγκεκριμένα με το άρθρο 6 του Ν. 2839/2000 ορίζεται ότι: α) Σε κάθε υπηρεσιακό συμβούλιο των δημοσίων υπηρεσιών, των ΝΠΔΔ και των ΟΤΑ, ο αριθμός των οριζόμενων από τη Διοίκηση μελών κάθε φύλου, ανέρχεται σε ποσοστό ίσο τουλάχιστον με το 1/3 των οριζομένων, σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις, εφόσον στην οικεία υπηρεσία υπηρετεί επαρκής αριθμός υπαλλήλων που συγκεντρώνει τις νόμιμες προϋποθέσεις για ορισμό και εφόσον τα μέλη που ορίζονται είναι πάνω από ένα (1). Τυχόν δεκαδικός αριθμός στρογγυλοποιείται στην επόμενη ακέραιη μονάδα, εφόσον το κλάσμα είναι ίσο με το μισό τουλάχιστον της μονάδας. β) Στις περιπτώσεις διορισμού ή υπόδειξης από το Δημόσιο, τα ΝΠΔΔ και τους ΟΤΑ, μελών διοικητικών συμβουλίων ή άλλων συλλογικών οργάνων διοίκησης ΝΠΔΔ ή ΝΠΙΔ, ο αριθμός των διοριζομένων ή υποδεικνυομένων προσώπων από κάθε φύλο ανέρχεται σε ποσοστό ίσο τουλάχιστον με το 1/3 των διοριζομένων ή υποδεικνυομένων σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις, εφόσον τα μέλη που διορίζονται ή υποδεικνύονται είναι πάνω από ένα (1). Τυχόν δεκαδικός αριθμός στρογγυλοποιείται στην επόμενη ακέραιη μονάδα, εφόσον το κλάσμα είναι ίσο με το μισό τουλάχιστον της μονάδας.

Οι διατάξεις των περιπτώσεων α. και β. εφαρμόζονται στα υπηρεσιακά συμβούλια, στα διοικητικά συμβούλια και στα συλλογικά όργανα διοίκησης που συγκροτούνται μετά την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου.

Ο Ν. 2910/2001 άρθρο 75 καθιερώνει τη συμμετοχή των γυναικών στις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές οι οποίες πρέπει να αποτελούν τουλάχιστον το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων.

Τέλος, το Άρθρο 116, παράγραφος 2 του αναθεωρημένου Συντάγματος (2001) προβλέπει θετικά μέτρα για την προώθηση της πραγματικής ισότητας μεταξύ των ανδρών και των γυναικών όπως ήδη αναφέρθηκε και είναι σε συμφωνία με το Άρθρο 23, Κεφάλαιο ΙΙΙ του Χάρτη, *Ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών* «Η ισότητα ανδρών και γυναικών πρέπει να εξασφαλίζεται σε όλους τους τομείς, μεταξύ άλλων στην απασχόληση, την εργασία και τις αποδοχές.

Η αρχή της ισότητας δεν αποκλείει τη διατήρηση ή τη θέσπιση μέτρων που προβλέπουν ειδικά πλεονεκτήματα υπέρ του υπο-εκπροσωπούμενου φύλου».

Αλλά παρά όλες τις καλές προθέσεις, η Ελλάδα το 2004 βρέθηκε στο ναδίρ του καταλόγου όχι μόνο των 15 αλλά και των 25 χωρών της ΕΕ σε σχέση με την αντιπροσώπευση των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων όπως στις δημόσιες

υπηρεσίες, την κυβέρνηση, τα συνδικάτα και τα πολιτικά κόμματα. Οι γυναίκες ανέρχονται μόνο στο 8.7% των μελών του Κοινοβουλίου και 16% των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Στις εκλογές της 7ης Μαρτίου 2004, τριάντα οκτώ γυναίκες εκλέχτηκαν στο εθνικό Κοινοβούλιο, ποσοστό 12.66% που έβαλε την Ελλάδα μερικές θέσεις υψηλότερα στον κατάλογο. Στη νέα κυβέρνηση αν και οι γυναίκες αντιπροσωπεύονται με μόνο δύο υπουργούς, η συμμετοχή τους μειώθηκε από το 8.6% της προηγούμενης διοίκησης σε 4.25%. Στο 31ο συνέδριο της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος στις 17-20/3/04, πέντε (5) γυναίκες εκλέχτηκαν στο Προεδρείο.

Τέλος, το πρώτο γυναικείο πολιτικό κόμμα ιδρύθηκε στην Ελλάδα το 2004 με την αφορμή τις εκλογές για την ανάδειξη βουλευτών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Οι «Γυναίκες για μια Άλλη Ευρώπη» παρότι δεν κατόρθωσε να αντιπροσωπευθεί στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο η παρουσία του είναι αισθητή στις εκστρατείες για τα δικαιώματα των γυναικών⁸⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

1. Εισαγωγικά

Ξεφυλλίζοντας τις σελίδες της ιστορίας, διακρίνουμε ότι η ανισότητα των δύο φύλων, αρχίζει την εποχή που εμφανίζεται η ατομική ιδιοκτησία. Συγκεκριμένα, την εποχή που οι ανθρώπινες φυλές ζούσαν νομαδικά και τρέφονταν από το κυνήγι των άγριων ζώων και τους καρπούς των δέντρων, η ανισότητα ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες δεν υπήρχε. Με το πέρασμα από τη νομαδική ζωή στη μόνιμη εγκατάσταση, τα πράγματα άλλαξαν ριζικά. Οι άνδρες ασχολούνταν αποκλειστικά με το κυνήγι, ενώ οι γυναίκες ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης, τη κεραμική και την υφαντουργία και κατείχαν κυρίαρχη θέση στην κοινωνία. Αυτή ήταν η εποχή της μητριαρχίας, την οποία γρήγορα διαδέχθηκε η πατριαρχία. Η εντατικοποίηση της αγροτικής καλλιέργειας και η ανάπτυξη του εμπορίου στη συνέχεια ανάγκασαν τη γυναίκα να μείνει στο σπίτι αφού δεν κατείχε την απαραίτητη μυϊκή δύναμη για να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις της δουλειάς. Οι γυναίκες, την εποχή της πατριαρχίας, χάνουν την εξουσία αλλά

---

⁸⁶ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, «Τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών της υπαίθρου στην Ευρώπη, Ελλάδα: Νομοθεσία και πολιτικές», 2005, σ. 24-25

και την ελευθερία τους. Ο άντρας θεωρεί τη γυναίκα και τα παιδιά του κτήμα του .

Η άποψη πολλών αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων για τη θέση της γυναίκας, δείχνει την κατάσταση τότε. Συγκεκριμένα, στην Αθήνα του 7^{ου} αιώνα, οι ξένοι, οι δούλοι και οι γυναίκες ήταν αυτοί που αποκλείονταν από την πολιτική κοινότητα. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η φύση προνόησε και έκανε γυναίκες και δούλους διαφορετικούς από τους ελεύθερους άνδρες, άλλο ένα στοιχείο που δηλώνει ότι η γυναικεία ελευθερία ήταν ανύπαρκτη. Ο Πλάτωνας ευχαριστούσε τους θεούς που του πρόσφεραν οκτώ ευεργετήματα. Το πρώτο ήταν ότι γεννήθηκε ελεύθερος και το δεύτερο ότι γεννήθηκε άνδρας. Ο Δημοσθένης έλεγε : *«παντρευόμαστε τη γυναίκα για να αποκτήσουμε νόμιμα παιδιά και για να έχουμε μια πιστή φύλακα στο σπίτι-συντηρούμε παλλακίδες για καθημερινή μας χρήση και τις εταίρες για τις απολαύσεις του έρωτα»*. Η πρόταση του Σωκράτη στην πολιτεία ήταν οι γυναίκες να είναι κοινές για όλους, με απώτερο σκοπό τους την τεκνοποίηση. Με λίγα λόγια, η ζωή της έγγαμης γυναίκας στην Αρχαία Αθήνα, ήταν μια ζωή κενή, χωρίς ενδιαφέροντα και χάρες. Ήταν κλεισμένες στο σπίτι, υπόδουλες στο σύζυγο τους και δεν απολάμβαναν την αποκλειστικότητα του. Ο σύζυγος είχε τη δυνατότητα να συνάψει σχέσεις και με άλλες γυναίκες με πλήρη κοινωνική κάλυψη. Οι γυναίκες αυτές έχαιραν εκτίμηση από όλο τον ανδρικό κόσμο και ήταν ανεξάρτητες.

Παρόμοιες καταστάσεις βίωναν και οι γυναίκες κατά την εποχή του Βυζαντίου. Ο Ιουστινιανός πίστευε ότι η φύση δημιούργησε τις γυναίκες για να γεννούν παιδιά κι αυτή ήταν η μεγαλύτερη επιθυμία τους. Οι γυναίκες παντρεύονταν σε μικρή ηλικία και γενικά θεωρούνταν ασθενέστερες από τον άνδρα, τόσο πνευματικά όσο και σωματικά. Η ανισότητα υπήρχε ακόμη και στη γέννηση ενός παιδιού: η γέννηση αρσενικού παιδιού ήταν απόδειξη καλής σύλληψης, αφού ο *«ο σπόρος του άνδρα νίκησε το γυναικείο σπόρο»*, ενώ η γέννηση των κοριτσιών εθεωρείτο αποτυχία. Με λίγα λόγια, κύριο καθήκον της γυναίκας να φροντίζει τον άνδρα και τα παιδιά της. Αυτή η κατάσταση θα κρατήσει για πολλά χρόνια.

Η Βυζαντινή εποχή είναι στενά συνδεδεμένη με τη Χριστιανική θρησκεία, όπου η γυναίκα θεωρούσε ότι θα βρει το λυτρωμό της. Όμως, διαψεύστηκε εντελώς, αφού ο Χριστιανισμός αντάμειψε άσχημα τη γυναίκα. Στη διδασκαλία του διάτασε τη γυναίκα να είναι υποτακτική δούλα του άντρα και τη χαρακτήρισε ακάθαρτη και διεφθαρμένη εξαιτίας της Εύας. Ο Απόστολος Παύλος διάτασε τις γυναίκες να υπακούουν τον άντρα της και ότι ο άντρας είναι κύριος της γυναίκας, όπως ο Χριστός της Εκκλησίας. Τέλος, πίστευε ότι η γυναίκα δεν επιτρέπεται να μορφώνεται και να εκπαι-

δεύεται και ότι αυτή πρέπει να υπακούει, να υπηρετεί και να σιωπά.

Στο Μεσαίωνα, ο άνδρας είχε κάθε δικαίωμα πάνω στη γυναίκα : από τον εξευτελισμό μέχρι τα βασανιστήρια και το θάνατο. Ωστόσο, υπήρχε διαφορά ανάλογα με την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκαν. Έτσι, στη τάξη των γαιοκτημόνων η γυναίκα ήταν επικεφαλής μέχρι την επιστροφή του συζύγου της από τον πόλεμο. Στη τάξη των χωρικών, η γυναίκα ήταν υποταγμένη στον άνδρα της και εκείνος είχε κάθε δικαίωμα πάνω της. Τέλος, στην αστική τάξη οι γυναίκες χωρίζονταν ανάλογα με το αν συμμετείχαν ή όχι στην παραγωγή και ανάλογα αναγνωρίζονταν και συμμετείχαν και στην κοινωνική ζωή της πόλης. Ένα ακόμη βασικό χαρακτηριστικό της εποχής ήταν και η εξάπλωση της πορνείας, ως ένα από τα βασικά γυναικεία επαγγέλματα.

Η Βιομηχανική Επανάσταση ήταν η απαρχή της γυναικείας απασχόλησης. Ο χειρισμός των μηχανών δεν απαιτούσε ιδιαίτερη μυϊκή δύναμη και τα φθηνά γυναικεία εργατικά χέρια τα προτιμούσαν συχνά οι εργοδότες. Οι εργάτριες, στο σύνολο τους, ήταν αναλφάβητες και ανειδίκευτες, δούλευαν αδιαμαρτύρητα κάτω από άθλιες συνθήκες εργασίας και ο μισθός τους ήταν πολύ χαμηλότερος από αυτόν των ανδρών. Οι άδειες τοκετού ήταν ανύπαρκτες, και μάλιστα οι γυναίκες δούλευαν μέχρι τη στιγμή του τοκετού και μετά τον τοκετό επέστρεφαν στην εργασία τους γιατί κινδύνευαν να το χάσουν. Οι γυναίκες, συνηθισμένες να υπακούουν, δέχονταν τους χαμηλούς μισθούς και τις αντίξοες συνθήκες εργασίας ως κάτι φυσιολογικό, γεγονός που έκανε τους εργοδότες να τις προτιμούν στη δουλειά έναντι των ανδρών. Αυτό είχε ως συνέπεια να βλέπουν οι άνδρες τις γυναίκες ανταγωνιστικά. Η γυναίκα με την εισοδο της στη βιομηχανική εργασία δεν κατάφερε να αποκτήσει την κοινωνική και οικονομική της ανεξαρτησία. Εκτός από την οικογενειακή και κοινωνική καταπίεση, αναγκάστηκε να δεχθεί και την εκμετάλλευση του εκάστοτε εργοδότη. Ενώ πολλές φορές στην προσπάθειά της να δουλέψει κατηγορήθηκε για ανικανότητα και εγκληματική εγκατάλειψη της οικογένειας.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, κάνει την εμφάνισή του στην Ελλάδα το φεμινιστικό κίνημα, με το οποίο οι γυναίκες παλεύουν για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους και εν μέρει δικαιώνονται. Μετά από πολλές προσπάθειες, το 1952, κατοχυρώνεται από τον ΟΗΕ η ισότητα ανδρών και γυναικών. Από τότε έχουν γίνει πολλές διακηρύξεις και έχουν περάσει πολλοί νόμοι που υποτίθεται ότι καθιερώνουν την ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα. Αφού ανάμεσα σε ό,τι η πολιτεία επιτάσσει και σε ότι η κοινωνία εφαρμόζει υπάρχει συνήθως μεγάλη απόσταση. Έτσι, παρά τις νίκες του γυναικείου κινήματος, εξακολουθούν να ασκούνται σε βάρος των γυναικών διακρίσεις,

όπως υψηλότερα ποσοστά ανεργίας, χαμηλότερες αμοιβές, κατάληψη κατώτερων θέσεων στην επαγγελματική ιεραρχία και αδυναμία αναρρίχησης των γυναικών στις υψηλόβαθμες θέσεις.

2. Η κοινωνική θέση της γυναίκας στην καπιταλιστική κοινωνία

Τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μια όξυνση της επίθεσης ενάντια στις κατακτήσεις των γυναικών, κατακτήσεις οι οποίες, κάτω από την επίδραση και την ενεργή συμμετοχή ενός ισχυρού - τότε - γυναικείου κινήματος, θεσμοθετήθηκαν νομικά και εκφράζονται σήμερα μέσα από συγκεκριμένες διατάξεις.

Εντείνονται οι φωνές για την κρίση της οικογένειας, καθώς και οι κραυγές περί σωτηρίας της από τη διάλυση. Παρά το γεγονός ότι το Νέο Οικογενειακό Δίκαιο έχει τεθεί σε ισχύ στη χώρα μας για περισσότερο από μια δεκαετία (1983), βασικές Διατάξεις του Νέου Οικογενειακού Δικαίου που προωθούν την ισοτιμία της γυναίκας βρίσκονται στο στόχαστρο, όχι μόνο φραστικά αλλά και πρακτικά.

Η τεράστια ενόχληση από τη νομικά υποχρεωτική και όχι - όπως λανθασμένα επικρατεί στην κοινή αντίληψη - απλά εναλλακτική διατήρηση του οικογενειακού επωνύμου της γυναίκας, οδηγεί συχνά και σε μια εσκεμμένη παράλειψη από τους θρησκευτικούς λειτουργούς. Πρόκειται για την εκ των προτέρων νομική δυνατότητα που παρέχεται στους μελλοντικούς συζύγους για κοινή επιλογή του επωνύμου των παιδιών που ενδεχομένως θα αποκτήσουν. Το αποτέλεσμα της παράλειψης αυτής είναι να φέρουν - κατά νόμο - τα παιδιά αναγκαστικά το επώνυμο του πατέρα, χωρίς την δυνατότητα για την εκ των υστέρων διόρθωση. Ο δε πολιτικός γάμος, ο οποίος εναλλακτικά ισχύει αντί του θρησκευτικού, βρίσκεται όχι απλά αλλά και κάτι παραπάνω στο στόχαστρο, αφού η τέλεσή του - απ' ό τι φαίνεται - έχει επιπλέον συνέπειες, μια και υπάρχουν παπάδες που αρνούνται να βαφτίσουν τα παιδιά όσων τον επέλεξαν ή ακόμα και να θάψουν αυτούς που περιέπεσαν στο παραπάνω «αμάρτημα»⁸⁷.

Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να κάνουμε μια χρονική αναδρομή στην εξέλιξη των μορφών συμβίωσης των ανθρώπινων όντων - σε συνάρτηση με το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών σχέσεων, για να διαπιστώσουμε πως αυτές επηρέασαν και επηρεάζουν τη θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία.

Την περίοδο όπου επικρατούσε η χρήση-κατανάλωση ετοιμών προϊόντων της φύσης και τα τεχνητά προϊόντα του ανθρώπου ήταν κυρίως βοηθητικά εργαλεία, οι σεξουαλικές σχέσεις βρίσκονταν στην απλούστερη μορφή τους. Ήταν σχέσεις χω-

---

⁸⁷ ΓΙΑΝΝΟΥΣΗ Α, «Η κοινωνική θέση της γυναίκας και η κρίση της καπιταλιστικής οικογένειας», <http://topewalker.pblogs.gr/349141.html>

ρίς κανόνα, που ουσιαστικά αντιστοιχούσαν στο πέρασμα από την κατάσταση του ζώου στην κατάσταση του ανθρώπου. Ολόκληρες ομάδες ανδρών και ολόκληρες ομάδες γυναικών κατείχαν αμοιβαία η μια την άλλη, χωρίς ντροπή και χωρίς ταμπού. Σύμφωνα με το Μαρξ και τον Ενγκελς: «Ο πρώτος καταμερισμός εργασίας είναι ανάμεσα στον άνδρα και τη γυναίκα για την παραγωγή παιδιών». Εξάλλου, για να εξασφαλισθεί η επιβίωση και ανάπτυξη του ανθρώπου ήταν αντικειμενικά αναγκαία η συλλογική συμβίωση, η οποία και αντικαθιστούσε την έλλειψη αμυντικής ικανότητας του ατόμου. Ιστορικά λοιπόν, η αρχική μορφή της οικογένειας είναι ο ομαδικός γάμος, δηλαδή η πολυγαμία, και αντανakλούσε το επίπεδο της ανάπτυξης του ανθρώπου και τις παραγωγικές ανάγκες ανάπτυξης της κοινωνίας.

Όσο υπάρχει ο ομαδικός γάμος, η καταγωγή αποδειχεται μονάχα από τη γυναικεία πλευρά, δηλαδή αναγνωρίζεται μόνο η «μητρική γραμμή». Είναι η εποχή της μητριαρχίας. Υπάρχει συνολική ευθύνη για τη φροντίδα και την ανάπτυξη των μελών της φυλής. Είναι η πρωτόγονη κοινωνία, όπου ο καθένας προσφέρει ανάλογα με τις ικανότητές του και προσπορίζεται ανάλογα με τις ανάγκες του⁸⁸.

Ο κύκλος του ομαδικού γάμου μεταξύ των μελών της φυλής στενεύει όλο και περισσότερο, διατρέχοντας τα στάδια του περιορισμού των σεξουαλικών σχέσεων, αρχικά μεταξύ γονιών και παιδιών και, στη συνέχεια και μεταξύ αδελφών. Τελικά δε μένει πια τίποτα άλλο παρά μόνο το ζευγάρι - η ζευγαρωτή οικογένεια - που ακόμα συνδέεται με εύθραυστο δεσμό. Η ζευγαρωτή οικογένεια δε διαλύει καθόλου το νοικοκυριό που κληροδοτήθηκε από περασμένες εποχές και, άλλωστε, η θέση της γυναίκας εξακολουθεί να είναι όχι μονάχα ελεύθερη, μα και πολύ σεβαστή.

Στην πορεία, η ανθρώπινη εργασία γίνεται πιο παραγωγική και έχει σαν αποτέλεσμα, σε συνδυασμό με την εξέλιξη των εργαλείων, την ανάπτυξη της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, και της επεξεργασίας του μετάλλου. Η παραγωγή περισσότερων προϊόντων δημιουργεί τη δυνατότητα να υπάρξει υπερπροϊόν. Με βάση τον τότε καταμερισμό εργασίας αυτό το υπερπροϊόν δημιουργήθηκε στον τομέα του άντρα και τα μέσα παραγωγής ήταν στην ιδιοκτησία του. Το γεγονός αυτό του δίνει κοινωνικό προβάδισμα και οδηγεί κατευθείαν στην ατομική ιδιοποίηση των προϊόντων από τον παραγωγό. Βεβαίως αυτή η δυνατότητα, κατοχής μέσων παραγωγής και ιδιοποίησης υπερπροϊόντος, διαμορφώνεται για ορισμένους άνδρες. Έτσι η εμφάνιση κοινωνικής διαφοροποίησης, διαμόρφωσης τάξεων συμπίπτει με την κοινωνική υποδούλωση του ενός φύλου από το άλλο.

---

⁸⁸ ΓΙΑΝΝΟΥΣΗ Α, «Η κοινωνική θέση της γυναίκας και η κρίση της καπιταλιστικής οικογένειας», <http://topewalker.pblogs.gr/349141.html>

Μέχρι τότε, βάσει του μητριαρχικού δικαίου, σε περίπτωση θανάτου, το σύντροφο του γένους που πέθαινε, τον κληρονομούσε το γένος του. Τα παιδιά δε μπορούσαν να κληρονομήσουν από τον πατέρα τους γιατί το γένος τους καθοριζονταν από το μητρικό γένος και μπορούσαν να κληρονομήσουν μόνο τη μητέρα τους. Έπρεπε λοιπόν το μητρικό δίκαιο να ανατραπεί. Στη θέση του εφαρμόσθηκε η αντρική γραμμή καταγωγής, δηλαδή η πατριαρχία.

Σύμφωνα με την γνώμη ειδικών αναλυτών *«Η ανατροπή της μητριαρχίας ήταν η κοσμοϊστορική ήττα του γυναικείου φύλου, ... η γυναίκα ταπεινώθηκε, υποδουλώθηκε, έγινε σκλάβα των ορέξεών του (άντρα) και απλό εργαλείο για την παραγωγή παιδιών»*.

Με την εμφάνιση όμως της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, το κοινωνικό νοικοκυριό μετατρέπεται σε ιδιωτικό, το οποίο είναι πλέον η οικονομική μονάδα όλων των ταξικών συστημάτων. Η οικογένεια έγινε ιδιωτική υπηρεσία. Η γυναίκα παραμερισμένη από τη συμμετοχή της στην κοινωνική παραγωγή έγινε η πρώτη υπηρέτρια.

Τέλος, εξαιτίας της εμφάνισης της ατομικής ιδιοκτησίας και της πατριαρχίας, σαν εξέλιξη της ζευγαρωτής οικογένειας έχουμε τη μονογαμία. Η μονογαμία, που αφορά κυρίως τη γυναίκα, είναι ο βασικός τύπος οικογένειας όλων των ταξικών κοινωνικών συστημάτων (δουλοκτητικό, φεουδαρχικό, καπιταλιστικό). Και βέβαια, οι νέες παραγωγικές σχέσεις διαμόρφωσαν και τα αντίστοιχα κοινωνικά πρότυπα του άντρα και της γυναίκας. *«Η πρώτη ταξική αντίθεση που εμφανίζεται στην ιστορία συμπέφτει με την ανάπτυξη του ανταγωνισμού του άντρα και της γυναίκας στην μονογαμία, και η πρώτη ταξική καταπίεση με την καταπίεση του γυναικείου φύλου από το ανδρικό»*⁸⁹.

Μόνο η κεφαλαιοκρατική παραγωγή, έδωσε τη δυνατότητα στη γυναίκα να σπάσει τον κλοιό της αποκλειστικής κοινωνικής διαβίωσης της μέσω της οικογένειας. Και αυτό γιατί δόθηκε η δυνατότητα εξόδου της γυναίκας ξανά στην κοινωνική παραγωγή. Βέβαια ούτε ήταν δυνατό να επεκταθεί στη πλειοψηφία των γυναικών ούτε να εξασφαλίσει όρους κοινωνικής ισοτιμίας, αλλά έγινε με όρους διπλής, ταξικής και φυλετικής, εκμετάλλευσης. Σαν αποτέλεσμα του εργατικού και γυναικείου κινήματος οι όποιες νομικές κατακτήσεις των γυναικών στη σφαίρα της εργασίας και της οικογένειας, αντικειμενικά δε μπορούσαν να αλλάξουν ριζικά τον οικονομικό χαρακτήρα του ατομικού νοικοκυριού. Έτσι η νεότερη ξεχωριστή οικογένεια εξακολουθεί να στηρίζεται, σε μεγάλο βαθμό, πάνω στην ανοιχτή ή συγκαλυμμένη σπιτική σκλαβιά της γυναίκας.

---

⁸⁹ ΓΙΑΝΝΟΥΣΗ Α. *«Η κοινωνική θέση της γυναίκας και η κρίση της καπιταλιστικής οικογένειας»*, <http://topewalker.pblogs.gr/349141.html>

«Μέσα στην οικογένεια ο άντρας είναι ο αστός, η γυναίκα εκπροσωπεί το προλεταριάτο».

3. Ο ρόλος της γυναίκας του σήμερα

Η έξοδο της γυναίκας στο χώρο εργασίας και μάλιστα με ισότιμες απαιτήσεις, την φόρτωσαν με νέες υποχρεώσεις και της πρόσθεσαν καινούριο φορτίο και άγχος. Κανείς δεν είχε το δικαίωμα να της στερήσει το δικαίωμα να επενδύσει για την ολοκλήρωση της προσωπικότητας της και των στόχων της.

Σήμερα, οι προϋποθέσεις για εργασία έχουν κύριο άξονα την πνευματική ικανότητα και την εκπαίδευση στο τομέα εξειδίκευσης, με αποτέλεσμα οι γυναίκες σαν σύνολο να βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση από τον άντρα. Αυτό είναι μια μεγάλη πρόκληση για τη γυναίκα, η οποία καλείται να διαλέξει ανάμεσα στη καριέρα και την οικογένεια. Τις περισσότερες φορές η λύση είναι ο συμβιβασμός. Δηλαδή, να μπορέσει να συνδυάσει και τα δύο.

Αναμφισβήτητα, η γυναίκα αποτελεί το πυρήνα της οικογένειας. Με την έξοδο της στην αγορά εργασίας πολλοί υποστηρίζουν ότι η οικογένεια στερήθηκε τη δημιουργική της παρουσία. Τα παιδιά έχασαν τις περισσότερες ζωτικές ώρες τη μητέρα τους και ο σύζυγος συναντάει πολλές φορές μια γυναίκα κουρασμένη, που έχει απαιτήσεις από αυτόν. Αφού θέλει να γίνεται και στο σπίτι καταμερισμός της εργασίας. Ωστόσο, σχετική έρευνα που έγινε το 2003 αποδεικνύει ότι οι γυναίκες αφιερώνουν στα παιδιά τους τον ίδιο χρόνο που αφιέρωναν και πριν να εργαστούν και τίμημα είναι ο λιγότερος ύπνος και ο λιγότερος ελεύθερος χρόνος τους. Η άλλη όψη του νομίσματος δείχνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των εργαζόμενων γυναικών, ευθέως ανάλογη είναι και η αύξηση της υπογεννητικότητας. Τα στοιχεία δείχνουν ότι κάτι τέτοιο δεν είναι αναληθές. Ωστόσο, μερίδιο ευθύνης δεν έχει μόνο η γυναίκα αλλά και η κοινωνία, η οποία οφείλει να προτείνει μέτρα για τη συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής των γυναικών.

Όπως και να έχουν τα πράγματα η γυναίκα καλείται σήμερα να ανταποκριθεί σε τρεις ρόλους: της εργαζόμενης, της νοικοκυράς και της παιδαγωγού. Η εργασία της εκτός σπιτιού δεν την απάλλαξε από τα παραδοσιακά της καθήκοντα και είναι λίγοι οι άντρες που δέχονται να μοιραστούν τις δουλειές. Παρά τις δυσκολίες που έχει να αντιμετωπίσει και η σύγχρονη γυναίκα, συνεχίζει να εργάζεται θυσιάζοντας προσωπικό χρόνο και ύπνο για να μπορέσει να ανταποκριθεί στους ρόλους της.

Ο ρόλος της γυναίκας σήμερα συνεχίζει να είναι σημαντικός τόσο μέσα

στην οικογένεια, όσο και στην εργασία της. Αφού αν ανατρέξουμε στην ιστορία, θα διαπιστώσουμε ότι οι προστατευτικές νομοθεσίες για τις γυναίκες, οι αυξήσεις στους μισθούς και η κοινωνική ασφάλιση είναι αποτελέσματα των δικών τους αγώνων για ισότητα. Και τέλος συμβάλλει και αυτή όπως και η γυναίκα της υπαίθρου στην εθνική οικονομία⁹⁰.

4. Ο οικονομικός και κοινωνικός ρόλος των γυναικών της υπαίθρου

Η οικογένεια, θεσμός πανάρχαιος αποτελεί το θεμέλιο της ανθρωπότητας. Ο ρόλος της οικογένειας αποδείχτηκε με το πέρασμα των αιώνων, ο πιο σημαντικός. Αφού μέσα στα πλαίσια της οικογένειας και χάρη στην καθημερινή φροντίδα και στη στοργή των γονέων, αναπτύσσεται σωματικά, πνευματικά, ψυχικά, ηθικά και θρησκευτικά η νέα γενιά στην οποία η οικογένεια θα παραδώσει αργότερα τη σκυτάλη διαδοχής. Έτσι, η οικογένεια προσβλέπει στην εξασφάλιση της συνέχειας της κοινωνίας, αφού μεταβιβάζει από τη μια γενιά στην άλλη το πολιτισμό σαν τρόπο ζωής και τρόπο ύπαρξης των υλικών πραγμάτων και των κοινωνικών θέσεων. Επομένως, η οικογένεια, ως θεσμός δεν έχει μόνο ιδιωτικό χαρακτήρα, που αφορά στην οργάνωση του ιδιωτικού βίου αλλά και δημόσιο, που αφορά στην οργάνωση του συλλογικού βίου και συνδέεται με τη νομοθεσία και τον τρόπο παραγωγής.

Η οικογένεια είναι ένας θεσμός που επιτελεί ταυτόχρονα πολλές λειτουργίες και έχει πολλούς σκοπούς. Αποτελεί καθολικό κοινωνικό φαινόμενο, αφού συναντάται σε όλες τις κοινωνίες με κάποιες παραλλαγές. Οι λειτουργίες που επιτελεί η εκάστοτε οικογένεια εξαρτώνται από τη μορφή της κοινωνίας μέσα στην οποία αυτή υπάρχει. Έτσι, στην αγροτική κοινωνία, η οικογένεια εξασφαλίζει τη βιολογική αναπαραγωγή των μελών της, δηλαδή την εκπαίδευση και την κοινωνικοποίηση των μελών της, την οικονομική και κοινωνική τους ένταξη, την κάλυψη προνομιακών αναγκών των μελών της και τέλος στην αγροτική κοινωνία η οικογένεια λειτουργεί ως πλήρης οικονομική ομάδα, δηλαδή ως ομάδα παραγωγής και κατανάλωσης. Στη σύγχρονη κοινωνία πολλές από τις λειτουργίες αυτές έχουν εξασθενήσει, η οικογένεια λειτουργεί περισσότερο ως ομάδα κατανάλωσης και συνδέεται με τη παραγωγή μέσω των μελών της που έχουν επαγγελματική απασχόληση. Τέλος, η οικογένεια είναι ένα νοικοκυριό, δηλαδή χρησιμοποιώντας το εισόδημα και τους παραγωγικούς πόρους προσφέρει στα μέλη της όσο το δυνατόν μεγαλύτερη υλική ή μη υλική ευημερία.

Η γυναίκα κατέχει εξέχουσα θέση μέσα στην οικογένεια, αποτελεί τον πυ-

---

⁹⁰ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ Χ., 2004 «Οι συνθήκες της γυναικείας απασχόλησης», Αθήνα, εκδόσεις ΚΕΘΙ, σ. 35

ρήνα της οικογένειας. Η αποστολή της είναι καθοριστική για την ανάπτυξη και ευημερία της οικογένειας. Ασκεί κοινωνικό λειτούργημα, αφού προετοιμάζει το κάθε νέο μέλος για τη κοινωνία, η ζωή του κάθε μέλους αρχίζει στην οικογένεια και ολοκληρώνεται στην κοινωνία. Τέλος, η ελληνική αγροτική οικογένεια, πυρήνας της οποίας είναι η γυναίκα, διαιώνίζει την ελληνική παράδοση και διατηρεί τον πολιτισμό των Ελλήνων.

Η γυναίκα της υπαίθρου εκτός από την ανατροφή των παιδιών της είναι επιφορτισμένη με τις δραστηριότητες του νοικοκυριού, δηλαδή είναι υπεύθυνη και για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των μελών της αγροτικής οικογένειας και με δραστηριότητες που έχουν να κάνουν με τη γεωργική εκμετάλλευση. Ο ρόλος που καλείται να επιτελέσει είναι ιδιαίτερα δύσκολος εξαιτίας των ιδιόμορφων συνθηκών που ακόμα και σήμερα κυριαρχούν σε κάποιες αγροτικές περιοχές. Η έλλειψη μέσων σύγχρονου εξοπλισμού, η μη εύκολη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και οικογενειακού προγραμματισμού, η ανυπαρξία παιδικών σταθμών και πολλές φορές νηπιαγωγείων είναι κάποια προβλήματα που αναγκάζεται η ίδια να τα αντιμετωπίσει, θυσιάζοντας τη προσωπική της ζωή.

Στη προσπάθεια της να ανταπεξέλθει σε αυτό το δύσκολο ρόλο η γυναίκα παραμέρισε σπουδές και προσωπική ζωή. Γι' αυτό το λόγο το ποσοστό των αναλφάβητων γυναικών στην ύπαιθρο είναι πολύ μεγάλο και πολύ μεγάλο είναι επίσης και το ποσοστό ανεργίας των γυναικών. Το ποσοστό ανεργίας αφενός μεν οφείλεται στην έλλειψη ειδικευσης των γυναικών, αφετέρου δε στο γεγονός ότι η εργασία της αγρότισσας περνά απαρατήρητη, αφού τις περισσότερες φορές δουλεύει χωρίς να αμείβεται και χωρίς ασφάλεια.

Ωστόσο, η πολύπλευρη και ουσιαστική συμμετοχή της γυναίκας στη γεωργική εκμετάλλευση και στα οικονομικά της οικογένειας είναι υπαρκτή και γνωστή σε όλους μας παρά την έλλειψη στατιστικών ερευνών. Παλαιότερα, μάλιστα η εργασία της δεν περιοριζόταν μόνο στη γεωργική εκμετάλλευση, στην εκτροφή των οικόσιτων ζώων και στη φροντίδα του νοικοκυριού και των παιδιών αλλά και σε διάφορες οικοτεχνικές δραστηριότητες. Μάλιστα πολλές φορές πουλούσαν τα προϊόντα των οικοτεχνικών δραστηριοτήτων για να μπορέσουν να εξασφαλίσουν κάποιο συμπληρωματικό εισόδημα για τη κάλυψη των αναγκών της οικογένειας.

Αν και το συμπληρωματικό εισόδημα των γυναικών ήταν επαρκές, δε το χρησιμοποιούσαν για προσωπικά τους έξοδα αλλά για να καλύψουν βασικές βιοτικές ανάγκες.

Σήμερα, τα πράγματα έχουν αλλάξει. Η γυναίκα συνεχίζει να εργάζεται είτε

στη γεωργική εκμετάλλευση είτε σε εξωγεωργική εργασία. Δουλεύει τις ίδιες ώρες με τον άντρα και πολλές φορές περισσότερες από αυτόν, αφού είναι επιφορτισμένη και με τη φροντίδα του νοικοκυριού. Συνεχίζει να μεταποιεί προϊόντα της γεωργικής εκμετάλλευσης και να παράγει τρόφιμα για εμπορία ή ιδιοκατανάλωση, ωστόσο όμως τη τελευταία εικοσαετία ανοίχτηκαν μέσα από τα ευρωπαϊκά προγράμματα νέες προοπτικές απασχόλησης και ανάληψης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων για τις γυναίκες της υπαίθρου. Ο τομέας του αγροτουρισμού και η παραγωγή βιοτεχνικών προϊόντων, όπως τρόφιμα ή χειροτεχνήματα είναι κάποιες από τις νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες των γυναικών, που προτιμούνται ιδιαίτερα από τις ίδιες. Ενώ, σημαντικό είναι επίσης το γεγονός ότι με αυτό τον τρόπο μπόρεσαν οι γυναίκες της υπαίθρου να διεκδικήσουν την κοινωνικοοικονομική τους ανεξαρτησία και να πλήξουν την ανδρική κυριαρχία, διεκδικώντας ανεξαρτησία στις αγροτικές δουλειές.

Εκτός, βέβαια από τη κοινωνικοοικονομική τους ανεξαρτησία, η δραστηριοποίηση της γυναίκας εκτός γεωργικής εκμετάλλευσης, αποκτά ιδιαίτερη σημασία και για την ίδια την οικογένεια, αφού το συμπληρωματικό εισόδημα είναι ιδιαίτερα ικανοποιητικό και ειδικά σε περιπτώσεις κρίσης της γεωργικής αγοράς. Ωστόσο, πρόσφατη έρευνα έδειξε ότι οι γυναίκες που παίρνουν μέρος σε αυτού του είδους τις επιχειρήσεις, είναι γυναίκες που τα παιδιά τους έχουν μεγαλώσει. Ο λόγος που τις οδηγεί σε αυτή την επιλογή, είναι φυσικά η κοινωνικοποίηση τους, αφού περιορίστηκε η απασχόληση τους στο σπίτι και η απόκτηση συμπληρωματικού εισοδήματος. Βέβαια, η εκτός οικογενειακού περιβάλλοντος αμειβόμενη εργασία δε κατόρθωσε να αλλάξει τους παραδοσιακούς ρόλους των μελών της αγροτικής οικογένειας. Έτσι οι γυναίκες εκτός από την εργασία τους, έχουν και τη φροντίδα του νοικοκυριού, για την οποία δε δέχονται καμία βοήθεια από τον άντρα. Εκτός όμως από αυτό, οι γυναίκες είτε ως κάτοχοι μικρών αγροτικών επιχειρήσεων είτε ως αρχηγοί αγροτικών εκμεταλλεύσεων δε παίρνουν επιχειρηματικές αποφάσεις μόνες τους παρά μόνο σε συνεργασία με τους συζύγους τους. Ελάχιστες περιπτώσεις που η γυναίκα λαμβάνει μόνη της αποφάσεις για την επιχείρηση, είναι περιπτώσεις «εξ ανάγκης» λόγω χηρείας ή λόγω πολυδραστηριότητας του συζύγου.

Είναι λοιπόν φανερό ότι ο άντρας φαίνεται πιο ικανός να κάνει επαφές και να κλείσει συμφωνίες με προμηθευτές και εμπόρους. Τα πράγματα είναι χειρότερα, όταν η γυναίκα εργάζεται στην οικογενειακή επιχείρηση ή στην επιχείρηση του άντρα της. Αν και ο χρόνος εργασίας της ξεπερνά κατά πολύ αυτόν του άντρα της και αν και πολλές από αυτές είναι υποχρεωμένες να εκτελούν εργασίες που υπερβαίνουν

κατά πολύ τη φυσική τους ικανότητα και τέλος αν και είναι σημαντικές για την οικογενειακή ευμάρεια και την οικονομική ανάπτυξη της αγροτικής περιοχής, ωστόσο η συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων είναι περιορισμένη και σχεδόν ανύπαρκτη. Οι γυναίκες νιώθουν αδύναμες να αναλάβουν πρωτοβουλίες μόνες τους. Μόνο στους γυναικίους αγροτικούς συνεταιρισμούς οι γυναίκες ανάλαβαν πρωτοβουλίες και αυτό συνέβη επειδή συνεργάστηκαν όλες μαζί.

Παρόλο που το μορφωτικό επίπεδο της γυναίκας της υπαίθρου έχει ανυψωθεί, παρόλο που συμμετέχει περισσότερο στη κοινωνική ζωή η ελάχιστη συμμετοχή της στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, στα συλλογικά όργανα των αγροτών καθώς και στα όργανα τοπικής αυτοδιοίκησης είναι υπαρκτή και φυσικά υπεύθυνη για τη ποιότητα της ζωής της σημερινής γυναίκας. Η έλλειψη ενδιαφέροντος των αγροτισσών να ασχοληθούν με τα κοινά έχει ως αποτέλεσμα να μην επιλύονται γυναικεία προβλήματα και γενικά να δυσχεραίνεται η προώθηση της ισότητας των δύο φύλων καθώς και η ανάπτυξη της περιοχής της. Τέλος, η συμμετοχή των γυναικών στα κοινά κρίνεται αναγκαία για την αναβάθμιση της υπαίθρου⁹¹.

Οι γυναίκες της υπαίθρου στην Ελλάδα αποτελούν περίπου το μισό του αγροτικού πληθυσμού και είναι μια σημαντική δύναμη που παίρνει μέρος στην παραγωγική διαδικασία και στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών. Ωστόσο το 76% περίπου των γυναικών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων απασχολούνται ως βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση. Αυτό σημαίνει ότι δεν αμείβονται, δεν έχουν ασφάλεια και δεν συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Το υπόλοιπο ποσοστό αναφέρεται σε γυναίκες αυτοαπασχολούμενες με ή χωρίς προσωπικό. Το 24% των γυναικών είναι αρχηγοί γεωργικής εκμετάλλευσης αλλά και αυτό πολλές φορές γίνεται για να εξυπηρετηθούν άλλοι σκοποί. Δηλαδή σε πολλές περιπτώσεις «δανείζει» η γυναίκα το όνομα της στο σύζυγο, όταν για κάποιο λόγο δεν επιτρέπεται στον ίδιο να χαρακτηριστεί ως κατά κύριο επάγγελμα αγρότης και να μπορεί να λάβει τις διάφορες επιδοτήσεις. Ενώ επίσης είναι και οι περιπτώσεις που ο άντρας απουσιάζει και η γυναίκα καλείται να αναλάβει το ρόλο του αρχηγού, όπως σε περιπτώσεις χηρείας, διάζευξης κ.τ.λ. (Επιχειρηματικότητα γυναικών, εκδόσεις Gutenberg)

Το κράτος στη προσπάθειά του να βοηθήσει την ύπαιθρο θέσπισε κάποιες πρωτοβουλίες που υποστήριζαν και ενίσχυαν τη δημιουργία νέων μικρών επιχειρήσεων στις αγροτικές περιοχές και προωθούσαν τη γυναικεία απασχόληση. Οι πρω-

---

⁹¹ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ Χ., 2004 «Οι συνθήκες της γυναικείας απασχόλησης», Αθήνα, εκδόσεις ΚΕΘΙ, σ. 41-43

τοβουλίες αυτές, τις οποίες προαναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ήταν :

- Η Πρωτοβουλία LEADER, η οποία συνέβαλλε στη προώθηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας στις λιγότερο ευνοημένες περιοχές της ελληνικής υπαίθρου.
- Η Κοινοτική Πρωτοβουλία NOW «Νέες Επαγγελματικές Ευκαιρίες για τις γυναίκες», η οποία χρηματοδοτούσε προγράμματα για την επαγγελματική κατάρτιση των αγροτισσών και γενικά των γυναικών που ζούσαν σε αγροτικές περιοχές.
- Η Κοινοτική Πρωτοβουλία INTERREG, μέσω της οποίας εφαρμόστηκαν κυρίως προγράμματα κατάρτισης για γυναίκες που ζουν σε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές και ασχολούνται με τη γεωργία, με σκοπό να αξιοποιήσουν τις δεξιότητες τους για την ανάπτυξη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών. (Επιχειρηματικότητα γυναικών, εκδόσεις Gutenberg)

Τέλος, ο ρόλος της γυναίκας της υπαίθρου και ιδιαίτερα της αγρότισσας εξακολουθεί και σήμερα να είναι σημαντικός τόσο μέσα στην οικογένεια, όσο και στη γεωργική εκμετάλλευση. Ειδικά, σήμερα με την οικονομική και τεχνολογική εξέλιξη καλείται να διαδραματίσει πιο υπεύθυνα και ενεργά το ρόλο της σε όλους τους τομείς. Η γυναίκα της υπαίθρου συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία της γεωργικής παραγωγής στην αύξηση του οικογενειακού εισοδήματος και συμβάλλει σημαντικά στην αγροτική αλλά και στην εθνική οικονομία.⁹²

5. Γυναικεία απασχόληση και τοπική ανάπτυξη

Είναι γεγονός και έχει αποδειχθεί μέσα από πολυάριθμες έρευνες ότι οι γυναίκες οι οποίες βρίσκονται στην αγορά εργασίας, συμβάλλουν στην ανάπτυξη της οικονομίας, η οποία συνεπάγεται με αύξηση της παραγωγής. Η οικονομική αυτή ανάπτυξη αύξηση επιδρά στην απασχόληση των γυναικών, τόσο άμεσα όσο και έμμεσα.

Άμεσα, η οικονομική ανάπτυξη επηρεάζει την γυναικεία απασχόληση με δύο τρόπους: (α) αυξάνοντας τον αριθμό των προς κάλυψη θέσεων, δηλαδή αυξάνοντας τη ζήτηση εργασίας και (β) διαφοροποιώντας τις απασχολήσεις, δηλαδή δημιουργώντας μία επαγγελματική ιεραρχία, η αυξανόμενη πολυπλοκότητα της οποίας συνδυάζεται με την αυξανόμενη εξειδίκευση. Έμμεσα, η οικονομική ανάπτυξη επηρεάζει τη γυναικεία απασχόληση, συντελώντας αποφασιστικά στην αύξηση των προϋποθέσεων και δυνατοτήτων εργασίας των γυναικών, όπως π.χ. βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, απόκτηση γνώσεων, εξάλειψη διακρίσεων κ.λ.π.⁹³.

---

⁹² ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ Χ., 2004 «Οι συνθήκες της γυναικείας απασχόλησης», Αθήνα, εκδόσεις ΚΕΘΙ, σ. 47-48

⁹³ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 13

Ακόμα και σήμερα η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα εξακολουθεί να είναι υψηλή. Κατά το 2001 το 25% του συνολικού εργατικού δυναμικού και το 32% του γυναικείου εργατικού δυναμικού ασχολούνται ακόμα με τη γεωργία. Πρόκειται όμως, για μια σημαντική μείωση, αφού τα ποσοστά το 1951 ήταν αντίστοιχα 48% και 42%.

Στο δευτερογενή τομέα, το ποσοστό του γυναικείου πληθυσμού κατά τα τελευταία σαράντα χρόνια, μένει ποσοτικά στάσιμο. Αλλά μένει και ποιοτικά πολύ χαμηλό, αν κρίνει κανείς από το πραγματικά χαμηλό εκπαιδευτικό τους επίπεδο. Αυτό είναι αξιοσημείωτο, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη η νεαρή ηλικία των γυναικών αυτών.

Τέλος ο τριτογενής τομέας παρουσιάζει αύξηση (κατά 194% μεταξύ 1951 και 1981). Ο τομέας απασχολεί το 27% των οικονομικά ενεργών γυναικών κατά το 1951, το 43% κατά το 1981 και το 50% κατά το 2002.

Συμπερασματικά, η οικονομική ανάπτυξη με την κοινωνικο-πολιτισμική ανάπτυξη με την οποία συνδέεται, συμβάλλει στην αύξηση του γυναικείου εργατικού δυναμικού. Η αύξηση αυτή συνοδεύεται από αύξηση του ποσοστού των γυναικών μεγαλύτερης ηλικίας, των έγγαμων οικονομικά ενεργών γυναικών, και από την άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου τους⁹⁴.

6. Η συμμετοχή της γυναίκας στην πολιτική

Από παλιά, η πολιτική έχει χαρακτηριστεί ότι αποτελεί ασχολία αντρική. Ένα ίσως από τα επιτεύγματα της γυναίκας θα είναι να κατορθώσουν οι γυναίκες να παύσουν να αποτελούν μειοψηφία στις Κυβερνήσεις, στη Βουλή, στα Διοικητικά Συμβούλια όλων των οργανώσεων επιστημονικών Σωματείων, Συνδικαλιστικών Συλλόγων, Εργατικών Σωματείων, κ.λ.π. με άλλα λόγια να μπορέσουν να έχουν μια υπεύθυνη θέση στη δημόσια ζωή του τόπου, να παίρνουν μέρος στις αποφάσεις του τόπου ή να κατέχουν θέσεις-κλειδιά. Όπως πριν από μερικές δεκαετίες, οι γυναίκες που δουλεύουν έξω από το σπίτι, ήταν η εξαίρεση, έτσι και η συμμετοχή τους στο συνδικαλισμό, στην πολιτική, αποτελεί εξαίρεση. Τα ωράρια που απαιτούνται για τη συμμετοχή του ατόμου στην πολιτική ή στο συνδικαλισμό, καθορίζονται από τους άνδρες και σπάνια συνδυάζονται με τις άλλες υποχρεώσεις των γυναικών (σπίτι, οικογένεια).

Τα γνωστά επιχειρήματα που χρησιμοποιούνταν από τους άνδρες για την απομάκρυνση των γυναικών από την άσκηση ορισμένων επαγγελμάτων, χρησιμοποιήθηκαν και επαναλαμβάνονταν με έμφαση. Πώς ήταν δυνατόν η γυναίκα, να μπορεί να έχει γνώμη για την πολιτική κατάσταση της χώρας και να μπορεί να εκφρά-

---

⁹⁴ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 14-15

σει τη θέλησή της; Πώς ήταν δυνατόν η γυναίκα, να μπορέσει να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους της στη Βουλή; Πώς θα μπορούσε να επιβάλει τη γνώμη της;

Άλλωστε η συμμετοχή στην πολιτική ή στο συνδικαλισμό, προϋποθέτουν ορισμένα προσόντα, που κατά κανόνα, κατά τη γνώμη των ανδρών, στερούνται οι γυναίκες (όπως πλήρη πληροφόρηση για τα οικονομικά θέματα, ευχέρεια λόγου, ετοιμότητα στις απαντήσεις, πειστικότητα, αυτοπεποίθηση, κρίση κ.ά.). Εξάλλου, ο ρόλος του πολιτικού ή συνδικαλιστή δε συμβιβάζεται με τους κύριους ρόλους των γυναικών, δηλαδή της νοικοκυράς, μητέρας και συζύγου.

Πιστεύεται επίσης, ότι η πολιτική δημιουργεί ένα αντρικό χαρακτήρα στη γυναίκα και αυτό μπορεί να την εξυψώνει πνευματικά, όμως σαν γυναίκα τη μειώνει. Πολλοί άνδρες αισθάνονται άσχημα μπροστά σε μια έξυπνη γυναίκα, γιατί αμέσως τους δημιουργούνται συναισθήματα φόβου για τη δική τους υπεροχή. Ποτέ δεν συγχωρούν τη γυναικεία υπεροχή, γιατί αυτόματα καταργεί την αντρική. Παράλληλα, στη έξυπνη γυναίκα, δίνουν τα χαρακτηριστικά της ψυχρής και απαθούς. Έτσι, η γυναίκα πολλές φορές, χρησιμοποιεί το καλό της μυαλό, σε περιπτώσεις που ο άνδρας δεν μπορεί να το αντιληφθεί, γιατί έχει καταντήσει γι' αυτήν «μειονέκτημα».

Για όλους αυτούς τους λόγους η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική δεν ήταν μια εύκολη υπόθεση. Παρατηρείται λοιπόν ότι πριν από τον 20^ο αιώνα, η συμμετοχή τους στην πολιτική ήταν σχεδόν ανύπαρκτη.

Δυστυχώς η κοινωνία μας είναι πατριαρχική και κατά συνέπεια ρατσιστική, σε ότι αφορά τα δύο φύλα, και την κατανομή εξουσίας, παρ' όλη τη γνώση και την πρόοδο που σημειώθηκαν στο δεύτερο ήμισυ του αιώνα μας⁹⁵.

Οι πόρτες για την είσοδό τους στην πολιτική άνοιξαν το 1869 στην Πολιτεία Ουαϊόμινγκ των Η.Π.Α. Αλλά και στη χώρα μας η ιστορία για την κατάκτηση των πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών δεν ήταν καθόλου εύκολη. Για πρώτη φορά δόθηκε δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες με το Προεδρικό Διάταγμα του 1930 που έδινε το δικαίωμα στις γυναίκες να ψηφίζουν μόνο στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές και έθετε όρους συμμετοχής στις γυναίκες, ενώ δεν απαιτούσε τους αντίστοιχους από τους άνδρες. Έπρεπε λοιπόν οι Ελληνίδες για να ψηφίζουν, να έχουν συμπληρώσει το 30ο έτος της ηλικίας τους και να γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση. Στη συνέχεια αναγνώρισε το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες χωρίς να απαιτεί τις παραπάνω προϋποθέσεις, δηλαδή κάτω από τις ίδιες προϋποθέσεις με τους άνδρες. Μόλις το 1949, με το νόμο 949, απέκτησαν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι.

---

⁹⁵ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 22-24

Το δικαίωμα του «εκλέγειν» στις δημοτικές εκλογές είχαν όσες γυναίκες έχουν συμπληρώσει το 21ο έτος της ηλικίας τους και όσες έχουν συμπληρώσει το 25ο είχαν το δικαίωμα του «εκλεγείν» σε όλα τα δημοτικά και κοινοτικά αξιώματα. Επίσης το 1952 ο νόμος 2159 έδωσε στις γυναίκες το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλεγείν στις βουλευτικές εκλογές, κατέστησε μάλιστα υποχρεωτική την εγγραφή στους εκλογικούς καταλόγους και τη συμμετοχή στην ψηφοφορία, με ποινικές κυρώσεις για την παράληψη. Έτσι πραγματοποιήθηκε τυπικά η εξίσωση, παρά το γεγονός ότι, στις βουλευτικές εκλογές που ακολούθησαν τη θέσπιση του νόμου, η συμμετοχή υποψηφίων γυναικών ήταν περιορισμένη στο ελάχιστο⁹⁶.

Όπως, λοιπόν, γίνεται φανερό, η γυναίκα έχει αποκτήσει σχεδόν ίσα δικαιώματα, όπως και ο άνδρας. Και λέμε «σχεδόν» γιατί παρά τη ριζική αλλαγή της νομικής θέσεως της γυναίκας, που σημειώθηκε τα τελευταία χρόνια, δεν έχουν εκλείψει εντελώς οι σχετικές διακρίσεις ανάμεσα στα δύο φύλα. Διακρίσεις, που όσο κι αν είναι περιορισμένες δεν παύουν να καθιστούν, κατά κάποιο τρόπο, μειονεκτική τη θέση της γυναίκας στο δημόσιο βίο.

Στην Ελλάδα είναι πολύ μικρή η συμμετοχή της γυναίκας στην πολιτική, σε σημείο που μπορούμε να μιλάμε για απουσία της Ελληνίδας από την πολιτική ζωή της χώρας.

Η συμμετοχή όμως, θα πρέπει να είναι ισότιμη, όπως άλλωστε αυτό επιβάλλεται και σε όλους τους τομείς, ώστε και οι γυναίκες και οι άνδρες, να δίνουν τον καλύτερο τους εαυτό και να συμβάλουν για την καλύτερη τύχη του κοινωνικού συνόλου.

Στην λίστα των Ηνωμένων Εθνών για την ανάμειξη των γυναικών στα κοινά η Ελλάδα κατέχει την 69η θέση και είναι πίσω από πολλές ισλαμικές χώρες ή ακόμα χώρες του τρίτου κόσμου. Η συμμετοχή των γυναικών στο Κοινοβούλιο της Ελλάδος βρίσκεται στην τελευταία θέση της Ε.Ε. με 6%.

Στο Δικαστικό Κλάδο, όλο και περισσότερο σπάζει η παράδοση, όλο και περισσότερες γυναίκες εισχωρούν στο επάγγελμα. Στις ανώτερες θέσεις βέβαια όπως συνήθως, και εδώ ακόμη πιο έντονα, η γυναίκα «λάμπει» με την απουσία της! Καμιά γυναίκα Πρόεδρος Αρείου Πάγου ή Εισαγγελέας Αρείου Πάγου, Αρεοπαγίτης, κ.λπ.

Ελάχιστες παρουσιάζονται ως υποψήφιες βουλευτίνες είτε ως υποψήφια μέλη Διοικητικών Συμβουλίων και κατά συνέπεια εκλέγονται ελάχιστες. Μια πραγματικότητα που ισχύει σε όλες τις χώρες του κόσμου, ανεξάρτητα από τη γεωγραφική

---

⁹⁶ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 25

τους θέσει, ή το πολιτικό σύστημα.

Αντίθετα υπάρχουν αρκετές Πρωτοδικές και όσο κατεβαίνουν οι βαθμίδες όλο και πιο πολύ αυξάνει ο γυναικείος αριθμός. Στους Ειρηνοδίκες, οι γυναίκες όχι απλά συμμετέχουν, αλλά αποτελούν και την πλειοψηφία σε σύγκριση με τους άνδρες. Παρόμοια είναι η συμμετοχή των γυναικών στα Διοικητικά Δικαστήρια. Στις ανώτερες βαθμίδες δεν συναντιέται καμιά γυναίκα ενώ στις κατώτερες αποτελούν την πλειοψηφία. Η πρώτη γυναίκα Ειρηνοδίκης διορίστηκε το 1956 και ήταν η Οδέττη Κοντοπρία – Κουγιουμτζόγλου, η δε πρώτη γυναίκα πρωτοδίκης ήταν η Άννα Αθανασιάδου το 1959. Στο Συμβούλιο Επικράτειας επίσης ο αριθμός των γυναικών που διορίζονται τα τελευταία χρόνια με το βαθμό του Εισηγητή συναγωνίζεται αισθητά τον αριθμό των ανδρών. Η πρώτη γυναίκα που διορίστηκε ήταν η Πηνελόπη Αθανασοπούλου το 1958.⁹⁷

Όσον αφορά τους δικηγόρους, οι σημερινές γυναίκες πτυχιούχοι της Νομικής γίνονται πια δικηγόροι χωρίς να συναντούν κοινωνικές προκαταλήψεις. Τα επιχειρήματα ότι η «φύση» της γυναίκας την εμποδίζει στους αγώνες και στις δυσκολίες του Δικαστηρίου αρχίζουν να εξαλείφονται. Οι γυναίκες σταδιοδρομούν ως δικηγόροι, όχι μόνο στα μεγάλα αστικά κέντρα, αλλά και στα μικρά. Οι συμβολαιογράφοι από την άλλη πλευρά είναι κατά πλειοψηφία γυναίκες στους περισσότερους συλλόγους.

Για να μπορέσουν οι γυναίκες να διεισδύσουν και να αρχίσουν να προωθούνται, θα πρέπει να υποχωρήσει εκείνη η ανδροκρατούμενη ισχυρογνωμοσύνη. Θα πρέπει τα κόμματα να συμπεριλάβουν, σαν μέλη, γυναίκες ώστε να μπορέσουν να δείξουν τις ικανότητές τους, και σε μελλοντικές εκλογές να επιλεγούν περισσότερες και να υπάρξει μία ισάξια συμμετοχή εκπροσώπων του γυναικείου φύλου στη Βουλή, όπου θα ασχοληθεί με τα προβλήματα των γυναικών, που αν δεν είναι πιο πολλά, είναι ίδια με τα προβλήματα των άλλων ανθρώπων.

7. Η μειονεκτική θέση της γυναίκας στην εργασία

Το θέμα «επιχειρηματικότητα» αποτελεί ένα από τα πλέον σημαντικά στον σχεδιασμό πολιτικής για προώθηση της απασχόλησης. Σε επίπεδο πολιτικής, παρατηρείται έξαρση του ενδιαφέροντος για την αντιμετώπιση της περιορισμένης συμμετοχής των γυναικών στην επιχειρηματική δραστηριότητα. Στόχο αποτελεί η λήψη μέτρων για τη διευκόλυνση και ενθάρρυνση των γυναικών στο ξεκίνημα μιας επιχείρησης.

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες έχει ενισχυθεί πολύ η συμμετοχή των γυναικών

---

⁹⁷ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 27-28

στην αγορά εργασίας, αλλά και στη διοίκηση και την ιδιοκτησία επιχειρήσεων. Μετά τη μαζική συμμετοχή των γυναικών στον εργατικό πληθυσμό που έλαβε χώρα κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και συνεχίστηκε στις επόμενες δεκαετίες της μαζικής παραγωγής και της γιγάντωσης των επιχειρήσεων, ήρθε η σειρά τους να προχωρήσουν σε περισσότερο δυναμικές και υπεύθυνες δραστηριότητες, όπως είναι και οι επιχειρηματικές. Η συμμετοχή της γυναίκας επιχειρηματία ενισχύθηκε από τη μορφή της νέας τεχνολογίας που μείωσε τον αριθμό των ενδιάμεσων τεχνικών στελεχών και από την αλματώδη ανάπτυξη του τομέα παροχής υπηρεσιών.

Πληθώρα εμπειρικών μελετών που πραγματοποιήθηκαν, αναφέρουν ότι στο μέγεθος της γυναικείας επαγγελματικής απασχόλησης επιδρούν, τόσο ενδογενείς παράγοντες, όπως επίπεδο εκπαίδευσης, βαθμός εξειδίκευσης, κοινωνική προέλευση, θέση στο επάγγελμα κ.λπ., όσο και εξωγενείς παράγοντες, όπως συνθήκες της αγοράς εργασίας, αριθμός και ηλικία παιδιών των γυναικών, αντιλήψεις, νοοτροπίες και στερεότυπα που επικρατούν στην κοινωνία.

Οι νέες γυναίκες στην Ελλάδα, με υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, αρχίζουν σταδιακά να καταλαμβάνουν επιτελικές θέσεις και σύμφωνα με δειγματοληπτική έρευνα, το 15% των ελληνικών επιχειρήσεων διοικείται πλέον από γυναίκες. Το πρόβλημα είναι ότι η ελληνική κοινωνία δύσκολα αναγνωρίζει την επαγγελματική επιτυχία των γυναικών⁹⁸.

Η θέση της εργαζόμενης Ελληνίδας δεν έχει ακόμα πλήρως καθοριστεί στα σημερινά κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα του ελληνικού χώρου. Εξακολουθούν να υπάρχουν πολλές αμφισβητήσεις ως προς τις ικανότητές της, την αξία της, καθώς και τη συμμετοχή της στην παραγωγή. Το πιο σημαντικό είναι ότι η ίδια αμφιβάλλει. Αίτημα και στόχος της: να απελευθερωθεί από τα πατροπαράδοτα δεσμά, τις ταπεινωτικές διακρίσεις και τη ντροπή ότι είναι γυναίκα. Όμως, πάνω απ' όλα να ελευθερωθεί από τον ίδιο της τον εαυτό, που είναι δεμένος με προλήψεις, προκαταλήψεις, συνήθειες, και ύστερα να θέσει το πρόβλημά της και να προσπαθήσει να γίνει αντιληπτό από τους συνανθρώπους της.

Πρόβλημά της, η οικονομική και επαγγελματική επανεκτίμηση της γυναικείας εργασίας. Ακόμα, ποιο είναι το πνευματικό της επίπεδο και πώς μπορεί η γυναίκα να το ανεβάσει περισσότερο. Ποιοι είναι οι στόχοι της, τί έχει πετύχει μέχρι τώρα, που μπορεί να φτάσει και αν έχει ανάλογα προσόντα με τον άνδρα.

Είναι αλήθεια ότι οι γυναίκες σε ολόκληρο τον κόσμο, δε συμμετέχουν σε

---

⁹⁸ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 34-35

όλους τους τομείς της επαγγελματικής δραστηριότητας, ούτε σε όλη την κλίμακα της ιεραρχίας, κι αυτό είναι εναντίον της κοινωνίας που απασχολεί κατά κύριο λόγο άνδρες, γιατί δε θεωρεί τη γυναίκα ικανή, ενώ η γυναίκα είναι εκείνη που γεννά και μεγαλώνει τους αυριανούς πολίτες, τους κυβερνήτες της χώρας που θα θεσπίσουν διατάξεις για να εξακολουθούν να κρατούν δέσμια των ανδρικών προκαταλήψεων τη γυναίκα.

Έτσι, πολλές φορές οι γυναίκες, εξαντλούν τη δράση και τις ικανότητές τους, σε εργασίες που τους φέρνουν ανία, πλήξη, αδιαφορία και μαρασμό. Πρόκειται για εργασίες που δεν διαθέτουν κανένα κοινωνικό γόητρο, είναι κακοπληρωμένες, κουραστικές και πολλές φορές και επικίνδυνες.

Παρ' όλα αυτά διαμορφώνεται μια νέα οικονομική κατάσταση που οδηγεί σε άριστες μελλοντικές προβλέψεις, αφού με τη συμμετοχή της γυναίκας στο εργατικό δυναμικό, οδηγηθήκαμε σε ανάπτυξη και πρόοδο. Ο αριθμός των γυναικών που εισέρχονται στην αγορά εργασίας προσδιορίζει τη δομή της οικονομίας με δύο κυρίως τρόπους: α) Με την αύξηση του εργατικού δυναμικού και άρα των αποθεμάτων για οικονομική ανάπτυξη και β) Με την στήριξη κλάδων στους οποίους οι άνδρες αποφεύγουν να εισέλθουν ή από τους οποίους αποχωρούν.⁹⁹

Αλλά και η ίδια ωφελήθηκε. Ανέβηκε κοινωνικά και πνευματικά, κατανοώντας όλο και περισσότερο και καλύτερα το ρόλο της στην κοινωνία, καθώς επίσης νιώθει την ανάγκη να αγωνιστεί για την κατάργηση των διακρίσεων εις βάρος της και για την ανάπτυξη της χώρας της.

Τελευταία, συντελείται κάποια πρόοδος. Κυρίως οι νεώτεροι, αντιλαμβάνονται περισσότερο ότι είναι σωστό, να υπάρξει ένας δίκαιος καταμερισμός μέσα στην οικογένεια, ώστε να εξασφαλίζεται η καλή της λειτουργία και να δίνεται η δυνατότητα στη γυναίκα να προχωρήσει στην επαγγελματική της δραστηριότητα.

Επίσης, αισιόδοξο είναι ότι, χρόνο με το χρόνο, όλο και πιο πολλά κορίτσια εισάγονται στις πανεπιστημιακές σχολές. Η αναλογία επιστημόνων γυναικών είναι μία στους τέσσερις άνδρες. Η μόρφωση και η ειδίκευση θα φέρουν την κοινωνική της καθιέρωση.

8. Φύλο και απασχόληση

Μπορεί σε όλους τους πολιτισμούς είτε αυτοί αφορούν την Αρχαία Ελλάδα, είτε την Κίνα, είτε την Ινδία, είτε τη Ρώμη, είτε το Βυζάντιο, είτε το Μεσαίωνα, είτε

---

⁹⁹ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 37

την Αναγέννηση να «έλαμψαν» και κάποιες γυναικείες προσωπικότητες να γέμισαν κάποιες σελίδες του βιβλίου της ιστορίας, όμως, η αλήθεια είναι, ότι αυτές οι γυναικείες μορφές είναι τόσο λίγες που δεν κατόρθωσαν να ανατρέψουν το παγκόσμιο καθεστώς της ανισότητας των δύο φύλων.

Για πολλούς αιώνες, οι άνθρωποι πίστευαν πως είναι μοιραίο η γυναίκα να βρίσκεται σε μειονεκτική θέση, αφού προορίζεται από την ίδια τη φύση για την αναπαραγωγή και συνεπώς δεν έχει τις σωματικές και πνευματικές δυνατότητες που απαιτούν η δημόσια ζωή, η επιστήμη και οι επιχειρήσεις.

Στη σημερινή εποχή όμως, οι ανάγκες της παραγωγής έφεραν κάποιες αλλαγές. Η γυναίκα δε μένει στο σπίτι (μία στους τρεις εργαζόμενους είναι γυναίκα), συμμετέχει στην παραγωγή, αλλά οι κοινωνικές διακρίσεις στα δύο φύλα, η ανισότιμη μεταχείριση στη μόρφωση και στη δουλειά, η ανειδίκευτη εργασία της γυναίκας δεν παύουν σήμερα και δε θα πάψουν για πολύ καιρό ακόμα να αποτελούν μία θλιβερή πραγματικότητα.

Η κοινωνική ανισότητα των δύο φύλων, καθώς και οι ειδικότερες μορφές με τις οποίες αναπαράγονται οι «γυναικείες» και οι «ανδρικές» εργασίες, είναι αρκετά γνωστές σε ό,τι αφορά τα περιεχόμενα και τις συνέπειές τους. Τόσο απέναντι στις σπουδές και την εξειδίκευση όσο και απέναντι στις δυνατότητες εργασίας ή κοινωνικής ανόδου, η θέση των γυναικών είναι (και προβλέπεται να είναι) δυσμενέστερη από εκείνη των ανδρών.

Παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται τόσο σε Ευρωπαϊκό, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο για την προώθηση της ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς της ζωής, εν τούτοις αυτό δεν έχει επιτευχθεί μέχρι σήμερα σε καμιά χώρα του κόσμου.

Οι εργασίες που οι γυναίκες επιλέγουν ή αναγκάζονται να κάνουν έξω από το σπίτι, τόσο σε παλαιότερες εποχές όσο και σήμερα, ιεραρχούνται και αξιολογούνται με κριτήρια διαφορετικά απ' ότι για τους άνδρες που κάνουν την ίδια εργασία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η γυναικεία συμβολή στην παραγωγή συνεχώς να υποβαθμίζεται με αποτέλεσμα η παραδοσιακή σχέση μεταξύ ανειδίκευτων ατόμων διαφορετικού φύλου να αντικατασταθεί από τη σχέση μεταξύ «ειδικευμένου» άνδρα και «ανειδίκευτης» γυναίκας.¹⁰⁰

Οι διακρίσεις σε βάρος των γυναικών αφορούν: διακρίσεις στην αμοιβή, στους κλάδους που απασχολούνται και στις εργασίες που κάνουν. Τα επαγγέλματα που είναι «βοηθητικά» και έχουν κάποια υπευθυνότητα ή έχουν χαρακτήρα ρουτίνας

---

¹⁰⁰ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 41-42

αλλά δεν προσφέρουν καμιά προώθηση ή εξέλιξη, παραμένουν στις γυναίκες. Ενώ τα επαγγέλματα που αποδίδουν λεφτά ή προνόμια παραμένουν στα χέρια των ανδρών.

Επίσης, όλες οι ανώτερες και σημαντικές θέσεις είναι για τους άνδρες, για τις γυναίκες προβλέπονται εργασίες δευτερεύουσας σημασίας όπως και άλλες που παρέχουν τις κατώτερες αμοιβές, έχουν λιγότερη επαγγελματική ασφάλεια, μικρότερες δυνατότητες προαγωγής και εξέλιξης και που δεν απαιτούν εξειδίκευση. Αυτό την μειώνει σαν άνθρωπο και σαν εργαζόμενο άτομο. Πρόκειται για το ζήτημα των χειρότερων συνθηκών εργασίας που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες, συνθηκών στις οποίες περιλαμβάνεται η μειωμένη δυνατότητα επαγγελματικής προόδου, προαγωγής.

Μπορούμε μάλιστα να ισχυρισθούμε ότι η συχνότητα προαγωγής τους μειώνεται όσο η επαγγελματική βαθμίδα είναι ανώτερη. Λαμπρό παράδειγμα αποτελεί η Ελληνική Δημόσια Διοίκηση, που προσελκύει μεγάλο αριθμό γυναικών υψηλής μόρφωσης. Όπως προκύπτει από στατιστικές του Υπ. Προεδρίας, ενώ οι γυναίκες αποτελούν ήδη από την δεκαετία του 1970 πάνω από το 1/3 των εργαζομένων στις Δημόσιες Υπηρεσίες, το ποσοστό των γυναικών παραμένει κάτω του 5% μεταξύ των Γεν. Διευθυντών.

Η εισοδηματική ανισότητα που επικρατεί μεταξύ των ανδρών και των γυναικών, δεν εμφανίζεται μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε άλλες χώρες, μεταξύ των οποίων είναι και η Αυστραλία. Σε μία αυστραλιανή αγροτική κοινότητα, εξετάζεται η οικονομική ανισότητα μεταξύ των ανδρών και των γυναικών, η οποία βιώνεται σε μεγάλο βαθμό από τις γυναίκες. Οι εισοδηματικές συγκρίσεις στους άνδρες και στις γυναίκες, μέλη του πληρωμένου εργατικού δυναμικού, φαίνεται να επιβαρύνει κατά πολύ τις γυναίκες. Το εισόδημα των συγκεκριμένων γυναικών παρουσιάζεται κατώτερο από το αντίστοιχο των ανδρών καθώς επίσης οι γυναίκες με τα ίδια προσόντα με τους άνδρες, κερδίζουν πολύ λιγότερα χρήματα.

Όσο πιο παραδοσιακή είναι μια κοινωνία, τόσο πιο έντονη η διαφοροποίηση της απασχόλησης σε ανδρική και γυναικεία. Η διαφοροποίηση αυτή σημαίνει την συγκέντρωση των γυναικών σε ορισμένους κλάδους απασχόλησης, στους οποίους και αποτελούν την πλειονότητα.

Η χώρα μας εξακολουθεί να εμφανίζει ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά γυναικείας απασχόλησης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με μια απόκλιση άνω των 10 ποσοστιαίων μονάδων του μέσου κοινοτικού όρου (περίπου 44% έναντι 55% των άλλων μελών).

Ταυτόχρονα, οι ανισότητες λόγω φύλου, είναι εμφανείς σε όλο το εύρος

της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης της χώρας, ενώ ιδιαίτερα στην αγορά εργασίας, στην επιχειρηματικότητα καθώς και στη συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης των αποφάσεων της χώρας, οι ανισότητες αποκτούν ακόμη μεγαλύτερες διαστάσεις.

Οι διακρίσεις λόγω φύλου, αναπαράγουν φαινόμενα αποκλεισμού και φτώχειας, τα οποία οδηγούν στην κοινωνική περιχαράκωση και στην αποκοπή από τον κοινωνικό και παραγωγικό ιστό της χώρας, ενός μεγάλου τμήματος του γυναικείου πληθυσμού, με οδυνηρά για αυτό αποτέλεσμα¹⁰¹.

Από τον 19ο αιώνα και ιδιαίτερα τον 20^ο αιώνα γίνονται τεράστια βήματα, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν οι όροι για σημαντικές προσπάθειες για ισότητα στις σχέσεις των δύο φύλων. Μέχρι τα μέσα του περασμένου αιώνα οι άνδρες είχαν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Εκείνοι μόνο μπορούσαν να αποκτούν, να κληροδοτούν και να κληρονομούν περιουσίες.

Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και τη βιομηχανική επανάσταση, με την έξοδο της γυναίκας από το σπίτι, αρχίζουν οι μεγάλες αλλαγές. Η βιομηχανική ανάπτυξη μειώνει τη σημασία της αντρικής μυικής υπεροχής. Η γενίκευση της εκπαίδευσης καταρρίπτει το μύθο της πνευματικής κατωτερότητας της γυναίκας και η αμειβόμενη επαγγελματική απασχόλησή της αρχίζει να της δημιουργεί την αίσθηση της ανεξαρτησίας.

Η εργασία της γυναίκας έξω από το σπίτι φέρνει αλλαγές στη στάση του άνδρα και στη θέση της γυναίκας. Η γυναίκα, αφού κατάκτησε το δικαίωμα να εργαστεί και διαρκώς να απλώνεται σε επαγγέλματα, που θεωρούνταν καθαρά ανδρικά, τώρα πια δε ζητά να εργάζεται, αλλά και διεκδικεί το δικαίωμα της σταδιοδρομίας, της φιλοδοξίας να διακριθεί, να δημιουργήσει.

Οι γυναίκες διεκδικούν ολοένα και περισσότερη ελευθερία. Με την παρουσία τους στην αγορά εργασίας, η γυναικεία εργατική δύναμη έχει γίνει «ορατή», από «αόρατη» και δευτερεύουσα που ήταν, αφού κάποιοι κλάδοι της οικονομίας, κάποιες θέσεις εργασίας και κάποια επαγγέλματα, καθίστανται πλέον γυναικεία. Οι άνδρες, ενώ λογικά δέχονται την ισότητα ψυχολογικά νιώθουν απειλημένοι.

Οι γυναίκες μάχονται για περισσότερη ισότητα και οι άνδρες απωθούν αυτήν την καινούρια τάση υπεροχής της γυναίκας. Οι γυναίκες με συσσωρευμένη πικρία αιώνων, πολλές φορές δημιουργούν την εντύπωση ότι δεν μάχονται για ισότητα, αλλά για επιβολή και οι άνδρες νιώθουν απειλημένοι και ανασφαλείς.

---

¹⁰¹ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 43-44

Η γυναίκα, χρόνο με το χρόνο, ξεπερνά τις διάφορες δυσκολίες και ενδυναμωμένη βαδίζει για να ολοκληρώσει τους στόχους της. Η σημερινή Ελληνίδα αισθάνεται απελευθερωμένη, έτοιμη να «βρει τον εαυτό της», να στηριχτεί μόνο στον εαυτό της, και αγωνίζεται να βρει το δρόμο της μέσα από δυσκολίες και διακρίσεις που την αφορούν. Η προσπάθειά της είναι να ξεπεράσει τη μειονεκτική θέση, που την ξεχωρίζει από τον άνδρα και αφού γίνει ισότιμη με εκείνον να διεκδικήσει τις ίδιες ευκαιρίες, για την περαιτέρω εξέλιξή της στην επαγγελματική της σταδιοδρομία. Σ' αυτό έχουν πειστική θέση οι οικονομικοί λόγοι. Για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις ανάγκες διαβίωσής της ή να συνεισφέρει στην οικογένεια, προκειμένου να ανακουφίσει το σύζυγο από οικονομικό αδιέξοδο.

Ακόμα, εργάζεται για την κατοχύρωση της αξιοπρέπειάς της, που εξασφαλίζεται με την κοινωνική και οικονομική ανεξαρτησία. Πολλές γυναίκες με την επαγγελματική απασχόληση, ικανοποιούν τις φιλοδοξίες για την πραγμάτωση της προσωπικότητάς τους, που ολοκληρώνει η πολύπλευρη συμμετοχή τους σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας.¹⁰²

Η επιθυμία της γυναίκας να ολοκληρώσει την προσωπικότητά της είναι συγχρόνως και η αναζήτηση αναγνώρισης από την κοινωνία του αντικειμενικού-επιδικώμενου ρόλου της γυναίκας του ισότιμου με τον ανδρικό.

Με ισοτιμία στις ευκαιρίες και ισότητα με τον άνδρα, η γυναίκα:

- μπορεί να αποφασίσει να μορφωθεί, να σπουδάσει ή ν' αναδειχθεί στην εργασία της, αντί να είναι μόνο μητέρα
- μπορεί να αποφασίσει να ακολουθήσει η ίδια μια καριέρα, αντί να προωθεί τον άνδρα της να κάνει καριέρα και να υποτάσσεται σε αυτόν.

Με βάση τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, το 1985, οι γυναίκες έπαιρναν το 74% της αμοιβής των ανδρών συναδέλφων τους στο λιανικό εμπόριο, το 74% στη βιομηχανία ως εργάτριες, το 64% ως υπάλληλοι, το 74% στη βιομηχανία υφαντικών ειδών ως εργάτριες και το 68% ως υπάλληλοι. Το 1988 και με βάση τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, η αμοιβή των γυναικών στο λιανικό εμπόριο ήταν 76% και στη βιομηχανία το 67% (αύξηση δηλαδή της τάξης του 2-3%), ενώ στη βιομηχανία υφαντικών ειδών η αμοιβή των εργατριών είχε φθάσει το 85% των ανδρών (αύξηση 11%).¹⁰³

Οι σύγχρονες γυναίκες ζητούν την απελευθέρωσή τους από τα οικογενειακά και κοινωνικά δεσμά, που τους επιβάλλουν οι υπάρχουσες κοινωνικοοικονομικές δομές της πολιτείας τους. Την ζητούν, όπως ο κάθε καταπιεζόμενος και ανελεύθερος

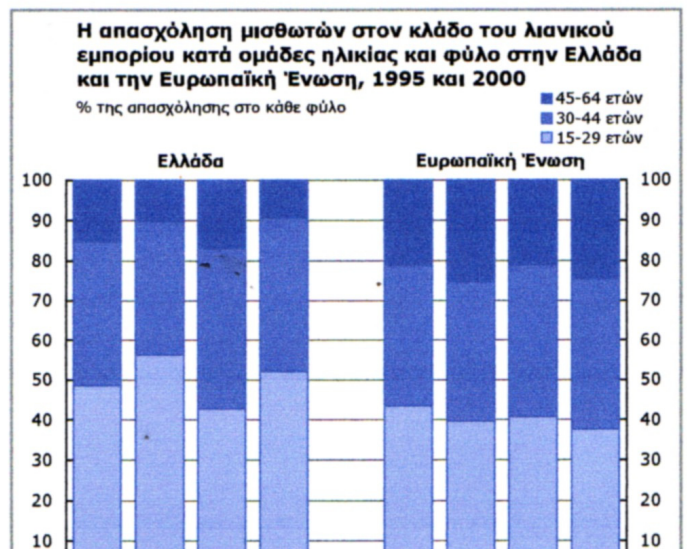
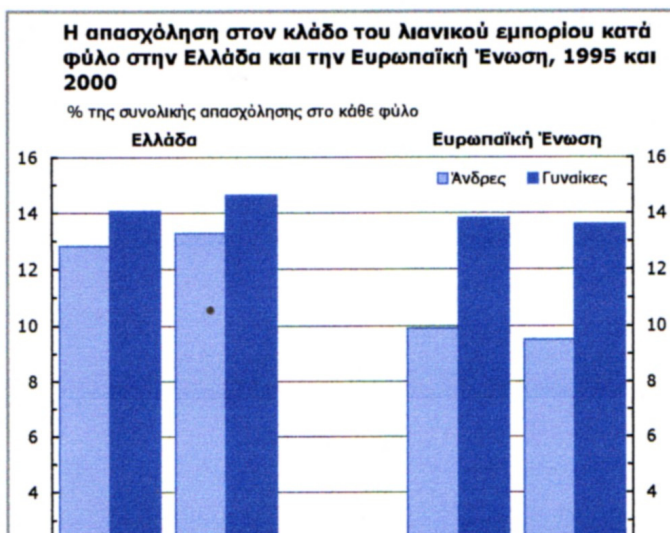
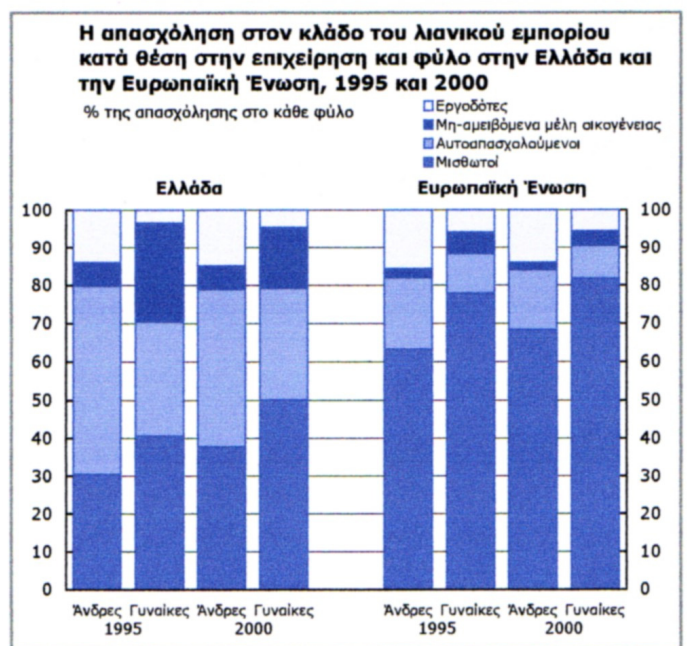
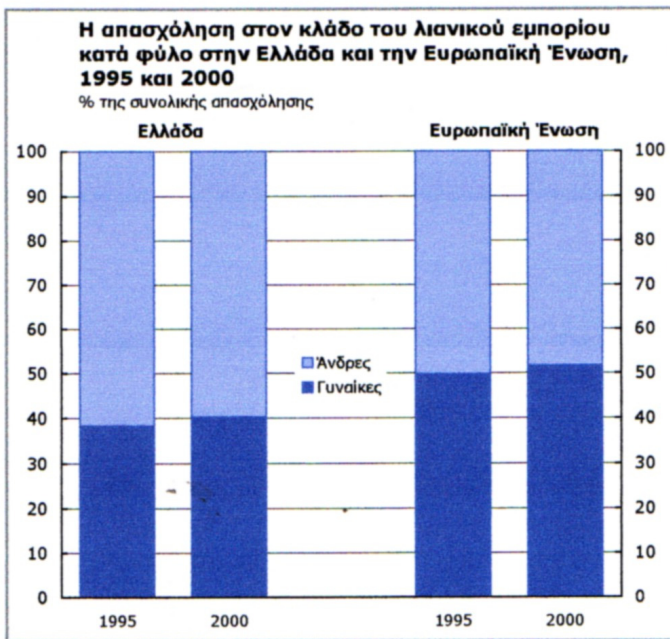
---

¹⁰² ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 43-44

¹⁰³ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 46

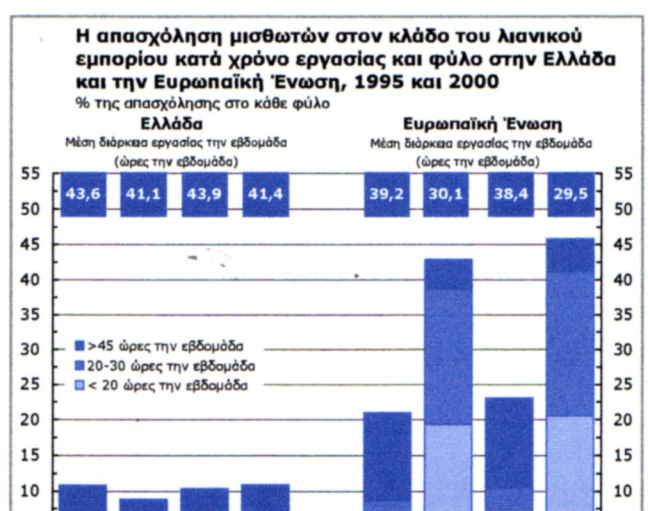
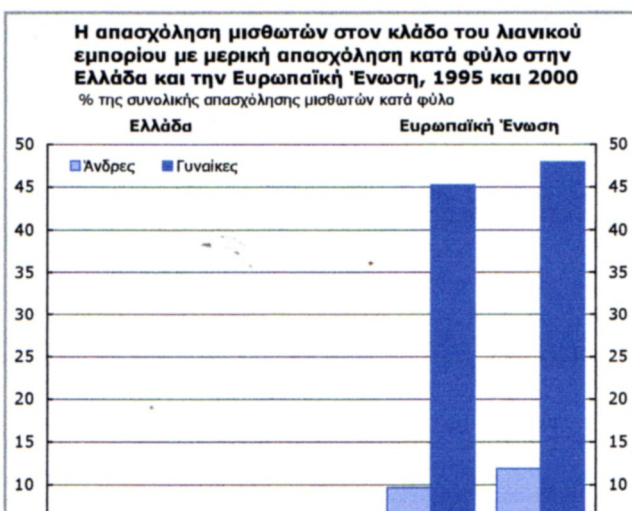
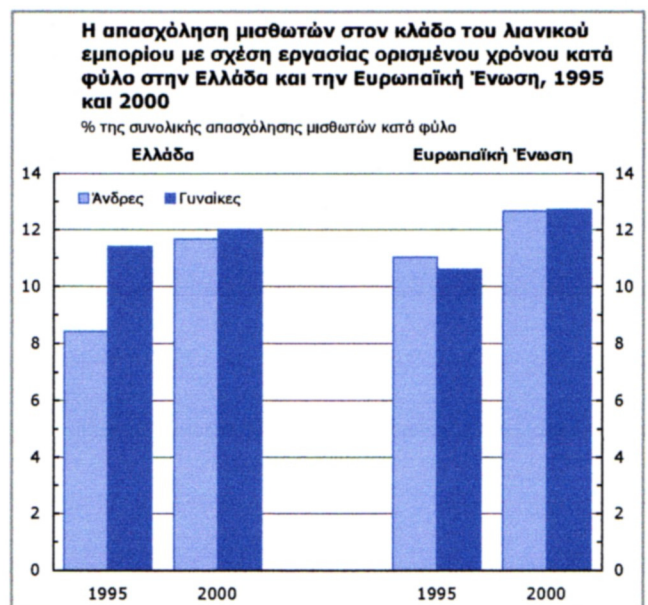
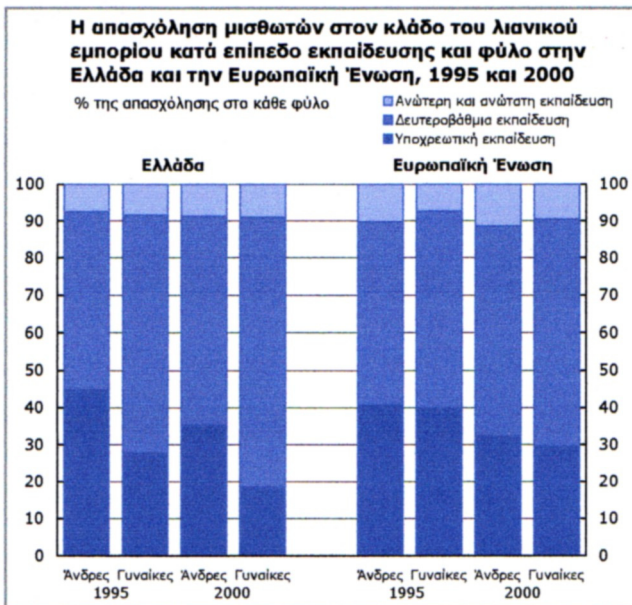
άνθρωπος που έχει ανάγκη να απελευθερωθεί από τα καταπιεστικά κοινωνικά στοιχεία. Θέλουν να βγουν έξω από το σπίτι, να ζήσουν τη ζωή της παραγωγικής διαδικασίας, δουλεύοντας με άλλους ανθρώπους, να δουν και να γνωρίσουν τον κόσμο, ν' αλλάξουν καθήκοντα και να αποκτήσουν επιτέλους οικονομική ανεξαρτησία που τόσα χρόνια αγωνίζονται γι' αυτήν. Να μην εξαρτάται η παραμικρή τους κίνηση από το πορτοφόλι του άνδρα. Να αποκτήσουν την αυτονομία τους, να γίνουν με λίγα λόγια κι αυτές «άνθρωποι»).

Σήμερα οι γυναίκες αποτελούν μία μεγάλη δύναμη και οργανώνονται γύρω από τα προβλήματα που τις αφορούν και που χαρακτηρίζουν την κοινωνική τους θέση. Σ' ένα μεγάλο βαθμό έχει αποκατασταθεί νομικά η ισοτιμία ανάμεσα στα δύο φύλα και ζούμε τα αποτελέσματα αυτής της μεγάλης αλλαγής και τις συνέπειές της στην κοινωνική και την προσωπική ζωή.¹⁰⁴

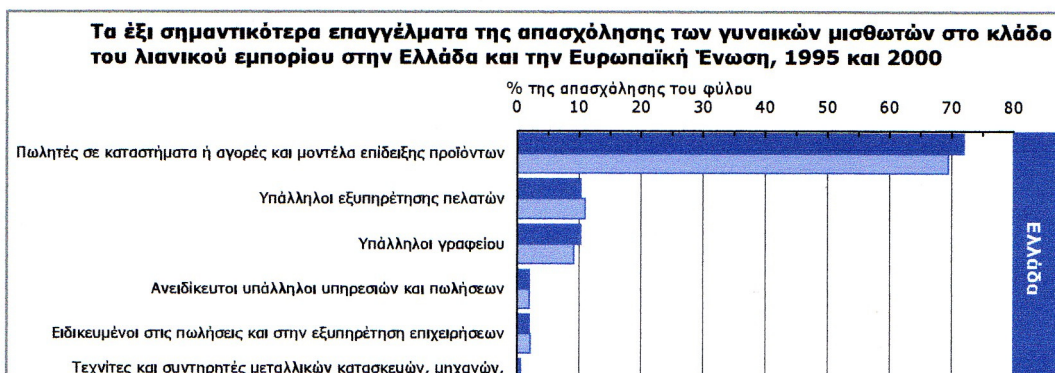
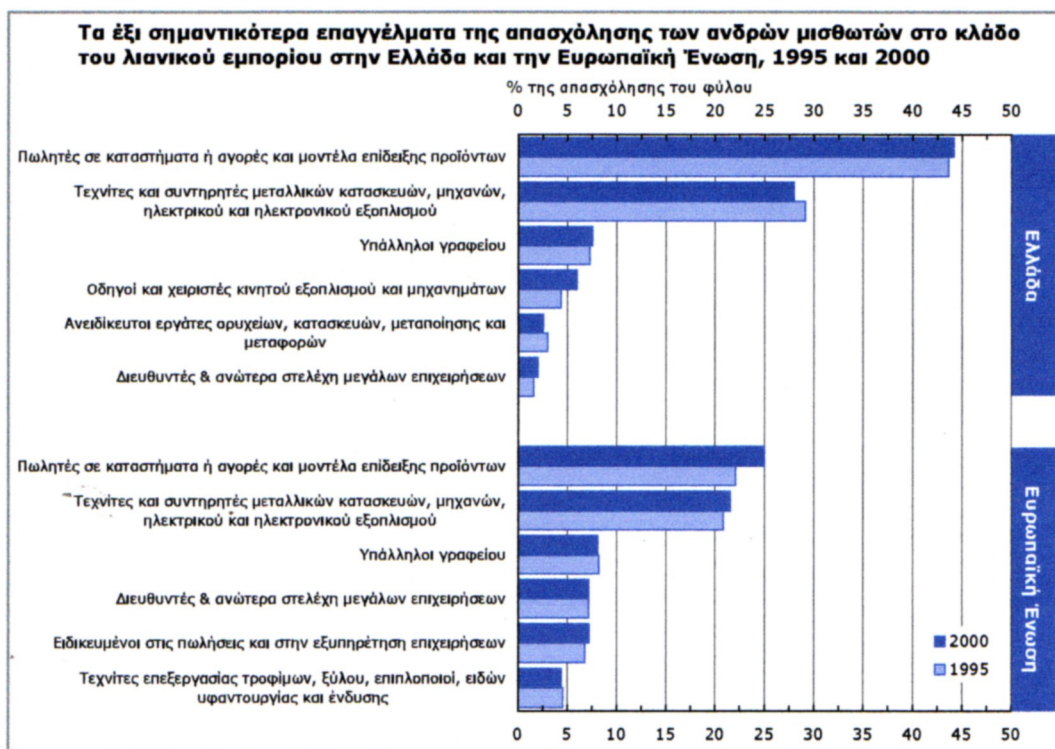

Πηγή: Κ.Ε.Θ.Ι Έρευνα 2003

Πηγή: Κ.Ε.Θ.Ι Έρευνα 2003

Πηγή: Κ.Ε.Θ.Ι Έρευνα 2003

8.1. Ανισότητες των φύλων στην απασχόληση

Διακρίσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών στον τομέα της απασχόλησης υπήρχαν εδώ και πάρα πολλά χρόνια και συνεχίζουν να υπάρχουν παρά τις προσπάθειες του φεμινιστικού κινήματος εδώ και περίπου έναν αιώνα. Οι διαφορές που υφίστανται αφορούν τόσο στους βασικούς κλάδους οικονομικής δραστηριότητας όσο και στις θέσεις που κατέχουν οι άνδρες ή οι γυναίκες εργαζόμενοι στην επιχείρηση ή στον κλάδο τους. Οι τελευταίες στατιστικές δείχνουν ότι τα ετήσια ποσοστά απασχόλησης των αντρών μειώνονται συνεχώς, σε αντίθεση με αυτά των γυναικών που αυξάνονται με φθίνοντα ρυθμό όμως. Ωστόσο, τα ποσοστά απασχόλησης των αντρών παραμένουν πολύ υψηλότερα από αυτά των γυναικών. Αντίθετα, η γυναικεία απασχόληση ως προς το ετήσιο επίπεδο φαίνεται περισσότερο σταθεροποιημένη από αυτή των αντρών.

Ο πρωτογενής τομέας απασχολεί στις μέρες μας το μικρότερο ποσοστό εργαζομένων σε σχέση με τους άλλους τομείς. Αναλυτικότερα, τα ποσοστά των γυναικών γι' αυτό τον τομέα είναι μικρότερα από αυτά των αντρών. Ωστόσο, η διαφορά τους δεν είναι τόσο μεγάλη, όπως συμβαίνει στο δευτερογενή τομέα.

Ο δευτερογενής τομέας ανδροκρατείται και μάλιστα το ποσοστό των αντρών που απασχολούνται σε αυτό τον τομέα αγγίζει το 80% του συνόλου των απασχολούμενων. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια φαίνεται ότι ο αριθμός των γυναικών

σταδιακά αυξάνει, ενώ αυτός των αντρών μειώνεται.

Στον τριτογενή τομέα μόνο τρεις κλάδοι του συνεισφέρουν ουσιαστικά στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και αυτοί είναι το εμπόριο, οι τράπεζες και οι λοιπές υπηρεσίες. Σε αυτόν τον τομέα παρατηρείται αυξημένη συμμετοχή των γυναικών και μειωμένη εισροή των αντρών, γεγονός που οφείλεται και στη συνεχή αναβάθμιση του εκπαιδευτικού επιπέδου των γυναικών.

Ωστόσο, τα μικρά ποσοστά των απασχολούμενων γυναικών στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα οφείλεται και στις ανεπίσημες μορφές απασχόλησης που συναντούνται σε όλο το φάσμα της οικονομικής δραστηριότητας. Η ύπαρξη μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων σε όλη την Ελλάδα ευνοεί την άμισθη και μη καταγεγραμμένη εργασία των γυναικών. Επίσης, η εποχικότητα, χαρακτηριστικό της γεωργίας ευνοεί αυτή την κατάσταση. Τέλος, σε ορισμένους τομείς μεταποίησης, η ανάθεση υπεργολαβιών σε άτυπα οικιακά εργαστήρια είναι ακόμη ένα στοιχείο που επιβαρύνει αυτή την κατάσταση. Συνεπώς, είναι φανερό ότι η συμμετοχή των γυναικών δεν έχει καμία σχέση με τα στατιστικά στοιχεία. Υπάρχει το πρόβλημα της ανισότητας των φύλων αλλά τα πράγματα δεν είναι τόσο τραγικά, όσο δείχνουν.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι οι εργοδότες ανάμεσα σε έναν άντρα και μια γυναίκα, φυσικά θα προτιμήσουν εκείνον με τις λιγότερες απαιτήσεις. Εκείνος που έχει τις λιγότερες απαιτήσεις στην περίπτωση μας είναι ο άντρας. Μια γυναίκα που θέλει να συνδυάσει την επαγγελματική της σταδιοδρομία με τις οικογενειακές της υποχρεώσεις και να αντεπεξέλθει και στα δύο εξίσου καλά δικαιούται άδειες τοκετού, επίδομα γέννας, ελαστικό ωράριο εργασίας, περισσότερες άδειες με αποδοχές και γονικές άδειες, γεγονός που δε συμφέρει τον εργοδότη. Επιπρόσθετα, στατιστικές δείχνουν ότι οι άντρες εργάτες είναι περισσότερο αφοσιωμένοι στην εργασία σε σύγκριση με τις γυναίκες, αφού οι πρώτοι δεν έχουν με κάτι άλλο να ασχοληθούν.

Γι' αυτό το λόγο τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν ότι ο δημόσιος τομέας είναι ο πιο σημαντικός εργοδότης των γυναικών, αφού είναι ο εργοδότης που προωθεί και εφαρμόζει τη νομοθεσία ίσων ευκαιριών υπέρ των γυναικών.

Αν και ο διαχωρισμός γυναικείων και αντρικών επαγγελμάτων δεν υφίσταται πλέον, ωστόσο φαίνεται ότι τόσο οι άντρες, όσο και οι γυναίκες δείχνουν προτίμηση σε ορισμένα επαγγέλματα. Επίσης, ακόμα και αν βρίσκονται στο ίδιο κλάδο άνδρες και γυναίκες ακολουθούν διαφορετικό είδος εργασιών. Ανισότητες υπάρχουν, επίσης, και σε ορισμένα επίπεδα της επαγγελματικής ιεραρχίας. Οι διευθυντικές θέσεις υπεραντιπροσωπεύονται από τον αντρικό πληθυσμό, με ποσοστό διπλάσιο αυτών

των γυναικών, ενώ στην κατηγορία «Ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη», οι γυναίκες απουσιάζουν. Τέλος, τα τελευταία χρόνια οι γυναίκες κατάφεραν να αυξήσουν τη συμμετοχή τους στην απασχόληση εξαιτίας της βελτίωσης του εκπαιδευτικού επιπέδου τους. Έτσι, στον παρακάτω πίνακα διαπιστώνεται ότι οι γυναίκες που έχουν στην κατοχή τους πτυχίο ή διδακτορικό δίπλωμα απορροφούνται γρήγορα και εύκολα στην αγορά εργασίας, σε αντίθεση με τους άντρες των οποίων τα ποσοστά απασχόλησης τους είναι χαμηλότερα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΑΝΤΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ
ΑΝΤΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΑΝΤΡΕΣ		ΓΥΝΑΙΚΕΣ	
	Άνεργοι	Απασχολούμενοι	Άνεργες	Απασχολούμενες
Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακός τίτλος	1,6	1,6	0,9	1,8%
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	10,3	14,6	12,0	21,0%
Πτυχίο Ανώτερης Τεχν.Επαγ. Εκπαίδευσης	17,4	13,7	22,5	18,8%
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	35,0	34,0	39,1	30,1%
Απολυτήριο 3-ταξ Μέσης Εκπαίδευσης	15,8	12,9	10,3	7,8%
Απολυτήριο Δημοτικού	19,1	22,2	14,9	19,3%
Μερικές τάξεις Δημοτικού	0,3	0,7	0,2	0,8%
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	0,4	0,4	0,2	0,5%
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0%

Πηγή: Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

Τέλος, όσον αφορά την ανεργία των δύο φύλων, είναι προφανές ότι αυτή των γυναικών είναι υψηλότερη από εκείνη των αντρών και μάλιστα σχεδόν η διπλάσια. Παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια σημειώνεται αύξηση στους περισσότερους τομείς της οικονομίας, η ανεργία των γυναικών εξακολουθεί να είναι διπλάσια από

εκείνη των ανδρών. Το 63% του συνολικού άνεργου πληθυσμού είναι γυναίκες, ενώ το 37% είναι άνεργοι άνδρες. Επιπλέον, οι γυναίκες δοκιμάζονται περισσότερο από τη μακροχρόνια ανεργία σε σύγκριση με τους άντρες, γεγονός, που οφείλεται είτε στην άρνηση της γυναίκας να εργαστεί, γιατί δεν μπορεί να αντεπεξέλθει στο διπλό ρόλο της είτε στο γεγονός ότι δεν υπάρχουν εργασίες προσαρμοσμένες στις ανάγκες των γυναικών είτε για λόγους κοινωνικούς λόγω της νοοτροπίας που θέλει τη γυναίκα στο σπίτι και τον άντρα να δουλεύει και να φέρνει τα λεφτά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ

	Ποσοστό
Άνδρες	37 %
Γυναίκες	63 %
Σύνολο	100%

Πηγή: Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

9. «Χωριστικότητα» των επαγγελματιών ανδρών και γυναικών

Σήμερα οι γυναίκες εισέρχονται στην αγορά εργασίας με ραγδαίους ρυθμούς. Κατά μέσο όρο, οι γυναίκες αποτελούν πάνω από το 50% του εργατικού δυναμικού στα ανεπτυγμένα κράτη. Μάλιστα, δεν είναι τυχαίο ότι τα κράτη που είχαν τα υψηλότερα ποσοστά γυναικών στο εργατικό τους δυναμικό από το 1960 και μετά (και γενικότερα από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο) είναι σήμερα τα πιο προηγμένα (από οικονομική και τεχνολογική άποψη) κράτη. Στην Ιαπωνία, το 53% του εργατικού δυναμικού το 1960 και το 49% το 1998 ήταν γυναίκες. Στις Η.Π.Α., τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 38% το 1960 και 60% το 1998, στη Μεγάλη Βρετανία 39% το 1960 και 54% το 1998 και στον Καναδά 30% το 1960 και 58% το 1998.

Παρόλαυτά, η αγορά εργασίας εξακολουθεί, όπως προείπαμε ανωτέρω, να είναι διχοτομημένη με βάση το φύλο, με την έννοια ότι τα επαγγέλματα διακρίνονται σε «αντρικά» και «γυναικεία». Τα γυναικεία επαγγέλματα έχουν χαμηλότερες αποδοχές, λιγότερες ευκαιρίες για επαγγελματική ανέλιξη και λιγότερο κοινωνικό κύρος από τα αντρικά επαγγέλματα. Οι γυναίκες εργάζονται κυρίως σε ανειδίκευτες και ημιανειδίκευτες χειρωνακτικές εργασίες, ή σε χαμηλόβαθμες και χαμηλόμισθες υπαλληλικές θέσεις. Σε ανώτατες διευθυντικές θέσεις (π.χ. διευθυντές τραπεζών, πρόεδροι εταιριών, διευθύνοντες σύμβουλοι, κ.τ.λ.) και σε ελεύθερα επαγγέλματα υψηλού κύρους (γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί, πανεπιστημιακοί) βρίσκουμε λιγότερες γυναίκες από ότι

άντρες¹⁰⁵.

Οι περισσότερες εργαζόμενες γυναίκες «διανέμονται» σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες απασχόλησης: (α) εκπαίδευση, κοινωνική πρόνοια και υγεία, (β) υπαλληλικές θέσεις, (γ) πωλήσεις, και (δ) προσωπικές υπηρεσίες. Παραδείγματα χαρακτηριστικών «γυναικείων επαγγελμάτων» είναι νοσοκόμα, δασκάλα, γραμματέας, υπάλληλος, σερβιτόρα, μπαργούμαν, ξενοδοχοϋπάλληλος, αεροσυνοδός, καθαρίστρια, μοδίστρα, πωλήτρια, ταμίας σε σουπερ-μάρκετ, δακτυλογράφος, κομμώτρια, κτλ. Αυτά τα επαγγέλματα είναι συνήθως προεκτάσεις των παραδοσιακών ενδο-οικογενειακών ρόλων τους οποίους διαδραματίζουν οι γυναίκες ως αποτέλεσμα της κοινωνικοποίησής τους. Δεν προξενεί έκπληξη το γεγονός ότι λίγο έως πολύ τα επαγγέλματα αυτά σχετίζονται με το σερβίρισμα, τη φροντίδα και την παροχή υπηρεσιών στους άλλους, φροντίζοντάς τους, καθαρίζοντάς τους, προσέχοντάς τους – εργασίες που οι γυναίκες παραδοσιακά προσφέρουν μέσα στο σπίτι τους.

Κάποιοι από τους λόγους για τους οποίους οι γυναίκες «συνωστίζονται» σε χαμηλόμισθα και χαμηλού κύρους επαγγέλματα είναι οι ακόλουθοι:

(1) Επειδή τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες συνεχίζουν να κοινωνικοποιούνται μαθαίνοντας την παραδοσιακή κατανομή ρόλων (άντρας = προμηθευτής και γυναίκα = νοικοκυρά) και την παραδοσιακή διάκριση του χώρου σε ιδιωτικό (οίκος)-γυναικείο και δημόσιο (αγορά)-ανδρικό, τα καθήκοντα της οικιακής απασχόλησης και της φροντίδας των παιδιών δεν κατανέμονται ισότιμα ανάμεσα στα δύο φύλα. Μολονότι το Οικογενειακό Δίκαιο σε όλα τα σύγχρονα προοδευμένα κράτη επιτάσσουν την πλήρη ισότητα των δύο φύλων μέσα στην οικογένεια, οι οικιακές εργασίες και η φροντίδα των παιδιών εξακολουθούν να είναι η πρωταρχική ευθύνη των γυναικών (όπως δείχνουν οι σχετικές κοινωνιολογικές έρευνες). Αυτό απορροφά πολύ μεγάλο μέρος από τον χρόνο και την ενεργητικότητα των γυναικών, αφήνοντάς τους έτσι λιγότερα περιθώρια να αναζητήσουν επαγγελματικές ευκαιρίες, να συναγωνιστούν με τους άντρες επί ίσοις όροις για μια θέση στην αγορά εργασίας και για να εξασφαλίσουν την οικονομική τους ανεξαρτησία (και συνακόλουθα τη δύναμη και την επιρροή τους στο κοινωνικό σύνολο).¹⁰⁶

(2) Μολονότι τα περισσότερα νομικά εμπόδια για την απασχόληση των γυναικών έχουν καταρριφθεί και παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες έχουν καλύτερες επιδόσεις από τους άντρες στις σπουδές τους, εξακολουθεί να υπάρχει μεγάλη προκατάληψη και άνιση μεταχείριση από τους εργοδότες (σχετικά με το ποια επαγγέλματα

---

¹⁰⁵ ΤΣΑΟΥΣΗ Α., 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 4

¹⁰⁶ ΤΣΑΟΥΣΗ Α., 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 4

είναι κατάλληλα για γυναίκες, πώς πρέπει να μεταχειρίζεται ένας εργοδότης μια εργαζόμενη γυναίκα, πώς πρέπει να εφαρμόζονται τα νομικά δικαιώματα των εγκύων γυναικών, κ.τ.λ.).

(3) Η έλλειψη επαρκών και προσιτών στο μέσο εισόδημα παιδικών σταθμών και άλλων χώρων φύλαξης βρεφών και νηπίων, εξωθεί συνήθως τις γυναίκες να επιλέξουν τη μερική απασχόληση (π.χ. το 80% του μερικώς απασχολούμενου εργατικού δυναμικού στην Ε.Ε. είναι γυναίκες).

(4) Πολλές γυναίκες διακόπτουν τη καριέρα τους για να αποκτήσουν και να αναθρέψουν τα παιδιά τους. Μολονότι η σύγχρονη εργατική νομοθεσία προβλέπει την παροχή άδειας τοκετού και γονεϊκής άδειας (που δικαιούται είτε ο πατέρας είτε η μητέρα), αυτά τα μέτρα δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες των εργαζόμενων μητέρων (για παράδειγμα, σε πολλές χώρες, οι άδειες αυτές είναι άνευ αποδοχών, επομένως στην πράξη πολλές γυναίκες δεν κάνουν χρήση αυτών, μολονότι τις δικαιούνται).

(5) Για όλους τους λόγους που προαναφέρθηκαν, οι γυναίκες έχουν λιγότερες ευκαιρίες για επαγγελματική επιμόρφωση, άνιση πρόσβαση σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και σημαντικά λιγότερη (ή και ανύπαρκτη) υποστήριξη από τα επαγγελματικά κι εργατικά συνδικάτα. Κατά συνέπεια, τα ποσοστά ανέργων γυναικών είναι υψηλά¹⁰⁷.

Οι διακρίσεις επιδρούν στη γυναικεία απασχόληση με τρεις κυρίως τρόπους: **(α)** Αποθαρρύνουν την είσοδο γυναικών στην αγορά εργασίας, που λόγω των διακρίσεων, δεν μπορούν να καταλάβουν θέσεις ανάλογες προς τα προσόντα και τις φιλοδοξίες τους, και δεν αποδέχονται θέσεις κατώτερες. Υπάρχουν βέβαια και κάποιες γυναίκες, που αποδέχονται συνειδητά ή ασυνείδητα τον υποβιβασμό αυτόν και εισέρχονται στην αγορά εργασίας. **(β)** Ενισχύουν την τάση των γυναικών να θεωρούν την σταδιοδρομία ανδρική υπόθεση, και έτσι, να παραιτούνται εύκολα από αυτήν αλλά και να εξέρχονται από την αγορά εργασίας με την πρώτη ευκαιρία. **(γ)** Καταδικάζουν σε επαγγελματική στασιμότητα ή σε μειωμένη ανοδική κινητικότητα, και έτσι μειώνονται οι φιλοδοξίες των γυναικών, με αποτέλεσμα παύουν να είναι δημιουργικές, αδρανούν και στο τέλος αδιαφορούν.

Η Ελληνίδα επομένως, ζητώντας την απελευθέρωσή της στην εργασία, αντιμετωπίζει δύο μεγάλες δυσκολίες: το συναγωνισμό των ανδρών που δεν αφήνουν τις καλύτερες αμειβόμενες θέσεις, τις θέσεις-κλειδιά και τη φροντίδα του νοικοκυριού

---

¹⁰⁷ ΤΣΑΟΥΣΗ Α., 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 5

που δεν μπορεί να συμβιβάσει με την επαγγελματική της απασχόληση, ιδιαίτερα με τα ελεύθερα επαγγέλματα. Έτσι, η γυναίκα προσπαθεί να συνδυάσει δύο πράγματα, για να καταφέρει να αντιμετωπίσει τις νέες συνθήκες ζωής.

Στόχος είναι να καταργηθεί η περιθωριοποίηση της Ελληνίδας από την οικονομική ανάπτυξη του τόπου και να της δοθεί η δυνατότητα να εργαστεί με τα ίδια δικαιώματα, αλλά και με τις ίδιες υποχρεώσεις που έχουν και οι άνδρες, τόσο στον δημόσιο τομέα όσο και στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας. Η γυναίκα θα πρέπει να συμμετέχει με τις ίδιες ευκαιρίες και δυνατότητες με τους άνδρες σε όλα τα επίπεδα ιεραρχίας και οργάνωσης της παραγωγής.

10. Το χάσμα αμοιβών αντρών και γυναικών

Οι διαφορές μισθών που παρατηρούνται στην αγορά εργασίας, έχουν παρατηρηθεί στις αμοιβές ανδρών και γυναικών, λευκών και εγχρώμων και ατόμων που ανήκουν σε εθνικές ή θρησκευτικές μειονότητες. Σε χώρες με ανομοιογενή πληθυσμιακή σύνθεση από άποψη θρησκείας, εθνότητας και φυλής όπως είναι οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Αυστραλία και σε μικρότερο βαθμό οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης που δέχτηκαν πολλούς μετανάστες, το πρόβλημα της ανισότητας-οικονομικής και κοινωνικοπολιτικής των εθνικών και φυλετικών μειονοτήτων, είναι τόσο σημαντικό όσο και το πρόβλημα της κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας των γυναικών. Στις ΗΠΑ οι πληθυσμιακές ομάδες εναντίον των οποίων γίνονται διακρίσεις είναι οι γυναίκες, οι μαύροι και οι ισπανόφωνοι μετανάστες (κυρίως από το Μεξικό αλλά και από άλλες χώρες της Κεντρικής και της Νότιας Αμερικής).

Ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Λούις Ουίρθ (1945) όρισε τη μειονότητα «ως μια ομάδα προσώπων τα οποία εξαιτίας των φυσικών ή πολιτιστικών χαρακτηριστικών τους, τα ξεχωρίζουν από τα άλλα μέλη της κοινωνίας στην οποία ζουν και τα μεταχειρίζονται διαφορετικά και άνισα και τα οποία ως εκ τούτου θεωρούν τον εαυτό τους αντικείμενο συλλογικής διάκρισης εις βάρος τους»¹⁰⁸. Η έννοια επομένως της μειονότητας, συνδέεται με μια διαφοροποίηση που οδηγεί σε διακρίσεις και σε ανισότητες.

Οι διακρίσεις αυτές, μπορούν να πάρουν τη μορφή χαμηλότερων αμοιβών για την ίδια ή ίσης αξίας εργασία, άνιση πρόσβαση στα διάφορα επαγγέλματα, άνιση μεταχείριση στις προαγωγές και στην εξέλιξη στο επάγγελμα. και ποικίλες μορφές μη αγοραίας ή μη εργασιακής διάκρισης όπως π.χ. η άνιση επιβάρυνση των εργαζομέ-

---

¹⁰⁸ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 54

νων γυναικών με τις οικογενειακές φροντίδες, οι άνισες ευκαιρίες εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, η άνιση συμμετοχή στη δημόσια ζωή και στην πολιτική κ.λ.π.

Στους Τάιμς της Νέας Υόρκης (12 Σεπτεμβρίου 1976), δημοσιεύτηκε μία στατιστική του υπουργείου εργασίας της Αμερικής, που αναφέρει: «Στην Αμερική υπάρχει μεγάλη αύξηση του αριθμού των γυναικών που συμμετέχουν στην παραγωγή. Σε αυτό συντελούν οι αυξημένες ανάγκες του κρατικομονοπωλιακού καθεστώτος για φτηνή εργατική δύναμη, οι οικονομικές ανάγκες της οικογένειας, καθώς και η επιθυμία των γυναικών για εργασία. Όμως, οι συνθήκες εργασίας των γυναικών, η ανεργία της νεολαίας (60%) πλήττει τους εργαζόμενους και ιδιαίτερα τους μαύρους και άλλες μειονότητες. Το 48% των γυναικών στις ΗΠΑ, πάνω από 16 χρόνων, ψάχνουν να βρουν δουλειά ή δουλεύουν με απaráδεκτες συνθήκες»¹⁰⁹.

Η πληρωμή μικρότερου ημερομισθίου στην γυναίκα, μικρότερου μισθού, δείχνει πόσο σκληρά εκμεταλλεύεται η οικονομία τη συμβολή της γυναίκας στην παραγωγή.

Οι διακρίσεις αυτές, οδηγούν στη διχοτόμηση της αγοράς εργασίας σε ανώτερες = ανδρικές εργασίες και κατώτερες = γυναικείες. Έτσι, οι γυναικείες εργασίες είναι υποβαθμισμένες, ακόμη κι όταν έχουν μεγάλη σημασία για την οικονομία της χώρας. Η διάκριση των εργασιών σε ανδρικές και γυναικείες, συνεπάγεται τον εγκλωβισμό των γυναικών σε εργασίες χαμηλού γοήτρου και αποδοχών. Είναι επομένως λογικό, ο άνδρας ο οποίος απασχολείται σε πιο σύγχρονους κλάδους της βιομηχανίας, να έχει υψηλότερες αποδοχές από τη γυναίκα που περιορίζεται σε βιομηχανίες, όπου οι επενδύσεις είναι λιγότερες και οι εφαρμογές της σύγχρονης τεχνολογίας περιορισμένες.

Επιπρόσθετα, οι γυναίκες οι οποίες πηγαίνουν σε κλάδους που παραδοσιακά ήταν «ανδρικοί», μπορεί από τη μια να σημαίνει μείωση των διακρίσεων εις βάρος τους, αλλά από την άλλη μπορεί να οδηγήσει στην υποβάθμιση των κλάδων αυτών και να απομακρύνει τους άνδρες

Οι τρεις κύριοι παραδοσιακοί τομείς απασχόλησης των γυναικών είναι ο αγροτικός, η βιομηχανία και οι υπηρεσίες. Η πλειονότητα των γυναικών εργάζεται στον τομέα των υπηρεσιών (τομέας υγείας, εκπαίδευσης) που είναι κατεξοχήν γυναικείοι τομείς. Η παρουσία τους στο δευτερογενή τομέα είναι μικρή (μόνο το 17,0% απασχολούμενων στη βιομηχανία είναι γυναίκες).

---

¹⁰⁹ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 54

Οι γυναίκες στην Ελλάδα, παρόλες τις διαβεβαιώσεις για αντικειμενικά κριτήρια, εξακολουθούν να καταλαμβάνουν τις κατώτερες βαθμίδες στην επαγγελματική κατάταξη και να συγκεντρώνονται σε ορισμένα επαγγέλματα τα οποία ούτε ενδιαφέρουν τους προσφέρουν ούτε επαρκείς αποδοχές. Και ενώ αυτή είναι η μορφή της γυναικείας πληρωμένης εργασίας στην αγορά εργασίας (των οικονομικά ενεργών γυναικών), ένα σοβαρό ποσοστό γυναικών απασχολείται έξω από τα όρια της αγοράς εργασίας, διαμορφώνοντας την μη πληρωμένη εργασία, κυρίως στον οικογενειακό ή τον κοινωνικό τομέα (συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας), ενώ ένα άλλο επιθυμεί τη μερική απασχόληση στα πλαίσια ενός ελαστικότερου ωραρίου εργασίας.

Τα αίτια που ευνοούν την ανάπτυξη της μερικής απασχόλησης στο χώρο της γυναικείας εργασίας είναι ότι αυτή ανταποκρίνεται ευκολότερα στις εργασιακές ανάγκες εκείνων των γυναικών με παράλληλες οικογενειακές υποχρεώσεις, λόγω της ελαστικότητας που παρουσιάζει η μερική απασχόληση και η δυνατότητα που παρέχεται στις γυναίκες για πρόσβαση με αυτόν τον τρόπο στην αγορά εργασίας, δεδομένου του προβλήματος της ανεργίας που αποκλείει σε αυτές τη δυνατότητα εργασίας πλήρους απασχόλησης.

Η μεταποίηση αλλά και οι υπηρεσίες αποτελούν τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας που αφορούν κυρίως τις γυναίκες με μερική απασχόληση ενώ αυτές παραμένουν έξω από κάθε συνδικαλιστική δράση, είναι χαμηλά αμειβόμενες και με ανύπαρκτη κοινωνική προστασία. Η διέξοδος όμως των γυναικών προς τη μερική απασχόληση αντί να τις απελευθερώνει, ενισχύει αφενός τον παραδοσιακό τους ρόλο και αφετέρου την εξάρτησή τους, διατηρώντας έμμεσα ανισότητες και διακρίσεις στην αγορά εργασίας¹¹⁰.

Πολλές γυναίκες αναγκάζονται να επιλέξουν τη μερική απασχόληση προκειμένου να έχουν πρόσβαση στην αγορά εργασίας, εξαιτίας της ανεργίας που είναι μεγαλύτερη στις γυναίκες αλλά και για να εκπληρώσουν τα οικογενειακά τους καθήκοντα, που είναι ιδιαίτερα πιεστικά σε ορισμένες φάσεις του κύκλου ζωής τους. Αν και η μερική απασχόληση διευκόλυνε την είσοδο της γυναίκας στην αγορά εργασίας, η ποιότητα της εργασίας αυτής και τα πλεονεκτήματα που αποφέρει αμφισβητούνται. Η εργασία μερικής απασχόλησης είναι γενικά κατώτερης ποιότητας, αμείβεται λιγότερο και σε πολλά κράτη οι συνθήκες εργασίας και η κοινωνική ασφάλιση είναι χειρότερη απ' ό τι για εργασία πλήρους απασχόλησης. Τέλος, δημιουργούνται ανισότητες με-

---

¹¹⁰ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 55

ταξύ των εργαζομένων στην αγορά εργασίας, λόγω του ότι το εργατικό δυναμικό που απασχολείται με αυτή τη μορφή εργασίας είναι δευτερεύον ή συμπληρωματικό του κύριου εργατικού δυναμικού.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, ο επίσημος συνολικός αριθμός των απασχολούμενων με μερική απασχόληση ανέρχεται περίπου 175 χιλιάδες άτομα, δηλαδή μόλις το 4.8% της συνολικής απασχόλησης (το χαμηλότερο ποσοστό της Ευρώπης), παραμένει δε στάσιμο κατά τα τελευταία χρόνια. Το ποσοστό των γυναικών που εργάζονται με μερική απασχόληση ανέρχεται στο 8.0%, ενώ το αντίστοιχο των ανδρών είναι 3.6%. Στο σύνολο των μερικά απασχολούμενων το 63% είναι γυναίκες σε σύγκριση με το 82% κατά μέσο όρο στις χώρες της Ε.Ε., κάτι που σημαίνει ότι στην Ελλάδα η μερική απασχόληση δεν είναι τόσο έντονο γυναικείο φαινόμενο όπως αλλού¹¹¹.

Οι γυναίκες παίρνουν λιγότερα χρήματα από τους άντρες για το ίδιο, ή παρόμοια, είδος απασχόλησης (η σύγκριση γίνεται ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες ίσων τυπικών προσόντων). Το 1975, οι εργαζόμενες με πλήρη απασχόληση γυναίκες στις Η.Π.Α. είχαν αποδοχές που αντιστοιχούσαν κατά μέσο όρο περίπου στο 59,5% των αποδοχών των αντρών (δηλαδή σε κάθε δολάριο αμοιβής ενός άντρα αντιστοιχούσαν 59,5 λεπτά αμοιβής για μια γυναίκα). Το 1991, οι γυναικείες αποδοχές είχαν ήδη αυξηθεί και αντιστοιχούσαν πλέον στο 72% των αποδοχών των αντρών. Το 1998, ο μέσος εβδομαδιαίος μισθός των γυναικών που εργάζονταν με πλήρη απασχόληση στις Η.Π.Α. αντιστοιχούσε στο 76% των αντρών με πλήρη απασχόληση. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο μέσος όρος για το χάσμα αμοιβών σε όλα τα κράτη-μέλη είναι 76,3%. Χώρες όπως είναι η Δανία (88,1%) και η Σουηδία (87%) έχουν κάνει πολύ μεγαλύτερη πρόοδο στην επίλυση αυτού του προβλήματος, ενώ άλλα κράτη, όπως η Πορτογαλία (71,7%), η Ολλανδία (70,6%) και η Ελλάδα (68%) υστερούν ακόμη σημαντικά.

Επομένως, το χάσμα των αποδοχών γεφυρώνεται όσο περνάνε τα χρόνια, ακόμη κι αυτό γίνεται με πολύ αργούς ρυθμούς (λιγότερο από 1 τοις εκατό βελτίωση ετησίως). Όλοι οι κοινωνικοί επιστήμονες (κυρίως δε οι οικονομολόγοι και οι κοινωνιολόγοι) διεξάγουν τα τελευταία χρόνια σημαντικές εμπειρικές έρευνες σε μια προσπάθεια να βρουν λύσεις στο σοβαρό αυτό κοινωνικό πρόβλημα¹¹².

Επιπλέον οι γυναίκες από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, σε σχέση με τις γυναίκες από τα άλλα κοινωνικά στρώματα, υφίστανται πιο άμεσα και πιο επώδυνα τις διακρίσεις αυτές.

---

¹¹¹ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 56

¹¹² ΤΣΑΟΥΣΗ Α., 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 6

Ωστόσο, συχνά οι ανισότητες αυτές επισκιάζονται, με αποτέλεσμα οι άνδρες και οι γυναίκες από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα να περιγράφονται ως κοινωνικές φιγούρες σχετικά ομοιογενείς. Η ιδεολογική αυτή αναπαράσταση στην περίπτωση των γυναικών έχει ως αποτέλεσμα να αποκρύπτονται οι καταναγκασμοί που συνεπάγονται οι «φυσικοί» ρόλοι της εργάτριας που είναι παράλληλα «μητέρα» και «σύζυγος». Για τους ίδιους λόγους δεν αναγνωρίζονται οι ανάγκες και οι βλέψεις των εργαζομένων γυναικών νεότερης ηλικίας, που παρά τους οικονομικούς καταναγκασμούς και τους κοινωνικούς περιορισμούς είναι λιγότερο πεπεισμένες ότι πρέπει να γίνουν με τον «ίδιο τρόπο» εργάτριες, σύζυγοι ή μητέρες.

Παράλληλα με τις ανισότητες που συνδέονται με τις κοινωνικές τάξεις, στη σημερινή εποχή και στο «εσωτερικό» των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, θεωρούμε ότι εμφανίζονται νέες ανισότητες που αφορούν τον τρόπο με τον οποίο τα δύο φύλα οργανώνουν τόσο το χρόνο που αφιερώνεται στην εργασία (ωράρια, διαδρομές) όσο και το χρόνο που αφιερώνεται στις άλλες κοινωνικές δραστηριότητες (οικογένεια, ελεύθερος χρόνος).

Οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες, υποστηρίζει ο Ελβετός κοινωνιολόγος Λαλίβ ντ' Επινέ, «υποφέρουν πιο πολύ από την έλλειψη χρόνου» όχι μόνο επειδή δουλεύουν περισσότερες ώρες, αλλά και γιατί κατά τη διάρκεια αυτού του χρόνου πλήττουν πιο συχνά και πιο έντονα. Η επισήμανση αυτή γίνεται αρκετά χρόνια προτού ο κοινωνιολόγος Grossin διαπιστώσει ότι οι γυναίκες επιθυμούν περισσότερο από τους άνδρες τη μείωση του εβδομαδιαίου χρόνου εργασίας.

Επιπρόσθετα οι γυναίκες είναι περισσότερο δυσαρεστημένες από την εργασία που κάνουν σε σχέση με τους άνδρες, αλλά και πιο εκτεθειμένες στην ανεργία. Η δυσαρέσκεια αυτή εκφράζεται με την επιθυμία των γυναικών να αλλάξουν την τωρινή εργασία και να βρουν μια άλλη ή να εργαστούν στο δημόσιο σε περίπτωση που τους δοθεί κάποια ευκαιρία. «Επιτυχία στη ζωή» για τις γυναίκες σημαίνει κυρίως «προσωπική ευτυχία», προϋποθέσεις της οποίας είναι τα χρήματα, η παροχή βοήθειας από την οικογένεια αλλά και η εξυπνάδα.

Τα αίτια αλλαγής της εργασίας υποδηλώνουν τις περισσότερες φορές έλλειψη ικανοποίησης από την εργασία, και συγκεκριμένα σημαίνουν μη ικανοποίηση από τις συνθήκες εργασίας, τις ευκαιρίες για προαγωγή ή τις αμοιβές.

Οι αναπαραστάσεις που έχουν για την εργασία περιέχουν άλλοτε στοιχεία από την εργασία που θα ήθελαν να κάνουν ή την «ιδανική εργασία» και άλλοτε στοιχεία από τους καταναγκασμούς της τωρινής εργασίας. Ο ελεύθερος χρόνος τους

αναλώνεται κυρίως σε αναγκαστικές ασχολίες. Η εργασία στάθηκε η βασική αιτία για την οποία διέκοψαν πολλές από τις προσωπικές τους δραστηριότητες.

Αντίθετα οι άνδρες είναι περισσότερο ικανοποιημένοι από την εργασία που κάνουν σε σχέση με τις γυναίκες. Έτσι, αν τους δινόταν μία ευκαιρία, δεν θα άλλαζαν την τωρινή τους εργασία αλλά θα φρόντιζαν να γίνουν «αφεντικά». Από αυτή την άποψη η απασχόληση στο δημόσιο τομέα δεν τους ενδιαφέρει ιδιαίτερα. Η δική τους δουλειά μαζί με τη δημιουργία μιας ευτυχισμένης οικογένειας αποτελούν βασικό περιεχόμενο της επιτυχίας στη ζωή.

Η εργασία για τον άνδρα αποτελεί τη μεγαλύτερη προτεραιότητα. Από τα μικρά του χρόνια ανατρέφεται έτσι, ώστε να αποκτήσει την ετοιμότητα για πάλη, ανταγωνιστικότητα, κατακτήσεις, τις τελευταίες δεκαετίες η εργασία γίνεται για τον άνδρα έμβλημα καταξίωσης. Κλέβει γι' αυτό χρόνο από άλλες απαραίτητες δραστηριότητες: προσωπική-οικογενειακή ζωή, ψυχαγωγία-καλλιέργεια, συμμετοχή και συνεισφορά σε θέματα της οικογένειας και της κοινότητας¹¹³.

11. Ανισότητες των Φύλων στο Εισόδημα

«Ιση αμοιβή για εργασία ίδιας αξίας» ήταν ένα από τα αιτήματα του φεμινιστικού κινήματος, από τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα, όταν ο μισθός μιας γυναίκας ήταν σύμφωνα με το νόμο το 1/4 ή το 1/5 του αντρικού μισθού. Ενάμιση αιώνα μετά, με μια σειρά μεγάλων αγώνων, οι νόμοι άλλαξαν, διακηρύσσοντας την εξίσωση των αντρικών και γυναικείων μισθών. Ωστόσο, η νομοθετική αλλαγή δεν έγινε πραγματικότητα. Ιδιαίτερα καυστική είναι η διαπίστωση που έκανε το 1997 το Διεθνές Γραφείο Εργασίας ότι «αν συνεχίσουμε με τους ίδιους ρυθμούς, θα χρειαστούμε ακόμα 475 χρόνια για αν επιτευχθεί η πλήρης ισότητα αμοιβών». Έχουν γίνει πολλά βήματα για το θέμα της ισότητας αντρών και γυναικών, αλλά μένουν να γίνουν πολλά ακόμα, αφού ακόμα και σήμερα οι γυναίκες κερδίζουν κατά μέσο όρο πολύ λιγότερα από τους άντρες. Η διαφορά ανδρικών και γυναικείων μισθών είναι μεγάλη και το χάσμα οφείλεται στην παρουσία των γυναικών σε εργασίες χαμηλής εξειδίκευσης. Ωστόσο, άλλα στοιχεία δείχνουν ότι ακόμη και μεταξύ αποφοίτων πανεπιστημίου υπάρχουν αυτές οι διαφορές. Οι άντρες αποθαρρύνονται περισσότερο από τις γυναίκες συναδέλφους τους να ακολουθήσουν κάποιο τομέα, εάν οι απολαβές τους είναι χαμηλές, σε αντίθεση με τις γυναίκες που δεν τους ενδιαφέρει. Οι παιδαγωγικές σχολές, που προτιμούνται από ένα μεγάλο ποσοστό γυναικών και ένα πολύ μικρό ποσοστό αντρών, είναι η απόδειξη των όσων είπαμε πάρα πάνω.

---

¹¹³ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 57-58

Επιπλέον, σχετική έρευνα που έγινε το 2000 έδειξε ότι η αμοιβή των γυναικών δεν ξεπερνά το 80%της αμοιβής των ανδρών στις ίδιες θέσεις εργασίας, καθώς συγκεντρώνονται σε περιορισμένο αριθμό επαγγελμάτων, όπως στη παροχή υπηρεσιών, στην εκπαίδευση και σε άλλους τομείς που αναφέραμε παραπάνω.

Επίσης, στοιχεία δείχνουν ότι οι γυναίκες πραγματοποιούν το 75% της παγκόσμιας εργασίας και λαμβάνουν μόνο το 25% των μισθών. Έτσι και στη χώρα μας είναι μεγάλο το ποσοστό των γυναικών που δουλεύουν, χωρίς να πληρώνονται. Το πρόβλημα ξεκινάει από τις γυναίκες που εργάζονται και ασχολούνται με το σπίτι και την ανατροφή των παιδιών και συνεχίζει με τις γυναίκες που εργάζονται ως συμβοηθικά και φυσικά μη αμειβόμενα μέλη της οικογενειακής επιχείρησης.

Τέλος, οι γυναίκες των μεσαίων και των χαμηλών στρωμάτων είναι εκείνες που βρίσκονται στη χειρότερη κατάσταση, αφού δεν λαμβάνουν μόνο χαμηλούς μισθούς, αλλά έχουν περιορισμένες επαγγελματικές προοπτικές.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΜΕΣΕΣ ΩΡΙΑΙΕΣ ΑΠΟΔΟΧΕΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΥΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΕΚΑΤΟ ΤΩΝ ΑΠΟΔΟΧΩΝ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

20 ετών και άνω	83 %
20 – 29	92 %
30 – 39	91 %
40 – 49	78 %
50 – 59	79 %

Πηγή: Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

Όλα τα παραπάνω υποδηλώνουν ότι ο αγώνας του φεμινιστικού κινήματος δεν έχει ακόμα εκπληρωθεί. Οι διεθνείς συμβάσεις και οι νόμοι που έχουν κατά καιρούς ψηφιστεί παραμένουν ανενεργοί και ουσιαστικά ανύπαρκτοι. Ένα μεγάλο μέρος του κοινωνικού συνόλου ακόμα και γυναίκες συνεχίζουν να πιστεύουν στην αντρική υπεροχή, συνεχίζουν να πιστεύουν ότι γυναίκα πρέπει να είναι υπόδουλη στον άντρα και εκούσια ή ακούσια προωθούν την ανισότητα των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης, στο χώρο της εργασίας και γενικότερα την ανισότητα στην κατανομή των κοινωνικών ρόλων¹¹⁴.

12. Η άμισθη εργασία των γυναικών

---

¹¹⁴ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 63-64

Υπάρχει μια δουλειά που εκτελείται με ωράριο πλήρους απασχόλησης και σχεδόν αποκλειστικά από γυναίκες – η άμισθη οικιακή εργασία ή ενδο-οικιακή εργασία. Η εργασία των γυναικών μέσα στο σπίτι εξακολουθεί να μην αναγνωρίζεται ως «πραγματική» εργασία και επιφέρει χαμηλό κοινωνικό κύρος και κοινωνική θέση σε σύγκριση με την έμμισθη απασχόληση.

Τα τελευταία τριάντα χρόνια, οι κοινωνιολόγοι έχουν διεξαγάγει έρευνες σχετικά με την άμισθη οικιακή εργασία των γυναικών στις Δυτικές κοινωνίες και στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Τα πορίσματά τους δείχνουν ότι μολονότι η οικιακή εργασία των γυναικών διαφέρει από κουλτούρα σε κουλτούρα, τα χαρακτηριστικά της γνωρίσματα είναι παγκόσμια: είναι εργασία που δεν αμείβεται, που υποτιμάται και που δεν αναγνωρίζεται. Η σπουδαιότητα της εργασίας των γυναικών καταδεικνύεται στις πληροφορίες που έγιναν ευρύτερα γνωστές κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του Ο.Η.Ε. για τις γυναίκες: ότι οι γυναίκες κάνουν τα δύο τρίτα της παγκόσμιας εργασίας, εισπράττουν το 10% του παγκοσμίου εισοδήματος και κατέχουν το 1% του παγκοσμίου πλούτου.

Σύμφωνα με τα στοιχεία κοινωνιολογικών ερευνών, οι γυναίκες αναλώνουν κατά μέσο όρο 77 ώρες την εβδομάδα στην εκτέλεση οικιακών εργασιών – δηλαδή πολύ περισσότερες ώρες σε σύγκριση με την έμμισθη απασχόληση. Ωστόσο η οικιακή απασχόληση δεν έχει κανένα από τα προνόμια της αμειβόμενης απασχόλησης (όπως τακτικό ωράριο, άδεια λόγω ασθένειας, κ.τ.λ.). Επιπλέον, όλες οι μελέτες δείχνουν ότι όταν οι γυναίκες είναι νοικοκυρές πλήρους απασχόλησης, οι σύζυγοί τους έχουν την τάση να κάνουν κατάχρηση της αυξημένης οικονομικής, κοινωνικής και ψυχολογικής τους δύναμης ως «αρχηγοί της οικογενείας». Επομένως, η συχνότητα των περιστατικών κακοποίησης γυναικών και ανηλίκων είναι σημαντικά μεγαλύτερη σε σπίτια όπου μόνο οι άντρες είναι οι «κουβαλητές». Τέλος, όλες οι έρευνες καταδεικνύουν ότι όταν και οι δυο σύζυγοι εργάζονται με πλήρες ωράριο στην έμμισθη απασχόληση, οι γυναίκες είναι αυτές που αναλαμβάνουν την κύρια ευθύνη για την εκτέλεση των οικιακών εργασιών και τη φροντίδα των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την πιο πρόσφατη έκθεση που δημοσίευσε ο Ο.Η.Ε., στα περισσότερα Δυτικά κράτη (όπου σχετικές έρευνες έχουν διεξαχθεί ανάμεσα στο 1995 και στο 1999), η παρουσία μικρών παιδιών αναγκάζει τις γυναίκες να αφιερώσουν περισσότερο χρόνο απ' ότι οι άντρες στις οικιακές εργασίες¹¹⁵.

---

¹¹⁵ ΤΣΑΟΥΣΗ Α, 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 6

13. Έμμεσες μορφές άνισης μεταχείρισης

(1) Ο διπτός κανόνας περί ηθικής. Στους κύκλους των εφήβων αγοριών και των νεαρών αντρών, η έντονη σεξουαλική δραστηριότητα και η «κατάκτηση» πολλών γυναικών ενθαρρύνεται και μάλιστα γίνεται αντικείμενο θαυμασμού ως αποδεκτή συμπεριφορά για τον έφηβο-«γυναικοκατακτητή». Ωστόσο, οι άντρες συνήθως καταδικάζουν τη σεξουαλική αυτή ελευθεριότητα όταν χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά γυναικών. Οι σεξουαλικά δραστήριες έφηβες και νεαρές γυναίκες συνήθως χαρακτηρίζονται με προσβλητικούς όρους. Αυτή η αντιμετώπιση πολύ συχνά ενισχύεται από τη στάση των γυναικών στην ομάδα ομηλικών, καθώς και οι ίδιες οι γυναίκες αποδοκιμάζουν όσες γυναίκες έχουν σεξουαλικές σχέσεις περιστασιακά και εκτός μιας σταθερής, μακρόχρονης σχέσης. Αυτός ο διπτός κοινωνικός κανόνας (που επιβάλλει δύο μέτρα και δύο σταθμά για τα δύο φύλα) ενθαρρύνει τη συμμόρφωση των αντρών και των γυναικών σε ξεχωριστές και εύκολα διακριτές «ταυτότητες», αντρικές και θηλυκές αντίστοιχα. Με άλλα λόγια, δισειώνει το στερεότυπο του άντρα ως «σεξουαλικού αθλητή» και της γυναίκας ως παθητικής και πιστής συντρόφου¹¹⁶.

(2) Η εικόνα των γυναικών στα Μ.Μ.Ε. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης δημιουργούν, προβάλλουν και ενισχύουν τα στερεότυπα με βάση το φύλο με αρκετούς τρόπους. Σε ταινίες, περιοδικά, βιβλία, και διαφημίσεις οι γυναίκες παρουσιάζονται συχνά ως πλάσματα ρομαντικά, αβοήθητα, ευέξαπτα και ευσυγκίνητα, υπερβολικά συναισθηματικά και εξαρτημένα από τους άντρες για υποστήριξη και καθοδήγηση. Οι σελίδες που οι εφημερίδες και τα περιοδικά ποικίλης ύλης αφιερώνουν «για τη γυναίκα» (αλλά και κάποια αμιγώς γυναικεία περιοδικά) αποτελούνται αποκλειστικά από πληροφορίες για τη μαγειρική, τη δίαιτα και τη διατροφή, την καθαριότητα του σπιτιού και του κήπου, τον τρόπο ζωής και διασκέδασης (το περίφημο πλέον lifestyle), τη μόδα και το ντύσιμο, τη φροντίδα των μαλλιών, το πλέξιμο και το ράψιμο, τη διοργάνωση γάμων, την προετοιμασία πάρτυ, κ.τ.λ.

Όταν οι γυναίκες εμφανίζονται στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, αυτό συνήθως συμβαίνει στον έναν από τους εξής δύο ρόλους: (α) είτε ως σύμβολα του σεξ – όπου προβάλλεται η εικόνα μιας φιγούρας προκλητικής και ντυμένης με ελάχιστα (και κατά προτίμηση προκλητικά) ρούχα, που χρησιμοποιείται από τους διαφημιστές για να πουλήσει τα πάντα, από γιαούρτι μέχρι αυτοκίνητα και από υγρό για τα πιάτα μέχρι κινητά τηλέφωνα, είτε (β) στον ρόλο της καλής νοικοκυράς και μητέρας – όπου προβάλλεται η εικόνα μιας πάντοτε χαρούμενης, άξιας και στοργικής γυναίκας, που η

---

¹¹⁶ ΤΣΑΟΥΣΗ Α, 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 7

μόνιμή της έγνοια είναι ο βαθμός λευκότητας των ρούχων, η καθαριότητα των πατωμάτων και η νοστιμιιά των γευμάτων που ετοιμάζει για τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας.¹¹⁷

(3) Σεξουαλική παρενόχληση. Η σεξουαλική παρενόχληση αναφέρεται σε προφορική ή σωματική συμπεριφορά που είναι σαφώς σεξουαλικού χαρακτήρα και ανεπιθύμητη από το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται. Πρόκειται για ένα φαινόμενο επίδειξης κι επιβολής ισχύος, διότι αφορά στην εκμετάλλευση μιας θέσεως εξουσίας από αυτόν/ήν που την κατέχει για ίδιον (σεξουαλικό) όφελος. Στις περιπτώσεις σεξουαλικής παρενόχλησης, οι υψηλά ιστάμενοι (που είναι στη μεγάλη πλειοψηφία τους άντρες – διευθυντές, προϊστάμενοι, καθηγητές, κτλ.) απαιτούν «χάρες» σεξουαλικής φύσεως με αντάλλαγμα την πρόσληψη ή την προαγωγή σε μια θέση, την κατοχύρωση υψηλής βαθμολογίας, κτλ. Η ανταπόκριση-υπαγωγή του θύματος στις σεξουαλικές οχλήσεις του δράστη «προτείνεται» ως αντάλλαγμα της διατήρησης ή της βελτίωσης των εργασιακών συνθηκών για το θύμα. Η ανταλλακτική αυτή σχέση, όσο και αν διατυπώνεται ως «πρόταση», είναι εκβιαστική, στο βαθμό που η μη ανταπόκριση από την πλευρά του θύματος θα έχει ως συνέπεια την επιδείνωση γι' αυτό των συνθηκών εργασίας.

Οι δράστες σεξουαλικής παρενόχλησης που κατέχουν θέσεις ισχύος μπορούν να επηρεάσουν τις συνθήκες εργασίας των υφισταμένων τους, χρησιμοποιώντας, σε περίπτωση άρνησης εκ μέρους των θυμάτων, εκφοβισμούς, εκβιασμούς, απειλές και πιέσεις. Οι έρευνες δείχνουν ότι το 90% των γυναικών που έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση στη σχολή τους ή στον χώρο εργασίας τους σιωπούν και δεν το αναφέρουν στις αρχές, μη θέλοντας να διακινδυνεύσουν τις θέσεις τους ή να στρέψουν τα φώτα της δημοσιότητας επάνω τους. Σύμφωνα με μια μελέτη που έγινε για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, 40-50% των γυναικών στην Ε.Ε. και 10% των ανδρών θεωρούν ότι έχουν παρενοχληθεί σεξουαλικά τουλάχιστον μία φορά στην εργασιακή τους ζωή. Για το σκοπό αυτό, το 2000 προτάθηκε από την Επιτροπή (και θα αρχίσει να ισχύει από το 2005) μια τροποποιημένη Οδηγία «Περί Ίσης Μεταχείρισης Μεταξύ Αντρών και Γυναικών στην Απασχόληση και Επαγγελματική Εκπαίδευση» της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η οδηγία αυτή θα παρέχει ισχυρότερη υποστήριξη σε κάθε εργαζόμενο-η που νιώθει ότι έχει τύχει άδικης μεταχείρισης από τον εργοδότη λόγω φύλου. Για πρώτη φορά σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεσμευτικός νόμος θα προσδιορίζει την σεξουαλική παρενόχληση και θα ορίζει ότι αποτελεί μορφή διά-

---

¹¹⁷ ΤΣΑΟΥΣΗ Α, 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 7

κρισης λόγω φύλου. Η νέα Οδηγία θα περιλαμβάνει προβλέψεις για την εφαρμογή της, για αποζημίωση, χωρίς ανώτατο όριο, και κυρώσεις. Επίσης, οι εργοδότες θα πρέπει να εισάγουν αποτρεπτικά μέτρα κατά της σεξουαλικής παρενόχλησης και να παρέχουν σε κάθε εργαζόμενο στην επιχείρησή τους μια περιοδική έκθεση ισότητας¹¹⁸.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο 20ος αιώνας χαρακτηρίστηκε από σημαντικές προόδους στη βελτίωση της θέσης των γυναικών στις ανεπτυγμένες χώρες. Στις αρχές του αιώνα, οι Σουφραζέτες αγωνίστηκαν για την επίτευξη του δικαιώματος ψήφου των γυναικών. Αργότερα, το γυναικείο κίνημα επέφερε μεγάλες αλλαγές στη ζωή όλων των γυναικών, επιδιώκοντας να βελτιώσει τη νομική θέση των γυναικών και να καταρρίψει τα αρνητικά στερεότυπα και τις προκαταλήψεις σχετικά με τις γυναίκες.

Στα περισσότερα βιομηχανικά κράτη, οι γυναίκες έχουν πλέον νομική ισότητα με τους άντρες (τυπική ισότητα). Ωστόσο, δεν έχει ακόμη επιτευχθεί η κοινωνική ισότητα με το άλλο φύλο (δηλαδή η ουσιαστική ισότητα). Πιο απλά, θα λέγαμε ότι το δίκαιο άλλαξε πιο γρήγορα από ό,τι η κοινωνία. Καθώς περνάνε τα χρόνια και καθώς οι επόμενες γενιές κοινωνικοποιούνται με νέες αντιλήψεις για τον ρόλο των δύο φύλων, οι κοινωνικές αξίες και οι κοινωνικοί κανόνες θα είναι ολοένα και πιο ισότιμοι για τα δύο φύλα. Έτσι, οι άντρες αλλά και οι γυναίκες σταδιακά θα αποβάλλουν τις βαθιά ριζωμένες προκαταλήψεις τους και θα μάθουν να συνυπάρχουν αρμονικά μεταξύ τους, παρά τις όποιες βιολογικές ή άλλες διαφορές τους.

14. Ιστορική διάσταση στις ανισότητες των φύλων στην εκπαίδευση

Η ιστορικότητα του φαινομένου της γυναικείας εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά σημαντική για την ανάδειξη της διαχρονικής ανισότητας στην πρόσβαση των γυναικών, κυρίως στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, καθώς και για την ανάδειξη των έμφυλων διακρίσεων στις οποίες αυτές υπόκεινται. Η διαχρονική εξέλιξη της εκπαίδευσης των γυναικών στην Ελλάδα θα αναδείξει ότι, σε επίπεδο ιδεολογίας και πρακτικής, ο χώρος της εκπαίδευσης αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο προβολών και αντιπαραθέσεων για τη διαμόρφωση του περιεχομένου της θηλυκότητας και της ταυτότητας του φύλου.

Όσον αφορά στην ελληνική ιστοριογραφία οι συγκροτημένες μελέτες στις οποίες η παράμετρος του φύλου αποτελεί πεδίο διερεύνησης εμφανίζονται από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και εξής. Διαπιστώνουν πως σε αντίθεση με τα διεθνή δε-

---

¹¹⁸ ΤΣΑΟΥΣΗ Α, 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 8-9

δομένα, όπου υπάρχει διάκριση στην ιστοριογραφία μεταξύ της πολιτικής – φεμινιστικής ιστορίας των γυναικών και της ιστορίας του φύλου – κοινωνικής ιστορίας των γυναικών, η εξαρχής συσχετική αντίληψη για το φύλο στην Ελλάδα καθιστά ταυτόσημες τις μελέτες της ιστορίας των γυναικών με τις μελέτες της ιστορίας του φύλου.

Οι απαρχές της οργάνωσης της νεοελληνικής εκπαίδευσης ανιχνεύονται στα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια και κυρίως με τον ερχομό του Καποδίστρια. Βασικό χαρακτηριστικό του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος στην πορεία εξέλιξής του αποτελεί η κρατικοποίηση του εκπαιδευτικού θεσμού και η επίδραση της γραφειοκρατικής και κομματικής οργάνωσης της δημόσιας διοίκησης στην εκπαιδευτική πολιτική. Στοιχεία που άλλωστε αναδεικνύονται στην παράλληλη δημιουργία του νεοελληνικού αστικού κράτους.

Η πρωτοβάθμια-Δημοτική εκπαίδευση των κοριτσιών αναγνωρίζεται ως δικαίωμα και καθίσταται υποχρεωτική από το 1834 και εξής (Διάταγμα 6/18 Φεβρουαρίου 1834). Τα σπέρματα όμως της διαφοροποιημένης εκπαίδευσης των κοριτσιών αρχίζουν να διαφαίνονται στις απαρχές του θεσμού με την κοινωνική αμφισβήτηση της χρησιμότητας της εκτός του οίκου εκπαίδευσης των κοριτσιών, μολονότι η εκπαίδευση των αγοριών επιτρεπόταν από το 1834 να είναι και δημόσια (αλληλοδιδασκτικά σχολεία). Η κατάλληλη για τα κορίτσια της εποχής εκπαίδευση είναι αυτή που προσιδιάζει σε στοιχεία «ανατροφής» και στα «έμφυτα» χαρακτηριστικά τους, τη μητρότητα και τη φροντίδα της οικογένειας. Κατά συνέπεια γυναικεία εκπαίδευση και «φυσικός προορισμός» των γυναικών δε συνάδουν, παρά μόνο αν οι σκοποί τους ταυτιστούν. Συνεπώς, η παραχώρηση του δικαιώματος της εκπαίδευσης στα κορίτσια όφειλε όχι μόνο να είναι συμβατή με τον κοινωνικό τους ρόλο, αλλά ουσιαστικά να τις προετοιμάζει γι' αυτόν χωρίς να απειλεί το θεσμό της οικογένειας συμβάλλοντας στην «παρεκτροπή» τους¹¹⁹.

Μέσο για την επίτευξη των παραπάνω στόχων η ιδεολογία για την ύπαρξη διακριτών σφαιρών δραστηριότητας και η έμφαση στη βιολογική-ψυχολογική διαφορά των φύλων. Οι κοινωνικές αντιλήψεις για τους διαχωρισμένους τόπους δράσεις των δύο φύλων αναπαράγονται, σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής και πρακτικής. Απαγορεύεται η συνεκπαίδευση από το 1852 και δημιουργούνται Δημοτικά σχολείων αρρένων και θηλέων, μολονότι η συμφοίτηση θα αποτελέσει γεγονός σε περιοχές που οι οικονομικές συνθήκες αποτρέπουν ίδρυση σχολείων θηλέων. Εκτός από τη διαφοροποιημένη εκπαίδευση, ίσχυσε σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα διαφορετικό αναλυ-

---

¹¹⁹ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 7-9

τικό πρόγραμμα και βιβλία, υποστηρικτικά της αντίληψης για τη διαφορετική «φύση» των γυναικών και για την περιορισμένη νοητική τους ικανότητα. Τα κορίτσια εντρυφούν στα εργόχειρα και τα χειροτεχνήματα, στην οικιακή οικονομία και τη θρησκευτική παιδεία και διδάσκονται τα μαθήματα «επί το απλουστέρον».

Ένα άλλο ενδιαφέρον σημείο, που αρχίζει να διαφαίνεται ήδη από τον πρώτο αιώνα της ελληνικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή έμφυλων ανισοτήτων καθώς και η διαπλοκή του φύλου με την κοινωνική τάξη. Μολονότι υποχρεωτική η δημοτική εκπαίδευση των κοριτσιών, τα ποσοστά αποχής τους παραμένουν σχεδόν σε όλο το 19^ο αιώνα υψηλά και αντίστοιχα υψηλός είναι ο αναλφαβητισμός των κοριτσιών. Όσο δε απομακρύνεται κανείς από τις πόλεις ή πλησιάζει τα χαμηλότερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα τόσο τα ποσοστά συμμετοχής μειώνονται¹²⁰.

Γεγονός πάντως είναι ότι η κατάσταση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση του 19^{ου} αιώνα σταδιακά αμβλύνεται, σε επίπεδο ιδεολογικής έντασης και ποσοστών συμμετοχής, με την εξάπλωση της Δημοτικής εκπαίδευσης, αλλά «η προβληματική μεταφέρεται σχεδόν αυτούσια... στο επίπεδο της Μέσης-Ανώτερης εκπαίδευσης».

Σχεδόν σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα ως τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} η επίσημη-κρατική πρωτοβουλία, αναφορικά με τη δημιουργία Μέσης Εκπαίδευσης για τα κορίτσια, είναι απύουσα. Στον ιδρυτικό Νόμο για τη Μέση Εκπαίδευση του 1836 (θεσμοθέτηση δημόσιων Ελληνικών και Γυμνασίων αρρένων) δε γίνεται λόγος για αντίστοιχη δημιουργία δημόσιων σχολείων θηλέων.

Είναι ενδιαφέρουσα όμως η ανετοιμότητα και η αρνητικότητα της ελληνικής κοινωνίας και των πολιτικών εκφραστών της, αν ληφθεί υπόψη ότι σε επίπεδο συζητήσεων-προτάσεων Υπουργών Παιδείας το ζήτημα της δημόσιας εκπαίδευσης των κοριτσιών ναι μεν ανακινείται αλλά δε θεσμοθετείται.

Ο ουσιαστικός – ιδιωτικός- φορέας που αναλαμβάνει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση των κοριτσιών το 19^ο αιώνα είναι η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία καθώς και κάποιοι σύλλογοι, εταιρείες, ξένοι ιεραπόστολοι και κατά τόπους Δήμοι. Το πλαίσιο της διαφοροποιημένης εκπαίδευσης που ίσχυε στην υποχρεωτική εκπαίδευση μετατίθεται στο επίπεδο της Μέσης με τη φοίτησή των κοριτσιών στα Ανώτερα Παρθεναγωγεία και τα Διδασκαλεία θηλέων της Φιλεκπαιδευτικής. Η φοίτηση σε διαφορετικού τύπου σχολεία στηρίζεται πάλι σε διάκριση της στοχοθεσίας για την εκπαίδευση των φύλων και τον κοινωνικό τους ρόλο: «να παρασκευάσωμεν τους μέν παίδας χρηστούς πολί-

---

¹²⁰ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 10

τας, τα δε κοράσια φρονίμους δεσποινίδας και αρίστας μητέρας». Το περιεχόμενο των μαθημάτων είναι διαφορετικό σε σχέση με τα γνωστικά αντικείμενα που διδάσκονται στα Γυμνάσια και Ελληνικά σχολεία αρρένων, αλλά και τα χρόνια φοίτησης είναι λιγότερα. Τα κορίτσια στα Παρθεναγωγεία ενισχύονται στις φυσικές δεξιότητες του «φυσικού» προορισμού τους. Ξένες γλώσσες, μουσική, στοιχεία για την ανατροφή των μελλοντικών παιδιών τους, οικιακή οικονομία, αρχαία ελληνικά..., ξεκάθαρα στοιχεία μιας εκπαίδευσης «διακοσμητικής», μιας προίκας συμβολικής. Περιεχόμενο μαθημάτων και χρόνια φοίτησης δίνουν το στίγμα της υποβαθμισμένης γυναικείας εκπαίδευσης, από την οποία, συνάμα, απουσιάζουν η πρακτικότητα που θα τη συνέδεε με την επαγγελματική διέξοδο των γυναικών και το δικαίωμα πρόσβασης στο Πανεπιστήμιο. Ήταν κατά συνέπεια εύλογο η φοίτηση στα Παρθεναγωγεία εκ των πραγμάτων να αποτείνεται και να εξυπηρετεί τις ανάγκες των κοριτσιών της αστικής τάξης, το δε εκπαιδευτικό μόρφωμα της εποχής να αποκτά ταξικό χαρακτήρα. Άλλωστε, από το 1850 και μετά, που παρατηρείται έξαρση της «διακοσμητικής» εκπαίδευσης και ιδιαίτερα από το 1875 ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με την επίδραση της θεωρίας της «ισότητας στη διαφορά», διαμορφώνεται το γυναικείο ιδεώδες που καθιερώνοντας ως μοναδικό αποδεκτό τρόπο ύπαρξης το γάμο, τη μητρότητα και τη νοικοκυροσύνη εξιδανικεύει τον ιδιωτικό ρόλο των γυναικών. Η εκπαίδευση, λοιπόν, γίνεται ο κατεξοχήν τόπος αντιπαράθεσης όπου, με τη χρησιμοποίηση της βιολογικής εξήγησης της έμφυλης διαφοράς και του φυσικού προορισμού των γυναικών, διαμορφώνεται το περιεχόμενο της θηλυκότητας στο νέο αστικό ελληνικό κράτος και ο έμφυλος προσδιορισμός της αστικής ταυτότητας¹²¹.

Μόνη λύση για τα κορίτσια που δεν προέρχονταν από αστικές οικογένειες η φοίτηση στα Διδασκαλεία της Φιλεκπαιδευτικής που θεσμοθετούνται και λειτουργούν παράλληλα με τα Παρθεναγωγεία. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των Διδασκαλείων της περιόδου είναι η ουσιαστική τους ταύτιση με τα Παρθεναγωγεία και στο επίπεδο των διδασκόμενων αντικειμένων και στο επίπεδο των χρόνων φοίτησης. Συνεπώς, οι μαθήτριες που προετοιμάζονταν για το ρόλο της οικοδέσποινας, κατά το πλείστον αστές, και όσες επιζητούσαν βιοποριστική λύση μέσω της «νομιμοποιημένης» για την εποχή επαγγελματικής διεξόδου, είχαν κοινό πρόγραμμα σπουδών. Η υποβάθμιση του διδασκαλικού επαγγέλματος των γυναικών είναι εμφανής γεγονός που επιτείνεται, αν συγκριθεί με τις αντίστοιχες σπουδές των αγοριών που ήταν περισσότερο χρόνια και βασιζόνταν σε διαφορετικό αναλυτικό πρόγραμμα. Αξίζει να

---

¹²¹ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 11-12

αναφερθεί όμως πως, παρ' όλη την υποτίμηση των σπουδών και του διδασκαλικού επαγγέλματος των γυναικών γενικότερα, η έξοδος των γυναικών στο συγκεκριμένο επάγγελμα αποτέλεσε την πρώτη τομή στην απόλυτη διάκριση σφαιρών δραστηριότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός ότι από τους κόλπους των διδασκαλισσών ξεπήδησαν πολλές πρωτεργάτριες του ελληνικού φεμινισμού.

Τα αιτήματα για ουσιαστικότερη μελέτη και σχεδιασμό της Μέσης Εκπαίδευσης των κοριτσιών προκύπτουν από το 1890 και εξής, έτος που δηλώνει την είσοδο της πρώτης Ελληνίδας φοιτήτριας στο Πανεπιστήμιο παρά τις αντίθετες θεσμοθετήσεις. Από αυτή τη χρονική στιγμή και μετά αρχίζει να γίνεται διαυγέστερη, και για την περίπτωση των κοριτσιών, η ανάγκη σύνδεσης της Μέσης Εκπαίδευσης με την Πανεπιστημιακή. Το ζήτημα ανακινούν και οι διεκδικήσεις των φεμινιστριών που με σαφήνεια ζητούν εκπαίδευση που, εκτός της προετοιμασίας για τα του οίκου και για το χαμηλού κύρους επάγγελμα της δασκάλας, θα μπορούσε να προετοιμάσει τα κορίτσια να σταθούν κι ως επιστημότισσες. Ειδικότερα την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα, αρχίζει να εμφανίζεται δειλά, συμβάλλει και η επιστροφή στα πάτρια Ελληνίδων που σπούδασαν ή μετεκπαιδεύτηκαν στο εξωτερικό, ένα νέο γυναικείο πρότυπο, αυτό της λόγιας και της επιστημότισσας. Έτσι, οι γυναίκες που αμφισβήτησαν έμπρακτα τον περιορισμό τους σε δραστηριότητες εντός του οίκου στο αποκλειστικό πλαίσιο του ρόλου σύζυγος-μητέρα, αρχίζουν να διαγράφουν νέα σημαινόμενα για τη γυναικεία ταυτότητα και δραστηριότητα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Βήμα των γυναικών για την υποστήριξη των θέσεων τους, αλλά και για την έκφραση του φεμινιστικού ρεύματος της εποχής η «Εφημερίς των Κυριών» που εκδίδεται από το 1887 από την Καλλιρόη Παρρέν¹²².

Γεγονός πάντως είναι ότι σε όλο το 19^ο αιώνα η πολιτεία δεν προχωρά στη θεσμοθέτηση δημόσιας Μέσης Εκπαίδευσης των κοριτσιών διατηρώντας έτσι σε ολόκληρη τη διάρκεια του αιώνα την ίδια δομή στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα έχει χαρακτηριστεί ως «αφιλόξενο» για τα κορίτσια ως τα μέσα περίπου του 20^{ού} αιώνα.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αρχίζει να αναγνωρίζεται η ανάγκη να ανταποκριθεί η εκπαίδευση στις ανάγκες των κοριτσιών που προέρχονταν από μεσαία και χαμηλά στρώματα και διατυπώνονται μεταρρυθμιστικές προτάσεις για τη γυναικεία εκπαίδευση. Η κοινωνιολογική διάσταση των νομοσχεδίων Τσιριμώκου – Γληνού (1909)

---

¹²² ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 13-14

δεν βοήθησε στο να ψηφιστούν. Είναι σημαντικό όμως να αναφερθούν διότι περιλαμβάνουν την πρώτη, ίσως, εκτενή αναφορά στο θέμα της γυναικείας εκπαίδευσης καθώς και κάποια καινοτόμα χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, έμμεση άρση της συνεκπαίδευσης και αντικατάσταση των Παρθεναγωγείων με τα αστικά σχολεία θηλέων που θα προετοίμαζαν για τις μέσες επαγγελματικές σχολές, η μόνη ρύθμιση που τελικά ίσχυσε ως το 1914 χωρίς όμως να εκπληρώσει το σκοπό της. Παράλληλα όμως στις προτάσεις των νομοσχεδίων εξακολουθεί να διαφαίνεται η σύνδεση της εκπαίδευσης με τη «φυσική» εξέλιξη των γυναικών, αφού η εκπαίδευση οφείλει να προετοιμάζει στα «χρήσιμα» έργα του σπιτιού.

Την περίοδο του Μεσοπολέμου σηματοδοτεί, εκτός των άλλων, η μεταρρύθμιση του 1929-30 που θεωρείται η πρώτη ολοκληρωμένη μεταρρύθμιση της νεοελληνικής εκπαίδευσης με εισηγητή το Γεώργιο Παπανδρέου. Σύμφωνα με αυτήν, η δημοτική εκπαίδευση των κοριτσιών εξομοιούται με την αντίστοιχη των αγοριών και γενικεύεται η συνεκπαίδευση (Νόμος 4397/1929). Ουσιαστικά η θεσμοθέτηση της συνεκπαίδευσης αποτελεί νομιμοποίηση της άτυπης κατάστασης που ίσχυε από το 19^ο αιώνα, που με την επισημοποίησή της συμβάλλει στη μείωση του γυναικείου αναλφαβητισμού. Καθιερώνονται επίσης: 4τάξια Παρθεναγωγεία για τα κορίτσια που δεν επιδιώκουν πανεπιστημιακές σπουδές με πνεύμα *«σύμφωνον με τον προορισμόν της μορφωμένης Ελληνίδος μητρός»*. Γυμνάσια 6τάξια για τα κορίτσια που επιθυμούσαν πρόσβαση στο Πανεπιστήμιο, ή σε άλλα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Και στην περίπτωση των Γυμνασίων όμως, τονίζεται στις μεταρρυθμιστικές προτάσεις η ανάγκη διατήρησης του προορισμού των γυναικών, όπως αυτός εκφράζεται στο ζεύγος σύζυγος-μητέρα. Γι' αυτό το λόγο, μόνο τα κορίτσια διδάσκονται τα μαθήματα της Υγιεινής και της Οικιακής Οικονομίας.¹²³

Μελετώντας τα εγχειρίδια οικιακής μόρφωσης των πρώτων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα καταλήγουμε στη διαπίστωση μιας σημαντικής στροφής στον τρόπο που παρουσιάζονται οι γυναίκες σε σχέση με την αντίστοιχη εικόνα τους στα εγχειρίδια του 19^{ου} αιώνα. Η εικόνα της αστής οικοδέσποινας του 19^{ου} αιώνα δίνει τη θέση της στην εικόνα του μικροαστικού σπιτιού με τις γυναίκες να στρέφονται σε «χρήσιμα» έργα, αναδεικνύοντας τη σημασία που αποκτά στις αρχές τού αιώνα η τεχνική πλευρά της οικιακής εργασίας των γυναικών. Τέλος, οπισθοδρόμηση της μεταρρύθμισης αποτελεί η απαγόρευση της συνεκπαίδευσης, ανεπίσημα εν ισχύ, στη Μέση εκπαιδευτική βαθμίδα με αποτέλεσμα τη μείωση της συμμετοχής των κοριτσιών.

---

¹²³ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 15-16

Τη μεταρρύθμιση του 1959, με την οποία γίνεται φανερή η ανάγκη σύνδεσης εκπαίδευσης-οικονομίας και ευρύτερης χρήσης της δημοτικής, ακολουθεί η μεταρρύθμιση του 1964. Στην τελευταία εκπαιδευτική μεταρρύθμιση παρατηρείται ομοιομορφία στη Μέση εκπαίδευση με την καθιέρωση της 9χρονης υποχρεωτικής φοίτησης και για τα δύο φύλα, ακόμη και αν τα κορίτσια φοιτούσαν σε αμιγή Γυμνάσια Θηλέων. Εκτός από την κοινή δομή (3τάξιο Γυμνάσιο και Λύκειο), είναι επίσης κοινό το αναλυτικό πρόγραμμα των μαθημάτων αγοριών και κοριτσιών, εκτός, πάλι, από τη διδασκαλία των καθαρά «γυναικείων μαθημάτων».

Τη δεκαετία του '70 η μεταρρύθμιση του 1976 ουσιαστικά επαναφέρει τα εκπαιδευτικά πράγματα στην κατάσταση που είχε δημιουργηθεί το 1964 (η δικτατορία ανέστειλε τα μεταρρυθμιστικά βήματα του 1964). Το προοδευτικότερο βήμα της συγκεκριμένης μεταρρύθμισης αποτελεί η επίσημη καθιέρωση της συνεκπαίδευσης και η συνεπακόλουθη κατάργηση των σχολείων Θηλέων. Είναι ευνόητο ότι η συνεκπαίδευση συμβάλλει στην αυξημένη εκπαιδευτική συμμετοχή των κοριτσιών.

Συστηματική αναφορά στην εκπαιδευτική ισότητα των φύλων και στην άρση των κληροδοτημένων ανισοτήτων γίνεται με τη μεταρρύθμιση της δεκαετίας του '80 δίνοντας έτσι το βασικό πολιτικό της στίγμα και την πρώτη αντιμετώπιση του φύλου ως καθοριστικού εκπαιδευτικού παράγοντα. Ας σημειωθεί ότι στις προηγούμενες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες των ετών 1959, 1964, 1976 *«αγνοείται συστηματικά ο παράγοντας του φύλου στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής φιλοσοφίας και θεωρίας...»*. Είναι, πάντως, αναμφισβήτητο το γεγονός της βελτίωσης του επιπέδου εκπαίδευσης και των δύο φύλων με τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες των μέσων του 20^{ου} αιώνα και εξής. Πρόκειται όμως κυρίως για ποσοτική και άρα μονομερή επίδραση της ιδεολογίας για την ισότητα των δύο φύλων (αύξηση της συμμετοχής των κοριτσιών στις βαθμίδες εκπαίδευσης). Σε ένα βαθύτερο επίπεδο δε, οι κοινωνικές αντιλήψεις που διείπαν τη γυναικεία εκπαίδευση του 19^{ου} αιώνα εξακολουθούν να την υφέρπουν. Τα ποσοστά των αναλφάβητων γυναικών την τελευταία εικοσαετία βρίσκονται σε διπλάσια επίπεδα από αυτά των ανδρών εντείνοντας την ανισότητα στη συμμετοχή των γυναικών στη δημόσια ζωή και τη μειονεκτική κοινωνική τους θέση. Γεγονός πάντως είναι ότι η δευτεροβάθμια εκπαίδευση αποκτά μαζικότερο χαρακτήρα, ιδιαίτερα μετά τη θεσμοθέτηση της 9χρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης και την κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων πρόσβασης στο Λύκειο από το 1982 και εξής¹²⁴.

Σε σχέση με την ανώτατη εκπαίδευση των κοριτσιών, οι συνθήκες για συμ-

---

¹²⁴ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 17-18

μετοχή του γυναικείου φύλου στο Πανεπιστήμιο είναι ευνοϊκότερες στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η εκπαιδευτική πολιτική οφείλει να συγχρωτιστεί με τις κοινωνικές αλλαγές που επέφερε η είσοδος των γυναικών στις Υπηρεσίες, γεγονός που συμβάλλει και στη διεύρυνση του επαγγελματικού μονοπωλίου που κατείχε το διδασκαλικό επάγγελμα. Συνέβαλε επίσης η παράκαμψη του τυπικού εμποδίου απόκτησης απολυτηρίου, αφού από το 1907 και εξής σταδιακά επιτρέπεται τα κορίτσια να φοιτούν στα δευτεροβάθμια δημόσια Ελληνικά και Γυμνάσια. Βάσει αυτών των κοινωνικών και εκπαιδευτικών αλλαγών, στις δεκαετίες 1910-20 παρατηρείται ο μεγαλύτερος αριθμός γυναικών στο ελληνικό Πανεπιστήμιο, μολονότι, αν οι αριθμοί συγκριθούν με τους αντίστοιχους της συμμετοχής των ανδρών, οι γυναίκες εξακολουθούν να υπολείπονται. Πάντως, αν και οι αλλαγές στη δευτεροβάθμια ευνοούν μεγαλύτερο αριθμό κοριτσιών επιτρέποντας την πρόσβαση στο Πανεπιστήμιο και στις κόρες από μη αστικές οικογένειες, «τα ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα υπεραντιπροσωπεύονται στον αριθμό των φοιτητριών, ενώ είναι πολύ χαμηλή η πρόσβαση όλων των υπολοίπων». Έτσι, η ταξική διάσταση της εκπαίδευσης που ίσχυε για τα Παρθεναγωγεία το 19^ο αιώνα μεταφέρεται και στην ανώτερη πανεπιστημιακή μόρφωση.

Αντίστοιχα, άλλα στοιχεία που «μεταλαμπαδεύονται» από το 19^ο αιώνα στις αρχές, τουλάχιστον, του 20^{ου} σχετίζονται με την κοινωνικοποίηση των κοριτσιών στα Παρθεναγωγεία και τις κοινωνικές αντιλήψεις για τις ανώτερες σπουδές των κοριτσιών. Η εκπαιδευτική κοινωνικοποίηση των κοριτσιών στα Παρθεναγωγεία που, όπως προαναφέρθηκε, βασίστηκε στην επιτρεπτή για το φύλο τους «διακοσμητική» παιδεία ανιχνεύεται στις σχολές που επιλέγουν για πανεπιστημιακή μόρφωση. Υπερτερούν στις προτιμήσεις τους η Ιατρική και η Φιλοσοφική και έπονται η Φαρμακευτική και Οδοντιατρική. Οι εξιδανικευμένες γυναικείες δεξιότητες της φροντίδας – περίθαλψης και της διδακτικής ικανότητας καθορίζουν τις πανεπιστημιακές επιλογές των κοριτσιών. Αντίθετα, οι Φυσικομαθηματικές σχολές, που σχετίζονται περισσότερο με ανδρικά πεδία δραστηριότητας, αλλά και με μαθήματα που απουσίαζαν από τα αναλυτικά προγράμματα των Παρθεναγωγείων, βρίσκονται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα χαμηλότερα στις γυναικείες προτιμήσεις. Πρόκειται άλλωστε για επιστημονικά πεδία που διεγείρουν λόγους για τις νοητικές ικανότητες των κοριτσιών και επιστημονικές απόψεις ότι τα επαγγέλματα στα οποία οδηγούν λειτουργούν αρνητικά στην αναπαραγωγική ικανότητα των κοριτσιών¹²⁵.

Στη δεκαετία του '60 τα αγόρια υπερέχουν αριθμητικά ως προς τη συμμε-

---

¹²⁵ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 19

τοχή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα δεδομένα ανατρέπονται στη δεκαετία του '80. Με τη μεταρρύθμιση του 1997 και τη σύνδεση της απόκτησης απολυτηρίου με τις εισαγωγικές εξετάσεις, αυξάνεται η συμμετοχή των κοριτσιών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση από το 50%, στα τέλη της δεκαετίας του '80, στο 53% στη δεκαετία του '90. Σήμερα, τα ποσοστά συμμετοχής των κοριτσιών υπερτερούν έναντι των αγοριών σε όλες τις βαθμίδες της Γενικής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, της Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης, και της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Κι αυτή τη φορά όμως πρόκειται για θετικές εξελίξεις ποσοτικού χαρακτήρα με εμφανή την απουσία ποιοτικών χαρακτηριστικών, τη στιγμή που ουσιαστική αλλαγή και τομή με το παρελθόν της εκπαίδευσης των κοριτσιών δεν παρατηρείται. Έτσι, οι επιλογές των κοριτσιών σε σχέση με τα γνωστικά-επιστημονικά αντικείμενα παραμένουν παραδοσιακές. Υπερτερούν, δηλαδή, αριθμητικά στη φοίτηση σε παιδαγωγικές και φιλοσοφικές σχολές (σε επίπεδο ΑΕΙ), σε σχολές που σχετίζονται με επαγγέλματα υγείας και πρόνοιας, γραφικών και καλλιτεχνικών σπουδών, τροφίμων και διατροφής και διοίκησης και οικονομίας (σε επίπεδο ΤΕΙ). Αντίθετα, υποεκπροσωπούνται στις θετικές-τεχνολογικές κατευθύνσεις. Είναι φανερό ότι και τα επαγγέλματα στα οποία οδηγεί η φοίτηση στις παραπάνω σχολές δεν απομακρύνουν τις γυναίκες από τις ιδιότητες που παραδοσιακά τούς αποδίδονται, της φροντίδας και της περίθαλψης (μαιείς, παραϊατρικά επαγγέλματα, νοσοκόμες, κοινωνικοί λειτουργοί)¹²⁶.

Σήμερα στην Ελλάδα, σύμφωνα με τη Διεθνή Επίσημη Ταξινόμηση της Εκπαίδευσης που αναθεωρήθηκε το 1997, οι βαθμίδες της εκπαίδευσης κατηγοριοποιούνται ως εξής:

- Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, που περιλαμβάνει την προσχολική εκπαίδευση και τη πρωτοβάθμια εκπαίδευση.
- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η οποία περιλαμβάνει την υποχρεωτική εκπαίδευση, την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τη μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση.
- Τριτοβάθμια εκπαίδευση που περιλαμβάνει τα μεταπτυχιακά προγράμματα και προγράμματα που οδηγούν στην απόκτηση διδακτορικού διπλώματος.

Τα περισσότερα κορίτσια ολοκληρώνουν την υποχρεωτική εκπαίδευση και έπειτα ακολουθούν ή την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ή και τη μεταδευτεροβάθμια μη τριτοβάθμια εκπαίδευση ή την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σχετική έρευνα έδειξε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών που έχει παρακολουθήσει μόνο την πρωτοβάθμια εκπαίδευση βρίσκεται ανάμεσα στις ηλικίες 45 και 56 ετών, ενώ αμέσως μετά

---

¹²⁶ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 20-21

ακολουθούν οι ηλικίες από 30 έως και 44 ετών.

Οι συγκεκριμένες ηλικίες έχουν επίσης, και το μεγαλύτερο ποσοστό απόφοιτων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ αρκετά μεγάλο είναι και το ποσοστό των γυναικών των οποίων η ηλικία τους κυμαίνεται από 20 έως και 29 χρόνων. Τέλος, το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών που έχουν αποφοιτήσει από κάποιο πανεπιστήμιο βρίσκεται ανάμεσα στις ηλικίες 30 έως και 44 ετών¹²⁷.

Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης των δύο φύλων, σύμφωνα με τα αποτελέσματα πρόσφατης έρευνας, δεν υπάρχουν μεγάλες διαφορές. Έτσι, από τον πίνακα φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του γυναικείου πληθυσμού έχει απολυτήριο δημοτικού, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό του ανδρικού πληθυσμού έχει απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης. Το αμέσως μεγαλύτερο ποσοστό του γυναικείου πληθυσμού διαθέτει απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης, ενώ αυτό του ανδρικού πληθυσμού διαθέτει απολυτήριο Δημοτικού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακός τίτλος	1,1	0,8
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	11,6	10,5
Πτυχίο Ανώτερης Τεχν.Επαγ. Εκπαίδευσης	10,3	10,2
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	30,5	27,6
Απολυτήριο 3-ταξ Μέσης Εκπαίδευσης	14,3	11,0
Απολυτήριο Δημοτικού	28,0	31,3
Μερικές τάξεις Δημοτικού	2,7	5,0
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	1,5	3,7
Σύνολο	100,0	100,0

Πηγή: Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

Ωστόσο, η έρευνα δείχνει ότι το ποσοστό των γυναικών που έχουν παρακολουθήσει μόνο την πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι μεγαλύτερο από αυτό των αντρών, ενώ ανεβαίνοντας τη κλίμακα της εκπαίδευσης συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Τα κορίτσια και τα αγόρια που συνεχίζουν την εκπαίδευση ύστερα από την ολο-

---

¹²⁷ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

κλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, κυμαίνονται περίπου στα ίδια επίπεδα. Σε αυτό το στάδιο της εκπαίδευσης, οι γυναίκες έχουν την πλειοψηφία στα προγράμματα γενικής εκπαίδευσης, ενώ οι άνδρες κατέχουν την πλειοψηφία στα προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης. Όσον αφορά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, το ποσοστό ανδρών και γυναικών κυμαίνεται στα ίδια επίπεδα, με αυτό των γυναικών να προηγείται ελάχιστα. Σε ΤΕΙ και ΑΕΙ ακολουθείται, επίσης, ο διαχωρισμός σε «ανδρικά» και «γυναικεία» επαγγέλματα. Έτσι, το 75% περίπου των γυναικών επιλέγουν σπουδές θεωρητικής κατεύθυνσης, ενώ οι άνδρες στη συντριπτική τους πλειοψηφία στρέφονται στη θετική κατεύθυνση. Αναλυτικότερα, οι άντρες προτιμούν περισσότερο τις Θετικές Επιστήμες, τη Γεωπονία, τις Πολυτεχνικές σχολές και τις Επιστήμες της Πληροφορικής, ενώ οι γυναίκες δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση στις Παιδαγωγικές και Ανθρωπιστικές Επιστήμες, τις Καλές Τέχνες, τις Επιστήμες Υγείας και τη Δημοσιογραφία¹²⁸.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΝΤΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Αντικείμενο σπουδών	Γυναίκες	Άντρες
Επιστήμες Εκπαίδευσης και Κατάρτισης των Διδασκόντων	71,8	28,2
Καλές Τέχνες και Εφαρμοσμένες Τέχνες	70,3	29,7
Ανθρωπιστικές Επιστήμες	78,3	21,7
Κοινωνιολογία και Ψυχολογία	60,4	39,6
Δημοσιογραφία	78,8	21,2
Εμπόριο και Διοίκηση Επιχειρήσεων	53,1	46,9
Δίκαιο	65,0	35,0
Βιολογία – Περιβάλλον	57,5	42,5
Φυσικές Επιστήμες	40,3	59,7
Μαθηματικά	43,3	56,7
Επιστήμες Πληροφορικής	38,8	61,2
Επιστήμες Μηχανικών	19,4	80,6

---

¹²⁸ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα εργατικού δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία	41,9	58,1
Γεωπονία – Δασοκομία – Αλιευτική	40,6	59,4
Κτηνιατρική	42,1	57,9
Επιστήμες Υγείας και Υγιεινής	47,0	53,0
Σύνολο	56,3	43,7

Πηγή: Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

15. Εκπαίδευση και επίδραση στο μέγεθος της γυναικείας επαγγελματικής απασχόλησης

Στη σημερινή συγκυρία με την απaráδεκτα υψηλή ανεργία και τις εντεινόμενες τεχνολογικές και διαρθρωτικές αλλαγές, τα άτομα πρέπει να είναι εφοδιασμένα με τα κατάλληλα εκπαιδευτικά προσόντα για να ανταποκριθούν στις νέες διεθνείς προκλήσεις που αντιμετωπίζει η οικονομία.

Ωστόσο όλο και συχνότερα τίθεται το ερώτημα το ποιος πρέπει να φέρει το κόστος της εκπαίδευσης, δηλαδή ο άμεσα ωφελούμενος ή ο έμμεσα ωφελούμενος (η κοινωνία μέσω της φορολογίας) ή πως μπορεί αυτό να επιμεριστεί δίκαια και αποτελεσματικά. Συναφές με αυτούς τους προβληματισμούς είναι και το ζήτημα κατά πόσο το εκπαιδευτικό μας σύστημα είναι τέτοιο που να παρέχει τις ίδιες ευκαιρίες για εκπαίδευση στις διάφορες κοινωνικές ομάδες, καθώς και πως αυτές οι ευκαιρίες μεταβάλλονται ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης.

Η εύκολη ή όχι ενσωμάτωση των εξερχόμενων από το εκπαιδευτικό σύστημα στην αγορά εργασίας είναι προφανές ότι αποτελεί ένα δείκτη της αποτελεσματικότητας και της ποιότητας του εκπαιδευτικού συστήματος. Ομοίως η θετική συσχέτιση εκπαιδευτικού επιπέδου ή τύπου εκπαίδευσης με την απασχόληση και τα εισοδήματα αποτελεί σαφή ένδειξη για άσκηση ανάλογης εκπαιδευτικής πολιτικής.

Αν και οι σχέσεις εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας είναι πολυδιάστατες και η κατεύθυνση της αιτιώδους σχέσης αμφίδρομη (το εκπαιδευτικό σύστημα επηρεάζει την κοινωνία και την οικονομία αλλά και το επίπεδο του και η λειτουργία του αποτελούν αντανάκλαση αυτών), είναι πρακτικά βολικά να διακριθούν αυτές σε δύο κατηγορίες. Πρώτον, στις σχέσεις εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας, όπου το κύριο αντικείμενο είναι πως διαφοροποιείται η πιθανότητα ένταξης στην αγορά εργασίας, καθώς και επιτυχούς απασχόλησης ή παραμονής στην ανεργία ανάλογα με τον τύπο και επίπεδο εκπαίδευσης. Δεύτερον, στις σχέσεις εκπαίδευσης και αμοιβών, όπου εξε-

τάζονται κατά πόσο η εκπαίδευση επηρεάζει το πόσα χρήματα κερδίζει κάποιος στην αγορά εργασίας.¹²⁹

15.1. Επίπεδο εκπαίδευσης και συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό

Αν ανατρέξουμε στην ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης και στη σχέση της με το γυναικείο φύλο θα παρατηρήσουμε ότι η ελληνική κοινωνία μέχρι και τη δεκαετία του 1950 λειτουργούσε έχοντας αναλφάβητη τη συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών. Το 80% των αναλφάβητων στη χώρα μας το 1981 ήταν γυναίκες, ενώ από την άλλη μεριά, μόνο οι 3 στους 10 πτυχιούχους ανήκαν στο γυναικείο φύλο.

Παρά το γεγονός ότι το μορφωτικό επίπεδο των γυναικών έχει αυξηθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες, η Ελλάδα παρουσιάζει ακόμη χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και είναι η χαμηλότερη μαζί με την Ισπανία σε σύγκριση με όλες τις άλλες χώρες της Ε.Ε.

Το σημαντικότερο πρόβλημα των Ελληνίδων του σήμερα είναι η δυνατότητα πρόσβασης στην εργασία γι' αυτές και τα παιδιά τους. Το πρόβλημα της διαρθρωτικής ανεργίας είναι υπαρκτό και επιτακτικό. Μπορεί να μην είναι το μόνο πρόβλημα, αλλά είναι σαφές ότι η επένδυση σε ανθρώπινους πόρους δεν μπορεί παρά να έχει μια διαφοροποίηση σε ότι αφορά τις γυναίκες, προκειμένου να καλύψει τα κενά που ξεκινούν από τις επιλογές τους, με βάση την κοινωνική αναφορά¹³⁰.

Η αδυναμία των γυναικών να καταλάβουν θέσεις και να σταδιοδρομήσουν δεν οφείλεται σε έλλειψη γνώσεων. Οι γυναίκες έχουν πτυχία αλλά σε «λάθος τομείς», δηλαδή οι γυναίκες στην πλειοψηφία τους στρέφονται σε «λάθος σπουδές», που δεν ανταποκρίνονται στις σύγχρονες ανάγκες της αγοράς εργασίας. Στην Ευρώπη που κλονίζεται από την ανεργία, υπάρχουν αυτή τη στιγμή 1.700. 000 θέσεις εργασίας που δεν μπορούν να καλυφθούν, γιατί δεν υπάρχουν τα αντίστοιχα προσόντα.

Στην Ελλάδα, σχετική μελέτη έδειξε ότι πριν μερικά χρόνια, υπήρχαν 75 χιλιάδες θέσεις εργασίας στο χώρο της πληροφορικής που δεν καλύπτονται, γιατί δεν υπήρχαν άτομα με αντίστοιχα προσόντα.

Πολλές έρευνες επισήμαναν ότι η επιθυμία των γυναικών για απασχόληση αυξάνεται ανάλογα με το βαθμό εξειδίκευσης και το επίπεδο εκπαίδευσής τους. Έτσι, οι γυναίκες που εξασκούν ανώτερα επαγγέλματα εγκαταλείπουν πολύ πιο δύσκολα την εργασία τους σε σχέση με τις εργάτριες, που συχνά παρουσιάζουν διακοπές στην εργασία τους.

---

¹²⁹ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 9

¹³⁰ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών σ. 14

Όλες οι μελέτες αναφέρουν ότι η εκπαίδευση παίζει ζωτικό ρόλο στην επαγγελματική επιτυχία. Όλοι πιστεύουν, ότι η εργασία, είναι το μόνο μέσο που μπορεί να δώσει στη γυναίκα την ολοκλήρωσή της. Αλλά, ωστόσο, αντιμετωπίζει τη διάκριση γιατί εκτός των άλλων δεν έχει πάρει ανάλογη μόρφωση και εξειδίκευση. Αποτέλεσμα οι περισσότερες εργάτριες είναι ανειδίκευτες, γιατί οι γονείς δεν τις στέλνουν στις διάφορες τεχνικές σχολές, που είναι ιδιωτικές και με σχετικά υψηλά δίδακτρα. Γι' αυτό και οι πιο πολλές γυναίκες απασχολούνται σε δευτερεύουσες θέσεις ή σε καθαρά γυναικεία επαγγέλματα. Τα επαγγέλματα αυτά στηρίζονται στα γυναικεία προσόντα, που αποτελούν προέκταση του ρόλου της γυναίκας στο σπίτι. Έτσι, οι γυναίκες προσλαμβάνονται πάντα με χαμηλότερο μισθό.

Η εκπαίδευση αναμένεται να αυξάνει τις πιθανότητες της γυναίκας να βρεθεί στην αγορά εργασίας και να απασχολείται, αφού παίζει ζωτικό ρόλο στην επαγγελματική επιτυχία¹³¹.

Δηλαδή, η συμμετοχή στην εκπαίδευση οδηγεί σε περισσότερες και καλύτερες ευκαιρίες απασχόλησης των ατόμων. Χαρακτηριστικά, αν και τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα τα επίπεδα ανεργίας των πτυχιούχων ΑΕΙ είναι ιδιαίτερα υψηλά, τα επίπεδα αυτά υπολείπονται σημαντικά από αυτά των μη πτυχιούχων, γεγονός που προσδίδει έναν ορθολογικό χαρακτήρα στην επιλογή για αυξανόμενη συμμετοχή στην ανώτατη εκπαίδευση αλλά και γενικότερα σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Με άλλα λόγια, το υψηλό επίπεδο ανεργίας των γυναικών αποδίδεται, μεταξύ άλλων, στο χαμηλό μορφωτικό επίπεδο.

Οι δυσκολίες της γυναίκας, για να βρει μια δουλειά και να προαχθεί, αρχίζουν από την εκπαίδευση. Στις περισσότερες χώρες πιστεύουν, ότι οι γυναίκες επιζητούν μια επικερδή εργασία σαν μια προσωρινή κατάσταση και όχι σαν ουσιαστικό και σημαντικό μέρος της συμμετοχής τους στην παραγωγική διαδικασία. Έτσι εφοδιάζονται με προσόντα για χαμηλά επίπεδα εργασίας και ευθύνης, ενώ μπορεί τελικά, ν' αφιερώσουν πολλά χρόνια στο εργατικό δυναμικό. Γι' αυτό πρέπει να αποκτούν ίση εκπαίδευση.

Στην Ελλάδα, συναντάμε ζευγάρια χαμηλής μόρφωσης, όπου η σύζυγος δεν εργάζεται με αποτέλεσμα να μην έχει προσωπικό εισόδημα. Από την άλλη βλέπουμε ζευγάρια υψηλής μόρφωσης, όπου η σύζυγος εργάζεται και έχει υψηλό εισόδημα από την εργασία που κάνει. Επομένως βλέπουμε ότι τα στοιχεία αυτά είναι αλληλένδετα.

---

¹³¹ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών σ. 16-17

Όσο υψηλότερο είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο της συζύγου τόσο πιο αυξημένες οι πιθανότητες επαγγελματικής απασχόλησής της και τόσο υψηλότερο το εισόδημα από την απασχόληση αυτή.

Παράλληλα τα στοιχεία αυτά συνδυάζονται και με την απόκτηση παιδιών. Η χαμηλής μόρφωσης σύζυγος έχει συνήθως αποκτήσει το πρώτο της παιδί νέα και έχει αποκτήσει περισσότερα παιδιά συγκριτικά με τη σύζυγο υψηλής μόρφωσης.

Η εκπαίδευση επηρεάζει τόσο την προσφορά εργασίας όσο και τη ζήτηση εργασίας. Από την πλευρά της ζήτησης εργασίας, όπως εκδηλώνεται με τη συμπεριφορά των εργοδοτών, τα πιο εκπαιδευμένα άτομα θεωρούνται λόγω της εκπαίδευσης και κατάρτισης, πιο παραγωγικά ή πιο κοινωνικοποιημένα και άρα είναι πιο ελκυστικά από τους εργοδότες σε σύγκριση με τα λιγότερο εκπαιδευμένα. Από την πλευρά της προσφοράς εργασίας, όπως εκδηλώνεται με τη συμπεριφορά των ατόμων ως μελών των νοικοκυριών, είναι γεγονός ότι το κόστος της μη εργασίας (λ.χ. το διαφυγόν ωρομίσθιο που θεωρείται ως το κόστος της «ανάπαυσης») των πιο εκπαιδευμένων είναι σχετικά υψηλότερο από το αντίστοιχο των λιγότερο εκπαιδευμένων¹³².

Έτσι τα περισσότερα εκπαιδευμένα άτομα έχουν περισσότερα σχετικά κίνητρα να κινητοποιηθούν, να υποκαταστήσουν τη μη εργασία με εργασία και να βρεθούν στην αγορά εργασίας, ως εργαζόμενα. Αυτή η διάσταση δεν φαίνεται ότι έχει ιδιαίτερη σημασία για τους υγιείς άνδρες παραγωγικής ηλικίας μιας και για λόγους κοινωνικούς και πολιτιστικούς πρακτικά όλοι βρίσκονται στην αγορά εργασίας. Μεγαλύτερη βαρύτητα φαίνεται ότι έχει για συγκεκριμένες κατηγορίες ατόμων, όπως είναι οι παντρεμένες γυναίκες, οι νέοι σε ηλικία και τα σχετικά ώριμης ηλικίας άτομα. Ειδικότερα οι γυναίκες είναι πιθανότερο να εργάζονται, εάν οι αμοιβές τους είναι τόσο υψηλές ώστε να υπερκαλύπτουν το κόστος που θα έχει το νοικοκυριό επειδή θα εγκαταλείψουν ή θα μειώσουν τις οικιακές ασχολίες.

Η απόκτηση της εκπαίδευσης φαίνεται επίσης ότι συνδέεται και με το πρότυπο της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό ανάλογα με την ηλικία. Η εκπαίδευση, κατά κανόνα και για λόγους οικονομικούς αποκτιέται στις νεαρές ηλικίες, όταν δεν υπάρχουν άλλες υποχρεώσεις και η απόδοσή της, είναι υψηλότερη. Η αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην τυπική εκπαίδευση στις νεαρές ηλικίες προξενεί αντίστοιχη μείωση της συμμετοχής νεαρών ηλικιών στην αγορά εργασίας.

Οι ευκαιρίες για τη γυναίκα επηρεάζονται κατά πολύ από την οικονομική κατάσταση της χώρας. Σε περίοδο ανεργίας είναι δύσκολο να βρει δουλειά, γιατί υπάρχει

---

¹³² ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 18-19

η αντίληψη ότι δε χρειάζεται τη δουλειά τόσο, όσο ο άνδρας. Αυτό δεν ευσταθεί γιατί πάρα πολλές γυναίκες εργάζονται για να συντηρήσουν τον εαυτό τους και τα παιδιά τους. Σε εποχές οικονομικής ανθήςεως, βρίσκουν ευκαιρίες, που και πάλι απαιτούν αρτιότερη εκπαίδευση και κατάρτιση από αυτήν που διαθέτουν.

Οι γυναίκες βέβαια, έχουν πια εισχωρήσει στην εκπαίδευση. Το πρώτο σχολείο (Παρθεναγωγείο) για γυναίκες ιδρύθηκε το 1831 στην Αθήνα από τον Τζων και Φράνσις Χιλ. Ύστερα σιγά-σιγά άρχισαν να ιδρύονται σε όλες τις πόλεις παρθεναγωγεία αλλά και μικτά διδασκαλεία. Επίσης, οι εκπαιδευτικοί ευαισθητοποιήθηκαν στο πρόβλημα της προκατάληψης στην εκπαίδευση για τους ρόλους των δύο φύλων καθώς επίσης τα «σχολεία θηλέων» καταργήθηκαν στη δεκαετία του '70, ταυτόχρονα με την καθιέρωση της εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης¹³³.

Στην ανώτατη εκπαίδευση έχουν πια ανοίξει οι πόρτες για τις γυναίκες εδώ και πολλά χρόνια. Συνήθως είναι τα κορίτσια που έχουν «την πρωτιά» στις περισσότερες σχολές.

Η πρόσβαση των γυναικών στην εκπαίδευση έχει πια κατακτήσει όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες και το γυναικείο φύλο βρίσκεται σε κατάσταση ισότητας με το ανδρικό στα σχολικά θρανία. Τα πιο πρόσφατα στοιχεία της στατιστικής υπηρεσίας δείχνουν ότι ο σχολικός πληθυσμός τόσο στην Πρωτοβάθμια όσο και στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση μοιράζεται σχεδόν ίσα στους άνδρες και τις γυναίκες. Επίσης, όσον αφορά και την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, σήμερα, το γυναικείο φύλο υπερτερεί έναντι του ανδρικού στους φοιτητές του ΑΕΙ¹³⁴.

Παρόλα αυτά και παρά τις θετικές εξελίξεις που σημειώθηκαν στο επίπεδο της εκπαίδευσης των γυναικών, εξακολουθούν να υπάρχουν και σήμερα σημαντικές εκπαιδευτικές ανισότητες ανάμεσα στα δύο φύλα. Ανισότητες που συνδέονται με την απασχόληση, τις προοπτικές του επαγγέλματος και τις προϋποθέσεις της σταδιοδρομίας ανάμεσα στο δύο φύλα. Τις περισσότερες φορές, στο ίδιο επίπεδο εκπαίδευσης, η γυναίκα τοποθετείται σε υποδεέστερες θέσεις από τον άνδρα, σε επαγγελματικούς ρόλους χαμηλότερου γοήτρου, λιγότερων ευθυνών και χαμηλότερων απολαβών.

Η ουσιαστική απελευθέρωση και ισότητα ευκαιριών για τις γυναίκες, μπορεί να επιτευχθεί μόνο αν αυτή εξασφαλιστεί πρώτα στον εκπαιδευτικό χώρο. Γι' αυτό και η εκπαίδευση θα πρέπει να παρέχεται σε όλους, γιατί σε περίπτωση διακοπής της εργασίας, διευκολύνει την επάνοδο της γυναίκας στο εργατικό δυναμικό καθώς επίσης και τη μεγαλύτερη συμμετοχή της.

---

¹³³ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 21

¹³⁴ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 22

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας πενταετίας, έγιναν σημαντικά βήματα για την υλοποίηση των μέτρων που αφορούν την ισότητα μεταχείρισης των δύο φύλων στον επαγγελματικό προσανατολισμό, και αναφέρονται στο κείμενο του Πενταετούς Προγράμματος Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης 1983-1987. Σύμφωνα με το νόμο 1286/1982, άρθρο 14, όσον αφορά την εκπαίδευση, έγινε μια προσπάθεια να αναθεωρηθούν τα σχολικά βιβλία προς την κατεύθυνση της ισότητας και να απαλλαγούν από τα ξεπερασμένα και αυστηρά πρότυπα για τα δύο φύλα. Επίσης με το νόμο 1304/1982 καθιερώθηκε ο θεσμός των Σχολικών Συμβούλων, καθήκον των οποίων είναι, να στηρίζουν τις αρχές της ισότητας.

Παράλληλα, από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας και άλλους δημόσιους φορείς (Υπουργείο Εργασίας, Υπουργείο Πολιτισμού, Υπουργείο Γεωργίας κ.ά.) έγιναν προσπάθειες για την προώθηση της ισότητας των δύο φύλων με διάφορα σεμινάρια, συνέδρια και εκδόσεις ενημερωτικού υλικού¹³⁵.

Συμπερασματικά, η γυναίκα με την εκπαίδευση δημιουργεί ένα άξιο εαυτό, που θα είναι ικανός με τα πνευματικά και επαγγελματικά εφόδια, ν' αντιμετωπίσει οτιδήποτε του εναντιωθεί στη ζωή. Με αυτόν τον τρόπο, θα ξεπεράσει την παθητικότητα που της καταλογίζουν και θα καταφέρει να φτάσει στην ισοτιμία, και μετά να την διδάξει στα παιδιά της, αφού γι' αυτά είναι ο πρώτος δάσκαλος και το πιο ισχυρό πρότυπο.

Χρέος της κοινωνίας είναι να βοηθήσει μέσα από τα σχολεία, για την εξάλειψη των προκαταλήψεων σε βάρος της γυναίκας και την περαιτέρω ανύψωση και μόρφωσή της. Τα αναγνωστικά που χρησιμοποιούν οι μαθητές πρέπει να προσαρμοστούν στις νέες κοινωνικές συνθήκες και ατομικές επιδιώξεις. Να δώσουν μια θέση και στη γυναίκα, τοποθετώντας την ψηλά, ώστε τα αγόρια να την υπολογίζουν σαν άνθρωπο ισότιμο και που μπορεί να πετύχει στη ζωή όμοια με αυτούς. Όταν αυτά που διδάσκονται στα μικρά παιδιά είναι πρότυπα αντίθετα προς την ισότητα των φύλων, όταν φτάσουν σε ώριμη ηλικία τα παιδιά, θα δυσκολευτούν πολύ να απαλλαγούν από τα πρότυπα αυτά.

Τέλος, αν και τα τελευταία χρόνια έχουν ληφθεί σημαντικά μέτρα (θεσμικά και ουσιαστικά) για την παροχή ίσων ευκαιριών σε κορίτσια και αγόρια στον τομέα της εκπαίδευσης, χρειάζεται συνεχής δουλειά για να αλλάξουν βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις.

---

¹³⁵ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 24

16. Ανεργία και επίδραση στο μέγεθος της γυναικείας επαγγελματικής απασχόλησης

Σε όλες τις χώρες, χωρίς εξαίρεση η ανεργία πλήττει κατά πρώτο λόγο τις γυναίκες, τους ξένους εργάτες και τους νέους.

Η ανεργία αποτελεί πρόβλημα της σύγχρονης αναπτυγμένης κοινωνίας, των εργασιακών σχέσεων στους χώρους δουλειάς, αλλά και του γνωστικού αντικειμένου των Εργασιακών Σχέσεων. Η ανεργία βέβαια δεν αποτελεί μόνο σημερινό φαινόμενο, αφού εμφανίζεται από τις αρχές της δεκαετίας του '60, και εξακολουθεί να μαστίζει και σήμερα την αναπτυγμένη ιδίως κοινωνία.

Ένας απλός ορισμός του «άνεργου» που υιοθετήθηκε από την 8^η Συνδιάσκεψη Στατιστικών της εργασίας, το 1958 στη Γαλλία, είναι ο εξής: «άνεργο είναι το άτομο που βρίσκεται άθελά του χωρίς μισθωτή εργασία». Δεν έχει σημασία αν κάποιος έχει ήδη εργαστεί ή όχι: απαραίτητο στοιχείο είναι να αναζητά να εργαστεί σαν μισθωτός. Έτσι, ο πρώην άνεργος ή ο πρώην ανεξάρτητος εργαζόμενος ή ακόμα και το πρώην «αφεντικό» από τη στιγμή που ψάχνουν να εργαστούν σαν μισθωτοί είναι άνεργοι.

Βέβαια η ανεργία συνδέεται με την οικονομική κρίση. Κάποιοι από τους εργαζόμενους απολύονται και κάποιοι από τους εισερχόμενους στην αγορά εργασίας δεν βρίσκουν απασχόληση. Οι γυναίκες στην Ελλάδα, πλήττονται και στα δύο επίπεδα. Αυτό επιβεβαιώνεται από την μεγαλύτερη συχνότητα απολύσεων γυναικών σε σχέση με τις απολύσεις ανδρών εργαζομένων στην βιομηχανία, καθώς επίσης και από την αυξημένη ανεργία πρωτοεισερχόμενων στην αγορά εργασίας γυναικών σε σχέση προς την ανεργία των ανδρών.¹³⁶

Οι γυναίκες άνεργοι καταλαμβάνουν όλο και μεγαλύτερα ποσοστά της συνολικής ανεργίας, γεγονός το οποίο οφείλεται αφ' ενός μεν στην αύξηση του γυναικείου εργατικού δυναμικού και αφ' ετέρου στην έλλειψη κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών που θα απορροφούσαν αυτόν τον πληθυσμό.

Η Ελλάδα κατέχει τη δεύτερη θέση, με 65% στους άνεργους μακράς διάρκειας που δεν είχαν ποτέ σταθερή εργασία (στοιχεία 1990). Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ (1986) προκύπτει ότι οι άνεργες γυναίκες αποτελούν το 55,7% του συνόλου των ανέργων, στο σύνολο της χώρας, ενώ η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό την ίδια περίοδο ήταν 35,6%.

Οι παραπάνω αριθμοί είναι από μόνοι τους ενδεικτικοί για την προσπάθεια

---

¹³⁶ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «Εκπαίδευση και αγορά εργασίας», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 27-28

την οποία πρέπει να καταβάλει η οργανωμένη πολιτεία (σε όλες της τις εκφάνσεις και μορφές) για την βελτίωση της θέσης και του ρόλου της γυναίκας στην ζωή και το γίνεσθαι της χώρας.

Η διάρκεια της ανεργίας διαφέρει σημαντικά κατά φύλο. Από τους άνδρες άνεργους το 28,6% είναι άνεργοι 12 μήνες και άνω, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τις γυναίκες φτάνει το 52,8%. Παρά το γεγονός ότι οι πιθανότητες ανεύρεσης εργασίας αυξάνονται μαζί με την άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου των ατόμων, στην περίπτωση της Ελληνίδας γυναίκας παρατηρείται μια διαφορετική κατάσταση. Ενώ το εκπαιδευτικό επίπεδο του γυναικείου πληθυσμού ανέρχεται με γοργούς ρυθμούς, το επίπεδο της ανεργίας αντί να μειώνεται παρουσιάζει σημαντική άνοδο.

Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, από τις απαρχές του 21^{ου} αιώνα και παρόλο τις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που υπέστη η κοινωνία, η ανεργία θίγει σε ποσοστά περισσότερο τις γυναίκες παρά τους άνδρες. Οι γυναίκες παρόλο που εξασφάλισαν ίδια περίπου επίπεδα εκπαίδευσης με τους άνδρες, δεν αντιμετωπίζουν τις ίδιες συνθήκες στην αγορά εργασίας¹³⁷.

Σε όλα σχεδόν τα κράτη-μέλη η ανεργία πλήττει περισσότερο τις γυναίκες, ενώ σε έξι χώρες η ανεργία των γυναικών είναι κάτι περισσότερο από διπλάσια από αυτή των ανδρών (Ιταλία, Βέλγιο, Ελλάδα, Ισπανία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία) και σχεδόν διπλάσια σε δύο χώρες (Πορτογαλία, Γαλλία). Υπάρχουν όμως διαφορές ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς το επίπεδο αλλά και τις πηγές ανεργία των γυναικών.

Μιλώντας για το νομοθετικό πλαίσιο πάνω στο οποίο πρέπει να βασίζεται η ισότητα των φύλων όσον αφορά την επαγγελματική καθιέρωση και σταδιοδρομία, αυτοκατοχυρώνεται με διατάξεις υπερνομοθετικές, του Συντάγματος του 1975, του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου και διεθνών συμβάσεων καθώς και νομοθετικές. Οι νομοθετικές διατάξεις πρέπει να είναι σύμφωνες προς τις υπερνομοθετικές αλλιώς είναι ανίσχυρες και ανεφάρμοστες. Οι αρχές της ισότητας των φύλων συμπύσσονται στους εξής τομείς: α) Την αρχή της ισότητας των αμοιβών, β) Την αρχή της ισότητας μεταχείρισης στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και στον επαγγελματικό προσανατολισμό και γ) Την αρχή της ισότητας μεταχείρισης στην κοινωνική ασφάλιση.

Ένα μεγάλο τμήμα του γυναικείου πληθυσμού που βιώνει τις διακρίσεις λόγω φύλου, αποστασιοποιείται από το γίνεσθαι της κοινωνίας που ζει και δραστη-

---

¹³⁷ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 30-31

ριοποιείται (κοινωνικός αποκλεισμός), ενώ τα αυξημένα ποσοστά ανεργίας το καθιστούν όμηρο των καταστάσεων της φτώχειας, αναγκάζοντάς το, είτε να περιπέσει σε κατάσταση «μόνιμης φτώχειας» είτε να συντηρείται από το συγγενικό (γονείς) ή φιλικό του περιβάλλον χωρίς καμιά επαγγελματική διέξοδο και κοινωνική προοπτική.

Ταυτόχρονα, η μη συμμετοχή του στην παραγωγική διαδικασία, αποστερεί από τη χώρα ένα σημαντικό κομμάτι του εργατικού της δυναμικού, το οποίο μάλιστα διαθέτει σε μεγάλο βαθμό υψηλό δείκτη εκπαιδευτικών προσόντων.

Τα ποσοστά της ανεργίας αλλά και αυτά της συμμετοχής των γυναικών στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι της χώρας, παρότι βελτιωμένα τα τελευταία χρόνια, δεν παύει να είναι αρνητικά για τον ρόλο και τη θέση της στην σύγχρονη κοινωνία. Ειδικότερα όταν η γυναίκα άνεργος, συνδυάζει και κάποια άλλη κοινωνική ιδιότητα (μητέρα, έγκυος, αλλοδαπή, πρόσφυγας, μεσήλικοι, θύμα κακοποίησης κ.ά.), τότε η κατάσταση αυτή επιβαρύνει δυστυχώς ακόμη πιο πολύ την θέση της στην αγορά εργασίας. Όλα αυτά απογοητεύουν τη γυναίκα και της δημιουργούν φόβο και δυσπιστία για τα όσα πίστευε ότι πέτυχε ως τώρα¹³⁸.

Η γυναίκα ως νοικοκυρά και ως σύζυγος δέχεται όλους τους αντίκτυπους από τον πληθωρισμό και την ανεργία. Τα έσοδα του συζύγου λιγοστεύουν και ο πληθωρισμός αναστατώνει τον προϋπολογισμό της οικογένειας. Αν θελήσει η γυναίκα να εργαστεί για να βοηθήσει το σύζυγο, δεν μπορεί να βρει δουλειά γιατί ακριβώς τότε προσπαθούν να απαλλαγούν από την παρουσία της. Είναι η πρώτη που διώχνουν. Οι γυναίκες δεν προσλαμβάνονται τόσο εύκολα όσο απολύονται, σε περιπτώσεις οικονομικής κρίσεως, γι' αυτό και οι καταστάσεις αυτές, επαναφέρουν τις διακρίσεις στην εργασία, για τις οποίες η γυναίκα αγωνίστηκε τόσο να εξαλείψει.

Αυτή η διάκριση της εργασίας σε βάρος της γυναίκας, εκτός από το ότι μεγαλώνει την ανισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα, αποκρίνει τη γυναίκα από δουλειές που απαιτούν καταβολή μεγαλύτερης δράσεως και πρωτοβουλίας, και καταδικάζει τη γυναίκα σε εργασίες κατώτερες. Είναι πολύ σημαντικό αυτό σε περίπτωση κρίσεως, γιατί οι γυναίκες θα υποστούν πρώτες, τις ολέθριες και δυσμενείς επιπτώσεις μιας μακροχρόνιας ανεργίας. Πραγματικά, πλήττονται οι εργασίες που έχουν δευτερεύουσα σημασία και δεν απαιτούν συνεχή απασχόληση, και γι' αυτό το λόγο τις αναθέτουν στις γυναίκες.

Γενικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ανεργία των γυναικών έχει ορισμένα χαρακτηριστικά και συγκεκριμένα:

---

¹³⁸ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «Εκπαίδευση και αγορά εργασίας», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 33

- Η ανεργία είναι ιδιαίτερα αυξημένη σε νέες γυναίκες και τα ποσοστά είναι διπλάσια σε σύγκριση με αυτά των άνεργων γυναικών γενικά. Στην Ισπανία, στην Ελλάδα, την Ιταλία και την Πορτογαλία η ηλικία είναι καθοριστικός παράγοντας για την ανεργία των γυναικών
- Οι γυναίκες πλήττονται πολύ περισσότερο από την ανεργία μακράς διάρκειας.
- Οι γυναίκες αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα από τους άνδρες, εάν θέλουν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας ή να επιστρέψουν (62% των γυναικών αναζητούν για πρώτη φορά εργασία ή θέλουν να επιστρέψουν μετά από μια διακοπή σε σύγκριση με το 4% των ανδρών).
- Ο αριθμός των γυναικών που δεν εγγράφονται στους επίσημους καταλόγους των ανέργων είναι πολύ υψηλός. Η Ελλάδα έχει το χαμηλότερο ποσοστό ανέργων γυναικών εγγεγραμμένων στον Οργανισμό Ευρέσεως Εργασίας (Ο.Α.Ε.Δ.) (8,4%) και εξ αυτών το 7,5% ανήκει στις νέες άνεργες γυναίκες, γεγονός που σημαίνει ότι η ανεργία των γυναικών είναι πολύ μεγαλύτερη από αυτή που επίσημα εμφανίζεται.
- Οι γυναίκες απασχολούνται σε μεγαλύτερο βαθμό σε εργασίες μερικής απασχόλησης και εποχιακές εργασίες και έτσι είναι πιο πιθανό να τις οδηγήσει στην ανεργία μετά την απώλεια της συγκεκριμένης εργασίας¹³⁹.

Η ανεργία ως κοινωνική κατάσταση, ειδικότερα όταν αποκτά χρονικά παρατεταμένα χαρακτηριστικά (μακροχρόνια ανεργία), και πλήττει ακόμη πιο ειδικές πληθυσμιακές ομάδες γυναικών (για παράδειγμα γυναίκες μονογονείς με ανήλικα τέκνα) μπορεί πολύ εύκολα να περιθωριοποιήσει και να αποκόψει κοινωνικά, επαγγελματικά και οικονομικά μεγάλο ποσοστό των πληττομένων γυναικών.

Αν η αύξηση της γυναικείας ανεργίας συνοδεύει αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας (όπως πράγματι συνέβη στην Ελλάδα), αυτή δεν σημαίνει αναγκαστικά χειροτέρευση της θέσης των γυναικών. Η αύξηση της γυναικείας ανεργίας μπορεί να οφείλεται στην αύξηση των γυναικών που καταφεύγουν στο απρόσωπο Γραφείο εύρεσης εργασίας και όχι στις προσωπικές γνωριμίες (συγγενείς, φίλοι) ή στις σχέσεις πατρωνείας (τα περίφημα «μέσα»), για να βρουν δουλειά. Θα θεωρούσαμε, έτσι, φυσική την αύξηση της γυναικείας ανεργίας σε μια χώρα όπως η Ελλάδα.

Απαιτούνται ολοκληρωμένες πολιτικές και δράσεις σε όλα τα διοικητικά επίπεδα της χώρας, που να προάγουν και να προωθούν τη γυναικεία απασχόληση και

---

¹³⁹ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «Εκπαίδευση και αγορά εργασίας», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 35

την ενεργό συμμετοχή τους στην κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας.

Ταυτόχρονα απαραίτητες είναι και οι ενέργειες για τον απεγκλωβισμό από την φτώχεια και τον αποκλεισμό (αλλά και τη άρση των αρνητικών συνεπειών τους), για ένα μεγάλο κομμάτι του γυναικείου πληθυσμού της πόλης το οποίο ήδη τα βιώνει ως καθημερινή κατάσταση.

Όσο συνεχίζονται οι διακρίσεις μεταξύ των δύο φύλων, θα δημιουργούνται ανταγωνισμοί, συγκρούσεις και δε θα μπορέσει να γίνει η πολιτική, οικονομική και κοινωνική ισοτιμία. Οι δυσκολίες και τα εμπόδια, που παρεμβάλλονται, θα πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι προέρχονται από τις παραδοσιακές προκαταλήψεις για την πνευματική και βιολογική κατωτερότητα της γυναίκας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

1. Εισαγωγικά

Ξεφυλλίζοντας τις σελίδες της ιστορίας, διακρίνουμε ότι η ανισότητα των δύο φύλων, αρχίζει την εποχή που εμφανίζεται η ατομική ιδιοκτησία. Συγκεκριμένα, την εποχή που οι ανθρώπινες φυλές ζούσαν νομαδικά και τρέφονταν από το κυνήγι των άγριων ζώων και τους καρπούς των δέντρων, η ανισότητα ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες δεν υπήρχε. Με το πέρασμα από τη νομαδική ζωή στη μόνιμη εγκατάσταση, τα πράγματα άλλαξαν ριζικά. Οι άνδρες ασχολούνταν αποκλειστικά με το κυνήγι, ενώ οι γυναίκες ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης, τη κεραμική και την υφαντουργία και κατείχαν κυρίαρχη θέση στην κοινωνία. Αυτή ήταν η εποχή της μητριαρχίας, την οποία γρήγορα διαδέχθηκε η πατριαρχία. Η εντατικοποίηση της αγροτικής καλλιέργειας και η ανάπτυξη του εμπορίου στη συνέχεια ανάγκασαν τη γυναίκα να μείνει στο σπίτι αφού δεν κατείχε την απαραίτητη μυϊκή δύναμη για να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις της δουλειάς. Οι γυναίκες, την εποχή της πατριαρχίας, χάνουν την εξουσία αλλά και την ελευθερία τους. Ο άντρας θεωρεί τη γυναίκα και τα παιδιά του κτήμα του .

Η άποψη πολλών αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων για τη θέση της γυναίκας, δείχνει την κατάσταση τότε. Συγκεκριμένα, στην Αθήνα του 7^{ου} αιώνα, οι ξένοι, οι δού-

λοι και οι γυναίκες ήταν αυτοί που αποκλείονταν από την πολιτική κοινότητα. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η φύση προνόησε και έκανε γυναίκες και δούλους διαφορετικούς από τους ελεύθερους άνδρες, άλλο ένα στοιχείο που δηλώνει ότι η γυναικεία ελευθερία ήταν ανύπαρκτη. Ο Πλάτωνας ευχαριστούσε τους θεούς που του πρόσφεραν οκτώ ευεργετήματα. Το πρώτο ήταν ότι γεννήθηκε ελεύθερος και το δεύτερο ότι γεννήθηκε άνδρας. Ο Δημοσθένης έλεγε : *«παντρευόμαστε τη γυναίκα για να αποκτήσουμε νόμιμα παιδιά και για να έχουμε μια πιστή φύλακα στο σπίτι-συντηρούμε παλλακίδες για καθημερινή μας χρήση και τις εταίρες για τις απολαύσεις του έρωτα»*. Η πρόταση του Σωκράτη στην πολιτεία ήταν οι γυναίκες να είναι κοινές για όλους, με απώτερο σκοπό τους την τεκνοποίηση. Με λίγα λόγια, η ζωή της έγγαμης γυναίκας στην Αρχαία Αθήνα, ήταν μια ζωή κενή, χωρίς ενδιαφέροντα και χάρες. Ήταν κλεισμένες στο σπίτι, υπόδουλες στο σύζυγο τους και δεν απολάμβαναν την αποκλειστικότητα του. Ο σύζυγος είχε τη δυνατότητα να συνάψει σχέσεις και με άλλες γυναίκες με πλήρη κοινωνική κάλυψη. Οι γυναίκες αυτές έχαιραν εκτίμηση από όλο τον ανδρικό κόσμο και ήταν ανεξάρτητες.

Παρόμοιες καταστάσεις βίωναν και οι γυναίκες κατά την εποχή του Βυζαντίου. Ο Ιουστινιανός πίστευε ότι η φύση δημιούργησε τις γυναίκες για να γεννούν παιδιά κι αυτή ήταν η μεγαλύτερη επιθυμία τους. Οι γυναίκες παντρεύονταν σε μικρή ηλικία και γενικά θεωρούνταν ασθενέστερες από τον άνδρα, τόσο πνευματικά όσο και σωματικά. Η ανισότητα υπήρχε ακόμη και στη γέννηση ενός παιδιού: η γέννηση αρσενικού παιδιού ήταν απόδειξη καλής σύλληψης, αφού ο *«ο σπόρος του άνδρα νίκησε το γυναικείο σπόρο»*, ενώ η γέννηση των κοριτσιών εθεωρείτο αποτυχία. Με λίγα λόγια, κύριο καθήκον της γυναίκας να φροντίζει τον άνδρα και τα παιδιά της. Αυτή η κατάσταση θα κρατήσει για πολλά χρόνια.

Η Βυζαντινή εποχή είναι στενά συνδεδεμένη με τη Χριστιανική θρησκεία, όπου η γυναίκα θεωρούσε ότι θα βρει το λυτρωμό της. Όμως, διαψεύστηκε εντελώς, αφού ο Χριστιανισμός αντάμειψε άσχημα τη γυναίκα. Στη διδασκαλία του διάτασε τη γυναίκα να είναι υποτακτική δούλα του άντρα και τη χαρακτήρισε ακάθαρτη και διεφθαρμένη εξαιτίας της Εύας. Ο Απόστολος Παύλος διάτασε τις γυναίκες να υπακούουν τον άντρα της και ότι ο άντρας είναι κύριος της γυναίκας, όπως ο Χριστός της Εκκλησίας. Τέλος, πίστευε ότι η γυναίκα δεν επιτρέπεται να μορφώνεται και να εκπαιδεύεται και ότι αυτή πρέπει να υπακούει, να υπηρετεί και να σιωπά.

Στο Μεσαίωνα, ο άνδρας είχε κάθε δικαίωμα πάνω στη γυναίκα : από τον εξευτελισμό μέχρι τα βασανιστήρια και το θάνατο. Ωστόσο, υπήρχε διαφορά ανά-

λογα με την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκαν. Έτσι, στη τάξη των γαιοκτημόνων η γυναίκα ήταν επικεφαλής μέχρι την επιστροφή του συζύγου της από τον πόλεμο. Στη τάξη των χωρικών, η γυναίκα ήταν υποταγμένη στον άνδρα της και εκείνος είχε κάθε δικαίωμα πάνω της. Τέλος, στην αστική τάξη οι γυναίκες χωρίζονταν ανάλογα με το αν συμμετείχαν ή όχι στην παραγωγή και ανάλογα αναγνωρίζονταν και συμμετείχαν και στην κοινωνική ζωή της πόλης. Ένα ακόμη βασικό χαρακτηριστικό της εποχής ήταν και η εξάπλωση της πορνείας, ως ένα από τα βασικά γυναικεία επαγγέλματα.

Η Βιομηχανική Επανάσταση ήταν η απαρχή της γυναικείας απασχόλησης. Ο χειρισμός των μηχανών δεν απαιτούσε ιδιαίτερη μυϊκή δύναμη και τα φθηνά γυναικεία εργατικά χέρια τα προτιμούσαν συχνά οι εργοδότες. Οι εργάτριες, στο σύνολο τους, ήταν αναλφάβητες και ανειδίκευτες, δούλευαν αδιαμαρτύρητα κάτω από άθλιες συνθήκες εργασίας και ο μισθός τους ήταν πολύ χαμηλότερος από αυτόν των ανδρών. Οι άδειες τοκετού ήταν ανύπαρκτες, και μάλιστα οι γυναίκες δούλευαν μέχρι τη στιγμή του τοκετού και μετά τον τοκετό επέστρεφαν στην εργασία τους γιατί κινδύνευαν να το χάσουν. Οι γυναίκες, συνηθισμένες να υπακούουν, δέχονταν τους χαμηλούς μισθούς και τις αντίξοες συνθήκες εργασίας ως κάτι φυσιολογικό, γεγονός που έκανε τους εργοδότες να τις προτιμούν στη δουλειά έναντι των ανδρών. Αυτό είχε ως συνέπεια να βλέπουν οι άνδρες τις γυναίκες ανταγωνιστικά. Η γυναίκα με την εισοδο της στη βιομηχανική εργασία δεν κατάφερε να αποκτήσει την κοινωνική και οικονομική της ανεξαρτησία. Εκτός από την οικογενειακή και κοινωνική καταπίεση, αναγκάστηκε να δεχθεί και την εκμετάλλευση του εκάστοτε εργοδότη. Ενώ πολλές φορές στην προσπάθεια της να δουλέψει κατηγορήθηκε για ανικανότητα και εγκληματική εγκατάλειψη της οικογένειας.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, κάνει την εμφάνιση του στην Ελλάδα το φεμινιστικό κίνημα, με το οποίο οι γυναίκες παλεύουν για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους και εν μέρει δικαιώνονται. Μετά από πολλές προσπάθειες, το 1952, κατοχυρώνεται από τον ΟΗΕ η ισότητα ανδρών και γυναικών. Από τότε έχουν γίνει πολλές διακηρύξεις και έχουν περάσει πολλοί νόμοι που υποτίθεται ότι καθιερώνουν την ισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα. Αφού ανάμεσα σε ό,τι η πολιτεία επιτάσσει και σε ό,τι η κοινωνία εφαρμόζει υπάρχει συνήθως μεγάλη απόσταση. Έτσι, παρά τις νίκες του γυναικείου κινήματος, εξακολουθούν να ασκούνται σε βάρος των γυναικών διακρίσεις, όπως υψηλότερα ποσοστά ανεργίας, χαμηλότερες αμοιβές, κατάληψη κατώτερων θέσεων στην επαγγελματική ιεραρχία και αδυναμία αναρρίχησης των γυναικών στις υψηλόβαθμες θέσεις.

2. Η κοινωνική θέση της γυναίκας στην καπιταλιστική κοινωνία

Τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μια όξυνση της επίθεσης ενάντια στις κατακτήσεις των γυναικών, κατακτήσεις οι οποίες, κάτω από την επίδραση και την ενεργή συμμετοχή ενός ισχυρού - τότε - γυναικείου κινήματος, θεσμοθετήθηκαν νομικά και εκφράζονται σήμερα μέσα από συγκεκριμένες διατάξεις.

Εντείνονται οι φωνές για την κρίση της οικογένειας, καθώς και οι κραυγές περί σωτηρίας της από τη διάλυση. Παρά το γεγονός ότι το Νέο Οικογενειακό Δίκαιο έχει τεθεί σε ισχύ στη χώρα μας για περισσότερο από μια δεκαετία (1983), βασικές Διατάξεις του Νέου Οικογενειακού Δικαίου που προωθούν την ισοτιμία της γυναίκας βρίσκονται στο στόχαστρο, όχι μόνο φραστικά αλλά και πρακτικά.

Η τεράστια ενόχληση από τη νομικά υποχρεωτική και όχι - όπως λανθασμένα επικρατεί στην κοινή αντίληψη - απλά εναλλακτική διατήρηση του οικογενειακού επωνύμου της γυναίκας, οδηγεί συχνά και σε μια εσκεμμένη παράλειψη από τους θρησκευτικούς λειτουργούς. Πρόκειται για την εκ των προτέρων νομική δυνατότητα που παρέχεται στους μελλοντικούς συζύγους για κοινή επιλογή του επωνύμου των παιδιών που ενδεχομένως θα αποκτήσουν. Το αποτέλεσμα της παράλειψης αυτής είναι να φέρουν - κατά νόμο - τα παιδιά αναγκαστικά το επώνυμο του πατέρα, χωρίς την δυνατότητα για την εκ των υστέρων διόρθωση. Ο δε πολιτικός γάμος, ο οποίος εναλλακτικά ισχύει αντί του θρησκευτικού, βρίσκεται όχι απλά αλλά και κάτι παραπάνω στο στόχαστρο, αφού η τέλεσή του - απ' ό τι φαίνεται - έχει επιπλέον συνέπειες, μια και υπάρχουν παπάδες που αρνούνται να βαφτίσουν τα παιδιά όσων τον επέλεξαν ή ακόμα και να θάψουν αυτούς που περιέπεσαν στο παραπάνω «αμάρτημα»¹⁴⁰.

Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να κάνουμε μια χρονική αναδρομή στην εξέλιξη των μορφών συμβίωσης των ανθρώπινων όντων - σε συνάρτηση με το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών σχέσεων, για να διαπιστώσουμε πως αυτές επηρέασαν και επηρεάζουν τη θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία.

Την περίοδο όπου επικρατούσε η χρήση-κατανάλωση ετοιμών προϊόντων της φύσης και τα τεχνητά προϊόντα του ανθρώπου ήταν κυρίως βοηθητικά εργαλεία, οι σεξουαλικές σχέσεις βρίσκονταν στην απλούστερη μορφή τους. Ήταν σχέσεις χωρίς κανόνα, που ουσιαστικά αντιστοιχούσαν στο πέρασμα από την κατάσταση του ζώου στην κατάσταση του ανθρώπου. Ολόκληρες ομάδες ανδρών και ολόκληρες ομάδες γυναικών κατείχαν αμοιβαία η μια την άλλη, χωρίς ντροπή και χωρίς ταμπού.

---

¹⁴⁰ ΓΙΑΝΝΟΥΣΗ Α., «Η κοινωνική θέση της γυναίκας και η κρίση της καπιταλιστικής οικογένειας», <http://ropewalker.pblogs.gr/349141.html>

Σύμφωνα με το Μαρξ και τον Ενγκελς: «Ο πρώτος καταμερισμός εργασίας είναι ανάμεσα στον άνδρα και τη γυναίκα για την παραγωγή παιδιών». Εξάλλου, για να εξασφαλισθεί η επιβίωση και ανάπτυξη του ανθρώπου ήταν αντικειμενικά αναγκαία η συλλογική συμβίωση, η οποία και αντικαθιστούσε την έλλειψη αμυντικής ικανότητας του ατόμου. Ιστορικά λοιπόν, η αρχική μορφή της οικογένειας είναι ο ομαδικός γάμος, δηλαδή η πολυγαμία, και αντανakλούσε το επίπεδο της ανάπτυξης του ανθρώπου και τις παραγωγικές ανάγκες ανάπτυξης της κοινωνίας.

Όσο υπάρχει ο ομαδικός γάμος, η καταγωγή αποδειχεται μονάχα από τη γυναικεία πλευρά, δηλαδή αναγνωρίζεται μόνο η «μητρική γραμμή». Είναι η εποχή της μητριαρχίας. Υπάρχει συνολική ευθύνη για τη φροντίδα και την ανάπτυξη των μελών της φυλής. Είναι η πρωτόγονη κοινωνία, όπου ο καθένας προσφέρει ανάλογα με τις ικανότητές του και προσπορίζεται ανάλογα με τις ανάγκες του¹⁴¹.

Ο κύκλος του ομαδικού γάμου μεταξύ των μελών της φυλής στενεύει όλο και περισσότερο, διατρέχοντας τα στάδια του περιορισμού των σεξουαλικών σχέσεων, αρχικά μεταξύ γονιών και παιδιών και, στη συνέχεια και μεταξύ αδελφών. Τελικά δε μένει πια τίποτα άλλο παρά μόνο το ζευγάρι - η ζευγαρωτή οικογένεια - που ακόμα συνδέεται με εύθραυστο δεσμό. Η ζευγαρωτή οικογένεια δε διαλύει καθόλου το νοικοκυριό που κληροδοτήθηκε από περασμένες εποχές και, άλλωστε, η θέση της γυναίκας εξακολουθεί να είναι όχι μονάχα ελεύθερη, μα και πολύ σεβαστή.

Στην πορεία, η ανθρώπινη εργασία γίνεται πιο παραγωγική και έχει σαν αποτέλεσμα, σε συνδυασμό με την εξέλιξη των εργαλείων, την ανάπτυξη της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, και της επεξεργασίας του μετάλλου. Η παραγωγή περισσότερων προϊόντων δημιουργεί τη δυνατότητα να υπάρξει υπερπροϊόν. Με βάση τον τότε καταμερισμό εργασίας αυτό το υπερπροϊόν δημιουργήθηκε στον τομέα του άντρα και τα μέσα παραγωγής ήταν στην ιδιοκτησία του. Το γεγονός αυτό του δίνει κοινωνικό προβάδισμα και οδηγεί κατευθείαν στην ατομική ιδιοποίηση των προϊόντων από τον παραγωγό. Βεβαίως αυτή η δυνατότητα, κατοχής μέσων παραγωγής και ιδιοποίησης υπερπροϊόντος, διαμορφώνεται για ορισμένους άνδρες. Έτσι η εμφάνιση κοινωνικής διαφοροποίησης, διαμόρφωσης τάξεων συμπίπτει με την κοινωνική υποδούλωση του ενός φύλου από το άλλο.

Μέχρι τότε, βάσει του μητριαρχικού δικαίου, σε περίπτωση θανάτου, το σύντροφο του γένους που πέθαινε, τον κληρονομούσε το γένος του. Τα παιδιά δε μπορούσαν να κληρονομήσουν από τον πατέρα τους γιατί το γένος τους καθορίζονταν

---

¹⁴¹ ΓΙΑΝΝΟΥΣΗ Α., «Η κοινωνική θέση της γυναίκας και η κρίση της καπιταλιστικής οικογένειας», <http://ropewalker.pblogs.gr/349141.html>

από το μητρικό γένος και μπορούσαν να κληρονομήσουν μόνο τη μητέρα τους. Έπρεπε λοιπόν το μητρικό δίκαιο να ανατραπεί. Στη θέση του εφαρμόσθηκε η αντρική γραμμή καταγωγής, δηλαδή η πατριαρχία.

Σύμφωνα με την γνώμη ειδικών αναλυτών *«Η ανατροπή της μητριαρχίας ήταν η κοσμοϊστορική ήττα του γυναικείου φύλου, ... η γυναίκα ταπεινώθηκε, υποδουλώθηκε, έγινε σκλάβο των ορέξεών του (άντρα) και απλό εργαλείο για την παραγωγή παιδιών»*.

Με την εμφάνιση όμως της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, το κοινωνικό νοικοκυριό μετατρέπεται σε ιδιωτικό, το οποίο είναι πλέον η οικονομική μονάδα όλων των ταξικών συστημάτων. Η οικογένεια έγινε ιδιωτική υπηρεσία. Η γυναίκα παραμερισμένη από τη συμμετοχή της στην κοινωνική παραγωγή έγινε η πρώτη υπηρέτρια.

Τέλος, εξαιτίας της εμφάνισης της ατομικής ιδιοκτησίας και της πατριαρχίας, σαν εξέλιξη της ζευγαρωτής οικογένειας έχουμε τη μονογαμία. Η μονογαμία, που αφορά κυρίως τη γυναίκα, είναι ο βασικός τύπος οικογένειας όλων των ταξικών κοινωνικών συστημάτων (δουλοκτητικό, φεουδαρχικό, καπιταλιστικό). Και βέβαια, οι νέες παραγωγικές σχέσεις διαμόρφωσαν και τα αντίστοιχα κοινωνικά πρότυπα του άντρα και της γυναίκας. *«Η πρώτη ταξική αντίθεση που εμφανίζεται στην ιστορία συμπέφτει με την ανάπτυξη του ανταγωνισμού του άντρα και της γυναίκας στην μονογαμία, και η πρώτη ταξική καταπίεση με την καταπίεση του γυναικείου φύλου από το ανδρικό»*¹⁴².

Μόνο η κεφαλαιοκρατική παραγωγή, έδωσε τη δυνατότητα στη γυναίκα να σπάσει τον κλοιό της αποκλειστικής κοινωνικής διαβίωσης της μέσω της οικογένειας. Και αυτό γιατί δόθηκε η δυνατότητα εξόδου της γυναίκας ξανά στην κοινωνική παραγωγή. Βέβαια ούτε ήταν δυνατό να επεκταθεί στη πλειοψηφία των γυναικών ούτε να εξασφαλίσει όρους κοινωνικής ισοτιμίας, αλλά έγινε με όρους διπλής, ταξικής και φυλετικής, εκμετάλλευσης. Σαν αποτέλεσμα του εργατικού και γυναικείου κινήματος οι όποιες νομικές κατακτήσεις των γυναικών στη σφαίρα της εργασίας και της οικογένειας, αντικειμενικά δε μπορούσαν να αλλάξουν ριζικά τον οικονομικό χαρακτήρα του ατομικού νοικοκυριού. Έτσι η νεότερη ξεχωριστή οικογένεια εξακολουθεί να στηρίζεται, σε μεγάλο βαθμό, πάνω στην ανοιχτή ή συγκαλυμμένη σπιτική σκλαβιά της γυναίκας. *«Μέσα στην οικογένεια ο άντρας είναι ο αστός, η γυναίκα εκπροσωπεί το προλεταριάτο»*.

---

¹⁴² ΓΙΑΝΝΟΥΣΗ Α., *«Η κοινωνική θέση της γυναίκας και η κρίση της καπιταλιστικής οικογένειας»*, <http://ropewalker.pblogs.gr/349141.html>

3. Ο ρόλος της γυναίκας του σήμερα

Η έξοδο της γυναίκας στο χώρο εργασίας και μάλιστα με ισότιμες απαιτήσεις, την φόρτωσαν με νέες υποχρεώσεις και της πρόσθεσαν καινούριο φορτίο και άγχος. Κανείς δεν είχε το δικαίωμα να της στερήσει το δικαίωμα να επενδύσει για την ολοκλήρωση της προσωπικότητάς της και των στόχων της.

Σήμερα, οι προϋποθέσεις για εργασία έχουν κύριο άξονα την πνευματική ικανότητα και την εκπαίδευση στο τομέα εξειδίκευσης, με αποτέλεσμα οι γυναίκες σαν σύνολο να βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση από τον άντρα. Αυτό είναι μια μεγάλη πρόκληση για τη γυναίκα, η οποία καλείται να διαλέξει ανάμεσα στη καριέρα και την οικογένεια. Τις περισσότερες φορές η λύση είναι ο συμβιβασμός. Δηλαδή, να μπορέσει να συνδυάσει και τα δύο.

Αναμφισβήτητα, η γυναίκα αποτελεί το πυρήνα της οικογένειας. Με την έξοδο της στην αγορά εργασίας πολλοί υποστηρίζουν ότι η οικογένεια στερήθηκε τη δημιουργική της παρουσία. Τα παιδιά έχασαν τις περισσότερες ζωτικές ώρες τη μητέρα τους και ο σύζυγος συναντάει πολλές φορές μια γυναίκα κουρασμένη, που έχει απαιτήσεις από αυτόν. Αφού θέλει να γίνεται και στο σπίτι καταμερισμός της εργασίας. Ωστόσο, σχετική έρευνα που έγινε το 2003 αποδεικνύει ότι οι γυναίκες αφιερώνουν στα παιδιά τους τον ίδιο χρόνο που αφιέρωναν και πριν να εργαστούν και τίμημα είναι ο λιγότερος ύπνος και ο λιγότερος ελεύθερος χρόνος τους. Η άλλη όψη του νομίσματος δείχνει ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των εργαζόμενων γυναικών, ευθέως ανάλογη είναι και η αύξηση της υπογεννητικότητας. Τα στοιχεία δείχνουν ότι κάτι τέτοιο δεν είναι αναληθές. Ωστόσο, μερίδιο ευθύνης δεν έχει μόνο η γυναίκα αλλά και η κοινωνία, η οποία οφείλει να προτείνει μέτρα για τη συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής των γυναικών.

Όπως και να έχουν τα πράγματα η γυναίκα καλείται σήμερα να ανταποκριθεί σε τρεις ρόλους: της εργαζόμενης, της νοικοκυράς και της παιδαγωγού. Η εργασία της εκτός σπιτιού δεν την απάλλαξε από τα παραδοσιακά της καθήκοντα και είναι λίγοι οι άντρες που δέχονται να μοιραστούν τις δουλειές. Παρά τις δυσκολίες που έχει να αντιμετωπίσει και η σύγχρονη γυναίκα, συνεχίζει να εργάζεται θυσιάζοντας προσωπικό χρόνο και ύπνο για να μπορέσει να ανταποκριθεί στους ρόλους της.

Ο ρόλος της γυναίκας σήμερα συνεχίζει να είναι σημαντικός τόσο μέσα στην οικογένεια, όσο και στην εργασία της. Αφού αν ανατρέξουμε στην ιστορία, θα διαπιστώσουμε ότι οι προστατευτικές νομοθεσίες για τις γυναίκες, οι αυξήσεις στους μισθούς και η κοινωνική ασφάλιση είναι αποτελέσματα των δικών τους αγώνων για

ισότητα. Και τέλος συμβάλλει και αυτή όπως και η γυναίκα της υπαίθρου στην εθνική οικονομία¹⁴³.

4. Ο οικονομικός και κοινωνικός ρόλος των γυναικών της υπαίθρου

Η οικογένεια, θεσμός πανάρχαιος αποτελεί το θεμέλιο της ανθρωπότητας. Ο ρόλος της οικογένειας αποδείχτηκε με το πέρασμα των αιώνων, ο πιο σημαντικός. Αφού μέσα στα πλαίσια της οικογένειας και χάρη στην καθημερινή φροντίδα και στη στοργή των γονέων, αναπτύσσεται σωματικά, πνευματικά, ψυχικά, ηθικά και θρησκευτικά η νέα γενιά στην οποία η οικογένεια θα παραδώσει αργότερα τη σκυτάλη διαδοχής. Έτσι, η οικογένεια προσβλέπει στην εξασφάλιση της συνέχειας της κοινωνίας, αφού μεταβιβάζει από τη μια γενιά στην άλλη το πολιτισμό σαν τρόπο ζωής και τρόπο ύπαρξης των υλικών πραγμάτων και των κοινωνικών θέσεων. Επομένως, η οικογένεια, ως θεσμός δεν έχει μόνο ιδιωτικό χαρακτήρα, που αφορά στην οργάνωση του ιδιωτικού βίου αλλά και δημόσιο, που αφορά στην οργάνωση του συλλογικού βίου και συνδέεται με τη νομοθεσία και τον τρόπο παραγωγής.

Η οικογένεια είναι ένας θεσμός που επιτελεί ταυτόχρονα πολλές λειτουργίες και έχει πολλούς σκοπούς. Αποτελεί καθολικό κοινωνικό φαινόμενο, αφού συναντάται σε όλες τις κοινωνίες με κάποιες παραλλαγές. Οι λειτουργίες που επιτελεί η εκάστοτε οικογένεια εξαρτώνται από τη μορφή της κοινωνίας μέσα στην οποία αυτή υπάρχει. Έτσι, στην αγροτική κοινωνία, η οικογένεια εξασφαλίζει τη βιολογική αναπαραγωγή των μελών της, δηλαδή την εκπαίδευση και την κοινωνικοποίηση των μελών της, την οικονομική και κοινωνική τους ένταξη, την κάλυψη προνομιακών αναγκών των μελών της και τέλος στην αγροτική κοινωνία η οικογένεια λειτουργεί ως πλήρης οικονομική ομάδα, δηλαδή ως ομάδα παραγωγής και κατανάλωσης. Στη σύγχρονη κοινωνία πολλές από τις λειτουργίες αυτές έχουν εξασθενήσει, η οικογένεια λειτουργεί περισσότερο ως ομάδα κατανάλωσης και συνδέεται με τη παραγωγή μέσω των μελών της που έχουν επαγγελματική απασχόληση. Τέλος, η οικογένεια είναι ένα νοικοκυριό, δηλαδή χρησιμοποιώντας το εισόδημα και τους παραγωγικούς πόρους προσφέρει στα μέλη της όσο το δυνατόν μεγαλύτερη υλική ή μη υλική ευημερία.

Η γυναίκα κατέχει εξέχουσα θέση μέσα στην οικογένεια, αποτελεί τον πυρήνα της οικογένειας. Η αποστολή της είναι καθοριστική για την ανάπτυξη και ευημερία της οικογένειας. Ασκεί κοινωνικό λειτουργήμα, αφού προετοιμάζει το κάθε νέο μέλος για τη κοινωνία, η ζωή του κάθε μέλους αρχίζει στην οικογένεια και ολοκληρώνε-

---

¹⁴³ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ Χ., 2004 «Οι συνθήκες της γυναικείας απασχόλησης», Αθήνα, εκδόσεις ΚΕΘΙ, σ. 35

ται στην κοινωνία. Τέλος, η ελληνική αγροτική οικογένεια, πυρήνας της οποίας είναι η γυναίκα, διαιώνίζει την ελληνική παράδοση και διατηρεί τον πολιτισμό των Ελλήνων.

Η γυναίκα της υπαίθρου εκτός από την ανατροφή των παιδιών της είναι επιφορτισμένη με τις δραστηριότητες του νοικοκυριού, δηλαδή είναι υπεύθυνη και για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των μελών της αγροτικής οικογένειας και με δραστηριότητες που έχουν να κάνουν με τη γεωργική εκμετάλλευση. Ο ρόλος που καλείται να επιτελέσει είναι ιδιαίτερα δύσκολος εξαιτίας των ιδιόμορφων συνθηκών που ακόμα και σήμερα κυριαρχούν σε κάποιες αγροτικές περιοχές. Η έλλειψη μέσων σύγχρονου εξοπλισμού, η μη εύκολη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και οικογενειακού προγραμματισμού, η ανυπαρξία παιδικών σταθμών και πολλές φορές νηπιαγωγείων είναι κάποια προβλήματα που αναγκάζεται η ίδια να τα αντιμετωπίσει, θυσιάζοντας τη προσωπική της ζωή.

Στη προσπάθεια της να ανταπεξέλθει σε αυτό το δύσκολο ρόλο η γυναίκα παραμέρισε σπουδές και προσωπική ζωή. Γι' αυτό το λόγο το ποσοστό των αναλφάβητων γυναικών στην ύπαιθρο είναι πολύ μεγάλο και πολύ μεγάλο είναι επίσης και το ποσοστό ανεργίας των γυναικών. Το ποσοστό ανεργίας αφενός μεν οφείλεται στην έλλειψη ειδίκευσης των γυναικών, αφετέρου δε στο γεγονός ότι η εργασία της αγρότισσας περνά απαρατήρητη, αφού τις περισσότερες φορές δουλεύει χωρίς να αμείβεται και χωρίς ασφάλεια.

Ωστόσο, η πολύπλευρη και ουσιαστική συμμετοχή της γυναίκας στη γεωργική εκμετάλλευση και στα οικονομικά της οικογένειας είναι υπαρκτή και γνωστή σε όλους μας παρά την έλλειψη στατιστικών ερευνών. Παλαιότερα, μάλιστα η εργασία της δεν περιοριζόταν μόνο στη γεωργική εκμετάλλευση, στην εκτροφή των οικόσιτων ζώων και στη φροντίδα του νοικοκυριού και των παιδιών αλλά και σε διάφορες οικοτεχνικές δραστηριότητες. Μάλιστα πολλές φορές πουλούσαν τα προϊόντα των οικοτεχνικών δραστηριοτήτων για να μπορέσουν να εξασφαλίσουν κάποιο συμπληρωματικό εισόδημα για τη κάλυψη των αναγκών της οικογένειας.

Αν και το συμπληρωματικό εισόδημα των γυναικών ήταν επαρκές, δε το χρησιμοποιούσαν για προσωπικά τους έξοδα αλλά για να καλύψουν βασικές βιοτικές ανάγκες.

Σήμερα, τα πράγματα έχουν αλλάξει. Η γυναίκα συνεχίζει να εργάζεται είτε στη γεωργική εκμετάλλευση είτε σε εξωγεωργική εργασία. Δουλεύει τις ίδιες ώρες με τον άντρα και πολλές φορές περισσότερες από αυτόν, αφού είναι επιφορτισμένη και με τη φροντίδα του νοικοκυριού. Συνεχίζει να μεταποιεί προϊόντα της γεωργικής εκμε-

τάλλευσης και να παράγει τρόφιμα για εμπορία ή ιδιοκατανάλωση, ωστόσο όμως τη τελευταία εικοσαετία ανοίχτηκαν μέσα από τα ευρωπαϊκά προγράμματα νέες προοπτικές απασχόλησης και ανάληψης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων για τις γυναίκες της υπαίθρου. Ο τομέας του αγροτουρισμού και η παραγωγή βιοτεχνικών προϊόντων, όπως τρόφιμα ή χειροτεχνήματα είναι κάποιες από τις νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες των γυναικών, που προτιμούνται ιδιαίτερα από τις ίδιες. Ενώ, σημαντικό είναι επίσης το γεγονός ότι με αυτό τον τρόπο μπόρεσαν οι γυναίκες της υπαίθρου να διεκδικήσουν την κοινωνικοοικονομική τους ανεξαρτησία και να πλήξουν την ανδρική κυριαρχία, διεκδικώντας ανεξαρτησία στις αγροτικές δουλειές.

Εκτός, βέβαια από τη κοινωνικοοικονομική τους ανεξαρτησία, η δραστηριοποίηση της γυναίκας εκτός γεωργικής εκμετάλλευσης, αποκτά ιδιαίτερη σημασία και για την ίδια την οικογένεια, αφού το συμπληρωματικό εισόδημα είναι ιδιαίτερα ικανοποιητικό και ειδικά σε περιπτώσεις κρίσης της γεωργικής αγοράς. Ωστόσο, πρόσφατη έρευνα έδειξε ότι οι γυναίκες που παίρνουν μέρος σε αυτού του είδους τις επιχειρήσεις, είναι γυναίκες που τα παιδιά τους έχουν μεγαλώσει. Ο λόγος που τις οδηγεί σε αυτή την επιλογή, είναι φυσικά η κοινωνικοποίηση τους, αφού περιορίστηκε η απασχόληση τους στο σπίτι και η απόκτηση συμπληρωματικού εισοδήματος. Βέβαια, η εκτός οικογενειακού περιβάλλοντος αμειβόμενη εργασία δε κατόρθωσε να αλλάξει τους παραδοσιακούς ρόλους των μελών της αγροτικής οικογένειας. Έτσι οι γυναίκες εκτός από την εργασία τους, έχουν και τη φροντίδα του νοικοκυριού, για την οποία δε δέχονται καμία βοήθεια από τον άντρα. Εκτός όμως από αυτό, οι γυναίκες είτε ως κάτοχοι μικρών αγροτικών επιχειρήσεων είτε ως αρχηγοί αγροτικών εκμεταλλεύσεων δε παίρνουν επιχειρηματικές αποφάσεις μόνες τους παρά μόνο σε συνεργασία με τους συζύγους τους. Ελάχιστες περιπτώσεις που η γυναίκα λαμβάνει μόνη της αποφάσεις για την επιχείρηση, είναι περιπτώσεις «εξ ανάγκης» λόγω χηρείας ή λόγω πολυδραστηριότητας του συζύγου.

Είναι λοιπόν φανερό ότι ο άντρας φαίνεται πιο ικανός να κάνει επαφές και να κλείσει συμφωνίες με προμηθευτές και εμπόρους. Τα πράγματα είναι χειρότερα, όταν η γυναίκα εργάζεται στην οικογενειακή επιχείρηση ή στην επιχείρηση του άντρα της. Αν και ο χρόνος εργασίας της ξεπερνά κατά πολύ αυτόν του άντρα της και αν και πολλές από αυτές είναι υποχρεωμένες να εκτελούν εργασίες που υπερβαίνουν κατά πολύ τη φυσική τους ικανότητα και τέλος αν και είναι σημαντικές για την οικογενειακή ευμάρεια και την οικονομική ανάπτυξη της αγροτικής περιοχής, ωστόσο η συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων είναι περιορισμένη και σχεδόν ανύπαρκτη. Οι

γυναίκες νιώθουν αδύναμες να αναλάβουν πρωτοβουλίες μόνες τους. Μόνο στους γυναικίους αγροτικούς συνεταιρισμούς οι γυναίκες ανάλαβαν πρωτοβουλίες και αυτό συνέβη επειδή συνεργάστηκαν όλες μαζί.

Παρόλο που το μορφωτικό επίπεδο της γυναίκας της υπαίθρου έχει ανυψωθεί, παρόλο που συμμετέχει περισσότερο στη κοινωνική ζωή η ελάχιστη συμμετοχή της στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, στα συλλογικά όργανα των αγροτών καθώς και στα όργανα τοπικής αυτοδιοίκησης είναι υπαρκτή και φυσικά υπεύθυνη για τη ποιότητα της ζωής της σημερινής γυναίκας. Η έλλειψη ενδιαφέροντος των αγροτισσών να ασχοληθούν με τα κοινά έχει ως αποτέλεσμα να μην επιλύονται γυναικεία προβλήματα και γενικά να δυσχεραίνεται η προώθηση της ισότητας των δύο φύλων καθώς και η ανάπτυξη της περιοχής της. Τέλος, η συμμετοχή των γυναικών στα κοινά κρίνεται αναγκαία για την αναβάθμιση της υπαίθρου¹⁴⁴.

Οι γυναίκες της υπαίθρου στην Ελλάδα αποτελούν περίπου το μισό του αγροτικού πληθυσμού και είναι μια σημαντική δύναμη που παίρνει μέρος στην παραγωγική διαδικασία και στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών. Ωστόσο το 76% περίπου των γυναικών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων απασχολούνται ως βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση. Αυτό σημαίνει ότι δεν αμείβονται, δεν έχουν ασφάλεια και δεν συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Το υπόλοιπο ποσοστό αναφέρεται σε γυναίκες αυτοαπασχολούμενες με ή χωρίς προσωπικό. Το 24% των γυναικών είναι αρχηγοί γεωργικής εκμετάλλευσης αλλά και αυτό πολλές φορές γίνεται για να εξυπηρετηθούν άλλοι σκοποί. Δηλαδή σε πολλές περιπτώσεις «δανείζει» η γυναίκα το όνομα της στο σύζυγο, όταν για κάποιο λόγο δεν επιτρέπεται στον ίδιο να χαρακτηριστεί ως κατά κύριο επάγγελμα αγρότης και να μπορεί να λάβει τις διάφορες επιδοτήσεις. Ενώ επίσης είναι και οι περιπτώσεις που ο άντρας απουσιάζει και η γυναίκα καλείται να αναλάβει το ρόλο του αρχηγού, όπως σε περιπτώσεις χηρείας, διάζευξης κ.τ.λ. (Επιχειρηματικότητα γυναικών, εκδόσεις Gutenberg)

Το κράτος στη προσπάθεια του να βοηθήσει την ύπαιθρο θέσπισε κάποιες πρωτοβουλίες που υποστήριζαν και ενίσχυαν τη δημιουργία νέων μικρών επιχειρήσεων στις αγροτικές περιοχές και προωθούσαν τη γυναικεία απασχόληση. Οι πρωτοβουλίες αυτές, τις οποίες προαναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ήταν :

- Η Πρωτοβουλία LEADER, η οποία συνέβαλλε στη προώθηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας στις λιγότερο ευνοημένες περιοχές της ελληνικής υπαίθρου.

---

¹⁴⁴ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ Χ., 2004 «Οι συνθήκες της γυναικείας απασχόλησης», Αθήνα, εκδόσεις ΚΕΘΙ, σ. 41-43

- Η Κοινοτική Πρωτοβουλία NOW «Νέες Επαγγελματικές Ευκαιρίες για τις γυναίκες», η οποία χρηματοδοτούσε προγράμματα για την επαγγελματική κατάρτιση των αγροτισσών και γενικά των γυναικών που ζούσαν σε αγροτικές περιοχές.
- Η Κοινοτική Πρωτοβουλία INTERREG, μέσω της οποίας εφαρμόστηκαν κυρίως προγράμματα κατάρτισης για γυναίκες που ζουν σε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές και ασχολούνται με τη γεωργία, με σκοπό να αξιοποιήσουν τις δεξιότητες τους για την ανάπτυξη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών. (Επιχειρηματικότητα γυναικών, εκδόσεις Gutenberg)

Τέλος, ο ρόλος της γυναίκας της υπαίθρου και ιδιαίτερα της αγρότισσας εξακολουθεί και σήμερα να είναι σημαντικός τόσο μέσα στην οικογένεια, όσο και στη γεωργική εκμετάλλευση. Ειδικά, σήμερα με την οικονομική και τεχνολογική εξέλιξη καλείται να διαδραματίσει πιο υπεύθυνα και ενεργά το ρόλο της σε όλους τους τομείς. Η γυναίκα της υπαίθρου συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία της γεωργικής παραγωγής στην αύξηση του οικογενειακού εισοδήματος και συμβάλλει σημαντικά στην αγροτική αλλά και στην εθνική οικονομία.¹⁴⁵

5. Γυναικεία απασχόληση και τοπική ανάπτυξη

Είναι γεγονός και έχει αποδειχθεί μέσα από πολυάριθμες έρευνες ότι οι γυναίκες οι οποίες βρίσκονται στην αγορά εργασίας, συμβάλλουν στην ανάπτυξη της οικονομίας, η οποία συνεπάγεται με αύξηση της παραγωγής. Η οικονομική αυτή ανάπτυξη αύξηση επιδρά στην απασχόληση των γυναικών, τόσο άμεσα όσο και έμμεσα.

Άμεσα, η οικονομική ανάπτυξη επηρεάζει την γυναικεία απασχόληση με δύο τρόπους: (α) αυξάνοντας τον αριθμό των προς κάλυψη θέσεων, δηλαδή αυξάνοντας τη ζήτηση εργασίας και (β) διαφοροποιώντας τις απασχολήσεις, δηλαδή δημιουργώντας μία επαγγελματική ιεραρχία, η αυξανόμενη πολυπλοκότητα της οποίας συνδυάζεται με την αυξανόμενη εξειδίκευση. Έμμεσα, η οικονομική ανάπτυξη επηρεάζει τη γυναικεία απασχόληση, συντελώντας αποφασιστικά στην αύξηση των προϋποθέσεων και δυνατοτήτων εργασίας των γυναικών, όπως π.χ. βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, απόκτηση γνώσεων, εξάλειψη διακρίσεων κ.λ.π.¹⁴⁶

Ακόμα και σήμερα η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα εξακολουθεί να είναι υψηλή. Κατά το 2001 το 25% του συνολικού εργατικού δυναμικού και το 32% του γυναικείου εργατικού δυναμικού ασχολούνται ακόμα με τη γεωργία. Πρόκειται όμως,

---

¹⁴⁵ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ Χ., 2004 «Οι συνθήκες της γυναικείας απασχόλησης», Αθήνα, εκδόσεις ΚΕΘΙ, σ. 47-48

¹⁴⁶ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 13

για μια σημαντική μείωση, αφού τα ποσοστά το 1951 ήταν αντίστοιχα 48% και 42%.

Στο δευτερογενή τομέα, το ποσοστό του γυναικείου πληθυσμού κατά τα τελευταία σαράντα χρόνια, μένει ποσοτικά στάσιμο. Αλλά μένει και ποιοτικά πολύ χαμηλό, αν κρίνει κανείς από το πραγματικά χαμηλό εκπαιδευτικό τους επίπεδο. Αυτό είναι αξιοσημείωτο, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη η νεαρή ηλικία των γυναικών αυτών.

Τέλος ο τριτογενής τομέας παρουσιάζει αύξηση (κατά 194% μεταξύ 1951 και 1981). Ο τομέας απασχολεί το 27% των οικονομικά ενεργών γυναικών κατά το 1951, το 43% κατά το 1981 και το 50% κατά το 2002.

Συμπερασματικά, η οικονομική ανάπτυξη με την κοινωνικο-πολιτισμική ανάπτυξη με την οποία συνδέεται, συμβάλλει στην αύξηση του γυναικείου εργατικού δυναμικού. Η αύξηση αυτή συνοδεύεται από αύξηση του ποσοστού των γυναικών μεγαλύτερης ηλικίας, των έγγαμων οικονομικά ενεργών γυναικών, και από την άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου τους¹⁴⁷.

6. Η συμμετοχή της γυναίκας στην πολιτική

Από παλιά, η πολιτική έχει χαρακτηριστεί ότι αποτελεί ασχολία αντρική. Ένα ίσως από τα επιτεύγματα της γυναίκας θα είναι να κατορθώσουν οι γυναίκες να παύσουν να αποτελούν μειοψηφία στις Κυβερνήσεις, στη Βουλή, στα Διοικητικά Συμβούλια όλων των οργανώσεων επιστημονικών Σωματείων, Συνδικαλιστικών Συλλόγων, Εργατικών Σωματείων, κ.λ.π. με άλλα λόγια να μπορέσουν να έχουν μια υπεύθυνη θέση στη δημόσια ζωή του τόπου, να παίρνουν μέρος στις αποφάσεις του τόπου ή να κατέχουν θέσεις-κλειδιά. Όπως πριν από μερικές δεκαετίες, οι γυναίκες που δουλεύουν έξω από το σπίτι, ήταν η εξαίρεση, έτσι και η συμμετοχή τους στο συνδικαλισμό, στην πολιτική, αποτελεί εξαίρεση. Τα ωράρια που απαιτούνται για τη συμμετοχή του ατόμου στην πολιτική ή στο συνδικαλισμό, καθορίζονται από τους άνδρες και σπάνια συνδυάζονται με τις άλλες υποχρεώσεις των γυναικών (σπίτι, οικογένεια).

Τα γνωστά επιχειρήματα που χρησιμοποιούνταν από τους άνδρες για την απομάκρυνση των γυναικών από την άσκηση ορισμένων επαγγελμάτων, χρησιμοποιήθηκαν και επαναλαμβάνονταν με έμφαση. Πώς ήταν δυνατόν η γυναίκα, να μπορεί να έχει γνώμη για την πολιτική κατάσταση της χώρας και να μπορεί να εκφράσει τη θέλησή της; Πώς ήταν δυνατόν η γυναίκα, να μπορέσει να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους της στη Βουλή; Πώς θα μπορούσε να επιβάλει τη γνώμη της;

Άλλωστε η συμμετοχή στην πολιτική ή στο συνδικαλισμό, προϋποθέτουν

---

¹⁴⁷ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 14-15

ορισμένα προσόντα, που κατά κανόνα, κατά τη γνώμη των ανδρών, στερούνται οι γυναίκες (όπως πλήρη πληροφόρηση για τα οικονομικά θέματα, ευχέρεια λόγου, ετοιμότητα στις απαντήσεις, πειστικότητα, αυτοπεποίθηση, κρίση κ.ά.). Εξάλλου, ο ρόλος του πολιτικού ή συνδικαλιστή δε συμβιβάζεται με τους κύριους ρόλους των γυναικών, δηλαδή της νοικοκυράς, μητέρας και συζύγου.

Πιστεύεται επίσης, ότι η πολιτική δημιουργεί ένα αντρικό χαρακτήρα στη γυναίκα και αυτό μπορεί να την εξυψώνει πνευματικά, όμως σαν γυναίκα τη μειώνει. Πολλοί άνδρες αισθάνονται άσχημα μπροστά σε μια έξυπνη γυναίκα, γιατί αμέσως τους δημιουργούνται συναισθήματα φόβου για τη δική τους υπεροχή. Ποτέ δεν συγχωρούν τη γυναικεία υπεροχή, γιατί αυτόματα καταργεί την αντρική. Παράλληλα, στη έξυπνη γυναίκα, δίνουν τα χαρακτηριστικά της ψυχρής και απαθούς. Έτσι, η γυναίκα πολλές φορές, χρησιμοποιεί το καλό της μυαλό, σε περιπτώσεις που ο άνδρας δεν μπορεί να το αντιληφθεί, γιατί έχει καταντήσει γι' αυτήν «μειονέκτημα».

Για όλους αυτούς τους λόγους η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική δεν ήταν μια εύκολη υπόθεση. Παρατηρείται λοιπόν ότι πριν από τον 20^ο αιώνα, η συμμετοχή τους στην πολιτική ήταν σχεδόν ανύπαρκτη.

Δυστυχώς η κοινωνία μας είναι πατριαρχική και κατά συνέπεια ρατσιστική, σε ότι αφορά τα δύο φύλα, και την κατανομή εξουσίας, παρ' όλη τη γνώση και την πρόοδο που σημειώθηκαν στο δεύτερο ήμισυ του αιώνα μας¹⁴⁸.

Οι πόρτες για την είσοδό τους στην πολιτική άνοιξαν το 1869 στην Πολιτεία Ουαϊόμινγκ των Η.Π.Α. Αλλά και στη χώρα μας η ιστορία για την κατάκτηση των πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών δεν ήταν καθόλου εύκολη. Για πρώτη φορά δόθηκε δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες με το Προεδρικό Διάταγμα του 1930 που έδινε το δικαίωμα στις γυναίκες να ψηφίζουν μόνο στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές και έθετε όρους συμμετοχής στις γυναίκες, ενώ δεν απαιτούσε τους αντίστοιχους από τους άνδρες. Έπρεπε λοιπόν οι Ελληνίδες για να ψηφίζουν, να έχουν συμπληρώσει το 30ο έτος της ηλικίας τους και να γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση. Στη συνέχεια αναγνώρισε το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες χωρίς να απαιτεί τις παραπάνω προϋποθέσεις, δηλαδή κάτω από τις ίδιες προϋποθέσεις με τους άνδρες. Μόλις το 1949, με το νόμο 949, απέκτησαν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι.

Το δικαίωμα του «εκλέγειν» στις δημοτικές εκλογές είχαν όσες γυναίκες έχουν συμπληρώσει το 21ο έτος της ηλικίας τους και όσες έχουν συμπληρώσει το 25ο είχαν το δικαίωμα του «εκλέγεσθαι» σε όλα τα δημοτικά και κοινοτικά αξιώματα. Επίσης

---

¹⁴⁸ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 22-24

το 1952 ο νόμος 2159 έδωσε στις γυναίκες το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις βουλευτικές εκλογές, κατέστησε μάλιστα υποχρεωτική την εγγραφή στους εκλογικούς καταλόγους και τη συμμετοχή στην ψηφοφορία, με ποινικές κυρώσεις για την παράληψη. Έτσι πραγματοποιήθηκε τυπικά η εξίσωση, παρά το γεγονός ότι, στις βουλευτικές εκλογές που ακολούθησαν τη θέσπιση του νόμου, η συμμετοχή υποψηφίων γυναικών ήταν περιορισμένη στο ελάχιστο¹⁴⁹.

Όπως, λοιπόν, γίνεται φανερό, η γυναίκα έχει αποκτήσει σχεδόν ίσα δικαιώματα, όπως και ο άνδρας. Και λέμε «σχεδόν» γιατί παρά τη ριζική αλλαγή της νομικής θέσεως της γυναίκας, που σημειώθηκε τα τελευταία χρόνια, δεν έχουν εκλείψει εντελώς οι σχετικές διακρίσεις ανάμεσα στα δύο φύλα. Διακρίσεις, που όσο κι αν είναι περιορισμένες δεν παύουν να καθιστούν, κατά κάποιο τρόπο, μειονεκτική τη θέση της γυναίκας στο δημόσιο βίο.

Στην Ελλάδα είναι πολύ μικρή η συμμετοχή της γυναίκας στην πολιτική, σε σημείο που μπορούμε να μιλάμε για απουσία της Ελληνίδας από την πολιτική ζωή της χώρας.

Η συμμετοχή όμως, θα πρέπει να είναι ισότιμη, όπως άλλωστε αυτό επιβάλλεται και σε όλους τους τομείς, ώστε και οι γυναίκες και οι άνδρες, να δίνουν τον καλύτερο τους εαυτό και να συμβάλουν για την καλύτερη τύχη του κοινωνικού συνόλου.

Στην λίστα των Ηνωμένων Εθνών για την ανάμειξη των γυναικών στα κοινά η Ελλάδα κατέχει την 69η θέση και είναι πίσω από πολλές ισλαμικές χώρες ή ακόμα χώρες του τρίτου κόσμου. Η συμμετοχή των γυναικών στο Κοινοβούλιο της Ελλάδος βρίσκεται στην τελευταία θέση της Ε.Ε. με 6%.

Στο Δικαστικό Κλάδο, όλο και περισσότερο σπάζει η παράδοση, όλο και περισσότερες γυναίκες εισχωρούν στο επάγγελμα. Στις ανώτερες θέσεις βέβαια όπως συνήθως, και εδώ ακόμη πιο έντονα, η γυναίκα «λάμπει» με την απουσία της! Καμιά γυναίκα Πρόεδρος Αρείου Πάγου ή Εισαγγελέας Αρείου Πάγου, Αρεοπαγίτης, κ.λπ.

Ελάχιστες παρουσιάζονται ως υποψήφιας βουλευτικές είτε ως υποψήφια μέλη Διοικητικών Συμβουλίων και κατά συνέπεια εκλέγονται ελάχιστες. Μια πραγματικότητα που ισχύει σε όλες τις χώρες του κόσμου, ανεξάρτητα από τη γεωγραφική τους θέση, ή το πολιτικό σύστημα.

Αντίθετα υπάρχουν αρκετές Πρωτοδικές και όσο κατεβαίνουν οι βαθμίδες όλο και πιο πολύ αυξάνει ο γυναικείος αριθμός. Στους Ειρηνοδίκες, οι γυναίκες όχι

---

¹⁴⁹ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 25

απλά συμμετέχουν, αλλά αποτελούν και την πλειοψηφία σε σύγκριση με τους άνδρες. Παρόμοια είναι η συμμετοχή των γυναικών στα Διοικητικά Δικαστήρια. Στις ανώτερες βαθμίδες δεν συναντιέται καμιά γυναίκα ενώ στις κατώτερες αποτελούν την πλειοψηφία. Η πρώτη γυναίκα Ειρηνοδίκης διορίστηκε το 1956 και ήταν η Οδέττη Κοντοππρία – Κουγιουμπζόγλου, η δε πρώτη γυναίκα πρωτοδίκης ήταν η Άννα Αθανασιάδου το 1959. Στο Συμβούλιο Επικράτειας επίσης ο αριθμός των γυναικών που διορίζονται τα τελευταία χρόνια με το βαθμό του Εισηγητή συναγωνίζεται αισθητά τον αριθμό των ανδρών. Η πρώτη γυναίκα που διορίστηκε ήταν η Πηνελόπη Αθανασοπούλου το 1958.¹⁵⁰

Όσον αφορά τους δικηγόρους, οι σημερινές γυναίκες πτυχιούχοι της Νομικής γίνονται πια δικηγόροι χωρίς να συναντούν κοινωνικές προκαταλήψεις. Τα επιχειρήματα ότι η «φύση» της γυναίκας την εμποδίζει στους αγώνες και στις δυσκολίες του Δικαστηρίου αρχίζουν να εξαλείφονται. Οι γυναίκες σταδιοδρομούν ως δικηγόροι, όχι μόνο στα μεγάλα αστικά κέντρα, αλλά και στα μικρά. Οι συμβολαιογράφοι από την άλλη πλευρά είναι κατά πλειοψηφία γυναίκες στους περισσότερους συλλόγους.

Για να μπορέσουν οι γυναίκες να διεισδύσουν και να αρχίσουν να προωθούνται, θα πρέπει να υποχωρήσει εκείνη η ανδροκρατούμενη ισχυρογνωμοσύνη. Θα πρέπει τα κόμματα να συμπεριλάβουν, σαν μέλη, γυναίκες ώστε να μπορέσουν να δείξουν τις ικανότητές τους, και σε μελλοντικές εκλογές να επιλεγούν περισσότερες και να υπάρξει μία ισάξια συμμετοχή εκπροσώπων του γυναικείου φύλου στη Βουλή, όπου θα ασχοληθεί με τα προβλήματα των γυναικών, που αν δεν είναι πιο πολλά, είναι ίδια με τα προβλήματα των άλλων ανθρώπων.

7. Η μειονεκτική θέση της γυναίκας στην εργασία

Το θέμα «επιχειρηματικότητα» αποτελεί ένα από τα πλέον σημαντικά στον σχεδιασμό πολιτικής για προώθηση της απασχόλησης. Σε επίπεδο πολιτικής, παρατηρείται έξαρση του ενδιαφέροντος για την αντιμετώπιση της περιορισμένης συμμετοχής των γυναικών στην επιχειρηματική δραστηριότητα. Στόχο αποτελεί η λήψη μέτρων για τη διευκόλυνση και ενθάρρυνση των γυναικών στο ξεκίνημα μιας επιχείρησης.

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες έχει ενισχυθεί πολύ η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, αλλά και στη διοίκηση και την ιδιοκτησία επιχειρήσεων. Μετά τη μαζική συμμετοχή των γυναικών στον εργατικό πληθυσμό που έλαβε χώρα κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και συνεχίστηκε στις επόμενες δεκαετίες της μαζικής παραγω-

---

¹⁵⁰ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 27-28

γής και της γιγάντωσης των επιχειρήσεων, ήρθε η σειρά τους να προχωρήσουν σε περισσότερο δυναμικές και υπεύθυνες δραστηριότητες, όπως είναι και οι επιχειρηματικές. Η συμμετοχή της γυναίκας επιχειρηματία ενισχύθηκε από τη μορφή της νέας τεχνολογίας που μείωσε τον αριθμό των ενδιάμεσων τεχνικών στελεχών και από την αλματώδη ανάπτυξη του τομέα παροχής υπηρεσιών.

Πληθώρα εμπειρικών μελετών που πραγματοποιήθηκαν, αναφέρουν ότι στο μέγεθος της γυναικείας επαγγελματικής απασχόλησης επιδρούν, τόσο ενδογενείς παράγοντες, όπως επίπεδο εκπαίδευσης, βαθμός εξειδίκευσης, κοινωνική προέλευση, θέση στο επάγγελμα κ.λπ., όσο και εξωγενείς παράγοντες, όπως συνθήκες της αγοράς εργασίας, αριθμός και ηλικία παιδιών των γυναικών, αντιλήψεις, νοοτροπίες και στερεότυπα που επικρατούν στην κοινωνία.

Οι νέες γυναίκες στην Ελλάδα, με υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης, αρχίζουν σταδιακά να καταλαμβάνουν επιτελικές θέσεις και σύμφωνα με δειγματοληπτική έρευνα, το 15% των ελληνικών επιχειρήσεων διοικείται πλέον από γυναίκες. Το πρόβλημα είναι ότι η ελληνική κοινωνία δύσκολα αναγνωρίζει την επαγγελματική επιτυχία των γυναικών¹⁵¹.

Η θέση της εργαζόμενης Ελληνίδας δεν έχει ακόμα πλήρως καθοριστεί στα σημερινά κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα του ελληνικού χώρου. Εξακολουθούν να υπάρχουν πολλές αμφισβητήσεις ως προς τις ικανότητές της, την αξία της, καθώς και τη συμμετοχή της στην παραγωγή. Το πιο σημαντικό είναι ότι η ίδια αμφιβάλλει. Αίτημα και στόχος της: να απελευθερωθεί από τα πατροπαράδοτα δεσμά, τις ταπεινωτικές διακρίσεις και τη ντροπή ότι είναι γυναίκα. Όμως, πάνω απ' όλα να ελευθερωθεί από τον ίδιο της τον εαυτό, που είναι δεμένος με προλήψεις, προκαταλήψεις, συνήθειες, και ύστερα να θέσει το πρόβλημά της και να προσπαθήσει να γίνει αντιληπτό από τους συνανθρώπους της.

Πρόβλημά της, η οικονομική και επαγγελματική επανεκτίμηση της γυναικείας εργασίας. Ακόμα, ποιο είναι το πνευματικό της επίπεδο και πώς μπορεί η γυναίκα να το ανεβάσει περισσότερο. Ποιοι είναι οι στόχοι της, τί έχει πετύχει μέχρι τώρα, που μπορεί να φτάσει και αν έχει ανάλογα προσόντα με τον άνδρα.

Είναι αλήθεια ότι οι γυναίκες σε ολόκληρο τον κόσμο, δε συμμετέχουν σε όλους τους τομείς της επαγγελματικής δραστηριότητας, ούτε σε όλη την κλίμακα της ιεραρχίας, κι αυτό είναι εναντίον της κοινωνίας που απασχολεί κατά κύριο λόγο άνδρες, γιατί δε θεωρεί τη γυναίκα ικανή, ενώ η γυναίκα είναι εκείνη που γεννά και μεγα-

---

¹⁵¹ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 34-35

λώνει τους αυριανούς πολίτες, τους κυβερνήτες της χώρας που θα θεσπίσουν διατάξεις για να εξακολουθούν να κρατούν δέσμια των ανδρικών προκαταλήψεων τη γυναίκα.

Έτσι, πολλές φορές οι γυναίκες, εξαντλούν τη δράση και τις ικανότητές τους, σε εργασίες που τους φέρνουν ανία, πλήξη, αδιαφορία και μαρασμό. Πρόκειται για εργασίες που δεν διαθέτουν κανένα κοινωνικό γόητρο, είναι κακοπληρωμένες, κουραστικές και πολλές φορές και επικίνδυνες.

Παρ' όλα αυτά διαμορφώνεται μια νέα οικονομική κατάσταση που οδηγεί σε άριστες μελλοντικές προβλέψεις, αφού με τη συμμετοχή της γυναίκας στο εργατικό δυναμικό, οδηγηθήκαμε σε ανάπτυξη και πρόοδο. Ο αριθμός των γυναικών που εισέρχονται στην αγορά εργασίας προσδιορίζει τη δομή της οικονομίας με δύο κυρίως τρόπους: α) Με την αύξηση του εργατικού δυναμικού και άρα των αποθεμάτων για οικονομική ανάπτυξη και β) Με την στήριξη κλάδων στους οποίους οι άνδρες αποφεύγουν να εισέλθουν ή από τους οποίους αποχωρούν.¹⁵²

Αλλά και η ίδια ωφελήθηκε. Ανέβηκε κοινωνικά και πνευματικά, κατανοώντας όλο και περισσότερο και καλύτερα το ρόλο της στην κοινωνία, καθώς επίσης νιώθει την ανάγκη να αγωνιστεί για την κατάργηση των διακρίσεων εις βάρος της και για την ανάπτυξη της χώρας της.

Τελευταία, συντελείται κάποια πρόοδος. Κυρίως οι νεώτεροι, αντιλαμβάνονται περισσότερο ότι είναι σωστό, να υπάρξει ένας δίκαιος καταμερισμός μέσα στην οικογένεια, ώστε να εξασφαλίζεται η καλή της λειτουργία και να δίνεται η δυνατότητα στη γυναίκα να προχωρήσει στην επαγγελματική της δραστηριότητα.

Επίσης, αισιόδοξο είναι ότι, χρόνο με το χρόνο, όλο και πιο πολλά κορίτσια εισάγονται στις πανεπιστημιακές σχολές. Η αναλογία επιστημόνων γυναικών είναι μία στους τέσσερις άνδρες. Η μόρφωση και η ειδίκευση θα φέρουν την κοινωνική της καθιέρωση.

8. Φύλο και απασχόληση

Μπορεί σε όλους τους πολιτισμούς είτε αυτοί αφορούν την Αρχαία Ελλάδα, είτε την Κίνα, είτε την Ινδία, είτε τη Ρώμη, είτε το Βυζάντιο, είτε το Μεσαίωνα, είτε την Αναγέννηση να «έλαμψαν» και κάποιες γυναικείες προσωπικότητες να γέμισαν κάποιες σελίδες του βιβλίου της ιστορίας, όμως, η αλήθεια είναι, ότι αυτές οι γυναικείες μορφές είναι τόσο λίγες που δεν κατόρθωσαν να ανατρέψουν το παγκόσμιο καθε-

---

¹⁵² ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 37

στάς της ανισότητας των δύο φύλων.

Για πολλούς αιώνες, οι άνθρωποι πίστευαν πως είναι μοιραίο η γυναίκα να βρίσκεται σε μειονεκτική θέση, αφού προορίζεται από την ίδια τη φύση για την αναπαραγωγή και συνεπώς δεν έχει τις σωματικές και πνευματικές δυνατότητες που απαιτούν η δημόσια ζωή, η επιστήμη και οι επιχειρήσεις.

Στη σημερινή εποχή όμως, οι ανάγκες της παραγωγής έφεραν κάποιες αλλαγές. Η γυναίκα δε μένει στο σπίτι (μία στους τρεις εργαζόμενους είναι γυναίκα), συμμετέχει στην παραγωγή, αλλά οι κοινωνικές διακρίσεις στα δύο φύλα, η ανισότιμη μεταχείριση στη μόρφωση και στη δουλειά, η ανειδίκευτη εργασία της γυναίκας δεν παύουν σήμερα και δε θα πάψουν για πολύ καιρό ακόμα να αποτελούν μία θλιβερή πραγματικότητα.

Η κοινωνική ανισότητα των δύο φύλων, καθώς και οι ειδικότερες μορφές με τις οποίες αναπαράγονται οι «γυναικείες» και οι «ανδρικές» εργασίες, είναι αρκετά γνωστές σε ό,τι αφορά τα περιεχόμενα και τις συνέπειές τους. Τόσο απέναντι στις σπουδές και την εξειδίκευση όσο και απέναντι στις δυνατότητες εργασίας ή κοινωνικής ανόδου, η θέση των γυναικών είναι (και προβλέπεται να είναι) δυσμενέστερη από εκείνη των ανδρών.

Παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται τόσο σε Ευρωπαϊκό, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο για την προώθηση της ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς της ζωής, εν τούτοις αυτό δεν έχει επιτευχθεί μέχρι σήμερα σε καμιά χώρα του κόσμου.

Οι εργασίες που οι γυναίκες επιλέγουν ή αναγκάζονται να κάνουν έξω από το σπίτι, τόσο σε παλαιότερες εποχές όσο και σήμερα, ιεραρχούνται και αξιολογούνται με κριτήρια διαφορετικά απ' ό,τι για τους άνδρες που κάνουν την ίδια εργασία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η γυναικεία συμβολή στην παραγωγή συνεχώς να υποβαθμίζεται με αποτέλεσμα η παραδοσιακή σχέση μεταξύ ανειδίκευτων ατόμων διαφορετικού φύλου να αντικατασταθεί από τη σχέση μεταξύ «ειδικευμένου» άνδρα και «ανειδίκευτης» γυναίκας.¹⁵³

Οι διακρίσεις σε βάρος των γυναικών αφορούν: διακρίσεις στην αμοιβή, στους κλάδους που απασχολούνται και στις εργασίες που κάνουν. Τα επαγγέλματα που είναι «βοηθητικά» και έχουν κάποια υπευθυνότητα ή έχουν χαρακτήρα ρουτίνας αλλά δεν προσφέρουν καμιά προώθηση ή εξέλιξη, παραμένουν στις γυναίκες. Ενώ τα επαγγέλματα που αποδίδουν λεφτά ή προνόμια παραμένουν στα χέρια των ανδρών.

Επίσης, όλες οι ανώτερες και σημαντικές θέσεις είναι για τους άνδρες, για

---

¹⁵³ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 41-42

τις γυναίκες προβλέπονται εργασίες δευτερεύουσας σημασίας όπως και άλλες που παρέχουν τις κατώτερες αμοιβές, έχουν λιγότερη επαγγελματική ασφάλεια, μικρότερες δυνατότητες προαγωγής και εξέλιξης και που δεν απαιτούν εξειδίκευση. Αυτό την μειώνει σαν άνθρωπο και σαν εργαζόμενο άτομο. Πρόκειται για το ζήτημα των χειρότερων συνθηκών εργασίας που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες, συνθηκών στις οποίες περιλαμβάνεται η μειωμένη δυνατότητα επαγγελματικής προόδου, προαγωγής.

Μπορούμε μάλιστα να ισχυρισθούμε ότι η συχνότητα προαγωγής τους μειώνεται όσο η επαγγελματική βαθμίδα είναι ανώτερη. Λαμπρό παράδειγμα αποτελεί η Ελληνική Δημόσια Διοίκηση, που προσελκύει μεγάλο αριθμό γυναικών υψηλής μόρφωσης. Όπως προκύπτει από στατιστικές του Υπ. Προεδρίας, ενώ οι γυναίκες αποτελούν ήδη από την δεκαετία του 1970 πάνω από το 1/3 των εργαζομένων στις Δημόσιες Υπηρεσίες, το ποσοστό των γυναικών παραμένει κάτω του 5% μεταξύ των Γεν. Διευθυντών.

Η εισοδηματική ανισότητα που επικρατεί μεταξύ των ανδρών και των γυναικών, δεν εμφανίζεται μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε άλλες χώρες, μεταξύ των οποίων είναι και η Αυστραλία. Σε μία αυστραλιανή αγροτική κοινότητα, εξετάζεται η οικονομική ανισότητα μεταξύ των ανδρών και των γυναικών, η οποία βιώνεται σε μεγάλο βαθμό από τις γυναίκες. Οι εισοδηματικές συγκρίσεις στους άνδρες και στις γυναίκες, μέλη του πληρωμένου εργατικού δυναμικού, φαίνεται να επιβαρύνει κατά πολύ τις γυναίκες. Το εισόδημα των συγκεκριμένων γυναικών παρουσιάζεται κατώτερο από το αντίστοιχο των ανδρών καθώς επίσης οι γυναίκες με τα ίδια προσόντα με τους άνδρες, κερδίζουν πολύ λιγότερα χρήματα.

Όσο πιο παραδοσιακή είναι μια κοινωνία, τόσο πιο έντονη η διαφοροποίηση της απασχόλησης σε ανδρική και γυναικεία. Η διαφοροποίηση αυτή σημαίνει την συγκέντρωση των γυναικών σε ορισμένους κλάδους απασχόλησης, στους οποίους και αποτελούν την πλειονότητα.

Η χώρα μας εξακολουθεί να εμφανίζει ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά γυναικείας απασχόλησης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με μια απόκλιση άνω των 10 ποσοστιαίων μονάδων του μέσου κοινοτικού όρου (περίπου 44% έναντι 55% των άλλων μελών).

Ταυτόχρονα, οι ανισότητες λόγω φύλου, είναι εμφανείς σε όλο το εύρος της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης της χώρας, ενώ ιδιαίτερα στην αγορά εργασίας, στην επιχειρηματικότητα καθώς και στη συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης των αποφάσεων της χώρας, οι ανισότητες αποκτούν ακόμη μεγα-

λύτερες διαστάσεις.

Οι διακρίσεις λόγω φύλου, αναπαράγουν φαινόμενα αποκλεισμού και φτώχειας, τα οποία οδηγούν στην κοινωνική περιχαράκωση και στην αποκοπή από τον κοινωνικό και παραγωγικό ιστό της χώρας, ενός μεγάλου τμήματος του γυναικείου πληθυσμού, με οδυνηρά για αυτό αποτέλεσμα¹⁵⁴.

Από τον 19ο αιώνα και ιδιαίτερα τον 20^ο αιώνα γίνονται τεράστια βήματα, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν οι όροι για σημαντικές προσπάθειες για ισότητα στις σχέσεις των δύο φύλων. Μέχρι τα μέσα του περασμένου αιώνα οι άνδρες είχαν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Εκείνοι μόνο μπορούσαν να αποκτούν, να κληροδοτούν και να κληρονομούν περιουσίες.

Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και τη βιομηχανική επανάσταση, με την έξοδο της γυναίκας από το σπίτι, αρχίζουν οι μεγάλες αλλαγές. Η βιομηχανική ανάπτυξη μειώνει τη σημασία της αντρικής μυικής υπεροχής. Η γενίκευση της εκπαίδευσης καταρρίπτει το μύθο της πνευματικής κατωτερότητας της γυναίκας και η αμειβόμενη επαγγελματική απασχόλησή της αρχίζει να της δημιουργεί την αίσθηση της ανεξαρτησίας.

Η εργασία της γυναίκας έξω από το σπίτι φέρνει αλλαγές στη στάση του άνδρα και στη θέση της γυναίκας. Η γυναίκα, αφού κατάκτησε το δικαίωμα να εργαστεί και διαρκώς να απλώνεται σε επαγγέλματα, που θεωρούνταν καθαρά ανδρικά, τώρα πια δε ζητά να εργάζεται, αλλά και διεκδικεί το δικαίωμα της σταδιοδρομίας, της φιλοδοξίας να διακριθεί, να δημιουργήσει.

Οι γυναίκες διεκδικούν ολοένα και περισσότερη ελευθερία. Με την παρουσία τους στην αγορά εργασίας, η γυναικεία εργατική δύναμη έχει γίνει «ορατή», από «αόρατη» και δευτερεύουσα που ήταν, αφού κάποιοι κλάδοι της οικονομίας, κάποιες θέσεις εργασίας και κάποια επαγγέλματα, καθίστανται πλέον γυναικεία. Οι άνδρες, ενώ λογικά δέχονται την ισότητα ψυχολογικά νιώθουν απειλημένοι.

Οι γυναίκες μάχονται για περισσότερη ισότητα και οι άνδρες απωθούν αυτήν την καινούρια τάση υπεροχής της γυναίκας. Οι γυναίκες με συσσωρευμένη πικρία αιώνων, πολλές φορές δημιουργούν την εντύπωση ότι δεν μάχονται για ισότητα, αλλά για επιβολή και οι άνδρες νιώθουν απειλημένοι και ανασφαλείς.

Η γυναίκα, χρόνο με το χρόνο, ξεπερνά τις διάφορες δυσκολίες και ενδυναμωμένη βαδίζει για να ολοκληρώσει τους στόχους της. Η σημερινή Ελληνίδα αισθάνεται απελευθερωμένη, έτοιμη να «βρει τον εαυτό της», να στηριχτεί μόνο στον

---

¹⁵⁴ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 43-44

εαυτό της, και αγωνίζεται να βρει το δρόμο της μέσα από δυσκολίες και διακρίσεις που την αφορούν. Η προσπάθειά της είναι να ξεπεράσει τη μειονεκτική θέση, που την ξεχωρίζει από τον άνδρα και αφού γίνει ισότιμη με εκείνον να διεκδικήσει τις ίδιες ευκαιρίες, για την περαιτέρω εξέλιξή της στην επαγγελματική της σταδιοδρομία. Σ' αυτό έχουν πειστική θέση οι οικονομικοί λόγοι. Για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις ανάγκες διαβίωσής της ή να συνεισφέρει στην οικογένεια, προκειμένου να ανακουφίσει το σύζυγο από οικονομικό αδιέξοδο.

Ακόμα, εργάζεται για την κατοχύρωση της αξιοπρέπειάς της, που εξασφαλίζεται με την κοινωνική και οικονομική ανεξαρτησία. Πολλές γυναίκες με την επαγγελματική απασχόληση, ικανοποιούν τις φιλοδοξίες για την πραγμάτωση της προσωπικότητάς τους, που ολοκληρώνει η πολύπλευρη συμμετοχή τους σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας.¹⁵⁵

Η επιθυμία της γυναίκας να ολοκληρώσει την προσωπικότητά της είναι συγχρόνως και η αναζήτηση αναγνώρισης από την κοινωνία του αντικειμενικού-επιδικώμενου ρόλου της γυναίκας του ισότιμου με τον ανδρικό.

Με ισοτιμία στις ευκαιρίες και ισότητα με τον άνδρα, η γυναίκα:

- μπορεί να αποφασίσει να μορφωθεί, να σπουδάσει ή ν' αναδειχθεί στην εργασία της, αντί να είναι μόνο μητέρα
- μπορεί να αποφασίσει να ακολουθήσει η ίδια μια καριέρα, αντί να προωθεί τον άνδρα της να κάνει καριέρα και να υποτάσσεται σε αυτόν.

Με βάση τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, το 1985, οι γυναίκες έπαιρναν το 74% της αμοιβής των ανδρών συναδέλφων τους στο λιανικό εμπόριο, το 74% στη βιομηχανία ως εργάτριες, το 64% ως υπάλληλοι, το 74% στη βιομηχανία υφαντικών ειδών ως εργάτριες και το 68% ως υπάλληλοι. Το 1988 και με βάση τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, η αμοιβή των γυναικών στο λιανικό εμπόριο ήταν 76% και στη βιομηχανία το 67% (αύξηση δηλαδή της τάξης του 2-3%), ενώ στη βιομηχανία υφαντικών ειδών η αμοιβή των εργατριών είχε φθάσει το 85% των ανδρών (αύξηση 11%).¹⁵⁶

Οι σύγχρονες γυναίκες ζητούν την απελευθέρωσή τους από τα οικογενειακά και κοινωνικά δεσμά, που τους επιβάλλουν οι υπάρχουσες κοινωνικοοικονομικές δομές της πολιτείας τους. Την ζητούν, όπως ο κάθε καταπιεζόμενος και ανελεύθερος άνθρωπος που έχει ανάγκη να απελευθερωθεί από τα καταπιεστικά κοινωνικά στοιχεία. Θέλουν να βγουν έξω από το σπίτι, να ζήσουν τη ζωή της παραγωγικής διαδικασίας, δουλεύοντας με άλλους ανθρώπους, να δουν και να γνωρίσουν τον κόσμο,

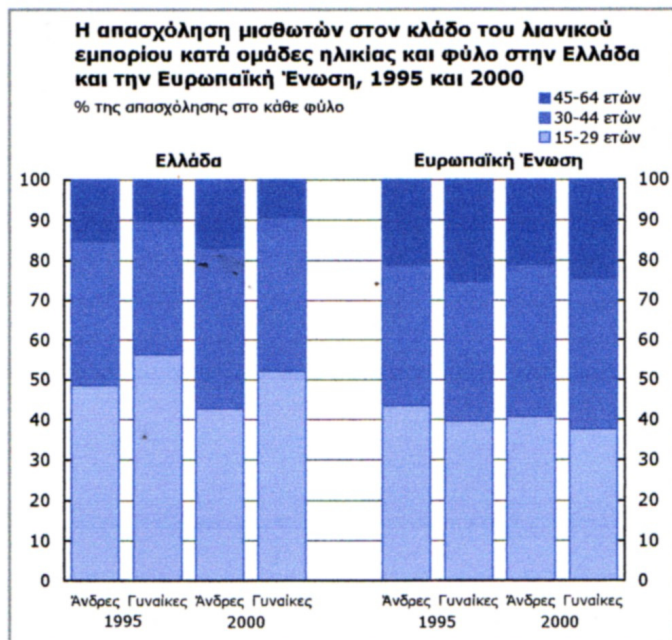
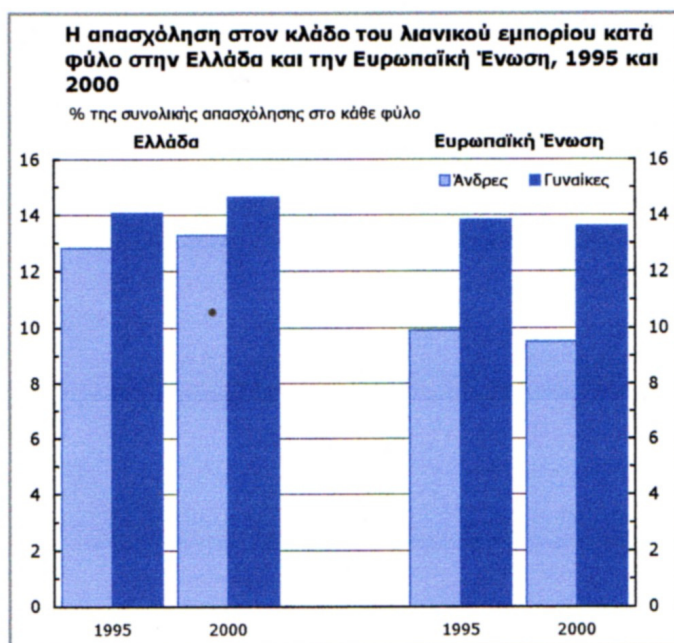
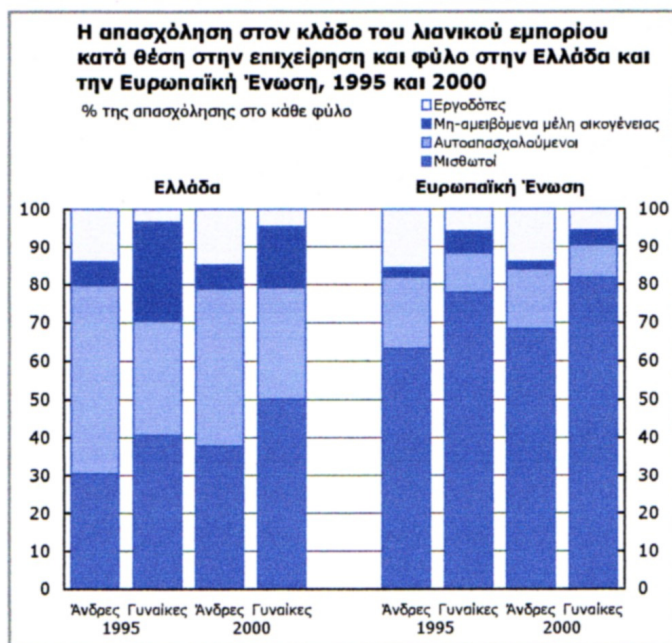
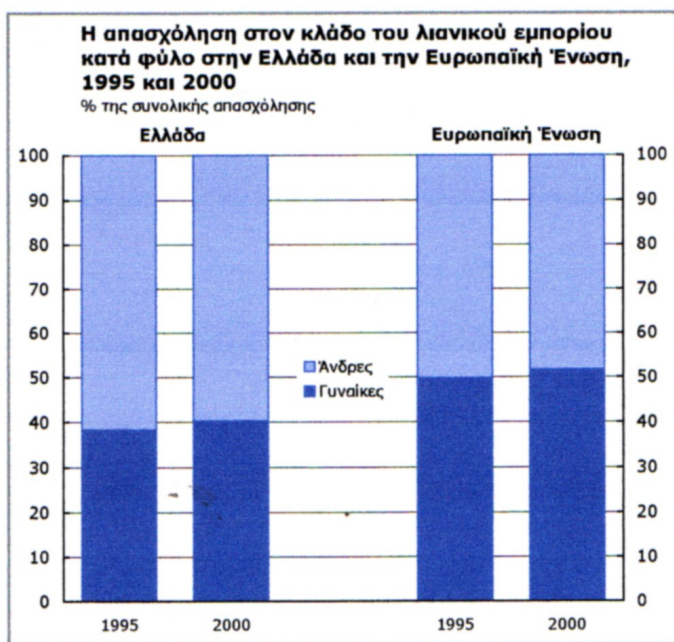
---

¹⁵⁵ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 43-44

¹⁵⁶ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 46

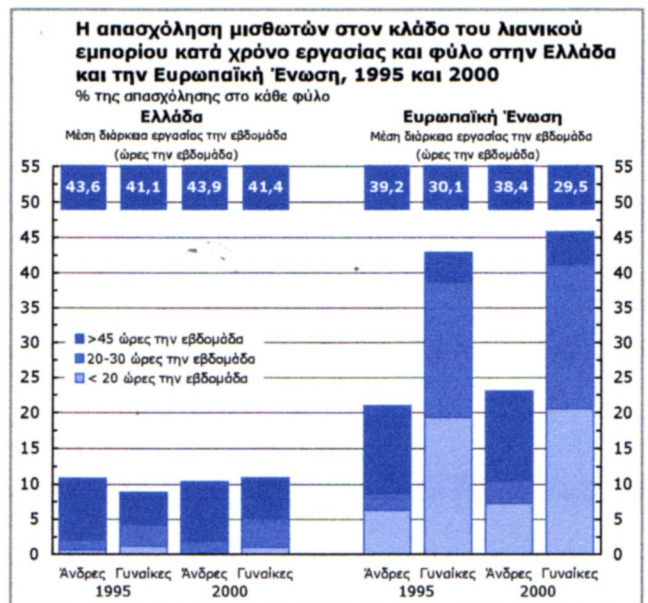
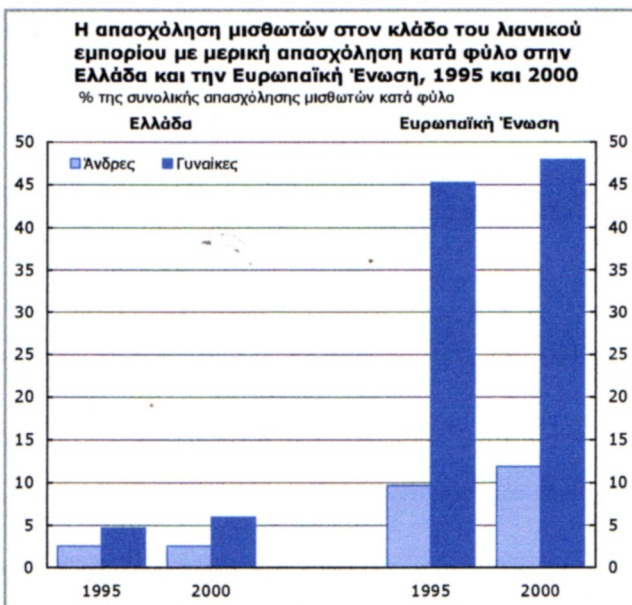
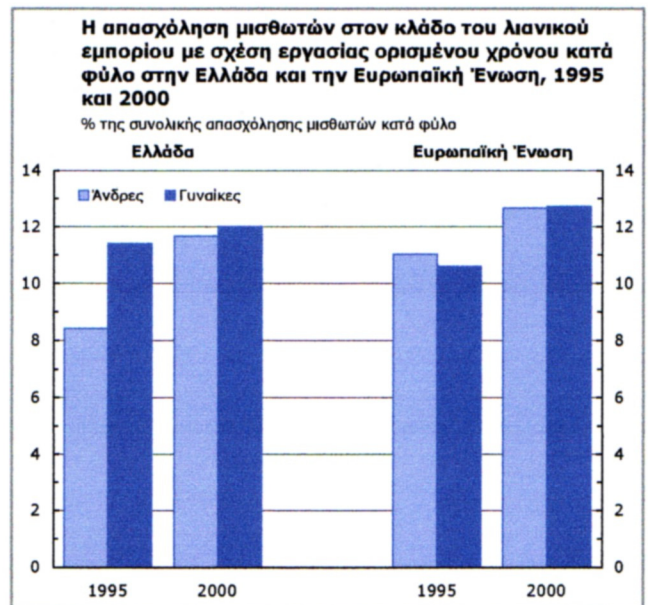
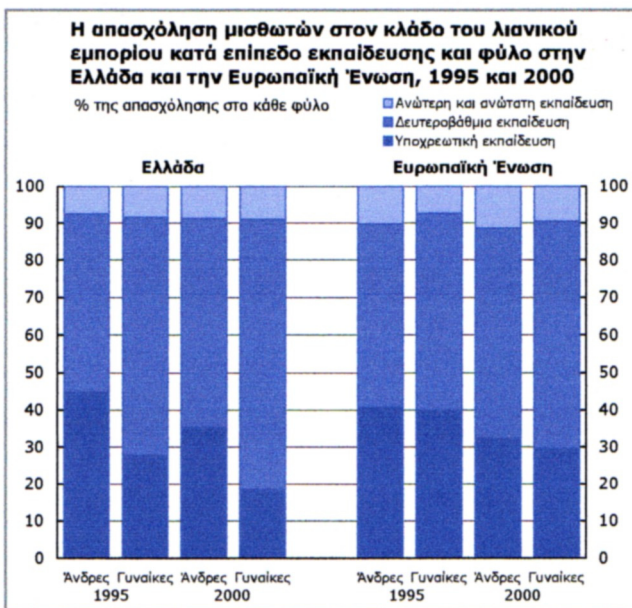
ν' αλλάξουν καθήκοντα και να αποκτήσουν επιτέλους οικονομική ανεξαρτησία που τόσα χρόνια αγωνίζονται γι' αυτήν. Να μην εξαρτάται η παραμικρή τους κίνηση από το πορτοφόλι του άνδρα. Να αποκτήσουν την αυτονομία τους, να γίνουν με λίγα λόγια κι αυτές «άνθρωποι».

Σήμερα οι γυναίκες αποτελούν μία μεγάλη δύναμη και οργανώνονται γύρω από τα προβλήματα που τις αφορούν και που χαρακτηρίζουν την κοινωνική τους θέση. Σ' ένα μεγάλο βαθμό έχει αποκατασταθεί νομικά η ισοτιμία ανάμεσα στα δύο φύλα και ζούμε τα αποτελέσματα αυτής της μεγάλης αλλαγής και τις συνέπειές της στην κοινωνική και την προσωπική ζωή.¹⁵⁷

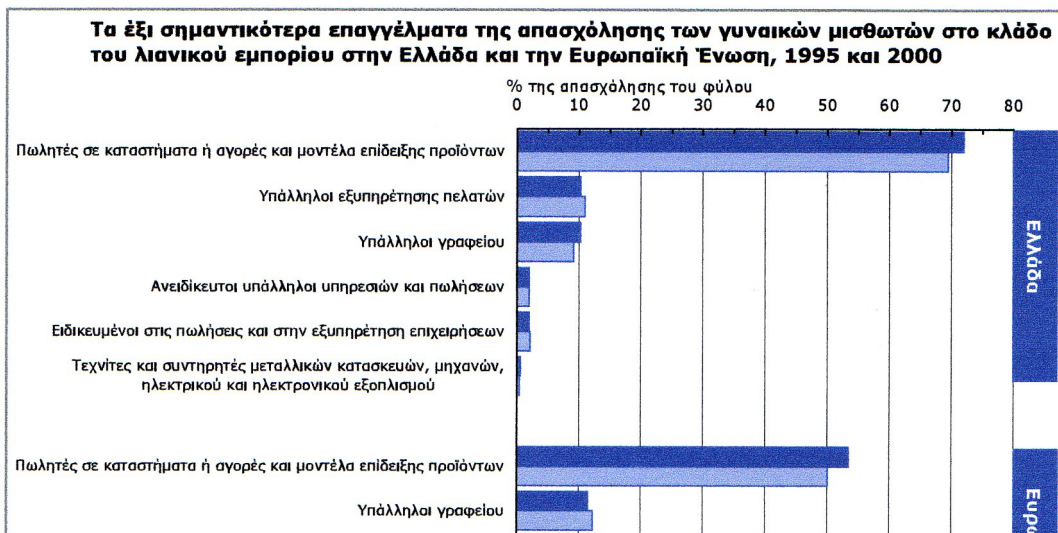
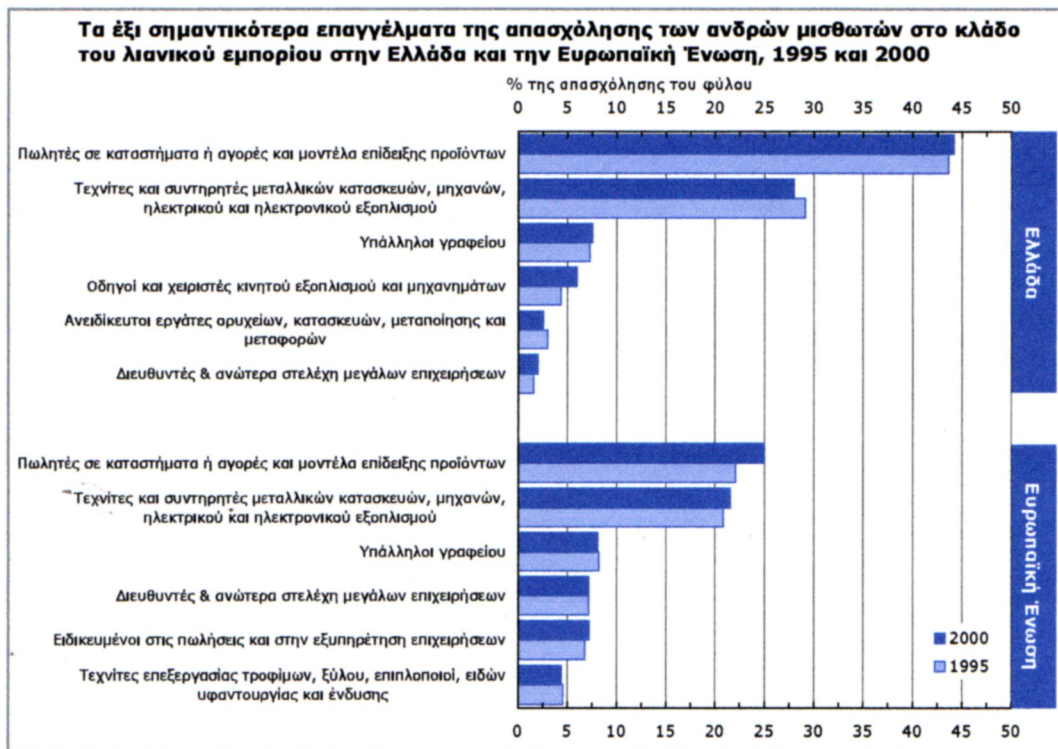

Πηγή: Κ.Ε.Θ.Ι Έρευνα 2003

Πηγή: Κ.Ε.Θ.Ι Έρευνα 2003

Πηγή: Κ.Ε.Θ.Ι Έρευνα 2003

8.1. Ανισότητες των φύλων στην απασχόληση

Διακρίσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών στον τομέα της απασχόλησης υπήρχαν εδώ και πάρα πολλά χρόνια και συνεχίζουν να υπάρχουν παρά τις προσπάθειες του φεμινιστικού κινήματος εδώ και περίπου έναν αιώνα. Οι διαφορές που υφίστανται αφορούν τόσο στους βασικούς κλάδους οικονομικής δραστηριότητας όσο και στις θέσεις που κατέχουν οι άνδρες ή οι γυναίκες εργαζόμενοι στην επιχείρηση ή στον κλάδο τους. Οι τελευταίες στατιστικές δείχνουν ότι τα ετήσια ποσοστά απασχόλησης των αντρών μειώνονται συνεχώς, σε αντίθεση με αυτά των γυναικών που αυξάνονται με φθίνοντα ρυθμό όμως. Ωστόσο, τα ποσοστά απασχόλησης των αντρών παραμένουν πολύ υψηλότερα από αυτά των γυναικών. Αντίθετα, η γυναικεία απασχόληση ως προς το ετήσιο επίπεδο φαίνεται περισσότερο σταθεροποιημένη από αυτή των αντρών.

Ο πρωτογενής τομέας απασχολεί στις μέρες μας το μικρότερο ποσοστό εργαζομένων σε σχέση με τους άλλους τομείς. Αναλυτικότερα, τα ποσοστά των γυναικών γι' αυτό τον τομέα είναι μικρότερα από αυτά των αντρών. Ωστόσο, η διαφορά τους δεν είναι τόσο μεγάλη, όπως συμβαίνει στο δευτερογενή τομέα.

Ο δευτερογενής τομέας ανδροκρατείται και μάλιστα το ποσοστό των αντρών που απασχολούνται σε αυτό τον τομέα αγγίζει το 80% του συνόλου των απασχολούμενων. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια φαίνεται ότι ο αριθμός των γυναικών σταδιακά αυξάνει, ενώ αυτός των αντρών μειώνεται.

Στον τριτογενή τομέα μόνο τρεις κλάδοι του συνεισφέρουν ουσιαστικά στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και αυτοί είναι το εμπόριο, οι τράπεζες και οι λοι-

πές υπηρεσίες. Σε αυτόν τον τομέα παρατηρείται αυξημένη συμμετοχή των γυναικών και μειωμένη εισροή των αντρών, γεγονός που οφείλεται και στη συνεχή αναβάθμιση του εκπαιδευτικού επιπέδου των γυναικών.

Ωστόσο, τα μικρά ποσοστά των απασχολούμενων γυναικών στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα οφείλεται και στις ανεπίσημες μορφές απασχόλησης που συναντούνται σε όλο το φάσμα της οικονομικής δραστηριότητας. Η ύπαρξη μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων σε όλη την Ελλάδα ευνοεί την άμισθη και μη καταγεγραμμένη εργασία των γυναικών. Επίσης, η εποχικότητα, χαρακτηριστικό της γεωργίας ευνοεί αυτή την κατάσταση. Τέλος, σε ορισμένους τομείς μεταποίησης, η ανάθεση υπεργολαβιών σε άτυπα οικιακά εργαστήρια είναι ακόμη ένα στοιχείο που επιβαρύνει αυτή την κατάσταση. Συνεπώς, είναι φανερό ότι η συμμετοχή των γυναικών δεν έχει καμία σχέση με τα στατιστικά στοιχεία. Υπάρχει το πρόβλημα της ανισότητας των φύλων αλλά τα πράγματα δεν είναι τόσο τραγικά, όσο δείχνουν.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι οι εργοδότες ανάμεσα σε έναν άντρα και μια γυναίκα, φυσικά θα προτιμήσουν εκείνον με τις λιγότερες απαιτήσεις. Εκείνος που έχει τις λιγότερες απαιτήσεις στην περίπτωση μας είναι ο άντρας. Μια γυναίκα που θέλει να συνδυάσει την επαγγελματική της σταδιοδρομία με τις οικογενειακές της υποχρεώσεις και να αντεπεξέλθει και στα δύο εξίσου καλά δικαιούται άδειες τοκετού, επίδομα γέννας, ελαστικό ωράριο εργασίας, περισσότερες άδειες με αποδοχές και γονικές άδειες, γεγονός που δε συμφέρει τον εργοδότη. Επιπρόσθετα, στατιστικές δείχνουν ότι οι άντρες εργάτες είναι περισσότερο αφοσιωμένοι στην εργασία σε σύγκριση με τις γυναίκες, αφού οι πρώτοι δεν έχουν με κάτι άλλο να ασχοληθούν.

Γι' αυτό το λόγο τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν ότι ο δημόσιος τομέας είναι ο πιο σημαντικός εργοδότης των γυναικών, αφού είναι ο εργοδότης που προωθεί και εφαρμόζει τη νομοθεσία ίσων ευκαιριών υπέρ των γυναικών.

Αν και ο διαχωρισμός γυναικείων και αντρικών επαγγελμαμάτων δεν υφίσταται πλέον, ωστόσο φαίνεται ότι τόσο οι άντρες, όσο και οι γυναίκες δείχνουν προτίμηση σε ορισμένα επαγγέλματα. Επίσης, ακόμα και αν βρίσκονται στο ίδιο κλάδο άνδρες και γυναίκες ακολουθούν διαφορετικό είδος εργασιών. Ανισότητες υπάρχουν, επίσης, και σε ορισμένα επίπεδα της επαγγελματικής ιεραρχίας. Οι διευθυντικές θέσεις υπεραντιπροσωπεύονται από τον αντρικό πληθυσμό, με ποσοστό διπλάσιο αυτών των γυναικών, ενώ στην κατηγορία «Ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη», οι γυναίκες απουσιάζουν. Τέλος, τα τελευταία χρόνια οι γυναίκες κατάφεραν να αυξήσουν τη συμμετοχή τους στην απασχόληση εξαιτίας της βελτίωσης του εκπαιδευτικού

επιπέδου τους. Έτσι, στον παρακάτω πίνακα διαπιστώνεται ότι οι γυναίκες που έχουν στην κατοχή τους πτυχίο ή διδακτορικό δίπλωμα απορροφούνται γρήγορα και εύκολα στην αγορά εργασίας, σε αντίθεση με τους άντρες των οποίων τα ποσοστά απασχόλησης τους είναι χαμηλότερα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΑΝΤΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ
ΑΝΤΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΑΝΤΡΕΣ		ΓΥΝΑΙΚΕΣ	
	Άνεργοι	Απασχολούμενοι	Άνεργες	Απασχολούμενες
Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακός τίτλος	1,6	1,6	0,9	1,8%
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	10,3	14,6	12,0	21,0%
Πτυχίο Ανώτερης Τεχν.Επαγ. Εκπαίδευσης	17,4	13,7	22,5	18,8%
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	35,0	34,0	39,1	30,1%
Απολυτήριο 3-ταξ Μέσης Εκπαίδευσης	15,8	12,9	10,3	7,8%
Απολυτήριο Δημοτικού	19,1	22,2	14,9	19,3%
Μερικές τάξεις Δημοτικού	0,3	0,7	0,2	0,8%
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	0,4	0,4	0,2	0,5%
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0%

Πηγή: Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

Τέλος, όσον αφορά την ανεργία των δύο φύλων, είναι προφανές ότι αυτή των γυναικών είναι υψηλότερη από εκείνη των αντρών και μάλιστα σχεδόν η διπλάσια. Παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια σημειώνεται αύξηση στους περισσότερους τομείς της οικονομίας, η ανεργία των γυναικών εξακολουθεί να είναι διπλάσια από εκείνη των ανδρών. Το 63% του συνολικού άνεργου πληθυσμού είναι γυναίκες, ενώ το 37% είναι άνεργοι άνδρες. Επιπλέον, οι γυναίκες δοκιμάζονται περισσότερο από τη μακροχρόνια ανεργία σε σύγκριση με τους άντρες, γεγονός, που οφείλεται είτε στην

άρνηση της γυναίκας να εργαστεί, γιατί δεν μπορεί να αντεπεξέλθει στο διπλό ρόλο της είτε στο γεγονός ότι δεν υπάρχουν εργασίες προσαρμοσμένες στις ανάγκες των γυναικών είτε για λόγους κοινωνικούς λόγω της νοοτροπίας που θέλει τη γυναίκα στο σπίτι και τον άντρα να δουλεύει και να φέρνει τα λεφτά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ

	Ποσοστό
Άνδρες	37 %
Γυναίκες	63 %
Σύνολο	100%

Πηγή: Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

9. «Χωριστικότητα» των επαγγελματιών ανδρών και γυναικών

Σήμερα οι γυναίκες εισέρχονται στην αγορά εργασίας με ραγδαίους ρυθμούς. Κατά μέσο όρο, οι γυναίκες αποτελούν πάνω από το 50% του εργατικού δυναμικού στα ανεπτυγμένα κράτη. Μάλιστα, δεν είναι τυχαίο ότι τα κράτη που είχαν τα υψηλότερα ποσοστά γυναικών στο εργατικό τους δυναμικό από το 1960 και μετά (και γενικότερα από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο) είναι σήμερα τα πιο προηγμένα (από οικονομική και τεχνολογική άποψη) κράτη. Στην Ιαπωνία, το 53% του εργατικού δυναμικού το 1960 και το 49% το 1998 ήταν γυναίκες. Στις Η.Π.Α., τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 38% το 1960 και 60% το 1998, στη Μεγάλη Βρετανία 39% το 1960 και 54% το 1998 και στον Καναδά 30% το 1960 και 58% το 1998.

Παρόλαυτά, η αγορά εργασίας εξακολουθεί, όπως προείπαμε ανωτέρω, να είναι διχοτομημένη με βάση το φύλο, με την έννοια ότι τα επαγγέλματα διακρίνονται σε «αντρικά» και «γυναικεία». Τα γυναικεία επαγγέλματα έχουν χαμηλότερες αποδοχές, λιγότερες ευκαιρίες για επαγγελματική ανέλιξη και λιγότερο κοινωνικό κύρος από τα αντρικά επαγγέλματα. Οι γυναίκες εργάζονται κυρίως σε ανειδίκευτες και ημιανειδίκευτες χειρωνακτικές εργασίες, ή σε χαμηλόβαθμες και χαμηλόμισθες υπαλληλικές θέσεις. Σε ανώτατες διευθυντικές θέσεις (π.χ. διευθυντές τραπεζών, πρόεδροι εταιριών, διευθύνοντες σύμβουλοι, κ.τ.λ.) και σε ελεύθερα επαγγέλματα υψηλού κύρους (γιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί, πανεπιστημιακοί) βρίσκουμε λιγότερες γυναίκες από ότι άντρες¹⁵⁸.

Οι περισσότερες εργαζόμενες γυναίκες «διανέμονται» σε τέσσερις μεγάλες

---

¹⁵⁸ ΤΣΑΟΥΣΗ Α., 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 4

κατηγορίες απασχόλησης: (α) εκπαίδευση, κοινωνική πρόνοια και υγεία, (β) υπαλληλικές θέσεις, (γ) πωλήσεις, και (δ) προσωπικές υπηρεσίες. Παραδείγματα χαρακτηριστικών «γυναικείων επαγγελμάτων» είναι νοσοκόμα, δασκάλα, γραμματέας, υπάλληλος, σερβιτόρα, μπαργούμαν, ξενοδοχοϋπάλληλος, αεροσυνοδός, καθαρίστρια, μωδίστρα, πωλήτρια, ταμίας σε σουπερ-μάρκετ, δακτυλογράφος, κομμώτρια, κτλ. Αυτά τα επαγγέλματα είναι συνήθως προεκτάσεις των παραδοσιακών ενδο-οικογενειακών ρόλων τους οποίους διαδραματίζουν οι γυναίκες ως αποτέλεσμα της κοινωνικοποίησής τους. Δεν προξενεί έκπληξη το γεγονός ότι λίγο έως πολύ τα επαγγέλματα αυτά σχετίζονται με το σερβίρισμα, τη φροντίδα και την παροχή υπηρεσιών στους άλλους, φροντίζοντάς τους, καθαρίζοντάς τους, προσέχοντάς τους – εργασίες που οι γυναίκες παραδοσιακά προσφέρουν μέσα στο σπίτι τους.

Κάποιοι από τους λόγους για τους οποίους οι γυναίκες «συνωστιάζονται» σε χαμηλόμισθα και χαμηλού κύρους επαγγέλματα είναι οι ακόλουθοι:

(1) Επειδή τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες συνεχίζουν να κοινωνικοποιούνται μαθαίνοντας την παραδοσιακή κατανομή ρόλων (άντρας = προμηθευτής και γυναίκα = νοικοκυρά) και την παραδοσιακή διάκριση του χώρου σε ιδιωτικό (οίκος)-γυναικείο και δημόσιο (αγορά)-ανδρικό, τα καθήκοντα της οικιακής απασχόλησης και της φροντίδας των παιδιών δεν κατανέμονται ισότιμα ανάμεσα στα δύο φύλα. Μολονότι το Οικογενειακό Δίκαιο σε όλα τα σύγχρονα προοδευμένα κράτη επιτάσσουν την πλήρη ισότητα των δύο φύλων μέσα στην οικογένεια, οι οικιακές εργασίες και η φροντίδα των παιδιών εξακολουθούν να είναι η πρωταρχική ευθύνη των γυναικών (όπως δείχνουν οι σχετικές κοινωνιολογικές έρευνες). Αυτό απορροφά πολύ μεγάλο μέρος από τον χρόνο και την ενεργητικότητα των γυναικών, αφήνοντάς τους έτσι λιγότερα περιθώρια να αναζητήσουν επαγγελματικές ευκαιρίες, να συναγωνιστούν με τους άντρες επί ίσοις όροις για μια θέση στην αγορά εργασίας και για να εξασφαλίσουν την οικονομική τους ανεξαρτησία (και συνακόλουθα τη δύναμη και την επιρροή τους στο κοινωνικό σύνολο).¹⁵⁹

(2) Μολονότι τα περισσότερα νομικά εμπόδια για την απασχόληση των γυναικών έχουν καταρριφθεί και παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες έχουν καλύτερες επιδόσεις από τους άντρες στις σπουδές τους, εξακολουθεί να υπάρχει μεγάλη προκατάληψη και άνιση μεταχείριση από τους εργοδότες (σχετικά με το ποια επαγγέλματα είναι κατάλληλα για γυναίκες, πώς πρέπει να μεταχειρίζεται ένας εργοδότης μια εργαζόμενη γυναίκα, πώς πρέπει να εφαρμόζονται τα νομικά δικαιώματα των εγκύων γυ-

---

¹⁵⁹ ΤΣΑΟΥΣΗ Α., 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 4

ναικών, κ.τ.λ.).

(3) Η έλλειψη επαρκών και προσιτών στο μέσο εισόδημα παιδικών σταθμών και άλλων χώρων φύλαξης βρεφών και νηπίων, εξωθεί συνήθως τις γυναίκες να επιλέξουν τη μερική απασχόληση (π.χ. το 80% του μερικώς απασχολούμενου εργατικού δυναμικού στην Ε.Ε. είναι γυναίκες).

(4) Πολλές γυναίκες διακόπτουν τη καριέρα τους για να αποκτήσουν και να αναθρέψουν τα παιδιά τους. Μολονότι η σύγχρονη εργατική νομοθεσία προβλέπει την παροχή άδειας τοκετού και γονεϊκής άδειας (που δικαιούται είτε ο πατέρας είτε η μητέρα), αυτά τα μέτρα δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες των εργαζόμενων μητέρων (για παράδειγμα, σε πολλές χώρες, οι άδειες αυτές είναι άνευ αποδοχών, επομένως στην πράξη πολλές γυναίκες δεν κάνουν χρήση αυτών, μολονότι τις δικαιούνται).

(5) Για όλους τους λόγους που προαναφέρθηκαν, οι γυναίκες έχουν λιγότερες ευκαιρίες για επαγγελματική επιμόρφωση, άνιση πρόσβαση σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και σημαντικά λιγότερη (ή και ανύπαρκτη) υποστήριξη από τα επαγγελματικά κι εργατικά συνδικάτα. Κατά συνέπεια, τα ποσοστά ανέργων γυναικών είναι υψηλά¹⁶⁰.

Οι διακρίσεις επιδρούν στη γυναικεία απασχόληση με τρεις κυρίως τρόπους: **(α)** Αποθαρρύνουν την είσοδο γυναικών στην αγορά εργασίας, που λόγω των διακρίσεων, δεν μπορούν να καταλάβουν θέσεις ανάλογες προς τα προσόντα και τις φιλοδοξίες τους, και δεν αποδέχονται θέσεις κατώτερες. Υπάρχουν βέβαια και κάποιες γυναίκες, που αποδέχονται συνειδητά ή ασυνείδητα τον υποβιβασμό αυτόν και εισέρχονται στην αγορά εργασίας. **(β)** Ενισχύουν την τάση των γυναικών να θεωρούν την σταδιοδρομία ανδρική υπόθεση, και έτσι, να παραιτούνται εύκολα από αυτήν αλλά και να εξέρχονται από την αγορά εργασίας με την πρώτη ευκαιρία. **(γ)** Καταδικάζουν σε επαγγελματική στασιμότητα ή σε μειωμένη ανοδική κινητικότητα, και έτσι μειώνονται οι φιλοδοξίες των γυναικών, με αποτέλεσμα παύουν να είναι δημιουργικές, αδρανούν και στο τέλος αδιαφορούν.

Η Ελληνίδα επομένως, ζητώντας την απελευθέρωσή της στην εργασία, αντιμετωπίζει δύο μεγάλες δυσκολίες: το συναγωνισμό των ανδρών που δεν αφήνουν τις καλύτερες αμειβόμενες θέσεις, τις θέσεις-κλειδιά και τη φροντίδα του νοικοκυριού που δεν μπορεί να συμβιβάσει με την επαγγελματική της απασχόληση, ιδιαίτερα με τα ελεύθερα επαγγέλματα. Έτσι, η γυναίκα προσπαθεί να συνδυάσει δύο πράγματα, για

---

¹⁶⁰ ΤΣΑΟΥΣΗ Α., 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 5

να καταφέρει να αντιμετωπίσει τις νέες συνθήκες ζωής.

Στόχος είναι να καταργηθεί η περιθωριοποίηση της Ελληνίδας από την οικονομική ανάπτυξη του τόπου και να της δοθεί η δυνατότητα να εργαστεί με τα ίδια δικαιώματα, αλλά και με τις ίδιες υποχρεώσεις που έχουν και οι άνδρες, τόσο στον δημόσιο τομέα όσο και στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας. Η γυναίκα θα πρέπει να συμμετέχει με τις ίδιες ευκαιρίες και δυνατότητες με τους άνδρες σε όλα τα επίπεδα ιεραρχίας και οργάνωσης της παραγωγής.

10. Το χάσμα αμοιβών αντρών και γυναικών

Οι διαφορές μισθών που παρατηρούνται στην αγορά εργασίας, έχουν παρατηρηθεί στις αμοιβές ανδρών και γυναικών, λευκών και εγχρώμων και ατόμων που ανήκουν σε εθνικές ή θρησκευτικές μειονότητες. Σε χώρες με ανομοιογενή πληθυσμιακή σύνθεση από άποψη θρησκείας, εθνότητας και φυλής όπως είναι οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Αυστραλία και σε μικρότερο βαθμό οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης που δέχτηκαν πολλούς μετανάστες, το πρόβλημα της ανισότητας-οικονομικής και κοινωνικοπολιτικής των εθνικών και φυλετικών μειονοτήτων, είναι τόσο σημαντικό όσο και το πρόβλημα της κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας των γυναικών. Στις ΗΠΑ οι πληθυσμιακές ομάδες εναντίον των οποίων γίνονται διακρίσεις είναι οι γυναίκες, οι μαύροι και οι ισπανόφωνοι μετανάστες (κυρίως από το Μεξικό αλλά και από άλλες χώρες της Κεντρικής και της Νότιας Αμερικής).

Ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Λούις Ουίρθ (1945) όρισε τη μειονότητα «ως μια ομάδα προσώπων τα οποία εξαιτίας των φυσικών ή πολιτιστικών χαρακτηριστικών τους, τα ξεχωρίζουν από τα άλλα μέλη της κοινωνίας στην οποία ζουν και τα μεταχειρίζονται διαφορετικά και άνισα και τα οποία ως εκ τούτου θεωρούν τον εαυτό τους αντικείμενο συλλογικής διάκρισης εις βάρος τους»¹⁶¹. Η έννοια επομένως της μειονότητας, συνδέεται με μια διαφοροποίηση που οδηγεί σε διακρίσεις και σε ανισότητες.

Οι διακρίσεις αυτές, μπορούν να πάρουν τη μορφή χαμηλότερων αμοιβών για την ίδια ή ίσης αξίας εργασία, άνιση πρόσβαση στα διάφορα επαγγέλματα, άνιση μεταχείριση στις προαγωγές και στην εξέλιξη στο επάγγελμα. και ποικίλες μορφές μη αγοραίας ή μη εργασιακής διάκρισης όπως π.χ. η άνιση επιβάρυνση των εργαζομένων γυναικών με τις οικογενειακές φροντίδες, οι άνισες ευκαιρίες εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, η άνιση συμμετοχή στη δημόσια ζωή και στην πολιτική

---

¹⁶¹ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 54

κ.λ.π.

Στους Τάιμς της Νέας Υόρκης (12 Σεπτεμβρίου 1976), δημοσιεύτηκε μία στατιστική του υπουργείου εργασίας της Αμερικής, που αναφέρει: «*Στην Αμερική υπάρχει μεγάλη αύξηση του αριθμού των γυναικών που συμμετέχουν στην παραγωγή. Σε αυτό συντελούν οι αυξημένες ανάγκες του κρατικομονοπωλιακού καθεστώτος για φτηνή εργατική δύναμη, οι οικονομικές ανάγκες της οικογένειας, καθώς και η επιθυμία των γυναικών για εργασία. Όμως, οι συνθήκες εργασίας των γυναικών, η ανεργία της νεολαίας (60%) πλήττει τους εργαζόμενους και ιδιαίτερα τους μαύρους και άλλες μειονότητες. Το 48% των γυναικών στις ΗΠΑ, πάνω από 16 χρόνων, ψάχνουν να βρουν δουλειά ή δουλεύουν με απaráδεκτες συνθήκες*»¹⁶².

Η πληρωμή μικρότερου ημερομισθίου στην γυναίκα, μικρότερου μισθού, δείχνει πόσο σκληρά εκμεταλλεύεται η οικονομία τη συμβολή της γυναίκας στην παραγωγή.

Οι διακρίσεις αυτές, οδηγούν στη διχοτόμηση της αγοράς εργασίας σε ανώτερες = ανδρικές εργασίες και κατώτερες = γυναικείες. Έτσι, οι γυναικείες εργασίες είναι υποβαθμισμένες, ακόμη κι όταν έχουν μεγάλη σημασία για την οικονομία της χώρας. Η διάκριση των εργασιών σε ανδρικές και γυναικείες, συνεπάγεται τον εγκλωβισμό των γυναικών σε εργασίες χαμηλού γοήτρου και αποδοχών. Είναι επομένως λογικό, ο άνδρας ο οποίος απασχολείται σε πιο σύγχρονους κλάδους της βιομηχανίας, να έχει υψηλότερες αποδοχές από τη γυναίκα που περιορίζεται σε βιομηχανίες, όπου οι επενδύσεις είναι λιγότερες και οι εφαρμογές της σύγχρονης τεχνολογίας περιορισμένες.

Επιπρόσθετα, οι γυναίκες οι οποίες πηγαίνουν σε κλάδους που παραδοσιακά ήταν «ανδρικοί», μπορεί από τη μια να σημαίνει μείωση των διακρίσεων εις βάρος τους, αλλά από την άλλη μπορεί να οδηγήσει στην υποβάθμιση των κλάδων αυτών και να απομακρύνει τους άνδρες

Οι τρεις κύριοι παραδοσιακοί τομείς απασχόλησης των γυναικών είναι ο αγροτικός, η βιομηχανία και οι υπηρεσίες. Η πλειονότητα των γυναικών εργάζεται στον τομέα των υπηρεσιών (τομέας υγείας, εκπαίδευσης) που είναι κατεξοχήν γυναικείοι τομείς. Η παρουσία τους στο δευτερογενή τομέα είναι μικρή (μόνο το 17,0% απασχολούμενων στη βιομηχανία είναι γυναίκες).

Οι γυναίκες στην Ελλάδα, παρόλες τις διαβεβαιώσεις για αντικειμενικά κριτήρια, εξακολουθούν να καταλαμβάνουν τις κατώτερες βαθμίδες στην επαγγελματική

---

¹⁶² ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «*Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα*», εκδόσεις Gutenberg, σ. 54

κατάταξη και να συγκεντρώνονται σε ορισμένα επαγγέλματα τα οποία ούτε ενδιαφέρον τους προσφέρουν ούτε επαρκείς αποδοχές. Και ενώ αυτή είναι η μορφή της γυναικείας πληρωμένης εργασίας στην αγορά εργασίας (των οικονομικά ενεργών γυναικών), ένα σοβαρό ποσοστό γυναικών απασχολείται έξω από τα όρια της αγοράς εργασίας, διαμορφώνοντας την μη πληρωμένη εργασία, κυρίως στον οικογενειακό ή τον κοινωνικό τομέα (συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας), ενώ ένα άλλο επιθυμεί τη μερική απασχόληση στα πλαίσια ενός ελαστικότερου ωραρίου εργασίας.

Τα αίτια που ευνοούν την ανάπτυξη της μερικής απασχόλησης στο χώρο της γυναικείας εργασίας είναι ότι αυτή ανταποκρίνεται ευκολότερα στις εργασιακές ανάγκες εκείνων των γυναικών με παράλληλες οικογενειακές υποχρεώσεις, λόγω της ελαστικότητας που παρουσιάζει η μερική απασχόληση και η δυνατότητα που παρέχεται στις γυναίκες για πρόσβαση με αυτόν τον τρόπο στην αγορά εργασίας, δεδομένου του προβλήματος της ανεργίας που αποκλείει σε αυτές τη δυνατότητα εργασίας πλήρους απασχόλησης.

Η μεταποίηση αλλά και οι υπηρεσίες αποτελούν τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας που αφορούν κυρίως τις γυναίκες με μερική απασχόληση ενώ αυτές παραμένουν έξω από κάθε συνδικαλιστική δράση, είναι χαμηλά αμειβόμενες και με ανύπαρκτη κοινωνική προστασία. Η διέξοδος όμως των γυναικών προς τη μερική απασχόληση αντί να τις απελευθερώνει, ενισχύει αφενός τον παραδοσιακό τους ρόλο και αφετέρου την εξάρτησή τους, διατηρώντας έμμεσα ανισότητες και διακρίσεις στην αγορά εργασίας¹⁶³.

Πολλές γυναίκες αναγκάζονται να επιλέξουν τη μερική απασχόληση προκειμένου να έχουν πρόσβαση στην αγορά εργασίας, εξαιτίας της ανεργίας που είναι μεγαλύτερη στις γυναίκες αλλά και για να εκπληρώσουν τα οικογενειακά τους καθήκοντα, που είναι ιδιαίτερα πιεστικά σε ορισμένες φάσεις του κύκλου ζωής τους. Αν και η μερική απασχόληση διευκόλυνε την είσοδο της γυναίκας στην αγορά εργασίας, η ποιότητα της εργασίας αυτής και τα πλεονεκτήματα που αποφέρει αμφισβητούνται. Η εργασία μερικής απασχόλησης είναι γενικά κατώτερης ποιότητας, αμείβεται λιγότερο και σε πολλά κράτη οι συνθήκες εργασίας και η κοινωνική ασφάλιση είναι χειρότερη απ' ό,τι για εργασία πλήρους απασχόλησης. Τέλος, δημιουργούνται ανισότητες μεταξύ των εργαζομένων στην αγορά εργασίας, λόγω του ότι το εργατικό δυναμικό που απασχολείται με αυτή τη μορφή εργασίας είναι δευτερεύον ή συμπληρωματικό του

---

¹⁶³ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 55

κύριου εργατικού δυναμικού.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, ο επίσημος συνολικός αριθμός των απασχολούμενων με μερική απασχόληση ανέρχεται περίπου 175 χιλιάδες άτομα, δηλαδή μόλις το 4.8% της συνολικής απασχόλησης (το χαμηλότερο ποσοστό της Ευρώπης), παραμένει δε στάσιμο κατά τα τελευταία χρόνια. Το ποσοστό των γυναικών που εργάζονται με μερική απασχόληση ανέρχεται στο 8.0%, ενώ το αντίστοιχο των ανδρών είναι 3.6%. Στο σύνολο των μερικά απασχολούμενων το 63% είναι γυναίκες σε σύγκριση με το 82% κατά μέσο όρο στις χώρες της Ε.Ε., κάτι που σημαίνει ότι στην Ελλάδα η μερική απασχόληση δεν είναι τόσο έντονο γυναικείο φαινόμενο όπως αλλού¹⁶⁴.

Οι γυναίκες παίρνουν λιγότερα χρήματα από τους άντρες για το ίδιο, ή παρόμοια, είδος απασχόλησης (η σύγκριση γίνεται ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες ίσων τυπικών προσόντων). Το 1975, οι εργαζόμενες με πλήρη απασχόληση γυναίκες στις Η.Π.Α. είχαν αποδοχές που αντιστοιχούσαν κατά μέσο όρο περίπου στο 59,5% των αποδοχών των αντρών (δηλαδή σε κάθε δολάριο αμοιβής ενός άντρα αντιστοιχούσαν 59,5 λεπτά αμοιβής για μια γυναίκα). Το 1991, οι γυναικείες αποδοχές είχαν ήδη αυξηθεί και αντιστοιχούσαν πλέον στο 72% των αποδοχών των αντρών. Το 1998, ο μέσος εβδομαδιαίος μισθός των γυναικών που εργάζονταν με πλήρη απασχόληση στις Η.Π.Α. αντιστοιχούσε στο 76% των αντρών με πλήρη απασχόληση. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο μέσος όρος για το χάσμα αμοιβών σε όλα τα κράτη-μέλη είναι 76,3%. Χώρες όπως είναι η Δανία (88,1%) και η Σουηδία (87%) έχουν κάνει πολύ μεγαλύτερη πρόοδο στην επίλυση αυτού του προβλήματος, ενώ άλλα κράτη, όπως η Πορτογαλία (71,7%), η Ολλανδία (70,6%) και η Ελλάδα (68%) υστερούν ακόμη σημαντικά.

Επομένως, το χάσμα των αποδοχών γεφυρώνεται όσο περνάνε τα χρόνια, ακόμη κι αυτό γίνεται με πολύ αργούς ρυθμούς (λιγότερο από 1 τοις εκατό βελτίωση ετησίως). Όλοι οι κοινωνικοί επιστήμονες (κυρίως δε οι οικονομολόγοι και οι κοινωνιολόγοι) διεξάγουν τα τελευταία χρόνια σημαντικές εμπειρικές έρευνες σε μια προσπάθεια να βρουν λύσεις στο σοβαρό αυτό κοινωνικό πρόβλημα¹⁶⁵.

Επιπλέον οι γυναίκες από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, σε σχέση με τις γυναίκες από τα άλλα κοινωνικά στρώματα, υφίστανται πιο άμεσα και πιο επώδυνα τις διακρίσεις αυτές.

Ωστόσο, συχνά οι ανισότητες αυτές επισκιάζονται, με αποτέλεσμα οι άνδρες και οι γυναίκες από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα να περιγράφονται ως κοι-

---

¹⁶⁴ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 56

¹⁶⁵ ΤΣΑΟΥΣΗ Α., 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 6

νωνικές φιγούρες σχετικά ομοιογενείς. Η ιδεολογική αυτή αναπαράσταση στην περίπτωση των γυναικών έχει ως αποτέλεσμα να αποκρύπτονται οι καταναγκασμοί που συνεπάγονται οι «φυσικοί» ρόλοι της εργάτριας που είναι παράλληλα «μητέρα» και «σύζυγος». Για τους ίδιους λόγους δεν αναγνωρίζονται οι ανάγκες και οι βλέψεις των εργαζομένων γυναικών νεότερης ηλικίας, που παρά τους οικονομικούς καταναγκασμούς και τους κοινωνικούς περιορισμούς είναι λιγότερο πεπεισμένες ότι πρέπει να γίνουν με τον «ίδιο τρόπο» εργάτριες, σύζυγοι ή μητέρες.

Παράλληλα με τις ανισότητες που συνδέονται με τις κοινωνικές τάξεις, στη σημερινή εποχή και στο «εσωτερικό» των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, θεωρούμε ότι εμφανίζονται νέες ανισότητες που αφορούν τον τρόπο με τον οποίο τα δύο φύλα οργανώνουν τόσο το χρόνο που αφιερώνεται στην εργασία (ωράρια, διαδρομές) όσο και το χρόνο που αφιερώνεται στις άλλες κοινωνικές δραστηριότητες (οικογένεια, ελεύθερος χρόνος).

Οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες, υποστηρίζει ο Ελβετός κοινωνιολόγος Λαλίβ ντ' Επινέ, «υποφέρουν πιο πολύ από την έλλειψη χρόνου» όχι μόνο επειδή δουλεύουν περισσότερες ώρες, αλλά και γιατί κατά τη διάρκεια αυτού του χρόνου πλήττουν πιο συχνά και πιο έντονα. Η επισήμανση αυτή γίνεται αρκετά χρόνια προτού ο κοινωνιολόγος Grossin διαπιστώσει ότι οι γυναίκες επιθυμούν περισσότερο από τους άνδρες τη μείωση του εβδομαδιαίου χρόνου εργασίας.

Επιπρόσθετα οι γυναίκες είναι περισσότερο δυσαρεστημένες από την εργασία που κάνουν σε σχέση με τους άνδρες, αλλά και πιο εκτεθειμένες στην ανεργία. Η δυσαρέσκεια αυτή εκφράζεται με την επιθυμία των γυναικών να αλλάξουν την τωρινή εργασία και να βρουν μια άλλη ή να εργαστούν στο δημόσιο σε περίπτωση που τους δοθεί κάποια ευκαιρία. «Επιτυχία στη ζωή» για τις γυναίκες σημαίνει κυρίως «προσωπική ευτυχία», προϋποθέσεις της οποίας είναι τα χρήματα, η παροχή βοήθειας από την οικογένεια αλλά και η εξυπνάδα.

Τα αίτια αλλαγής της εργασίας υποδηλώνουν τις περισσότερες φορές έλλειψη ικανοποίησης από την εργασία, και συγκεκριμένα σημαίνουν μη ικανοποίηση από τις συνθήκες εργασίας, τις ευκαιρίες για προαγωγή ή τις αμοιβές.

Οι αναπαραστάσεις που έχουν για την εργασία περιέχουν άλλοτε στοιχεία από την εργασία που θα ήθελαν να κάνουν ή την «ιδανική εργασία» και άλλοτε στοιχεία από τους καταναγκασμούς της τωρινής εργασίας. Ο ελεύθερος χρόνος τους αναλώνεται κυρίως σε αναγκαστικές ασχολίες. Η εργασία στάθηκε η βασική αιτία για την οποία διέκοψαν πολλές από τις προσωπικές τους δραστηριότητες.

Αντίθετα οι άνδρες είναι περισσότερο ικανοποιημένοι από την εργασία που κάνουν σε σχέση με τις γυναίκες. Έτσι, αν τους δινόταν μία ευκαιρία, δεν θα άλλαζαν την τωρινή τους εργασία αλλά θα φρόντιζαν να γίνουν «αφεντικά». Από αυτή την άποψη η απασχόληση στο δημόσιο τομέα δεν τους ενδιαφέρει ιδιαίτερα. Η δική τους δουλειά μαζί με τη δημιουργία μιας ευτυχισμένης οικογένειας αποτελούν βασικό περιεχόμενο της επιτυχίας στη ζωή.

Η εργασία για τον άνδρα αποτελεί τη μεγαλύτερη προτεραιότητα. Από τα μικρά του χρόνια ανατρέφεται έτσι, ώστε να αποκτήσει την ετοιμότητα για πάλη, ανταγωνιστικότητα, κατακτήσεις, τις τελευταίες δεκαετίες η εργασία γίνεται για τον άνδρα έμβλημα καταξίωσης. Κλέβει γι' αυτό χρόνο από άλλες απαραίτητες δραστηριότητες: προσωπική-οικογενειακή ζωή, ψυχαγωγία-καλλιέργεια, συμμετοχή και συνεισφορά σε θέματα της οικογένειας και της κοινότητας¹⁶⁶.

11. Ανισότητες των Φύλων στο Εισόδημα

«Ιση αμοιβή για εργασία ίδιας αξίας» ήταν ένα από τα αιτήματα του φεμινιστικού κινήματος, από τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα, όταν ο μισθός μιας γυναίκας ήταν σύμφωνα με το νόμο το 1/4 ή το 1/5 του αντρικού μισθού. Ενάμιση αιώνα μετά, με μια σειρά μεγάλων αγώνων, οι νόμοι άλλαξαν, διακηρύσσοντας την εξίσωση των αντρικών και γυναικείων μισθών. Ωστόσο, η νομοθετική αλλαγή δεν έγινε πραγματικότητα. Ιδιαίτερα καυστική είναι η διαπίστωση που έκανε το 1997 το Διεθνές Γραφείο Εργασίας ότι «αν συνεχίσουμε με τους ίδιους ρυθμούς, θα χρειαστούμε ακόμα 475 χρόνια για αν επιτευχθεί η πλήρης ισότητα αμοιβών». Έχουν γίνει πολλά βήματα για το θέμα της ισότητας αντρών και γυναικών, αλλά μένουν να γίνουν πολλά ακόμα, αφού ακόμα και σήμερα οι γυναίκες κερδίζουν κατά μέσο όρο πολύ λιγότερα από τους άντρες. Η διαφορά ανδρικών και γυναικείων μισθών είναι μεγάλη και το χάσμα οφείλεται στην παρουσία των γυναικών σε εργασίες χαμηλής εξειδίκευσης. Ωστόσο, άλλα στοιχεία δείχνουν ότι ακόμη και μεταξύ αποφοίτων πανεπιστημίου υπάρχουν αυτές οι διαφορές. Οι άντρες αποθαρρύνονται περισσότερο από τις γυναίκες συναδέλφους τους να ακολουθήσουν κάποιο τομέα, εάν οι απολαβές τους είναι χαμηλές, σε αντίθεση με τις γυναίκες που δεν τους ενδιαφέρει. Οι παιδαγωγικές σχολές, που προτιμούνται από ένα μεγάλο ποσοστό γυναικών και ένα πολύ μικρό ποσοστό αντρών, είναι η απόδειξη των όσων είπαμε πάρα πάνω.

Επιπλέον, σχετική έρευνα που έγινε το 2000 έδειξε ότι η αμοιβή των γυναικών δεν ξεπερνά το 80% της αμοιβής των ανδρών στις ίδιες θέσεις εργασίας, καθώς συ-

---

¹⁶⁶ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg, σ. 57-58

γκεντρώνονται σε περιορισμένο αριθμό επαγγελμάτων , όπως στη παροχή υπηρεσιών, στην εκπαίδευση και σε άλλους τομείς που αναφέραμε παραπάνω.

Επίσης, στοιχεία δείχνουν ότι οι γυναίκες πραγματοποιούν το 75% της παγκόσμιας εργασίας και λαμβάνουν μόνο το 25% των μισθών. Έτσι και στη χώρα μας είναι μεγάλο το ποσοστό των γυναικών που δουλεύουν , χωρίς να πληρώνονται. Το πρόβλημα ξεκινάει από τις γυναίκες που εργάζονται και ασχολούνται με το σπίτι και την ανατροφή των παιδιών και συνεχίζει με τις γυναίκες που εργάζονται ως συμβοηθικά και φυσικά μη αμειβόμενα μέλη της οικογενειακής επιχείρησης.

Τέλος, οι γυναίκες των μεσαίων και των χαμηλών στρωμάτων είναι εκείνες που βρίσκονται στη χειρότερη κατάσταση , αφού δεν λαμβάνουν μόνο χαμηλούς μισθούς, αλλά έχουν περιορισμένες επαγγελματικές προοπτικές.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΜΕΣΕΣ ΩΡΙΑΙΕΣ ΑΠΟΔΟΧΕΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΥΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΕΚΑΤΟ ΤΩΝ ΑΠΟΔΟΧΩΝ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

20 ετών και άνω	83 %
20 – 29	92 %
30 – 39	91 %
40 – 49	78 %
50 – 59	79 %

Πηγή: Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

Όλα τα παραπάνω υποδηλώνουν ότι ο αγώνας του φεμινιστικού κινήματος δεν έχει ακόμα εκπληρωθεί. Οι διεθνείς συμβάσεις και οι νόμοι που έχουν κατά καιρούς ψηφιστεί παραμένουν ανενεργοί και ουσιαστικά ανύπαρκτοι. Ένα μεγάλο μέρος του κοινωνικού συνόλου ακόμα και γυναίκες συνεχίζουν να πιστεύουν στην αντρική υπεροχή, συνεχίζουν να πιστεύουν ότι γυναίκα πρέπει να είναι υπόδουλη στον άντρα και εκούσια ή ακούσια προωθούν την ανισότητα των φύλων στο χώρο της εκπαίδευσης, στο χώρο της εργασίας και γενικότερα την ανισότητα στην κατανομή των κοινωνικών ρόλων¹⁶⁷.

12. Η άμισθη εργασία των γυναικών

Υπάρχει μια δουλειά που εκτελείται με ωράριο πλήρους απασχόλησης και σχεδόν αποκλειστικά από γυναίκες – η άμισθη οικιακή εργασία ή ενδο-οικιακή εργα-

---

¹⁶⁷ ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Μ., 2003, «Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα», εκδόσεις Gutenberg , σ. 63-64

σία. Η εργασία των γυναικών μέσα στο σπίτι εξακολουθεί να μην αναγνωρίζεται ως «πραγματική» εργασία και επιφέρει χαμηλό κοινωνικό κύρος και κοινωνική θέση σε σύγκριση με την έμμισθη απασχόληση.

Τα τελευταία τριάντα χρόνια, οι κοινωνιολόγοι έχουν διεξαγάγει έρευνες σχετικά με την άμισθη οικιακή εργασία των γυναικών στις Δυτικές κοινωνίες και στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Τα πορίσματά τους δείχνουν ότι μολονότι η οικιακή εργασία των γυναικών διαφέρει από κουλτούρα σε κουλτούρα, τα χαρακτηριστικά της γνωρίσματα είναι παγκόσμια: είναι εργασία που δεν αμείβεται, που υποτιμάται και που δεν αναγνωρίζεται. Η σπουδαιότητα της εργασίας των γυναικών καταδεικνύεται στις πληροφορίες που έγιναν ευρύτερα γνωστές κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του Ο.Η.Ε. για τις γυναίκες: ότι οι γυναίκες κάνουν τα δύο τρίτα της παγκόσμιας εργασίας, εισπράττουν το 10% του παγκοσμίου εισοδήματος και κατέχουν το 1% του παγκοσμίου πλούτου.

Σύμφωνα με τα στοιχεία κοινωνιολογικών ερευνών, οι γυναίκες αναλώνουν κατά μέσο όρο 77 ώρες την εβδομάδα στην εκτέλεση οικιακών εργασιών – δηλαδή πολύ περισσότερες ώρες σε σύγκριση με την έμμισθη απασχόληση. Ωστόσο η οικιακή απασχόληση δεν έχει κανένα από τα προνόμια της αμειβόμενης απασχόλησης (όπως τακτικό ωράριο, άδεια λόγω ασθένειας, κ.τ.λ.). Επιπλέον, όλες οι μελέτες δείχνουν ότι όταν οι γυναίκες είναι νοικοκυρές πλήρους απασχόλησης, οι σύζυγοί τους έχουν την τάση να κάνουν κατάχρηση της αυξημένης οικονομικής, κοινωνικής και ψυχολογικής τους δύναμης ως «αρχηγοί της οικογενείας». Επομένως, η συχνότητα των περιστατικών κακοποίησης γυναικών και ανηλίκων είναι σημαντικά μεγαλύτερη σε σπίτια όπου μόνο οι άντρες είναι οι «κουβαλητές». Τέλος, όλες οι έρευνες καταδεικνύουν ότι όταν και οι δυο σύζυγοι εργάζονται με πλήρες ωράριο στην έμμισθη απασχόληση, οι γυναίκες είναι αυτές που αναλαμβάνουν την κύρια ευθύνη για την εκτέλεση των οικιακών εργασιών και τη φροντίδα των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την πιο πρόσφατη έκθεση που δημοσίευσε ο Ο.Η.Ε., στα περισσότερα Δυτικά κράτη (όπου σχετικές έρευνες έχουν διεξαχθεί ανάμεσα στο 1995 και στο 1999), η παρουσία μικρών παιδιών αναγκάζει τις γυναίκες να αφιερώνουν περισσότερο χρόνο απ' ό τι οι άντρες στις οικιακές εργασίες¹⁶⁸.

13. Έμμεσες μορφές άνισης μεταχείρισης

(1) Ο διττός κανόνας περί ηθικής. Στους κύκλους των εφήβων αγοριών και

---

¹⁶⁸ ΤΣΑΟΥΣΗ Α, 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 6

των νεαρών αντρών, η έντονη σεξουαλική δραστηριότητα και η «κατάκτηση» πολλών γυναικών ενθαρρύνεται και μάλιστα γίνεται αντικείμενο θαυμασμού ως αποδεκτή συμπεριφορά για τον έφηβο-«γυναικοκατακτητή». Ωστόσο, οι άντρες συνήθως καταδικάζουν τη σεξουαλική αυτή ελευθεριότητα όταν χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά γυναικών. Οι σεξουαλικά δραστήριες έφηβες και νεαρές γυναίκες συνήθως χαρακτηρίζονται με προσβλητικούς όρους. Αυτή η αντιμετώπιση πολύ συχνά ενισχύεται από τη στάση των γυναικών στην ομάδα ομηλικών, καθώς και οι ίδιες οι γυναίκες αποδοκιμάζουν όσες γυναίκες έχουν σεξουαλικές σχέσεις περιστασιακά και εκτός μιας σταθερής, μακρόχρονης σχέσης. Αυτός ο διπλός κοινωνικός κανόνας (που επιβάλλει δύο μέτρα και δύο σταθμά για τα δύο φύλα) ενθαρρύνει τη συμμόρφωση των αντρών και των γυναικών σε ξεχωριστές και εύκολα διακριτές «ταυτότητες», αντρικές και θηλυκές αντίστοιχα. Με άλλα λόγια, δαιωνίζει το στερεότυπο του άντρα ως «σεξουαλικού αθλητή» και της γυναίκας ως παθητικής και πιστής συντρόφου¹⁶⁹.

(2) Η εικόνα των γυναικών στα Μ.Μ.Ε. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης δημιουργούν, προβάλλουν και ενισχύουν τα στερεότυπα με βάση το φύλο με αρκετούς τρόπους. Σε ταινίες, περιοδικά, βιβλία, και διαφημίσεις οι γυναίκες παρουσιάζονται συχνά ως πλάσματα ρομαντικά, αβοήθητα, ευέξαπτα και ευσυγκίνητα, υπερβολικά συναισθηματικά και εξαρτημένα από τους άντρες για υποστήριξη και καθοδήγηση. Οι σελίδες που οι εφημερίδες και τα περιοδικά ποικίλης ύλης αφιερώνουν «για τη γυναίκα» (αλλά και κάποια αμιγώς γυναικεία περιοδικά) αποτελούνται αποκλειστικά από πληροφορίες για τη μαγειρική, τη δίαιτα και τη διατροφή, την καθαριότητα του σπιτιού και του κήπου, τον τρόπο ζωής και διασκέδασης (το περίφημο πλέον lifestyle), τη μόδα και το ντύσιμο, τη φροντίδα των μαλλιών, το πλέξιμο και το ράψιμο, τη διοργάνωση γάμων, την προετοιμασία πάρτυ, κ.τ.λ.

Όταν οι γυναίκες εμφανίζονται στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, αυτό συνήθως συμβαίνει στον έναν από τους εξής δύο ρόλους: (α) είτε ως σύμβολα του σεξ – όπου προβάλλεται η εικόνα μιας φιγούρας προκλητικής και ντυμένης με ελάχιστα (και κατά προτίμηση προκλητικά) ρούχα, που χρησιμοποιείται από τους διαφημιστές για να πουλήσει τα πάντα, από γιαούρτι μέχρι αυτοκίνητα και από υγρό για τα πιάτα μέχρι κινητά τηλέφωνα, είτε (β) στον ρόλο της καλής νοικοκυράς και μητέρας – όπου προβάλλεται η εικόνα μιας πάντοτε χαρούμενης, άξιας και στοργικής γυναίκας, που η μόνιμή της έγνοια είναι ο βαθμός λευκότητας των ρούχων, η καθαριότητα των πατωμάτων και η νοστιμιά των γευμάτων που ετοιμάζει για τα υπόλοιπα μέλη της οικογέν-

---

¹⁶⁹ ΤΣΑΟΥΣΗ Α, 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 7

νειας.¹⁷⁰

(3) Σεξουαλική παρενόχληση. Η σεξουαλική παρενόχληση αναφέρεται σε προφορική ή σωματική συμπεριφορά που είναι σαφώς σεξουαλικού χαρακτήρα και ανεπιθύμητη από το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται. Πρόκειται για ένα φαινόμενο επίδειξης κι επιβολής ισχύος, διότι αφορά στην εκμετάλλευση μιας θέσεως εξουσίας από αυτόν/ήν που την κατέχει για ίδιον (σεξουαλικό) όφελος. Στις περιπτώσεις σεξουαλικής παρενόχλησης, οι υψηλά ιστάμενοι (που είναι στη μεγάλη πλειοψηφία τους άντρες – διευθυντές, προϊστάμενοι, καθηγητές, κτλ.) απαιτούν «χάρεις» σεξουαλικής φύσεως με αντάλλαγμα την πρόσληψη ή την προαγωγή σε μια θέση, την κατοχύρωση υψηλής βαθμολογίας, κτλ. Η ανταπόκριση-υπαγωγή του θύματος στις σεξουαλικές οχλήσεις του δράστη «προτείνεται» ως αντάλλαγμα της διατήρησης ή της βελτίωσης των εργασιακών συνθηκών για το θύμα. Η ανταλλακτική αυτή σχέση, όσο και αν διατυπώνεται ως «πρόταση», είναι εκβιαστική, στο βαθμό που η μη ανταπόκριση από την πλευρά του θύματος θα έχει ως συνέπεια την επιδείνωση γι' αυτό των συνθηκών εργασίας.

Οι δράστες σεξουαλικής παρενόχλησης που κατέχουν θέσεις ισχύος μπορούν να επηρεάσουν τις συνθήκες εργασίας των υφισταμένων τους, χρησιμοποιώντας, σε περίπτωση άρνησης εκ μέρους των θυμάτων, εκφοβισμούς, εκβιασμούς, απειλές και πιέσεις. Οι έρευνες δείχνουν ότι το 90% των γυναικών που έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση στη σχολή τους ή στον χώρο εργασίας τους σιωπούν και δεν το αναφέρουν στις αρχές, μη θέλοντας να διακινδυνεύσουν τις θέσεις τους ή να στρέψουν τα φώτα της δημοσιότητας επάνω τους. Σύμφωνα με μια μελέτη που έγινε για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, 40-50% των γυναικών στην Ε.Ε. και 10% των ανδρών θεωρούν ότι έχουν παρενοχληθεί σεξουαλικά τουλάχιστον μία φορά στην εργασιακή τους ζωή. Για το σκοπό αυτό, το 2000 προτάθηκε από την Επιτροπή (και θα αρχίσει να ισχύει από το 2005) μια τροποποιημένη Οδηγία «Περί Ίσης Μεταχείρισης Μεταξύ Αντρών και Γυναικών στην Απασχόληση και Επαγγελματική Εκπαίδευση» της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η οδηγία αυτή θα παρέχει ισχυρότερη υποστήριξη σε κάθε εργαζόμενο-η που νιώθει ότι έχει τύχει άδικης μεταχείρισης από τον εργοδότη λόγω φύλου. Για πρώτη φορά σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεσμευτικός νόμος θα προσδιορίζει την σεξουαλική παρενόχληση και θα ορίζει ότι αποτελεί μορφή διάκρισης λόγω φύλου. Η νέα Οδηγία θα περιλαμβάνει προβλέψεις για την εφαρμογή της, για αποζημίωση, χωρίς ανώτατο όριο, και κυρώσεις. Επίσης, οι εργοδότες θα

---

¹⁷⁰ ΤΣΑΟΥΣΗ Α, 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 7

πρέπει να εισάγουν αποτρεπτικά μέτρα κατά της σεξουαλικής παρενόχλησης και να παρέχουν σε κάθε εργαζόμενο στην επιχείρησή τους μια περιοδική έκθεση ισότητας¹⁷¹.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο 20ος αιώνας χαρακτηρίστηκε από σημαντικές προόδους στη βελτίωση της θέσης των γυναικών στις ανεπτυγμένες χώρες. Στις αρχές του αιώνα, οι Σουφραζέτες αγωνίστηκαν για την επίτευξη του δικαιώματος ψήφου των γυναικών. Αργότερα, το γυναικείο κίνημα επέφερε μεγάλες αλλαγές στη ζωή όλων των γυναικών, επιδιώκοντας να βελτιώσει τη νομική θέση των γυναικών και να καταρρίψει τα αρνητικά στερεότυπα και τις προκαταλήψεις σχετικά με τις γυναίκες.

Στα περισσότερα βιομηχανικά κράτη, οι γυναίκες έχουν πλέον νομική ισότητα με τους άντρες (τυπική ισότητα). Ωστόσο, δεν έχει ακόμη επιτευχθεί η κοινωνική ισότητα με το άλλο φύλο (δηλαδή η ουσιαστική ισότητα). Πιο απλά, θα λέγαμε ότι το δίκαιο άλλαξε πιο γρήγορα από ό,τι η κοινωνία. Καθώς περνάνε τα χρόνια και καθώς οι επόμενες γενιές κοινωνικοποιούνται με νέες αντιλήψεις για τον ρόλο των δύο φύλων, οι κοινωνικές αξίες και οι κοινωνικοί κανόνες θα είναι ολοένα και πιο ισότιμοι για τα δύο φύλα. Έτσι, οι άντρες αλλά και οι γυναίκες σταδιακά θα αποβάλλουν τις βαθιά ριζωμένες προκαταλήψεις τους και θα μάθουν να συνυπάρχουν αρμονικά μεταξύ τους, παρά τις όποιες βιολογικές ή άλλες διαφορές τους.

14. Ιστορική διάσταση στις ανισότητες των φύλων στην εκπαίδευση

Η ιστορικότητα του φαινομένου της γυναικείας εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά σημαντική για την ανάδειξη της διαχρονικής ανισότητας στην πρόσβαση των γυναικών, κυρίως στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, καθώς και για την ανάδειξη των έμφυλων διακρίσεων στις οποίες αυτές υπόκεινται. Η διαχρονική εξέλιξη της εκπαίδευσης των γυναικών στην Ελλάδα θα αναδείξει ότι, σε επίπεδο ιδεολογίας και πρακτικής, ο χώρος της εκπαίδευσης αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο προβολών και αντιπαραθέσεων για τη διαμόρφωση του περιεχομένου της θηλυκότητας και της ταυτότητας του φύλου.

Όσον αφορά στην ελληνική ιστοριογραφία οι συγκροτημένες μελέτες στις οποίες η παράμετρος του φύλου αποτελεί πεδίο διερεύνησης εμφανίζονται από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και εξής. Διαπιστώνουν πως σε αντίθεση με τα διεθνή δεδομένα, όπου υπάρχει διάκριση στην ιστοριογραφία μεταξύ της πολιτικής – φεμινιστικής ιστορίας των γυναικών και της ιστορίας του φύλου – κοινωνικής ιστορίας των γυ-

---

¹⁷¹ ΤΣΑΟΥΣΗ Α, 2006, «Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών», εκδόσεις Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε., σ. 8-9

ναϊκών, η εξαρχής συσχετική αντίληψη για το φύλο στην Ελλάδα καθιστά ταυτόσημες τις μελέτες της ιστορίας των γυναικών με τις μελέτες της ιστορίας του φύλου.

Οι απαρχές της οργάνωσης της νεοελληνικής εκπαίδευσης ανιχνεύονται στα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια και κυρίως με τον ερχομό του Καποδίστρια. Βασικό χαρακτηριστικό του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος στην πορεία εξέλιξής του αποτελεί η κρατικοποίηση του εκπαιδευτικού θεσμού και η επίδραση της γραφειοκρατικής και κομματικής οργάνωσης της δημόσιας διοίκησης στην εκπαιδευτική πολιτική. Στοιχεία που άλλωστε αναδεικνύονται στην παράλληλη δημιουργία του νεοελληνικού αστικού κράτους.

Η πρωτοβάθμια-Δημοτική εκπαίδευση των κοριτσιών αναγνωρίζεται ως δικαίωμα και καθίσταται υποχρεωτική από το 1834 και εξής (Διάταγμα 6/18 Φεβρουαρίου 1834). Τα σπέρματα όμως της διαφοροποιημένης εκπαίδευσης των κοριτσιών αρχίζουν να διαφαίνονται στις απαρχές του θεσμού με την κοινωνική αμφισβήτηση της χρησιμότητας της εκτός του οίκου εκπαίδευσης των κοριτσιών, μολονότι η εκπαίδευση των αγοριών επιτρεπόταν από το 1834 να είναι και δημόσια (αλληλοδιδασκικά σχολεία). Η κατάλληλη για τα κορίτσια της εποχής εκπαίδευση είναι αυτή που προσιδιάζει σε στοιχεία «ανατροφής» και στα «έμφυτα» χαρακτηριστικά τους, τη μητρότητα και τη φροντίδα της οικογένειας. Κατά συνέπεια γυναικεία εκπαίδευση και «φυσικός προορισμός» των γυναικών δε συνάδουν, παρά μόνο αν οι σκοποί τους ταυτιστούν. Συνεπώς, η παραχώρηση του δικαιώματος της εκπαίδευσης στα κορίτσια όφειλε όχι μόνο να είναι συμβατή με τον κοινωνικό τους ρόλο, αλλά ουσιαστικά να τις προετοιμάζει γι' αυτόν χωρίς να απειλεί το θεσμό της οικογένειας συμβάλλοντας στην «παρεκτροπή» τους¹⁷².

Μέσο για την επίτευξη των παραπάνω στόχων η ιδεολογία για την ύπαρξη διακριτών σφαιρών δραστηριότητας και η έμφαση στη βιολογική-ψυχολογική διαφορά των φύλων. Οι κοινωνικές αντιλήψεις για τους διαχωρισμένους τόπους δράσεις των δύο φύλων αναπαράγονται, σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής και πρακτικής. Απαγορεύεται η συνεκπαίδευση από το 1852 και δημιουργούνται Δημοτικά σχολείων αρρένων και θηλέων, μολονότι η συμφοίτηση θα αποτελέσει γεγονός σε περιοχές που οι οικονομικές συνθήκες αποτρέπουν ίδρυση σχολείων θηλέων. Εκτός από τη διαφοροποιημένη εκπαίδευση, ίσχυσε σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα διαφορετικό αναλυτικό πρόγραμμα και βιβλία, υποστηρικτικά της αντίληψης για τη διαφορετική «φύση» των γυναικών και για την περιορισμένη νοητική τους ικανότητα. Τα κορίτσια εντρυ-

---

¹⁷² ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 7-9

φούν στα εργόχειρα και τα χειροτεχνήματα, στην οικιακή οικονομία και τη θρησκευτική παιδεία και διδάσκονται τα μαθήματα «επί το απλουστέρον».

Ένα άλλο ενδιαφέρον σημείο, που αρχίζει να διαφαίνεται ήδη από τον πρώτο αιώνα τής ελληνικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή έμφυλων ανισοτήτων καθώς και η διαπλοκή του φύλου με την κοινωνική τάξη. Μολονότι υποχρεωτική η δημοτική εκπαίδευση των κοριτσιών, τα ποσοστά αποχής τους παραμένουν σχεδόν σε όλο το 19^ο αιώνα υψηλά και αντίστοιχα υψηλός είναι ο αναλφαβητισμός των κοριτσιών. Όσο δε απομακρύνεται κανείς από τις πόλεις ή πλησιάζει τα χαμηλότερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα τόσο τα ποσοστά συμμετοχής μειώνονται¹⁷³.

Γεγονός πάντως είναι ότι η κατάσταση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση του 19^{ου} αιώνα σταδιακά αμβλύνεται, σε επίπεδο ιδεολογικής έντασης και ποσοστών συμμετοχής, με την εξάπλωση της Δημοτικής εκπαίδευσης, αλλά «η προβληματική μεταφέρεται σχεδόν αυτούσια... στο επίπεδο της Μέσης-Ανώτερης εκπαίδευσης».

Σχεδόν σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα ως τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} η επίσημη-κρατική πρωτοβουλία, αναφορικά με τη δημιουργία Μέσης Εκπαίδευσης για τα κορίτσια, είναι απύουσα. Στον ιδρυτικό Νόμο για τη Μέση Εκπαίδευση του 1836 (θεσμοθέτηση δημόσιων Ελληνικών και Γυμνασίων αρρένων) δε γίνεται λόγος για αντίστοιχη δημιουργία δημόσιων σχολείων θηλέων.

Είναι ενδιαφέρουσα όμως η ανετοιμότητα και η αρνητικότητα της ελληνικής κοινωνίας και των πολιτικών εκφραστών της, αν ληφθεί υπόψη ότι σε επίπεδο συζητήσεων-προτάσεων Υπουργών Παιδείας το ζήτημα της δημόσιας εκπαίδευσης των κοριτσιών ναι μεν ανακινείται αλλά δε θεσμοθετείται.

Ο ουσιαστικός – ιδιωτικός- φορέας που αναλαμβάνει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση των κοριτσιών το 19^ο αιώνα είναι η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία καθώς και κάποιοι σύλλογοι, εταιρείες, ξένοι ιεραπόστολοι και κατά τόπους Δήμοι. Το πλαίσιο της διαφοροποιημένης εκπαίδευσης που ίσχυε στην υποχρεωτική εκπαίδευση μετατίθεται στο επίπεδο της Μέσης με τη φοίτησή των κοριτσιών στα Ανώτερα Παρθεναγωγεία και τα Διδασκαλεία θηλέων τής Φιλεκπαιδευτικής. Η φοίτηση σε διαφορετικού τύπου σχολεία στηρίζεται πάλι σε διάκριση της στοχοθεσίας για την εκπαίδευση των φύλων και τον κοινωνικό τους ρόλο: «να παρασκευάσωμεν τους μέν παίδας χρηστούς πολίτας, τα δε κοράσια φρονίμους δεσποινίδας και αρίστας μητέρας». Το περιεχόμενο των μαθημάτων είναι διαφορετικό σε σχέση με τα γνωστικά αντικείμενα που διδάσκονται

---

¹⁷³ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 10

στα Γυμνάσια και Ελληνικά σχολεία αρρένων, αλλά και τα χρόνια φοίτησης είναι λιγότερα. Τα κορίτσια στα Παρθεναγωγεία ενισχύονται στις φυσικές δεξιότητες του «φυσικού» προορισμού τους. Ξένες γλώσσες, μουσική, στοιχεία για την ανατροφή των μελλοντικών παιδιών τους, οικιακή οικονομία, αρχαία ελληνικά..., ξεκάθαρα στοιχεία μιας εκπαίδευσης «διακοσμητικής», μιας προίκας συμβολικής. Περιεχόμενο μαθημάτων και χρόνια φοίτησης δίνουν το στίγμα της υποβαθμισμένης γυναικείας εκπαίδευσης, από την οποία, συνάμα, απουσιάζουν η πρακτικότητα που θα τη συνέδεε με την επαγγελματική διέξοδο των γυναικών και το δικαίωμα πρόσβασης στο Πανεπιστήμιο. Ήταν κατά συνέπεια εύλογο η φοίτηση στα Παρθεναγωγεία εκ των πραγμάτων να αποτεινεται και να εξυπηρετεί τις ανάγκες των κοριτσιών της αστικής τάξης, το δε εκπαιδευτικό μόρφωμα της εποχής να αποκτά ταξικό χαρακτήρα. Άλλωστε, από το 1850 και μετά, που παρατηρείται έξαρση της «διακοσμητικής» εκπαίδευσης και ιδιαίτερα από το 1875 ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με την επίδραση της θεωρίας της «ισότητας στη διαφορά», διαμορφώνεται το γυναικείο ιδεώδες που καθιερώνοντας ως μοναδικό αποδεκτό τρόπο ύπαρξης το γάμο, τη μητρότητα και τη νοικοκυροσύνη εξιδανικεύει τον ιδιωτικό ρόλο των γυναικών. Η εκπαίδευση, λοιπόν, γίνεται ο κατεξοχήν τόπος αντιπαράθεσης όπου, με τη χρησιμοποίηση της βιολογικής εξήγησης της έμφυλης διαφοράς και του φυσικού προορισμού των γυναικών, διαμορφώνεται το περιεχόμενο της θηλυκότητας στο νέο αστικό ελληνικό κράτος και ο έμφυλος προσδιορισμός της αστικής ταυτότητας¹⁷⁴.

Μόνη λύση για τα κορίτσια που δεν προέρχονταν από αστικές οικογένειες η φοίτηση στα Διδασκαλεία της Φιλεκπαιδευτικής που θεσμοθετούνται και λειτουργούν παράλληλα με τα Παρθεναγωγεία. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των Διδασκαλείων της περιόδου είναι η ουσιαστική τους ταύτιση με τα Παρθεναγωγεία και στο επίπεδο των διδασκόμενων αντικειμένων και στο επίπεδο των χρόνων φοίτησης. Συνεπώς, οι μαθήτριες που προετοιμάζονταν για το ρόλο της οικοδέσποινας, κατά το πλείστον αστές, και όσες επιζητούσαν βιοποριστική λύση μέσω της «νομιμοποιημένης» για την εποχή επαγγελματικής διεξόδου, είχαν κοινό πρόγραμμα σπουδών. Η υποβάθμιση του διδασκαλικού επαγγέλματος των γυναικών είναι εμφανής γεγονός που επιτείνεται, αν συγκριθεί με τις αντίστοιχες σπουδές των αγοριών που ήταν περισσότερα χρόνια και βασιζόνταν σε διαφορετικό αναλυτικό πρόγραμμα. Αξίζει να αναφερθεί όμως πως, παρ' όλη την υποτίμηση των σπουδών και του διδασκαλικού επαγγέλματος των γυναικών γενικότερα, η έξοδος των γυναικών στο συγκεκριμένο

---

¹⁷⁴ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 11-12

επάγγελμα αποτέλεσε την πρώτη τομή στην απόλυτη διάκριση σφαιρών δραστηριότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός ότι από τους κόλπους των διδασκαλισσών ξεπήδησαν πολλές πρωτεργάτριες του ελληνικού φεμινισμού.

Τα αιτήματα για ουσιαστικότερη μελέτη και σχεδιασμό της Μέσης Εκπαίδευσης των κοριτσιών προκύπτουν από το 1890 και εξής, έτος που δηλώνει την εισοδο της πρώτης Ελληνίδας φοιτήτριας στο Πανεπιστήμιο παρά τις αντίθετες θεσμοθετήσεις. Από αυτή τη χρονική στιγμή και μετά αρχίζει να γίνεται διαυγέστερη, και για την περίπτωση των κοριτσιών, η ανάγκη σύνδεσης της Μέσης Εκπαίδευσης με την Πανεπιστημιακή. Το ζήτημα ανακινούν και οι διεκδικήσεις των φεμινιστριών που με σαφήνεια ζητούν εκπαίδευση που, εκτός της προετοιμασίας για τα του οίκου και για το χαμηλού κύρους επάγγελμα της δασκάλας, θα μπορούσε να προετοιμάσει τα κορίτσια να σταθούν κι ως επιστημότισσες. Ειδικότερα την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα, αρχίζει να εμφανίζεται δειλά, συμβάλλει και η επιστροφή στα πάτρια Ελληνίδων που σπούδασαν ή μετεκπαιδεύτηκαν στο εξωτερικό, ένα νέο γυναικείο πρότυπο, αυτό της λόγιας και της επιστημότισσας. Έτσι, οι γυναίκες που αμφισβήτησαν έμπρακτα τον περιορισμό τους σε δραστηριότητες εντός του οίκου στο αποκλειστικό πλαίσιο του ρόλου σύζυγος-μητέρα, αρχίζουν να διαγράφουν νέα σημαινόμενα για τη γυναικεία ταυτότητα και δραστηριότητα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Βήμα των γυναικών για την υποστήριξη των θέσεων τους, αλλά και για την έκφραση του φεμινιστικού ρεύματος της εποχής η «Εφημερίς των Κυριών» που εκδίδεται από το 1887 από την Καλλιρόη Παρρέν¹⁷⁵.

Γεγονός πάντως είναι ότι σε όλο το 19^ο αιώνα η πολιτεία δεν προχωρά στη θεσμοθέτηση δημόσιας Μέσης Εκπαίδευσης των κοριτσιών διατηρώντας έτσι σε ολόκληρη τη διάρκεια του αιώνα την ίδια δομή στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα έχει χαρακτηριστεί ως «αφιλόξενο» για τα κορίτσια ως τα μέσα περίπου του 20^{ου} αιώνα.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αρχίζει να αναγνωρίζεται η ανάγκη να ανταποκριθεί η εκπαίδευση στις ανάγκες των κοριτσιών που προέρχονταν από μεσαία και χαμηλά στρώματα και διατυπώνονται μεταρρυθμιστικές προτάσεις για τη γυναικεία εκπαίδευση. Η κοινωνιολογική διάσταση των νομοσχεδίων Τσιριμώκου – Γληνού (1909) δεν βοήθησε στο να ψηφιστούν. Είναι σημαντικό όμως να αναφερθούν διότι περιλαμβάνουν την πρώτη, ίσως, εκτενή αναφορά στο θέμα της γυναικείας εκπαίδευσης

---

¹⁷⁵ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 13-14

καθώς και κάποια καινοτόμα χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, έμμεση άρση της συνεκπαίδευσης και αντικατάσταση των Παρθεναγωγείων με τα αστικά σχολεία θηλέων που θα προετοίμαζαν για τις μέσες επαγγελματικές σχολές, η μόνη ρύθμιση που τελικά ίσχυσε ως το 1914 χωρίς όμως να εκπληρώσει το σκοπό της. Παράλληλα όμως στις προτάσεις των νομοσχεδίων εξακολουθεί να διαφαίνεται η σύνδεση της εκπαίδευσης με τη «φυσική» εξέλιξη των γυναικών, αφού η εκπαίδευση οφείλει να προετοιμάζει στα «χρήσιμα» έργα του σπιτιού.

Την περίοδο του Μεσοπολέμου σηματοδοτεί, εκτός των άλλων, η μεταρρύθμιση του 1929-30 που θεωρείται η πρώτη ολοκληρωμένη μεταρρύθμιση της νεοελληνικής εκπαίδευσης με εισηγητή το Γεώργιο Παπανδρέου. Σύμφωνα με αυτήν, η δημοτική εκπαίδευση των κοριτσιών εξομοιούται με την αντίστοιχη των αγοριών και γενικεύεται η συνεκπαίδευση (Νόμος 4397/1929). Ουσιαστικά η θεσμοθέτηση της συνεκπαίδευσης αποτελεί νομιμοποίηση της άτυπης κατάστασης που ίσχυε από το 19^ο αιώνα, που με την επισημοποίησή της συμβάλλει στη μείωση του γυναικείου αναλφαβητισμού. Καθιερώνονται επίσης: 4τάξια Παρθεναγωγεία για τα κορίτσια που δεν επιδιώκουν πανεπιστημιακές σπουδές με πνεύμα *«σύμφωνον με τον προορισμόν της μορφωμένης Ελληνίδος μητρός»*. Γυμνάσια 6τάξια για τα κορίτσια που επιθυμούσαν πρόσβαση στο Πανεπιστήμιο, ή σε άλλα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Και στην περίπτωση των Γυμνασίων όμως, τονίζεται στις μεταρρυθμιστικές προτάσεις η ανάγκη διατήρησης του προορισμού των γυναικών, όπως αυτός εκφράζεται στο ζεύγος σύζυγος-μητέρα. Γι' αυτό το λόγο, μόνο τα κορίτσια διδάσκονται τα μαθήματα της Υγιεινής και της Οικιακής Οικονομίας.¹⁷⁶

Μελετώντας τα εγχειρίδια οικιακής μόρφωσης των πρώτων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα καταλήγουμε στη διαπίστωση μιας σημαντικής στροφής στον τρόπο που παρουσιάζονται οι γυναίκες σε σχέση με την αντίστοιχη εικόνα τους στα εγχειρίδια του 19^{ου} αιώνα. Η εικόνα της αστής οικοδέσποινας του 19^{ου} αιώνα δίνει τη θέση της στην εικόνα του μικροαστικού σπιτιού με τις γυναίκες να στρέφονται σε «χρήσιμα» έργα, αναδεικνύοντας τη σημασία που αποκτά στις αρχές του αιώνα η τεχνική πλευρά της οικιακής εργασίας των γυναικών. Τέλος, οπισθοδρόμηση της μεταρρύθμισης αποτελεί η απαγόρευση της συνεκπαίδευσης, ανεπίσημα εν ισχύ, στη Μέση εκπαιδευτική βαθμίδα με αποτέλεσμα τη μείωση της συμμετοχής των κοριτσιών.

Τη μεταρρύθμιση του 1959, με την οποία γίνεται φανερή η ανάγκη σύνδεσης εκπαίδευσης-οικονομίας και ευρύτερης χρήσης της δημοτικής, ακολουθεί η μεταρ-

---

¹⁷⁶ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 15-16

ρύθμιση του 1964. Στην τελευταία εκπαιδευτική μεταρρύθμιση παρατηρείται ομοιομορφία στη Μέση εκπαίδευση με την καθιέρωση της 9χρονης υποχρεωτικής φοίτησης και για τα δύο φύλα, ακόμη και αν τα κορίτσια φοιτούσαν σε αμιγή Γυμνάσια θηλέων. Εκτός από την κοινή δομή (3τάξιο Γυμνάσιο και Λύκειο), είναι επίσης κοινό το αναλυτικό πρόγραμμα των μαθημάτων αγοριών και κοριτσιών, εκτός, πάλι, από τη διδασκαλία των καθαρά «γυναικείων μαθημάτων».

Τη δεκαετία του '70 η μεταρρύθμιση του 1976 ουσιαστικά επαναφέρει τα εκπαιδευτικά πράγματα στην κατάσταση που είχε δημιουργηθεί το 1964 (η δικτατορία ανέστειλε τα μεταρρυθμιστικά βήματα του 1964). Το προοδευτικότερο βήμα της συγκεκριμένης μεταρρύθμισης αποτελεί η επίσημη καθιέρωση της συνεκπαίδευσης και η συνεπακόλουθη κατάργηση των σχολείων θηλέων. Είναι ευνόητο ότι η συνεκπαίδευση συμβάλλει στην αυξημένη εκπαιδευτική συμμετοχή των κοριτσιών.

Συστηματική αναφορά στην εκπαιδευτική ισότητα των φύλων και στην άρση των κληροδοτημένων ανισοτήτων γίνεται με τη μεταρρύθμιση της δεκαετίας του '80 δίνοντας έτσι το βασικό πολιτικό της στίγμα και την πρώτη αντιμετώπιση του φύλου ως καθοριστικού εκπαιδευτικού παράγοντα. Ας σημειωθεί ότι στις προηγούμενες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες των ετών 1959, 1964, 1976 *«αγνοείται συστηματικά ο παράγοντας του φύλου στη διαμόρφωση της εκπαιδευτικής φιλοσοφίας και θεωρίας...»*. Είναι, πάντως, αναμφισβήτητο το γεγονός της βελτίωσης του επιπέδου εκπαίδευσης και των δύο φύλων με τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες των μέσων του 20^{ου} αιώνα και εξής. Πρόκειται όμως κυρίως για ποσοτική και άρα μονομερή επίδραση της ιδεολογίας για την ισότητα των δύο φύλων (αύξηση της συμμετοχής των κοριτσιών στις βαθμίδες εκπαίδευσης). Σε ένα βαθύτερο επίπεδο δε, οι κοινωνικές αντιλήψεις που διείπαν τη γυναικεία εκπαίδευση του 19^{ου} αιώνα εξακολουθούν να την υφέρπουν. Τα ποσοστά των αναλφάβητων γυναικών την τελευταία εικοσαετία βρίσκονται σε διπλάσια επίπεδα από αυτά των ανδρών εντείνοντας την ανισότητα στη συμμετοχή των γυναικών στη δημόσια ζωή και τη μειονεκτική κοινωνική τους θέση. Γεγονός πάντως είναι ότι η δευτεροβάθμια εκπαίδευση αποκτά μαζικότερο χαρακτήρα, ιδιαίτερα μετά τη θεσμοθέτηση της 9χρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης και την κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων πρόσβασης στο Λύκειο από το 1982 και εξής¹⁷⁷.

Σε σχέση με την ανώτατη εκπαίδευση των κοριτσιών, οι συνθήκες για συμμετοχή του γυναικείου φύλου στο Πανεπιστήμιο είναι ευνοϊκότερες στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η εκπαιδευτική πολιτική οφείλει να συγχρωτιστεί με τις κοινωνικές αλλαγές που

---

¹⁷⁷ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 17-18

επέφερε η είσοδος των γυναικών στις Υπηρεσίες, γεγονός που συμβάλλει και στη διεύρυνση του επαγγελματικού μονοπωλίου που κατείχε το διδασκαλικό επάγγελμα. Συνέβαλε επίσης η παράκαμψη του τυπικού εμποδίου απόκτησης απολυτηρίου, αφού από το 1907 και εξής σταδιακά επιτρέπεται τα κορίτσια να φοιτούν στα δευτεροβάθμια δημόσια Ελληνικά και Γυμνάσια. Βάσει αυτών των κοινωνικών και εκπαιδευτικών αλλαγών, στις δεκαετίες 1910-20 παρατηρείται ο μεγαλύτερος αριθμός γυναικών στο ελληνικό Πανεπιστήμιο, μολονότι, αν οι αριθμοί συγκριθούν με τους αντίστοιχους της συμμετοχής των ανδρών, οι γυναίκες εξακολουθούν να υπολείπονται. Πάντως, αν και οι αλλαγές στη δευτεροβάθμια ευνοούν μεγαλύτερο αριθμό κοριτσιών επιτρέποντας την πρόσβαση στο Πανεπιστήμιο και στις κόρες από μη αστικές οικογένειες, «τα ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα υπεραντιπροσωπεύονται στον αριθμό των φοιτητριών, ενώ είναι πολύ χαμηλή η πρόσβαση όλων των υπολοίπων». Έτσι, η ταξική διάσταση της εκπαίδευσης που ίσχυε για τα Παρθεναγωγεία το 19^ο αιώνα μεταφέρεται και στην ανώτερη πανεπιστημιακή μόρφωση.

Αντίστοιχα, άλλα στοιχεία που «μεταλαμπαδεύονται» από το 19^ο αιώνα στις αρχές, τουλάχιστον, του 20^{ου} σχετίζονται με την κοινωνικοποίηση των κοριτσιών στα Παρθεναγωγεία και τις κοινωνικές αντιλήψεις για τις ανώτερες σπουδές των κοριτσιών. Η εκπαιδευτική κοινωνικοποίηση των κοριτσιών στα Παρθεναγωγεία που, όπως προαναφέρθηκε, βασίστηκε στην επιτρεπτή για το φύλο τους «διακοσμητική» παιδεία ανιχνεύεται στις σχολές που επιλέγουν για πανεπιστημιακή μόρφωση. Υπερτερούν στις προτιμήσεις τους η Ιατρική και η Φιλοσοφική και έπονται η Φαρμακευτική και Οδοντιατρική. Οι εξιδανικευμένες γυναικείες δεξιότητες της φροντίδας – περίθαλψης και της διδακτικής ικανότητας καθορίζουν τις πανεπιστημιακές επιλογές των κοριτσιών. Αντίθετα, οι Φυσικομαθηματικές σχολές, που σχετίζονται περισσότερο με ανδρικά πεδία δραστηριότητας, αλλά και με μαθήματα που απουσίαζαν από τα αναλυτικά προγράμματα των Παρθεναγωγείων, βρίσκονται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα χαμηλότερα στις γυναικείες προτιμήσεις. Πρόκειται άλλωστε για επιστημονικά πεδία που διεγείρουν λόγους για τις νοητικές ικανότητες των κοριτσιών και επιστημονικές απόψεις ότι τα επαγγέλματα στα οποία οδηγούν λειτουργούν αρνητικά στην αναπαραγωγική ικανότητα των κοριτσιών¹⁷⁸.

Στη δεκαετία του '60 τα αγόρια υπερέχουν αριθμητικά ως προς τη συμμετοχή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα δεδομένα ανατρέπονται στη δεκαετία του '80. Με τη μεταρρύθμιση του 1997 και τη σύνδεση της απόκτησης απολυτηρίου με τις

---

¹⁷⁸ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 19

εισαγωγικές εξετάσεις, αυξάνεται η συμμετοχή των κοριτσιών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση από το 50%, στα τέλη της δεκαετίας του '80, στο 53% στη δεκαετία του '90. Σήμερα, τα ποσοστά συμμετοχής των κοριτσιών υπερτερούν έναντι των αγοριών σε όλες τις βαθμίδες της Γενικής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, της Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης, και της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Κι αυτή τη φορά όμως πρόκειται για θετικές εξελίξεις ποσοτικού χαρακτήρα με εμφανή την απουσία ποιοτικών χαρακτηριστικών, τη στιγμή που ουσιαστική αλλαγή και τομή με το παρελθόν της εκπαίδευσης των κοριτσιών δεν παρατηρείται. Έτσι, οι επιλογές των κοριτσιών σε σχέση με τα γνωστικά-επιστημονικά αντικείμενα παραμένουν παραδοσιακές. Υπερτερούν, δηλαδή, αριθμητικά στη φοίτηση σε παιδαγωγικές και φιλοσοφικές σχολές (σε επίπεδο ΑΕΙ), σε σχολές που σχετίζονται με επαγγέλματα υγείας και πρόνοιας, γραφικών και καλλιτεχνικών σπουδών, τροφίμων και διατροφής και διοίκησης και οικονομίας (σε επίπεδο ΤΕΙ). Αντίθετα, υποεκπροσωπούνται στις θετικές-τεχνολογικές κατευθύνσεις. Είναι φανερό ότι και τα επαγγέλματα στα οποία οδηγεί η φοίτηση στις παραπάνω σχολές δεν απομακρύνουν τις γυναίκες από τις ιδιότητες που παραδοσιακά τους αποδίδονται, της φροντίδας και της περίθαλψης (μαίες, παραϊατρικά επαγγέλματα, νοσοκόμες, κοινωνικοί λειτουργοί)¹⁷⁹.

Σήμερα στην Ελλάδα, σύμφωνα με τη Διεθνή Επίσημη Ταξινόμηση της Εκπαίδευσης που αναθεωρήθηκε το 1997, οι βαθμίδες της εκπαίδευσης κατηγοριοποιούνται ως εξής:

- Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, που περιλαμβάνει την προσχολική εκπαίδευση και τη πρωτοβάθμια εκπαίδευση.
- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η οποία περιλαμβάνει την υποχρεωτική εκπαίδευση, την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τη μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση.
- Τριτοβάθμια εκπαίδευση που περιλαμβάνει τα μεταπτυχιακά προγράμματα και προγράμματα που οδηγούν στην απόκτηση διδακτορικού διπλώματος.

Τα περισσότερα κορίτσια ολοκληρώνουν την υποχρεωτική εκπαίδευση και έπειτα ακολουθούν ή την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ή και τη μεταδευτεροβάθμια μη τριτοβάθμια εκπαίδευση ή την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σχετική έρευνα έδειξε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών που έχει παρακολουθήσει μόνο την πρωτοβάθμια εκπαίδευση βρίσκεται ανάμεσα στις ηλικίες 45 και 56 ετών, ενώ αμέσως μετά ακολουθούν οι ηλικίες από 30 έως και 44 ετών.

Οι συγκεκριμένες ηλικίες έχουν επίσης, και το μεγαλύτερο ποσοστό από-

---

¹⁷⁹ ΜΙΧΕΛΗΣ, Α., 2005. «Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες», εκδόσεις Δωδώνη, σ. 20-21

φοιτών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ αρκετά μεγάλο είναι και το ποσοστό των γυναικών των οποίων η ηλικία τους κυμαίνεται από 20 έως και 29 χρόνων. Τέλος, το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών που έχουν αποφοιτήσει από κάποιο πανεπιστήμιο βρίσκεται ανάμεσα στις ηλικίες 30 έως και 44 ετών¹⁸⁰.

Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης των δύο φύλων, σύμφωνα με τα αποτελέσματα πρόσφατης έρευνας, δεν υπάρχουν μεγάλες διαφορές. Έτσι, από τον πίνακα φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του γυναικείου πληθυσμού έχει απολυτήριο δημοτικού, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό του ανδρικού πληθυσμού έχει απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης. Το αμέσως μεγαλύτερο ποσοστό του γυναικείου πληθυσμού διαθέτει απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης, ενώ αυτό του ανδρικού πληθυσμού διαθέτει απολυτήριο Δημοτικού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακός τίτλος	1,1	0,8
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	11,6	10,5
Πτυχίο Ανώτερης Τεχν.Επαγ. Εκπαίδευσης	10,3	10,2
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	30,5	27,6
Απολυτήριο 3-ταξ Μέσης Εκπαίδευσης	14,3	11,0
Απολυτήριο Δημοτικού	28,0	31,3
Μερικές τάξεις Δημοτικού	2,7	5,0
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	1,5	3,7
Σύνολο	100,0	100,0

Πηγή: Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

Ωστόσο, η έρευνα δείχνει ότι το ποσοστό των γυναικών που έχουν παρακολουθήσει μόνο την πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι μεγαλύτερο από αυτό των αντρών, ενώ ανεβαίνοντας τη κλίμακα της εκπαίδευσης συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Τα κορίτσια και τα αγόρια που συνεχίζουν την εκπαίδευση ύστερα από την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, κυμαίνονται περίπου στα ίδια επίπεδα. Σε αυτό το στάδιο της εκπαίδευσης, οι γυναίκες έχουν την πλειοψηφία στα προγράμματα

---

¹⁸⁰ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

γενικής εκπαίδευσης, ενώ οι άνδρες κατέχουν την πλειοψηφία στα προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης. Όσον αφορά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, το ποσοστό ανδρών και γυναικών κυμαίνεται στα ίδια επίπεδα, με αυτό των γυναικών να προηγείται ελάχιστα. Σε ΤΕΙ και ΑΕΙ ακολουθείται, επίσης, ο διαχωρισμός σε «ανδρικά» και «γυναικεία» επαγγέλματα. Έτσι, το 75% περίπου των γυναικών επιλέγουν σπουδές θεωρητικής κατεύθυνσης, ενώ οι άνδρες στη συντριπτική τους πλειοψηφία στρέφονται στη θετική κατεύθυνση. Αναλυτικότερα, οι άντρες προτιμούν περισσότερο τις Θετικές Επιστήμες, τη Γεωπονία, τις Πολυτεχνικές σχολές και τις Επιστήμες της Πληροφορικής, ενώ οι γυναίκες δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση στις Παιδαγωγικές και Ανθρωπιστικές Επιστήμες, τις Καλές Τέχνες, τις Επιστήμες Υγείας και τη Δημοσιογραφία¹⁸¹.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΝΤΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Αντικείμενο σπουδών	Γυναίκες	Άντρες
Επιστήμες Εκπαίδευσης και Κατάρτισης των Διδασκόντων	71,8	28,2
Καλές Τέχνες και Εφαρμοσμένες Τέχνες	70,3	29,7
Ανθρωπιστικές Επιστήμες	78,3	21,7
Κοινωνιολογία και Ψυχολογία	60,4	39,6
Δημοσιογραφία	78,8	21,2
Εμπόριο και Διοίκηση Επιχειρήσεων	53,1	46,9
Δίκαιο	65,0	35,0
Βιολογία – Περιβάλλον	57,5	42,5
Φυσικές Επιστήμες	40,3	59,7
Μαθηματικά	43,3	56,7
Επιστήμες Πληροφορικής	38,8	61,2
Επιστήμες Μηχανικών	19,4	80,6
Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία	41,9	58,1
Γεωπονία – Δασοκομία – Αλιευτική	40,6	59,4

---

¹⁸¹ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα εργατικού δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

Κτηνιατρική	42,1	57,9
Επιστήμες Υγείας και Υγιεινής	47,0	53,0
Σύνολο	56,3	43,7

Πηγή: Γ.Γ. Ε.Σ.Υ.Ε, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' Τρίμηνο 2008

15. Εκπαίδευση και επίδραση στο μέγεθος της γυναικείας επαγγελματικής απασχόλησης

Στη σημερινή συγκυρία με την απaráδεκτα υψηλή ανεργία και τις εντεινόμενες τεχνολογικές και διαρθρωτικές αλλαγές, τα άτομα πρέπει να είναι εφοδιασμένα με τα κατάλληλα εκπαιδευτικά προσόντα για να ανταποκριθούν στις νέες διεθνείς προκλήσεις που αντιμετωπίζει η οικονομία.

Ωστόσο όλο και συχνότερα τίθεται το ερώτημα το ποιος πρέπει να φέρει το κόστος της εκπαίδευσης, δηλαδή ο άμεσα ωφελούμενος ή ο έμμεσα ωφελούμενος (η κοινωνία μέσω της φορολογίας) ή πως μπορεί αυτό να επιμεριστεί δίκαια και αποτελεσματικά. Συναφές με αυτούς τους προβληματισμούς είναι και το ζήτημα κατά πόσο το εκπαιδευτικό μας σύστημα είναι τέτοιο που να παρέχει τις ίδιες ευκαιρίες για εκπαίδευση στις διάφορες κοινωνικές ομάδες, καθώς και πως αυτές οι ευκαιρίες μεταβάλλονται ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης.

Η εύκολη ή όχι ενσωμάτωση των εξερχόμενων από το εκπαιδευτικό σύστημα στην αγορά εργασίας είναι προφανές ότι αποτελεί ένα δείκτη της αποτελεσματικότητας και της ποιότητας του εκπαιδευτικού συστήματος. Ομοίως η θετική συσχέτιση εκπαιδευτικού επιπέδου ή τύπου εκπαίδευσης με την απασχόληση και τα εισοδήματα αποτελεί σαφή ένδειξη για άσκηση ανάλογης εκπαιδευτικής πολιτικής.

Αν και οι σχέσεις εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας είναι πολυδιάστατες και η κατεύθυνση της αιτιώδους σχέσης αμφίδρομη (το εκπαιδευτικό σύστημα επηρεάζει την κοινωνία και την οικονομία αλλά και το επίπεδο του και η λειτουργία του αποτελούν αντανάκλαση αυτών), είναι πρακτικά βολικά να διακριθούν αυτές σε δύο κατηγορίες. Πρώτον, στις σχέσεις εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας, όπου το κύριο αντικείμενο είναι πως διαφοροποιείται η πιθανότητα ένταξης στην αγορά εργασίας, καθώς και επιτυχούς απασχόλησης ή παραμονής στην ανεργία ανάλογα με τον τύπο και επίπεδο εκπαίδευσης. Δεύτερον, στις σχέσεις εκπαίδευσης και αμοιβών, όπου εξετάζονται κατά πόσο η εκπαίδευση επηρεάζει το πόσα χρήματα κερδίζει κάποιος στην

αγορά εργασίας.¹⁸²

15.1. Επίπεδο εκπαίδευσης και συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό

Αν ανατρέξουμε στην ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης και στη σχέση της με το γυναικείο φύλο θα παρατηρήσουμε ότι η ελληνική κοινωνία μέχρι και τη δεκαετία του 1950 λειτουργούσε έχοντας αναλφάβητη τη συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών. Το 80% των αναλφάβητων στη χώρα μας το 1981 ήταν γυναίκες, ενώ από την άλλη μεριά, μόνο οι 3 στους 10 πτυχιούχους ανήκαν στο γυναικείο φύλο.

Παρά το γεγονός ότι το μορφωτικό επίπεδο των γυναικών έχει αυξηθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες, η Ελλάδα παρουσιάζει ακόμη χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και είναι η χαμηλότερη μαζί με την Ισπανία σε σύγκριση με όλες τις άλλες χώρες της Ε.Ε.

Το σημαντικότερο πρόβλημα των Ελληνίδων του σήμερα είναι η δυνατότητα πρόσβασης στην εργασία γι' αυτές και τα παιδιά τους. Το πρόβλημα της διαρθρωτικής ανεργίας είναι υπαρκτό και επιτακτικό. Μπορεί να μην είναι το μόνο πρόβλημα, αλλά είναι σαφές ότι η επένδυση σε ανθρώπινους πόρους δεν μπορεί παρά να έχει μια διαφοροποίηση σε ότι αφορά τις γυναίκες, προκειμένου να καλύψει τα κενά που ξεκινούν από τις επιλογές τους, με βάση την κοινωνική αναφορά¹⁸³.

Η αδυναμία των γυναικών να καταλάβουν θέσεις και να σταδιοδρομήσουν δεν οφείλεται σε έλλειψη γνώσεων. Οι γυναίκες έχουν πτυχία αλλά σε «λάθος τομείς», δηλαδή οι γυναίκες στην πλειοψηφία τους στρέφονται σε «λάθος σπουδές», που δεν ανταποκρίνονται στις σύγχρονες ανάγκες της αγοράς εργασίας. Στην Ευρώπη που κλονίζεται από την ανεργία, υπάρχουν αυτή τη στιγμή 1.700. 000 θέσεις εργασίας που δεν μπορούν να καλυφθούν, γιατί δεν υπάρχουν τα αντίστοιχα προσόντα.

Στην Ελλάδα, σχετική μελέτη έδειξε ότι πριν μερικά χρόνια, υπήρχαν 75 χιλιάδες θέσεις εργασίας στο χώρο της πληροφορικής που δεν καλύπτονται, γιατί δεν υπήρχαν άτομα με αντίστοιχα προσόντα.

Πολλές έρευνες επισήμαναν ότι η επιθυμία των γυναικών για απασχόληση αυξάνεται ανάλογα με το βαθμό εξειδίκευσης και το επίπεδο εκπαίδευσής τους. Έτσι, οι γυναίκες που εξασκούν ανώτερα επαγγέλματα εγκαταλείπουν πολύ πιο δύσκολα την εργασία τους σε σχέση με τις εργάτριες, που συχνά παρουσιάζουν διακοπές στην εργασία τους.

Όλες οι μελέτες αναφέρουν ότι η εκπαίδευση παίζει ζωτικό ρόλο στην επαγ-

---

¹⁸² ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 9

¹⁸³ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών σ. 14

γελματική επιτυχία. Όλοι πιστεύουν, ότι η εργασία, είναι το μόνο μέσο που μπορεί να δώσει στη γυναίκα την ολοκλήρωσή της. Αλλά, ωστόσο, αντιμετωπίζει τη διάκριση γιατί εκτός των άλλων δεν έχει πάρει ανάλογη μόρφωση και εξειδίκευση. Αποτέλεσμα οι περισσότερες εργάτριες είναι ανειδίκευτες, γιατί οι γονείς δεν τις στέλνουν στις διάφορες τεχνικές σχολές, που είναι ιδιωτικές και με σχετικά υψηλά δίδακτρα. Γι' αυτό και οι πιο πολλές γυναίκες απασχολούνται σε δευτερεύουσες θέσεις ή σε καθαρά γυναικεία επαγγέλματα. Τα επαγγέλματα αυτά στηρίζονται στα γυναικεία προσόντα, που αποτελούν προέκταση του ρόλου της γυναίκας στο σπίτι. Έτσι, οι γυναίκες προσλαμβάνονται πάντα με χαμηλότερο μισθό.

Η εκπαίδευση αναμένεται να αυξάνει τις πιθανότητες της γυναίκας να βρεθεί στην αγορά εργασίας και να απασχολείται, αφού παίζει ζωτικό ρόλο στην επαγγελματική επιτυχία¹⁸⁴.

Δηλαδή, η συμμετοχή στην εκπαίδευση οδηγεί σε περισσότερες και καλύτερες ευκαιρίες απασχόλησης των ατόμων. Χαρακτηριστικά, αν και τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα τα επίπεδα ανεργίας των πτυχιούχων ΑΕΙ είναι ιδιαίτερα υψηλά, τα επίπεδα αυτά υπολείπονται σημαντικά από αυτά των μη πτυχιούχων, γεγονός που προσδίδει έναν ορθολογικό χαρακτήρα στην επιλογή για αυξανόμενη συμμετοχή στην ανώτατη εκπαίδευση αλλά και γενικότερα σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Με άλλα λόγια, το υψηλό επίπεδο ανεργίας των γυναικών αποδίδεται, μεταξύ άλλων, στο χαμηλό μορφωτικό επίπεδο.

Οι δυσκολίες της γυναίκας, για να βρει μια δουλειά και να προαχθεί, αρχίζουν από την εκπαίδευση. Στις περισσότερες χώρες πιστεύουν, ότι οι γυναίκες επιζητούν μια επικερδή εργασία σαν μια προσωρινή κατάσταση και όχι σαν ουσιαστικό και σημαντικό μέρος της συμμετοχής τους στην παραγωγική διαδικασία. Έτσι εφοδιάζονται με προσόντα για χαμηλά επίπεδα εργασίας και ευθύνης, ενώ μπορεί τελικά, ν' αφιερώσουν πολλά χρόνια στο εργατικό δυναμικό. Γι' αυτό πρέπει να αποκτούν ίση εκπαίδευση.

Στην Ελλάδα, συναντάμε ζευγάρια χαμηλής μόρφωσης, όπου η σύζυγος δεν εργάζεται με αποτέλεσμα να μην έχει προσωπικό εισόδημα. Από την άλλη βλέπουμε ζευγάρια υψηλής μόρφωσης, όπου η σύζυγος εργάζεται και έχει υψηλό εισόδημα από την εργασία που κάνει. Επομένως βλέπουμε ότι τα στοιχεία αυτά είναι αλληλένδετα.

Όσο υψηλότερο είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο της συζύγου τόσο πιο αυξη-

---

¹⁸⁴ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών σ. 16-17

μένες οι πιθανότητες επαγγελματικής απασχόλησής της και τόσο υψηλότερο το εισόδημα από την απασχόληση αυτή.

Παράλληλα τα στοιχεία αυτά συνδυάζονται και με την απόκτηση παιδιών. Η χαμηλής μόρφωσης σύζυγος έχει συνήθως αποκτήσει το πρώτο της παιδί νέα και έχει αποκτήσει περισσότερα παιδιά συγκριτικά με τη σύζυγο υψηλής μόρφωσης.

Η εκπαίδευση επηρεάζει τόσο την προσφορά εργασίας όσο και τη ζήτηση εργασίας. Από την πλευρά της ζήτησης εργασίας, όπως εκδηλώνεται με τη συμπεριφορά των εργοδοτών, τα πιο εκπαιδευμένα άτομα θεωρούνται λόγω της εκπαίδευσης και κατάρτισης, πιο παραγωγικά ή πιο κοινωνικοποιημένα και άρα είναι πιο ελκυστικά από τους εργοδότες σε σύγκριση με τα λιγότερο εκπαιδευμένα. Από την πλευρά της προσφοράς εργασίας, όπως εκδηλώνεται με τη συμπεριφορά των ατόμων ως μελών των νοικοκυριών, είναι γεγονός ότι το κόστος της μη εργασίας (λ.χ. το διαφυγόν ωρομίσθιο που θεωρείται ως το κόστος της «ανάπαυσης») των πιο εκπαιδευμένων είναι σχετικά υψηλότερο από το αντίστοιχο των λιγότερο εκπαιδευμένων¹⁸⁵.

Έτσι τα περισσότερα εκπαιδευμένα άτομα έχουν περισσότερα σχετικά κίνητρα να κινητοποιηθούν, να υποκαταστήσουν τη μη εργασία με εργασία και να βρεθούν στην αγορά εργασίας, ως εργαζόμενα. Αυτή η διάσταση δεν φαίνεται ότι έχει ιδιαίτερη σημασία για τους υγιείς άνδρες παραγωγικής ηλικίας μιας και για λόγους κοινωνικούς και πολιτιστικούς πρακτικά όλοι βρίσκονται στην αγορά εργασίας. Μεγαλύτερη βαρύτητα φαίνεται ότι έχει για συγκεκριμένες κατηγορίες ατόμων, όπως είναι οι παντρεμένες γυναίκες, οι νέοι σε ηλικία και τα σχετικά ώριμης ηλικίας άτομα. Ειδικότερα οι γυναίκες είναι πιθανότερο να εργάζονται, εάν οι αμοιβές τους είναι τόσο υψηλές ώστε να υπερκαλύπτουν το κόστος που θα έχει το νοικοκυριό επειδή θα εγκαταλείψουν ή θα μειώσουν τις οικιακές ασχολίες.

Η απόκτηση της εκπαίδευσης φαίνεται επίσης ότι συνδέεται και με το πρότυπο της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό ανάλογα με την ηλικία. Η εκπαίδευση, κατά κανόνα και για λόγους οικονομικούς αποκτιέται στις νεαρές ηλικίες, όταν δεν υπάρχουν άλλες υποχρεώσεις και η απόδοσή της, είναι υψηλότερη. Η αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην τυπική εκπαίδευση στις νεαρές ηλικίες προξενεί αντίστοιχη μείωση της συμμετοχής νεαρών ηλικιών στην αγορά εργασίας.

Οι ευκαιρίες για τη γυναίκα επηρεάζονται κατά πολύ από την οικονομική κατάσταση της χώρας. Σε περίοδο ανεργίας είναι δύσκολο να βρει δουλειά, γιατί υπάρχει η αντίληψη ότι δε χρειάζεται τη δουλειά τόσο, όσο ο άνδρας. Αυτό δεν ευσταθεί γιατί

---

¹⁸⁵ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 18-19

πάρα πολλές γυναίκες εργάζονται για να συντηρήσουν τον εαυτό τους και τα παιδιά τους. Σε εποχές οικονομικής ανθίσεως, βρίσκουν ευκαιρίες, που και πάλι απαιτούν αρτιότερη εκπαίδευση και κατάρτιση από αυτήν που διαθέτουν.

Οι γυναίκες βέβαια, έχουν πια εισχωρήσει στην εκπαίδευση. Το πρώτο σχολείο (Παρθεναγωγείο) για γυναίκες ιδρύθηκε το 1831 στην Αθήνα από τον Τζων και Φράνσις Χιλ. Ύστερα σιγά-σιγά άρχισαν να ιδρύονται σε όλες τις πόλεις παρθεναγωγεία αλλά και μικτά διδασκαλεία. Επίσης, οι εκπαιδευτικοί ευαισθητοποιήθηκαν στο πρόβλημα της προκατάληψης στην εκπαίδευση για τους ρόλους των δύο φύλων καθώς επίσης τα «σχολεία θηλέων» καταργήθηκαν στη δεκαετία του '70, ταυτόχρονα με την καθιέρωση της εννιάχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης¹⁸⁶.

Στην ανώτατη εκπαίδευση έχουν πια ανοίξει οι πόρτες για τις γυναίκες εδώ και πολλά χρόνια. Συνήθως είναι τα κορίτσια που έχουν «την πρωτιά» στις περισσότερες σχολές.

Η πρόσβαση των γυναικών στην εκπαίδευση έχει πια κατακτήσει όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες και το γυναικείο φύλο βρίσκεται σε κατάσταση ισότητας με το ανδρικό στα σχολικά θρανία. Τα πιο πρόσφατα στοιχεία της στατιστικής υπηρεσίας δείχνουν ότι ο σχολικός πληθυσμός τόσο στην Πρωτοβάθμια όσο και στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση μοιράζεται σχεδόν ίσα στους άνδρες και τις γυναίκες. Επίσης, όσον αφορά και την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, σήμερα, το γυναικείο φύλο υπερτερεί έναντι του ανδρικού στους φοιτητές του ΑΕΙ¹⁸⁷.

Παρόλα αυτά και παρά τις θετικές εξελίξεις που σημειώθηκαν στο επίπεδο της εκπαίδευσης των γυναικών, εξακολουθούν να υπάρχουν και σήμερα σημαντικές εκπαιδευτικές ανισότητες ανάμεσα στα δύο φύλα. Ανισότητες που συνδέονται με την απασχόληση, τις προοπτικές του επαγγέλματος και τις προϋποθέσεις της σταδιοδρομίας ανάμεσα στο δύο φύλα. Τις περισσότερες φορές, στο ίδιο επίπεδο εκπαίδευσης, η γυναίκα τοποθετείται σε υποδεέστερες θέσεις από τον άνδρα, σε επαγγελματικούς ρόλους χαμηλότερου γοήτρου, λιγότερων ευθυνών και χαμηλότερων απολαβών.

Η ουσιαστική απελευθέρωση και ισότητα ευκαιριών για τις γυναίκες, μπορεί να επιτευχθεί μόνο αν αυτή εξασφαλιστεί πρώτα στον εκπαιδευτικό χώρο. Γι' αυτό και η εκπαίδευση θα πρέπει να παρέχεται σε όλους, γιατί σε περίπτωση διακοπής της εργασίας, διευκολύνει την επάνοδο της γυναίκας στο εργατικό δυναμικό καθώς επίσης και τη μεγαλύτερη συμμετοχή της.

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας πενταετίας, έγιναν σημαντικά βήματα για

---

¹⁸⁶ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 21

¹⁸⁷ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 22

την υλοποίηση των μέτρων που αφορούν την ισότητα μεταχείρισης των δύο φύλων στον επαγγελματικό προσανατολισμό, και αναφέρονται στο κείμενο του Πενταετούς Προγράμματος Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης 1983-1987. Σύμφωνα με το νόμο 1286/1982, άρθρο 14, όσον αφορά την εκπαίδευση, έγινε μια προσπάθεια να αναθεωρηθούν τα σχολικά βιβλία προς την κατεύθυνση της ισότητας και να απαλλαγούν από τα ξεπερασμένα και αυστηρά πρότυπα για τα δύο φύλα. Επίσης με το νόμο 1304/1982 καθιερώθηκε ο θεσμός των Σχολικών Συμβούλων, καθήκον των οποίων είναι, να στηρίζουν τις αρχές της ισότητας.

Παράλληλα, από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας και άλλους δημόσιους φορείς (Υπουργείο Εργασίας, Υπουργείο Πολιτισμού, Υπουργείο Γεωργίας κ.ά.) έγιναν προσπάθειες για την προώθηση της ισότητας των δύο φύλων με διάφορα σεμινάρια, συνέδρια και εκδόσεις ενημερωτικού υλικού¹⁸⁸.

Συμπερασματικά, η γυναίκα με την εκπαίδευση δημιουργεί ένα άξιο εαυτό, που θα είναι ικανός με τα πνευματικά και επαγγελματικά εφόδια, ν' αντιμετωπίσει οτιδήποτε του εναντιωθεί στη ζωή. Με αυτόν τον τρόπο, θα ξεπεράσει την παθητικότητα που της καταλογίζουν και θα καταφέρει να φτάσει στην ισοτιμία, και μετά να την διδάξει στα παιδιά της, αφού γι' αυτά είναι ο πρώτος δάσκαλος και το πιο ισχυρό πρότυπο.

Χρέος της κοινωνίας είναι να βοηθήσει μέσα από τα σχολεία, για την εξάλειψη των προκαταλήψεων σε βάρος της γυναίκας και την περαιτέρω ανύψωση και μόρφωσή της. Τα αναγνωστικά που χρησιμοποιούν οι μαθητές πρέπει να προσαρμοστούν στις νέες κοινωνικές συνθήκες και ατομικές επιδιώξεις. Να δώσουν μια θέση και στη γυναίκα, τοποθετώντας την ψηλά, ώστε τα αγόρια να την υπολογίζουν σαν άνθρωπο ισότιμο και που μπορεί να πετύχει στη ζωή όμοια με αυτούς. Όταν αυτά που διδάσκονται στα μικρά παιδιά είναι πρότυπα αντίθετα προς την ισότητα των φύλων, όταν φτάσουν σε ώριμη ηλικία τα παιδιά, θα δυσκολευτούν πολύ να απαλλαγούν από τα πρότυπα αυτά.

Τέλος, αν και τα τελευταία χρόνια έχουν ληφθεί σημαντικά μέτρα (θεσμικά και ουσιαστικά) για την παροχή ίσων ευκαιριών σε κορίτσια και αγόρια στον τομέα της εκπαίδευσης, χρειάζεται συνεχής δουλειά για να αλλάξουν βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις.

16. Ανεργία και επίδραση στο μέγεθος της γυναικείας επαγγελματικής

---

¹⁸⁸ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 24

απασχόλησης

Σε όλες τις χώρες, χωρίς εξαίρεση η ανεργία πλήττει κατά πρώτο λόγο τις γυναίκες, τους ξένους εργάτες και τους νέους.

Η ανεργία αποτελεί πρόβλημα της σύγχρονης αναπτυσσόμενης κοινωνίας, των εργασιακών σχέσεων στους χώρους δουλειάς, αλλά και του γνωστικού αντικειμένου των Εργασιακών Σχέσεων. Η ανεργία βέβαια δεν αποτελεί μόνο σημερινό φαινόμενο, αφού εμφανίζεται από τις αρχές της δεκαετίας του '60, και εξακολουθεί να μαστίζει και σήμερα την αναπτυσσόμενη ιδίως κοινωνία.

Ένας απλός ορισμός του «άνεργου» που υιοθετήθηκε από την 8^η Συνδιάσκεψη Στατιστικών της εργασίας, το 1958 στη Γαλλία, είναι ο εξής: «άνεργο είναι το άτομο που βρίσκεται άθελά του χωρίς μισθωτή εργασία». Δεν έχει σημασία αν κάποιος έχει ήδη εργαστεί ή όχι: απαραίτητο στοιχείο είναι να αναζητά να εργαστεί σαν μισθωτός. Έτσι, ο πρώην άνεργος ή ο πρώην ανεξάρτητος εργαζόμενος ή ακόμα και το πρώην «αφεντικό» από τη στιγμή που ψάχνουν να εργαστούν σαν μισθωτοί είναι άνεργοι.

Βέβαια η ανεργία συνδέεται με την οικονομική κρίση. Κάποιοι από τους εργαζόμενους απολύονται και κάποιοι από τους εισερχόμενους στην αγορά εργασίας δεν βρίσκουν απασχόληση. Οι γυναίκες στην Ελλάδα, πλήττονται και στα δύο επίπεδα. Αυτό επιβεβαιώνεται από την μεγαλύτερη συχνότητα απολύσεων γυναικών σε σχέση με τις απολύσεις ανδρών εργαζομένων στην βιομηχανία, καθώς επίσης και από την αυξημένη ανεργία πρωτοεισερχόμενων στην αγορά εργασίας γυναικών σε σχέση προς την ανεργία των ανδρών.¹⁸⁹

Οι γυναίκες άνεργοι καταλαμβάνουν όλο και μεγαλύτερα ποσοστά της συνολικής ανεργίας, γεγονός το οποίο οφείλεται αφ' ενός μεν στην αύξηση του γυναικείου εργατικού δυναμικού και αφ' ετέρου στην έλλειψη κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών που θα απορροφούσαν αυτόν τον πληθυσμό.

Η Ελλάδα κατέχει τη δεύτερη θέση, με 65% στους άνεργους μακράς διάρκειας που δεν είχαν ποτέ σταθερή εργασία (στοιχεία 1990). Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ (1986) προκύπτει ότι οι άνεργες γυναίκες αποτελούν το 55,7% του συνόλου των ανέργων, στο σύνολο της χώρας, ενώ η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό την ίδια περίοδο ήταν 35,6%.

Οι παραπάνω αριθμοί είναι από μόνοι τους ενδεικτικοί για την προσπάθεια την οποία πρέπει να καταβάλει η οργανωμένη πολιτεία (σε όλες τις εκφάνσεις και

---

¹⁸⁹ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «Εκπαίδευση και αγορά εργασίας», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 27-28

μορφές) για την βελτίωση της θέσης και του ρόλου της γυναίκας στην ζωή και το γίνεσθαι της χώρας.

Η διάρκεια της ανεργίας διαφέρει σημαντικά κατά φύλο. Από τους άνδρες άνεργους το 28,6% είναι άνεργοι 12 μήνες και άνω, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τις γυναίκες φτάνει το 52,8%. Παρά το γεγονός ότι οι πιθανότητες ανεύρεσης εργασίας αυξάνονται μαζί με την άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου των ατόμων, στην περίπτωση της Ελληνίδας γυναίκας παρατηρείται μια διαφορετική κατάσταση. Ενώ το εκπαιδευτικό επίπεδο του γυναικείου πληθυσμού ανέρχεται με γοργούς ρυθμούς, το επίπεδο της ανεργίας αντί να μειώνεται παρουσιάζει σημαντική άνοδο.

Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, από τις απαρχές του 21^{ου} αιώνα και παρόλο τις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που υπέστη η κοινωνία, η ανεργία θίγει σε ποσοστά περισσότερο τις γυναίκες παρά τους άνδρες. Οι γυναίκες παρόλο που εξασφάλισαν ίδια περίπου επίπεδα εκπαίδευσης με τους άνδρες, δεν αντιμετωπίζουν τις ίδιες συνθήκες στην αγορά εργασίας¹⁹⁰.

Σε όλα σχεδόν τα κράτη-μέλη η ανεργία πλήττει περισσότερο τις γυναίκες, ενώ σε έξι χώρες η ανεργία των γυναικών είναι κάτι περισσότερο από διπλάσια από αυτή των ανδρών (Ιταλία, Βέλγιο, Ελλάδα, Ισπανία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία) και σχεδόν διπλάσια σε δύο χώρες (Πορτογαλία, Γαλλία). Υπάρχουν όμως διαφορές ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς το επίπεδο αλλά και τις πηγές ανεργία των γυναικών.

Μιλώντας για το νομοθετικό πλαίσιο πάνω στο οποίο πρέπει να βασίζεται η ισότητα των φύλων όσον αφορά την επαγγελματική καθιέρωση και σταδιοδρομία, αυτοκατοχυρώνεται με διατάξεις υπερνομοθετικές, του Συντάγματος του 1975, του Ευρωπαϊκού Κοινοτικού Δικαίου και διεθνών συμβάσεων καθώς και νομοθετικές. Οι νομοθετικές διατάξεις πρέπει να είναι σύμφωνες προς τις υπερνομοθετικές αλλιώς είναι ανίσχυρες και ανεφάρμοστες. Οι αρχές της ισότητας των φύλων συμπύσσονται στους εξής τομείς: α) Την αρχή της ισότητας των αμοιβών, β) Την αρχή της ισότητας μεταχείρισης στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και στον επαγγελματικό προσανατολισμό και γ) Την αρχή της ισότητας μεταχείρισης στην κοινωνική ασφάλιση.

Ένα μεγάλο τμήμα του γυναικείου πληθυσμού που βιώνει τις διακρίσεις λόγω φύλου, αποστασιοποιείται από το γίνεσθαι της κοινωνίας που ζει και δραστηριοποιείται (κοινωνικός αποκλεισμός), ενώ τα αυξημένα ποσοστά ανεργίας το καθι-

---

¹⁹⁰ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «*Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 30-31

στούν όμηρο των καταστάσεων της φτώχειας, αναγκάζοντάς το, είτε να περιπέσει σε κατάσταση «μόνιμης φτώχειας» είτε να συντηρείται από το συγγενικό (γονείς) ή φιλικό του περιβάλλον χωρίς καμιά επαγγελματική διέξοδο και κοινωνική προοπτική.

Ταυτόχρονα, η μη συμμετοχή του στην παραγωγική διαδικασία, αποστερεί από τη χώρα ένα σημαντικό κομμάτι του εργατικού της δυναμικού, το οποίο μάλιστα διαθέτει σε μεγάλο βαθμό υψηλό δείκτη εκπαιδευτικών προσόντων.

Τα ποσοστά της ανεργίας αλλά και αυτά της συμμετοχής των γυναικών στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι της χώρας, παρότι βελτιωμένα τα τελευταία χρόνια, δεν παύει να είναι αρνητικά για τον ρόλο και τη θέση της στην σύγχρονη κοινωνία. Ειδικότερα όταν η γυναίκα άνεργος, συνδυάζει και κάποια άλλη κοινωνική ιδιότητα (μητέρα, έγκυος, αλλοδαπή, πρόσφυγας, μεσήλικοι, θύμα κακοποίησης κ.ά.), τότε η κατάσταση αυτή επιβαρύνει δυστυχώς ακόμη πιο πολύ την θέση της στην αγορά εργασίας. Όλα αυτά απογοητεύουν τη γυναίκα και της δημιουργούν φόβο και δυσπιστία για τα όσα πίστευε ότι πέτυχε ως τώρα¹⁹¹.

Η γυναίκα ως νοικοκυρά και ως σύζυγος δέχεται όλους τους αντίκτυπους από τον πληθωρισμό και την ανεργία. Τα έσοδα του συζύγου λιγοστεύουν και ο πληθωρισμός αναστατώνει τον προϋπολογισμό της οικογένειας. Αν θελήσει η γυναίκα να εργαστεί για να βοηθήσει το σύζυγο, δεν μπορεί να βρει δουλειά γιατί ακριβώς τότε προσπαθούν να απαλλαγούν από την παρουσία της. Είναι η πρώτη που διώχνουν. Οι γυναίκες δεν προσλαμβάνονται τόσο εύκολα όσο απολύονται, σε περιπτώσεις οικονομικής κρίσεως, γι' αυτό και οι καταστάσεις αυτές, επαναφέρουν τις διακρίσεις στην εργασία, για τις οποίες η γυναίκα αγωνίστηκε τόσο να εξαλείψει.

Αυτή η διάκριση της εργασίας σε βάρος της γυναίκας, εκτός από το ότι μεγαλώνει την ανισότητα ανάμεσα στα δύο φύλα, αποκρίνει τη γυναίκα από δουλειές που απαιτούν καταβολή μεγαλύτερης δράσεως και πρωτοβουλίας, και καταδικάζει τη γυναίκα σε εργασίες κατώτερες. Είναι πολύ σημαντικό αυτό σε περίπτωση κρίσεως, γιατί οι γυναίκες θα υποστούν πρώτες, τις ολέθριες και δυσμενείς επιπτώσεις μιας μακροχρόνιας ανεργίας. Πραγματικά, πλήττονται οι εργασίες που έχουν δευτερεύουσα σημασία και δεν απαιτούν συνεχή απασχόληση, και γι' αυτό το λόγο τις αναθέτουν στις γυναίκες.

Γενικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ανεργία των γυναικών έχει ορισμένα χαρακτηριστικά και συγκεκριμένα:

- Η ανεργία είναι ιδιαίτερα αυξημένη σε νέες γυναίκες και τα ποσοστά είναι διπλά-

---

¹⁹¹ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «Εκπαίδευση και αγορά εργασίας», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 33

σια σε σύγκριση με αυτά των άνεργων γυναικών γενικά. Στην Ισπανία, στην Ελλάδα, την Ιταλία και την Πορτογαλία η ηλικία είναι καθοριστικός παράγοντας για την ανεργία των γυναικών

- Οι γυναίκες πλήττονται πολύ περισσότερο από την ανεργία μακράς διάρκειας.
- Οι γυναίκες αντιμετωπίζουν περισσότερα προβλήματα από τους άνδρες, εάν θέλουν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας ή να επιστρέψουν (62% των γυναικών αναζητούν για πρώτη φορά εργασία ή θέλουν να επιστρέψουν μετά από μια διακοπή σε σύγκριση με το 4% των ανδρών).
- Ο αριθμός των γυναικών που δεν εγγράφονται στους επίσημους καταλόγους των ανέργων είναι πολύ υψηλός. Η Ελλάδα έχει το χαμηλότερο ποσοστό ανέργων γυναικών εγγεγραμμένων στον Οργανισμό Ευρέσεως Εργασίας (Ο.Α.Ε.Δ.) (8,4%) και εξ αυτών το 7,5% ανήκει στις νέες άνεργες γυναίκες, γεγονός που σημαίνει ότι η ανεργία των γυναικών είναι πολύ μεγαλύτερη από αυτή που επίσημα εμφανίζεται.
- Οι γυναίκες απασχολούνται σε μεγαλύτερο βαθμό σε εργασίες μερικής απασχόλησης και εποχιακές εργασίες και έτσι είναι πιο πιθανό να τις οδηγήσει στην ανεργία μετά την απώλεια της συγκεκριμένης εργασίας¹⁹².

Η ανεργία ως κοινωνική κατάσταση, ειδικότερα όταν αποκτά χρονικά παρατεταμένα χαρακτηριστικά (μακροχρόνια ανεργία), και πλήττει ακόμη πιο ειδικές πληθυσμιακές ομάδες γυναικών (για παράδειγμα γυναίκες μονογονείς με ανήλικα τέκνα) μπορεί πολύ εύκολα να περιθωριοποιήσει και να αποκόψει κοινωνικά, επαγγελματικά και οικονομικά μεγάλο ποσοστό των πληττομένων γυναικών.

Αν η αύξηση της γυναικείας ανεργίας συνοδεύει αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας (όπως πράγματι συνέβη στην Ελλάδα), αυτή δεν σημαίνει αναγκαστικά χειροτέρευση της θέσης των γυναικών. Η αύξηση της γυναικείας ανεργίας μπορεί να οφείλεται στην αύξηση των γυναικών που καταφεύγουν στο απρόσωπο Γραφείο εύρεσης εργασίας και όχι στις προσωπικές γνωριμίες (συγγενείς, φίλοι) ή στις σχέσεις πατρωνείας (τα περίφημα «μέσα»), για να βρουν δουλειά. Θα θεωρούσαμε, έτσι, φυσική την αύξηση της γυναικείας ανεργίας σε μια χώρα όπως η Ελλάδα.

Απαιτούνται ολοκληρωμένες πολιτικές και δράσεις σε όλα τα διοικητικά επίπεδα της χώρας, που να προάγουν και να προωθούν τη γυναικεία απασχόληση και την ενεργό συμμετοχή τους στην κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας.

---

¹⁹² ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν., 2003, «Εκπαίδευση και αγορά εργασίας», εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, σ. 35

Ταυτόχρονα απαραίτητες είναι και οι ενέργειες για τον απεγκλωβισμό από την φτώχεια και τον αποκλεισμό (αλλά και τη άρση των αρνητικών συνεπειών τους), για ένα μεγάλο κομμάτι του γυναικείου πληθυσμού της πόλης το οποίο ήδη τα βιώνει ως καθημερινή κατάσταση.

Όσο συνεχίζονται οι διακρίσεις μεταξύ των δύο φύλων, θα δημιουργούνται ανταγωνισμοί, συγκρούσεις και δε θα μπορέσει να γίνει η πολιτική, οικονομική και κοινωνική ισοτιμία. Οι δυσκολίες και τα εμπόδια, που παρεμβάλλονται, θα πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι προέρχονται από τις παραδοσιακές προκαταλήψεις για την πνευματική και βιολογική κατώτερότητα της γυναίκας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

1. Εισαγωγή

Η ισότητα γυναικών και ανδρών αποτελεί αναμφισβήτητα βασική αρχή της δημοκρατίας και θεμελιώδη ανθρώπινη αξία. Ωστόσο, μόλις κατά τον 20^ο αιώνα οι γυναίκες βγήκαν από την περιθωριοποίηση και την αφάνεια χιλιετιών, στο προσκήνιο της ιστορίας και της πολιτικής. Η αναγνώριση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών, η μαζική συμμετοχή τους στην εκπαίδευση και στις οικονομικές δραστηριότητες, οι αλλαγές στους ρόλους των δύο φύλων και στη δομή της οικογένειας και η διεκδίκηση ίσης συμμετοχής γυναικών/ανδρών στους δημοκρατικούς θεσμούς, συνιστούν τη μεγαλύτερη ειρηνική κοινωνική επανάσταση στην ιστορία της ανθρωπότητας. Ο 20^{ος} αιώνας ξεκίνησε με τη διεκδίκηση του δικαιώματος ψήφου από τις λίγες μορφωμένες γυναίκες εκείνης της εποχής και τελείωσε με το δυναμικό αίτημα για δίκαιη κατανομή ανάμεσα στα δύο φύλα όλων των ευθυνών και υποχρεώσεων του δημοσίου και ιδιωτικού βίου.

Ο 21^{ος} αιώνας συνοδεύεται από την ελπίδα για ανανέωση και εξανθρωπισμό της πολιτικής και της κοινωνίας. Οι πολεμικές συγκρούσεις, η βία, η τρομοκρατία, η υποβάθμιση και καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια που μαστίζουν τον πλανήτη, είναι προβλήματα που απαιτούν επείγουσες λύσεις. Οι πρόσφατες εκθέσεις του ΟΗΕ δίνουν μια πολύ ζοφερή εικόνα της κατάστασης που αφορά στα 2/3 του πληθυσμού της γης. Η δημιουργία ενός ειρηνικού κόσμου, η μετατροπή της κουλτούρας της βίας σε κουλτούρα ειρήνης,

αλληλεγγύης και συνεργασίας, όπου όλοι οι άνθρωποι, και ιδιαίτερα τα παιδιά, θα έχουν δικαίωμα στη ζωή, στη στέγαση, στη μόρφωση και στην ιατρική περίθαλψη, ανεξάρτητα από τη φυλή, το χρώμα, την εθνικότητα, το φύλο ή τη θρησκεία τους, είναι ένα όραμα που ιδιαίτερα εμπνέει και κινητοποιεί τις γυναίκες. Για τις γυναίκες του κόσμου, όπως εκφράστηκαν μέσα από τις αποφάσεις της Παγκόσμιας Διάσκεψης του ΟΗΕ στο Πεκίνο το 1995, η ειρήνη και η βιώσιμη ανάπτυξη δεν αποτελούν απλά μια ιδέα, αλλά μια δυνατότητα που μπορεί να εγγυηθεί μία αξιοπρεπή ζωή για όλους και όλες, αλλά και για τις γενιές που θα ακολουθήσουν. Η μαζική είσοδος των γυναικών στην πολιτική και η «ισορροπία ισχύος» των φύλων, είναι, η μοναδική ελπίδα για ανανέωση και εξανθρωπισμό της πολιτικής και της κοινωνίας.

Απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις, οι γυναίκες διεκδικούν την ισότιμη συμμετοχή τους στις αποφάσεις και στο σχεδιασμό του μέλλοντος. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη-μέλη της έχουν δηλώσει την πίστη και τη δέσμευσή τους στην επίτευξη της ισότητας των φύλων, σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο και σε όλους τους τομείς. Η έμφαση όμως, από την ίδρυση της Κοινότητας, τοποθετείται στον τομέα της εργασίας, για λόγους οικονομικούς και κυρίως ανταγωνισμού. Η πλήρης αξιοποίηση των παραγωγικών δυνατοτήτων των γυναικών αναγνωρίζεται από όλους ως αναγκαία συνθήκη για την επιτυχία της στρατηγικής της Λισσαβόνας, για να εξελιχθεί, δηλαδή, η ευρωπαϊκή οικονομία, μέχρι το 2010, στην πιο δυναμική και πιο ανταγωνιστική οικονομία του κόσμου. Πράγματι, κατά τα τελευταία χρόνια, χάρη στην Κοινοτική νομοθεσία, ενισχύθηκε σημαντικά η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας, ακόμη και σε τομείς που παραδοσιακά θεωρούνταν ανδρικοί. Ωστόσο, η μεγαλύτερη πρόοδος σημειώθηκε στις επιδόσεις των γυναικών στην εκπαίδευση, αφού σήμερα αντιπροσωπεύουν το 55% των πτυχιούχων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Σε όλα τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια οι γυναίκες υπερέχουν και σε αριθμούς και σε επιδόσεις. Συνεπώς, μια ίση εκπροσώπηση γυναικών και ανδρών στους θεσμούς της δημοκρατίας θα έπρεπε να είναι το φυσικό αποτέλεσμα της εκπληκτικής προόδου των γυναικών, αλλά και των δημοκρατικών αξιών που προβάλλει η Ένωση.

Δυστυχώς κάτι τέτοιο δεν είναι αυτόνομο. Η πολιτική ισότητα των φύλων που προωθεί κατά τα τελευταία πενήντα χρόνια η Ένωση δεν λειτουργεί σαν αυτόματος πιλότος. Σήμερα στην Ευρώπη, παρά την ευνοϊκή νομική θέση των γυναικών, υπάρχει χάσμα ανάμεσα στη τυπική ισότητα και στη πραγματικότητα, όπως αυτή απεικονίζεται στα χαμηλά ποσοστά πολιτικής συμμετοχής των γυναικών. Ταυτόχρονα η βία κατά των γυναικών, η σωματεμπορία, η αυξημένη ανεργία, η ασυμβατότητα

επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, η ανεπάρκεια υποδομών φροντίδας των παιδιών και της τρίτης ηλικίας, συνιστούν καυτά προβλήματα που απαιτούν λύσεις, αφού συνδέονται άμεσα, τόσο με την παραβίαση δικαιωμάτων, όσο και με τη βιωσιμότητα και την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Δυστυχώς πολλά κράτη μέλη της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης βεβαίως και της Ελλάδας, παρόλο που έχουν ενσωματώσει τις κοινοτικές οδηγίες στην εθνική τους νομοθεσία δεν δείχνουν προθυμία να προωθήσουν συνοδευτικά μέτρα που θα συμβάλουν στην εξάλειψη των ανισοτήτων.

Με εξαίρεση τις ευρωπαϊκές χώρες του Βορρά, η σχετικά πρόσφατη αναγνώριση του δικαιώματος ψήφου στις γυναίκες δεν οδήγησε σε μία σημαντική αύξηση της εκπροσώπησης τους στα πολιτικά κέντρα εξουσίας. Η υποεκπροσώπηση των γυναικών, πέραν της παραδοσιακής, ιστορικής ταύτισης της πολιτικής με την ανδρική εξουσία, συνδέεται στενά και με τη φύση των εκλογικών συστημάτων και των στρατηγικών, που τα κόμματα υιοθετούν απέναντι στις γυναίκες. Έχει αποδειχτεί ότι τα πιο αναλογικά και μικτά εκλογικά συστήματα (όπως σε πολλές χώρες της Β. Ευρώπης), με ψηφοδέλτια χωρίς σταυρό προτίμησης, διευκολύνουν την ανάδειξη γυναικών υποψηφίων. Σε κάθε περίπτωση ο ρόλος των πολιτικών ηγεσιών είναι καθοριστικός, αφού με μέτρα «θετικών δράσεων» μπορούν να υπερβούν τις συνέπειες του ιστορικού αποκλεισμού των γυναικών από το δημόσιο βίο και να ενισχύσουν τη συμμετοχή τους στη πολιτική. Στη χώρα μας η πρόσφατη απόφαση του ΠΑΣΟΚ να καθορίσει ελάχιστο ποσοστό συμμετοχής 40% και για τα δύο φύλα στα κομματικά όργανα, αποτελεί χωρίς αμφιβολία μέτρο που ενθαρρύνει και ενισχύει τη συμμετοχή των γυναικών στη πολιτική. Σημαντικό επίσης βήμα προόδου συνιστά και η υποχρεωτική συμμετοχή γυναικών, τουλάχιστον κατά το 1/3, στα ψηφοδέλτια για την Τοπική Αυτοδιοίκηση¹⁹³.

2. Σχέση γυναίκας και πολιτικής

Η σχέση των γυναικών με την πολιτική παρέμεινε επί δεκαετίες στη σκιά του επιστημονικού ενδιαφέροντος. Μέχρι τη δεκαετία του '60, οι πολιτικοί επιστήμονες δεν αντιμετώπιζαν τη γυναικεία πολιτική συμπεριφορά ως αντικείμενο διερεύνησης.

Αυτό ενδεχομένως να συνδέεται γενικότερα με το ότι οι γυναίκες πολιτικοί επιστήμονες- οι οποίες ίσως θα είχαν σχετικές ανησυχίες- είναι λιγότερες από τους άνδρες και μπορούν να επηρεάσουν ως ένα βαθμό τη θεματολογία των ερευνητικών προγραμμάτων. Ένας άλλος λόγος έχει να κάνει με το αντικείμενο της πολιτικής επιστήμης και τις αντιλήψεις για τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών. Αυτός συνδέεται πε-

---

¹⁹³ ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ, 2007, Γ.Γ. «Η συμβολή του πολιτικού συνδέσμου γυναικών και ο ρόλος των ΜΜΕ», σ. 2-5

ρισσότερο με τον «ιδιωτικό» χώρο, ενώ το πολιτικό φαινόμενο παραπέμπει στον «δημόσιο», στον οποίο θεωρείται ότι ανήκουν οι άνδρες.

Στις έρευνες της πολιτικής και της εκλογικής συμπεριφοράς, που διεξάγονται στον ευρωπαϊκό χώρο μεταπολεμικά, η διερεύνηση της γυναικείας συμπεριφοράς και των πολιτικών διαστάσεων του γυναικείου φύλου συνιστούσε ένα δευτερεύον ζήτημα.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι όταν οι γυναίκες ήταν αντικείμενο μελέτης από τους πολιτικούς επιστήμονες, αντιμετωπίζονταν με μια διάσταση σεξισμού. Οι αναφορές κάνουν λόγο για τη «μυθική» φύση της γυναίκας, ενώ συχνά οι γυναικείες πολιτικές στάσεις και συμπεριφορές ανάγονται σε παραδείγματα απόκλισης από την «κανονική» πολιτική συμπεριφορά των ανδρών.

Ταυτόχρονα η επίδραση του σύγχρονου φεμινιστικού κινήματος έχει γίνει πολύ λιγότερο αισθητή στην πολιτική επιστήμη, σε σχέση με τους άλλους κλάδους των κοινωνικών επιστημών. Η έλλειψη ευαισθησίας απέναντι στις διαφοροποιήσεις στην κοινωνική κατανομή της εξουσίας ανάλογα με το φύλο και στη διαφοροποιημένη κοινωνική εμπειρία ανδρών και γυναικών - που επιδρούν στη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς τους - αποτελεί χαρακτηριστικό της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης. Αυτές οι διαφοροποιήσεις γίνονται αντιληπτές ιστορικά και υπερτονίζονται οι διαφορές στην πολιτική συμπεριφορά¹⁹⁴.

Από το τέλος της δεκαετίας του '60, οι γυναίκες δεν αποκλείονται από την πολιτική ανάλυση. Η εμμονή της κυρίαρχης τάσης της πολιτικής επιστήμης να ασχολείται αποκλειστικά με τις θεσμοθετημένες πολιτικές δομές και διαδικασίες, σε συνδυασμό με τη μικρή παρουσία των γυναικών στο πολιτικό προσκήνιο, περιόρισε τη διεξαγωγή ερευνών σε επιλεγμένες πλευρές της σχέσης «γυναίκα και πολιτική» και κυρίως όσον αφορά στην εκλογική συμπεριφορά τους. Το ενδιαφέρον των μελετητών επικεντρώνεται κυρίως στην πολιτική συμπεριφορά και ιδιαίτερα στην εκλογική, και αυτό πάντα με μέτρο σύγκρισης τις αντίστοιχες παραμέτρους της πολιτικής συμπεριφοράς των ανδρών. Οι γυναίκες δεν αντιμετωπίζονται ως αυτόνομα πολιτικώς δρώντα άτομα. Μπορεί από την περίοδο του μεσοπολέμου να εξετάζεται η «γυναικεία» ψήφος αλλά είναι πάντα σε αντιπαραβολή προς την «ανδρική».

Ωστόσο θεωρούμε ότι από τη δεκαετία του '70 παρατηρείται μια νέα τάση αναφορικά με την επιστημονική ενασχόληση με τις γυναίκες ως αντικείμενο πολιτολογικού ενδιαφέροντος. Οι γυναίκες αποτελούν το αντικείμενο διερεύνησης ακαδημαϊ-

---

¹⁹⁴ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας, σ. 30.

κών, δημοσιογράφων και επιστημόνων.

3. Κοινωνικο-πολιτικές διαδικασίες και αντιπροσώπευση γυναικών

Η ερευνητική και επιστημονική εξέταση των πολιτικών φαινομένων μέσα από το πρίσμα του φύλου παρουσίασε αλματώδη ανάπτυξη μετά τη φεμινιστική έκρηξη της δεκαετίας 1965-1975, αρχικά στις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Καναδά και στη συνέχεια στις χώρες της δυτικής Ευρώπης, στην Αυστραλία και τη Ν. Ζηλανδία, καθώς και σε χώρες της Λατινικής Αμερικής. Ιδιαίτερα καθοριστικό για τις ευρωπαϊκές κοινωνίες υπήρξε το γαλλικό κίνημα του Μάη 1968 που επηρέασε τις κινητοποιήσεις και σε άλλες χώρες. Στην Ελλάδα η σχετική διαδικασία ξεκίνησε το 1975, μετά την πτώση της δικτατορίας των Συνταγματαρχών¹⁹⁵. Υποστηρίζεται μάλιστα από τους ειδικούς ερευνητές ότι οι γυναίκες έμαθαν πολλά από τη συμμετοχή τους στα κινήματα της ευρύτερης αριστεράς εκείνης της εποχής και ότι η ενεργοποίησή τους στις φοιτητικές και πολιτικές κινητοποιήσεις υπήρξε καθοριστική, καθώς ανακάλυπταν ότι τα δικά τους αιτήματα υποτιμούνταν σε ιδεολογικό επίπεδο και ιεραρχούνταν τελευταία στη συζήτηση.

Στη διάρκεια της περιόδου 1950-1965, οι παλαιότεροι πολιτικοί αγώνες των γυναικών είχαν ξεχαστεί καθώς οι οργανωμένες συλλογικότητες των φεμινιστριών είχαν διαλυθεί ή περιθωριοποιηθεί.

Έως τότε οι γυναίκες είχαν αποκλειστεί από το επίσημο κράτος και τη διακυβέρνησή του ακόμα και σε χώρες όπου το σύστημα διακυβέρνησης χαρακτηριζόταν ως δημοκρατικό. Με την καθιέρωση της τυπικής πολιτικής ισότητας των γυναικών στο δυτικό πολιτισμό και την εξάπλωση των δημοκρατικών καθεστώτων η εννοιολόγηση της ισότητας διαφοροποιήθηκε. Σήμερα, η δημοκρατία ορίζεται ως η μορφή οργάνωσης της κοινωνίας-πολιτείας κατά την οποία οι πολίτες έχουν λόγο για τα κοινά. Η δημοκρατία συνιστά οργανωτική αρχή που προϋποθέτει την ελευθερία της σκέψης και της δράσης, τη συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων καθώς και τον έλεγχο της πολιτικής/κρατικής εξουσίας. Πιο συγκεκριμένα, η αντιπροσωπευτική δημοκρατία επικεντρώνεται στις διαδικασίες πολιτικής εκπροσώπησης των πολιτών μέσα από τους επίσημους πολιτειακούς θεσμούς (καθολική ψηφοφορία, εκλογή εθνικών αντιπροσώπων, εκλογή οργάνων τοπικής αυτοδιοίκησης και συνδικαλιστικών οργάνων, νομοπαρασκευαστική διαδικασία κ.λ.π.).¹⁹⁶

Η δημοκρατία ως σύστημα κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων έχει δια-

---

¹⁹⁵ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας, σ. 35

¹⁹⁶ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας, σ. 36-37

νύσει μια ιστορική διαδρομή από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα περνώντας από ένα περιοριστικό μοντέλο ατομικιστικού φιλελευθερισμού -που απέκλειε τους πολλούς απονέμοντας πολιτικά δικαιώματα μόνο σε άρρενες, λευκούς, εγγράμματους κι έχοντες ιδιοκτησία-προς ένα εξισορροπητικό καταναλωτικό μοντέλο που επέτρεψε σταδιακά τη συμμετοχή των ευρύτερων λαϊκών μαζών, των μειονοτικών πληθυσμών, των έγχρωμων, και τελευταία των γυναικών στις διαδικασίες λήψης πολιτικών αποφάσεων.

Η πρόσφατη επανεξέταση του ζητήματος της έμφυλης διάστασης της (αντιπροσωπευτικής) δημοκρατίας ξεκίνησε από τις φεμινίστριες στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Η ιδεολογική στροφή θεωρείται από ορισμένες φεμινίστριες η απαρχή του σύγχρονου φεμινιστικού κινήματος (1965-1985), ως εξωθεσμικής και αυτόνομης πολιτικής δράσης, στο να παρέμβει με ριζικό τρόπο στην επίσημη πολιτική σκηνή προς όφελος των γυναικείων διεκδικήσεων.

Στην προσπάθειά τους να αναιρέσουν τη συγκάλυψη της έμφυλης ανισότητας σε όλες τις καθημερινές εκφάνσεις της και να ανατρέψουν τις άνισες έμφυλες σχέσεις στο κοινωνικό πεδίο, μέσα σ' ένα γενικότερο πνεύμα αμφισβήτησης της πολιτικής εξουσίας, οι περισσότερες τάσεις του δεύτερου φεμινιστικού κινήματος δεν είχαν πράγματι εστιάσει το ενδιαφέρον τους στους πολιτικούς θεσμούς, κόμματα, κοινοβούλιο, ούτε αναπτύξει μια τέτοιου είδους συλλογική παρέμβαση, η οποία δεν θα μπορούσε άλλωστε να είναι εφικτή για τους ίδιους λόγους που οδήγησαν τις φεμινίστριες έξω από τα πολιτικά κόμματα: πρόκειται τόσο για την περιθωριοποίηση των φεμινιστικών αιτημάτων στα πολιτικά προγράμματα των κομμάτων όσο και την παρεμπόδιση εξέλιξης γυναικείων μελών στα θεσμοθετημένα (εσωκομματικά ή πολιτειακά) όργανα. Κι αφού, όπως οι ίδιες πίστευαν, με κάθε φεμινιστικό αίτημα έκαναν πολιτική και συνδυαζόνταν με το κράτος¹⁹⁷

Ορισμένες φεμινίστριες πολιτικοί επιστήμονες, έχουν διατυπώσει την άποψη ότι το γεγονός της μέχρι τώρα μη ουσιαστικής ενσωμάτωσης των γυναικών στην πολιτική δεν είναι ένα τυχαίο γεγονός, αλλά αντανακλά την ίδια την έμφυλη κοινωνική ανισότητα καθώς και την ανδροκεντρική δομή των πολιτειακών θεσμών που δεν θα αλλάξουν σε πρακτικό και ουσιαστικό επίπεδο αν δεν αλλάξει η ίδια η φιλοσοφική βάση της δημοκρατίας και η ανδροκεντρική εννοιολόγηση των συντεταγμένων της. Συνακόλουθα, υποστηρίζεται ότι δεν υπάρχει λόγος για τις γυναίκες να διεκδικήσουν περισσότερη εξουσία, με τον τρόπο που αυτή έχει ανδροκεντρικά

---

¹⁹⁷ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας, σ. 39-40

οριστεί, και «να εμπλακούν σε μια διαδικασία της οποίας οι προκαθορισμένοι όροι είναι σε βάρος τους».

Η μειωμένη παρουσία των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων είναι δείκτης και έκφραση της κατωτερότητας στην κοινωνική τους θέση και «συνδέεται με τη γενικότερη μειονεκτική αντιπροσώπευση των γυναικών σε όλες τις ηγετικές ομάδες». Κατά συνέπεια, οι γυναίκες «δεν στερούνται εξουσίας επειδή δεν συμμετέχουν στις πολιτικές διαδικασίες λήψης των αποφάσεων», αλλά αντίθετα δεν συμμετέχουν σ' αυτές «επειδή δεν έχουν εξουσία». Επομένως εκείνο που εκκρεμεί είναι η ριζική μετατροπή της κοινωνικής θέσης των γυναικών αλλά και η μεταβολή της κυρίαρχης εννοιολόγησης της ιδιότητας του πολίτη που θα πρέπει να αλλάξει «ώστε να χωρέσει πραγματικά όλους και όλες».

Από την άλλη όμως, τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια αναπτύχθηκε ένας φεμινιστικός προβληματισμός που υποστήριξε ότι μετά την κατοχύρωση της ισοπολιτείας οφείλει να τεθεί ξανά επί τάπητος το ζήτημα του τρόπου πολιτικής εκπροσώπησης των γυναικών στα επίσημα όργανα μιας τυπικά δημοκρατικής πολιτείας. Υποστηρίχθηκε μάλιστα ότι οι γυναίκες έχουν ιδιαίτερα συμφέροντα να υπερασπιστούν ως πολίτιδες και ότι τα γυναικεία συμφέροντα θα πρέπει να αντιπροσωπεύονται από γυναίκες, ακριβώς επειδή ισχύει ο κάθετος κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας κατά φύλα: η μισθωτή εργασία της πλειοψηφίας των ανδρών έναντι της οικιακής μη αμειβόμενης εργασίας της πλειοψηφίας των γυναικών.

Κρίνοντας την τυπική πολιτική ισότητα ως απαραίτητα ανεπαρκή η τάση αυτή εστίασε την προσοχή της στην ιδέα της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων, με το σκεπτικό ότι ο «βαθμός συμμετοχής των πολιτών προσδιορίζει και την ποιότητα της δημοκρατίας μιας χώρας». Χαρακτηρίζοντας τη μικρή συμμετοχή των γυναικών στις πολιτικές δομές ως «δημοκρατικό έλλειμμα» η τάση αυτή, που εκδηλώθηκε τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο (ΟΗΕ, Ευρωπαϊκή Ένωση), υποστήριξε αφενός τη θέσπιση γενικών ενθαρρυντικών μέτρων για την εκπαίδευση, την πολιτική κοινωνικοποίηση και την ένταξη των γυναικών στα κόμματα, και αφετέρου τη θέσπιση ειδικών θετικών μέτρων (ειδική νομοθεσία) για την επίτευξη της αποκαταστατικής ισότητας. Στη βάση της προβληματικής αυτής βρίσκεται η παραδοχή ότι το δικαίωμα ίσων ευκαιριών αποτελεί πρωταρχικό ατομικό δικαίωμα, συνταγματικά κατοχυρωμένο, το οποίο και πρέπει άμεσα να εφαρμοστεί.

Ιδιαίτερα το ζήτημα των θετικών δράσεων στις πολιτικές διαδικασίες έχει προβληματίσει τη διεθνή φεμινιστική κίνηση και έχει βρει ανταπόκριση σε ορισμένες

δυτικές χώρες, όπως το Βέλγιο, η Ιταλία, η Ελλάδα σε μια προσπάθεια εξισορρόπησης προς τις αρνητικές αποκλίσεις της νομοθεσίας που κάμπτουν την ισότητα των φύλων¹⁹⁸. Η θέσπιση θετικών μέτρων ως προς την πολιτική συμμετοχή των γυναικών συμπεριλαμβάνει τη θέσπιση ποσοστώσεων στη διαδικασία εκλογής των επίσημων πολιτικών αντιπροσωπειών στα εθνικά κοινοβούλια ή τα διεθνή πολιτικά όργανα, στα οποία η συμμετοχή των γυναικών, εκτός της εξαίρεσης των Σκανδιναβικών κρατών, δεν υπερβαίνει το 10-13%, την ίδια στιγμή που οι γυναίκες αποτελούν πάνω από το 50% του γενικού πληθυσμού. Απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά με την προσωρινότητα ή μονιμότητα αυτών των μέτρων, ή την τελική μορφή τους δεν έχουν δοθεί ολοκληρωμένα από τις υποστηρίκτριές τους, αλλά οι πολιτικές που προωθούνται αναπροσαρμόζονται με βάση τα συγκεκριμένα κάθε φορά δεδομένα.

Παράλληλα με τη διεκδίκηση των θετικών μέτρων εμφανίστηκε μετά το 1990 το αίτημα για τη θέσπιση της ισάριθμης αντιπροσώπευσης. Η τάση αυτή έγινε ιδιαίτερα αισθητή στη Γαλλία και έκτοτε έχει κατακτήσει μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης δημιουργώντας ένα μαζικό πολιτικό κίνημα.

Η αρχική ιδέα της ισότιμης συμμετοχής-αντιπροσώπευσης στους πολιτικούς θεσμούς στηρίχθηκε στη θέση ότι ανεξάρτητα από κάθε άλλη επίκτητη ή φυσική τους ιδιότητα οι πολίτες ανήκουν αναγκαστικά σε ένα από τα δύο φύλα, χωρίς αυτό να πρέπει να συνιστά κοινωνική διαφορά.

Σταδιακά όμως και καθώς το κίνημα μαζικοποιήθηκε απρόβλεπτα και συνέπεσε με τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων στην κοινωνία η ισάριθμη αντιπροσώπευση επηρεάστηκε από ομοφοβικές αντιλήψεις για τις έμφυλες ταυτότητες που ενίσχυαν τη διάκριση άνδρας-γυναίκα αντί να την εξαλείψουν. Τον Απρίλιο-Μάιο του 2000 η ισάριθμη αντιπροσώπευση ψηφίστηκε από τη Βουλή της Γαλλίας και επικυρώθηκε συνταγματικά, ενώ δημοσιεύτηκε στην επίσημη εφημερίδα του γαλλικού κράτους στις 6 Ιουνίου 2000¹⁹⁹. Οι διατάξεις του μέτρου αφορούν στις λίστες των υποψηφίων των κομμάτων για τις δημοτικές και βουλευτικές εκλογές, αλλά όχι για τα επαρχιακά συμβούλια. Η Γαλλία είναι το πρώτο κράτος στον κόσμο που εφάρμοσε επίσημα το μέτρο της ισάριθμης αντιπροσώπευσης.

Οι αμφιβολίες και οι ενστάσεις των μη οπαδών της ισάριθμης αντιπροσώπευσης είναι πολλές: Τίθεται κατ' αρχήν το ερώτημα με ποιο τρόπο θα καταφέρουν οι γυναίκες να συμμετάσχουν απρόσκοπτα στην πολιτική διαδικασία με την προτροπή μιας εκ των άνω ποσόστωσης, αφού δεν συνιστούν σήμερα από

---

¹⁹⁸ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα». Αθήνα: Σαββάλας, σ. 42-44

¹⁹⁹ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα». Αθήνα: Σαββάλας, σ. 47

πολλές απόψεις (οικονομικά, εργασιακά, ψυχολογικά) ελεύθερα, αυτόνομα, αυτόβουλα και ανεξάρτητα μέλη της κοινωνίας τους, τουλάχιστον σε μαζικό επίπεδο²⁰⁰ και αφού «δεν προετοιμάζονται μέσω της κοινωνικοποίησής τους για την εμπλοκή τους σε συμμετοχικές διαδικασίες, και έμμεσα αποθαρρύνονται μέσω κοινωνικοποιητικών μηνυμάτων τα οποία δέχονται ως υποκείμενα που τοποθετούνται στη θέση του κατώτερου στο σύστημα σχέσεων των φύλων»²⁰¹

Στην Ελλάδα το φαινόμενο της πολιτικής υποαντιπροσώπευσης των γυναικών στη Βουλή και σ' άλλα κέντρα πολιτικής εξουσίας (δημοτική διοίκηση, κόμματα κλπ.) είναι ιδιαίτερα έντονο, αφού η χώρα μας συγκαταλέγεται ανάμεσα στα τελευταία κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς το ποσοστό της γυναικείας πολιτικής συμμετοχής²⁰².

Όσο αφορά στις ποσοστώσεις, η συζήτηση στην Ελλάδα ξεκίνησε τη δεκαετία του 1980. Το 1988 ιδρύθηκε η Συντονιστική Επιτροπή Γυναικείων Οργανώσεων και Γυναικείων Τμημάτων των Κομμάτων, ύστερα από πρωτοβουλία του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας²⁰³, στον οποίο προήδρευε η καθηγήτρια Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου. Το 1993 δημιουργήθηκε η Επιτροπή Διακομματικής Συνεργασίας Γυναικών με στόχο την αύξηση του αριθμού των γυναικών υποψηφίων στις επικείμενες ευρωεκλογές²⁰⁴, η δράση της οποίας συνεχίστηκε και συνέβαλε στην ψήφιση των σχετικών ρυθμίσεων. Σ' αυτές τις ενέργειες δεν επεπλάκησαν πάντως έμπρακτα οι ομάδες του αυτόνομου φεμινιστικού χώρου.

Επιπλέον σήμερα το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο διανύει την 6^η κοινοβουλευτική περίοδο (2004-2009) στο πλαίσιο της οποίας λειτουργεί η Επιτροπή Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων, η οποία απαρτίζεται από 60 τακτικά και αναπληρωματικά μέλη, ανάμεσα στα οποία και τρεις Ελληνίδες αντιπρόσωποι. Από πλευράς ποσοτικής αύξησης των γυναικείων μελών του Ευρωκοινοβουλίου η μικρότερη αύξηση παρατηρήθηκε τα τελευταία χρόνια μετά τις εκλογές του 1984 (17,3%), ενώ η μεγαλύτερη σημειώθηκε μετά τις εκλογές του 1999 (29,6%). Στις ευρωπαϊκές εκλογές του Ιουνίου 2004 εκλέχθηκαν 222 γυναίκες επί συνόλου 732 μελών του Ευρωκοινοβουλίου (30,3%)²⁰⁵

Ας σημειωθεί ακόμα ότι στην Ελλάδα, το Μάιο του 2004 και ενόψει των ευρωεκλογών δημιουργήθηκε σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο η κίνηση «Γυναίκες για μια

---

²⁰⁰ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «*Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*», Αθήνα: Σαββάλας, σ.54

²⁰¹ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «*Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*», Αθήνα: Σαββάλας σ. 51

²⁰² ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «*Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*», Αθήνα: Σαββάλας, σ.56

²⁰³ www.kethi.greek/ethniki/participation

²⁰⁴ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «*Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*», Αθήνα: Σαββάλας, σ. 58

²⁰⁵ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «*Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*», Αθήνα: Σαββάλας, σ.216-217

άλλη Ευρώπη» -συμπεριέλαβε στο ψηφοδέλιό της μόνο γυναίκες υποψηφιότητες- με στόχο να ταράξει τα νερά του εφησυχασμού σχετικά με την υποτίμηση όλων των ζητημάτων από τη σκοπιά του φύλου. Στη διακήρυξή τους οι «Γυναίκες για μια άλλη Ευρώπη» τόνισαν ότι δεν επιθυμούν ν' αποτελέσουν ένα κόμμα ούτε προσπαθούν να υποκαταστήσουν την αυτόνομη φεμινιστική δράση, αλλά συνιστούν μια αντιεξουσιαστική παρέμβαση γυναικών πολιτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο με οράματα κοινωνικών αλλαγών.²⁰⁶

4. Η Ελληνίδα και η πολιτική

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναπτύχθηκε το φεμινιστικό κίνημα και στην Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση και μετά.

Στην Ελλάδα, παρά τον πρώιμο χαρακτήρα της κατάκτησης του δικαιώματος ψήφου των ανδρών, παρατηρείται η σημαντική καθυστέρηση στο αντίστοιχο δικαίωμα των γυναικών. Ο ανδρικός πληθυσμός εμφανιζόταν ως ανεξάρτητος και είχε δικαίωμα να εγγραφεί στους εκλογικούς καταλόγους ήδη από το 1844 και με το Σύνταγμα του 1864, που θεωρείται το πιο προωθημένο στην Ευρώπη, αναγνωρίζεται το δικαίωμα ψήφου τους. Οι γυναίκες αποκτούν πλήρη πολιτικά δικαιώματα με τον νόμο 2159/1952 και για πρώτη φορά ψηφίζουν το 1956.²⁰⁷

Η πορεία του αυτόνομου φεμινιστικού κινήματος, παρά τις ιδιαίτερες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της ελληνικής πραγματικότητας, διατύπωσε νέες αναλύσεις, ανέδειξε νέες μορφές οργάνωσης και δράσης και διεκδίκησε συγκεκριμένα αιτήματα. Όπως συνέβη και σε άλλες χώρες, έτσι και οι Ελληνίδες μέσα από τις πολιτικές τους κινήσεις ζητούσαν επαναπροσδιορισμό της πολιτικής, αυτονομία από τους άνδρες, τα κόμματα και το κράτος, καθώς και ανάπτυξη νέων μορφών άμεσης παρέμβασης.

Η γυναικεία συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα της χώρας έγινε για πρώτη φορά αντικείμενο διερεύνησης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60. Ένας Αμερικάνος πολιτικός επιστήμονας, ο Roger Burk (1961), μελέτησε τις γυναίκες των Βαλκανικών χωρών κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50, και ήταν ο πρώτος που εξέτασε συστηματικά την πολιτική συμμετοχή των Ελληνίδων. Η έρευνά του, που πραγματοποιήθηκε με δείγμα 25 κομουνίστριες πολιτικές κρατούμενες, κατέληξε στο συμπέρα-

---

²⁰⁶ «Γυναίκες για μια άλλη Ευρώπη» 2005, www.gynaikes.gr

²⁰⁷ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας, σ. 67

σμα ότι οι κύριοι λόγοι ένταξής τους στο συγκεκριμένο πολιτικό κόμμα (ΚΚΕ), ήταν οικονομικοί. Ο Burk θεώρησε ότι μια σειρά από παράγοντες, όπως η θρησκεία και το πελατειακό σύστημα της χώρας, τις εμπόδισαν από μία συνειδητοποιημένη και ενεργή πολιτική συμμετοχή. Παρόμοια συμπεράσματα παρουσίαζε και η μελέτη του Αμερικανού Keith Legg (1969). Διαπίστωσε ότι οι κυρίαρχες πολιτικές στάσεις της εποχής, τόσο για άνδρες, όσο και για γυναίκες αστικών και αγροτικών περιοχών, στηρίζονταν στις πελατειακές σχέσεις.²⁰⁸

Το 1975, η Κούλα Παπαδοπούλου μελέτησε την κοινωνική και πολιτική συμπεριφορά των Ελληνίδων κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η πολιτική συμμετοχή των γυναικών αυξήθηκε μετά την πτώση της δικτατορίας, μετά δηλαδή το 1974. Στην αρχή της δεκαετίας του '80, η πολιτικός Βιργινία Τσουδερού, στη μελέτη της για τη γυναικεία πολιτική συμμετοχή, έδειξε ότι τόσο κοινωνικοοικονομικοί, όσο και παραδοσιακοί παράγοντες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή της. Η Πολιτική Επιστήμων Νίκη Καλτσόγια-Τουρναβίτη το 1982, στην ιστορική ανάλυση της για το φεμινισμό στην Ελλάδα, θεωρεί ως αποκλειστικά υπεύθυνο για την καθυστέρηση της ανάπτυξης της γυναικείας πολιτικής συμμετοχής το πολιτικό σύστημα.²⁰⁹

Τις πρώτες μελέτες ακολούθησαν και άλλες, με αντικείμενο διερεύνησης τη γενικότερη πολιτική θέση της γυναίκας, αλλά και τις ειδικότερες πτυχές της σχέσης της με την πολιτική.

Σε όλες αυτές τις μελέτες θεωρείται η μεταβλητή του φύλου ως μια ουσιώδης κοινωνική διαιρετική τομή που μπορεί να επηρεάσει πολιτικές στάσεις, κοινωνικές αξίες, εκλογική συμπεριφορά και κομματικές προτιμήσεις στο επίπεδο τόσο των μαζών όσο και των ελίτ.

Στον τομέα της διερεύνησης της πολιτικής και εκλογικής συμπεριφοράς των γυναικών έχουν διατυπωθεί ορισμένες «κλασικές» θέσεις. Αυτές είναι οι εξής: α) οι γυναίκες ψηφίζουν συντηρητικότερα απ' ότι οι άνδρες, β) ψηφίζουν λιγότερο, γ) ψηφίζουν ότι οι άνδρες τους, δ) οι γυναίκες είναι α-πολιτικές, ε) οι γυναίκες είναι ηθικές, στ) είναι πολιτικά ανώτερες από τους άνδρες. Η συντηρητικότητα της γυναικείας ψήφου και τα χαμηλά ποσοστά εκλογικής συμμετοχής τους αποτελούν τα δύο βασικότερα στερεότυπα που αναπαράγονται στη βιβλιογραφία.²¹⁰

Σε αυτό το σημείο ενδιαφέρον έχει να επισημανθεί η «ακραία» κατά τη γνώμη μας θέση του καθηγητή Β. Φίλια. Εξετάζοντας αν υπάρχει βαθμός αυτονομίας

²⁰⁸ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας, σ. 69-70

²⁰⁹ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας σ. 71

²¹⁰ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας σ. 73

της γυναικείας ψήφου, τονίζει: «Το πρόβλημα με τη γυναικεία ψήφο δεν είναι ότι είναι αναποφάσιστη, αλλά ότι εξακολουθεί, παρά τις βαθύτατες διαφοροποιήσεις στην ελίτ να είναι ετεροπροσδιορισμένη. Η ψήφος της «παρακολουθεί» εκείνη του άνδρα.» Στηρίζει την άποψη του στο γεγονός ότι η μέση γυναίκα Ελληνίδα έχει τους βασικούς προσανατολισμούς, που καθορίστηκαν από τη διαδικασία κοινωνικοποίησής της. Έμαθε ότι ο κόσμος της πολιτικής είναι του άνδρα και τον αντιμετωπίζει σαν κάτι το δευτερεύον και περιθωριακό.²¹¹

Οι δύο όμως τελευταίες δεκαετίες ανατρέπουν πολλές από τις παραπάνω παγιωμένες δοξασίες αναφορικά με την πολιτική και εκλογική συμπεριφορά των γυναικών.

Για τη γυναικεία πολιτική συμμετοχή, έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις.

Η P. Norris διακρίνει τρεις: η πρώτη, η «παραδοσιακή» προσέγγιση, εντοπίζεται κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του '50 και του '60. Οι υποστηρικτές της τονίζουν ότι οι γυναίκες ενδιαφέρονται και συμμετέχουν λιγότερο στις καθιερωμένες και συμβατικές μορφές πολιτικής (π.χ. βουλευτικά αξιώματα, ηγεσία πολιτικών κομμάτων, προεκλογικές εκστρατείες).

Από τη δεκαετία του '70 εντοπίζεται μια δεύτερη προσέγγιση που χαρακτηρίζεται ως «ριζοσπαστική». Σύμφωνα με αυτή, οι γυναίκες δεν συμμετέχουν λιγότερο σε σχέση με τους άνδρες. Αντίθετα συμμετέχουν διαφορετικά. Η ριζοσπαστική άποψη θεωρεί ότι πρέπει να μετατοπιστεί το ενδιαφέρον από τις καθιερωμένες μορφές πολιτικής συμμετοχής, σε μια πιο ευρεία έννοια της πολιτικής (συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις, ad hoc οργανώσεις, ομάδες διαμαρτυρίας).

Η τρίτη προσέγγιση αποκαλείται «ρεβισιονιστική». Αποδέχεται ότι οι γυναίκες κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 συμμετείχαν λιγότερο στην μαζική πολιτική δραστηριότητα. Ωστόσο υποστηρίζει την άποψη ότι η σημασία που δόθηκε στο participation gap ήταν υπερβολική. Στο πέρασμα του χρόνου το εν λόγω χάσμα «έκλεισε» λόγω των σημαντικών κοινωνικών αλλαγών στον κύκλο ζωής των γυναικών. Επομένως η τρίτη άποψη τονίζει περισσότερο τις ομοιότητες παρά τις διαφορές στην πολιτική συμμετοχή και συμπεριφορά των γυναικών και ανδρών κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80.²¹²

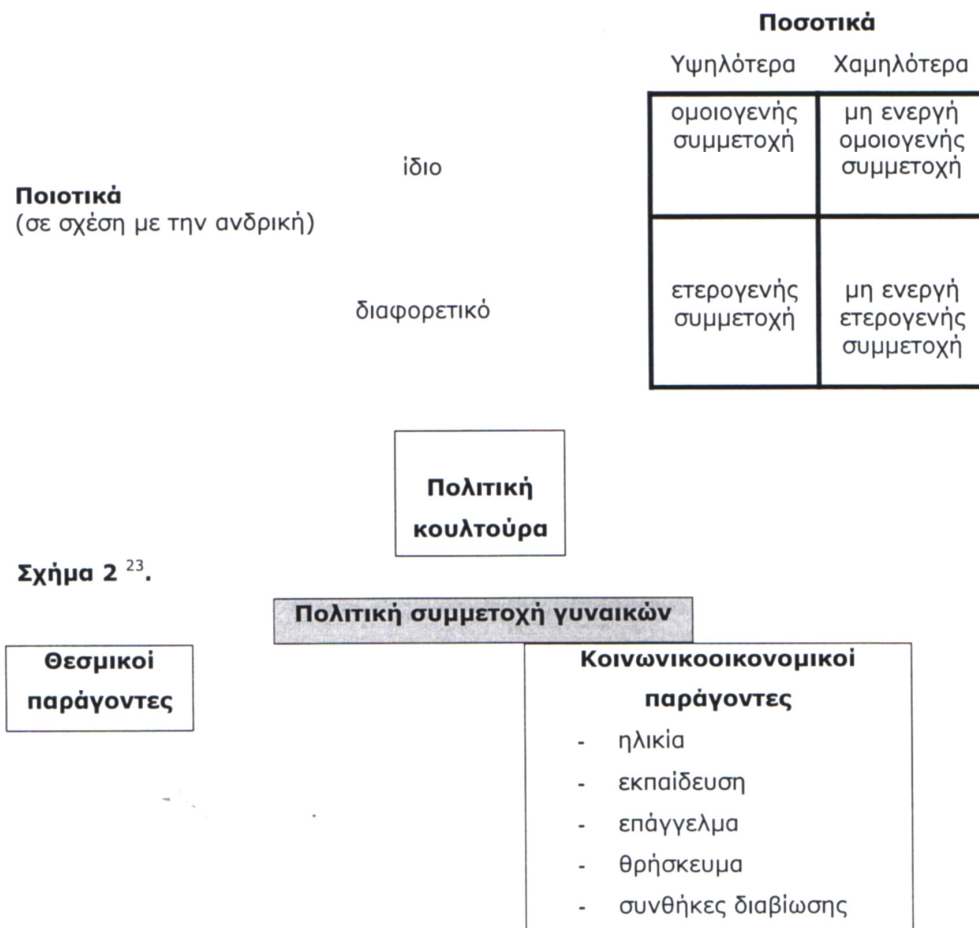
Στα σχήματα που ακολουθούν, παρουσιάζονται τόσο η σχέση πολιτικής συμμετοχής και γυναικών (σχήμα 1), όσο και οι διαστάσεις των προσδιοριστι-

---

²¹¹ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας σ. 78

²¹² Παντελίδου-Μαλούτα, 2002, σ. 81-83

κών παραγόντων της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών (σχήμα 2).

Σχήμα 2²³.

Όσον αφορά στη συμμετοχή της γυναίκας τη συμμετοχή τους στα εθνικά κοινοβούλια, στο ευρωκοινοβούλιο και σε υπουργικά αξιώματα και την εκπροσώπησή τους στα κόμματα και στα κέντρα λήψης αποφάσεων, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία

παρατηρείται υποαντιπροσώπευσή τους. Οι σύγχρονες ανεπτυγμένες δημοκρατικές κοινωνίες δείχνουν ένα πραγματικό «δημοκρατικό έλλειμμα»: αυτό του βαθμού συμμετοχής των γυναικών.

5. Ιστορική αναδρομή της συμμετοχής των Ελληνίδων στα πολιτικά δρώμενα

Η συμμετοχή των γυναικών στο πολιτικά δρώμενα ήρθε μετά από αγώνες που σημάδεψαν κυρίως τις αρχές του προηγούμενου αιώνα. Αγώνες παγκόσμιους, αγώνες που έγιναν και στη χώρα μας.

Το 1887 ήταν η χρονιά που ακούστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα το σύνθημα «ψήφος στη γυναίκα». Το 1921 ο πρωθυπουργός Γούναρης υπόσχεται να κάνει το σύνθημα πραγματικότητα, αν και τελικά η πρότασή του δεν ευδοκιμεί. Βρισκόμαστε στα 1930, όταν μετά από σκληρούς αγώνες των γυναικών και ύστερα από πολλές συζητήσεις και παλινωδίες στον πολιτικό χώρο, δίνεται στην Ελληνίδα το δικαίωμα ψήφου υπό όρους.

- α) Μόνο για τις δημοτικές εκλογές.
- β) Μόνο για να εκλέγει, όχι να εκλέγεται.
- γ) Μόνο οι εγγράμματες είχαν δικαίωμα να ψηφίσουν.
- δ) Μόνο όσες ήταν πάνω από 30 χρονών.

Αλλά το 1930 το 70% των γυναικών στην Ελλάδα, άνω των 30 χρονών, ήταν αγράμματες. Επρόκειτο λοιπόν για καθαρή κοροϊδία. Το 1934 οι γυναίκες καλούνται να ψηφίσουν, για πρώτη φορά, στις δημοτικές εκλογές. Στις εκλογές εκείνες, ψήφισαν μόνο 240 γυναίκες σε όλη την Ελλάδα. Οι εκλογές εκείνες, ήταν οι πρώτες στην ιστορία του τόπου, όπου οι γυναίκες, έστω και υπό όρους, είχαν το δικαίωμα ψήφου. Μερικά χρόνια αργότερα, το ανώτερο όργανο της πρώτης λαϊκής εξουσίας στην Ελλάδα (ΠΕΕΑ) αναγνωρίζει τυπικά και ουσιαστικά την ισότητα της γυναίκας. Έτσι, για πρώτη φορά οι γυναίκες έχουν ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους άνδρες. Μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο, στις 23 Απρίλη του 1944 γίνονται οι πρώτες εκλογές στην ελεύθερη Ελλάδα και στο Εθνικό Συμβούλιο (Βουλή) εκλέγονται οι πρώτες γυναίκες βουλευτές: Χρύσα Χατζηβασιλείου, Μαρία Σβώλου, Καίτη Νισυρίου-Ζεύγου, Μάχη Μαυροειδή, Φωτεινή Φιλιππίδη.

Τον Ιούλη του 1944 στις εκλογές για την Αυτοδιοίκηση και τη Λαϊκή Δικαιοσύνη εκλέγονται επίσης γυναίκες.

Ο εμφύλιος σήμανε το τέλος της ελπίδας. Πισωγύρισμα για την Ελλάδα, πισωγύρισμα και για τις γυναίκες. Και πάμε στα 1952. Μια εποχή, όπου ο Ελληνικός

λαός έβγαινε καταρημαγμένος από δύο πολέμους, το Β' Παγκόσμιο πόλεμο και τον Εμφύλιο, με πληγωμένα όνειρα αναζητώντας εναγώνια τα χαμένα του οράματα. Ο νόμος 2159 του 1952 κατοχυρώνει το δικαίωμα της γυναίκας όχι μόνο να εκλέγει, αλλά και να εκλέγεται. Η πρώτη γυναίκα βουλευτής είναι η Ελένη Σκούρα, με το κόμμα «Ελληνικός Συναγερμός». Την εποχή εκείνη, απέκτησε η Ελληνίδα πλήρη πολιτικά δικαιώματα και στις δημοτικές εκλογές. Το 1954, ο λαός της Αθήνας, έστειλε με την ψήφο του, τρεις γυναίκες στο Δημοτικό Συμβούλιο του πρώτου Δήμου της χώρας: Την Καίτη Φιλιοπούλου, την Ευριδίκη Σπυρομήλιου και την Πέρη Δαράκου. Το Σύνταγμα του 1975 είναι το πρώτο Σύνταγμα της Ελλάδας που ορίζει ρητά ότι «όλοι οι Έλληνες και οι Ελληνίδες είναι ίσοι ενώπιον του Νόμου». Το 1981 και το 1985 εξελέγησαν στη Βουλή 13 γυναίκες και δύο στην Ευρωβουλή. Θα περίμενε κανείς στις μέρες μας που η δημοκρατία έχει εδραιωθεί και η χώρα μας ευημερεί και αναπτύσσεται ότι οι γυναίκες θα έπαιζαν προεξέχοντα ρόλο και στο πολιτικό γίγνεσθαι. Και όμως οι γυναίκες βουλευτίνας που από το 1952 μέχρι σήμερα τίμησαν την ελληνική Βουλή, είναι μόλις 56 τον αριθμό. Τα πράγματα είναι κάπως καλύτερα στην τοπική αυτοδιοίκηση όπου εκεί η παρουσία των γυναικών είναι πιο έντονη. Οφείλουμε ωστόσο να σημειώσουμε ότι παρά την μικρή τους ποσοστιαία συμμετοχή, οι γυναικείες παρουσίες στην κεντρική πολιτική σκηνή της χώρας μας έδωσαν και δίνουν το δικό τους ιδιαίτερο στίγμα, ανοίγοντας τον δρόμο για την πραγματική ισότητα των δύο φύλλων στις επόμενες γενιές²¹³.

Από το 1953 που ορκίστηκε στην ελληνική βουλή η Ελένη Σκούρα, πρώτη γυναίκα βουλευτής, ο ρυθμός συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική ζωή εξακολουθεί να κινείται σε απογοητευτικά επίπεδα, παρά την εισαγωγή το 2001 του μέτρου της ποσόστωσης στις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές, που προβλέπει ότι «ο αριθμός των υποψηφίων συμβούλων από κάθε φύλο πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό ίσο τουλάχιστον με το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων κάθε συνδυασμού» (προσθήκη παραγράφου 3 στο άρθρο 54 του Π.Δ. 410/1995 (ΦΕΚ 231 Α') Δημοτικός και Κοινοτικός Κώδικας).

Το ποσοστά αυτά είναι πολύ χαμηλότερα στην ελληνική περιφέρεια, ενώ στο Νομό Κοζάνης οι αριθμοί μιλούν από μόνοι τους. Ελάχιστες από τις αρχικά υποψήφιες στους δήμους του νομού, εκλέγονται τελικά, ενώ από τις 45 εκλεγμένες, μόνον οι επτά κατέχουν θέσεις αντιδημάρχου ή προέδρου δημοτικού συμβουλίου, σύμφωνα με συγκριτικά στοιχεία από τις εκλογικές αναμετρήσεις 2002 και 2006. Ένας μόνο από

---

²¹³ ΠΟΛΙΤΗΣ Μ. Info: «Ελληνίδα στην Πολιτική. Ιστορική αναδρομή», Valentine.gr

τους δήμους του νομού έχει στο τιμόνι του γυναίκα, ενώ τέσσερις δεν έχουν καθόλου γυναικεία εκπροσώπηση.

Σε επίπεδο των τεσσάρων νομών της Δυτικής Μακεδονίας στις περασμένες βουλευτικές εκλογές και μεταξύ των κομμάτων που εκπροσωπούνται στο κοινοβούλιο υπήρξαν τέσσερις υποψηφιότητες (1 στην Καστοριά, 3 στην Κοζάνη), αλλά τελικά στους τέσσερις νομούς εξελέγη μόνο μια γυναίκα βουλευτής.

Το θέμα της θετικής διάκρισης υπέρ των γυναικών αποτελεί ένα ακανθώδες ζήτημα, ενώ για τις ποσοστώσεις έχουν κατά καιρούς καταγραφεί ιδιαίτερα θετικές αλλά και αρνητικές στάσεις. Καταλυτικό ρόλο στη σχέση των γυναικών με την πολιτική παίζουν τα μέσα μαζική ενημέρωσης, καθώς αποτελούν μαζί με τις πολιτικές και οικονομικές ελίτ συνδιαμορφωτές της ατζέντας της κοινής γνώμης.

Για το λόγο αυτό θα ήταν μεγάλη παράλειψη να αγνοηθεί ο ρόλος τους, ως ενός παράγοντα αλλαγής στην προσέγγιση των γυναικών με στόχο της μεγαλύτερης συμμετοχής τους στα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Όσον αφορά τα στερεότυπα και πώς παρουσιάζονται οι εικόνες των γυναικών πολιτικών στα media, έρευνες καταδεικνύουν ότι, κατά την προεκλογική εκστρατεία, οι πολιτικές θέσεις των γυναικών λαμβάνουν λιγότερη κάλυψη από εκείνες των ανδρών, ενώ τα Μ.Μ.Ε. δεν ανταποκρίνονται στα μηνύματα που θέλουν να περάσουν οι γυναίκες- υποψήφιοι, κατά την προεκλογική τους καμπάνια, εστιάζοντας κυρίως στην εικόνα τους.

Το αμερικανικό media γκρουπ «Γυναίκες, Άνδρες και ΜΜΕ», δηλώνει ότι, σύμφωνα με έρευνα, μεταξύ 1994-1995, οι πηγές από γυναίκες πολιτικούς αγνοούνταν από τους τηλεοπτικούς ανταποκριτές και τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων απέφυγαν αναφορά σε γυναίκα πολιτικό ή την προβολή φωτογραφιών της. Αυτό χαρακτηρίστηκε ως «συμβολική εξαφάνιση των γυναικών».

Πιο πρόσφατες έρευνες συνηγορούν στο γεγονός ότι η έμφυλη ταυτότητα εξακολουθεί να επηρεάζει τον τρόπο που τα μέσα προσεγγίζουν τις γυναίκες, ενώ οι ιστορίες που «πουλάνε» συχνά παρουσιάζουν τις γυναίκες με τρόπο που δεν ενισχύει τη δημοκρατία. Το πιο συνηθισμένο φαινόμενο είναι ότι οι γυναίκες πολιτικοί εμφανίζονται σπανιότερα στα μέσα και όταν μιλούν, μιλούν για θέματα «γυναικεία», όπως η κοινωνική πρόνοια και οι γονικές παροχές.

Παρά, λοιπόν, το γεγονός ότι τα μίντια δεν μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνα για τις πράξεις και τις παραλείψεις μεμονωμένων λειτουργών τους, είναι αδιαμφισβήτητο ένας δυνατός παίκτης στο θέμα της ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης

και της διαμόρφωση του πολιτικού λόγου, απεικονίζοντας τους ρόλους των φύλων και αναπαράγοντας στερεότυπα και αρχετυπικές φιγούρες.

Μέσα από την αναπαραγωγή και τη συντήρηση στερεοτυπικών εικόνων των γυναικών, τα μίντια δεν δίνουν την ακριβή εικόνα της σημερινής γυναίκας που έχει να ανταποκριθεί σε πολλαπλούς ρόλους στην κοινωνική και πολιτική ζωή.

Ως αυτόνομοι δημιουργοί μιας συλλογικής συνείδησης, τα μέσα θα πρέπει να κατευθύνουν την δύναμή τους προς την ισότητα των δύο φύλων. Με στόχο τη διόρθωση αυτής της ανισότητας στην πολιτική εκπροσώπηση ανδρών και γυναικών, τα μέσα μπορούν να περάσουν την ιδέα της πολιτικής εκπροσώπησης στις γυναίκες και να προάγουν την ανάγκη για μια ίση εκπροσώπηση και των δύο φύλων στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Αυτό σημαίνει ότι οι γυναίκες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ίσοι πολιτικοί πρωταγωνιστές και ότι τα μέσα δεν θα πρέπει να υποβαθμίζουν τις γυναικείες ικανότητες και τη συνεισφορά των γυναικών σε όλα τα ζητήματα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής.

Όπως σημειώνει στο βιβλίο της «Το φύλο της Δημοκρατίας» η Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα *«η κατάσταση στην Ελλάδα είναι προφανής και μάλλον δεν τίθεται θέμα αμφισβήτησης επ' αυτού: ακόμη και με την αριθμητική λογική, η απουσία των γυναικών από τα δημόσια όργανα είναι κραυγαλέα, ακόμη και από την τοπική αυτοδιοίκηση, που σύμφωνα με κάποιες λογικές σ αυτήν ταιριάζει καλύτερα η γυναικεία αρμοδιότητα στο «μικρό», «οικογενειακό», «ιδιωτικό» πεδίο. Όντας οι τελευταίοι από όλη την Ευρώπη λοιπόν σε αυτό το θέμα, με πρωτοπόρες τις σκαδιναβικές χώρες, δεχτήκαμε πίεση από ευρωπαϊκές νόρμες για νομοθέτηση ελάχιστου υποχρεωτικού ποσοστού γυναικών στα ψηφοδέλτια»²¹⁴. Η τ. ευρωβουλευτής Άννα Καραμάνου τονίζει ότι *«η μικρή συμμετοχή των γυναικών πολιτικών δημιουργεί έλλειμμα πολιτικής πολυφωνίας και πλουραλισμού απόψεων, με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται ένας δημόσιος λόγος ανδροκεντρικός, μονομερής, χωρίς πλουραλισμό, ποικιλομορφία αλλά και δημοκρατική νομιμοποίηση»*.*

Αυτή η αδιαφορία ή η έλλειψη παιδείας και ευαισθησίας για τη διάσταση του φύλου στο δημόσιο βίο είναι βέβαιον ότι επιδρά αρνητικά στον εκσυγχρονισμό της κοινωνίας μας και επιτείνει τη συντηρητικοποίηση, έτσι όπως καταγράφηκε στις έρευνες του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), που αποκάλυψαν σοβαρές τάσεις αντίστασης της Ελληνικής κοινωνίας απέναντι στη νεωτερικότητα και στα σύγχρονα ρεύματα σκέψης. Αυτή ακριβώς η συντηρητικότητα καταγράφεται και αντανά-

---

²¹⁴ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας σ.89

κλάται με απόλυτη πιστότητα στα ΜΜΕ.

Η πραγματικότητα των Μ.Μ.Ε. επιβεβαιώνει την αντίληψη ότι οι γυναίκες βρίσκονται στο περιθώριο της πολιτικής και προβάλλονται ως εξαιρέσεις, ενώ οι άνδρες υποψήφιοι αποτελούν το σύνηθες πρότυπο υποψηφίου μαζί με το σύνολο των αξιών και των ιδεών, που ακολουθούν τον άνδρα υποψήφιο. Αυτό όμως αποτελεί και τη μεγάλο πρόκληση, να διεκδικήσουμε μια ανοιχτή και αντιπροσωπευτική δημοκρατία, όπου η ανδρική «ιδιοκτησία» θέσεων και αξιωμάτων δεν θα θεωρείται πρότυπο μοντέλο άσκησης εξουσίας.

Είναι βέβαιο, ότι αν τα Μ.Μ.Ε. παρείχαν στις γυναίκες ευμενέστερο πεδίο διατύπωσης των απόψεών τους ο δημόσιος λόγος και η πολιτική ατζέντα θα εμπλουτίζονταν και θα αναβαθμιζονταν. Θα υπήρχε μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση σε κοινωνικά θέματα, που συνδέονται με την ποιότητα της ζωής - την προστασία του περιβάλλοντος, την κοινωνική πολιτική και πρόνοια, την ιατρική περίθαλψη, την παιδεία, την καταπολέμηση της χρήσης των ναρκωτικών και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Επιπλέον, σε διεθνές επίπεδο, θα υπήρχε μεγαλύτερη κοινωνική αλληλεγγύη μεταξύ λαών και εθνών και δικαιότερη κατανομή της ευημερίας και των πόρων του πλανήτη

Το 1887 ακούστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα το σύνθημα «ψήφος στη γυναίκα» μέσα από τις σελίδες της «Εφημερίδος των Κυριών».

- Το 1930, μετά από σκληρούς αγώνες των γυναικών δίνεται στην Ελληνίδα το δικαίωμα ψήφου υπό όρους.
  - α) Μόνο για τις δημοτικές εκλογές.
  - β) Μόνο για να εκλέγει, όχι να εκλεγεί.
  - γ) Μόνο οι εγγράμματες είχαν δικαίωμα να ψηφίσουν.
  - δ) Μόνο όσες ήταν πάνω από 30 χρονών.
- Το 1934 οι γυναίκες καλούνται να ψηφίσουν, για πρώτη φορά, στις δημοτικές εκλογές. Στις εκλογές εκείνες, ψήφισαν μόνο 240 γυναίκες σε όλη την Ελλάδα

- Στις 23 Απρίλη του 1944 γίνονται οι πρώτες εκλογές στην ελεύθερη Ελλάδα και εκλέγονται οι πρώτες 5 γυναίκες βουλευτές.
- Το 1945 το ψήφισμα του Εθνικού Συμβουλίου της πρώτης λαϊκής εξουσίας στην Ελλάδα αναφέρει ρητά: «Όλοι οι Έλληνες, άνδρες και γυναίκες, έχουν τα ίδια πολιτικά και αστικά δικαιώματα».

- Το 1952 εκλέγεται η πρώτη γυναίκα βουλευτής. Είναι η Ελένη Σκούρα.
- Το 1954 ο λαός της Αθήνας, έστειλε με την ψήφο του, τρεις γυναίκες στο Δημοτικό Συμβούλιο.
- Το 1956 έχουμε την πρώτη γυναίκα στην κυβέρνηση: τη Λίνα Τσαλδάρη.
- Το 1964 εκλέγονται 135 γυναίκες δημοτικοί σύμβουλοι.

- Το Σύνταγμα του 1975 είναι το πρώτο Σύνταγμα της Ελλάδας που ορίζει ρητά ότι «όλοι οι Έλληνες και οι Ελληνίδες είναι ίσοι ενώπιον του Νόμου».
- Το 1981 και το 1985 εξελέγησαν στη Βουλή 13 γυναίκες και δύο στην Ευρωβουλή.

Με την εκλογή της [Άννας Ψαρούδα Μπενάκη](#) στη θέση της Προέδρου της Βουλής, έχουμε για πρώτη φορά στην Ελληνική ιστορία μια γυναίκα στο τρίτο σημαντικότερο πολιειακό αξίωμα

Το 2001 εγκρίθηκε η τροπολογία η οποία ορίζει πως οι γυναίκες θα συμμετέχουν στα ψηφοδέλτια των δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών σε ποσοστό 33%.
Εάν μάλιστα ένας συνδυασμός δεν υπακούει στους παραπάνω κανόνες τότε, δεν θα παίρνει μέρος στις εκλογές

Η [Ελλάδα](#) με [38 βουλευτίνες](#) και [12,66%](#), βρίσκεται στην τελευταία θέση της Ευρώπης.

6. Κρατικός φεμινισμός και έμφυλες δράσεις στη σύγχρονη Ελλάδα

«Κρατικός φεμινισμός» ή σπανιότερα «θεσμικός φεμινισμός» ονομάστηκε το φαινόμενο της προώθησης γυναικείων πολιτικών στο πλαίσιο των κρατικών διαδικασιών και της πολιτειακής γραφειοκρατίας. Το φαινόμενο προέκυψε από διάφορους παράγοντες, όπως η αυξανόμενη σημασία που άρχισαν να δίνουν ορισμένες κυβερνήσεις στα γυναικεία αιτήματα εξαιτίας της στήριξης που είχαν εκλογικά από γυναίκες ψηφοφόρους, η πίεση που ασκούσαν στα κόμματα οι γυναίκες μέλη τους, η πίεση που άσκησαν προς το κράτος ομάδες φεμινιστριών, καθώς και εξωτερικές πιέσεις που

άσκησαν προς τα κράτη μέλη τους ο ΟΗΕ και η Ευρωπαϊκή Ένωση για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων των γυναικών²¹⁵.

Κατ' αυτόν τον τρόπο αρκετές ακτιβίστριες φεμινίστριες αποφάσισαν την τελευταία εικοσαετία να δουλέψουν ενδοκρατικά, ώστε να συμβάλουν στην κατά τη γνώμη τους πιο αποτελεσματική και γρήγορη προώθηση των γυναικείων δράσεων. Το φαινόμενο αυτό πήρε μαζικές διαστάσεις στα Σκανδιναβικά κράτη, τον Καναδά και ιδιαίτερα στην Αυστραλία, όπου οι συγκεκριμένες φεμινίστριες ονομάστηκαν «femocrats» (φεμοκράτισσες)²¹⁶. Κατά τη δική τους άποψη, η συστηματική κι επίσημα αναγνωρισμένη παρέμβασή τους μέσα στα κρατικά όργανα έχει ωφελήσει το γυναικείο ζήτημα προωθώντας τα γυναικεία συμφέροντα που διαφορετικά θα είχαν μείνει ανεπεξέργαστα. Η αντίληψη αυτή συνδέεται με μια πρόσληψη του κράτους ως «κράτους φιλικού προς τις γυναίκες» σε αντίθεση με την προηγούμενη αντίληψη του -ριζοσπαστικού κυρίως-φεμινισμού ότι το κράτος είναι σεξιστικό και μόνο.

Το φαινόμενο του κρατικού φεμινισμού πήρε τα τελευταία χρόνια σημαντικές διαστάσεις και στην Ελλάδα. Η αντίδραση πολλών αυτόνομων φεμινιστριών απέναντι στον κρατικό φεμινισμό στηρίζεται στο σκεπτικό του λανθασμένου τρόπου οικειοποίησης των φεμινιστικών αιτημάτων από τους εξουσιαστικούς μηχανισμούς ενσωμάτωσης που διαθέτει το κράτος. Αρκετές φεμινίστριες υποστηρίζουν ότι ο κρατικός φεμινισμός πνίγει το λόγο των γυναικών και ότι εμφανίζει το κίνημα ως παρωχημένο. Άλλες ερευνήτριες έχουν υποστηρίξει ότι όταν τα γυναικεία ζητήματα περνούν στη σφαίρα ευθύνης του κράτους δημιουργούν «περισσότερο κακό παρά καλό στη γυναικεία απελευθέρωση» και ότι ο κρατικός φεμινισμός «καλλιέργησε την εσφαλμένη αντίληψη ότι όλα τα προβλήματα των γυναικών είτε κοινωνικά είτε πολιτικά είτε οικονομικά μπορούν να λυθούν μέσω της παρέμβασης του κρατικού μηχανισμού».²¹⁷

Οι υπέρ των γυναικών δράσεις των ελληνικών κυβερνήσεων τα τελευταία πενήντα χρόνια υπήρξαν μετρημένες. Μετά την κατοχή και προς το τέλος του εμφυλίου πολέμου, τον Απρίλιο του 1949, επανενεργοποιήθηκε και διευρύνθηκε με αναγκαστικό νόμο το εκτελεστικό διάταγμα με το οποίο είχαν παραχωρηθεί περιορισμένα πολιτικά δικαιώματα για τις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές στις εγγράμματες και άνω των 30 ετών Ελληνίδες (10% του γυναικείου πληθυσμού) το Φεβρουάριο του 1930 από την κυβέρνηση Ελευθέριου Βενιζέλου. Το νομοθετικό διάταγμα 959/1949 διεύρυνε το εκλογικό δικαίωμα για τις εκλογές της τοπικής Αυτοδιοίκησης σ' όλες τις Ελληνίδες πάνω από 21 ετών, ορίζοντας όμως προσωρινά ως ηλικία εκλογής και εκλογιμότητας

²¹⁵ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας, σ.98-99

²¹⁶ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας σ.102

²¹⁷ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας σ.106

τα 25 χρόνια, καθώς και τη μη εκλογιμότητα στη θέση του Δημάρχου μέχρι το 1953. Το ν.δ. του 1949 επικυρώθηκε τελικά από τη Βουλή τον Απρίλιο του 1951, αλλά πολλές ήταν ακόμα και τότε οι αντιρρήσεις που ακούστηκαν από βουλευτές ενάντια στα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών²¹⁸.

Η παραχώρηση πλήρων πολιτικών δικαιωμάτων (και για τις βουλευτικές εκλογές, τα δημοψηφίσματα κ.λ.π.) στις Ελληνίδες ψηφίστηκε από το επίσημο ελληνικό κράτος με οριακή πλειοψηφία στα τέλη Μαΐου 1952 και υλοποιήθηκε με το νόμο 2159 της 7^{ης} Ιουνίου 1952, ύστερα από πολλές διαβουλεύσεις κι έντονες πιέσεις ελληνικών και διεθνών γυναικείων οργανώσεων, ξένων κυβερνήσεων και διεθνών οργανισμών. Για πρώτη φορά μετά την κατοχή οι γυναίκες ψήφισαν στις αναπληρωματικές βουλευτικές εκλογές της περιφέρειας Θεσσαλονίκης το 1953, όπου εκλέχθηκε η πρώτη Ελληνίδα βουλευτής, η δικηγόρος Ελένη Σκούρα, με τον Ελληνικό Συναγερμό του στρατάρχη Παπάγου.

Ας σημειωθεί ότι στη διάρκεια της κατοχής είχε προηγηθεί η απονομή εκλογικού δικαιώματος στις γυναίκες το Μάρτιο του 1944 από την Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) που έπαιξε το ρόλο κυβερνητικού οργάνου στην Ελεύθερη Ελλάδα. Χιλιάδες Ελληνίδες απέκτησαν τότε το δικαίωμα να ψηφίσουν και να θέσουν υποψηφιότητα στις εκλογές για την ανάδειξη του Εθνικού Συμβουλίου (Βουλή του Βουνού) που έγιναν στις 23 Απριλίου 1944. Η ενέργεια αυτή δεν βρήκε όμως άμεση ανταπόκριση μετά την απελευθέρωση, αφού οι εαμικές δυνάμεις καταδιώχθηκαν και παραγκωνίσθηκαν πολιτικά και η ελληνική πολιτική σκηνή καθλώθηκε από τον εμφύλιο σπαραγμό και την μετέπειτα επιφανειακά μόνο δημοκρατική διακυβέρνηση των κεντρών και δεξιών κομμάτων²¹⁹.

Κατά συνέπεια, η πρώτη συμμετοχή των Ελληνίδων σε βουλευτικές εκλογές σ' όλη την επικράτεια έγινε το 1956, οπότε εκλέχθηκαν η Βάσω Θανασέκου με τη Δημοκρατική Ένωση (συνασπισμός δυνάμεων της αριστεράς και του κέντρου) και η Λίνα Τσαλδάρη με την ΕΡΕ (δεξιά παράταξη υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Καραμανλή). Η Τσαλδάρη υπήρξε η πρώτη Ελληνίδα που διορίστηκε σε κυβερνητικό σχήμα, αναλαμβάνοντας το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας.

Με νομοθετήματα που σταδιακά ακολούθησαν τις δεκαετίες 1950-1960 καταργήθηκαν κι άλλοι φραγμοί που ίσχυαν ως προς την είσοδο των γυναικών σε δημόσιες θέσεις και αξιώματα. Παρ' όλα αυτά το αστικό δίκαιο, και ιδιαίτερα το οικογενειακό, παρέμεινε αναλλοίωτο μέχρι τη δεκαετία του 1980, εγκλωβίζοντας τις γυναίκες μέσα από

---

²¹⁸ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002) «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας σ.108

²¹⁹ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ (2002), «Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα», Αθήνα: Σαββάλας σ.109

μια ρητά δηλωμένη ανδρική πρωτοκαθεδρία.

Σταθμός στην ελληνική συνταγματική ιστορία θεωρείται η καθιέρωση της ισότητας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών στο Σύνταγμα του 1975 (άρθρο 4, παρ. 2), καθώς και η καθιέρωση της ίσης αμοιβής για ίσης αξίας εργασία (άρθρο 22, παρ. 1).

Κατά τη δεκαετία του 1970, σημαντική χαρακτηρίστηκε διεθνώς η Σύμβαση που προώθησε προς υπογραφή από τις χώρες μέλη του ΟΗΕ με τίτλο «Διεθνής Σύμβαση για την εξάλειψη των διακρίσεων λόγω φύλου». Η Διεθνής Σύμβαση ήρθε να συμπληρώσει την ανάλογη Διακήρυξη του ΟΗΕ του 1967, η οποία ως απλή διακήρυξη είχε πολύ λιγότερο δεσμευτικό χαρακτήρα ως προς την άμεση εφαρμογή της από τα κράτη μέλη. Οι δεξιές ελληνικές κυβερνήσεις αρνήθηκαν την υπογραφή της Διεθνούς Σύμβασης το χρονικό διάστημα 1979-1981, γεγονός που αφενός προκάλεσε τις διαμαρτυρίες των γυναικείων οργανώσεων και αφετέρου έδειξε καθαρά τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζε η τότε κυβερνητική παράταξη το γυναικείο ζήτημα. Η πρωτοβουλία πάρθηκε με την ανάληψη της εξουσίας από το ΠΑΣΟΚ: η Ελλάδα υπέγραψε τελικά τη Διεθνή Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διάκρισης κατά των Γυναικών (CEDAW) το 1982, ενώ το 1983 την επικύρωσε με εσωτερικό νόμο (ν. 1342).²²⁰

Στις 18-2-1983 άρχισε η ισχύς του νόμου 1329/83 με τον οποίο έγινε η αλλαγή του Οικογενειακού Δικαίου (ειδικό κεφάλαιο του Αστικού Κώδικα), που τροποποίησε τον ελληνικό Αστικό Κώδικα προς την κατεύθυνση της εναρμόνισής του με την αρχή της ισότητας των φύλων, όπως όριζε το Σύνταγμα του 1975. Ο σύζυγος έπαψε να είναι αρχηγός της οικογένειας και οι σχέσεις μεταξύ συζύγων ορίστηκαν ισότιμες. Με άλλες διατάξεις του Αστικού Κώδικα (άρθρα 57, 59, 281, 662, 932), καθώς και διατάξεις του Ποινικού Κώδικα (άρθρα 337, 343, 361) καθορίστηκαν τα ζητήματα που αφορούν στη σεξουαλική παρενόχληση σε χώρους εργασίας²²¹. Το 1986 δόθηκε με το νόμο 1649 η δυνατότητα επανάκτησης του πατρικού επωνύμου απ' όσες γυναίκες είχαν παντρευτεί πριν την αλλαγή του οικογενειακού δικαίου.

Εξάλλου, με το νόμο 1414/84 σχετικά με την «Εφαρμογή της ισότητας των φύλων στον τομέα των εργασιακών σχέσεων» διασφαλίστηκαν ορισμένα βασικά εργασιακά δικαιώματα για τις γυναίκες στα ελεύθερα επαγγέλματα και στον ιδιωτικό τομέα.

Επίσης, μέσα από την πίεση του γυναικείου κινήματος και ύστερα από αρκετές καθυστερήσεις και παλινωδίες της πολιτικής εξουσίας ψηφίστηκε τελικά τον Ιούνιο του 1986 το νομοσχέδιο για την αποποινικοποίηση των αμβλώσεων. Πρόκειται για το

---

²²⁰ ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, www.isotita.gr

²²¹ www.femnetsalonica.gr/paratitirio

νόμο 1609 που δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 3 Ιουλίου 1986 με τίτλο «*Τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης, προστασία της υγείας της γυναίκας και άλλες διατάξεις*», και ο οποίος όριζε ότι η διακοπή της κύησης πρέπει να γίνεται με τη συναίνεση της γυναίκας και πριν τη 12^η εβδομάδα.

Όσο αφορά στην πολιτική συμμετοχή, ύστερα από σχετική πρόταση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας ψηφίστηκε ο νόμος 2839/2000, με το άρθρο 6 του οποίου θεσπίστηκε η κάλυψη θέσεων κατά το 1/3 τουλάχιστον από κάθε φύλο σε όλα τα συλλογικά όργανα λήψης αποφάσεων της Δημόσιας Διοίκησης (υπηρεσιακά και διοικητικά συμβούλια δημόσιων υπηρεσιών, νομικών προσώπων, ΟΤΑ κλπ.)²²²

Ακολούθησε η ψήφιση του νόμου 2910/2001 που προβλέπει την κατά το 1/3 (35%) υποχρεωτική συμμετοχή από κάθε φύλο στα ψηφοδέλτια των Νομαρχιακών και Δημοτικών εκλογών. Ας σημειωθεί ότι το ποσοστό των Ελληνίδων ψηφοφόρων το 2002 ήταν 52,02%, ενώ το αντίστοιχο ανδρικό ήταν 47,98% (Μ.Σ. 2002), και ότι το ποσοστό των γυναικών που έθεσαν υποψηφιότητα στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές του ίδιου έτους ήταν 34,12% έναντι 65,88% των ανδρών²²³.

Στη συνέχεια της πρόσφατης αναθεώρησης του ελληνικού Συντάγματος το 2001, οπότεν με τα άρθρα 4, παρ. 2 και 116, παρ. 2 καταργήθηκαν οι προϋπάρχουσες αποκλίσεις από την αρχή της ισότητας των φύλων, προβλέπεται ρητά η υποχρέωση της πολιτείας να λαμβάνει ειδικά θετικά μέτρα για την εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών. Έτσι, ύστερα και από σχετική γνωμάτευση του Συμβουλίου Επικρατείας κρίθηκε ότι μόνο οι «αρνητικές ποσοτώσεις» είναι αντισυνταγματικές (π.χ. η μέχρι πρόσφατα ισχύουσα σε βάρος των γυναικών ελάχιστη ποσόστωση πρόσληψής τους στα Σώματα Ασφαλείας), ενώ δεν απαγορεύεται η λήψη θετικών μέτρων από την πολιτεία για την αποτελεσματική εφαρμογή της αρχής της ισότητας και «την επίτευξη του μέγιστου δυνατού θετικού αποτελέσματος ως προς την ισότιμη πρόσβαση γυναικών και ανδρών στα δημόσια αξιώματα».²²⁴

Το 2002 ψηφίστηκε ο νόμος 3064 για την αντιμετώπιση της διακίνησης ανθρώπων με σκοπό τη σεξουαλική τους εκμετάλλευση και τον επόμενο χρόνο εκδόθηκε το προεδρικό διάταγμα 233/2003 για την αρωγή στα θύματα αυτής της κατηγορίας.²²⁵

Εξάλλου, το ελληνικό κράτος υπέγραψε στις 10 Δεκεμβρίου 1999 το Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών. Στην Ελλάδα το Πρωτόκολλο αυτό επικυρώθηκε το 2001 με τον εσωτερικό

---

²²² ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, www.isotita.gr

²²³ ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, www.isotita.gr

²²⁴ ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, www.isotita.gr

²²⁵ www.femnetsalonica.gr/paratiritirio

νόμο 2952.

Σήμερα, η Συμφωνία της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Ένωση που εντάσσεται στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 2000-2006 περιλαμβάνει ρητή δέσμευση της χώρας να «ιοθετήσει μια προσέγγιση ενσωμάτωσης της διάστασης της ισότητας των φύλων σε όλα τα πεδία πολιτικής και σε όλα τα σχετικά μέτρα των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων του ΚΠΣ συμπεριλαμβανομένων και των Περιφερειακών Προγραμμάτων».²²⁶

Στην Ελλάδα ο κρατικός φεμινισμός στοιχειοθετήθηκε με την ίδρυση του Συμβουλίου Ισότητας των δύο Φύλων το Σεπτέμβριο του 1982 από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, σύμφωνα με τις προεκλογικές του εξαγγελίες. Το Συμβούλιο Ισότητας ιδρύθηκε με το νόμο 1288 (ΦΕΚ 120/Α/1.10.82) και ο ρόλος του ορίστηκε ως γνωμοδοτικός «για την προώθηση και πραγματοποίηση της νομικής και ουσιαστικής εξίσωσης των δύο φύλων». Το Συμβούλιο Ισότητας λειτούργησε ως αυτοτελής υπηρεσία του Υπουργείου Προεδρίας της Κυβέρνησης, τα δε μέλη του (εννέα) διορίζονταν και παύονταν από τον Πρωθυπουργό. Το 1985 το Συμβούλιο Ισότητας αναβαθμίστηκε στη μορφή της σημερινής Γενικής Γραμματείας Ισότητας (ΓΓΙ).

Από τις πρώτες ενέργειες υπέρ της ισότητας ήταν η κατάργηση των διακρίσεων που υπήρχαν στο διδακτικό και σπουδαστικό χώρο σχετικά με την εισαγωγή και τη μεικτή φοίτηση αγοριών και κοριτσιών στα ίδια τμήματα.

Μέσα στο ίδιο πλαίσιο της ενασχόλησης της κρατικής εξουσίας με τα ζητήματα της έμφυλης ανισότητας των γυναικών πολιτών ιδρύθηκαν τον Ιούλιο του 1983:

α) οι Νομαρχιακές Επιτροπές Ισότητας στις οποίες συμμετείχαν εκπρόσωποι τοπικών φορέων και γυναικείων οργανώσεων σε συνεργασία με τη ΓΓΙ

β) τα Νομαρχιακά Γραφεία Ισότητας, όπου οι (γυναίκες) πολίτες μπορούσαν να απευθύνουν τα παράπονά τους προς το κράτος

γ) τα Γραφεία Ισότητας στις Επιθεωρήσεις του Υπουργείου Εργασίας

Το 1994 ιδρύθηκε το κρατικό Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ) ως νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου εποπτευόμενο από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας. Το ΚΕΘΙ εδρεύει στην Αθήνα και διαθέτει συμβουλευτικά κέντρα στις μεγάλες πόλεις της επαρχίας (Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ηράκλειο και Βόλο).²²⁷

Στην τριετία 2000-2003 το ΚΕΘΙ υλοποίησε επιμορφωτικά σεμινάρια για νέους δικηγόρους γύρω από ζητήματα συνταγματικής και νομικής ισότητας καθώς και ενδοιογενειακής βίας, καθώς και αντίστοιχα σεμινάρια σε επιθεωρητές εργασίας σχετικά

---

²²⁶ ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, www.isotita.gr

²²⁷ www.kethi.gr

με τη νομολογία για την ισότητα αμοιβών στο εθνικό και κοινοτικό δίκαιο, τη διευκόλυνση εργαζόμενων με οικογενειακές υποχρεώσεις, τη σεξουαλική παρενόχληση εργαζόμενων γυναικών. Στο αντίστοιχο χρονικό διάστημα παρασχέθηκαν δωρεάν νομικές συμβουλές σε όσες γυναίκες απευθύνθηκαν στα κέντρα του ΚΕΘΙ, ενώ υποστηρίχθηκαν δικαστικές υποθέσεις.

Εξάλλου, το 2000 συστάθηκε με πρωθυπουργική απόφαση (Υ316/14.7.2000) η Διυπουργική Επιτροπή για την Ισότητα των Φύλων με στόχο τον συντονισμό των δράσεων των υπουργείων και των φορέων του δημόσιου τομέα σχετικά με την ισότητα των φύλων. Η Διυπουργική Επιτροπή επεξεργάστηκε και κατάρτισε το «Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα των Φύλων 2001-2006». Επιπλέον στο πλαίσιο του νέου Κανονισμού της Βουλής (Άρθρο 43^Α) συστάθηκε τον Ιανουάριο του 2002 η Μόνιμη Κοινοβουλευτική Επιτροπή Ισότητας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με στόχο την κατοχύρωση της ισότητας των φύλων²²⁸.

Η στρατηγική παρέμβαση που έχει πρόσφατα επιλέξει η Γενική Γραμματεία Ισότητας στηρίζεται στην πολιτική της ενσωμάτωσης της ισότητας ευκαιριών σε όλα τα όργανα και τις δράσεις της κυβέρνησης και την ανάληψη ειδικών δράσεων ιδιαίτερα για την καταπολέμηση της ανισότητας στην αγορά εργασίας και τις εργασιακές σχέσεις, την καταπολέμηση της ενδοοικογενειακής βίας και της εμπορίας (trafficking) γυναικών, την καταπολέμηση των στερεότυπων αντιλήψεων για το ρόλο των δύο φύλων και την ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Με βάση αυτούς τους άξονες ψηφίστηκαν νόμοι και αναπτύχθηκαν δράσεις για την αντιμετώπιση της γυναικείας ανεργίας στις πόλεις και στην ύπαιθρο, τη σύγκλιση ρυθμίσεων για άνδρες και γυναίκες σε ζητήματα κοινωνικής ασφάλισης και περιθάλψης, την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και την παροχή αρωγής και προστασίας για τα θύματα του δουλεμπορίου και της σωματεμπορίας γυναικών, τη νομική βοήθεια σε γυναίκες χαμηλού εισοδήματος (Ελληνίδες ή μετανάστριες).

Σε μη κυβερνητικό επίπεδο, παρά τη γενικότερη ύφεση του φεμινιστικού κινήματος, δραστηριοποιούνται τα τελευταία χρόνια αρκετές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις όπως: το Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων, ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, το Λύκειο Ελληνίδων, η Χριστιανική Ένωση Νεανίδων Ελλάδας, η Αδέσμευτη Κίνηση Γυναικών, το Ελληνικό τμήμα του Δικτύου Γυναικών Ευρώπης, η ελληνική αντιπροσωπεία του Ευρωπαϊκού Λόμπυ Γυναικών, η Ένωση Ελληνίδων Νομικών, η Ένωση Επιστημόνων Γυναικών, ο Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων, το Δίκτυο Αιρετών Γυναικών στην Το-

---

²²⁸ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, www.isotita.gr

πική Αυτοδιοίκηση, το Φεμινιστικό Δίκτυο Θεσσαλονίκης, το Φεμινιστικό Κέντρο Αθήνας, το ελληνικό τμήμα της Ομοσπονδίας Γυναικών για την Παγκόσμια Ειρήνη, ο Τομέας για τις Γυναίκες της Διεθνούς Αμνηστίας, η Φεμινιστική Πρωτοβουλία Ενάντια στην Καταναγκαστική Πορνεία Αλλοδαπών Γυναικών, η Πρωτοβουλία Γυναικών Ενάντια στην Κακοποίηση, η Φεμινιστική Πρωτοβουλία για την Παγκόσμια Πορεία των Γυναικών, η Προοδευτική Ένωση Μητέρων, κ.ά. Ορισμένες γυναικείες συλλογικότητες συνεργάζονται σε κυβερνητικά και νομαρχιακά προγράμματα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, ενώ άλλες θεωρούν μια τέτοια προσέγγιση πολιτικά ανεπίτρεπτη και κοινωνικά μη αποτελεσματική²²⁹.

Τελευταία, το ενδιαφέρον ορισμένων κρατικών φορέων και των φεμινιστριών επικεντρώνεται στις διαβουλεύσεις γύρω από το νομοσχέδιο για την ενδοοικογενειακή βία, η κατάθεση του οποίου προς ψήφιση στη Βουλή εκκρεμεί από τον Οκτώβριο του 2002, όταν η Διϋπουργική Επιτροπή της Βουλής είχε επεξεργαστεί σχετικό νομοσχέδιο προς συζήτηση.²³⁰

Εκτός των άλλων, πολλά ζητήματα του κράτους πρόνοιας παραμένουν ανοικτά προς επεξεργασία. Η συνδικαλιστρια Φωτεινή Σιάνου έχει υποστηρίξει την ανάγκη της συμμετοχής εκπροσώπων του γυναικείου κινήματος στον κοινωνικό διάλογο και τόνισε ιδιαίτερα την αναγκαιότητα αλλαγής του σημερινού καθεστώτος κοινωνικής προστασίας του γυναικείου πληθυσμού προς την κατεύθυνση της ενθάρρυνσης των γυναικών να εισέλθουν στην αγορά εργασίας και της εξατομίκευσης των κοινωνικών δικαιωμάτων. Η Σιάνου πιστεύει ότι η «εξατομίκευση των δικαιωμάτων» αποτελεί σήμερα τον ακρογωνιαίο λίθο της ισότητας ανάμεσα στους πολίτες ανεξάρτητα από φύλο, καθώς και ο μόνος τρόπος για να εξασφαλιστεί η κοινωνική αλληλεγγύη και συνοχή. Τα κοινωνικά δικαιώματα πρέπει να απορρέουν τόσο από την ίδια την ιδιότητα του πολίτη όσο και από την *εργασιακή* του σχέση και όχι από τη σχέση συγγένειας. Ένα τέτοιο σύστημα εφαρμόστηκε τα τελευταία χρόνια στη Σουηδία επιφέροντας σημαντική αύξηση του αριθμού των εργαζόμενων γυναικών καθώς και του βαθμού κοινωνικής ανεξαρτησίας τους, παρόλο που δεν έχουν λυθεί ακόμα όλα τα ζητήματα που σχετίζονται με την οικονομική εξάρτηση και την κοινωνική κατωτερότητα των γυναικών²³¹.

7. Ισότητα και Δημοκρατία στην Ε.Ε.

Η υποεκπροσώπηση των γυναικών στα κέντρα αποφάσεων δεν οφείλεται μόνο σε θεσμικούς παράγοντες, αλλά επίσης και σε αίτια που συνδέονται με τη

---

²²⁹ Γενική Γραμματεία Ισότητας, www.isotita.gr

²³⁰ www.femnetsalonica.gr/paratiritirio

²³¹ www.femnetsalonica.gr/paratiritirio

ποιότητα της δημοκρατίας, την πολιτική κουλτούρα, τη θρησκεία και τις κοινωνικές προσδοκίες. Σε χώρες με καλά θεμελιωμένα δημοκρατικά και κοινωνικά συστήματα, όπως οι Σκανδιναβικές, το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες αναγνωρίστηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και σήμερα παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά εκπροσώπησης γυναικών στον κόσμο. Αντίθετα, σε χώρες με μακρόχρονη ιστορία απολυταρχικών ή συντηρητικών καθεστώτων, τα ποσοστά των γυναικών στα δημόσια αξιώματα είναι πολύ χαμηλά.

Συνολικά στα ευρωπαϊκά όργανα, κατά τα τελευταία χρόνια παρατηρείται βελτίωση της εκπροσώπησης των γυναικών. Η συμμετοχή των γυναικών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αυξήθηκε από 16% στις πρώτες εκλογές του 1979, σε 31% στις εκλογές του 1999 και του 2004. Σύμφωνα με τις θεωρητικές αναλύσεις του Ευρωπαϊκού Δικτύου «Γυναίκες στα Κέντρα Αποφάσεων», η ισότητα των φύλων επιβάλλεται για τους παρακάτω λόγους, που συνοψίζονται στα γνωστά ως «πέντε επιχειρήματα»:

- *ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ*: Η Δημοκρατία βασίζεται στη συμμετοχή όλων των πολιτών στις διαδικασίες διαμόρφωσης και λήψης των αποφάσεων. Οι γυναίκες αποτελούν το 51% του πληθυσμού, εργάζονται και μορφώνονται όπως και οι άνδρες και δικαιούνται ανάλογης πολιτικής εκπροσώπησης
- *ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ, ΩΣ ΒΑΣΙΚΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ*: Αυτό το δικαίωμα θα πρέπει να μεταφράζεται σε δίκαιη κατανομή των υποχρεώσεων στην ιδιωτική και στη δημόσια σφαίρα, κατάργηση της διαίρεσης της εργασίας κατά φύλα και υπέρβαση του ιστορικού αποκλεισμού των γυναικών από την πολιτική ζωή
- *ΕΜΠΛΟΥΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΜΕ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ, ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΑΞΙΩΝ*: Ο ιστορικός αποκλεισμός του γυναικείου φύλου από το δημόσιο βίο είχε ως αποτέλεσμα να αποκτήσουν οι γυναίκες διαφορετικές εμπειρίες, ενδιαφέροντα και συστήματα αξιών. Σε μία δημοκρατική κοινωνία οι πολιτικές αποφάσεις θα πρέπει να αντανακλούν τα ενδιαφέροντα και τα συμφέροντα όλων των πολιτών
- *ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΠΟΛΥΤΙΜΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΠΟΡΩΝ*: Οι γυναίκες αποτελούν το μισό της παγκόσμιας πηγής ανθρώπινου δυναμικού, ικανοτήτων και ταλέντων. Η φτωχή παρουσία των γυναικών στα κέντρα πολιτικών αποφάσεων σημαίνει φτώχεια και στέρση από τη μη αξιοποίηση των ανθρώπινων πόρων.
- *ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ-ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ*: Οι γυναίκες, για πολιτισμικούς κυρίως λόγους, είναι φορείς δι-

αφορετικών ιδεών, αξιών και συμπεριφορών, που εναρμονίζονται περισσότερο με τις κοινωνικές ανάγκες και μπορούν να δώσουν λύσεις στα νέα προβλήματα και τις νέες προκλήσεις του 21ου αιώνα²³².

8. Η θέση της γυναίκας στην κοινωνία-πολιτική και τα σύγχρονα αιτήματα

Από νομικής άποψης, όπως προείπαμε, οι Ελληνίδες δεν είχαν εκλογικά δικαιώματα ως και τις τρεις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Το 1930, μέσω υπουργικής απόφασης, τους δόθηκε το δικαίωμα ψήφου στις βουλευτικές και κοινοτικές εκλογές, αλλά μόνο σε όσες ήταν εγγράμματες και είχαν συμπληρώσει το 30ο έτος της ηλικίας τους. Το δικαίωμα εφαρμογής του «εκλέγεσθαι» εμφανίζεται στη χώρα μας 4 χρόνια μετά. Από τότε μέχρι σήμερα η συμμετοχή της Ελληνίδας αλλά και της γυναίκας γενικότερα, στην πολιτική ζωή και τους φορείς εξουσίας, είναι αρκετά περιορισμένη, ενώ η στάση της κρίνεται εν μέρει και ως «διστακτική». ο άνδρας κυριαρχεί στην πολιτική ζωή και παραγκωνίζει τη γυναίκα. Το ποσοστό των γυναικών στους σπαδούς και υποψηφίους των πολιτικών κομμάτων είναι μικρό σε σχέση με των ανδρών. Στους καταλόγους των πολιτικών κομμάτων ο αριθμός των εγγεγραμμένων γυναικών είναι πολύ μικρός σε σχέση με αυτόν των ανδρών, ενώ πολλές αποφεύγουν να εκδηλώνονται. Μικρό ποσοστό γυναικών εκπροσώπων βρίσκεται και στα εθνικά όπως και στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο. Στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, αν και έχουν φτάσει ως τις ανώτατες βαθμίδες, ο αριθμός τους επιμένει να είναι περιορισμένος.

Πώς όμως ερμηνεύεται το γεγονός ότι ο πολιτικός ορίζοντας των γυναικών διαγράφεται χλωμός; Θεωρητικά, αφού το μεγαλύτερο ποσοστό των εκλογέων είναι γυναίκες, εάν οι γυναίκες είχαν ίσες δυνατότητες να ασκήσουν τα πολιτικά τους δικαιώματα, τότε τα ποσοστά των γυναικών στο κοινοβούλιο θα έπρεπε να ήταν ίδια περίπου με των ανδρών. Η θεωρία, στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεν επιβεβαιώνεται απ' την πράξη. Αναζητούμε τις αιτίες πρώτα στην πολιτική σκέψη και συμπεριφορά της γυναίκας, την οποία συνήθως σχετίζει με τις υποχρεώσεις και τις ευθύνες της στον οικογενειακό, κοινωνικό και επαγγελματικό τομέα. Επίσης, αν λάβουμε υπ' όψιν ότι δεν έχει λάβει την κατάλληλη πολιτική παιδεία και δεν έχει συνειδητοποιήσει πως ως ψηφοφόρος διαθέτει το μέσο και τη δύναμη να προκαλέσει κοινωνικές αλλαγές. Ακόμη, οι προκαταλήψεις συνεχίζουν να την ακολουθούν και ως ένα βαθμό, με τη στάση της, τις αποδέχεται και παράλληλα αποδέχεται και την πολιτική που δημιουργούν οι άνδρες. Πριν όμως τις κατηγορήσουμε για απάθεια, ας αναλογιστούμε και τις αυξημέ-

---

²³² ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ Α., 2007, Γ.Γ. «Η συμβολή του πολιτικού συνδέσμου γυναικών και ο ρόλος των ΜΜΕ», σ. 10-11

νες υποχρεώσεις τους (οικογενειακές, επαγγελματικές) που δεν τις αφήνουν τον απαραίτητο χρόνο που απαιτείται να διαθέσει όποιος θέλει να εκλεγεί και να ασχοληθεί με τα πολιτικά θέματα.

Η πολιτεία στο σημείο αυτό οφείλει στα πλαίσια διαμόρφωσης μιας δίκαιης κοινωνίας ίσων ευκαιριών να παρέμβει και να δώσει την απαραίτητη ώθηση (ουσιαστικός ρόλος της ποσόστωσης) και ενθάρρυνση (άρση των προκαταλήψεων) στις γυναίκες να δουν πιο σοβαρά το ρόλο τους ως πολιτικά όντα και να επιδιώξουν την πιο ενεργή συμμετοχή και υποστήριξή τους στα κέντρα εξουσίας και λήψης αποφάσεων.

Στην παγκόσμια ιστορία οι αγώνες των γυναικών για την υπεράσπιση και την υποστήριξη των δικαιωμάτων τους κατέχουν μια ιδιαίτερα σημαντική θέση. Η διαδρομή για την εξασφάλιση και την κατοχύρωση της ισοτιμίας ανάμεσα στα δύο φύλα δικαίως αντιμετωπίστηκε απ' τις γυναίκες ως μια υπόθεση που «κατακτιέται, δεν κερδίζεται».

Το πόσο εύκολα, σε ποιο βαθμό και με ποιον τρόπο οι διάφορες φεμινιστικές ιδέες πέρασαν ή, πολύ περισσότερο, εδραιώθηκαν στις διαφορετικές κοινωνίες, εξαρτάται σημαντικά από τη νοοτροπία, την κουλτούρα και τις αντιλήψεις που ήδη υπάρχουν και χαρακτηρίζουν κάθε χώρα, κάθε κοινωνία και κάθε φυλή. Έτσι λοιπόν, εξηγείται το γιατί η πορεία για την ισοτιμία δεν εξελίχθηκε ούτε ανάλογα ούτε γραμμικά σ' όλα τα μήκη και πλάτη της γης²³³.

Επίσης, οι γυναίκες, μέσα στην οργανωμένη τους δράση, είχαν και ακόμη έχουν να αντιμετωπίσουν το ζήτημα των κοινωνικών προσδοκιών. Πιο αναλυτικά, όταν αναφερόμαστε στις κοινωνικές προσδοκίες εννοούμε το σύνολο των αναμενόμενων χαρακτηριστικών και συμπεριφορών που καλείται καθένας μας να υιοθετήσει στη ζωή του, ανάλογα με το τι απαιτεί η κοινωνία στην οποία ζει, από αυτόν. Αναμφίβολα, ένας κύριος παράγοντας που καθορίζει αυτού του τύπου τις προσδοκίες είναι το φύλο. Οι κοινωνικές προσδοκίες, βέβαια, τείνουν να ενισχύονται από τα διάφορα πρότυπα εικόνας και συμπεριφοράς που κυριαρχούν σε κάθε κοινωνία, ιδιαίτερωσ μέσω του τύπου και της τηλεόρασης. Έτσι, συχνότατο φαινόμενο είναι το μοντέλο της γυναίκας που πλασάρεται μέσα από τις διαφημίσεις να είναι αφενός περιοριστικό και αφετέρου έντονα υποτιμητικό και απαρχαιωμένο, αφού συνήθως εμφανίζεται ως η νοικοκυρά του σπιτιού, με την ευθύνη των παιδιών ή θα προβάλλεται ως υποκείμενο και σύμβολο σεξουαλικής έκφρασης.. Το βαθμό λοιπόν που τα πρότυπα αυτά επη-

---

²³³ ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, www.isotita.gr

ρεάζουν την άποψη για τη θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία, για τις ικανότητες και την αξία της, βάλθηκαν να μειώσουν και να εξαλείψουν οι γυναίκες μέσα από δραστηριότητές τους στη δραστηριότητές τους στη διάρκεια της σύγχρονης ιστορίας. Παρόλα τα εμπόδια που συνάντησε και συναντά η γυναίκα, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε τα μεγάλα άλματα που έχει κάνει για την υπεράσπιση των ατομικών της δικαιωμάτων. Είναι αυτόνομη, έχει το δικαίωμα της αμειβόμενης εργασίας, είναι οικονομικά ανεξάρτητη, δικαιούται να διαθέτει και να διαχειρίζεται όπως θέλει το σώμα της, μορφώνεται, σπουδάζει, αποκτά εμπειρίες και επαγγελματική ειδίκευση, συμμετέχει στην πολιτική και τα κοινά, είναι συνταγματικά και νομικά κατοχυρωμένη.

Βέβαια, όμως, η παραπάνω περιγραφή δεν αντανakλά απόλυτα την πραγματικότητα, αφού παρ' όλες τις σπουδαίες κατακτήσεις η γυναίκα εξακολουθεί να υφίσταται σε διάφορες περιπτώσεις την κακοποίηση, σωματικής και ψυχικής φύσης, απ' την πλευρά του άνδρα, την απαξίωση και την υποτίμηση του «εγώ» της.

Έτσι ενώ υπάρχει θεσμική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των γυναικών τόσο σε εργασιακό όσο και σε ατομικό επίπεδο δεν λείπουν οι βάνουσες ενέργειες βάρος τους. Μεγάλο ποσοστό γυναικών ομολογεί ότι έχει δεχτεί σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο της δουλειάς, ενώ το παζλ έρχονται να συμπληρώσουν τα όχι σπάνια γεγονότα των βιασμών ή της κακοποίησης, ακόμη και μπροστά στα παιδιά τους. Βέβαια το συγκεκριμένο θέμα αποτέλεσε αντικείμενο προβληματισμού από την κυβέρνηση του Π.Α.Σ.Ο.Κ. ήδη από το 1984 όπου και προχώρησε στην ψήφιση του νόμου αναφορικά με το βιασμό. Ήταν ομολογουμένως μια προοδευτική κίνηση αλλά όχι τόσο αποτελεσματική από ότι μας έδειξε η ιστορία αφού πολλές γυναίκες φαίνονται να διστάζουν να καταγγείλουν ανοιχτά γεγονότα, όπως ξυλοδαρμούς ή όποιου είδους κακοποίηση σε βάρος τους, ίσως ακόμη και από ντροπή - αδικαιολόγητη βέβαια, αφού όντας στη θέση του θύματος την ευθύνη τη φέρει ο θύτης και όχι αυτές - ειδικά όταν τα περιστατικά αφορούν άτομα του οικογενειακού περιβάλλοντος (σύζυγος, πατέρας, σύντροφος, αδελφός κ.λ.π.). Έτσι πολλές γυναίκες θέλοντας να αποφύγουν να φτάσουν τις υποθέσεις τους στα δικαστήρια, απευθύνονται στον εισαγγελέα ακροάσεων, για τη συμβολή του σε θέματα κακοποίησης ή κακομεταχείρισης απ' την πλευρά του συζύγου, και αρκούνται στις συστάσεις που αυτός θα τους απαγγέλλει.²³⁴

Με βάση λοιπόν την παραπάνω κατάσταση καθίσταται σαφής η αναγκαιότητα σχεδίασης και εφαρμογής ενός συνδυαστικού πολιτικού πλάνου που θα

---

²³⁴ ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, www.isotita.gr

περιλαμβάνει νομοθετική αλλά και κοινωνική κάλυψη καθώς ένα τόσο ευαίσθητο θέμα δεν μπορεί να λυθεί απλά και μόνο με την θέσπιση σχετικού νόμου αλλά απαιτείται η άσκηση μιας γενικότερης κοινωνικής πολιτικής που στόχο θα έχει την ευαισθητοποίηση των πολιτών σε τέτοιου είδους θέματα που ακόμα και στις μέρες μας εξακολουθούν να αποτελούν ταμπού για την κοινωνία μας.

9. Η γυναικεία ψήφος

Από τη δεκαετία του '80, εντοπίζεται στην αμερικανική βιβλιογραφία ο όρος «Gender Gap» που μεταφράζεται ως «χάσμα των φύλων». Πρόκειται για ένα εννοιολογικό εργαλείο που διατυπώθηκε όταν κλονίστηκε η βασική υπόθεση που κυριαρχούσε στην παραδοσιακή πολιτολογική θεώρηση περί του δεδομένου συντηρητισμού των γυναικών. Το Gender Gap παραπέμπει στην αύξηση της απόκλισης ανδρικής και γυναικείας ψήφου με υπεροχή των γυναικών στην «φιλελεύθερη/αριστερή», σε μια συγκυρία στην οποία τονίζονται ως εκλογικά διακυβεύματα θέματα, περισσότερο «γυναικεία», όπως είναι το περιβάλλον, τα πυρηνικά, ο αφοπλισμός, οι περικοπές στις παροχές του κράτους πρόνοιας, η εκπαίδευση²³⁵.

Σημαντικές διαφοροποιήσεις παρατηρούνται και μεταξύ των γυναικών: οι μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες διακρίνονται για τις παραδοσιακές τους αντιλήψεις. Οι ίδιες υποστηρίζουν περισσότερο και τα συντηρητικά κόμματα. Από την άλλη πλευρά οι νέες και μορφωμένες γυναίκες επιλέγουν με περισσότερο ορθολογικά κριτήρια το κόμμα που θα υποστηρίζουν και οι διαφοροποιήσεις στην εκλογική τους συμπεριφορά με εκείνη των ανδρών είναι λίγες.

Όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα που προκύπτει από αδημοσίευτα στοιχεία exit rolls του Mega, το 45,1% των γυναικών ψήφισε ΠΑΣΟΚ και το 43,1% ΝΔ.. Αν εξετάσει κανείς τη γυναικεία ψήφο κατά ηλικιακή κατηγορία, μπορεί να διαπιστώσει ότι οι ηλικίες 35-44 και 45-54 ψήφισαν «ριζοσπαστικότερα». Πρόκειται για τις ηλικιακές κατηγορίες στις οποίες ως προς τις γυναικείες ψήφους υπερτερεί το ΠΑΣΟΚ, ενώ το ΚΚΕ και ο ΣΥΝ κερδίζουν την εύνοια των γυναικών στις ηλικίες 25-34 και 35-44. Αντίθετα, η ΝΔ επικρατεί στις ηλικίες πάνω από τα 55 (51,7% και 47,3%).

Σε σχέση με τους άνδρες, οι γυναίκες ψήφισαν πιο «αριστερά», προτιμώντας το ΠΑΣΟΚ και το Συνασπισμό, ενώ ίδιο ποσοστό συγκέντρωσε η ΝΔ από άνδρες

---

²³⁵ ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, www.isotita.gr

και γυναίκες.

Παρόμοια αποτελέσματα παρουσιάζουν και τα exit rolls των βουλευτικών εκλογών του 1996, όταν το 42,9% των γυναικών ψήφισε ΠΑΣΟΚ και το 39% ΝΔ. Το μεγαλύτερο ποσοστό της γυναικείας ψήφου για το ΠΑΣΟΚ παρατηρείται στην ηλικιακή κατηγορία 35-44, ενώ για τη ΝΔ στις ηλικίες 55-64.

Η μεγαλύτερη απόκλιση στις ψήφους ανδρών-γυναικών παρατηρούνται κατά τις βουλευτικές εκλογές του 2000 στις μικρές ηλικίες, σε αντίθεση με την υπόθεση που ισχυριζόταν το αντίθετο. Κατά 3,2% διαφοροποιείται υπέρ του ΠΑΣΟΚ η γυναικεία ψήφος στις ηλικίες 18-24, 4,4% και 3,3% για τις γυναίκες από 35-44. Στις μεγαλύτερες ηλικίες, οι διαφορές μειώνονται.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ψήφοι κατά φύλο και ηλικίες για ΠΑΣΟΚ-2000		
	Άνδρες	Γυναίκες
18-24	42,7%	45,4%
25-34	40,7%	45,1%
35-44	43,6%	46,9%
45-54	44,9%	45,8%
55-64	39,9%	40,4%
65-99	42,9%	44,6%

Πηγή Γενική Γραμματεία Ισότητας, www.isotita.gr

Όσον αφορά στις ψήφους της ΝΔ, κατά τις βουλευτικές εκλογές του 2000, οι μεγάλες αποκλίσεις παρατηρούνται από την ηλικιακή κατηγορία 25-34, αλλά επιτείνονται στις μεγαλύτερες ηλικίες. Στον παρακάτω πίνακα, φαίνονται ότι οι γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας είναι συντηρητικότερες από τους συνομήλικούς τους άνδρες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Ψήφοι κατά φύλο και ηλικίες για ΝΔ -2000		
	Άνδρες	Γυναίκες
18-24	44,4%	43,8%
25-34	45,3%	41,5%
35-44	39,3%	37,4%
45-54	38,3%	43,7%
55-64	48,8%	51,7%

65-πάνω	44,3%	47,3%
---------	-------	-------

Πηγή: Γενική Γραμματεία Ισότητας, www.isotita.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Βουλευτικές εκλογές Απριλίου 2000

ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ²⁵

Δείγμα	απόλυτοι αριθμοί	%	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	ΚΚΕ	ΣΥΝ	ΔΗΚΚΙ	Άλλο
	13284	100	43,6	43,1	5,5	3,1	2,7	2
Φύλο								
Άνδρες	7357	100	42,5	43,1	6	2,8	3,1	2,6
Γυναίκες	5927	100	45,1	43,1	4,9	3,5	2,2	1,3
Ηλικία								
18-24	1482	100	44,1	44,1	4,3	2,3	1,9	3,3
25-34	3012	100	42,8	43,5	4,6	3	3	3,1
35-44	2854	100	45,1	38,4	6,2	5,3	2,6	2,4
45-54	2542	100	45,3	40,8	5,9	3,5	3,2	1,3
55-64	1781	100	40,1	49,9	5,1	1,6	2,5	0,8
65-πάνω	1612	100	43,4	45,4	6,9	1,2	2,3	0,8

Ηλικία/ φύλο

Άνδρες								
18-24	752	100	42,7	44,4	3,8	1,8	2,7	4,5
25-34	1574	100	40,7	45,3	4	2,2	3,2	4,6
35-44	1529	100	43,6	39,3	6,3	5	2,7	3,1
45-54	1363	100	44,9	38,3	7,8	3,9	3,5	1,6
55-64	1076	100	39,9	48,8	5,5	1,4	3,3	1
65-99	1064	100	42,9	44,3	8,1	1,1	2,7	0,8
Γυναίκες								
18-24	731	100	45,4	43,8	4,8	2,7	1,1	2,1
25-34	1438	100	45,1	41,5	5,4	3,8	2,7	1,5
35-44	1325	100	46,9	37,4	6	5,6	2,5	1,6

Πηγή: Γενική Γραμματεία Ισότητας, www.isotita.gr

10. Η συμμετοχή γυναικών στην ελληνική πολιτική ζωή

Στην Ελλάδα η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική παραμένει σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα και είναι αναντίστοιχη με την πρόοδο που έχει συντελεσθεί στους

τομείς της εκπαίδευσης (περίπου 60% των φοιτητών ΑΕΙ είναι γυναίκες), της επαγγελματικής απασχόλησης και της νομοθεσίας. Η πολιτική πραγματικότητα σήμερα αποκαλύπτει ένα σοβαρό δημοκρατικό έλλειμμα, αφού η πλειοψηφία του εκλογικού σώματος υποαντιπροσωπεύεται στα κέντρα χάραξης πολιτικής και λήψης αποφάσεων, κατατάσσοντας την Ελλάδα μεταξύ των τελευταίων στις 25 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης - 13% στη Βουλή (εκλογές 2004), περίπου 15% στα δημοτικά και νομαρχιακά συμβούλια, μηδαμινή έως ανύπαρκτη συμμετοχή γυναικών στις διοικήσεις των συνδικαλιστικών οργανώσεων.

Η Ελλάδα του 2008 παραμένει μία πατριαρχική, ανδροκρατούμενη χώρα, δέσμια σε μεγάλο βαθμό, αντιδημοκρατικών αντιλήψεων και αναχρονιστικών κοινωνικών στερεοτύπων, ως προς τους ρόλους των φύλων και την πολιτική λειτουργία. Ταυτόχρονα, οι δομές των κομμάτων, το εκλογικό σύστημα, που απαιτεί μεγάλα οικονομικά μέσα και ειδικά ψηφοθηρικά προσόντα (συνήθως απεχθή στις γυναίκες), ο σκληρός και συχνά αθέμιτος ανταγωνισμός, ο άνισος καταμερισμός των οικογενειακών υποχρεώσεων ανάμεσα στα δύο φύλα και μια σειρά ακόμη πολιτισμικοί και ψυχολογικοί λόγοι, παρεμποδίζουν την υπέρβαση του ιστορικού αποκλεισμού των γυναικών από το δημόσιο βίο.

Το «άνδρες η πόλις εστίν» του Θουκυδίδη δυστυχώς εξακολουθεί, 2500 χρόνια μετά, να αποτελεί βασικό αξίωμα της δομής και της λειτουργίας του πολιτικού μας συστήματος. Η Αθηναϊκή Δημοκρατία, όπως είναι γνωστό, λειτουργούσε μόνο για τους άνδρες. Η Αριστοτελική θεωρία των δύο σφαιρών - η δημόσια σφαίρα που ανήκει στους άνδρες και η ιδιωτική στις γυναίκες - επηρέασε βαθύτατα, δια μέσου των αιώνων, τη φιλοσοφική σκέψη, την πολιτική επιστήμη και πρακτική, καθώς και τις αναλύσεις για παραδοσιακά ζητήματα και αξίες, όπως η ελευθερία, η ισότητα και η δικαιοσύνη²³⁶.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΕΚΛΟΓΕΣ 7 ΜΑΡΤΙΟΥ 2004 ΠΟΣΟΣΤΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΛΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ
ΑΝΤΡΕΣ	45	95,75
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	2	4,25

---

²³⁶ ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ Α., 2007, Γ.Γ. «Η συμβολή του πολιτικού συνδέσμου γυναικών και ο ρόλος των ΜΜΕ», σ. 17-18

ΣΥΝΟΛΟ	47	
--------	----	--

Πηγή: Γενική Γραμματεία Ισότητας, www.isotita.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΕΚΛΟΓΕΣ 9 ΜΑΡΤΙΟΥ 2000 ΠΟΣΟΣΤΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΛΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ
ΑΝΤΡΕΣ	39	90,7
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	4	9.3
ΣΥΝΟΛΟ	43	

Πηγή: Γενική Γραμματεία Ισότητας, www.isotita.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

ΕΥΡΩΕΚΛΟΓΕΣ 13 ΙΟΥΝΙΟΥ 2004 ΠΟΣΟΣΤΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΕΥΡΩΒΟΥΛΕΥΤΩΝ

ΚΟΜΜΑ	ΣΥΝΟΛΟ ΕΥΡΩΒΟΥΛΕΥΤΩΝ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΥΡΩΒΟΥΛΕΥΤΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ
Ν.Δ.	11	2	18%
ΠΑΣΟΚ	8	4	50%
Κ.Κ.Ε.	3	1	33%
ΣΥΝ	1	0	0

Λ.Α.Ο.Σ.	1	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	24	7	29%

Πηγή: Γενική Γραμματεία Ισότητας, www.isotita.gr

11. Ο ρόλος του Πολιτικού Σύνδεσμου Γυναικών

Η αγωνία για το μέλλον της ισότητας στην Ελλάδα, εκφράστηκε το 1993 με τη προώθηση διακομματικής συνεργασίας και με αποκλειστικό σκοπό τη μαζική συμμετοχή των Ελληνίδων στη πολιτική ζωή της χώρας. Ο Σύνδεσμος αποτελεί τη θεσμοθέτηση της καρποφόρας συνεργασίας των γυναικών ολόκληρου του πολιτικού φάσματος. Σε εκείνη την αρχική φάση συμμετείχε και το ΚΚΕ, το οποίο στη συνέχεια αποχώρησε, συμμορφούμενο με τη γενικότερη στρατηγική του, της μη συνεργασίας με άλλα κόμματα. Η Επιτροπή Διακομματικής Συνεργασίας Γυναικών ξεκίνησε ταυτόχρονα με τη δημιουργία σε ευρωπαϊκό επίπεδο του δικτύου «Γυναίκες στα Κέντρα Αποφάσεων», υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής καμπάνιας για την αύξηση του αριθμού των γυναικών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στις εκλογές του 1994. Για την Ελλάδα είχε προηγηθεί μια κοινοβουλευτική περίοδος (1989-1994), μηδενικής συμμετοχής γυναικών στην Ελληνική αντιπροσωπεία για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Για τις Ελληνίδες λοιπόν ήταν θέμα τιμής, να εκπροσωπηθούν ως φύλο στις ευρωεκλογές του 1994. Χάρη στην πολύ καλή συνεργασία των γυναικών από όλα τα κόμματα το 0% ανέβηκε στο 20% (5 γυναίκες σε σύνολο 25 θέσεων), για να φτάσει στο 29% στις εκλογές του 2004 (7 γυναίκες στους 24).

Ο Πολιτικός Σύνδεσμος Γυναικών, με όλους τους τύπους (καταστατικό κ.λ.π.) ιδρύθηκε το 1998, με κοινή απόφαση των γυναικείων τμημάτων των κομμάτων ΠΑΣΟΚ, ΝΔ, ΣΥΝ, ΔΗΚΚΙ και ΠΟΛΑΝ και έχοντας διασφαλίσει την υποστήριξη όλων των κορυφαίων γυναικών πολιτικών, αλλά και του ΚΕΘΙ και της Γενικής Γραμματείας Ισότητας. Κοινός στόχος, η ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική και η επίτευξη μιας ισορροπημένης εκπροσώπησης των φύλων στους δημοκρατικούς θεσμούς και στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Οι εκλογές για την ανάδειξη του ΔΣ πραγματοποιήθηκαν στις 25 Μαΐου 1999 και ο Σύνδεσμος ανέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα για τις ευρωεκλογές του 1999, τις εθνικές εκλογές του 2000 και τις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές του 2002. Ωστόσο, σήμερα έπειτα από μια περίοδο σχετικής αδράνειας, λόγω διαφόρων συγκυριών, η αναζωογόνηση και η επαναδραστηριοποίηση του μέσα από την εκλογή ενός νέου Διοικητικού Συμβουλίου αποτελεί χρέος όλων μας.

Ο Σύνδεσμος αφήνει πίσω του ένα σημαντικό έργο, που συνδέεται με δράσεις που ενίσχυσαν την αυτοπεποίθηση των γυναικών, την αλληλεγγύη και τη παρουσία τους στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, στη Βουλή και γενικότερα στη πολιτική ζωή της χώρας²³⁷.

12. Γυναίκα – πολιτική και ΜΜΕ

Μιλώντας για την ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική, θα ήταν σοβαρή παράλειψη να αφήσουμε εκτός συζήτησης τα ΜΜΕ. Οι σημαντικές εξελίξεις στο χώρο αυτό και η επίδρασή τους στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης ελήφθησαν σοβαρά υπόψη κατά τη διαμόρφωση της πλατφόρμας δράστης των Ηνωμένων Εθνών που εγκρίθηκε στη Διάσκεψη του Πεκίνου το 1995.

Όλοι γνωρίζουμε ότι τις τελευταίες δεκαετίες στόχος των Ηνωμένων Εθνών και πιο πρόσφατα της Ε. Ε. και του Συμβουλίου της Ευρώπης και, κατ' επέκταση των κρατών μελών αυτών των οργανισμών, ήταν και παραμένει η ίση συμμετοχή γυναικών και ανδρών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, κάτι που πιστεύεται ότι θα δημιουργήσει μια ισορροπία που θα αντανakλά επ' ακριβέστερα τη σύνθεση της κοινωνίας και είναι αναγκαία για την ενίσχυση της δημοκρατίας και την προώθηση της σωστής λειτουργίας της.

Ταυτόχρονα, η ίση συμμετοχή των γυναικών στη λήψη αποφάσεων δεν είναι απλά μόνο προϋπόθεση για δικαιοσύνη και δημοκρατία αλλά θεωρείται και αναγκαία προϋπόθεση για την ενσωμάτωση των απόψεων των γυναικών σε όλα τα επίπεδα της λήψης αποφάσεων.

Ας δούμε όμως αν και σε πιο βαθμό ο στόχος αυτός έχει επιτευχθεί τόσο διεθνώς όσο και στην ιδιαίτερη μας πατρίδα.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι υπήρξε σημαντική πρόοδος τόσο σε διεθνές όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Συνεχώς περισσότερες γυναίκες ανεβαίνουν τα σκαλοπάτια της εξουσίας. Πρόσφατα, γυναίκες εκλέγηκαν στο ύψιστο αξίωμα της χώρας τους, για πρώτη φορά, στη Γερμανία, τη Χιλή, τη Λιβερία. Αυτά είναι μεν αξιοπρόσεκτα παραδείγματα αλλά δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αντικατοπτρίζουν τη γενική κατάσταση που επικρατεί διεθνώς. Καταδεικνύουν εντούτοις μια τάση²³⁸.

Αναφορικά με τη χώρα μας αναμφίβολα σημειώθηκε πρόοδος. Είναι όμως αυτή η πρόοδος τέτοια που να μας ικανοποιεί; Η απάντηση είναι πως όχι. Το Πρόγραμμα Αναπτύξεως των Ηνωμένων Εθνών εκδίδει κάθε χρόνο μια έκθεση στην οποία

---

²³⁷ ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ Α., 2007, Γ.Γ. «Η συμβολή του πολιτικού συνδέσμου γυναικών και ο ρόλος των ΜΜΕ» σ. 24-25

²³⁸ ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ Α., 2007, Γ.Γ. «Η συμβολή του πολιτικού συνδέσμου γυναικών και ο ρόλος των ΜΜΕ» σ. 31-32

παρουσιάζεται ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης – Human Development Index – όπως λέγεται. Το 2007 ο δείκτης αυτός κατάτασσε την Ελλάδα στην 30^η θέση παγκοσμίως, μια καθ' όλα αξιοπρεπή θέση θα έλεγα. Για την κατάταξη κάθε χώρας λαμβάνονται υπόψη παράγοντες όπως, η μόρφωση, ο μέσος όρος ζωής, το κατά κεφαλήν εισόδημα κ.α. Τα τελευταία χρόνια, εντούτοις, το UNDP καθιέρωσε μια άλλη μέθοδο κατάταξης των χωρών, λαμβάνοντας υπόψη το λεγόμενο Gender Empowerment Measure (GEM) που καταδεικνύει τη σχετική στέρση της γυναίκας σε σχέση με την κατανομή οικονομικών και πολιτικών ευκαιριών. Εστιάζει την προσοχή του στις ανισότητες μεταξύ των δύο φύλων σε περιοχές κλειδιά της οικονομικής και πολιτικής συμμετοχής και λήψης αποφάσεων. Σύμφωνα λοιπόν, με το GEM η Ελλάδα πέφτει από την 30^η θέση που την κατατάσσει το HDI στην 49^η θέση λόγω ακριβώς των ανισοτήτων που συνεχίζουν να υπάρχουν.

Η μειωμένη συμμετοχή της Ελληνίδας γυναίκας στην πολιτική και τα κέντρα λήψης αποφάσεων είναι μια πραγματικότητα. Παραθέτουμε δε στοιχεία από την έκθεση της Ελλάδας που υποβλήθηκε στα Ηνωμένα Έθνη το 2006, βάσει των υποχρεώσεων μας σύμφωνα με το Σχέδιο Δράσης του Πεκίνου²³⁹.

Στα τελευταία μερικά χρόνια διορίστηκαν γυναίκες σε σημαντικά αξιώματα, εντούτοις έχουμε μηδέν συμμετοχή της γυναίκας στην εκτελεστική εξουσία δηλαδή το Υπουργικό Συμβούλιο, 15% συμμετοχή στη νομοθετική εξουσία, 15% συμμετοχή στα συμβούλια των Ημικρατικών Οργανισμών. Σημειώνεται εντούτοις, ότι ορισμένα συμβούλια συνεχίζουν να δίδουν την εικόνα αντρικής λέσχης.

Οι γυναίκες στη δημόσια υπηρεσία αποτελούν το 37%. Στις ανώτερες όμως βαθμίδες η γυναικεία παρουσία μειώνεται στο 20,9%. Στην τοπική διοίκηση η συμμετοχή των γυναικών ανεβαίνει στο 19%. Εντούτοις, ο αριθμός των γυναικών δημάρχων μειώθηκε σημαντικά σε ποσοστό 3% σύμφωνα με τις τελευταίες εκλογές.

Ποιο ρόλο παίζουν ή θα έπρεπε να παίζουν τα Μ.Μ.Ε. στη διαμόρφωση της γενικής αντίληψης για το ρόλο της γυναίκας στη δημόσια ζωή και την πολιτική. Αναμφίβολα, η επέκταση του πεδίου δράσης των Μ.Μ.Ε. έχει δημιουργήσει από τη μια νέες ευκαιρίες για γυναίκες που εργάζονται σ' αυτά καθώς και νέο βήμα για τις γυναίκες για να εκφράζουν τις ιδέες και τις απόψεις τους. Τα Μ.Μ.Ε. δεν διαδίδουν απλά ορισμένα μηνύματα σ' ένα παθητικό ακροατήριο. Αντίθετα, δια μέσου των δελτίων ειδήσεων και άλλων προγραμμάτων παράγουν και διαδίδουν πληροφορίες, ιδέες, αξίες και τρόπους σκέψης, που διαμορφώνουν τις αντιλήψεις μας και καθοδηγούν τις δρά-

---

²³⁹ ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ Α., 2007, Γ.Γ. «Η συμβολή του πολιτικού συνδέσμου γυναικών και ο ρόλος των ΜΜΕ» σ. 34-35

σεις και ενέργειες μας. Επηρεάζουν τη συλλογική διαδικασία λήψης αποφάσεων και διαμόρφωση πολιτικής στο δημόσιο και πολιτικό τομέα. Γι' αυτό και τα Μέσα μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στο να επιφέρουν κοινωνική αλλαγή. Τα Μ.Μ.Ε. προσφέροντας τα μέσα και το χρόνο μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στο να διαμορφώσουν αντιλήψεις για το πώς αντιμετωπίζουμε θέματα που αφορούν τις σχέσεις και τον ρόλο των δύο φύλων.

Παίζουν όμως τα Ελληνικά Μ.Μ.Ε. αυτό το θετικό ρόλο; Μια πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη που έγινε από το Mediterranean Institute for Gender Studies το 2006, παρακολούθησε τα δελτία ειδήσεων και άλλα προγράμματα των τηλεοπτικών σταθμών και των έντυπων μέσων. Το αποτέλεσμα αυτής της έρευνας ήταν ότι σπάνια γυναίκα παρουσιάζεται στα δελτία ειδήσεων ως μια κεντρική προσωπικότητα και στις πλείστες περιπτώσεις που συνέβηκε αυτό, αφορούσε Ελληνίδες και ξένες ηθοποιούς, τραγουδίστριες και μοντέλα. Άξια προσοχής για τα ελληνικά Μ.Μ.Ε. είναι επίσης η μορφή της Μητέρας, των Θυμάτων Βίας, θέματα που αφορούν Υγεία, Βάρος και Διατροφή, καθώς επίσης θέματα Υγείας και Αναπαραγωγής και Εγκυμοσύνης. Συχνά δε τα Έντυπα Μέσα ασχολούνται με την ομορφιά και τη μόδα, άρθρα αναφορικά με τη φροντίδα των παιδιών, διαθέτουν στήλες που αφορούν το βίο και πολιτεία γυναικών διασημοτήτων, σταρ κινηματογράφου, τραγουδιστριών, μοντέλων, καθώς και σελίδες μαγειρικής και ζαχαροπλαστικής. Πολύ σπάνια ασχολούνται με τη ζωή, τη δράση και τα επιτεύγματα επαγγελματιών ή πολιτικών γυναικών. Και σ' εκείνες τις ελάχιστες περιπτώσεις που αποφασίζουν να ασχοληθούν με γυναίκα πολιτικό, όπως τη περίπτωση της τέως Υπουργού Υγείας, ασχολήθηκαν κατά κόρο μαζί της όταν ήθελαν να τονίσουν τα λάθη και παραλείψεις της. Γυναικείες φωτογραφίες χρησιμοποιούνται επίσης κατά κόρο για διαφημίσεις διαφόρων καταναλωτικών αγαθών²⁴⁰.

Αναλύοντας η πιο πάνω μελέτη διάφορες κωμικές σειρές και προγράμματα γενικής τηλεθέασης, συμπεραίνει ότι αυτά τα προγράμματα τόνιζαν ιδιαίτερα 4 χαρακτηριστικά ως τους επικρατέστερους τρόπους απεικόνισης και παρουσίασης της γυναίκας.

1. Οι γυναίκες είναι εκνευριστικές και ενοχλητικές. Μιλούν πολύ, φωνάζουν, απαιτούν συνεχώς, παραπονιούνται και ενδιαφέρονται για ασήμαντα, επιπόλαια και πληκτικά θέματα όπως τα οικιακά, το μέγεθος των παιδιών και τα ψώνια.
2. Ο δεύτερος χαρακτηριστικός τρόπος παρουσίασης της γυναίκας είναι η μητρότητα. Η μητρότητα είναι το πιο σημαντικό πράγμα στη ζωή της γυναίκας. Αυτός

---

²⁴⁰ ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ Α., 2007, Γ.Γ. «Η συμβολή του πολιτικού συνδέσμου γυναικών και ο ρόλος των ΜΜΕ» σ. 33-34

- είναι ο προορισμός της. Αυτό είναι που φυσιολογικά κάνει καλύτερα και, σε σχέση με τη μητρότητα παρουσιάζεται η γυναίκα στα πλείστα προγράμματα.
3. Οι γυναίκες παρουσιάζονται ως υπερβολικά καταναλωτικές. Τους αρέσει να ξοδεύουν και να αποκτούν υλικά αγαθά, είναι άπληστες και δεν συμμορφώνονται με τους περιορισμούς του οικογενειακού προϋπολογισμού για τον οποίο υπεύθυνος είναι πάντα ο σύζυγος.
  4. Τέταρτος τρόπος παρουσίασης της νεαρής κυρίως γυναίκας, είναι ότι είναι αντικείμενο σεξουαλικότητας. Αλλά ενώ ο τρόπος ντυσίματος της είναι σέξι (στενές κοντές φούστες, βαθιά ντεκολτέ, πολύ μοντέρνο ντύσιμο και βαρύ μείκ – απ), συνήθως οι ρόλοι τους υποδηλώνουν απλοϊκές ανώριμες γυναίκες με παιδαριώδεις συμπεριφορές.

Όταν αυτές είναι οι γυναικείες μορφές που προβάλλονται στα Μέσα και αυτά τα βασικά χαρακτηριστικά που προβάλλουν δεν είναι καθόλου δύσκολο να αντιληφθούμε γιατί ο στόχος της ισότητας των δύο φύλων στην Ελλάδα και η μεγαλύτερη συμμετοχή της γυναίκας στα κέντρα εξουσίας είναι ακόμη τόσο απόμακρος, μια και η πρόοδος είναι τόσο αργή.

Μάλιστα η έκθεση της Ελλάδος προς τα Ηνωμένα Έθνη του 2006 αναφορικά με τη θέση της γυναίκας που αναφέρεται στη γυναίκα και στα Μέσα Ενημέρωσης: *«Παρόλη τη συμμετοχή μεγάλου αριθμού γυναικών στα Μ.Μ.Ε. σε διάφορα επίπεδα, η πραγματική εξουσία στα επίπεδα όπου λαμβάνονται οι αποφάσεις, βρίσκεται ακόμη στα χέρια των ανδρών. Αρνητικές και υποτιμητικές εικόνες γυναικών και προκαταλήψεων εναντίον γυναικών συνεχίζουν να παρουσιάζονται από τα Μέσα ιδιαίτερα στα δημοφιλή προγράμματα, ενώ οι παραδοσιακοί της ρόλοι συνεχίζουν να τονίζονται. Πέραν τούτου, η γυναικεία παρουσία συνεχίζει να παραμένει υποβαθμισμένη σε προγράμματα υψηλής τηλεθέασης και ακροαματικότητας, ιδιαίτερα σε προγράμματα πολιτικού περιεχομένου»²⁴¹.*

Πρόσφατα, έρευνα που δημοσιεύτηκε σε Κυριακάτικη εφημερίδα παρουσίαζε στοιχεία για την προβολή που γίνεται από τα τηλεοπτικά κανάλια στους πολιτικούς μας. Έδιδε τα ονόματα των 10 πρώτων βουλευτών σε τηλεοπτική προβολή. Φυσικά, όπως αναμένετο καμιά γυναίκα δεν περιλαμβάνετο σ' αυτά τα 10 ονόματα. Η έρευνα κάλυψε ολόκληρο το έτος 2006.

Πως όμως αντιμετωπίζουμε την κατάσταση όταν τα επίσημα όργανα του κράτους δηλαδή η Αρχή Ραδιοτηλεόρασης που έχει ως σκοπό και στόχο της την ισό-

---

²⁴¹ ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ Α., 2007, Γ.Γ. «Η συμβολή του πολιτικού συνδέσμου γυναικών και ο ρόλος των ΜΜΕ» σ. 35

τιμη, ισόρροπη παρουσία ειδήσεων, ιδεών, αντιλήψεων και τη διασφάλιση των ιδεωδών της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων φαίνεται ακόμη ανέτοιμη και αδύναμη να καταπολεμήσει τις αδικίες και τις διακρίσεις που παρατηρούνται; Πως αλήθεια να επιβάλει το νόμο και τη τάξη στον τρόπο λειτουργίας των Μ.Μ.Ε. όταν οι ίδιοι οι καναλάρχες της γυρίζουν προκλητικά την πλάτη δηλώνοντας ότι αδιαφορούν για τα προστίματα που τους επιβάλλει η Αρχή και απλούστατα δεν τα πληρώνουν;

Θα λέγαμε ακόμη, ότι ούτε ο Εθνικός Μηχανισμός για τα Δικαιώματα της Γυναίκας έχει καταφέρει να προωθήσει τη σωστή προβολή της σημερινής γυναίκας από τα Μ. Μ. Ε. και τη καταπολέμηση της υποτιμητικής, πολλές φορές παρουσίασης της.

Επομένως χρειάζεται, μια νέα συντονισμένη προσπάθεια από το κράτος και ιδιαίτερα τον Εθνικό Μηχανισμό και τις Γυναικείες Οργανώσεις αλλά και τα πολιτικά κόμματα για να μπορέσουμε να πείσουμε τα Μ.Μ.Ε. ότι είναι καιρός πια να δίδουν βήμα στη γυναίκα επιχειρηματία, επαγγελματία και πολιτικό να παρουσιάζει το έργο της και να εκφράζει την άποψη της για όλα τα θέματα που απασχολούν την κοινωνία μας. Μόνο έτσι θα δημιουργηθούν τα νέα πρότυπα και θα καταπολεμηθούν οι στερεότυποι ρόλοι και οι προκαταλήψεις.

12.1. Φύλο και Τηλεοπτικά DEBATES

Έτσι μέχρι στιγμής δεν υπήρξε, ούτε σε εθνικό, ούτε σε ευρωπαϊκό επίπεδο μια συστηματική προσπάθεια σύνδεσης του φύλου με τη λειτουργία και το περιεχόμενο της δημοκρατίας και των μέσων ενημέρωσης. Οι διαμαρτυρίες για υποεκπροσώπηση των γυναικών πολιτικών στα τηλεοπτικά debates και στις πολιτικές στήλες σπανίως φθάνουν σε ευήκοα ώτα. Υπάρχει βέβαια μία εξήγηση γι' αυτό: από τη στιγμή που υπάρχει μικρή συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, η τηλεόραση απλά αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα και δεν αναμένεται να λειτουργήσει διαφορετικά. Με βάση αυτή την εξήγηση, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική ζωή, μέσω της εφαρμογής της νομοθεσίας περί ισότητας, αυτόματα θα σηματοδοτήσει αύξηση της συμμετοχής τους στα τηλεοπτικά debates.

Μια γαλλική έρευνα σχετικά με τη συμμετοχή ανδρών και γυναικών πολιτικών στα τηλεοπτικά debates, αποκάλυψε ένα μεγάλο χάσμα μεταξύ των φύλων, με την παρουσία των ανδρών να ανέρχεται στο 87,8% και το αντίστοιχο των γυναικών σε 12,2%. Η έρευνα δείχνει ότι η τηλεόραση αντικατοπτρίζει και αναπαράγει τη μικρή συμ-

μετοχή των γυναικών στη πολιτική σκηνή. Η συμμετοχή γυναικών στην τηλεόραση ακολουθεί εκείνη της αύξησης της συμμετοχής στα πολιτικά όργανα.

Τα media τείνουν να αντιμετωπίζουν τις γυναίκες πολιτικούς ως αντικείμενα και όχι ως πολιτικούς πρωταγωνιστές, κάτι που σπάνια συμβαίνει με τους άνδρες πολιτικούς. Συχνά μάλιστα γυναίκες πολιτικοί έχουν διαμαρτυρηθεί για το γεγονός ότι τα Μ.Μ.Ε τις μεταχειρίστηκαν πολύ σκληρά. Μεγαλύτερη προσοχή αποδίδεται στον τρόπο που τα media παρουσιάζουν τις γυναίκες. Ενώ στις συνεντεύξεις με τους άνδρες ή έμφαση τίθεται συχνά στις πολιτικές τους επιδόσεις και στην πείρα τους, με τις γυναίκες το ενδιαφέρον εστιάζεται στην ηλικία, στην οικογενειακή τους κατάσταση, στις ενδυματολογικές τους προτιμήσεις κλπ. Άλλες φορές τα ΜΜΕ ταυτίζουν την επιτυχημένη γυναίκα πολιτικό με άτομο που αποβάλλει τα γυναικεία χαρακτηριστικά και υιοθετεί εκείνα που προσομοιάζουν περισσότερο με αυτά των ανδρών²⁴².

12.2. Γυναίκες και προεκλογικός αγώνας

Σε ό,τι αφορά την κάλυψη της προεκλογικής εκστρατείας των υποψηφίων, τα ΜΜΕ σίγουρα επηρεάζουν και την εκλογιμότητα των γυναικών πολιτικών. Διαφορετική μεταχείριση από τα media μπορεί να επηρεάσει τις επιλογές του εκλογικού σώματος, μέσω της ενημέρωσης που παρέχουν για την κοινωνική θέση των υποψηφίων, την αξιολόγησή τους, την παρουσίαση των θέσεών τους για διάφορα θέματα και την προβολή της προσωπικότητας και της δυναμικότητας του υποψηφίου. Ο Τύπος συνήθως επικεντρώνεται στα «σκληρά» θέματα πολιτικής, όπου οι γυναίκες εμφανίζονται λιγότερο δυναμικές, άρα με λιγότερες πιθανότητες να επιτύχουν.

Έρευνες καταδεικνύουν ότι, κατά την προεκλογική εκστρατεία, οι πολιτικές θέσεις των γυναικών λαμβάνουν λιγότερη κάλυψη από εκείνες των ανδρών και τα Μ.Μ.Ε. δεν ανταποκρίνονται στα μηνύματα που θέλουν να περάσουν οι γυναίκες κατά την προεκλογική τους καμπάνια. Η κάλυψη δηλαδή από τον Τύπο δε συμβαδίζει με την προεκλογική στρατηγική των γυναικών, ενώ το αντίθετο συμβαίνει με τους άνδρες. Γενικότερα, οι δημοσιογράφοι τονίζουν περισσότερο τα θέματα και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των ανδρών υποψηφίων, παρά εκείνα των γυναικών.

Το αμερικανικό media γκρουπ «Γυναίκες, Άνδρες και ΜΜΕ», δήλωσε ότι, σύμφωνα με έρευνα, μεταξύ 1994-1995, οι πηγές από γυναίκες πολιτικούς αγνοούνταν από τους τηλεοπτικούς ανταποκριτές και τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων απέφυγαν αναφορά σε γυναίκα πολιτικό ή την προβολή φωτογραφιών. Αυτό χαρακτηρίστηκε σαν «συμβολική εξαφάνιση των γυναικών».

---

²⁴² ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ Α., 2007, Γ.Γ. «Η συμβολή του πολιτικού συνδέσμου γυναικών και ο ρόλος των ΜΜΕ» σ. 41

Παρόμοια μελέτη από το Ινστιτούτο Μ.Μ.Ε. Νόρρις σχετικά με την προβολή των γυναικών αρχηγών κρατών σε διεθνές επίπεδο (προέδρων και πρωθυπουργών) αποκάλυψε ότι, με βάση τον μέσο όρο προβολής καθημερινών ρεπορτάζ, οι γυναίκες αρχηγοί σημείωσαν πολύ μικρότερα ποσοστά. Για παράδειγμα, παρά την εκτενή κάλυψη της Μάργκαρετ Θάτσερ, ο άχρωμος John Major είχε μεγαλύτερη προβολή από εκείνη της προκατόχου του. Αν λοιπόν, οι γυναίκες που βρίσκονται στα υψηλά κλιμάκια της ιεραρχίας της πολιτικής αδυνατούν να πετύχουν ίση μεταχείριση με τους άνδρες συναδέλφους, σκεφτείτε πόσο πιο δύσκολο είναι για τις γυναίκες που προσπαθούν να μπουν στην πολιτική και να ανεβούν τα σκαλιά της ιεραρχίας²⁴³.

12.3. Ο ρόλος της Πληροφορίας σε μια Σύγχρονη Δημοκρατία Ισότητας

Η δημοκρατία είναι μια συλλογική λειτουργία, η οποία προϋποθέτει την ύπαρξη 3 όρων, προκειμένου να λαμβάνονται δημοκρατικά οι αποφάσεις:

- Πρόσβαση όλων στη πληροφόρηση.
- Διάχυση και ανταλλαγή της πληροφορίας στη δημόσια σφαίρα
- Λήψη αποφάσεων με βάση τις κοινές αξίες και σε συνάρτηση με τις πληροφορίες.

Αν οποιαδήποτε από αυτές τις συνθήκες απουσιάζει, δεν μπορούμε να μιλούμε για δημοκρατική λήψη αποφάσεων. Τα τελευταία χρόνια υπάρχουν ανησυχητικές ενδείξεις ότι η ανάγκη για κοινή βάση πληροφόρησης και κοινό πεδίο συζήτησης, ανοιχτό σε όλους δεν είναι πλέον δεδομένο.

Στην Ελλάδα, τα Μ.Μ.Ε. και ιδιαίτερα η τηλεόραση είναι πλέον το κυρίαρχο μέσο πολιτικής επικοινωνίας. Σε αυτό το πλαίσιο, ο αποκλεισμός των γυναικών πολιτικών δημιουργεί έλλειμμα πολιτικής πολυφωνίας και πλουραλισμού απόψεων.

Οι γυναίκες πολιτικοί, που αντιμετωπίζονται συχνά αρνητικά ακόμη και από τους ίδιους τους μηχανισμούς των πολιτικών τους κομμάτων, αδυνατούν να αρθρώσουν δημόσιο λόγο που να έχει αποδέκτες, όχι λόγω της δικής τους αδυναμίας, αλλά λόγω της μισογυνικής στάσης των Μ.Μ.Ε.

Έτσι αναπτύσσεται ένας δημόσιος λόγος ανδροκεντρικός, μονομερής, χωρίς πλουραλισμό, ποικιλομορφία αλλά και δημοκρατική νομιμοποίηση. Αυτή η αδιαφορία ή η έλλειψη παιδείας και ευαισθησίας για τη διάσταση του φύλου στο δη-

---

²⁴³ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ Α., 2007, Γ.Γ. «Η συμβολή του πολιτικού συνδέσμου γυναικών και ο ρόλος των ΜΜΕ», σ. 42-43

μόσιο βίο είναι βέβαιο ότι επιδρά αρνητικά στον εκσυγχρονισμό της κοινωνίας μας και επιτείνει τη συντηρητικοποίηση, έτσι όπως καταγράφηκε στις έρευνες του ΕΚΚΕ, που αποκάλυψαν σοβαρές τάσεις αντίστασης της Ελληνικής κοινωνίας απέναντι στη νεωτερικότητα και στα σύγχρονα ρεύματα σκέψης. Αυτή ακριβώς η συντηρητικότητα καταγράφεται και αντανακλάται με απόλυτη πιστότητα στα ΜΜΕ.

Η πραγματικότητα των Μ.Μ.Ε. επιβεβαιώνει την αντίληψη ότι οι γυναίκες βρίσκονται στο περιθώριο της πολιτικής και προβάλλονται ως εξαιρέσεις, ενώ οι άνδρες υποψήφιοι αποτελούν το σύνηθες πρότυπο υποψηφίου μαζί με το σύνολο των αξιών και των ιδεών, που ακολουθούν τον άνδρα υποψήφιο. Αυτό όμως αποτελεί και τη μεγάλο πρόκληση, να διεκδικήσουμε μια ανοιχτή και αντιπροσωπευτική δημοκρατία, όπου η ανδρική "ιδιοκτησία" θέσεων και αξιωμάτων δεν θα θεωρείται πρότυπο μοντέλο άσκησης εξουσίας.

Είναι βέβαιο, ότι αν τα Μ.Μ.Ε. παρείχαν στις γυναίκες ευμενέστερο πεδίο διατύπωσης των απόψεών τους ο δημόσιος λόγος και η πολιτική ατζέντα θα εμπλουτίζονταν και θα αναβαθμιζόνταν. Θα υπήρχε μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση σε κοινωνικά θέματα, που συνδέονται με την ποιότητα της ζωής - την προστασία του περιβάλλοντος, την κοινωνική πολιτική και πρόνοια, την ιατρική περίθαλψη, την παιδεία, την καταπολέμηση της χρήσης των ναρκωτικών και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Επιπλέον, σε διεθνές επίπεδο, θα υπήρχε μεγαλύτερη κοινωνική αλληλεγγύη μεταξύ λαών και εθνών και δικαιότερη κατανομή της ευημερίας και των πόρων του πλανήτη²⁴⁴.

Το παρελθόν

Ιντιρα Γκάντι (Ινδία)

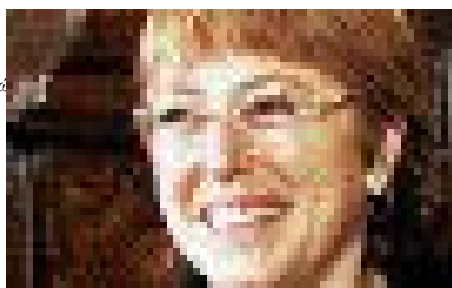
Μάργκαρετ Θάτσερ η «Σιδηρά Κυρία» (Αγγλία)

Το Παρόν

Γ.Γ. «Η συμβολή του πολιτικού συνδέσμου γυναικών»

Η Ανγκέλα Μέρκελ
Καγκελάριος της Γερμανίας.

Η Μισέλ Μπασελέ η πρώτη γυναίκα
πρόεδρος της Χιλής.

Το μέλλον

Κοντολίζα Ράις - Χίλαρι Κλίντον (Αμερική)
Οι ΗΠΑ ίσως αποκτήσουν την πρώτη γυναίκα πρόεδρο στα
επόμενα έτη

Η γυναικεία μορφή είναι συνυφασμένη με την πραότητα και με την μακαριότητα στα δημόσια ζητήματα. Κατά την ιστορική αναζήτηση λίγες γυναίκες προβάλλουν μία δυναμική παρουσία και αποτελεσματική δράση. Σήμερα είναι μάλλον συνηθισμένο το θέαμα γυναικείων παρουσιών στις διαδικασίες της δημόσια ζωής και φυσικά της πολιτικής. Υπάρχει όμως σοβαρότατη ένσταση. Τι θα περίμενε κανείς από μία γυναίκα που κινείται στους πολιτικούς κύκλους; Και τί συμβαίνει τελικά; Ας αρχίσουμε από το

δεύτερο ερώτημα που έχει μονολεκτική απάντηση... "τίποτα". Ενώ θα περίμενε κανείς να δει τον πρακτικό και ευέλικτο τρόπο σκέψης και δράσης, που εκ φύσεως μια γυναίκα διαθέτει, βλέπει μόνο την κοκεταρισμένη εκδοχή του πολιτικαντισμού, δίχως πρακτικές, δίχως καινοτομίες, δίχως ούτε ένα θετικό αποτέλεσμα.

Σε μία Εθνικοσοσιαλιστική κοινωνία, οι γυναίκες βρίσκονται προ των εθνικών και των υποχρεώσεων τους. Η προσφορά μιας γυναίκας στο Εθνικοσοσιαλιστικό σύστημα είναι αναμφίβολη. Είναι απόλυτα ικανή να ανταπεξέλθει σε κάθε έκφραση της δημόσιας ζωής. Δεν της λείπει η μαχητικότητα, διότι η ιδεολογία εμπεριέχει αυτό το χαρακτηριστικό για κάθε άτομο της κοινότητας. Είναι απόλυτα χρήσιμη, διότι οι ιδιαιτερότητες της φύσης της έχουν την ευκαιρία να ξεδιπλωθούν και να δώσουν τις λύσεις εκεί που οι άλλες πρακτικές δεν ανταποκρίνονται. Η μεθοδικότητα, η επιμονή, η ευελιξία, η επινοητικότητα και η υψηλή αίσθηση της αυτοθυσίας είναι εκείνα που η γυναίκα διαθέτει και στην ιδεατή κοινωνία του Εθνικοσοσιαλισμού δεν είναι απλά γνωρίσματα, αλλά αρετές που θα αναπτυχθούν ακόμα περισσότερο προσφέροντας στο σύνολο.

Η πολιτική που μπορεί να ασκήσει η γυναίκα είναι η άμεση και τελειωτική δράση. Η ίδια της η ιδιοσυγκρασία το επιτάσσει, καθώς είναι προορισμένη να εφευρίσκει τους τρόπους που θα κάνουν το περιβάλλον της και τον κόσμο όλο, κατ' επέκτασιν, ασφαλέστερο, λειτουργικότερο και τελικά πιο ανθρώπινο. Η γυναίκα, μέσω του Εθνικοσοσιαλισμού, εξυψώνει την οντότητά της, παίρνοντας την θέση που της αξίζει. Γιατί αυτή και μόνο η ιδεολογία βάζει την μητέρα ψηλά και κάνει την μητρότητα ξανά ιδανικό και ολοκλήρωση της γυναίκας. Δεν διαχωρίζεται η μητρότητα από την δράση και τις επιμέρους ασχολίες της. Δεν μπαίνει σε δεύτερη μοίρα η ανατροφή των παιδιών και η δημιουργία ζωντανής οικογένειας. Και σε έναν κόσμο που η γυναίκα θα μπορεί να ολοκληρώνεται μέσω της μητρότητας, που η σπουδαιότητα αυτού του ρόλου της παίρνει την αξία που του αναλογεί, σε έναν τέτοιο κόσμο, ναι, η γυναίκα είναι σε θέση να τα αλλάξει όλα και μόνο προς το καλύτερο.

Δεν είναι μόνο ότι η καινούργια βουλή ανδροκρατείται. Είναι κι ότι για μία ακόμη φορά η γυναικεία ψήφος υπήρξε συντηρητική, αποφεύγοντας άκρα αλλά κι ομόφυλες. Και προπάντως προτιμώντας ένα κόμμα της μετριοπαθούς δεξιάς, όπως η Νέα Δημοκρατία.

Παρόλο που η σχέση των γυναικών με την πολιτική κι η διερεύνηση της γυναικείας συμπεριφοράς και των πολιτικών διαστάσεων του γυναικείου φύλου αποτελεί ακόμη στην χώρα μας ένα δευτερεύον γνωστικό πεδίο, αξίζει ίσως να δημοσιοποιήσουμε κάποιες επισημάνσεις για τα αίτια του πολυσήμαντου αυτού φαινομένου.

Αν και από την δημιουργία του εθνικού κράτους κι έπειτα έχει επικρατήσει η σύζευξη του με την εθνική κυρίως καταγωγή, το φαινόμενο της μειονότητας αφορά ένα πλήθος ετεροτήτων και «δείχνει να είναι σύμφυτο με το ίδιο το διαχρονικό δεδομένο της συμβίωσης του ανθρώπινου γένους, που πάντοτε, και παρά τις διασταλτικές προσαρμογές του, έχει προσδιοριστεί από ποσοτικούς και ποιοτικούς περιορισμούς».

Η δημιουργία και η διατήρηση της κοινωνικής συνοχής (ένα πολύπλοκο φαινόμενο με ευρείες κοινωνικές και ψυχολογικές παραμέτρους) γύρω από την ομοιομορφία κι άρα η αντιδιαστολή της με την (κάθε είδους) ετερότητα, δημιούργησε τρόπους κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης που δεν έπρεπε ν' αντιστρατεύονται την ιεραρχικές νόρμες και δομές που οι κυρίαρχες ομάδες είχαν καθιερώσει ως τις μόνες «νόμιμες και λογικές» για την (δήθεν) «απρόσκοπτη λειτουργία του κόσμου».

Ανάμεσα σε αυτές ήταν η και διάκριση του ιδιωτικού από το δημόσιο, με το πρώτο να οριοθετείται ως ο φυσικός γυναικίος χώρος ώστε να οριοθετεί (περιορίζει) με την σειρά του την γυναικεία φύση με την μονοδιάστατη προβολή βιολογικών κριτηρίων και την κατασκευή διαφορών μεταξύ των φύλων. Έτσι, η γυναίκα δεν χωρούσε ούτε στην κλασσική ούτε στη νεωτερική έννοια του πολίτη, αφού ο τελευταίος έπρεπε εξ ορισμού να ασχολείται (έστω κι επιφανειακά ή αποσπασματικά) με το δημόσιο. Αυτό συνέβαλε σε μια από τις λιγότερο «φωτισμένες» αλλά όμως πιο θεμελιακές αντιφάσεις της νεωτερικότητας, δηλαδή της αντίφασης μεταξύ της γυναικείας υποτέλειας που «πηγάζει από τη φύση της» και της «αδιαπραγμάτευτης» οικουμενικής ισότητας των δικαιωμάτων.

Ως παρεπόμενο, όχι μόνο η γυναικεία ψήφος άργησε χαρακτηριστικά κι η δυνατότητα υποβολής υποψηφιότητας (άρα δημόσιας έκθεσης) άργησε χαρακτηριστικότερα, αλλά κι όταν δόθηκε, δόθηκε σε γενιές γυναικών που δεν μπορούσαν να απεγκλωβιστούν από τους συμπαγείς ετεροπροσδιορισμούς που είχαν επιβληθεί από αιώνες από μια κοινωνία που αντιμετώπιζε το φύλο τους λειτουργιστικά κι όχι ως αυταξία. Προβολικά κι η ιστορία της πολιτικής σκέψης και δράσεις δεν μπορούσε παρά να διαπερνάται από μια λειτουργιστική αντίληψη για τις γυναίκες, στις οποίες η έκθεση στον δημόσιο χώρο επιτρεπόταν μόνο σταδιακά και σε συντηρητικά περιβάλλοντα. Σε χώρους που ουσιαστικά ανηπαρήγαγαν τα χαρακτηριστικά του ιδιωτικού κι έξω από το σπίτι, επαναγεννώντας την πιο σταθερή δομή στο πιο τρεμάμενο ημίφως. Η δημιουργική τάση των γυναικών π.χ. έβρισκε για αιώνες διέξοδο στον χώρο της εκκλησίας, αφού εκεί επιτρεπόταν να νιώσουν την χαρά της εκτός σπιτιού δράσης δίχως να στιγματίζονται.

Έτσι, σε έρευνες που πραγματοποιήθηκαν για την διερεύνηση της γυναικείας ψήφου, από την Γερμανία του μεσοπολέμου μέχρι την Ελλάδα της μεταπολίτευσης, βρέθηκε ότι επαναλαμβάνει τα χαρακτηριστικά ενός μετριοπαθούς συντηρητισμού, αφού η γυναίκα ως δημόσιο ανηπαρήγαγε τις δομές που γνώριζε και τις νόρμες που ενσωμάτωνε στους κύριους χώρους δράσεις που της επέτρεπαν, όπως η (καθολική ή ορθόδοξη) εκκλησία ή οι «καθωσπρέπει» «σύλλογοι κυριών». Αν και υπάρχει το βουβό κύμα μιας συνεχούς μετάλλαξης και πλήθος διαφοροποιήσεων στις νεώτερες γενιές, τα πληθυσμιακά στρώματα προηγούμενων ιδίως γενεών θηλυκών ψηφοφόρων, εξακολουθούν να γέρνουν την γυναικεία ψήφο προς χαρακτηριστικά που αντιμετωπίζουν το δημόσιο μέσα από τη «νομιμοποίηση» του ιδιωτικού. Στρεφόμενες σε χώρους που προβάλλουν «νοικοκυροσύνη» (μετριοπάθεια) και σε εκπροσώπους (άνδρες) που συμβολοποιούν ένα δημόσιο κύρος που, σε αντίθεση ακόμη και με μετριοτάτους άνδρες συναδέλφους τους, δεν τις δόθηκε ποτέ ως αυταξία, αλλά ως μια μακρινή κι επίπονη κατάκτηση. Έτσι όμως η χώρα (κι η ανθρωπότητα) συνολικά στερείτε ταλέντων και ευκαιριών κατεβάζοντας τον πήχη...

Η γυναίκα σήμερα, αν στην ανατολή αντιμετωπίζει το μεγαλύτερο ολοκαύτωμα της ανθρώπινης ιστορίας (αφού μόνο στην Κίνα και στην Ινδία υπολογίζονται σε εκατοντάδες εκατομμύρια τα δολοφονημένα κοριτσάκια, για να αφήσουμε απέξω τα τρομακτικά νούμερα των θυμάτων της κακοποίησης) στην δύση χρησιμοποιείται ως «προς άγρα ψήφων κερασάκι» σε μια απολιτιστικό αυτό το σημείο τούρτα πολιτικού καταναλωτισμού. Κερασάκι που διαπερνά όλους τους πολιτικούς χώρους και (όμοια με ό,τι γίνεται με τους ομοφυλόφιλους) φέρνει ελάχιστες στο φως, ώστε τα πλειοψηφικά λόμπι να αποενοχοποιούνται υποκρινόμενα ότι το σύστημα έχει λύσει της αντιφάσεις του κι έχει εκδημοκρατιστεί, την ίδια ώρα που η συμπαγής μάζα μαθαίνει να μένει αιωνίως στην υποτελή σκιά... *«Έχουμε και γυναίκες στο πανέρι μας»!!!*

1. Εισαγωγικά

Η συγκέντρωση, η παρουσίαση και ο σχολιασμός του σώματος της βιβλιογραφίας που αφορά την γυναικεία εργασία στην Ελλάδα και η οποία εστιάζεται σε έρευνες και δημοσιεύματα από το χώρο των κοινωνικών επιστημών έχει ως στόχο την

κατάδειξη μιας σειράς θεμάτων που απασχόλησαν τους κοινωνικούς επιστήμονες κυρίως τις δεκαετίες του '80 και του '90. Πρόκειται για δεκαετίες κατά τις οποίες υπήρξε μεγάλη παραγωγή επιστημονικών ερευνών σχετικά με το ζήτημα, ενώ το φύλο ως κυρίαρχη αναλυτική κατηγορία καθόρισε σε μεγάλο βαθμό την προβληματική που αναπτύχθηκε για τις γυναίκες και την εργασία.

Κατ' αρχήν η αρχή της ισότητας των δύο φύλων καθιερώθηκε στην Ελλάδα με το Σύνταγμα του 1975 και θεμελιώθηκε τη δεκαετία του '80 με την εισαγωγή σημαντικών νομοθετικών και θεσμικών αλλαγών που διασφαλίζουν την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, όπως η τροποποίηση και αναθεώρηση του Οικογενειακού Δικαίου και η εισαγωγή νέων νόμων σχετικά με την εξάλειψη των διακρίσεων στην πρόσβαση των γυναικών στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική κατάρτιση, στην απασχόληση καθώς και στις εργασιακές σχέσεις. Όπως ήταν λογικό, μια τέτοια θεσμική καθιέρωση οδήγησε αρχικά στη συγγραφή και δημοσίευση κειμένων νομικής κατεύθυνσης. Τα περισσότερα από αυτά δίνουν έμφαση στο ισχύον Δίκαιο και ανταποκρίνονται στην αρχή της ίσης μεταχείρισης αντρών και γυναικών. Αποβλέπουν δε, στην νομοθετική κατοχύρωση αυτής της αρχής σε θέματα εργασίας²⁴⁵.

Ανιχνεύοντας τη βιβλιογραφία για τη γυναικεία εργασία βρίσκεται κανείς αντιμέτωπος με πολλά δημοσιεύματα οικονομικής κατεύθυνσης τα οποία πραγματεύονται την εφαρμογή της αρχής της ισότητας σε θέματα αμοιβών, διάρκειας εργασίας, συντάξεων, ασφαλίσεων. Σε δεύτερο επίπεδο γίνεται μια προσπάθεια στα ίδια αυτά δημοσιεύματα να προταθούν μέτρα που να συμβάλουν στη χάραξη εργατικής πολιτικής. Στο σώμα της βιβλιογραφίας περιλαμβάνονται επίσης κείμενα που επισημαίνουν τον κίνδυνο διατήρησης της ανισότητας εις βάρος των γυναικών στον τομέα των νέων τεχνολογιών. Πολλά από τα δημοσιεύματα περί γυναικείων θεμάτων οργανώνονται γύρω από την ανάγκη δράσης σχετικά με τα προβλήματα του τομέα της εργασίας. Επισημαίνουν τα μέτρα που θα βοηθήσουν στην προώθηση της πολιτικής της ισότητας, στην καταπολέμηση της ανεργίας των γυναικών και στην εναρμόνιση της χώρας μας με την ΕΟΚ.

Η γυναικεία εργασία εξετάζεται ως μια όψη των μεταβολών των σύγχρονων οικογενειακών δομών και συνδέεται με τα πρότυπα ζωής της μεσαιας ή εργατικής τάξης. Η γυναικεία εργασία εξετάζεται επίσης ως συνάρτηση των οικονομικών δραστηριοτήτων του ζευγαριού και της αλληλοσυσχέτισής τους στο εσωτερικό της οικογένειας και ως συνάρτηση των αναγκών που προκύπτουν από τη δημιουργία οικογένειας

---

²⁴⁵ ΒΟΥΤΥΡΑΣ Σ., 2007, «*Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία*», Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, σ. 23

νειας. Συχνά διαφαίνεται επίσης η τάση συσχέτισης της γυναικείας εργασίας με την τεχνολογική εξέλιξη, την κοινωνική μεταβολή, την καπιταλιστική ανάπτυξη, την αστυφιλία, τη χειραφέτηση της γυναίκας, τη φεμινιστική ιδεολογία, την ανάπτυξη γυναικείων επαγγελματικών κλάδων και τη «θηλυκοποίηση» τους, και την κοινωνική κινητικότητα. Πολλά από αυτά τα δημοσιεύματα χρησιμοποιούν στατιστικά στοιχεία τα οποία προέρχονται από την ΕΣΥΕ ή από διεθνείς οργανισμούς. Μερικά αποτελούν εργασίες δημογράφων στις οποίες συσχετίζεται η γονιμότητα με τη γυναικεία εργασία, ενώ η τελευταία αναφέρεται ως μια από τις διαστάσεις που επηρεάζουν τις αποφάσεις τεκνοποίησης των ζευγαριών. Στην προκειμένη περίπτωση επιχειρείται μια σύγκριση με τις χώρες της ΕΟΚ. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν οι εργασίες κοινωνιολόγων για την εκπαίδευση, καθώς επισημαίνουν την άμεση σύνδεση της εργασίας ενός μέρους των εργαζομένων γυναικών με την εκπαίδευσή τους²⁴⁶.

2. Γυναικεία εργασία και φύλο στις κοινωνικές επιστήμες

Εξετάζοντας το τμήμα εκείνο της βιβλιογραφίας που αφορά τη διερεύνηση της γυναικείας εργασίας από τη σκοπιά των κοινωνικών επιστημών, είναι προφανές ότι το φύλο αποτελεί αποφασιστικό προσδιοριστικό παράγοντα για την επιλογή επαγγέλματος, ενώ ο τρόπος που διαπλέκει και προσδιορίζει την έννοια τις «εργασίας» αποτελεί ευρύ πεδίο μελετών για τους περισσότερους κοινωνιολόγους και λιγότερο για τους ανθρωπολόγους.

Γενικότερα, η σφαίρα της εργασίας αποτελεί πρόσφορο έδαφος ανάδειξης της πολυπλοκότητας των τρόπων με τους οποίους τα υποκείμενα και συγκεκριμένα οι γυναίκες δίνουν σάρκα και οστά στην επιθυμία τους να επιτύχουν, να αναγνωριστούν και να αποδεσμευτούν από τις κοινωνικές συμβάσεις. Η «εργασία» αποτελεί πεδίο πολλαπλών εννοιολογήσεων. Συνιστά κύριο πεδίο της ανθρώπινης ύπαρξης στο οποίο τα υποκείμενα επενδύουν προσοχή, χρόνο, ενέργεια, θέλοντας να επιβιώσουν, αλλά και να εκφραστούν δημιουργικά, να ασκήσουν έλεγχο πάνω σε άλλα πρόσωπα, να μεταλλάξουν υλικά αγαθά σε κοινωνικές διακρίσεις, να κερδίσουν αυτοεκτίμηση και ευχαρίστηση. Η εργασία μπορεί να οριστεί μόνο σε σχέση με τις ιδιαίτερες κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις μέσα στις οποίες εγγράφεται. Ο όρος «εργασία» δεν μπορεί να οριστεί έξω από το πολιτισμικο-κοινωνικό πλαίσιο της. Η εργασία είναι ο χώρος όπου διαμορφώνεται, νομιμοποιείται, αναπαράγεται και μετασχηματίζεται ο κοινωνικός προσδιορισμός των φύλων.²⁴⁷

---

²⁴⁶ ΒΟΥΤΥΡΑΣ Σ., 2007, «Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία», Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήσης, σ. 24-25

²⁴⁷ ΚΡΑΒΑΡΙΤΟΥ Γ. 1989. «Οι γυναίκες στη Μεταμοντέρνα κοινωνία: φτωχότερες ή πλουσιότερες;» εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα, σ. 20

Η συζήτηση γενικά που έχει διεξαχθεί για την εργασία, κυρίως από οικονομολόγους και μερικούς κοινωνικούς ερευνητές αναφέρεται ως επί το πλείστον στην «αμειβόμενη» εργασία που γίνεται αντιληπτή ως «απασχόληση», ορίζεται ως «παραγωγική» και πραγματοποιείται από άνδρες σε διακεκριμένους τόπους δουλειάς.²⁴⁸ Η μορφή αυτή της εργασίας έχει αναχθεί σε πρότυπο με το οποίο, συγκρινόμενες όλες οι άλλες μορφές εργασίας, αποτελούν παρέκκλιση. Για παράδειγμα, η οικογενειακή εργασία, η αυτοαπασχόληση, η εποχιακή εργασία η ασυνεχής, και γενικότερα, όποια εργασία έχει το χαρακτήρα της «άτυπης», αποτελεί περιθωριακό αντικείμενο διερεύνησης. Η μη αμειβόμενη εργασία θεωρείται βοηθητική και μη παραγωγική, συνδέεται με τις γυναίκες και έχει αποτελέσει μέρος της συζήτησης για την εργασία στα πλαίσια των φεμινιστικών προσεγγίσεων που μελετούν την εργασία των γυναικών.

Η εργασία που προϋποθέτει εκπαίδευση και περιέχει άσκηση εξουσίας, οδηγεί σε κοινωνική καταξίωση, ενώ προσδιορίζεται από πνευματική δραστηριότητα ή συνδυάζει εν μέρει και χειρωνακτική, απαιτώντας κάποιο είδος δεξιότητας, μπορεί να έχει το χαρακτήρα «καριέρας». Η «εργασία» που δεν έχει αυτόν το χαρακτήρα και θεωρείται αξιολογικά «κατώτερη», δεν απαιτεί εκπαίδευση ή μόρφωση, δεν συνοδεύεται από κοινωνική καταξίωση, ενώ είναι χαμηλά αμειβόμενη, γίνεται αντιληπτή απλά ως «εργασία».²⁴⁹

Για τις γυναίκες, η έννοια αλλά και η εμπειρία της εργασίας είναι πολύ πιο σύνθετες από την «αμειβόμενη απασχόληση». Περιλαμβάνουν διαδικασίες και σχέσεις εργασίας που διαπερνούν το σύνολο της καθημερινής ζωής και δύσκολα εντάσσονται σε δυϊστικές ταξινομήσεις: δουλειά-σχόλη, χρόνος εργασίας - χρόνος ανάπαυσης, τόπος δουλειάς-τόπος κατοικίας, μητρότητα-καριέρα, «ιδιωτική» ή «δημόσια» σφαίρα. Τα όρια αυτών των ταξινομήσεων συχνά συγχέονται και μετατίθενται και δύσκολα μπορούν να ερμηνευθούν με βάση τις καθιερωμένες αναλυτικές κατηγορίες²⁵⁰. Για παράδειγμα η «μητρότητα» ως βιολογική και νομική κατάσταση της γυναίκας ανήκει στη σφαίρα του «ιδιωτικού» ως έκφραση της προσωπικής εμπειρίας του υποκειμένου στο χώρο του. Όμως, στο βαθμό που η γέννηση και το φαινόμενο της υπογεννητικότητας απασχολούν την κρατική πολιτική, εμπλέκεται με την άσκηση της δημόσιας εξουσίας και είναι στοιχείο του δημόσιου χώρου. Η «καριέρα» ανήκει στο χώρο του δημόσιου, αφού ασκείται στο πεδίο των συναλλαγών ή της διοίκησης, και περιέχει εξουσία.

---

²⁴⁸ ΚΡΑΒΑΡΙΤΟΥ Γ. 1989. «Οι γυναίκες στη Μεταμοντέρνα κοινωνία: φτωχότερες ή πλουσιότερες;» εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα, σ. 21

²⁴⁹ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Θ. 1999, «Στο Το Φύλο των Δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και Ιδιότητα του Πολίτη», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 14

²⁵⁰ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Θ. 1999, «Στο Το Φύλο των Δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και Ιδιότητα του Πολίτη», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 15

Ωστόσο η μητρότητα επηρεάζεται άμεσα από την καριέρα και το αντίστροφο καταδεικνύοντας ότι και οι δύο αποτελούν καταστάσεις με διπλή οπτική. Στη διαπλοκή των δύο, η σχέση και ο καθορισμός του δημόσιου και του ιδιωτικού δεν συνιστούν πάντα διακριτούς τομείς με αυστηρά όρια.²⁵¹

Γενικότερα η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό είναι στενά συνδεδεμένη με τα γεγονότα του κύκλου ζωής. Στην Ελλάδα οι γυναίκες που εργάζονται διατηρούν την απασχόλησή τους μέχρι ένα συγκεκριμένο σημείο της ζωής τους, όπως είναι ο γάμος, ή η γέννηση του πρώτου τους παιδιού, στην συνέχεια όμως την διακόπτουν χωρίς να επανέρχονται αργότερα στην αγορά εργασίας²⁵². Ο αριθμός των παιδιών συνδέεται αρνητικά με την εργασία των γυναικών. Επίσης το εισόδημα του νοικοκυριού, όταν ξεπερνά ένα συγκεκριμένο επίπεδο, μπορεί να έχει αρνητική επίδραση στη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό.

Όσο υπάρχει ένας καταμερισμός της εργασίας κατά φύλο, όπου ο άνδρας δεν εμπλέκεται στα οικιακά καθήκοντα στο σπίτι και η γυναίκα δεν έχει ίση πρόσβαση και ίσους όρους στη μισθωτή εργασία, οι δύο σύζυγοι συνεχίζουν να έχουν όχι μόνο κοινά, αλλά και ξεχωριστά συμφέροντα ως προς της εργασία της συζύγου. Η ευχέρεια των γυναικών για διάθεση της εργασίας τους περιορίζεται με διάφορους τρόπους από τις ιδεολογικές προδιαγραφές για τον καταμερισμό της εργασίας κατά φύλο και το φόρτο της μη προσοδοφόρου εργασίας που προσφέρουν οι γυναίκες στο σπίτι. Συνήθως όμως περιορίζεται και από τους άνδρες τους, καθώς ο σύζυγος ασκεί έλεγχο αποτρέποντας τη γυναίκα του από το να αναλάβει προσοδοφόρο εργασία. Όπου η γυναίκα εργάζεται μαζί με τον άνδρα της (για παράδειγμα στη βιοτεχνία), ο σύζυγος ελέγχει το προϊόν της εργασίας της. Από αυτήν την άποψη, η γυναικεία εργασία αποτελεί ένα πρίσμα για την επανεξέταση θεσμών και πολιτισμικών διαδικασιών τις οποίες επαναπροσδιορίζει και ανασηματοδοτεί. Για παράδειγμα, ο γάμος είναι μια διαδικασία συνεχούς διαπραγματεύσεως των όρων συνύπαρξης και ανταλλαγής ανάμεσα στους συζύγους. Παράλληλα διαπιστώνεται ότι οι γυναίκες εφαρμόζουν στρατηγικές που τείνουν να βελτιώνουν τη σχετική τους θέση μέσα από την εργασιακή τους εμπειρία.²⁵³

Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα η γυναικεία απασχόληση παρουσιάζει τα παρακάτω βασικά χαρακτηριστικά: Αύξηση της συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου των εργαζόμενων γυναικών, αύξηση της απασχόλησης των γυναικών ως μισθωτών στον τριτογενή τομέα, αύξηση και διατήρηση

---

²⁵¹ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Θ. 1999, «Στο Το Φύλο των Δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και Ιδιότητα του Πολίτη», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 16

²⁵² ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Θ. 1999, «Στο Το Φύλο των Δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και Ιδιότητα του Πολίτη», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 17

²⁵³ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Θ. 1999, «Στο Το Φύλο των Δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και Ιδιότητα του Πολίτη», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 19

σε υψηλά επίπεδα της μακροχρόνιας ανεργίας των γυναικών.

Ωστόσο οι ερευνητές διαπιστώνουν μια σειρά αντιφατικών καταστάσεων και εξελίξεων, όπως είναι η σταδιακή επιλογή «ανδρικών» και τεχνολογικά προηγμένων επαγγελμάτων και κλάδων, αλλά και η περιορισμένη εκπροσώπηση των γυναικών σε ορισμένα επαγγέλματα υψηλής υπευθυνότητας και κοινωνικού κύρους. Επίσης ισχυρίζονται ότι το ελληνικό κράτος εξακολουθεί να στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά στον «υποχρεωτικό αλτροϊσμό» των γυναικών για να καλύψει τις τεράστιες αδυναμίες του στον τομέα της πρόνοιας²⁵⁴.

3. Αμοιβόμενη και μη αμοιβόμενη γυναικεία εργασία

Το μεγαλύτερο κομμάτι της βιβλιογραφίας για τις γυναίκες και την εργασία τους υπογραμμίζει τη διαίρεση της εργασίας σε αμοιβόμενη και μη, σε εργασία «μέσα» και «έξω» από το σπίτι, ενώ εστιάζει στην εργασία που έχει το χαρακτήρα της «μερικής απασχόλησης».

Σύμφωνα με πολλές ερευνητικές εργασίες και δημοσιεύματα, η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας καθορίζεται από τη θέση τους στην οικογένεια και από το γεγονός ότι σηκώνουν το βάρος της οικιακής εργασίας. Ο χώρος δουλειάς/παραγωγής/μισθωτής εργασίας είναι χώρος όπου δεν διαμορφώνονται μόνο σχέσεις παραγωγής, αλλά ασκούνται και σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στα φύλα. Οι γυναίκες υφίστανται ιδιαίτερη εκμετάλλευση στην αγορά εργασίας εξαιτίας των καθηκόντων τους στην οικογένεια. Υποχρεώνονται να δεχθούν μερική απασχόληση ή δουλειές με δυσμενέστερους όρους εργασίας οι οποίες μπορούν να συνδυαστούν εύκολα με τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις.

Ο διαχωρισμός ανάμεσα στους ρόλους των δύο φύλων, μεταξύ εργασίας και οικογένειας και αντίστοιχα ανάμεσα στον ιδιωτικό και τον δημόσιο χώρο παραγνωρίζει τη διάσταση της οικονομικής συνεισφοράς των γυναικών και έχει ως συνέπεια τη διαμόρφωση ειδικών - μειονεκτικών- συνθηκών στην πρόσληψη των γυναικών στην εργασία, στη διαμόρφωση των μισθών τους και στην επαγγελματική τους εξέλιξη.²⁵⁵

Η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό υπήρξε αποτέλεσμα - σε μεγάλο βαθμό - της αυξανόμενης συμμετοχής τους στα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης. Η αύξηση αυτή συμπορεύτηκε με τις ανάγκες που δημιουργήθηκαν από τις εξελίξεις και τους μετασχηματισμούς στις κοινωνικές δομές, στην

---

²⁵⁴ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Θ. 1999, «Στο Το Φύλο των Δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και Ιδιότητα του Πολίτη», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 20

²⁵⁵ ΚΕΤΣΕΤΖΟΠΟΥΛΟΥ Μ. 2002. «Γυναικεία Απασχόληση», εκδόσεις Κέδρος, σ. 15

οικονομική ανάπτυξη και στην οργάνωση της εργασίας. Ωστόσο, ένα τέτοιο γεγονός δεν ακύρωσε τους μηχανισμούς παραγωγής προβλημάτων και διακρίσεων σε βάρος των γυναικών στις δομές της αγοράς εργασίας. Από αυτήν την άποψη αρκετοί ερευνητές διαπιστώνουν, για παράδειγμα, υποεκπροσώπηση των γυναικών σε σημαντικούς τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, όπως στον τομέα της επιστήμης, στην έρευνα, στα κέντρα λήψης αποφάσεων και γενικά στις υψηλές βαθμίδες της επαγγελματικής ιεραρχίας.

Από την άλλη πλευρά η απασχόληση των γυναικών έχει αυξηθεί στις διοικητικές θέσεις και στους τομείς των υπηρεσιών. Αυτή η κατάσταση συνυπάρχει με μια τάση «προλεταριοποίησης» των γυναικών στον τομέα των υπηρεσιών, όπου η απασχόλησή τους περιορίζεται σε χαμηλές και ανειδίκευτες θέσεις στην επαγγελματική ιεραρχία. Στη βιομηχανία, η δραστηριότητα των γυναικών συγκεντρώνεται στους τομείς κατασκευής ειδών ένδυσης και κατασκευής τροφίμων και ποτών. Από την δε κατανομή των ενταγμένων ερευνητών σε βαθμίδες διαπιστώνεται ότι στις υψηλές βαθμίδες οι γυναίκες είναι ελάχιστες, ενώ η διαφορά μειώνεται στις χαμηλότερες ερευνητικές βαθμίδες.²⁵⁶

Όσον αφορά το εκπαιδευτικό προσωπικό, στην προσχολική εκπαίδευση η συντριπτική πλειονότητα είναι γυναίκες, στη στοιχειώδη και μέση εκπαίδευση πάνω από το μισό των διδασκόντων είναι γυναίκες, ενώ στο διδακτικό προσωπικό ανώτατης εκπαίδευσης οι γυναίκες υποεκπροσωπούνται. Όπως επίσης διαπιστώνεται από τα στοιχεία της στατιστικής υπηρεσίας για το 2000, οι γυναίκες απόφοιτες ανώτατης εκπαίδευσης πλήττονται από την ανεργία σε πολύ μεγαλύτερα ποσοστά από τους άνδρες.

Η έρευνα για την εργασία των γυναικών στην Ελλάδα έχει δώσει έμφαση στην αμειβόμενη απασχόληση. Οι περισσότερες μελέτες και έρευνες εντάσσονται στην προβληματική της ισότητας των δύο φύλων και όχι στην προβληματική των σχέσεων εξουσίας ανάμεσα στα φύλα. Η φεμινιστική και κυρίως η μαρξιστική προσέγγιση κατέδειξε ότι η συμμετοχή των γυναικών στην «εξωοικιακή» παραγωγική διαδικασία, σε σύγκριση με των ανδρών, χαρακτηρίζεται από χαμηλές αμοιβές για την παροχή ίσης εργασίας. Οι γυναίκες απολύονται πρώτες σε περιόδους κρίσης, ενώ πλήττονται από την ανεργία και την υποαπασχόληση διπλάσια από τους άνδρες. Επίσης κατέχουν κατώτερες θέσεις σε όλους τους οικονομικούς τομείς και συμμετέχουν σε κάθε είδος οικογενειακής επιχείρησης σαν μη-αμειβόμενα μέλη σε ένα πολλαπλάσια υψηλότερο

---

²⁵⁶ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ-ΜΑΡΑΤΟΥ Λ., 2002. «Η οικογένεια στην Αθήνα: οικογενειακά πρότυπα και συζυγικές πρακτικές». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 32-33

ποσοστό από τους άνδρες, τους κατεξοχήν ιδιοκτήτες και διαχειριστές των επιχειρήσεων²⁵⁷.

4. Γυναίκες και μη αμειβόμενη εργασία

Οι γυναίκες, χάρη στην υποκειμενική προσέγγιση και τη βιωμένη τους εμπειρία κατέδειξαν ότι ο χρόνος εργασίας δεν είναι μόνο ο εμπορευματοποιημένος αλλά και ο αόρατος, της μη-αμειβόμενης εργασίας και συνέβαλαν στον «αντικειμενικότερο» ορισμό του.

Στην «επίσημη» οικονομία έχει καθιερωθεί (από την οικονομική επιστήμη) η κατηγορία των «συμβοηθούτων και μη αμειβόμενων μελών της οικογένειας», η πλειοψηφία της οποίας αποτελείται από γυναίκες (αγροτικός χώρος και επιχειρήσεις). Ωστόσο όλοι σχεδόν οι μελετητές συμφωνούν ότι ο ρόλος της γυναίκας στην αγορά εργασίας δεν είναι αυτοδύναμος. Επίσης διαπιστώνουν έντονη την τάση η απασχολούμενη γυναίκα να προτιμά την εξαρτημένη εργασία σε όλες τις επαγγελματικές κατηγορίες.

Η γυναικεία μη αμειβόμενη εργασία τις περισσότερες φορές παίρνει το χαρακτήρα της «εθελοντικής» εργασίας. Ως τέτοια ορίζεται ο όγκος της εργασίας που χρειάζεται να αναλάβουν οι γυναίκες-μέλη των νοικοκυριών και δεν αφορά μόνο τις υπηρεσίες που παρέχονται υποτυπωδώς, όπως η φροντίδα των ηλικιωμένων, αλλά επεκτείνεται και στις υπηρεσίες που παρέχονται δημόσια, όπως είναι η υγεία.

Οι γυναίκες-συγγενείς που φροντίζουν τον νοσηλευόμενο ασθενή στα νοσοκομεία της Αθήνας είναι αναγκαίο στοιχείο για τη λειτουργία της περίθαλψης με περιορισμένο νοσηλευτικό προσωπικό. Αυτή η εθελοντική εργασία σπανίως αναγνωρίζεται ως τέτοια και ο όγκος της μένει να αποτιμηθεί. Πρόκειται για ένα είδος απλήρωτης οικιακής εργασίας που συμπληρώνει την ελλειμματική λειτουργία των δημόσιων υπηρεσιών.

Ειδικά στην πόλη διαμορφώνεται ένα γυναικείο εργατικό δυναμικό που ενώ επιθυμεί να εργαστεί βρίσκεται παγιδευμένο σε έναν κόσμο «οικιακής» εργασίας η οποία υποκρύπτεται γιατί περιγράφεται ως «προσφορά», «αγάπη», και «φροντίδα». Στην Ελλάδα, η παροχή υπηρεσιών από το κράτος προϋποθέτει την ύπαρξη της νοικοκυράς «πλήρους απασχόλησης» σε κάθε νοικοκυριό.²⁵⁸

5. Γυναικεία εργασία και ευέλικτες μορφές απασχόλησης

---

²⁵⁷ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ-ΜΑΡΑΤΟΥ Λ., 2002. «Η οικογένεια στην Αθήνα: οικογενειακά πρότυπα και συζυγικές πρακτικές». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 34

²⁵⁸ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ-ΜΑΡΑΤΟΥ Λ., 2002. «Η οικογένεια στην Αθήνα: οικογενειακά πρότυπα και συζυγικές πρακτικές». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 35-36

Ο όρος «ευέλικτες» ή «άτυπες» μορφές απασχόλησης, χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις μορφές εκείνες που αποκλίνουν από το κανονικό μοντέλο εργασίας το οποίο παραπέμπει στην σχέση εξαρτημένης εργασίας πλήρους απασχόλησης (για την Ελλάδα 40 ώρες εβδομαδιαίως) αορίστου χρόνου. Δηλαδή για εργασία που παρέχεται έναντι μισθού ή ωρομισθίου και είναι εξαρτημένη από έναν εργοδότη. Βέβαια η έννοια της ευελιξίας στην αγορά εργασίας δεν αφορά μόνο τις ώρες εργασίας και το εργασιακό καθεστώς (αορίστου ή ορισμένου χρόνου) αλλά και τους μισθούς καθώς και τα εργασιακά δικαιώματα (συντάξεις, επιδόματα, άδειες, κοινωνική ασφάλιση κ.λ.π.).

Από τις διάφορες κατηγορίες ευέλικτης απασχόλησης, οι ερευνητές δίνουν έμφαση στην «μερική απασχόληση», η οποία σε αντίθεση με την καθημερινή και με πλήρες ωράριο εργασία, αποτελεί μια μορφή παροχής εργασίας μειωμένου χρόνου με μειωμένες αποδοχές. Επίσης αναφέρονται και στην «άτυπη» απασχόληση, της οποίας βασική συνθήκη ύπαρξης είναι η μεγάλη προσφορά εργατικού δυναμικού που βρίσκεται σε δυσμενή θέση στην αγορά εργασίας αναφορικά με την ηλικία, το φύλο και την κοινωνική προέλευση.

Στην Ελλάδα άργησαν να θεσμοθετηθούν-μόλις το 1990 οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης και μέχρι πρόσφατα εφαρμόζονταν ανεπίσημα στον κόσμο της παραοικονομίας.

Επιπλέον, το 1998 θεσμοθετήθηκαν ρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, που αφορούν την προστασία των «άτυπων» εργαζομένων, ενώ παράλληλα επιδιώχθηκε και η καταγραφή του μεγέθους της «άτυπης» απασχόλησης. Η καθυστέρηση αυτή είχε σαν αποτέλεσμα τη μικρή σχετικά παραγωγή θεωρητικών ερευνών για το εξεταζόμενο θέμα, και κατά συνέπεια την περιορισμένη συστηματική γνώση των ποικίλων όψεων του φαινομένου. Το γεγονός ότι οι μορφές αυτές απασχόλησης άργησαν να θεσμοθετηθούν στην Ελλάδα εξηγεί και γιατί αποτελούν αντικείμενο μελέτης και διερεύνησης τα τελευταία κυρίως χρόνια²⁵⁹.

Σύμφωνα με τους μελετητές, οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης τείνουν να ενισχύουν και ν' αναπαράγουν τον «παραδοσιακό» ρόλο της γυναίκας, παρά να τον ανατρέπουν, διότι πέρα από ορισμένα, κοινά για τους εργαζόμενους αρνητικά χαρακτηριστικά, οι μορφές αυτές απασχόλησης αφορούν ειδικά τις γυναίκες εργαζόμενες. Η κύρια προβληματική που αναδεικνύεται από τα επιστημονικά δημοσιεύματα αφορά τους όρους με τους οποίους οι γυναίκες εισέρχονται στην εν λόγω αγορά εργασίας.

---

²⁵⁹ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ-ΜΑΡΑΤΟΥ Λ., 2002. «Η οικογένεια στην Αθήνα: οικογενειακά πρότυπα και συζυγικές πρακτικές». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 38-39

Πιο συγκεκριμένα, είναι κυρίαρχη η άποψη ότι με την επέκταση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης επιβεβαιώνεται καταρχήν ο συμπληρωματικός χαρακτήρας της γυναικείας εργασίας και η ευκαιριακή συμμετοχή της γυναίκας στην παραγωγή. Επιπλέον, αποτρέπεται η πλήρης και ισότιμη συμμετοχή της γυναίκας στην παραγωγή, καθώς εγκλωβίζεται στο δίλημμα «αβέβαιη και υποβαθμισμένη δουλειά ή ανεργία». Επίσης, με την ευρεία συμμετοχή των γυναικών στις ευέλικτες μορφές απασχόλησης ενισχύεται η παραδοσιακή διάκριση ανάμεσα σε «ανδρικά» και «γυναικεία» επαγγέλματα, ενώ διαιρείται κατά κάποιον τρόπο, η αγορά εργασίας σ' έναν κορμό εργαζομένων γένους αρσενικού (με πλήρη απασχόληση, υψηλή ειδίκευση και ικανοποιητικές αμοιβές) και σε μία περιφέρεια εργαζομένων γένους θηλυκού (με επισφαλή απασχόληση, ανειδίκευτη και με χαμηλές αμοιβές). Ωστόσο, μερικοί κοινωνιολόγοι, εκφράζουν αντίθετη άποψη εκτιμώντας ότι με τις νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης, οι γυναίκες έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση στην αγορά εργασίας και έτσι περιορίζεται ο αποκλεισμός τους απ' αυτήν επίσης, δημιουργούνται οι συνθήκες για την ουσιαστική βελτίωση της σχέσης των δύο φύλων εξαιτίας μιας συμμετρικής κατανομής της οικιακής εργασίας. Επισημαίνεται ακόμη ότι διαφορετικοί λόγοι ωθούν τα δύο φύλα σ' αυτές τις μορφές απασχόλησης. Έτσι, ενώ οι άνδρες επιλέγουν την ευέλικτη απασχόληση προκειμένου να ενισχύσουν το κύριο εισόδημά τους, οι γυναίκες επιδιώκουν, μέσα από τη μορφή αυτή απασχόλησης, να εξασφαλίσουν ένα κύριο και μοναδικό εισόδημα.²⁶⁰

6. Μερική απασχόληση και έμφυλες διακρίσεις

Από το σύνολο των θεωρητικών ερευνών αρκετές αναφέρονται στη μερική απασχόληση και στις διακρίσεις που αυτή συνεπάγεται για την αγορά εργασίας με βάση το φύλο. Οι έρευνες, στη μεγάλη του πλειοψηφία, αναφέρονται στις έμμεσες διακρίσεις, στις οποίες οδηγεί η συγκεκριμένη μορφή απασχόλησης σε βάρος των εργαζόμενων γυναικών

Οι θέσεις που προσφέρονται για μερική απασχόληση καταλαμβάνονται ως επί το πλείστον από γυναίκες πρόκειται για χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας (τηλεφωνήτριας, δακτυλογράφου, καθαρίστριας κ.α.) για τις οποίες δεν απαιτείται ειδικότητα, ούτε ιδιαίτερη ευκαιρία για επαγγελματική εκπαίδευση. Στην προκειμένη περι-

---

²⁶⁰ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ-ΜΑΡΑΤΟΥ Λ., 2002. «Η οικογένεια στην Αθήνα: οικογενειακά πρότυπα και συζυγικές πρακτικές». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 40-41

πωση, η μερική απασχόληση συντηρεί τις «παραδοσιακές» γυναικείες εργασίες (δακτυλογράφου, νοσοκόμας κ.ά.) και, καθώς γίνεται πιο «θηλυκή», ενισχύει τον έμφυλο καταμερισμό της εργασίας σε βάρος των γυναικών.

Επιπλέον, οι γυναίκες υφίστανται ιδιαίτερη εκμετάλλευση στην αγορά εργασίας, καθώς – εξαιτίας των καθηκόντων τους στην οικογένεια - αναγκάζονται να δεχτούν θέσεις μερικής απασχόλησης.

Σύμφωνα με τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις το καθεστώς της μερικής απασχόλησης ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για τη διαφορετική κατά φύλο σύνθεση των βαθμίδων της ιεραρχίας.

Ειδικότερα στον τραπεζικό κλάδο, ενώ παρατηρείται μία τάση εξάλειψης του επαγγελματικού διαχωρισμού κατά φύλο, η ίδια τάση φαίνεται ν' ανακόπτεται με την επέκταση της μερικής απασχόλησης. Αυτό συμβαίνει καθώς στον τραπεζικό τομέα το μεγαλύτερο μέρος της γυναικείας απασχόλησης εμπίπτει στην κατηγορία της μερικής απασχόλησης.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό της μερικής απασχόλησης των γυναικών στην Ελλάδα, είναι ότι συναντάται ευρέως στο πλαίσιο του συστήματος «φασόν» στις διάφορες βιομηχανικές και βιοτεχνικές μονάδες και κυρίως στην κλωστοϋφαντουργία και στους κλάδους ένδυσης και υπόδησης. Οι γυναίκες, από αυτήν την άποψη, συγκαταλέγονται σ' ένα κατ' εξοχήν δευτερεύον εργατικό δυναμικό και λειτουργούν ως «εφεδρικός στρατός»²⁶¹.

Τέλος, η μερική απασχόληση των γυναικών διέπεται από ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά:

α) Δεν απαιτεί ιδιαίτερη ειδίκευση και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τη διάκριση ανάμεσα σε «γυναικεία» και «ανδρικά» επαγγέλματα πρόκειται για διάκριτη η οποία αμβλύνεται τα τελευταία χρόνια και επανέρχεται μέσω της συνεχώς αυξανόμενης μερικής απασχόλησης.

β) Οι εργασίες μερικής απασχόλησης είναι συνήθως χαμηλά αμειβόμενες και σ' αυτό το καθεστώς συμβάλλει η ανύπαρκτη σχεδόν συνδικαλιστική δράση των ομάδων που απασχολούνται μερικώς.

γ) Οι μερικά απασχολούμενοι αποτελούν μια κατηγορία εργαζομένων των οποίων τα νομικά δικαιώματα υστερούν έναντι εκείνων των εργαζομένων με κανονική απασχόληση²⁶².

---

²⁶¹ ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ-ΜΑΡΑΤΟΥ Λ., 2002. «Η οικογένεια στην Αθήνα: οικογενειακά πρότυπα και συζυγικές πρακτικές». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 44-45

²⁶² ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ-ΜΑΡΑΤΟΥ Λ., 2002. «Η οικογένεια στην Αθήνα: οικογενειακά πρότυπα και συζυγικές πρακτικές». Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 47

7. Η γυναικεία εργασία στο σπίτι

Η αμειβόμενη εργασία στο σπίτι θεωρείται συχνά ότι συνδυάζεται με τα οικιακά «καθήκοντα» των γυναικών. Όμως, η δουλειά στο σπίτι, σε συνδυασμό με την αμειβόμενη οικιακή εργασία, δεν εξασφαλίζει στις γυναίκες το χαρακτηρισμό και τα προνόμια των εργαζόμενων, ούτε μεταβάλλει την υποδεέστερη θέση τους στην αγορά εργασίας. Οι γυναίκες ενσωματώνονται στην αγορά εργασίας με όλες τις πραγματικές και συμβολικές δεσμεύσεις του προσδιορισμού τους ως «νοικοκυρών». Αυτός ο προσδιορισμός στηρίζεται στην αποδοχή ότι υπάρχει ένας «φυσικός» καταμερισμός εργασίας ανάμεσα στα φύλα, ότι υπάρχουν «χώροι», αλλά και «χρόνοι» που αντιστοιχούν σε κάθε φύλο από τη «φύση». Ωστόσο, τα κομμάτια της ανθρώπινης εργασίας, οι χώροι, οι χρόνοι και η σχέση τους με το φύλο των εργαζομένων αποτελούν μια ολότητα. Παράλληλα, συνιστούν διαφορετικές όψεις ενός συστήματος που κατασκευάζει τα κοινωνικά φύλα²⁶³.

Η αμειβόμενη εργασία στο σπίτι συνεπάγεται ανασφάλεια, πολλές ώρες δουλειάς για μικρή αμοιβή, έλλειψη κοινωνικής ασφάλειας κ.ά. Πολλοί ερευνητές τονίζουν ότι η υποτίμηση αυτής της μορφής απασχόλησης διαιωνίζει την αντίληψη ότι στην πραγματικότητα τις γυναίκες αυτές τις συντηρούν οι άνδρες τους. Από την άλλη μεριά, η υποτίμηση αυτή αποτελεί πηγή κοινωνικής υπεροχής για τους άνδρες, καθώς ενισχύει την παραδοσιακή ταύτιση των γυναικών με τη φροντίδα των παιδιών και του νοικοκυριού. Επιπλέον, οι εργαζόμενες στο σπίτι δύσκολα μπορούν να διαχωρίσουν τους όρους εργασίας της «νοικοκυράς» και της «εργαζόμενης» με αμοιβή καθώς παραβιάζονται τα όρια και αλληλοδιαπλέκονται ο ιδιωτικός χώρος με το χώρο εργασίας²⁶⁴. Στην προσπάθεια να συνδυαστούν οι δύο αυτοί κόσμοι, οι κατά φύλο ανισότητες εντείνονται, τοποθετώντας τις γυναίκες σε υποδεέστερες θέσεις δεδομένου ότι ως εργαζόμενες στο σπίτι δεν μπορούν να αποκτήσουν και να παγιώσουν την ταυτότητα της «εργαζόμενης», ούτε απέναντι στον εαυτό τους, ούτε απέναντι στους άλλους εργαζόμενους. Είναι αυτές που απομακρύνονται, μένουν έξω από το συνδικαλιστικό κίνημα και υποβάλλονται σε σκληρή καταπίεση.

Επιπρόσθετα, το γεγονός ότι η αμειβόμενη εργασία στο σπίτι δεν καταγράφεται στις επίσημες στατιστικές, έχει σαν αποτέλεσμα να υποτιμάται περισσότερο η συνολική εργασία των γυναικών παρά των ανδρών. Έτσι, αναπαράγονται οι κατά φύλο ανισότητες όχι πλέον με τον αποκλεισμό των γυναικών αλλά βάσει των όρων με τους οποίους εργάζονται.

---

²⁶³ ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ Χ. 2002. «Γονιμότητα και απασχόληση γυναικών: Μια πρώτη προσέγγιση του θέματος». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, σ. 34-35

²⁶⁴ ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ Χ. 2002. «Γονιμότητα και απασχόληση γυναικών: Μια πρώτη προσέγγιση του θέματος». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, σ. 36

8. Γυναικεία εργασία και αποδοχές

Μερικές από τις έρευνες και τα επιστημονικά δημοσιεύματα διερευνούν τους τρόπους με τους οποίους η γυναικεία εργασία στερείται υλικό αντίκρισμα σε σχέση με την αντίστοιχη αντρική. Η έννοια του μισθού προσδιορίζεται από μια σειρά παραγόντων που αφορούν βασικά τις γυναίκες και την πρόσληψή τους ως «εργαζόμενες» από το σύνολο του εργασιακού τους περιβάλλοντος.

Οι ερευνητές που έχουν πραγματοποιήσει μισθολογικές μελέτες διαπιστώνουν ότι υπάρχει ένα μεγάλο μισθολογικό χάσμα ανάμεσα στην αντρική και την γυναικεία εργασία.²⁶⁵ Το γεγονός αυτό θεωρείται αποτέλεσμα τόσο των εργοδοτικών πρακτικών όσο και των συλλογικών διαπραγματεύσεων που καθορίζουν τους βασικούς μισθούς στα επαγγέλματα και τους κλάδους. Αποδίδεται επίσης ιστορικά στις κοινωνικές αντιλήψεις περί κατώτερης αξίας της γυναικείας εργασίας σε σχέση με την ανδρική, καθώς και στη μικρή συνδικαλιστική δύναμη των εργαζόμενων στα επαγγέλματα και τους κλάδους όπου επικρατούν οι γυναίκες.

Ένας ακόμη προσδιοριστικός παράγοντας του χάσματος αμοιβών μεταξύ των φύλων είναι οι διαφορές φύλου στην εργασιακή εμπειρία και την προϋπηρεσία στην δουλειά. Αυτό δεν οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι το γυναικείο εργατικό δυναμικό είναι πιο νεανικό από το ανδρικό, αλλά συνδέεται και με τις διακοπές στη σταδιοδρομία των γυναικών. Συνεπώς, το κλείσιμο της ψαλίδας των αμοιβών μεταξύ των φύλων προϋποθέτει την διευκόλυνση των γυναικών ώστε να μη διακόπτουν την επαγγελματική τους δραστηριότητα και να επανεντάσσονται στην αγορά εργασίας χωρίς υποβάθμιση του μισθού και των όρων απασχόλησής τους. Απαιτεί ακόμη τη βελτίωση των προοπτικών προαγωγής και επαγγελματικής τους εξέλιξης.

Ένα επιχείρημα βάσει του οποίου διαρθρώνεται η προβληματική περί μισθολογικού χάσματος είναι ότι οι γυναίκες έχουν μικρότερη ισχύ από τους άνδρες σε επίπεδο ατομικής διαπραγμάτευσης των μισθών. Μεγαλύτερα περιθώρια για άμεσες διακρίσεις στις αμοιβές υπάρχουν στις μικρές απ' ό,τι στις μεγάλες επιχειρήσεις, διότι η διάρθρωση των μισθών είναι αδιαφανής, τα συνδικάτα απουσιάζουν και οι συνάδελφοι, φοβούμενοι αντίποινα από τον εργοδότη, είναι απρόθυμοι να καταθέσουν στα δικαστήρια υπέρ μιας εργαζόμενης που υφίσταται διάκριση.

Γενικά όλοι σχεδόν οι ερευνητές συμφωνούν ότι, αν και η αρχή της ίσης αμοιβής για εργασία ίσης αξίας κατοχυρώθηκε από το Σύνταγμα του 1975, έχει αγνο-

---

²⁶⁵ ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ Η., 2003. «Εκπαίδευση, Φύλο και Τρόπος Ένταξης στην Αγορά Εργασίας της Ελλάδας», Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 7-8

ηθεί έκτοτε παντελώς τόσο από τους κοινωνικούς εταίρους όσο και από τις κυβερνήσεις²⁶⁶.

9. Η γυναικεία εργασία στον αγροτικό τομέα παραγωγής

Η εργασία των γυναικών στον μη γεωργικό τομέα είναι στο μέγιστο βαθμό της ορατή, μετρήσιμη, αμειβόμενη και ασφαλισμένη, ενώ η εργασία των αγροτισσών στις οικογενειακές εκμεταλλεύσεις μετριέται εμμέσως από τα δημογραφικά μεγέθη και κατά κανόνα δεν αμείβεται. Η έρευνα σχετικά με τη συμβολή των γυναικών στην ανάπτυξη του αγροτικού χώρου παρουσιάζεται εξαιρετικά ισχνή και χαρακτηρίζεται από μια γενικότερη έλλειψη εμπειρικών ερευνών και συγκεκριμένων αναλύσεων.

Στην ελληνική βιβλιογραφία η οποία εξετάζει τη συμμετοχή των γυναικών στην αγροτική ανάπτυξη διακρίνουμε δύο βασικές κατευθύνσεις. Η μία επικεντρώνεται στη συμμετοχή της γυναίκας στην αγροτική ανάπτυξη, την οποία προσεγγίζει σε σχέση με το ζήτημα της πολυαπασχόλησης και των πολυαπασχολούμενων αγροτικών νοικοκυριών, ενώ παράλληλα εστιάζεται στα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες της οικογενειακής εκμετάλλευσης. Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η γυναίκα αντιμετωπίζει αδιέξοδα εξαιτίας του ότι η εργασία της στην γεωργική εκμετάλλευση δεν αναγνωρίζεται ισότιμα με αυτήν του άνδρα. Η δεύτερη ερευνητική κατεύθυνση προσανατολίζεται στον περιορισμό της γυναίκας στο νοικοκυριό, ο οποίος δεν την ικανοποιεί ιδιαίτερα και έτσι ωθείται να ασχοληθεί με εξωγεωργικές δραστηριότητες.

Βάσει των ερευνών, τη δεκαετία του '90 εντοπίστηκαν δύο νέες κατηγορίες απασχόλησης για τις γυναίκες στην ύπαιθρο: α) οι γυναίκες γεωργοί-αρχηγοί της εκμετάλλευσης, οι οποίες συνιστούν και μειοψηφία στο σύνολο και β) οι γυναίκες με αμειβόμενη εργασία εξωγεωργικού χαρακτήρα, στις υπηρεσίες και τη βιομηχανία, ή απασχολούμενες με παραγεωργικές δραστηριότητες εντός και εκτός του νοικοκυριού τους (αγροτουρισμός, χειροτεχνία). Στην πρώτη περίπτωση τονίζεται η περιθωριοποίηση της γυναικείας εργασίας λόγω της μηχανοποίησης των γεωργικών εργασιών, όπου υπάρχει σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στις ανδρικές και τις γυναικείες εργασίες. Οι γυναίκες εσωτερικεύουν το ρόλο τους και ειδικεύονται στην εργασία μέσα στο νοικοκυριό δεδομένου ότι η παραγωγική γεωργική σφαίρα διακρίνεται από εκείνη της αναπαραγωγής του νοικοκυριού. Η δεύτερη περίπτωση συνδέεται με την κατώτερη θέση της γυναίκας- συζύγου στην ιεραρχία της εκμετάλλευσης, δηλαδή στο ρόλο που

---

²⁶⁶ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ Η., 2003. «Εκπαίδευση, Φύλο και Τρόπος Ένταξης στην Αγορά Εργασίας της Ελλάδας», Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 9-10

επιτελεί στην γεωργική παραγωγική διαδικασία καθώς και στη φύση των αγροτικών εργασιών²⁶⁷.

Η εργασιακή εμπλοκή της γυναίκας στην γεωργική επιχείρηση είναι εξίσου σημαντική για την αναγνώρισή της ως «γεωργού» στο πλαίσιο της αγροτικής κοινότητας. Οι γυναίκες γίνονται μέλη των αγροτικών συνεταιρισμών, αλλά οι σύζυγοι είναι αυτοί που παρακολουθούν τις συνελεύσεις, ωφελούνται από προγράμματα γεωργικής εκπαίδευσης και τελικά συμμετέχουν ενεργά στην διαδικασία λήψης γεωργικών αποφάσεων. Έτσι, η σύζυγος καταλήγει να έχει μια «ονομαστική» γεωργική ταυτότητα. Η παραπάνω διαπίστωση συνδέεται με τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί ανδρισμού στο βαθμό που η μεταβίβαση της ιδιότητας της «γεωργού» στις γυναίκες συζύγους θα ήταν πολλαπλά απαξιωτική για τους άνδρες συζύγους (εφόσον και μια γυναίκα μπορεί ν' ασχοληθεί με τη γεωργία).

Οι ανισότητες που συνδέονται με τον καταμερισμό της εργασίας μεταξύ των δύο φύλων απορρέουν από τη θέση της γυναίκας στην οργάνωση της οικογένειας και δεν αίρονται στον εξω-αγροτικό τομέα, αλλά αναπαράγονται με τον ίδιο τρόπο. Στον αγροτικό χώρο, η ανισότητα των ευκαιριών μεταξύ των δύο φύλων συνδέεται άμεσα με την μηχανοποίηση της γεωργικής παραγωγικής εργασίας όπως επίσης και με την κατανομή των ρόλων στο αγροτικό νοικοκυριό. Πολλοί κοινωνιολόγοι του αγροτικού χώρου διαπιστώνουν τον αυτο-αποκλεισμό των γυναικών ο οποίος αποτελεί συνάρτηση της ανισότητας ευκαιριών, που, με τη σειρά της προσδιορίζεται από περιοριστικές εσωτερικευμένες αξίες και κανόνες συμπεριφοράς.

Ειδικότερα, συνδέεται με συγκεκριμένες συμπεριφορές που «εξουδετερώνουν» τις γυναίκες ως ενεργά συμμετέχοντα υποκείμενα στην αγροτική κοινωνία και οικονομία και θέτουν σε λειτουργία τα έμφυλα στερεότυπα²⁶⁸.

Οι γυναίκες που ασχολούνται στον αγροτικό τομέα παραγωγής δεν έχουν αναγνωρισμένη επαγγελματική ταυτότητα ως «αγρότισσες». Ενώ οι αγρότες «επαγγελματοποιούνται», οι αγρότισσες «νοικοκυροποιούνται». Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα - αλλά ταυτόχρονα συνιστά και αιτία για - τους πολλαπλούς αποκλεισμούς των γυναικών από την απόκτηση μιας παγιωμένης επαγγελματικής ταυτότητας: α) ενδοοικογενειακός αποκλεισμός (αποκλεισμός από τους συζύγους), β) αποκλεισμός προερχόμενος από την εσωτερίκευση προτύπων δεδομένου ότι το γεωργικό επάγγελμα είναι συνώνυμο του ανδρικού επαγγέλματος και γ) θεσμικός αποκλεισμός που σχετίζεται με την ηλικία, τη μόρφωση, και την επαγγελματική κατάρτιση. Ωστόσο, η παροχή εκπαί-

---

²⁶⁷ ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ Η., 2003. «Εκπαίδευση, Φύλο και Τρόπος Ένταξης στην Αγορά Εργασίας της Ελλάδας», Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 17-18

²⁶⁸ ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ Η., 2003. «Εκπαίδευση, Φύλο και Τρόπος Ένταξης στην Αγορά Εργασίας της Ελλάδας», Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 19-20

δευσης στις γυναίκες αγρότισσες δεν σημαίνει αυτόματα καλύτερη υποδοχή τους στην αγορά εργασίας²⁶⁹.

Για τις γυναίκες της υπαίθρου οι νέες εργασιακές προκλήσεις αναδεικνύονται κυρίως σε παραγεωργικές δραστηριότητες επιχειρηματικής μορφής, στον αγροτουρισμό, την αξιοποίηση αγροτικών προϊόντων και ειδών πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και στη βιολογική γεωργία. Μια σημαντική ερευνητική πρόκληση αποτελεί βέβαια το ερώτημα κατά πόσο η γυναικεία πολυδραστηριότητα συμβάλλει στον προσδιορισμό μιας νέας ταυτότητας των γυναικών, η οποία γίνεται αισθητή και έχει διαρκή παρουσία στον αγροτικό χώρο.

Πολλές έρευνες στον αγροτικό χώρο διαπιστώνουν ότι το ιδιότυπο της οικογενειακής εκμετάλλευσης ως «επιχείρησης» στην αγροτική παραγωγή και οι σχέσεις εξουσίας μεταξύ των φύλων που αναπτύσσονται στο αγροτικό νοικοκυριό, καλλιέργησαν, κατά τη διαδικασία εκσυγχρονισμού της παραγωγής, συνθήκες καταμερισμού της εργασίας οι οποίες έβγαλαν τη γυναίκα από το «αόρατο» πεδίο της εργατικής δύναμης. Τις δύο τελευταίες δεκαετίες η έρευνα σχετικά με τα ζητήματα των γυναικών του αγροτικού χώρου αποκάλυψε τη συμβολή της γυναίκας στην επιβίωση του αγροτικού νοικοκυριού. Την έκανε πιο «ορατή» ως εργατική δύναμη και έθεσε ταυτόχρονα την πρόκληση για τον επαναπροσδιορισμό των συμβατικών ορισμών της «απασχόλησης» και του «εργαζόμενου ατόμου» που χρησιμοποιεί η στατιστική πρόκειται για ορισμούς από τους οποίους διαφεύγει η αποτίμηση ενός σημαντικού μέρους της γυναικείας απασχόλησης επειδή δεν συνδέεται με την παραγωγή προϊόντων για την αγορά. Αποκάλυψε επίσης την κρίση της επαγγελματικής ταυτότητας που αντιμετωπίζει η εργαζόμενη γυναίκα στον αγροτικό τομέα, καθώς βρίσκεται στη σκιά του άνδρα αρχηγού της εκμετάλλευσης και σ' έναν κόσμο όπου πλέον το «επάγγελμα» τείνει να προσδιορίζει την «κοινωνική ταυτότητα» του ατόμου²⁷⁰.

Στον αγροτικό χώρο, η ανάπτυξη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών (με τη μορφή συνεταιρισμών) από γυναίκες αποτελεί ένα σχετικά καινούριο φαινόμενο. Οι τομείς στους οποίους αναπτύσσουν επιχειρηματική δράση οι γυναίκες αφορούν στον αγροτουρισμό, στη βιοτεχνική-οικοτεχνική παραγωγή και εμπορία ειδών που προέρχονται από τη μεταποίηση προϊόντων της γεωργικής εκμετάλλευσης, στην κατασκευή και εμπορία προϊόντων της πολιτιστικής κληρονομιάς (είδη λαϊκής τέχνης) καθώς και στην παραγωγή και εμπορία προϊόντων εναλλακτικών μορφών γεωργίας. Οι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί ιδρύθηκαν με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Ισό-

---

²⁶⁹ ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ Η., 2003. «Εκπαίδευση, Φύλο και Τρόπος Ένταξης στην Αγορά Εργασίας της Ελλάδας», Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 21

²⁷⁰ ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ Η., 2003. «Εκπαίδευση, Φύλο και Τρόπος Ένταξης στην Αγορά Εργασίας της Ελλάδας», Αθήνα: ΕΚΚΕ, σ. 23

τητας, στόχος της οποίας ήταν κυρίως η απόκτηση εκ μέρους των συνεταιρισμένων γυναικών οικονομικής και κοινωνικής αυτοδυναμίας και λιγότερο η συμβολή τους στην στήριξη του οικογενειακού εισοδήματος. Ωστόσο, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, οι γυναίκες θεωρούν την εξασφάλιση συμπληρωματικού εισοδήματος για το νοικοκυριό ως τον κυριότερο λόγο ενασχόλησής τους με τον αγροτουριστικό συνεταιρισμό. Οι κοινωνικοί λόγοι (προσωπική αναγνώριση και κοινωνική καταξίωση), που ήταν και οι πρωταρχικοί στόχοι ίδρυσης των συνεταιρισμών, παίζουν γι' αυτές δευτερεύοντα ρόλο. Γενικά, οι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί δεν αποτέλεσαν αισθητή εναλλακτική λύση στο πρόβλημα της επαγγελματικής απασχόλησης των γυναικών. Μόνο το 30% έχει τη νομική ευθύνη για τη λειτουργία τους, δηλαδή τη δυνατότητα να κατοχυρώσουν επαγγελματικά δικαιώματα και υποχρεώσεις²⁷¹.

Ωστόσο, ακόμη και μέσα από τους αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς, οι γυναίκες έδειξαν ότι αποτελούν εργατικό δυναμικό σε εφεδρεία το οποίο μπορεί να κινητοποιήσει ενδογενείς πηγές πλούτου. Με την απόδρασή τους από τον αθέατο και ανώνυμο χώρο του νοικοκυριού οι γυναίκες έχουν τη δυνατότητα να υποστηρίξουν πρωτοβουλίες που απευθύνονται στη διατήρηση, αξιοποίηση και ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς· μέσα από τέτοιες δραστηριότητες οι γυναίκες και ο αγροτικός χώρος προσλαμβάνονται ως θεματοφύλακες της παράδοσης. Σε αυτό το σημείο έχει σημασία να τονιστεί ο αμφίσημος χαρακτήρας που έχει η γυναικεία ταυτότητα σε σχέση με τον αγροτικό χώρο και τις γεωργικές δραστηριότητες. Από τη μια πλευρά οι γυναίκες θεωρούνται φορείς της «αυθεντικότητας» και συνεπώς βρίσκονται πιο κοντά στη «φύση» και τις τοπικές παραδόσεις, ωθούμενες έτσι σε επιχειρηματικές δράσεις όπως τους αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς που εμπορεύονται «αγνά» και «φυσικά» προϊόντα ταυτόχρονα όμως είναι και φορείς της νεωτερικότητας, αφού δρουν αυτόνομα και ορθολογικά μέσα στην αγροτική αγορά εργασίας, ακόμη και όταν ασχολούνται με εξωγεωργικές δραστηριότητες²⁷².

10. Γυναικεία επιχειρηματικότητα και αγορά εργασίας

Οι σύγχρονες ελληνικές επιχειρήσεις, ενώ αντιμετωπίζονται ως κεντρικός άξονας της οικονομίας δεν έχουν διερευνηθεί αναφορικά με το πώς επιχειρηματίες διαφορετικού φύλου και ειδικότητας απαντούν στις προκλήσεις της αγοράς, καινοτομούν ή προσδένονται σε οικείες μεθόδους παραγωγής, υποτάσσονται στις επιταγές της οικονομικής πολιτικής ή καταφεύγουν σε στρατηγικές με τις οποίες αναδιατάσ-

---

²⁷¹ ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, www.isotita.gr

²⁷² ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, www.isotita.gr

σουν τις δυνάμεις τους.

Το ζήτημα της υποτέλειας των γυναικών αποκτά καινούριες διαστάσεις μεταξύ των επαγγελματικά και οικονομικά αυτοδύναμων επιχειρηματιών και δεν αίρεται με την ανεξαρτητοποίησή τους στο βαθμό που η αναπαραγωγή του διαχωρισμού των οικογενειακών σχέσεων συνεχίζει να διέπει όλα τα πεδία ζωής. Οι γυναίκες επιχειρηματίες αυτοπροσδιορίζονται με όρους οικογενειακών κυρίως ρόλων και διαπροσωπικών σχέσεων. Οι έρευνες πεδίου από κοινωνικούς επιστήμονες σε αστικές, αλλά και πρώην αγροτικές περιοχές που αναπτύχθηκαν τουριστικά, καταδεικνύουν ότι η συμπεριφορά αυτών των γυναικών απορρέει από την ιδεολογική παραδοχή ότι η γυναικεία εργασία σε επιχειρήσεις δεν εγγράφεται τόσο ως προσωπική επιλογή, όσο ως προέκταση των οικογενειακών καθηκόντων που πρέπει να φέρουν σε πέρας παράλληλα με και όχι σε βάρος των οικιακών φροντίδων²⁷³. Η έννοια της ανόδου κατανοείται ως επινόηση λύσεων οι οποίες συμφιλιώνουν τις επαγγελματικές με τις οικογενειακές υποχρεώσεις, χωρίς να αποδεσμεύουν από τους συμβατικούς γυναικείους ρόλους.

Η μόδα, η βιομηχανία υποδημάτων, τα κοσμηματοπωλεία και τα ινστιτούτα ομορφιάς, τα κομμωτήρια, τα ξενοδοχεία, ο τουρισμός και οι δημόσιες σχέσεις συνιστούν «εύκολες» περιοχές για ανάπτυξη ενός επιχειρηματικού ανταγωνισμού μεταξύ των γυναικών. Ο «παραδοσιακά» γυναικείος κόσμος γίνεται η αφετηρία από την οποία οι γυναίκες πορεύονται με τον τρόπο τους, απαντώντας έτσι στην ανδρική εκδοχή της επιχειρηματικότητας. Ο γυναικείος επιχειρηματικός κόσμος γίνεται μ' αυτόν τον τρόπο ευκολότερα αποδεκτός.

11. Η Γυναικεία εργασία στον τουριστικό τομέα

Οι πολιτισμικά συγκροτημένες έμφυλες σχέσεις και οι ιδεολογίες της σεξουαλικότητας συνθέτουν τη βάση όχι μόνο για τον καταμερισμό εργασίας αλλά και για τη ρύθμιση ζητημάτων ιδιοκτησίας και μεταβίβασης της περιουσίας τα οποία συνιστούν παράγοντες κρίσιμης σημασίας για την τουριστική ανάπτυξη. Όπως και στον αγροτικό χώρο έτσι και στις τουριστικές περιοχές, σε επίπεδο κοινωνικού συμβολισμού, οι γυναίκες συχνά καταλαμβάνουν μια αμφίσημη θέση η οποία συνδυάζει τις δυνάμεις της παράδοσης και του εκμοντερνισμού. Οι έμφυλες σχέσεις, όχι μόνο συμβάλλουν στη συγκρότηση του τουρισμού, αλλά οι ίδιες διαμορφώνονται και επανασυγκροτούνται στο πλαίσιο του τουρισμού²⁷⁴.

Η έρευνα δείχνει ότι ο τουρισμός συχνά παρέχει νέες σημαντικές πηγές

---

²⁷³ ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ενέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 12-13

²⁷⁴ ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ενέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 14

εισοδήματος και απασχόλησης για τις γυναίκες. Το γεγονός αυτό έχει σημαντικές επιπτώσεις στις ζωές των γυναικών οι οποίες δεν απολάμβαναν ανέκαθεν το δικαίωμα πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Βέβαια οι ευκαιρίες για εργασία στον τουριστικό τομέα τείνουν να περιορίζονται στα είδη εκείνα της εργασίας που αξιολογούνται ως πολιτισμικά «κατάλληλα» γι' αυτές. Έτσι οι ερευνητές έχουν στραφεί στους τρόπους με τους οποίους οι κανόνες της σεξουαλικότητας ενδέχεται να περιορίζουν την πρόσβαση των γυναικών σε θέσεις εργασίας, να επιδρούν στην κοινωνικότητά τους με τους τουρίστες και να καθορίζουν το είδος της εργασίας και των κοινωνικών σχέσεων που τους αρμόζει να εμπλέκονται. Οι έρευνες καταλήγουν στα εξής συμπεράσματα:

1) Η μικρής κλίμακας, τοπικά ελεγχόμενη, τουριστική ανάπτυξη παρέχει σημαντικές ευκαιρίες απασχόλησης για τις γυναίκες διότι οι μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις αποτελούν συνέχεια της οικογενειακής οικίας και η διαχείρισή τους προσλαμβάνεται ως επέκταση των οικιακών τους καθηκόντων.

2) Οι γυναίκες, από τη στιγμή που συνεισφέρουν με το εισόδημά τους στους πόρους της οικιακής ομάδας, κερδίζουν γόητρο και αναγνώριση.

3) Καθώς αυξάνεται το εισόδημά τους αποκτούν μεγαλύτερη συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στο νοικοκυριό καθώς και πρόσβαση στο δημόσιο χώρο.

Οι εργαζόμενες στον τουριστικό τομέα γενικά εμφανίζουν ετερόγενεια και δεν πρέπει να παρουσιάζονται ως ομοιογενής ή αδιαφοροποίητη κοινωνική κατηγορία. Έχουν συνήθως διαφορετικούς στόχους και υφίστανται διαφορετικούς περιορισμούς. Τα ακαδημαϊκά προσόντα και η επαγγελματική εμπειρία που ενδέχεται να έχουν πολλές από τις εργαζόμενες τις ωθούν να αναζητούν θέσεις εργασίας ανάλογες από άποψη αμοιβής, ευθυνών, δεξιοτήτων και εκπαίδευσης. Οι γυναίκες όμως που απασχολούνται ως απλές εργαζόμενες ή συμβοηθούντα μέλη στην οικογενειακή επιχείρηση δεν προωθούν τα ατομικά οικονομικά τους συμφέροντα, αλλά υπηρετούν οικονομικές στρατηγικές του νοικοκυριού. Οι οικονομικές ενασχολήσεις των γυναικών στον τουρισμό, η σχέση τους με την ιδιοκτησία μέσω του θεσμού της προίκας, τα πρότυπα του γάμου και της μεταγαμήλιας εγκατάστασης που επηρεάστηκαν από την είσοδό τους στην τουριστική αγορά εργασίας, έθεσαν τους όρους για ποικίλες αλλαγές σε ενδο-οικιακό και δια-οικιακό επίπεδο. Ωστόσο οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στην οικονομική και οικιακή ζωή των γυναικών δεν συνοδεύτηκαν από ανάλογες ιδεολογικές μεταβολές, ούτε άλλαξαν ο καταμερισμός εργασίας στα νοικοκυριά και οι πολιτισμικές αντιλήψεις που προσδιορίζουν τη γυναικεία ταυτότητα.

Οι οικογενειακές υποχρεώσεις, που παραμένουν σταθερά «ευθύνη» και «υποχρέωση» της γυναίκας δεν μπορούν εύκολα να συνδυαστούν με δύο βασικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης στον τουρισμό: την εποχιακότητα και τη γεωγραφική μετακίνηση. Οι γυναίκες καταλήγουν να επιλέγουν εργασία που τους εξασφαλίζει σταθερότητα ή ελεγχόμενα ωράρια ώστε να μπορούν ν' ανταπεξέλθουν στις πολλαπλές υποχρεώσεις τους²⁷⁵.

Οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις στη διάρθρωση της υποδομής των τουριστικών καταλυμάτων είναι ένας παράγοντας που επηρεάζει καθοριστικά τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης γενικά και ειδικότερα της γυναικείας τα τελευταία είκοσι χρόνια. Η κυριότερη διαφοροποίηση σχετίζεται με την αλματώδη ανάπτυξη των τύπων καταλυμάτων που απαιτούν πολύ μικρότερο συντελεστή εργασίας από τα κλασικού τύπου καταλύματα (ξενοδοχεία). Αποτέλεσμα αυτού του φαινομένου είναι η στασιμότητα στην αγορά εργασίας ειδικευμένου προσωπικού στα πάσης φύσεως ξενοδοχειακά καταλύματα, ενώ, αντίθετα, υπάρχει μια αύξηση, τόσο της ανειδίκευτης εργασίας, όσο και της περιστασιακής, μερικής ή και της άτυπης εργασίας. Ένα πολύ υψηλό ποσοστό αυτού του είδους της απασχόλησης στον ελληνικό τουριστικό τομέα καλύπτεται από γυναίκες. Η διχοτόμηση που προκύπτει οδηγεί (ιδιαίτερα στα ξενοδοχεία) σε μια κατά φύλο κατανομή των θέσεων εργασίας η οποία αποκλείει ουσιαστικά τις γυναίκες από τις υψηλές επαγγελματικές θέσεις.

Ένα πρώτο συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουν οι έρευνες είναι ότι οι γυναίκες εμφανίζουν μια ανοδική τάση στις θέσεις εργασίας που απαιτούν ειδική μόρφωση και εμπειρία (τμήμα υποδοχής και εξυπηρέτησης πελατών, οικονομικές υπηρεσίες, κουζίνα). Παράλληλα, όμως, η παρουσία τους είναι σαφώς υποβαθμισμένη στις θέσεις προϊσταμένων και διευθυντών τμημάτων. Επίσης έχουν δημιουργηθεί θέσεις απασχόλησης καθαρά «γυναικείες» (καμαριέρες, καθαρίστριες). Παρατηρείται δηλαδή ένας σαφής διαχωρισμός κατά φύλο στις θέσεις εργασίας στα ξενοδοχεία, αν και διαφαίνονται σαφείς τάσεις βελτίωσης αυτής της κατάστασης που σχετίζονται με τη νομοθεσία. Ιδιαίτερα σημαντική εμφανίζεται η παρουσία των γυναικών επιχειρηματιών στο χώρο των ενοικιαζόμενων δωματίων. Αυτή η ιδιαίτερη μορφή αυτοαπασχόλησης συνδυάζει αφενός τη μικρού μεγέθους οικογενειακή επιχείρηση και αφετέρου την παράλληλη απασχόληση στο σπίτι ή στην αγροτική εκμετάλλευση· αποτελεί δε, ένα τυπικό μοντέλο τουριστικής επιχείρησης στην ύπαιθρο και ιδιαίτερα στις νησιωτικές περιοχές. Το επάγγελμα της ξεναγού είναι επίσης ένα παραδοσιακά «γυναικείο» επάγ-

---

²⁷⁵ ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ενέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 15-16

γελμα²⁷⁶.

Το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από τις εμπειρικές έρευνες είναι ότι η σημαντική αύξηση των εισοδημάτων των γυναικών που εμπλέκονται στην τουριστική αγορά εργασίας δεν έχει επιφέρει σημαντική βελτίωση των συνθηκών εργασίας αυτών των γυναικών, ούτε έχει αλλάξει δραματικά τις ταυτίσεις τους με το χώρο του σπιτιού και το νοικοκυριό.

12. Γυναικεία εργασία και μετανάστευση

Η παράμετρος του φύλου στην κατανόηση του μεταναστευτικού φαινομένου ήρθε στην επιφάνεια την τελευταία δεκαετία. Διάφορες διαστάσεις των έμφυλων σχέσεων, όπως ο διαχωρισμός της εργασίας σε αμοιβόμενη και μη, το θέμα της πλήρους ή μερικής απασχόλησης, οι σχέσεις εξουσίας μέσα στην οικογένεια, αποτελούν στοιχεία των δομικών δυνάμεων που οδηγούν στην μετανάστευση. Μέχρι πρόσφατα, οι γυναίκες ήταν απύσες από το σώμα των επιστημονικών εργασιών που αναλύουν τη μετανάστευση εξαιτίας της έμφασης στην αντρική μετανάστευση και του γεγονότος ότι οι γυναίκες εμφανίζονταν ως απλές συνοδοί των αντρών - συζύγων που μετακινούνταν για οικονομικούς λόγους.

Σήμερα, όπως διαπιστώνουν πολλοί ερευνητές, μια μεγάλη μερίδα γυναικών ταξιδεύουν μόνες σε αναζήτηση καλύτερων συνθηκών εργασίας και αντιμετώπιζουν την επαγγελματική ανασφάλεια και την εκμετάλλευση από τους εργοδότες τους. Ένα μεγάλο τμήμα αυτής της μερίδας των γυναικών εργαζομένων ασχολείται με την οικιακή εργασία, γεγονός που προσδίδει ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στις χώρες υποδοχής οικονομικών μεταναστών στη Νότια Ευρώπη. Οι γυναίκες μετανάστριες εργάζονται ως ανειδίκευτο δυναμικό παρά τις πιστοποιημένες ικανότητές τους, ενώ η απροθυμία των εργοδοτών τους να τις ασφαλίσουν έχει αρνητικές συνέπειες στην ανανέωση των νόμιμων αδειών παραμονής τους στη χώρα. Επιπρόσθετα, ένα υψηλό ποσοστό των γυναικών μεταναστριών εισέρχονται στη χώρα διαμέσου οργανωμένων δικτύων σωματεμπορίας και οδηγούνται στην πορνεία, στελεχώνοντας τη σεξουαλική βιομηχανία. Οι γυναίκες αυτές αποτελούν νέες, «εξωτικές» έλξεις και γίνονται αντιληπτές ως εμπόρευμα μαζικής κατανάλωσης καθώς προωθούνται και εκπορνεύονται με τη χρήση βίας και εξαναγκασμού.²⁷⁷ Πολλές από τις εν λόγω μετανάστριες γυναίκες έζησαν και ζουν στα όρια της φυσικής επιβίωσης και, συχνά, κάτω από τα όρια αυτά. Επίσης, χάρη στο καθεστώς βίας και εξαναγκασμού, υποχρεώνο-

---

²⁷⁶ ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 17-18

²⁷⁷ ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 23-24

νται να ικανοποιούν κάθε είδους απαιτήσεις. Οι γυναίκες αυτές έχουν αντιμετωπιστεί ως «εγκληματίες», παρά ως άτομα με δικαιώματα, και αυτό συμβαίνει διότι - σύμφωνα με τους ερευνητές - οι γυναίκες «θυματοποιούνται» και τιμωρούνται για τη δράση τους, ενώ το οργανωμένο έγκλημα της διακίνησης σωματεμπορίας δεν τιμωρείται. Κάτω από τέτοιες συνθήκες η κοινωνική τους ζωή περιορίζεται και εμποδίζεται η κοινωνική τους ενσωμάτωση. Ωστόσο, παρά την ύπαρξη πολλών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν, τελικά ένα μεγάλος αριθμός των γυναικών αυτών κατορθώνει και επιβιώνει οικονομικά και κοινωνικά.

Οι προσεγγίσεις των ζητημάτων που συνδέουν τη μετανάστευση με τη διεθνή σωματεμπορία συμπληρώνουν τις λιγοστές μελέτες οι οποίες σχετίζονται με την πορνεία και τη σεξουαλική εργασία. Οι περισσότερες έχουν επηρεαστεί, κατά κύριο λόγο, από τη ριζοσπαστική φεμινιστική άποψη περί σεξουαλικότητας η οποία προσλαμβάνει τις γυναίκες ως σεξουαλικά θύματα από τη στιγμή που υφίστανται την αντικειμενοποίηση και την εμπορευματοποίηση των σωμάτων τους. Ελάχιστες έρευνες προσανατολίζονται στην κατεύθυνση περισσότερο φιλελεύθερων απόψεων σύμφωνα με τις οποίες οι ίδιες οι γυναίκες συνιστούν σεξουαλικά δρώντα υποκείμενα τα οποία διαχειρίζονται και ελέγχουν τις σχέσεις εξουσίας προς όφελός τους²⁷⁸.

Οι μετανάστριες είναι γυναίκες όλων των ηλικιών, φυλών και εθνικοτήτων. Μερικές από αυτές κατέχουν νόμιμες άδειες παραμονής, ενώ άλλες παραμένουν για μεγάλο χρονικό διάστημα ακαταχώρητες ως μόνιμοι κάτοικοι σε μητρώα εργασίας. Από τα επιστημονικά δημοσιεύματα προκύπτει ότι το ελληνικό κράτος πολύ δύσκολα επιτρέπει σ' αυτές τις γυναίκες και τις οικογένειές τους να ζήσουν και να εργαστούν με αξιοπρέπεια. Αποτελούν δε, ένα είδος «υπο-προλεταριάτου» προς εκμετάλλευση, άσχετα αν απασχολούνται στο καθάρισμα του σπιτιού, στην φύλαξη παιδιών και ηλικιωμένων ή στην οικοδομή. Ο αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση των μεταναστριών γυναικών αναπαράγονται σε καθημερινή βάση και με περίπλοκους τρόπους και σε συμβολικό επίπεδο, καθώς γίνονται αντιληπτές μέσα από στερεοτυπικούς ρόλους, ως «πόρνες» ή «υπηρέτριες».

Αν η συμμετοχή των νόμιμων μεταναστριών στην ελληνική αγορά εργασίας είναι περιορισμένη από την άποψη των πολιτικών, νομικών και πολιτειακών τους δικαιωμάτων και εξαρτάται από το χρώμα του δέρματός τους ή την καταγωγή τους, οι ακαταχώρητες σε μητρώα γυναίκες μετανάστριες χωρίς άδειες εργασίας είναι πιο τρωτές από όλους τους άλλους εργαζόμενους. Αυτές ζουν μια πολύ δύσκολη ζωή, η

---

²⁷⁸ ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ενέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 25-26

οποία είναι θεσμοθετημένη με όρους πολιτισμικού, κοινωνικού και πολιτικού «apartheid»²⁷⁹.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί στο σημείο αυτό ότι οι περισσότεροι από τους κοινωνικούς επιστήμονες επισημαίνουν την αναγκαιότητα να μελετηθούν οι μετανάστριες εργαζόμενες ως διαφοροποιημένη και όχι ως ομοιογενής κοινωνική κατηγορία, ώστε να δοθεί έμφαση στις ιδιαίτερες εργασιακές τους εμπειρίες και στις αντιλήψεις τους για το νέο πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται μέσω της εργασίας. Έτσι, θα προκύψει μια ουσιαστική γνώση για τις «άλλες» γυναίκες που διεκδικούν χώρο στην αγορά εργασίας και εμφανίζονται όλο και συχνότερα να πλαισιώνουν την οικιακή ομάδα, συνήθως ως έμμισθες οικιακοί βοηθοί.

Γενικά, σε μια κοινωνία όπως η ελληνική, στην οποία οι Ελληνίδες μορφώνονται και συμμετέχουν στην αγορά εργασίας, το αίτημα για μετανάστριες εργαζόμενες έχει προβληθεί ως επιτακτική ανάγκη και έχει συμβάλει στην «θηλυκοποίηση» (feminization) της μετανάστευσης στη χώρα. Καθώς όλο και περισσότερες Ελληνίδες αφήνουν το σπίτι και τα οικιακά προκειμένου να εργαστούν και να συμμετέχουν στη δημόσια ζωή, απορρίπτοντας ή αμφισβητώντας την έμφυλη φύση των ρόλων τους και την ταύτισή τους με τον οικιακό χώρο, τείνουν να στηρίζονται στις εργασίες των μεταναστριών που αναλαμβάνουν τη φροντίδα σπιτιού, των παιδιών και των ηλικιωμένων²⁸⁰.

13. Έμμισθη οικιακή εργασία και μετανάστριες

Η έμμισθη οικιακή εργασία αποτελεί έναν ερευνητικό τομέα που έχει απασχολήσει ελάχιστα τους κοινωνικούς επιστήμονες στην Ελλάδα. Οι αναφορές πάνω στο θέμα είναι αποσπασματικές, ενώ στην πλειοψηφία τους οι έρευνες είναι κοινωνιολογικές. Σε θεωρητικό επίπεδο, η μελέτη της οικιακής εργασίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω των ιδιαιτεροτήτων που την καθιστούν ιδανικό περιβάλλον για την παρατήρηση της αλληλοδιαπλοκής φύλου, συγγένειας, κοινωνικής τάξης και εθνικής ταυτότητας. Πρόκειται για εργασία με έντονη έμφυλη διαφοροποίηση (εργασία γυναικών και εργασιακή σχέση που θεωρείται πως αναπτύσσεται κυρίως ανάμεσα σε γυναίκες), και εργασία που λαμβάνει χώρα στον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού και συχνά συνδέεται με τη φροντίδα των παιδιών και άλλων μελών της οικογένειας. Επιπλέον, πρόκειται για εργασιακή σχέση την οποία χαρακτηρίζει έντονη ταξική ανισότητα (ερ-

---

²⁷⁹ ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 27

²⁸⁰ ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 28

γασία που αναλαμβάνουν άτομα με χαμηλό status και έχει χαμηλές αποδοχές για τα μεσοαστικά ή μεγαλοαστικά στρώματα). Τέλος, η οικιακή εργασία επιτελείται συνήθως από ομάδες οικονομικών μεταναστών²⁸¹.

Στην Ελλάδα, η έμμισθη οικιακή εργασία είναι «φυλετικοποιημένη», αποτελεί δηλαδή εργασία που προορίζεται για ομάδες με διαφορετική πολιτισμική ταυτότητα. Ο τύπος εργασίας που συναρτάται με την παροχή προσωπικών υπηρεσιών προσελκύει σήμερα εργαζόμενες γυναίκες μετανάστριες. Πολλές μελέτες πάνω στην οικιακή εργασία επικεντρώνονται σε ομάδες των πολιτισμικά «άλλων» μεταναστών και αφορούν χώρες και πολιτισμικά περιβάλλοντα με ισχυρές οικονομίες. Σε τέτοιες συνθήκες, ο ρατσισμός αποτελεί στοιχείο έντασης και επισημαίνεται από οργανώσεις και συνδικάτα οικιακών βοηθών ως ένα από τα βασικά σημεία πάλης. Στην Ελλάδα, όπως άλλωστε στο μεγαλύτερο μέρος του δυτικού κόσμου, η έμμισθη οικιακή εργασία γίνεται αντιληπτή ως εργασία χωρίς status, κίνητρα (για επαγγελματική εξέλιξη), ασφάλεια και αναγνώριση. Η παρουσία οικιακών βοηθών μέσα στην οικιακή ομάδα αποτελεί κοινό τόπο σε σπίτια της Αθηναϊκής μεσαίας τάξης. Οι οικιακές βοηθοί προέρχονται από τις Φιλιππίνες, την Πολωνία, την Ουκρανία, τη Ρωσία, ενώ η πλειοψηφία των Αλβανών μεταναστών εργάζεται σε ελληνικά νοικοκυριά²⁸².

Το πλαίσιο των διαπολιτισμικών συναντήσεων μεταξύ «εντόπιων» (Ελλήνων) και «άλλων» (μεταναστριών) το οποίο καθορίζεται από τη ζήτηση και προσφορά έμμισθης οικιακής εργασίας, δημιουργεί τους όρους πρόσληψης των «ξένων», την παγίωση στερεοτύπων και τη διαμόρφωση ενός συνόλου σημασιοδοτήσεων που αφορά τόσο τις μετανάστριες ως «οικιακές βοηθούς», όσο και την έννοια της «έμμισθης οικιακής εργασίας», αλλά και γενικότερα τις έννοιες της οικιακότητας, της συγένειας, και της εθνικής ταυτότητας.

Οι περιπτώσεις των Φιλιππινέζων, των Αλβανίδων, των Πολωνέζων και γενικότερα των γυναικών μεταναστριών στην Ελλάδα συνιστούν ένα σημαντικό πεδίο έρευνας των κοινωνικών επιστημών. Οι γυναίκες μετανάστριες αποτελούν ένα μεγάλο αριθμητικά κομμάτι των μεταναστών που δέχεται τις τελευταίες δύο δεκαετίες η χώρα και οι πρακτικές τους σε διάφορα πολιτισμικά πλαίσια μεταβάλλουν το ελληνικό αστεακό τοπίο (ίδρυση νέων εκκλησιών, νέου τύπου εργασιακή απασχόληση, νέου τύπου οικογενειακές σχέσεις). Ιδιαίτερη ερευνητική έμφαση θα μπορούσε να δοθεί επίσης στην βιωματική εμπειρία των Ελλήνων/Ελληνίδων και τις μεταξύ τους σχέσεις και αναπαραστάσεις της δικής τους ταυτότητας ενόψει της παρουσίας των «άλλων». Αν-

---

²⁸¹ ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 31-32

²⁸² ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 33

θρωπολόγοι, που έχουν πραγματοποιήσει και τις πιο ενδιαφέρουσες έρευνες σχετικά με μετανάστριες γυναίκες/οικιακές βοηθούς, παρατηρούν ότι οι σχετικά περιορισμένες σε αριθμό μελέτες για μετανάστριες οικιακές βοηθούς επικεντρώθηκαν στην πλειοψηφία τους στην προσέγγιση της οικιακής εργασίας μέσα από το πρίσμα των δυτικών υποκειμένων (επιστημόνων και εργοδοτών) και όχι των πολιτισμικά «άλλων» οικιακών βοηθών. Οπότε, περισσότερες ερευνητικές εργασίες που θα είχαν ως αντικείμενο την έμμισθη οικιακή εργασία από τη σκοπιά των «άλλων» γυναικών θα πλούτιζαν πραγματικά την επιστημονική γνώση σ' αυτό τον τομέα²⁸³.

Επίσης, κατά την εκτίμηση ορισμένων ερευνητών, παραμένουν ανοιχτά προς διερεύνηση ζητήματα που σχετίζονται με την εμπειρία της οικιακής εργασίας, όπως αυτή βιώνεται από άλλες πολιτισμικές ομάδες αλλά και από Ελληνίδες οικιακές βοηθούς. Τέλος, ζητήματα που σχετίζονται με την εμπειρία της οικιακής εργασίας από τη σκοπιά των εργοδοτριών που προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα, αλλά και με τη συγκρότηση των στρωμάτων αυτών μέσα από την έμμισθη οικιακή εργασία, συνιστούν μελλοντικές ερευνητικές προκλήσεις.

14. Γυναικεία εργασία και νέες τεχνολογίες

Οι κοινωνιολογικές και ανθρωπολογικές θεωρήσεις που συνδέουν τον κατά φύλα καταμερισμό εργασίας με τις νέες τεχνολογίες τονίζουν ότι η διαδικασία ταύτισης των ανδρών με τις τεχνικές γνώσεις και επιδεξιότητες ενισχύεται και νομιμοποιείται από την ιδεολογία του φύλου που συνδέει την αρρενωπότητα με τη μηχανή, τη μυϊκή δύναμη, τη δύσκολη και «βρώμικη» δουλειά, τη σύνθετη κατασκευή, τη σταθερή παρουσία σ' ένα συγκεκριμένο χώρο και για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, τη συγκέντρωση της προσοχής σ' ένα αντικείμενο, καθώς και την αναλυτική και ορθολογική σκέψη. Οι γυναίκες αντιθέτως προσλαμβάνονται ως εύθραυστες, η δε θηλυκότητά τους συνδέεται με τις αισθήσεις και τα αισθήματα και ταυτίζεται με τη φύση, τη γη και το ανθρώπινο σώμα που παράγουν καρπούς και ανθρώπους.

Η μηχανοποίηση της παραγωγής και η εφαρμογή της πληροφορικής τεχνολογίας στις επιχειρήσεις φαίνεται ότι εξυπηρετεί τις ανάγκες μιας κοινωνικής κατηγορίας, των ανδρών, για ενίσχυση της υπεροχής τους απέναντι στις γυναίκες. Με την ανάπτυξη όμως της πληροφορικής, διαπιστώθηκε ότι πολλές γυναίκες επιστρέφουν στο σπίτι τους και εργάζονται με αμοιβή εκεί, ενώ άλλες μπορούν να διαλέξουν βολικά και μειωμένα ωράρια εργασίας για να ανταποκριθούν καλύτερα στις δουλειές το σπι-

---

²⁸³ ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ενέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 37-38

τιού και στη φροντίδα, παιδιών, συζύγων και ηλικιωμένων συγγενών. Ωστόσο, οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν ότι τέτοιες διευκολύνσεις σημαίνουν αποδοχή ενός υποβαθμισμένου περιεχομένου εργασίας και έλλειψη κάθε προοπτικής εξέλιξης, τη στιγμή που, αντίθετα, οι άνδρες καταλαμβάνουν θέσεις με αναβαθμισμένο περιεχόμενο εργασίας το οποίο δημιούργησε η πληροφορική. Από αυτήν την άποψη η τεχνολογία δεν φαίνεται να είναι ουδέτερη απέναντι στα δύο φύλα μάλιστα υποστηρίζει αντιλήψεις που ισχυροποιούν διακρίσεις σε «γυναικεία» και «αντρικά» επαγγέλματα, διακρίσεις με πολλαπλές συνέπειες ως προς την πρόσβαση στην αγορά εργασίας, τις ίσες αμοιβές και την επαγγελματική εξέλιξη σε ανώτερα κλιμάκια²⁸⁴.

15. Σχολιασμός των βασικών προβλημάτων για τη γυναικεία εργασία

Μέσα από την παρουσίαση των συναρτώμενων με το φαινόμενο της γυναικείας εργασίας στην Ελλάδα κεντρικών ζητημάτων - έτσι όπως αυτά προκύπτουν από την επιστημονική τους διερεύνηση - μπορούν να διαπιστωθούν ορισμένες ελλείψεις και μερικά προβλήματα σ' ότι αφορά τους τρόπους προσέγγισης και ερμηνείας του όλου θέματος.

Καταρχήν, στο μεγαλύτερο μέρος αυτών των μελετών κυριαρχεί η έμφαση στην ερμηνεία των ποσοτικών στοιχείων της στατιστικής υπηρεσίας, γεγονός που δημιουργεί προβλήματα στον τρόπο αντιμετώπισης της κοινωνικής κατηγορίας «εργαζόμενες γυναίκες». Απουσιάζουν οι ποιοτικές μέθοδοι ανάλυσης, τα υποκείμενα και οι βιοϊστορίες τους, ο λόγος τους, τα συναισθήματά τους και η συστηματική παρακολούθηση των καθημερινών εργασιακών τους πρακτικών, που συνήθως εξετάζονται κατά τη διάρκεια επιτόπιων ερευνών ανθρωπολογικού χαρακτήρα. Απουσιάζει, δηλαδή, στις περισσότερες περιπτώσεις η ίδια η σκοπιά των γυναικών για την εργασιακή τους εμπειρία, ενώ κυριαρχεί ο λόγος και οι ιδεολογικές τοποθετήσεις των ερευνητών. Απόρροια αυτών των απουσιών αποτελεί το γεγονός ότι στο όνομα της καθιέρωσης της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών διαφαίνεται η τάση θεώρησης των «εργαζόμενων γυναικών» ως ενιαία και ομοιογενής κατηγορία. Οι γυναίκες που εργάζονται όμως δεν είναι ίσες μεταξύ τους, ούτε ως προς την κοινωνική προέλευση, ούτε ως προς το εκπαιδευτικό «κεφάλαιο» το οποίο φέρουν ή την οικογενειακή τους κατάσταση. Ούτε επίσης έχουν τα ίδια κίνητρα που τις ωθούν να εργαστούν ή να εγκαταλείψουν τη δουλειά τους. Η γυναικεία εργασία συχνά εξετάζεται ανεξάρτητα από το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζεται και

---

²⁸⁴ ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ενέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 41-42

σπάνια συναρτάται με μια προβληματική για τα κοινωνικά στρώματα στα οποία εντάσσονται οι εργαζόμενες γυναίκες.

Ένα άλλο προβληματικό σημείο των ερμηνευτικών προσεγγίσεων, κομβικό ως προς την κατανόηση των εννοιών και των αναλυτικών εστιάσεων, είναι το θέμα των όρων και των ορισμών που χρησιμοποιούν οι ερευνητές για να περιγράψουν τις διαφορετικές εργασιακές εμπειρίες των γυναικών. Συνήθως χρησιμοποιούνται όροι εννοιολογικά αδιευκρίνιστοι όπως για παράδειγμα «εργασία» και «απασχόληση». Η χρήση του όρου «γυναικεία απασχόληση» ή «εργασία» συνδέεται με την ιδεολογία της γυναικείας απελευθέρωσης, την πολιτισμική μορφή της ελληνικής οικογένειας και την προβληματική για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Ανάλογα προβλήματα δημιουργούνται και εξαιτίας της χρήσης γενικευτικών αφαιρετικών κατηγοριών, όπως «εργαζόμενες» και «άνεργες». Τα πράγματα περιπλέκονται ακόμη περισσότερο όταν γίνεται χρήση των ορισμών των στατιστικών υπηρεσιών όπως «μισθωτός», «αυτοαπασχολούμενος», «νοικοκυρά», «επιχειρηματική» δράση, «εισόδημα»--ορισμών, δηλαδή, που δεν μπορούν να ανταποκριθούν στο εννοιολογικό περιεχόμενο της γυναικείας εργασίας. Από αυτή την άποψη δεν μπορεί να φωτιστεί το ζήτημα της κατασκευής της έμφυλης ταυτότητας μέσα από την εργασιακή εμπειρία, ούτε μπορούν να αναδειχθούν οι ποικίλες πτυχές μιας προβληματικής που διαπλέκουν το επάγγελμα, με την γυναικεία ταυτότητα, την οικογένεια και το γάμο στη σύγχρονη ελληνική πολιτισμική πραγματικότητα²⁸⁵.

Τέλος, κρίνεται απαραίτητος ο διάλογος, στο πλαίσιο εμπειρικών ερευνών, μεταξύ επιστημόνων από διαφορετικούς κλάδους των Κοινωνικών Επιστημών, προκειμένου να επιτευχθεί μια ολοκληρωμένη και σφαιρική προσέγγιση του φαινομένου της γυναικείας εργασίας στα συνεχώς μεταβαλλόμενα πολιτισμικά περιβάλλοντα των αστικών και αγροτικών περιοχών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Εισαγωγικά

Σήμερα γίνονται όλο και μεγαλύτερες κατακτήσεις της γυναίκας για ισότητα

---

²⁸⁵ ΝΑΖΟΥ Δ. 2003 «Οι νέες ενέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους», εκδόσεις Νεφέλη, σ. 49-52

κοινωνική, εκπαιδευτική, επαγγελματική και ισότητα ως προς τη συμπεριφορά. Συντελούνται αλλαγές στην κοινωνική θέση και τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών. Η θέση της γυναίκας στην οικογένεια και την κοινωνία είναι αλληλένδετες. Οι αλλαγές στο ένα πεδίο συντελούν αλλαγές και στο άλλο. Η θέση των γυναικών στην οικογένεια και στην κοινωνία έχει αλλάξει και αλλάζει χάρη στις επιστημονικές και τεχνολογικές κατακτήσεις, στην ολοένα και επεκτεινόμενη εκβιομηχάνιση και στις συνακόλουθες αλλαγές στην οικονομική και κοινωνική δομή και στη διάδοση νέων ιδεολογιών. Επίσης, η ισότητα της γυναικείας ψήφου και το δικαίωμα να εκλέγονται οι γυναίκες σε εθνικά αξιώματα, έχουν μεγάλη σημασία για τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία.

Κάτι άλλο που έχει επίδραση στη θέση των γυναικών είναι η μόρφωση. Λόγω των ίσων ευκαιριών εκπαίδευσης που υπάρχουν σήμερα ανάμεσα στα δύο φύλα, το ποσοστό των κοριτσιών που φτάνει στην ανώτατη εκπαίδευση και αποκτά πτυχίο, ολοένα και αυξάνει. Ανεξάρτητα από την κοινωνική θέση και το εισόδημα του συζύγου τους, όσες περισσότερες σπουδές έχουν κάνει οι γυναίκες, τόσο μεγαλύτερο είναι το ενδιαφέρον τους να συνεχίσουν τη σταδιοδρομία και μετά το γάμο τους.

Ύστερα από μία δύσκολη πορεία μέσα στην ανδροκρατούμενη κοινωνία η γυναίκα κατάφερε να ξεχωρίσει και στο χώρο της επιστήμης. Η παράδοση για αιώνες ήθελε τη γυναίκα κλεισμένη στο σπίτι και μακριά από κάθε μόρφωση. Η γυναίκα πάντα είχε τις ικανότητες αλλά δεν είχε τις δυνατότητες να τις αξιοποιήσει. Ο 20^{ος} αιώνας απελευθέρωσε την γυναίκα από τα ταμπού και τις παραδόσεις που την κρατούσαν δέσμια στις διαταγές του άντρα.

Παλαιότερα υπήρχε μια προκατάληψη από τους άνδρες για τις γυναίκες που βρίσκονται σε υψηλές θέσεις, δηλαδή είτε κατείχαν κάποιο πολιτικό αξίωμα, είτε κάποια διευθυντική θέση. Δεν τους είχαν εμπιστοσύνη και δεν πίστευαν ότι γυναίκες μπορεί να πετύχουν σε τέτοιες θέσεις.

Επίσης, εκτός από το γεγονός ότι υπάρχει προκατάληψη εκ μέρους των ανδρών για τις γυναίκες που βρίσκονται σε υψηλές θέσεις, δεν βλέπουν με καλό μάτι το να δουλεύουν για μία γυναίκα όταν αυτή είναι διευθύντρια. Πρέπει ακόμα να αναφερθεί, ότι αν υπάρχει μια γυναίκα και ένας άντρας οι οποίοι είναι υποψήφιοι για προαγωγή, το πιθανότερο είναι τη θέση να την πάρει ο άντρας.

Οι γυναίκες σήμερα αποκτούν όλο και περισσότερη δύναμη και μόρφωση. Στην παραγωγή, σε δυναμικά επαγγέλματα και κυρίως σε επαγγέλματα υπηρεσιών, η παρουσία τους αυξάνεται. Ακόμα και στον επιχειρηματικό χώρο κάνουν δυναμικά την εμφάνισή τους. Οι ευκαιρίες και οι δυνατότητες γυναικείας απασχόλησης αυξήθηκαν

καθώς και τα κίνητρα για γυναικεία απασχόληση.

Το κοινωνικό περιβάλλον στο μεγαλύτερο ποσοστό του, σήμερα δέχεται την εργαζόμενη γυναίκα και συζητά μαζί της τα προβλήματα της. Η γυναίκα σήμερα έχει το δικαίωμα να ψηφίζει, να σπουδάζει, να εργάζεται και να έχει πλήρη ισότητα με τον άντρα. Βέβαια χρειάζεται να γίνουν ακόμα πολλά για να πετύχει η γυναίκα την άριστη βελτίωση της θέσης της. Αυτό, όμως δεν εξαρτάται μόνο από την γυναίκα. Απαραίτητη είναι και η βοήθεια από το κοινωνικό σύνολο.

Όσο αφορά στη γυναικεία απασχόληση, υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που επιδρούν σε αυτή και οι οποίοι είναι: η εργασία των γυναικών μπορεί να επηρεαστεί από την ηλικία του γάμου και από τα στάδια του κύκλου ζωής. Ακόμα η ύπαρξη παιδιών και η ηλικία του μικρότερου παιδιού στην οικογένεια, καθώς και η ηλικία της γυναίκας. Ουσιαστικά φαίνεται ότι οι γυναίκες που είναι μητέρες μικρών παιδιών, εργάζονται λιγότερες ώρες από τις υπόλοιπες. Το αν η γυναίκα θέλει να εργαστεί ή όχι, εξαρτάται και από την ανάγκη της για εισόδημα ή όχι. Επίσης γυναίκες με μεγαλύτερη μόρφωση, τείνουν να συμμετέχουν συχνότερα στο εργατικό δυναμικό γιατί έχουν αυξημένες δυνατότητες για υψηλότερο εισόδημα. Και τέλος η στάση των συζύγων τους για την απασχόληση, επιδρούν σημαντικά στη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό.

Κάτι άλλο που χαρακτηρίζει τις γυναίκες, είναι ότι έχουν μεγαλύτερη ή μικρότερη ευκαιρία να εργαστούν ανάλογα με το μέγεθος της οικογένειάς τους. Με άλλα λόγια επειδή εργάζονται περιορίζουν το μέγεθος της οικογένειάς τους. Ουσιαστικά η εξωοικιακή απασχόληση μίας γυναίκας αντιπροσωπεύει έναν από τους ουσιαστικούς ανασταλτικούς παράγοντες για την απόκτηση παιδιού. Η επίδραση αυτή όμως ποικίλει ανάλογα με το είδος, τις συνθήκες απασχόλησης, την επαγγελματική κατάρτιση της μητέρας, τη δυνατότητα φύλαξης των παιδιών, τον αριθμό και την ηλικία των παιδιών.

Η πολιτική της ισότητας των δύο φύλων ενθάρρυνε ψυχολογικά τη γυναίκα να αναλάβει μία αμειβόμενη εργασία, να ικανοποιεί ατομικές δραστηριότητες. Κατά συνέπεια για τις περισσότερες γυναίκες πρωταρχικός σκοπός της ζωής τους αποτελεί η επαγγελματική καταξίωση και επιτυχία. Για τις εργαζόμενες γυναίκες, ίσως ο θεσμός της οικογένειας βρίσκεται στο απώτερο μέλλον.

Υπάρχουν, ωστόσο και οι γυναίκες που εργάζονται και έχουν και οικογένεια. Εδώ παρατηρείται το θλιβερό φαινόμενο οι οικογένειες αυτές να απαρτίζονται το πολύ από δύο παιδιά. Οι υποχρεώσεις που έχει εκτός σπιτιού δυσκολεύουν τη γυναίκα στο

διαδραματίσει σωστά το ρόλο της ως μητέρα και σύζυγο.

Το συμπέρασμα είναι ότι ο επαγγελματικός χώρος έχει πολλές δυσκολίες για τη γυναίκα. οι οικογενειακές της υποχρεώσεις την εμποδίζουν για ανάπτυξη και εξέλιξη. Η γυναίκα αναγκάζεται να εργάζεται για να μπορεί να αντιμετωπίσει τις ανάγκες διαβίωσης της ή για να συνεισφέρει στην οικογένεια της. Επίσης εργάζεται για την κατοχύρωση της αξιοπρέπειας της, που εξασφαλίζεται με την κοινωνική και οικονομική ανεξαρτησία. Πολλές είναι οι γυναίκες που εργάζονται για να ικανοποιήσουν φιλοδοξίες τους. Όμως οι περισσότερες γυναίκες εργάζονται γιατί χρειάζονται χρήματα.

Παλαιότερα η γυναίκα στον κοινωνικό τομέα δεν είχε ανεξάρτητη προσωπικότητα. Η κοινωνική της άνοδος ή πτώση, ήταν άμεσα εξαρτημένη από τον σύζυγο ή πατέρα. Στην εποχή μας έχουν αλλάξει πολλά.

Στον τομέα της εργασίας, τα ποσοστά της γυναικείας συμμετοχής στην επαγγελματική ζωή αυξάνουν. Σήμερα τα κορίτσια έχουν την ίδια εκπαίδευση με τα αγόρια. Η γυναίκα της εποχής μας, με τη μεγαλύτερη ανεξαρτησία της στην κοινωνία, στην πολιτική, στην οικονομία, έχει συνειδητοποιήσει είναι ότι δεν είναι μόνο ο γάμος που θα την καταξιώσει κοινωνικά. Συναγωνίζεται με τον άντρα σε όλους τους τομείς. Η μεταβαλλόμενη θέση της γυναίκας στην κοινωνία και στην οικογένεια, έφερε αλλαγή και στον ρόλο της ως μητέρα. Η μητέρα, μαζί με τον πατέρα, πλέον, ανατρέφει τα παιδιά και οι αποφάσεις στις περισσότερες περιπτώσεις λαμβάνονται και από τους δύο γονείς. Θέλει να βρει την ισορροπία ανάμεσα στη σταδιοδρομία και στη μητρότητα.

Οι γυναίκες απέκτησαν ισότητα με τους άντρες και έχουν πάψει να πιστεύουν ότι ο ρόλος τους είναι αποκλειστικά και μόνο η φροντίδα του νοικοκυριού τους και των παιδιών. Οι γυναίκες σήμερα, περισσότερο αυτές που κατοικούν στις πόλεις και λιγότερο αυτές που κατοικούν στα χωριά, εργάζονται και κερδίζουν χρήματα. Με αυτό τον τρόπο, συνεισφέρουν και αυτές στο νοικοκυριό, αυξάνοντας το οικογενειακό εισόδημα και επίσης, η εργασία τους προσφέρει ένα αίσθημα ανεξαρτησίας και ελευθερίας.

Κάτι που χαρακτηρίζει τις γυναίκες είναι ότι αυτές βοηθούν στο σπίτι και ταυτοχρόνως εργάζονται, ενώ οι άντρες εργάζονται και βοηθούν πολύ λιγότερο στο σπίτι. Σίγουρα λοιπόν ο ρόλος των γυναικών είναι πολύ δύσκολος, αφού πρέπει να είναι καλές σύζυγοι, καλές, μητέρες, καλές εργαζόμενες ταυτοχρόνως.

Στην ελληνική οικογένεια οι ρόλοι των συζύγων και των παιδιών είναι γνωστοί. Οι δυσκολίες που παρουσιάζονται στην αντιμετώπιση ορισμένων καταστάσεων, αναγκάζουν τα άτομα να προεκτείνουν τις δραστηριότητες τους. Αυτό σημαίνει ότι

ένας ρόλος που έχει ένα άτομο μέσα στην οικογένεια, δεν είναι περιορισμένος, ούτε προκαθορισμένος ως προς το φύλο του. Με την έξοδο της γυναίκας από το σπίτι και την είσοδο της στην κοινωνική και επαγγελματική ζωή, άρχισε να διαφοροποιείται ο παραδοσιακός της ρόλος. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επέλθουν ορισμένες αλλαγές στο ρόλο του συζύγου –πατέρα, αλλά και στα άλλα μέλη της οικογένειας.

Η γυναίκα μετά από πολλές προσπάθειες κατάφερε να ασκεί οποιοδήποτε επάγγελμα θέλει. Απέκτησε οικονομική ανεξαρτησία, ενίσχυσε τα οικονομικά της οικογένειας της, βελτίωσε τη μόρφωση της και αξιοποίησε τις ικανότητες της. Με αυτό τον τρόπο συνέβαλλε και αυτή στον πολιτισμό.

Η γυναίκα σήμερα αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα λόγω του ότι είναι σύζυγος, εργαζόμενη, νοικοκυρά και μητέρα. Οι περισσότερες γυναίκες εργάζονται, είτε κατοικούν στις πόλεις, είτε στα χωριά. Και επιστρέφοντας στο σπίτι τις περιμένουν οι εργασίες του νοικοκυριού, το μαγείρεμα και η φροντίδα των παιδιών. Και φυσικά εκτός από τις εργαζόμενες που είναι παντρεμένες, υπάρχουν και οι ανύπαντρες εργαζόμενες που μπορεί να σταματήσουν την εργασία τους μόλις παντρευτούν ή αποκτήσουν το πρώτο παιδί.

Η γυναίκα των πόλεων και των χωριών είναι και εργάτρια και υπάλληλος και επιστήμονας. Ασχολείται με όλες σχεδόν τις εργασίες, είτε χειρωνακτικές, είτε πνευματικές. Πρώτα ήταν κλεισμένη στο σπίτι σαν νοικοκυρά. Σήμερα που είναι ελεύθερη να επιλέξει σε ποία εργασία θα εργαστεί, εργάζεται και στους πιο δύσκολους τομείς. Μπήκε μέσα στο εργοστάσιο ως ανειδίκευτη εργάτρια και σύντομα έγινε προϊστάμενη. Για πολλές εργασίες που χρειάζονται λεπτό χειρισμό, επιδεξιότητα και υπομονή, προτιμούν την γυναίκα, γιατί την βρίσκουν καταλληλότερη. Στους κλάδους της επιστήμης και της τέχνης, η γυναίκα τα κατάφερε θαυμάσια. Παρά το γεγονός ότι εργάζεται και αποδίδει στις εργασίες της όπως ο άντρας, συμβάλλει με την εργασία της, όπως και ο άντρας, στην οικονομική ζωή της χώρας, και στην ευημερία και στην πρόοδο της πατρίδας, δεν απαλλάχτηκε από τις οικιακές εργασίες, όπως ο άντρας.

Η σημερινή γυναίκα παίζει υπεύθυνα τους ρόλους, της εργαζόμενης, της μητέρας, της συζύγου, της νοικοκυράς. Η γυναίκα και των χωριών και των πόλεων, ήταν και είναι πρώτα από όλα και πάνω από όλα μητέρα. Για αυτήν το παιδί της έχει την προτεραιότητα. Στις μέρες μας, παρά τις δυσκολίες, είναι περισσότερο από ποτέ παρούσα στη ζωή των παιδιών της. Είτε εργάζεται, είτε όχι, τον περισσότερο και ουσιαστικό χρόνο της τον αφιερώνει στην οικογένεια της. Ζει εντονότερα το συναίσθημα της ευθύνης για τα παιδιά της. Αυτή είναι αυτή που προσφέρει αυτά που χρειάζεται η

οικογένεια.

Στο παρόν κεφάλαιο, για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε την κατάσταση της σύγχρονης γυναίκας στον ελληνικό χώρο εργασίας, θα ήταν σκόπιμο να δούμε πώς εξελίχθηκε αυτή μέσα στα χρόνια και πώς επηρεάστηκε από τις διεθνείς καταστάσεις και συγκυρίες. Θα δούμε δηλαδή πώς έγινε η μετάβαση από τη γυναίκα νοικοκυρά, που δεν νοούνταν να εργάζεται εκτός οικίας, στη γυναίκα εργαζόμενη και ακόμα στη γυναίκα καριερίστα. Η αναδρομή αυτή κρίνεται αναγκαία για να δοθεί χρονική συνέχεια στο φαινόμενο που θα μελετηθεί και να επισημανθούν οι παράγοντες που είχαν προσδιοριστικό χαρακτήρα για την διαμόρφωση της γυναικείας ανεργίας.

Στην αναδρομή αυτή δεν θα αναφερόμαστε στον όρο «ανεργία των γυναικών» γιατί ουσιαστικά αυτός ο όρος δεν υπήρχε. Για να μιλάμε για την ανεργία που πλήττει μια ομάδα θα πρέπει πρώτα να υφίσταται εργασία της συγκεκριμένης ομάδας, πράγμα που στις αρχές του 19^{ου} αιώνα δεν συνέβαινε. Στα χρόνια που ακολούθησαν και σύμφωνα με τον ορισμό του άνεργου, που προσδιορίζει τον άνεργο όχι μόνο από την έλλειψη εργασίας αλλά και από την επιθυμία του να εργαστεί, εξακολουθεί να μη μπορεί να γίνει λόγος για άνεργες γυναίκες, αφού εξαιτίας της γενικότερης νοοτροπίας της εποχής οι περισσότερες δε φαίνεται να θέλουν ή να τολμούν να θέλουν να εργαστούν. Ο όρος λοιπόν αυτός είναι αρκετά πρόσφατος.

2. Ιστορική εξέλιξη της γυναικείας εργασίας

Το κοινωνικό σύστημα κάθε εποχής και κάθε τόπου επηρεάζει την θέση της γυναίκας στην κοινωνία. Άρα η θέση της καθορίζεται από την εργασία και την παραγωγή. Η εργασία είναι κριτήριο κοινωνικής προόδου της γυναίκας. Στην συνέχεια παρατίθεται η ιστορική εξέλιξη της γυναικείας εργασίας από την προϊστορική εποχή μέχρι και την σημερινή εποχή.

Κατά τους προϊστορικούς χρόνους οι άνθρωποι τρέφονταν με ότι έβρισκαν στην φύση. Ήταν περιπλανώμενοι από περιοχή σε περιοχή. Από την εποχή αυτή, αρχίζει ο πρώτος καταμερισμός της εργασίας, ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες. Οι άνδρες ήταν ικανότεροι από άποψη σωματικών δυνάμεων, και ως φυσικό επακόλουθο ήταν να αναλάβουν τις εξωτερικές εργασίες, και γενικότερα τις δυσκολότερες και πιο επικίνδυνες όπως ψάρεμα, κυνήγι, προμήθεια ξύλων, συλλογή καρπών σε άγριες και δασώδεις περιοχές και άλλα. Στις γυναίκες έπεφτε ο κλήρος να οργανώνουν και να συντηρούν το πρωτόγονο, για την εποχή, νοικοκυριό, είτε στις σπηλιές,

είτε σε πρωτόγονες κατοικίες.

Η εργασία της γυναίκας στο νοικοκυριό δεν ήταν τόσο βαριά, ούτε τόσο επικίνδυνη σε αντίθεση με την εργασία του άνδρα. Αλλά με τις συνθήκες εκείνης της εποχής δεν ήταν καθόλου κατώτερης σημασίας, όχι μόνο επειδή ήταν απολύτως απαραίτητη, αλλά και επειδή εκτείνονταν σε τόσους τομείς, ώστε να καταντά εξίσου κοπιαστική με την ανδρική εργασία. Το καθεστώς αυτού του καταμερισμού της εργασίας από την προϊστορική εποχή, χαρακτηρίζεται από την ισοτιμία ανάμεσα στην γυναίκα και τον άνδρα. Η τόσο σημαντική συμβολή της γυναίκας στην ζωή, την έκανε σεβαστή σε όλα τα μέλη της οικογένειας. Αργότερα μάλιστα, άρχισε να επιβάλλεται ως φυσικός αρχηγός στην οικογένεια. Δηλαδή η υπεροχή της στην εργασία και την οικονομία, που της εξασφάλιζε κοινωνική υπεροχή.

Κατά την εποχή αυτή έχουμε την αλλαγή της κοινωνικής οργάνωσης και την εμφάνιση της δουλοκτησίας. Η δουλοκτησία είχε οικονομικά κίνητρα και ήταν πράξη οικονομικού χαρακτήρα. Ήταν η φυσική εξέλιξη και προέκταση της δημιουργίας ιδιοκτησίας. Η θέση της γυναίκας άρχισε να κλονίζεται, γιατί η εργασία, η απόδοση και η συμβολή των ανδρών ως κτηνοτρόφων, βοσκών και καλλιεργητών έγινε πιο σημαντική.

Μέσα αυτές στις ανακατατάξεις των σχέσεων και των αξιών, η γυναίκα ήταν καταδικασμένη να ηττηθεί σε σχέση με τους άνδρες. Ο παλαιός καταμερισμός της εργασίας άλλαξε εντελώς χαρακτήρα. Ο άνδρας αποκτά ήδη αναμφισβήτητη υπεροχή απέναντι στη γυναίκα, διότι επιφορτίζεται με σημαντικότερα καθήκοντα και επηρεάζει πολύ περισσότερο τους υλικούς όρους της ζωής. Την κατωτερότητα της γυναίκας, αρχικά, την απέδωσαν σε βιολογικούς παράγοντες όπως στις μικρότερες σωματικές ικανότητες σε σχέση με τον άνδρα στην εργασία, αλλά και στην υποτίμηση των πνευματικών και ψυχικών αρετών τους²⁸⁶.

Το καθεστώς της κατωτερότητας της γυναίκας δεν εμφανίζεται πανομοιότυπα και ταυτόχρονα σε όλους τους λαούς και σε ολόκληρη την κοινωνική δομή. Οι ειδικές τοπικές συνθήκες εργασίας και παραγωγής επηρέασαν προς το χειρότερο την θέση της γυναίκας. Οι διακρίσεις ανάμεσα στα δύο φύλα διασταυρώθηκαν βαθμιαία με τις ταξικές διακρίσεις και διαιρέσεις, που διαμορφώθηκαν μέσα από την γενική ιστορική εξέλιξη. Έτσι στις ανώτερες τάξεις, οι γυναίκες είχαν προνόμια που δεν είχαν όχι μόνο οι γυναίκες, αλλά ούτε και οι άνδρες των κατώτερων τάξεων. Στις ελεύθερες κοινωνίες, η θέση των γυναικών ήταν καλύτερη από αυτή των δούλων, είτε γυναικών

---

²⁸⁶ ΠΙΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσεύς, σ. 8

είτε ανδρών.

Στην τάξη των δούλων δεν υπήρχε καμία διάκριση μεταξύ των δύο φύλων, αλλά οι άνδρες και οι γυναίκες ήταν σύντροφοι στην κοινή μοίρα. Βέβαια, υπήρχαν και οι εξαιρέσεις στον κανόνα. Και ο κανόνας ήταν ότι στις ταξικές κοινωνίες, όπως η δουλοκτητική, η εκμετάλλευση της γυναίκας ήταν διπλή. Από την μία πλευρά υποτιμάται η εργασία της και από την άλλη πλευρά η γυναίκα ήταν αναγκασμένη εκτός από την παραγωγική εργασία της στο σπίτι ή έξω από το σπίτι, να εκτελεί τις δουλειές του νοικοκυριού και να φροντίζει ολόκληρη την οικογένεια με υπευθυνότητα. Οι συνέπειες ήταν από την μία η κοινωνική απομόνωση της γυναίκας και από την άλλη η οικιακή σκλαβιά της.

Στην περίοδο της φεουδαρχίας η δουλεία δίνει την θέση της στην δουλοπαροικία. Η γυναίκα είναι και πάλι η μεγάλη ηττημένη της περιόδου αυτής. Σε όλη την διάρκεια του Μεσαίωνα ο πατριαρχισμός και η αυτάρκης και περιορισμένη τοπική οικονομία υποτάσσουν την γυναίκα. Γίνεται και πάλι αντικείμενο συναλλαγής και κακομεταχείρισης. Την εποχή της φεουδαρχίας η γυναίκες που πλήττονταν περισσότερο ήταν οι γυναίκες των δουλοπάροικων. Τυπικά, χωρίς να είναι δούλες, ζούσαν στην κατάσταση του αχθοφόρου κτήνους, αγράμματες, εξαθλιωμένες και εξουθενωμένες από το φεουδαρχικό σύστημα.

Τη θέση της γυναίκας χειροτέρευσε πολύ περισσότερο, το φαινόμενο του υπερπληθωρισμού των γυναικών. Αυτό ήταν ως συνέπεια της γενικότερης κοινωνικής θέσης της γυναίκας. Κυριότερος παράγοντας που το προκάλεσε ήταν η μεγάλη επιρροή της χριστιανικής θρησκείας στην κοινωνική ζωή και τον δημόσιο βίο. Η έλλειψη των ανδρών που δημιουργήθηκε, θα έπρεπε να βελτιώσει την θέση των γυναικών στην εργασία, και κατά συνέπεια στην κοινωνία. Αντίθετα, όμως, παρατηρείται μεγάλος αριθμός γυναικών, επειδή η γενική κοινωνική θέση της παραμένει αμετάβλητη και η παραγωγή δεν αφορά τις γυναίκες. Την εποχή αυτή, αρχίζει η γυναίκα να μπαίνει στην αγορά εργασίας κάτω από κάποιες περιοριστικές συνθήκες.

Εκτός από τις γυναίκες των δουλοπάροικων που εργάζονταν στους αγρούς ή έβοσκαν τα ζώα υπήρχαν και γυναίκες οι οποίες εργάζονταν στις συντεχνίες. Οι γυναίκες αυτές μπορεί να ήταν σύζυγοι των ανθρώπων που είχαν την συντεχνία και πέθαιναν, όπου έμενε η επιχείρηση στην γυναίκα. Σε πολλές πόλεις της Ευρώπης, υπήρχαν κεντήστρες, γυναίκες που δούλευαν σε κλωστήρια, που ασχολούνταν με την ραπτική και άλλα παρόμοια επαγγέλματα. Εκτός όμως από αυτές τις καθαρά γυναικείες εργασίες, απασχολούνταν και σε διάφορες βιοτεχνίες, όπως σε εργαστήρια

που κατασκεύαζαν κορδόνια, σε βυρσοδεψία, σε αρτοποιία και αλλού. Στο μικρεμπόριο υπήρχαν γυναίκες πωλήτριες. Αργότερα τις συναντούμε στην δημοτική διοίκηση ως αντιγραφείς, νοσοκόμες, θυρωρούς, υπάλληλους τελωνείων και υπηρέτριες στα δημόσια λουτρά. Μερικές γυναίκες απέκτησαν μονοπωλιακά δικαιώματα στην κλωστοϋφαντουργία και πολλές επιδίδονταν στο λιανικό εμπόριο τροφίμων. Ορισμένες ασκούσαν το επάγγελμα του τοκιστή, του ενεχυροδανειστή, του πλοιοκτήτη, του προμηθευτή στρατεύματος και άλλα. Σε πολλές, όμως περιπτώσεις δεν επέτρεπαν οι δημοτικές αρχές στις γυναίκες να ασχολούνται σε κάποια βιοτεχνία. Από τον 17^ο αιώνα και ύστερα γινόταν όλο και πιο δύσκολο να εισχωρήσει μια γυναίκα στις βιοτεχνίες και επομένως μπορούσαν να εργασθούν μόνο στις ελεύθερες βιοτεχνίες. Κατά την εποχή της φεουδαρχίας οι γυναίκες εργάζονταν όχι μόνο μέσα στα σπίτια, αλλά και σε διάφορες τέχνες ανάλογα με την στάθμη της παραγωγής σε κάθε εποχή. Επίσης εργάζονταν και σε πολλά επαγγέλματα και μάλιστα με επιτυχία, μολονότι τις περισσότερες φορές έφραζε τον δρόμο τους ο φθόνος του ανταγωνισμού.²⁸⁷

2.1. Η εργασία των γυναικών στην Ευρώπη από τον 19^ο αιώνα

Στις αρχές του 19^ο αιώνα η οικονομία των περισσότερων και κυριότερων ευρωπαϊκών χωρών στηριζόταν σε μια ήπια μορφή εκβιομηχάνισης, η οποία είχε επίκεντρο το σπίτι. Δεν ήταν δηλαδή συνδεδεμένη με την ύπαρξη βιοτεχνικών μονάδων ή εργοστασίων. Χαρακτηριστικό της γνώρισμα ήταν η ένταξη όλων των μελών της οικογένειας στην εργασία, που συνήθως σχετιζόταν με την υφαντουργία ή την νηματοουργία. Οι δύο αυτοί κλάδοι ήταν και από τους πρώτους που εκβιομηχανίστηκαν. Στο σημείο αυτό η βιομηχανική παραγωγή εντείνεται με συνέπεια την ανάγκη για πολλά και φτηνά εργατικά χέρια. Η λύση βρέθηκε στην εργασία των γυναικών στα εργοστάσια. Αναφέρεται ότι ο αριθμός των απασχολούμενων γυναικών και παιδιών, που συνήθως καταγράφονται σε ενιαία κατηγορία αποτελεί συχνά μέχρι και το 75% του συνολικού αριθμού των απασχολούμενων στα εργοστάσια. Γενικά όμως η δουλειά αποτελούσε μια προσωρινή κατάσταση για αυτές μέχρι να παντρευτούν και να κάνουν οικογένεια.

Εκτός από την υφαντουργία και την νηματοουργία, οι γυναίκες δούλευαν επίσης στη χημική βιομηχανία και σε εργοστάσια παραγωγής υγρών ή εύπλαστων υλών και στη βιομηχανία τροφίμων, όπου ο αριθμός των σύνθετων στη χρήση τους μηχανών ήταν μικρός και όπου η διαδικασία επεξεργασίας του προϊόντος ήταν απλή.

---

²⁸⁷ ΠΙΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 13-15

Αντίθετα, ο τομέας που περισσότερο από όλους αντιστάθηκε στην είσοδο των γυναικών ήταν αναμφισβήτητα η βιομηχανία του βιβλίου, σύμβολο του πολιτισμού και της αριστοκρατίας του πνεύματος, τα οποία κατείχαν οι άντρες.

Το πρώτο μισό του επόμενου αιώνα αρχίζει η «δεύτερη βιομηχανική επανάσταση», του πετρελαίου, του αυτοκινήτου, του αεροπλάνου κ.τ.λ., ενώ παράλληλα κάνει την εμφάνισή του ο τριτογενής τομέας. Η υφαντουργία δεσπόζει ακόμα και οι γυναίκες αποτελούν τα $\frac{3}{4}$ του δυναμικού της στη παραγωγή υφασμάτων και στη ραφή ενδυμάτων.

Γενικότερα, ο γυναικείος ενεργός πληθυσμός κατανεμόταν ως εξής: 35% δούλευαν στο σπίτι, 17% δούλευαν ως υπηρέτριες και 8% ως υπάλληλοι.

Λίγο πριν τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο οι γυναίκες αρχίζουν να εισχωρούν και σε άλλα επαγγέλματα και έτσι έχουμε τις πρώτες δασκάλες, νοσοκόμες, αρχιτέκτονες, δικηγόρους κ.α. Σε μερικούς τομείς η συμμετοχή τους ήταν τόσο μεγάλη ώστε να αρχίσουν να θεωρούνται «γυναικεία επαγγέλματα». Τέτοια είναι της δακτυλογράφου, υπάλληλου τηλεπικοινωνιών και ταχυδρομείου κ.α. Παρ' όλα αυτά οι μισθοί των γυναικών ήταν πάντα πολύ χαμηλότεροι από τους αντίστοιχους των αντρών²⁸⁸.

Το σκηνικό αλλάζει πολύ κατά την διάρκεια του Α' Παγκόσμιου Πολέμου όπου οι γυναίκες αντικατέστησαν τους άντρες που είχαν επιστρατευθεί. Τα ποσοστά του ενεργού γυναικείου πληθυσμού έφτασαν στα ύψη (42%) και σε αυτά δε συμπεριλαμβάνονται οι αγρότισσες, οι οποίες επίσης αντικατέστησαν, σε μεγάλη κιόλας αναλογία, τους άντρες. Συγκεκριμένα εισέρχονται στο τομέα της μεταλλουργίας, της πολεμικής βιομηχανίας και της κατασκευής αυτοκινήτων. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Citroen στην οποία οι γυναίκες αποτελούσαν το 60% του εργατικού δυναμικού! Με την υπομονή, την σημασία στη λεπτομέρεια και την ευκινησία των δακτύλων καθλώθηκαν μπροστά από μια μηχανή κάνοντας πάντα την ίδια κίνηση. Υπό αυτήν την έννοια μπορούμε να πούμε ότι οι γυναίκες ήταν οι πρώτοι ανειδίκευτοι εργάτες στην ιστορία της βιομηχανίας. Τέλος, η ψαλίδα ανάμεσα στους αντρικούς και τους γυναικείους μισθούς μειώθηκε πολύ και από τότε άρχισε να κλείνει όλο και περισσότερο.

Κατά την μεταπολεμική περίοδο, παρά την τάση που υπήρχε να επανέλθει ο ρόλος της γυναίκας στα πρότυπα της αρχής του αιώνα, τις βλέπουμε να προωθούνται εργασιακά, αν όχι σε όλους τους τομείς, πάντως σίγουρα στους πιο καινούργιους, όπως τα μεγάλα εργοστάσια μηχανικών κατασκευών, στον τριτογενή τομέα των

---

²⁸⁸ ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ.16

υπηρεσιών και τους υπάλληλους. Οι παραδοσιακοί τομείς της γυναικείας εργασίας, όπως η ραπτική, η εργασία στο σπίτι και σε μικρότερο βαθμό οι έμμισθες οικιακές υπηρεσίες υποχωρούν σημαντικά. Η μοδίστρα και η υπηρέτρια τείνουν να εξαφανιστούν. Αντίθετα, η εργάτρια έχοντας πια οριστικά εγκλιματιστεί στη μεγάλη βιομηχανία, κάνει όλο και περισσότερο αισθητή την παρουσία της εκεί. Τέλος, ο αριθμός των γυναικών υπαλλήλων θα σημειώσει σημαντική άνοδο κατά τη μεσοπολεμική περίοδο. Από το 1906 ως το 1921 το ποσοστό των γυναικών υπαλλήλων στο σύνολο των εργαζομένων γυναικών διπλασιάστηκε (από 7,9% περνάει στο 18,4%) το 1931 ο αριθμός τους έχει φτάσει το ένα εκατομμύριο (200.000 περισσότερες από το 1921). Θα αυξηθεί επίσης ο αριθμός των γυναικών που δούλευαν στα γραφεία των εργοστασίων (17.000 το 1906, 130.000 το 1931), στις τράπεζες, στα υπουργεία, στις υπηρεσίες των ταχυδρομείων και των τηλεφώνων κ.λ.π., καθώς και ως δακτυλογράφοι και γραμματείς.

Τα χρόνια που ακολουθούν η αύξηση του γυναικείου ενεργού πληθυσμού στην Ευρώπη συνεχίζεται με υψηλό ρυθμό. Η άνοδος του συνολικού ποσοστού γυναικείας δραστηριότητας εκφράζει αυτή την τάση (το 1970 ήταν 27,7%). Ιδίως ο δημόσιος τομέας απορρόφησε μεγάλο αριθμό γυναικών. Όμως παρά την πρόσφατη πρόσβαση τους σε επαγγέλματα που θεωρούνταν παραδοσιακά αντρικά, η συγκέντρωση των γυναικών σε συγκεκριμένους μόνο τομείς δραστηριότητας είναι ακόμα σαφής. Στις υπηρεσίες απασχολούνται με την ίδια αναλογία τα δύο φύλα ενώ οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν μόλις το 1/4 των μισθωτών της βιομηχανίας. Εξακολούθησαν να εγκαθίστανται στην αγορά εργασίας αλλά καταλαμβάνουν συνήθως δευτερεύουσες θέσεις απασχόλησης στους τομείς των υπηρεσιών, ενώ η πρόσβασή τους σε ανώτερες θέσεις που προσφέρουν καλύτερες αποδοχές και δυνατότητες προώθησης ήταν και παραμένει χαμηλή²⁸⁹.

2.2. Η γυναικεία εργασία στον 20^ο αιώνα

Στην εποχή της ακμής των τάξεων των αστών, οι γυναίκες που ανήκουν στην τάξη αυτή και ιδιαίτερα στις πλούσιες αστικές οικογένειες δεν έκαναν ποτέ τις δουλειές του σπιτιού και ασχολούνταν με τον καλλωπισμό και την επίδειξη του πλούτου και της ευλάβειας. Στην ύπαιθρο οι γυναίκες ασχολούνταν με τις γεωργικές εργασίες. Πολλές γυναίκες εγκαταλείπουν το δικό τους σπίτι για να υπηρετήσουν τα σπίτια των πλουσίων.

Κατά τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα έγινε η Βιομηχα-

---

²⁸⁹ ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ.17

νική Επανάσταση. Η εμφάνιση της ατμομηχανής στην βιομηχανία άλλαξε ριζικά τις μεθόδους και τον ρυθμό της παραγωγής σε πολλές χώρες της Ευρώπης. Ανάμεσα στους εργάτες που εργάζονταν πλέον στην βιομηχανία ήταν και χιλιάδες γυναίκες, που σε ορισμένους κλάδους, όπως κλωστήρια και υφαντουργεία, αποτελούσαν την πλειοψηφία. Οι γυναίκες αυτές άνηκαν στην τάξη των εργατών και των τεχνιτών. Η απόδοση και η αντοχή των γυναικών ήταν μικρότερη από αυτή των ανδρών, οι οποίοι εκτόπισαν μεγάλο αριθμό γυναικών, που ήταν αναγκασμένες να εργάζονται με χαμηλότερα ημερομίσθια ή έμεναν εντελώς άνεργες. Με την πρόοδο της τεχνικής, επικράτησε ο λεπτομερής καταμερισμός της εργασίας, που απλούστευσε τα στάδια εργασίας και έτσι έγινε δυνατό να ασχολούνται γυναίκες χωρίς καμιά εκπαίδευση. Οι γυναίκες σε ορισμένες εργασίες έδειχναν ιδιαίτερη ικανότητα προσαρμογής. Ο τρόπος παραγωγής που επικρατούσε τον 19^ο αιώνα είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του ποσοστού των εργαζόμενων γυναικών. Μερικές δεκαετίες αργότερα, ο αριθμός τους παρουσίασε τεράστια αύξηση στις περισσότερες βιομηχανικώς αναπτυσσόμενες χώρες.

Η αύξηση των γυναικών εργαζόμενων ήταν φυσικό αποτέλεσμα της οικονομικής εξέλιξης. Οι γυναίκες ήταν τα πιο φθηνά εργατικά χέρια, διότι η ανάγκη τις ωθούσε σε κάθε είδους εργασίες, όσο και χαμηλό ήταν το ημερομίσθιο. Έπρεπε να συμβάλλουν και αυτές στο εισόδημα της οικογένειας γιατί δεν έφθανε το εισόδημα του άνδρα. Σε πολύ συχνές περιπτώσεις οι γυναίκες για να εξοικονομήσουν παραπάνω χρήματα, έπαιρναν δουλεία για το σπίτι, για την οποία πληρώνονταν ακόμη πιο άθλια από την κανονική εργασία τους στο εργοστάσιο. Στις περισσότερες χώρες υπερτερεί το ποσοστό των ανειδίκευτων γυναικών που εργάζονται στις βιομηχανίες. Σε όλες τις οικονομικές κρίσεις, οι γυναίκες υπέφεραν το ίδιο με τους άνδρες, παρόλο που πολλοί επιχειρηματίες προτιμούσαν να απολύσουν άνδρες, παρά γυναίκες, γιατί οι γυναίκες είχαν πολύ μικρότερα ημερομίσθια από τους άνδρες.

Στην διοίκηση και τα ελεύθερα επαγγέλματα ο αριθμός των εργαζόμενων γυναικών ήταν πολύ μικρός. Και αυτό γιατί σε αυτούς τους κλάδους περιλαμβάνονται κυρίως επαγγέλματα που προϋποθέτουν μακροχρόνια ειδική εκπαίδευση. Για να αποκτήσουν οι γυναίκες εκπαίδευση αγωνίσθηκαν επί δεκαετίες ολόκληρες. Μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο εισχώρησε ουσιαστικά στους κλάδους αυτούς. Οι αμοιβές των γυναικών και σε αυτούς τους κλάδους ήταν πολύ κατώτερες από αυτές των ανδρών. Από την άλλη πλευρά οι γυναίκες απέκτησαν μία σχετική οικονομική ανεξαρτησία και είχε ευνοϊκές επιπτώσεις στην θέση τους μέσα στην οικογένεια και την κοινωνία. Οι γυναίκες που εργάζονταν αποκτούσαν όλο και μεγαλύτερο βαθμό αυτοπεποίθησης και

ανεξαρτησίας²⁹⁰.

Οι μεγάλες οικονομικές δυσχέρειες, που αντιμετωπίζουν οι οικογένειες των κατώτερων τάξεων, αφήνουν ελάχιστα περιθώρια για την μόρφωση και ειδίκευση της γυναίκας των λαϊκών στρωμάτων της κοινωνίας. Οι προκαταλήψεις που υπήρχαν σχετικά με το θέμα της μόρφωσης των γυναικών, είχαν σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στις γυναίκες ανεξάρτητα από το κοινωνικό στρώμα στο οποίο άνηκαν. Με τις συνθήκες αυτές, οι γυναίκες δεν είχαν τις δυνατότητες να καταλάβουν ανώτερες θέσεις και να ασκήσουν σοβαρά επαγγέλματα, γεγονός που θα τους τόνωνε το ηθικό και θα τους δυνάμωνε την εμπιστοσύνη στον εαυτό τους. Μέσα στην αστική κοινωνία η κοινωνική θέση της γυναίκας καθορίζεται κυρίως από την κοινωνική θέση του άνδρα. Η επαγγελματική απασχόληση της γυναίκας με την εξαντλητική εργασία και την μικρή αμοιβή της, είχε σαν αποτέλεσμα αντί να βοηθάει τον εαυτό της και την οικογένειάς της, να καταστρέφει την υγεία της με πολύ άσχημες συνέπειες για την ίδια και κατ' επέκταση την οικογένειάς της.

Τα κίνητρα για την επαγγελματική απασχόληση της γυναίκας ήταν οι ανάγκες για επιβίωση και την εξασφάλιση ενός καλύτερου βιοτικού επιπέδου. Η γυναίκα συνειδητοποιούσε όλο και πιο πολύ, ότι η εργασία ήταν εκείνη που όχι μόνο θα της εξασφάλιζε τα μέσα για την αντιμετώπιση των ατομικών και οικογενειακών αναγκών, αλλά θα την έκανε ανεξάρτητη και ισότιμη με τον άνδρα μέσα στην κοινωνία. Τα κίνητρα θα έπρεπε να συνδυάζονται με κατάλληλες συνθήκες σε κάθε χώρα, που θα ευνοούσαν την επαγγελματική απασχόληση των γυναικών

Στον δυτικό κόσμο, η προσφορά και η ζήτηση των εργατικών χεριών καθορίζεται από τον βαθμό της οικονομικής ανάπτυξης κάθε συγκεκριμένης χώρας με διάφορες και αντιτιθέμενες πολλές φορές τάσεις. Η μεγάλη οικονομική ανάπτυξη δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες για την συμμετοχή της γυναίκας στην κοινωνική και παραγωγική εργασία και την επαγγελματική της απασχόληση. Η οικονομική ανάπτυξη και η συμμετοχή των γυναικών στην εργασία ικανοποιούν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, τις ατομικές και οικογενειακές ανάγκες αυτές οι οποίες ωθούν την γυναίκα στην εργασία. Σε περιόδους οικονομικών κρίσεων η πίεση αυτή είναι μεγάλη. Η οικονομική ανάπτυξη και αντικατάσταση της χειρωνακτικής εργασίας από την μηχανική έχει πολλές φορές αρνητική επίδραση στην ζήτηση της εργασίας.

Στον σοσιαλιστικό κόσμο, η οικονομική ανάπτυξη παίζει σημαντικό ρόλο, αναφορικά με την συμμετοχή της γυναίκας στην εργασία. Η σοσιαλιστική κοινωνία

---

²⁹⁰ ΠΙΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 20-22

έχει διαφορετικό οικονομικό υπόβαθρο από την αστική και δεν μαστίζεται από κρίσεις. Στην κοινωνία παρατηρείται ένα είδος λατρείας προς την εργασία και προάγεται από την αντίληψη ότι η θέση του κάθε ατόμου στην κοινωνία, είτε άνδρας, είτε γυναίκα, καθορίζεται βασικά από την συμμετοχή του στην κοινωνική παραγωγική εργασία και στην κοινωνική ζωή γενικότερα²⁹¹.

Στην πορεία της κοινωνικής εξέλιξης και ιδιαίτερα από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, η εκμετάλλευση των γυναικών εργατριών και η άνιση κατανομή της γυναικείας εργασίας στους διάφορους κλάδους της επαγγελματικής δραστηριότητας παίρνουν εξαιρετική οξύτητα. Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής οι γυναίκες εργαζόμενες ήταν το 15,8% στην βιομηχανία το 1870 και το 1947 το 26,1%. Η μάζα των εργατριών συγκεντρώθηκε ιδιαίτερα στους κλάδους των ανειδίκευτων επαγγελμάτων καθώς και στους τομείς του υπαλληλικού προσωπικού. Στην Αγγλία λίγο πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, δηλαδή από το 1939 έως το 1945, οι γυναίκες που εργάζονταν ως εργάτριες και υπάλληλοι βιομηχανιών ήταν το 27% του συνολικού εργατικού δυναμικού. Και από αυτές πάνω από το 80% ασχολούνταν και με οικιακές εργασίες. Στην Γαλλία την ίδια περίπου περίοδο οι γυναίκες που εργάζονταν ως υπάλληλοι και εργάτριες αποτελούσαν το 27% του εργατικού δυναμικού και οι μισές από αυτές έκαναν τις οικιακές τους εργασίες.

Μερικοί κλάδοι της οικονομίας παρουσιάζουν την τάση να μένουν έξω από την εκβιομηχάνιση και να διατηρούν την ανθρώπινη ενέργεια σαν κινητήριο δύναμη του εργαλείου ή της μηχανής. Οι συνθήκες των εργαζομένων γυναικών στις βιομηχανίες δεν ήταν καλές αρχικά σε πολλές χώρες του κόσμου όπου είχε αναπτυχθεί η βιομηχανία. Στις αστικές οικονομίες προτάθηκαν τρεις μέθοδοι για την βελτίωση των συνθηκών για τις εργαζόμενες γυναίκες. Η πρώτη ήταν να οργανωθούν σωματεία, η δεύτερη ήταν η υπόσχεση για ίση αμοιβή (υποστηρίχθηκε στις περισσότερες χώρες από τις κυβερνήσεις) και τρίτον ότι ο εργαζόμενος είχε την ελευθερία να επιλέξει το επάγγελμα του. Και οι τρεις μέθοδοι συνάντησαν δυσκολίες από όλες τις πλευρές και δεν πραγματοποιήθηκαν πλήρως στις αρχές και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα²⁹².

3. Η απασχόληση της γυναίκας στην Ελλάδα μετά τη σύσταση του νέου Ελληνικού κράτους

Μετά τη σύσταση του νέου Ελληνικού κράτους, η οικονομία διατηρεί τον αγροτικό της χαρακτήρα για αρκετά χρόνια. Ο πληθυσμός της είναι μοιρασμένος

---

²⁹¹ ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 23-25

²⁹² ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 26

στις επαρχιακές περιοχές και δεν υπάρχουν μεγάλα αστικά κέντρα (ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 1889 ο αριθμός των πόλεων που είχαν πληθυσμό 10.000-20.000 κατοίκους, ήταν μόλις δύο). Η οργάνωση της γεωργικής παραγωγής στηριζόταν κυρίως στη δραστηριότητα των μικρών οικογενειακών μονάδων με την συμμετοχή όλων των μελών της οικογένειας, στον μικρό κλήρο και στη χαμηλά ή ανύπαρκτη εκμηχάνιση. Η βιομηχανική και η βιοτεχνική δραστηριότητα ήταν ακόμα σε πολύ πρώιμα στάδια. Σε όλη τη χώρα λειτουργούσαν μόνο 22 ατμοκίνητα εργοστάσια το 1867 τα οποία απασχολούσαν ένα πολύ μικρό μέρος του εργατικού δυναμικού. Ένας άλλος τομέας που απασχολούσε μεγάλο αριθμό εργαζομένων ήταν το εμπόριο. Για την ακρίβεια η δραστηριότητα αυτή είχε το μεγαλύτερο ποσοστό απασχολούμενων σε σχέση με τις υπόλοιπες του τριτογενή τομέα.

Το 1922 η κατάσταση αρχίζει να διαφοροποιείται με τον καθορισμό των μόνιμων πλέον γεωγραφικών συνόρων της χώρας (με εξαίρεση τα Δωδεκάνησα). Οι πιο σημαντικές αλλαγές αυτής της περιόδου όσον αφορά στις εξελίξεις στο χώρο της εργασίας, έγιναν στον τομέα της βιομηχανίας, ο οποίος σημείωσε αξιόλογη ανάπτυξη και έχουμε την δημιουργία αστικών κέντρων στα οποία δραστηριοποιούνταν μικρές μονάδες χαμηλής παραγωγικότητας. Αυτή η αλλαγή δεν σημαίνει βέβαια ότι η Ελλάδα έγινε βιομηχανική χώρα. Η οικογενειακή επιχείρηση παραμένει, για μεγάλο διάστημα, ο πυρήνας της βιομηχανίας.

Η περίοδος που ακολούθησε μετά την Μικρασιατική καταστροφή εντατικοποίησε τις τάσεις που ευνοούσαν την βιομηχανική ανάπτυξη και διαμόρφωση της ιδιόζουσας διάρθρωσής της: λιγοστές μεγάλες, σχεδόν μονοπωλιακές επιχειρήσεις με σύγχρονη παραγωγική διαδικασία μέσα σε μια πληθώρα μικρών οικογενειακών μονάδων με χαμηλή παραγωγικότητα που κινούνταν στα όρια της επιβίωσης.

Ο δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος και ο εμφύλιος που τον ακολούθησε επέφεραν μια μακροχρόνια στασιμότητα στην οικονομική εξέλιξη της χώρας καθώς και καταστροφές στον υλικό πλούτο της. Μετά τον πόλεμο ένας μεγάλος όγκος κεφαλαίων, από το εξωτερικό, διοχετεύτηκε στη ναυτιλία, στον τουρισμό, στις υπηρεσίες και λιγότερο στη βιομηχανία. Ο τριτογενής τομέας, ήδη υπερανεπτυγμένος για το στάδιο ανάπτυξης της χώρας, συνέχισε να διογκώνεται και να γίνεται πόλος έλξης του πληθυσμού στα αστικά κέντρα.

Όσον αφορά την γυναικεία απασχόληση τη περίοδο που εξετάζουμε μπορούμε να πούμε ότι καθορίστηκε από τον ιδιαίτερο αγροτικό χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας για μακρότατο χρονικό διάστημα. Σ' αυτό συνέβαλε και το γεγονός ότι η

τεχνολογική πρόοδος δεν είχε κάνει ακόμα αισθητή την παρουσία της στην αγροτική παραγωγική διαδικασία που ήταν εντάσεως εργασίας. Το μεγαλύτερο μέρος των γυναικών στην ύπαιθρο απασχολούνταν στην οικογενειακή εκμετάλλευση. Οι απογραφές του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της εποχής εκείνης τις αγνοούν τελείως γιατί μέχρι το 1907, όταν αρχίζει η κατά φύλο ταξινόμηση, και μετά, ο αριθμός των οικονομικά ενεργών γυναικών παρουσιάζεται πολύ μειωμένος. Αναφέρεται ότι στη γεωργία απασχολούνταν 252.360 άντρες και μόλις 5.172 γυναίκες. Η εργασία βέβαια αυτή των γυναικών ήταν «βοηθητική» δηλαδή άμισθη.

Από το 1961 ως το 1971 παρατηρείται μια σημαντική αύξηση 11,7% στον γυναικείο οικονομικά ενεργό πληθυσμό των αστικών περιοχών. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους άντρες ήταν 9,5%. Γενικά τα χρόνια αυτά βλέπουμε μια αύξηση της συμμετοχής της γυναίκας σε μικρές και μεγάλες επιχειρήσεις στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα και στο κλάδο των υπηρεσιών (τράπεζες, ασφάλειες, κ.τ.λ.)

Εντυπωσιακός είναι ο αριθμός των γυναικών που εργάζονται για δικό τους λογαριασμό: 133.430 το 1971 ή το 14,7% του συνόλου των οικονομικά ενεργών γυναικών. Ένα σημαντικό ποσοστό αυτών των γυναικών (22,6% το 1971) απασχολούνταν στη βιομηχανία – βιοτεχνία, ενώ ένα επίσης σημαντικό ποσοστό (23%) άνηκε στο κλάδο των υπηρεσιών.

Ο μοναδικός κλάδος στον οποίο η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών είναι ελάχιστη, είναι ο κλάδος της βιομηχανίας. Γενικά στην Ελλάδα δεν υπήρξε ποτέ μια βιομηχανική έκρηξη παρόμοια με άλλες χώρες της Ευρώπης, που να απαιτεί μια μεγάλη μάζα διαθέσιμης εργατικής δύναμης. Η εργασία των γυναικών στη βιομηχανία ήταν βοηθητική και αρκετά χαμηλόμισθη. Μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο η συμμετοχή αυτή αυξάνεται κυρίως στις βιομηχανίες χαρτιού και καπνού.

Το καθεστώς της ανισότητας εξακολουθούσε να διατηρείται μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70. Οι διακρίσεις φύλου ήταν μέχρι τότε γενικά αποδεκτές και θεωρούνταν αυτονόητες. Έντονα ανασταλτικός παράγοντας για την προώθηση της ισότητας σε κάθε επίπεδο της κοινωνικής ζωής ήταν το χρονικό διάστημα 1967-1974.

Η μεγάλη αλλαγή για τις γυναίκες του τόπου μας έρχεται στα 1975, αμέσως μετά την πτώση της δικτατορίας. Είναι η εποχή που, ενώ η κοινωνία εξακολουθεί στην ουσία να είναι συντηρητική και ενώ διατηρείται το κοινωνικοοικονομικό σύστημα που ίσχυε και πριν από την εγκαθίδρυση του δικτατορικού καθεστώτος, η χώρα μας, για λόγους «εναρμόνισης» με τον ευρωπαϊκό χώρο και με την προοπτική της εισόδου της στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), προσαρμόζεται αργά με την ισότητα

των φύλων.

Φτάνοντας στην εξεταζόμενη περίοδο (δεκαετία '80 και έπειτα), θα αναφερθούμε πιο διεξοδικά στο θέμα της ανεργίας και της απασχόλησης των γυναικών. Αυτή την περίοδο, η στατιστική πληροφόρηση είναι αρκετά πλήρης. Έτσι θα αναφερόμαστε και θα σχολιάζουμε την εξέλιξη του θέματος με βάση τα αντίστοιχα στατιστικά στοιχεία και τους πίνακες. Πριν όμως, θα ήταν ενδιαφέρον να δούμε το θεσμικό πλαίσιο που αφορά στην γυναικεία απασχόληση²⁹³.

4. Γυναικεία εργασία στην Ελλάδα στον 20^ο και τον 21^ο αιώνα

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η εργασία της γυναίκας διαχωρίζονταν σε δύο κατηγορίες: στις ειδικευμένες εργάτριες και τις ανειδίκευτες. Στην ειδικευμένη εργασία συναντάμε τις τεχνίτριες. Οι τεχνίτριες εργάζονταν αποκλειστικά στην βιοτεχνία των ενδυμάτων όπως ράπτριες κόπτριες και άλλα. Πολλές φορές εργάζονταν ως ανεξάρτητες επαγγελματίες ή ήταν ιδιοκτήτριες βιοτεχνιών. Μία άλλη κατηγορία γυναικών στην ειδικευμένη εργασία είναι οι ειδικευμένες εργάτριες οι οποίες απασχολούνταν κυρίως στην κλωστοϋφαντουργία. Η κύρια απασχόληση τους ήταν εργάτριες μηχανημάτων. Οι μισθοί τους διαμορφώνονταν με βάση την απόδοσή τους στην εργασία και όχι στο χρόνο εργασίας.

Οι ανειδίκευτες εργάτριες βρίσκονται στην μειονεκτικότερη θέση από τις προηγούμενες γυναίκες, διότι η πλειοψηφία τους αποτελεί την εξαρτημένη γυναικεία εργασία. Οι συγκεκριμένες εργάτριες χρησιμοποιούνταν ως βοηθοί στην κλωστοϋφαντουργία, την βυρσοδεψία, την χαρτοποιία και την χημική βιομηχανία. Τα προνόμιά τους είναι λιγότερα και εργάζονται για να βοηθήσουν οικονομικά την οικογένειά τους.

Το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στις εργασίες της αγροτικής παραγωγής εξαρτάται από το βαθμό της οικονομικής ανάπτυξης και τον χαρακτήρα της κάθε χώρας. Όσο λιγότερο αναπτυγμένες είναι οι χώρες αυτές τόσο πιο πολλές γυναίκες παίρνουν μέρος στις αγροτικές εργασίες. Η κατάσταση της αγρότισσας δεν ήταν η καλύτερη. Η σκληρή και άχαρη καθημερινή εργασία γέρναγε τις γυναίκες αγρότισσες πρόωρα. Παράλληλα με τις δουλειές του σπιτιού, την φροντίδα των παιδιών και τις εργασίες στα χωράφια, δεν της έμενε χρόνος να ξεκουραστεί. Στην Ελλάδα το 1961, το σύνολο των εργαζομένων στην γεωργία και την κτηνοτροφία ήταν 1.950.000 εκ των οποίων οι 769.400 ήταν γυναίκες.²⁹⁴

Η επαγγελματική απασχόληση των γυναικών σε εργασίες εκτός του οικια-

---

²⁹³ ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 34-37

²⁹⁴ ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 38-39

κού χώρου προϋποθέτουν κάποια στοιχεία τα οποία στρέφονται προς το συμφέρον των γυναικών και της οικογένειάς της και κατ' επέκταση προς το συμφέρον της Εθνικής Οικονομίας. Στην Ελλάδα από την εποχή της δεκαετίας του 1960, έχουν θεσπιστεί νομοθετικές διατάξεις για την προστασία της γυναίκας στην εργασία. Πιο συγκεκριμένα, δημιουργήθηκαν οι κατάλληλες προϋποθέσεις για την προστασία των εργαζομένων γενικότερα, όπως την πρόληψη ατυχημάτων, την διαφύλαξη της υγείας των εργαζομένων στο χώρο εργασίας και άλλα. Βασικές προϋποθέσεις για την γυναικεία εργασία από την πλευρά του κράτους, ήταν η προστασία των εγκύων γυναικών, των μητέρων με μικρά παιδιά. Επίσης προστατεύονταν με τις νομοθετικές διατάξεις της εποχής, οι οποίες απαγόρευαν την απασχόληση των γυναικών σε εργασίες και σε χώρους οι οποίοι ήταν πολλές φορές ακατάλληλοι. Το κράτος προστατεύει την γυναίκα στο χώρο εργασίας της, καθιερώνοντας έτσι ευνοϊκές συνθήκες που βοηθούσαν στην καλύτερη απόδοση της στην εργασία.

Επιπλέον, οι προκαταλήψεις την εποχή που αναφερόμαστε ήταν έντονες στον εργασιακό χώρο. Αυτό γινόταν, διότι οι εργοδότες προκειμένου να αυξήσουν το εισόδημά τους, προσλάμβαναν γυναίκες στις εργασίες τους με πολύ χαμηλά ημερομίσθια και με τους χειρότερους όρους εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την γυναικεία εκμετάλλευση, η οποία είναι έντονη σε κάποιες περιπτώσεις. Η καταπολέμηση των προκαταλήψεων για την γυναικεία εργασία έγιναν σιγά – σιγά με την καταχώρηση νομοθετικών ρυθμίσεων για την ισότητα των δικαιωμάτων των γυναικών. Η εποχή του 1960, ήταν σχετικά δύσκολη, αφού δεν έχει δοθεί οριστική λύση στο πρόβλημα της γυναικείας απασχόλησης, διότι το μορφωτικό επίπεδο της γυναίκας ήταν ιδιαίτερα χαμηλό, δεν υπάρχει εκπαίδευση και ειδικευση, ώστε να μπορούν να εργασθούν σε όλους τους τομείς της παραγωγικής κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας²⁹⁵.

Από την δεκαετία του 1970 έως τις αρχές του 1980 οι γυναίκες στο μεγαλύτερο ποσοστό τους ασχολούνταν με την γεωργία, την αλιεία και την κτηνοτροφία καθώς και την μεταποίηση. Από την δεκαετία του 1970 και έπειτα, η γυναίκα άρχισε να διεκδικεί ενεργά πλέον, μία ισότιμη θέση στην αγορά εργασίας με αυτή του άνδρα. Άρχισαν να έχουν απαιτήσεις στον εργασιακό χώρο και μάλιστα με αξιώσεις.

Στον τριτογενή τομέα το ποσοστό των γυναικών που εργάζονται αυξάνεται με την πάροδο των χρόνων. Από το 1974 και κατά την διάρκεια όλης της δεκαετίας μέχρι και το 1984, φαίνεται η εντυπωσιακή άνοδος των γυναικών σε όλους τους τομείς της απασχόλησης και σε όλες τις ηλικίες. Στις ηλικίες από 25 – 29 ετών, πάνω του 50%

---

²⁹⁵ ΠΙΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσεύς σ. 40

των γυναικών συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό στα αστικά και τα ημιαστικά κέντρα της χώρας. Το μισό ποσοστό των γυναικών είναι οικονομικά ενεργές από την ηλικία των 30 μέχρι την ηλικία των 34 ετών²⁹⁶.

Την συγκεκριμένη εποχή, παρατηρείται αύξηση του ποσοστού των γυναικών που παρακολουθούν ανώτατες σχολές, που παρατείνουν την ένταξη των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Με την αύξηση του μορφωτικού επιπέδου των γυναικών αλλάζει ποιοτικά η ζήτηση της εργασίας. Η Ελλάδα, δεν μπορεί να συγκριθεί με άλλες χώρες, διότι οι περισσότερες από αυτές έχουν αυξημένο εργατικό δυναμικό σε όλες τις ηλικίες, σε όλους τους κλάδους και όλους τους τομείς της εργασίας.

Μπορεί όμως η γυναίκα να εντάσσεται ενεργά στο εργατικό δυναμικό της Ελλάδος κατά την περίοδο αυτή αλλά δεν παύουν να υπάρχουν οι διακρίσεις στην αγορά εργασίας. Αυτό αποδεικνύεται από το ότι οι γυναίκες αμείβονταν συγκριτικά με τους άνδρες λιγότερο. Ακόμη, η εξεύρεση εργασίας ήταν πιο δύσκολη για τις γυναίκες από ότι για τους άνδρες, σε περιόδους οικονομικής ύφεσης έχαναν πιο συχνά την εργασία τους και κατά την περίοδο της μητρότητας μαστίζονταν από εργασία, κάτι που δεν συνέβαινε στον ανδρικό πληθυσμό που εργάζονταν τότε.

Από την δεκαετία του 1980 και μετά, το γυναικείο εργατικό δυναμικό αρχίζει και εντάσσεται ομαδικά στην αγορά εργασίας. Ένα μεγάλο ποσοστό των γυναικών, εξακολουθεί να βρίσκεται σε κατάσταση ανεργίας και ένα άλλο ποσοστό εναλλάσσει την εργασία με την ανεργία, αλλά και το μειωμένο ωράριο στην απασχόληση. Πολλές από τις γυναίκες που εργάζονται, απασχολούνται στην οικογενειακή επιχείρηση. Οι γυναίκες πλέον, δεν αρκούνται στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αρχίζουν όλο και περισσότερες να συμμετέχουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και το μορφωτικό τους επίπεδο αυξάνεται με την πάροδο των χρόνων. Αρχίζει να γίνεται συνειδητό από τον γυναικείο πληθυσμό ότι η μόρφωση είναι ένα εφόδιο που δημιουργεί «άνοιγμα» για την αγορά της εργασίας²⁹⁷.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 και έπειτα, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό γυναικών, των οποίων το μορφωτικό τους επίπεδο ήταν αρκετά υψηλό, εντάσσονται με πολύ καλές συνθήκες στην αγορά εργασίας. Οι γυναίκες στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, θεωρούν τις σπουδές και γενικότερα την μόρφωση, ως την βασικότερη προϋπόθεση για την ένταξή τους στο εργατικό δυναμικό και την αγορά εργασίας. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την εκτόπιση από ορισμένους κλάδους και επαγγέλματα του ανδρικού εργατικού δυναμικού. Η αύξηση του εργατικού δυναμικού οφείλεται στην είσοδο των

---

²⁹⁶ ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 41

²⁹⁷ ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας σ. 42

γυναικών στην απασχόληση καθώς και στην επιμήκυνση του χρόνου παραμονής των γυναικών στην αγορά εργασίας.

Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, τα δεδομένα γίνονται όλο και πιο σύνθετα, αφού η γυναίκα έχει μπει αποφασιστικά στην αγορά εργασίας και διεκδικεί δικαιώματα που μέχρι και πριν κάποιες δεκαετίες ήταν αδύνατο να διεκδικήσουν. Με την πάροδο των χρόνων και την εξέλιξη της κοινωνίας οι γυναίκα χρειάζεται αυτονομία κινήσεων και ελευθερία στην αγορά εργασίας. Η επαγγελματική καταξίωση της γυναίκας είναι πλέον φαινόμενο υπαρκτό και ο μύθος ότι η γυναίκα είναι μόνο για να συμβάλλει στην οικογένεια και την ανατροφή των παιδιών έχει καταρριφθεί στο μεγαλύτερο μέρος του²⁹⁸.

5. Εμπειρικές έρευνες για την Ελλάδα

Στην Ελλάδα οι έρευνες για την γυναικεία απασχόληση είναι λιγοστές. Αυτό συμβαίνει γιατί δεν έχουν εντοπιστεί όλοι οι παράγοντες που επηρεάζουν την γυναικεία απασχόληση στην Ελλάδα.

Μία από τις παλαιότερες έρευνες που διεξήχθησαν στον Ελλαδικό χώρο είναι αυτή στις αρχές της δεκαετίας του 80' από τον Βουτυρά. Η έρευνα αυτή έγινε σε εργοστάσιο στο οποίο οι εργαζόμενοι ήταν μόνο γυναίκες. Από τις 100 γυναίκες στις οποίες έγινε η έρευνα μόνο οι 8 απάντησαν στα ερωτηματολόγια που τους διανεμήθηκαν. Οι παράγοντες που εξετάστηκαν ήταν το ενδιαφέρον των γυναικών για την δουλειά τους, οι ικανότητες που διαθέτουν, ο κοινωνικός τους αντίκτυπος από την εργασία τους, η κόπωση από την δουλειά τους στο εργοστάσιο και αν είχαν ευκαιρίες για προαγωγή. Από την συγκεκριμένη έρευνα έγινε γνωστό ότι σε σχέση με τους άνδρες, οι γυναίκες δεν προάγονται σε καλύτερες θέσεις. Οι περισσότερες γυναίκες ενδιαφέρονται να συνεχίσουν να δουλεύουν όταν δεν υπάρχει οικονομική ανάγκη από ότι οι άνδρες εργαζόμενοι. Επιπλέον συμπέρασμα είναι ότι η κοινωνικοπολιτική συμμετοχή των γυναικών, την εποχή που έγινε η έρευνα, υστερεί. Τέλος το πιο σημαντικό συμπέρασμα ήταν ότι οι γυναίκες που ερωτήθηκαν αδιαφόρησαν να απαντήσουν, και διακατέχονταν από πνεύμα σκεπτικισμού και οκνηρίας.

Άλλη μία έρευνα έγινε στην Ελλάδα από το 1981 έως το 1991. Η έρευνα διεξήχθη από την ΕΣΥΕ, την EUROSTAT, τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης και τον Διεθνή Οργανισμό Εργασίας. Στην διεξαγωγή της έρευνα βοήθησε το γεγονός ότι ήταν ήδη γνωστό η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργα-

---

²⁹⁸ ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας σ. 42

τικό δυναμικό, η αύξηση της απασχόλησης, η μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στον τριτογενή τομέα, η μείωση της απασχόλησης στον τομέα της γεωργίας, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου εκπαίδευσης των οικονομικά ενεργών γυναικών, η αύξηση της απασχόλησης των γυναικών σε όλες τις επαγγελματικές κατηγορίες με αυξητικούς ρυθμούς από τους άνδρες (επιστήμονες, ελεύθεροι επαγγελματίες), τα ποσοστά απασχόλησης και ανεργίας σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο και ήταν επιπλέον γνωστά τα ποσοστά απασχόλησης κατά κατηγορία οικονομικής δραστηριότητας, κατά θέση στο επάγγελμα, κατά φύλο, κατά μέσο όρο αριθμό εργασιακών ωρών και κατά ατομικά επαγγέλματα. Οι παράγοντες που εξετάστηκαν ήταν πρωταρχικά, οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης σε συνδυασμό με τις δημογραφικές εξελίξεις των πληθυσμών και τις εξελίξεις των ηθών και των νοοτροπιών. Επιπλέον, εξετάστηκαν η κατάρτιση, η επιμόρφωση, τα κοινωνικά στερεότυπα και η αύξηση των οικονομικών και τεχνολογικών αλλαγών. Αποτέλεσμα της έρευνας αυτής, ήταν η αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των γυναικών στην εργασία αν και τα ποσοστά σε σχέση με αυτά των ανδρών ήταν χαμηλότερα. Επιπλέον συμπεράσματα που έγιναν γνωστά από την έρευνα ήταν, η αύξηση του μορφωτικού επιπέδου των γυναικών και η διάκριση των γυναικών στην επαγγελματική κατάρτιση που αφορούν στον προσανατολισμό και στην επιλογή των παραδοσιακά «γυναικείων» ειδικοτήτων. Τέλος, έχουμε την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση και του γενικότερου ενδιαφέροντος για την μόρφωση.

Μία από τις πιο πρόσφατες έρευνα που έγιναν στον Ελλαδικό χώρο για την γυναικεία εργασία ήταν της Παπαπέτρου το 1999 για την Ελλάδα. Οι παράγοντες που εξετάστηκαν ήταν οι γυναίκες ως εργατικό δυναμικό το οποίο είναι αυξημένο σε σχέση με το παρελθόν, αλλά πολύ χαμηλότερο σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση και το ποσοστό των ανδρών στην Ελλάδα. Ακόμη η αυξημένη ανεργία σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση και το χαμηλότερο ποσοστό της ανδρικής ανεργίας σε σχέση με τις γυναίκες. Επιπρόσθετο χαρακτηριστικό είναι η αυξημένη ανεργία στις απόφοιτες του λυκείου και μικρότερο ποσοστό ανεργίας στις γυναίκες πτυχιούχους ανωτάτων σχολών. Επιπλέον, ο βαθμός ενσωμάτωσης των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι μικρότερος από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το πλεονέκτημα των γυναικών που έχουν οικογένεια και παιδιά είναι ότι συνδυάζουν την εργασία με τις ανάγκες της οικογένειας, όταν δεν υπάρχει η οικονομική δυνατότητα φροντίδας από άλλους φορείς. Από την άλλη πλευρά, το μειονέκτημα αυτής της κατηγορίας γυναικών είναι ότι έχουν χαμηλές αμοιβές από την εργασία τους. Ο λόγος των αμοιβών των γυ-

ναϊκών προς των ανδρών είναι μεγαλύτερος στην Ελλάδα από ότι στην Ευρωπαϊκή Ένωση και αυτό λόγω του χαμηλού ποσοστού συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας. Τελευταίος παράγοντας είναι ότι στην Ελλάδα είναι περιορισμένες οι μισθολογικές διαφορές ανάμεσα στις γυναίκες και τους άνδρες διότι είναι μικρό το ποσοστό των γυναικών στην εργασία, αλλά αυτές οι γυναίκες έχουν υψηλό επίπεδο μόρφωσης. Το αντίθετο ισχύει στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Οι μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν είναι οι ικανότητες των εργαζομένων, οι κοινωνικοί παράγοντες που διαχωρίζουν τα επαγγέλματα από το φύλο (άνδρας, γυναίκα). Ακόμη εξετάστηκαν τα προσωπικά χαρακτηριστικά, το ανθρώπινο κεφάλαιο (εκπαίδευση), τον τομέα απασχόλησης, το επάγγελμα, τον τόπο εργασίας, την εργατική εμπειρία που αυξάνει τις αποδοχές της γυναίκας και την οικογενειακή κατάσταση. Τα συμπεράσματα που διεξήχθησαν είναι ότι τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στην Ελλάδα είναι χαμηλά και το ποσοστό ανεργίας των γυναικών είναι υψηλό. Τα ποσοστά απασχόλησης και συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό αυξάνονται με την αύξηση του επιπέδου εκπαίδευσης των γυναικών. Επιπλέον η ενσωμάτωση των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι μικρή και το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών υστερεί έναντι του ποσοστού απασχόλησης των ανδρών. Ακόμη το ποσοστό των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι μεγαλύτερο από των ανδρών στην Ελλάδα και οι αμοιβές των ανδρών είναι μεγαλύτερες από αυτές των γυναικών. Τελευταίο συμπέρασμα είναι ότι οι γυναίκες αμείβονται λιγότερο επειδή είναι «γυναίκες» και όχι γιατί έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά ανθρώπινου κεφαλαίου²⁹⁹.

6. Εμπειρικές έρευνες για την Ευρώπη

Στη Πολωνία διεξήχθη έρευνα για την γυναικεία απασχόληση και εξετάζε τους τύπους μόρφωσης που επιτρέπουν την γυναίκα να συνδυάζει την πλήρη απασχόληση με τις οικογενειακές υποχρεώσεις. Ενδιαφέρον χαρακτηριστικό το οποίο συναντάμε συχνά σε έρευνες και χρησιμοποιήθηκε και στη συγκεκριμένη είναι οι ίσες εργασιακές ευκαιρίες για τους άνδρες και τις γυναίκες. Ακόμη χαρακτηριστικά της έρευνα είναι η προστασία των γυναικών από τις βαριές δουλειές και η ύπαρξη στερεοτύπων για τις γυναίκες, που επικαλούνται την έλλειψη αρχηγικότητας και οργανωσιμότητας από την πλευρά των γυναικών. Οι παράγοντες που εξετάστηκαν είναι η

---

²⁹⁹ ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας σ. 45-50

μόρφωση των γυναικών, η ισότητα των δύο φύλων (με την ευρεία έννοια) και το προσόν της ηγετικής ικανότητας. Ως συμπέρασμα της έρευνα είναι ότι οι γυναίκες αποφεύγουν να εργάζονται σε παραδοσιακά ανδρικά επαγγέλματα και έχουν ελάχιστες προσδοκίες ότι θα πετύχουν σε αυτά. Επιπλέον το οικογενειακό εισόδημα έχει αυξηθεί καθώς οι γυναίκες εργάζονται και είναι υπεύθυνες για την οικογένεια. Στην Πολωνία, παρατηρήθηκε αύξηση του ποσοστού των εργαζόμενων γυναικών και ότι οι γυναίκες συγκεντρώνουν περισσότερα πλεονεκτήματα για να ηγηθούν σε μία εργασία από ότι οι άνδρες εργαζόμενοι.

Στην Τουρκία, έγινε μία έρευνα με την μέθοδο των συνεντεύξεων σε γυναίκες οι οποίες εργάζονται στην χώρα όπου οι συνθήκες για τις γυναίκες είναι μειονεκτικές και επιπλέον οι χώρα συγκαταλέγεται στις τριτοκοσμικές. Οι παράγοντες που εξετάστηκαν στην συγκεκριμένη έρευνα είναι οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που ισχύουν στη Τουρκία την εποχή όπου διεξήχθη η έρευνα. Τα συμπεράσματα επικεντρώνονται στις μετανάστριες γυναίκες οι οποίες πληρώνονται με μικρότερους μισθούς, αλλά και στις γυναίκες που εργάζονται στις οικογενειακές επιχειρήσεις που βρίσκονται σε συνοικίες και οι οποίες βρίσκονται σε μικρότερη κοινωνική εκτίμηση από τις άλλες που εργάζονται σε επιχειρήσεις οι οποίες δεν είναι οικογενειακές. Επιπλέον, οι γυναίκες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση, αφού ο ρόλος τους είναι κατώτερος από τον ρόλο του άνδρα. Τέλος, οι γυναίκες εργάζονται για να βοηθήσουν οικονομικά την οικογένεια τους και όχι για την οικονομική και κοινωνική τους εξέλιξη.

Στην Ευρώπη, έχουν γίνει αρκετές έρευνες για την γυναικεία απασχόληση. Στην συγκεκριμένη έρευνα εξετάσθηκε η γυναικεία εργασία σε δεκαπέντε χώρες του κόσμου. Η έρευνα διεξήχθη το 1985 μέχρι και το 1995 από τη Μελέτη Εισοδήματος του Λουξεμβούργου, για τις ανύπανδρες εργαζόμενες μητέρες. Σε κάθε χώρα είναι διαφορετικό το περιβάλλον για τις ανύπανδρες εργαζόμενες μητέρες. Αυτό εξαρτάται από την ηλικία της γυναίκας το μορφωτικό τους επίπεδο και των αριθμό των παιδιών που έχουν. Επιπλέον, εξετάσθηκαν τα χαρακτηριστικά των άγαμων μητέρων. Από την έρευνα αυτή βγήκε βασικό συμπέρασμα ότι οι άγαμες μητέρες θέλουν να εργασθούν περισσότερο από τις άλλες γυναίκες στις χώρες αυτές. Οι μεγαλύτερες σε ηλικία και περισσότερο μορφωμένες άγαμες μητέρες εργάζονται περισσότερο, ενώ αντίθετα οι μητέρες με μικρότερο επίπεδο μόρφωσης μειώνουν την προσωπική τους πιθανότητα να εργασθούν. Επίσης, οι άγαμες μητέρες με μεγαλύτερο εισόδημα από άλλες πηγές (συμπεριλαμβανομένου και της χρηματικής υποστήριξης για τα παιδιά) δεν επιθυμούν να εργασθούν. Τέλος, οι άγαμες εργαζόμενες γυναίκες με μεγαλύτερες ανάγκες έχουν

την επιθυμία περισσότερο να εργασθούν.

Στην Γερμανία, διεξήχθη έρευνα για την γυναικεία εργασία σε σχέση με την θρησκεία. Η έρευνα διεξήχθη το 1997 – 1998. Ειδικότερα, εξετάστηκε η θρησκεία ως παράγοντας επίδρασης στην γυναικεία απασχόληση. Οι μεταβλητές της έρευνας ήταν η θρησκεία, ο γάμος, ο αριθμός των παιδιών και το μέγεθος της οικογένειας. Συμπερασματικά, η γυναικεία πίστη στην θρησκεία δεν επηρεάζει την γυναικεία απασχόληση. Ακόμη οι γυναίκες που επισκέπτονται συχνά τις εκκλησίες είναι λιγότερο «τυχερές» να εργασθούν σε κάποια εργασία, ανεξάρτητα το γεγονός σε ποια θρησκεία πιστεύουν. Οι μουσουλμάνες γυναίκες δεν εργάζονται καθόλου. Ενώ, οι γυναίκες που πιστεύουν στον Καθολικισμό και τον Προτεσταντισμό εργάζονται λιγότερο από τις γυναίκες που πιστεύουν στο Χριστιανισμό οι οποίοι εργάζονται περισσότερο³⁰⁰.

Άλλη μία σύγχρονη έρευνα που έγινε στα πλαίσια της Ευρώπης είναι αυτή για το Ηνωμένο Βασίλειο για την περίοδο 1958 μέχρι και το 1998. Η έρευνα εξετάζει την γονιμότητα και αν αυτή επηρεάζει την γυναικεία απασχόληση. Τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης έρευνας είναι η ανάπτυξη των οικονομετρικών τεχνικών των τελευταίων ετών, τα οποία διεγείρουν τις εμπειρικές έρευνες πάνω στη σχέση μεταξύ της γονιμότητας και της γυναικείας απασχόλησης. Επιπλέον, εξετάζεται η ύπαρξη της δυναμικής σχέσης μεταξύ γονιμότητας και γυναικείας εργασίας. Οι μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν για την έρευνα είναι ο δείκτης γονιμότητας, η γυναικεία απασχόληση, ο πραγματικός μισθός και το ολικό πραγματικό εγχώριο προϊόν. Μετά από την επεξεργασία των στοιχείων διεξήχθη το συμπέρασμα ότι οι μικρές και οι μεγάλες περιόδους της γονιμότητας επηρεάζουν τους μισθούς των εργαζόμενων γυναικών. Επίσης, η γονιμότητα είναι ενδογενής μεταβλητή στην γυναικεία απασχόληση, στην αγορά εργασίας και την αυξανόμενη πορεία της σχέσης η οποία καταρρίπτει την υπόθεση της ασθενής και της δυνατής εξωγένεσης της γονιμότητας. Η επιλογή της γονιμότητας, επιπρόσθετα, επηρεάζεται από τους μισθούς προϋποθέτοντας υψηλότερους πραγματικούς μισθούς οι οποίοι είναι υπεύθυνοι για την επιδείνωση της γονιμότητας, από τότε που γίνεται η διάθεσή τους, δηλαδή από την περίοδο της κύησης μέχρι την αγορά εργασίας. Αυτό, αυξάνει την δυνατότητα του χρόνου που χρειάζεται η μητέρα εργαζόμενη για την ανατροφή των παιδιών. Συμπερασματικά, η έρευνα προσπάθησε να ερμηνεύσει την σχέση της γονιμότητας με την γυναικεία απασχόληση, άρα οι υψηλότεροι πραγματικοί μισθοί είναι υπεύθυνοι για την επιδείνωση της γονιμότητας.³⁰¹

---

³⁰⁰ ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ.52-53

³⁰¹ ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 54-55

7. Θεσμικό πλαίσιο

Σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1975 (άρθρο 22) η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το κράτος: «Πάντες οι εργαζόμενοι, ανεξαρτήτως φύλου ή άλλης διακρίσεως, δικαιούνται ίσης αμοιβής δι' ίσης αξίας παρεχόμενη εργασία». Επιπλέον, με την Διεθνή Σύμβαση Εργασίας με αριθμό 100 που κυρώθηκε με το Νόμο 45/1975, οι άνδρες και οι γυναίκες αμείβονται το ίδιο για την εργασία ίσης αξίας.

Σύμφωνα με τον Δημοσιοϋπαλληλικό Κώδικα Π.Δ. 611/77 και το Νόμο 1320/83, δεν υπάρχουν διακρίσεις για το διορισμό σε θέσεις στη δημόσια διοίκηση, μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Από το 1980 έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές νομοθετικές και θεσμικές αλλαγές για τη διασφάλιση της ισότητας αντρών και γυναικών και την εξάλειψη όλων των μορφών διάκρισης κατά των γυναικών, όπως η τροποποίηση και αναθεώρηση του Οικογενειακού Δικαίου και η εισαγωγή νέων νόμων σχετικά με την εξάλειψη των διακρίσεων στη πρόσβαση των γυναικών στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική κατάρτιση, στην απασχόληση και στις εργασιακές σχέσεις.

Το νομοθετικό πλαίσιο που υπάρχει σήμερα στην Ελλάδα θεωρείται ένα από τα πιο προωθημένα. Η ελληνική νομοθεσία έχει εναρμονιστεί με πολλές συμβάσεις διεθνών οργανισμών και με οδηγίες, συστάσεις και ψηφίσματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης μεταξύ των οποίων είναι και τα εξής:

Η Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ για την εξάλειψη όλων των μορφών διάκρισης κατά των γυναικών (CEDAW), που υπογράφηκε από την Ελλάδα στις 2 Μαρτίου 1982³⁰².

Με το Νόμο 1423/84 επικυρώνεται η 122^η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας για την πολιτική της απασχόλησης σύμφωνα με την οποία παίρνονται μέτρα για την αντιμετώπιση της ανεργίας και της υποαπασχόλησης, τα οποία πρέπει να εξασφαλίζουν εργασία για όσους το επιθυμούν ανεξάρτητα από το φύλο, φυλή, θρησκεία.

Η Συνθήκη της Ρώμης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, η οποία αναφέρει ότι «κάθε κράτος μέλος εξασφαλίζει την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των αμοιβών για όμοια εργασία μεταξύ εργαζομένων αντρών και γυναικών».

Οδηγία 76/207 του 1976 με την οποία εξασφαλίζεται η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης αντρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας.

---

³⁰² ΠΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 60

Με το Νόμο 1414/84 για την εφαρμογή της ισότητας των δύο φύλων στο τομέα των εργασιακών σχέσεων και σε εναρμόνιση με τις 75/117 και 76/207 οδηγίες της ΕΟΚ προβλέπονται:

- Η εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης, άμεσης ή έμμεσης, στις εργασιακές σχέσεις, που βασίζεται στο φύλο.
- Η δυνατότητα πρόσβασης στην απασχόληση με ίδιες προϋποθέσεις για άντρες και γυναίκες.
- Η ίση αμοιβή για ίσης αξίας εργασία.
- Ίδιος επαγγελματικός προσανατολισμός για αγόρια και κορίτσια.
- Ρυθμίζεται το όριο ηλικίας εισόδου στο επάγγελμα ενιαία και για τα δύο φύλα.

Τέλος με λοιπούς Νόμους ορίζονται διευκολύνσεις για τις γυναίκες, όπως η αύξηση της άδειας μητρότητας, επιδόματα τοκετού και λοχείας, απαγόρευση της απόλυσης εγκύου κ.ά.

Με το Νόμο 1426/84, επικυρώθηκε ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης με τον οποίο, εξασφαλίζεται η χωρίς διάκριση φύλου απόλαυση όλων των κοινωνικών δικαιωμάτων, μεταξύ των οποίων και το δικαίωμα στην εργασία.

Ο Νόμος 1576/85, με τον οποίο κυρώθηκε η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 156, δηλώνει την ισότητα των ευκαιριών και της μεταχείρισης των εργαζομένων και των δύο φύλων, ειδικότερα εκείνων με οικογενειακές υποχρεώσεις.

Ο Νόμος 1759/88, προβλέπει την ασφαλιστική κάλυψη των εργαζομένων σε οικογενειακές επιχειρήσεις, που στην πλειοψηφία τους είναι γυναίκες (συμβοηθούμενα και μη αμειβόμενα μέλη)³⁰³.

Οι νόμοι του Ελληνικού κράτους καλύπτουν και την εργαζόμενη μητέρα όπως ο Νόμος 549/77, με τον οποίο δόθηκε η δυνατότητα παροχής από τον ΟΑΕΔ (Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού) επιδομάτων κύησης και μητρότητας, συμπληρωματικών σ' αυτά που καταβάλλονται στις εργαζόμενες μητέρες από το ΙΚΑ (Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων).

Με το Νομό 825/78, ορίζεται ότι το ΙΚΑ θα πρέπει να παρέχει όχι μόνο ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στις εγκύους εργαζόμενες, αλλά επιπλέον και εφάπαξ βοήθημα τοκετού και νοσηλεία σε μαιευτήριο της προτίμησης της εγκύου.

Με το Νόμο 1082/80, απαγορεύεται η απόλυση της εγκύου.

Με το Νόμο 1302/83, όπου κυρώθηκε η Διεθνής Σύμβαση 103 που αναφέρεται στην προστασία της μητρότητας, προβλέπει ότι ο κατώτατος χρόνος άδειας μη-

---

³⁰³ ΠΙΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 61-62

τρότητας να είναι δώδεκα εβδομάδες και ότι είναι υποχρεωτικές οι χρηματικές παροχές κατά την διάρκεια της άδειας. Επιπλέον, κυρώθηκε το δικαίωμα της διακοπής της εργασίας της γυναίκας για τον θηλασμό, η απαγόρευση στον εργοδότη να καταγγείλει τη σύμβαση εργασίας κατά τη διάρκεια της άδειας μητρότητας και οι γυναίκες οι οποίες δεν έχουν δικαίωμα να αξιώσουν χρηματικές παροχές από ασφάλιση, δικαιούνται να αξιώσουν τις απαραίτητες παροχές για ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης έξι εβδομάδων πριν και έξι εβδομάδων μετά τον τοκετό.

Ο Νόμος 1539/85 κυρώνει ότι η άδεια μητρότητας αυξάνεται στον ιδιωτικό τομέα από δώδεκα σε δεκατέσσερις εβδομάδες, ενώ στο δημόσιο τομέα γίνεται δέκα έξι εβδομάδες. Επίσης το ίδιο έτος με το Νόμο 1541/85 χορηγείται επίδομα τοκετού και λοχείας στις αγρότισσες οι οποίες είναι ασφαλισμένες στον ΟΓΑ (Οργανισμός Γεωργικών Ασφαλίσεων).

Με το Νόμο 2874/00 κυρώνεται και αποκτά ισχύ νόμου η διάταξη του άρθρου 7 της Εθνικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας (23 Μαΐου 2000) η οποία έχει ως εξής: χορηγείται μία επιπλέον εβδομάδα άδειας στις εργαζόμενες μετά τον τοκετό (άδεια λοχείας). Η συνολική διάρκεια της μητρότητας αναπροσαρμόζεται κατ' αυτόν τον τρόπο σε δεκαεπτά (17) εβδομάδες.

Με το Νόμο 2085/92, χορηγείται στις μητέρες υπαλλήλους του δημοσίου τομέα και των Ν.Π.Δ.Δ. (Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου) με παιδιά κάτω των έξι ετών, άδεια άνευ αποδοχών μέχρι δύο χρόνια συνολικά και μέχρι ένα χρόνο για κάθε επιπλέον παιδί. Ο χρόνος της άδειας αυτής δεν αποτελεί χρόνο πραγματικής υπηρεσίας³⁰⁴.

Η νομοθεσία της χώρας καλύπτει και την αγρότισσα γυναίκα με το Νόμο 1257/82 για τις συνεταιριστικές οργανώσεις. Με το νόμο αυτό δόθηκε το δικαίωμα και η δυνατότητα να γίνουν μέλη αγροτικών συνεταιρισμών, εκτός από έγγαμες, διαζευγμένες ή χήρες γυναίκες που έχουν δική τους αγροτική περιουσία, αλλά και οι έγγαμες γυναίκες, σύζυγοι συνεταιρών, εφόσον έχουν κύριο ή δευτερεύον επάγγελμα την γεωργία.

Η υγιεινή και η ασφάλεια είναι δύο παράγοντες που έχουν νομοθετηθεί από το κράτος για τους εργαζόμενους. Πιο συγκεκριμένα, με το Νόμο 1568/85 για την υγιεινή και την ασφάλεια των εργαζομένων που έχει εφαρμογή σε όλες τις επιχειρήσεις του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Προβλέπεται η σύσταση επιτροπών υγιεινής και ασφάλειας της εργασίας των επιχειρήσεων που απασχολούν περισσότερα από είκοσι

---

³⁰⁴ ΠΙΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 63

εργαζόμενα άτομα. Επιπλέον, η επιχείρηση με περισσότερους από πενήντα εργαζόμενους, είναι υποχρεωμένη να απασχολεί ειδικό τεχνικό ασφαλείας καθώς και γιατρό εργασίας. Βάση του νόμου πρέπει να υπάρχει ειδική πληροφόρηση, ιατρικός έλεγχος και μέτρα προστασίας των εργαζομένων που εκτίθενται σε φυσικούς, χημικούς και βιολογικούς παράγοντες. Τέλος, πρέπει να λαμβάνονται μέτρα προστασίας ειδικών κατηγοριών εργαζομένων, όπως γυναίκες οι οποίες είναι έγκυες ή γυναίκες οι οποίες βρίσκονται σε περίοδο θηλασμού.

Λόγω της διατήρησης της ανεργίας των γυναικών σε υψηλά επίπεδα, μερικοί από τους παραπάνω νόμους τροποποιήθηκαν, ή σε αυτούς προστέθηκαν νέοι για την αποτελεσματικότερη ένταξη και παραμονή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό³⁰⁵.

8. Στατιστικά στοιχεία για την απασχόληση στην Ελλάδα

8.1. Για τη δεκαετία 1981-1991

8.1.1 Μεταβολή στην κατάσταση απασχόλησης των γυναικών

Τη δεκαετία 1981-1991 τα βασικότερα στοιχεία μεταβολής της απασχόλησης των γυναικών είναι:

- Η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό.
- Η αύξηση των γυναικών στην απασχόληση.
- Η μεγάλη αύξηση της ανεργίας των γυναικών.
- Η όλο μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στον τριτογενή τομέα και η μείωση της απασχόλησης στη γεωργία.
- Η βελτίωση του επιπέδου εκπαίδευσης των οικονομικά ενεργών γυναικών.
- Η αύξηση της απασχόλησης των γυναικών σε όλες τις επαγγελματικές κατηγορίες με ρυθμούς ταχύτερους από αυτούς των αντρών, ιδιαίτερα σε αυτή των επιστημόνων – ελευθέρων επαγγελματιών.

Η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας παρουσιάζεται ποσοτικά βελτιωμένη τη δεκαετία 1981–1991. Παρά την ποσοτική αύξηση στο εργατικό δυναμικό και την ποιοτική άνοδο των τυπικών προσόντων των εργαζομένων γυναικών, δεν παρατηρείται μεταβολή στην αναλογία των γυναικών διευθυνόντων και ανωτέρων διοικητικών στελεχών. Επίσης οι αποδοχές των γυναικών είναι σημαντικά χαμηλότερες των αντρών σε όλους τους κλάδους. Το στοιχείο του κατά φύλο καταμερισμού της αγο-

---

³⁰⁵ ΠΙΕΤΡΑΚΗ Α. 2004. «Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων», εκδόσεις Οδυσσέας, σ. 64

ράς εργασίας καθώς και των οικογενειακών υποχρεώσεων φαίνεται ότι παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία ένταξης και εξέλιξης των γυναικών στην αγορά εργασίας.

Η αυξημένη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας θεωρείται ως κύριος παράγοντας διαρθρωτικής αλλαγής των κοινωνικοοικονομικών συστημάτων.

Στη χώρα μας η συνολική απόλυτη αύξηση του εργατικού δυναμικού και της απασχόλησης τη περίοδο 1981–1991 αποτελεί αύξηση των γυναικών στους αντίστοιχους δείκτες.

Η γυναικεία απασχόληση αυξήθηκε κατά 11,2% ενώ αυτή των αντρών μειώθηκε κατά 11.500 θέσεις περίπου την περίοδο 1981–1991. Την ίδια περίοδο δημιουργήθηκαν 257.000 νέες θέσεις εργασίας γυναικών στη γεωργία. Η απόλυτη μεταβολή στις νέες θέσεις απασχόλησης τη περίοδο αυτή είναι 120.000 περίπου και αποτελεί κατά 100% αύξηση της απασχόλησης των γυναικών.

Ας δούμε όμως την κατάσταση πιο αναλυτικά.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού 1991 ο πληθυσμός της χώρας από 15 ετών και άνω είναι 8.142.500 άτομα περίπου. Οι γυναίκες αποτελούν το 52,1% του πληθυσμού και οι άντρες το 47,9%.³⁰⁶

Τα μεγέθη της απασχόλησης κατά φύλο, ηλικιακές ομάδες και κατάσταση απασχόλησης για τα έτη 1981, 1985 και 1991 παρουσιάζονται στο Πίνακα 1:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ 15 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΩ ΚΑΤΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ

	Απόλυτη μεταβολή							
	1981		1985		1991		1981-1991	
	Άντρες	Γυναίκες	Άντρες	Γυναίκες	Άντρες	Γυναίκες	Άντρες	Γυναίκες
Εργατικό δυναμικό	68,1	31,9	64,6	35,4	64,3	35,7	1,1	20,3
Απασχολούμενοι	68,7	31,3	66,1	33,9	66,3	33,7	-0,5	11,2

³⁰⁶ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ανεργοί	55,1	44,9	46,7	53,3	40,1	59,9	46,5	170,9
Μη ενεργός πληθυσμός	26,3	73,7	29,2	70,8	33,3	66,7	43,9	5,8
Ποσοστιαία μεταβολή								
	1981		1985		1991		1981-1991	
	Άντρες	Γυναίκες	Άντρες	Γυναίκες	Άντρες	Γυναίκες	Άντρες	Γυναίκες
Ποσοστό συμμετοχής	72,3	30,3	70,1	34,7	64,7	33,1	-7,6	2,8
Ανεργία	3,3	5,7	5,6	11,7	4,7	12,8	1,5	7,1

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού

Όπως βλέπουμε στον παραπάνω πίνακα το 1991 οι γυναίκες αποτελούν 35,7% του το εργατικού δυναμικού και το 33,7% των απασχολούμενων. Παρά την αύξηση της γυναικείας απασχόλησης κατά 11,2% την περίοδο 1981 – 1991 η ανεργία των γυναικών αυξήθηκε κατά 7,1% . Η απόλυτη αύξηση των ανέργων γυναικών είναι 170,9% δηλαδή περίπου τριπλασιασμός τους. Οι γυναίκες αποτελούν το 60% του συνόλου των ανέργων και το 68,4% των ανέργων μακράς διάρκειας. Το 53% των ανέργων γυναικών είναι άνεργες μακράς διάρκειας³⁰⁷.

Το 57,9% των ανέργων γυναικών το 1991 ζητάει για πρώτη φορά εργασία (νέες άνεργες). Το 41.75% των νέων ανέργων γυναικών ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 20 με 24 ετών όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 2.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

«ΝΕΟΙ» ΑΝΕΡΓΟΙ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΩΝ

	Σύνολο	14 ετών	15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65+
Άντρες	100	2,56	21,05	47,50	21,05	7,56	0,27	0,00
Γυναίκες	100	0,41	21,18	41,75	16,30	16,92	3,44	0,00

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού

Το μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας των γυναικών το 1981 παρουσιάζεται

³⁰⁷ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

στις λοιπές αστικές περιοχές που συγκεντρώνουν περίπου το 1/6 του γυναικείου εργατικού δυναμικού. Στις περιοχές αυτές η ανεργία των γυναικών αυξήθηκε περίπου 10 ποσοστιαίες μονάδες την περίοδο 1981 –1991³⁰⁸. Η κατανομή του γυναικείου εργατικού δυναμικού κατά περιοχές και η ανεργία στη κάθε περιοχή την ίδια περίοδο φαίνεται στον ακόλουθο Πίνακα 3.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΚΑΙ ΑΝΕΡΓΙΑ ΣΤΗΝ ΚΑΘΕ ΠΕΡΙΟΧΗ 1981, 1991

	1981		1991	
	Εργατικό δυναμικό	Ανεργία κατά περιοχή	Εργατικό δυναμικό	Ανεργία κατά περιοχή
Σύνολο	100		100	
Περιφέρεια πρωτεύουσας	29	10	35,3	16,4
Πολ. Συγκρ. Θεσσαλονίκης	6,2	13,3	8,6	12,7
Λοιπές αστικές περιοχές	14,5	7,6	18,9	17,2
Ημιαστικές περιοχές	9,5	4,4	9,8	11,1
Αγροτικές περιοχές	40,8	1,1	27,4	5,9

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1991

Ο μεγαλύτερος όμως ρυθμός μεταβολής της ανεργίας των γυναικών μεταξύ των ετών 1981-1991, παρουσιάζεται κατά σειρά στις αγροτικές περιοχές, τις ημιαστικές, τις λοιπές αστικές και την περιφέρεια της πρωτεύουσας. Επίσης παρατηρείται μεγάλη μετακίνηση του γυναικείου εργατικού δυναμικού από τις αγροτικές περιοχές στις αστικές και κυρίως στην περιοχή της πρωτεύουσας.

8.1.2. Μεταβολές στην κλαδική σύνθεση της απασχόλησης των γυναικών

Οι κλάδοι στους οποίους είναι κατανεμημένοι οι άντρες και οι γυναίκες φαίνονται στον Πίνακα 4.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΨΗΦΙΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ 1991

	Άντρες	Γυναίκες	%
Γεωργία	59,4	40,6	22,2

³⁰⁸ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

Ορυχεία	91,8	8,2	0,5
Βιομηχανία, βιοτεχνία	70,3	29,7	19,2
Ηλεκτρισμός, φωτ., ύδρευση	86,9	13,1	1,1
Οικοδομήσεις, Δημ. Έργα	98,8	1,2	6,7
Εμπόριο, εστ/ρια, ξεν/για	62,3	37,7	18,2
Μεταφορές, επικοινωνίες	89,2	10,8	6,9
Τράπεζες	60,3	39,7	5,3
Λοιπές επιχειρήσεις	54,1	45,9	19,9

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1991

Οι γυναίκες απασχολούνται συνολικά κατά 26,8% στο πρωτογενή τομέα, κατά 17,6% στο δευτερογενή τομέα και κατά 55,6% στον τριτογενή τομέα. Στη γεωργία δουλεύει ακόμα το μεγαλύτερο μέρος των απασχολούμενων με ποσοστό 22,2% και συγκριτικά με τους άλλους κλάδους η συμμετοχή των γυναικών είναι αρκετά υψηλή (40,6%). Το ίδιο υψηλή συμβαίνει να είναι και με τον κλάδο που έπεται, που περιλαμβάνει τις λοιπές υπηρεσίες με τις γυναίκες να αποτελούν το 45,9%. Αντίθετα στον τρίτο τομέα που είναι η βιομηχανία και η βιοτεχνία η απόκλιση του ποσοστού συμμετοχής των δύο φύλων είναι πολύ μεγάλη. Οι γυναίκες είναι περισσότερο προσανατολισμένες προς την γεωργία, τις διάφορες υπηρεσίες και το εμπόριο.

Από τον Πίνακα 5 βλέπουμε ότι από τις γυναίκες που απασχολούνται στην γεωργία, κτηνοτροφία κ.τ.λ. το 68,3% έχουν απολυτήριο δημοτικού και το αμέσως επόμενο ποσοστό 18,2% έχει παρακολουθήσει μερικές τάξεις του δημοτικού. Από τις γυναίκες που δουλεύουν στα ορυχεία και στη βιομηχανία-βιοτεχνία το μεγαλύτερο ποσοστό κι εδώ έχει απολυτήριο δημοτικού (45,4% και 50,2%). Ως επί τω πλείστον δηλαδή στον πρωτογενή τομέα συμμετέχουν γυναίκες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Στους κλάδους που περιλαμβάνουν τον ηλεκτρισμό, φωταέριο κ.τ.λ., οικοδομήσεις κ.τ.λ., εμπόριο κ.τ.λ. και στις μεταφορές απασχολούνται περισσότερο γυναίκες με απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης, με αυτές με απολυτήριο δημοτικού να έπονται στους περισσότερους από αυτούς. Στις τράπεζες, τα διάφορα οικονομικά ιδρύματα και στις υπηρεσίες συγκεντρώνονται κυρίως γυναίκες με απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης και κάτοχοι πτυχίων Ανώτατων Σχολών³⁰⁹.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΚΛΑΔΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, 1991

³⁰⁹ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σύνολο	Έχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών	Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών	Φοίτησαν ή φοιτούν σε Ανώτατες Σχολές	Πτυχιούχοι Αν.Τεχν. Επαγ. Σχολών	Έχουν απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	Έχουν ενδεικτικό Γ' Τάξεως Σχολ. Μέσης Εκπαίδευσης	Απολυτήριο Δημοτικού	Ενδεικτικός τάξεως Δημοτικού	Δεν πήγε καθόλου Σχολείο
Γεωργία, Κτηνοτροφία, Δάση, θήρα, Αλιεία	100,00	0,00	0,18	0,00	0,11	2,96	2,79	68,34	18,19	7,44
Ορυχεία (Μεταλλεία, Λατομεία, Αλυκές)	100,00	0,00	13,61	0,00	9,11	22,72	4,56	45,44	4,56	0,00
Βιομηχανία, βιοτεχνία	100,00	0,07	3,36	0,31	3,57	26,09	11,64	50,17	3,88	0,90
Ηλεκτρισμός, φωταέριο, ατμός, ύδρευση	100,00	0,00	14,92	1,50	7,46	62,69	1,50	10,46	1,50	0,00
Οικοδομήσεις, Δημόσια έργα	100,00	0,00	17,51	0,00	15,01	32,52	12,50	22,49	0,00	0,00
Εμπόριο, εστιατόρια, ξενοδοχεία	100,00	0,14	5,63	0,55	4,10	39,18	9,91	35,45	4,07	0,95
Μεταφορές, αποθηκείσεις, επικοινωνίες	100,00	0,79	10,58	1,85	7,94	62,17	3,44	11,38	1,32	0,53
Τράπεζες και λοιπά οικονομικά ιδρύματα	100,00	1,60	35,71	1,88	9,30	44,08	2,07	4,14	1,13	0,09
Λοιπές υπηρεσίες	100,00	1,28	35,98	0,89	11,82	27,24	4,46	15,18	2,35	0,78
Σύνολο	100,00	0,50	14,01	0,57	5,48	24,95	6,17	38,67	7,08	2,56

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1991

8.1.3. Μεταβολές στην απασχόληση κατά ευρύτερη επαγγελματική κατηγορία

Στο πίνακα 6 φαίνονται οι μεταβολές της γυναικείας απασχόλησης κατά επαγγελματική ομάδα τη περίοδο 1983-1990.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΤΑ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 1983-1990

	83-90	87-90
Προσωπικό επιστημόνων, τεχνικών, ελευθέρων	7%	3%

Διευθυντές και διοικητικά στελέχη	-0,5%	-0,5%
Διοικητικό προσωπικό	4,8%	3%
Εμπορικό προσωπικό και πωλητές	4,5%	2,2%
Εργαζόμενες στις υπηρεσίες	2%	0,8%
Αγρότες, κτηνοτρόφοι, ιχθυοκαλλιεργητές	-5,5%	-3%
Τεχνίτες, χειρωνακτικές, οδηγοί μηχανημάτων	2%	1,2%

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1991

Στον Πίνακα 7 φαίνεται η κατανομή των γυναικών κατά ευρύτερη επαγγελματική κατηγορία. Όπως βλέπουμε το μεγαλύτερο ποσοστό, 35,33%, των απασχολούμενων γυναικών το 1987 συγκεντρώνεται στη γεωργία, την κτηνοτροφία κ.τ.λ. και ακολουθεί η κατηγορία των τεχνιτών, χειρωνακτικών κ.τ.λ. με ποσοστό 14,1%. Το 1991 έχουμε αλλαγή της κατάστασης με τις απασχολούμενες στην γεωργία, την κτηνοτροφία κ.τ.λ. που αποτελούν το 26,65% να υπερτερούν έναντι των άλλων κατηγοριών να έπονται όμως οι υπάλληλοι γραφείου – διοικητικό προσωπικό και το προσωπικό επιστημόνων, τεχνιτών, ελεύθερων επαγγελματιών

Από τη επαγγέλματα σύγκριση της συμμετοχής των δύο φύλων στα διάφορα παρατηρούμε ότι τα ποσοστά των γυναικών είναι χαμηλότερα από αυτά των αντρών. Ιδιαίτερα σε διευθυντικές και διοικητικές θέσεις οι γυναίκες έχουν ελάχιστη συμμετοχή (12,5% και 13,2% το 1987 και 1991 αντίστοιχα) σε σχέση με τους άντρες³¹⁰.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7
ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ

	Κατανομή απασχολούμενων γυναικών κατά ευρύτερη επαγγελματική κατηγορία		Ποσοστό συμμετοχής γυναικών στις ευρύτερες επαγγελματικές κατηγορίες	
	1987	1991	1987	1991

³¹⁰ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

Προσωπικό επιστημόνων, τεχνικών, ελευθέρων επαγγελ-	13,39	16,63	39,45	43,48
Διευθυντές και διοικητικά στελέχη	0,73	0,65	12,52	13,21
Διοικητικό προσωπικό	13,98	17,13	49,94	49,34
Εμπορικό προσωπικό και πωλητές	10,92	13,06	35,61	36,80
Εργαζόμενες στις υπηρεσίες	11,45	11,42	42,36	41,80
Αγρότες, κτηνοτρόφοι, ιχθυοκαλλιεργητές	35,33	26,65	44,92	40,32
Τεχνίτες, χειρονακτικές, οδηγοί μηχανημάτων	14,10	14,25	16,55	16,28
Πρόσωπα μη δυνάμενα να καταταγούν κατ' επαγγ.	0,09	0,21	5,36	10,09

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1991

8.1.4. Κατάσταση απασχόλησης και επίπεδο εκπαίδευσης

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι διαφοροποιήσεις των ποσοστών απασχόλησης και ανεργίας ανάλογα με το επίπεδο μόρφωσης και το πώς είναι κατανομημένα τα δύο φύλα στις διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης.

Η βασική υπεροχή των κοριτσιών στα γενικά και τα ενιαία πολυκλαδικά λύκεια (54,9% και 54,3%), αντισταθμίζεται από τη μειωμένη παρουσία τους στα τεχνικά-επαγγελματικά λύκεια (44,8%) και την ελλιπέστατη συμμετοχή τους στις τεχνικές – επαγγελματικές σχολές (22,22%). Όσον αφορά τα εκκλησιαστικά λύκεια δεν επιτρέπεται η εισαγωγή κοριτσιών.

Η συμμετοχή αγοριών και κοριτσιών στο σύνολο της ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης δεν παρουσιάζει σημαντική διαφοροποίηση. Υπάρχει όμως εμφανής διαφορά στην κατανομή των κοριτσιών στα διάφορα τμήματα των σχολών.

Τα κορίτσια εξακολουθούν να προτιμούν τις ανθρωπιστικές και παιδαγωγικές σχολές ενώ τα αγόρια τις τεχνολογικές. Η πλειοψηφία των φοιτητών των φιλοσοφικών και παιδαγωγικών σχολών είναι γυναίκες ενώ η γυναικεία παρουσία είναι ιδιαίτερα μειωμένη στις τεχνολογικές σχολές.

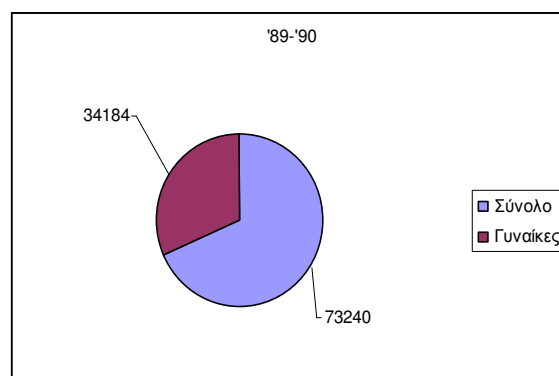
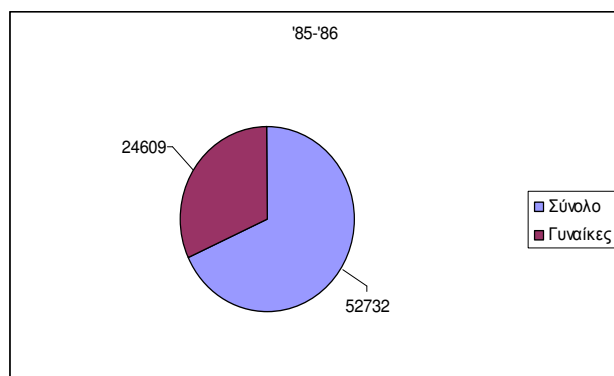
Στους πίνακες 8 και 9 που ακολουθούν, φαίνεται η συμμετοχή των γυναικών στα ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα για τα ακαδημαϊκά έτη 1985-86 και 1989-90.³¹¹

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Ακαδ. έτη	Τ.Ε.Ι.	
	Σύνολο	Γυναίκες
'85-'86	52732	24609 46.70%
'89-'90	73240	34184 46.70%

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1991

³¹¹ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Ακαδ. έτη	Α.Ε.Ι.		
	Σύνολο	Γυναίκες	
'85-'86	110917	52950	47,8%
'89-'90	117260	61754	52,7%

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1991

Το 1991 από τις 1225,7 χιλιάδες γυναίκες οι 6,2 χιλιάδες έχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών, οι 171,8 χιλιάδες πτυχίο ανώτατης σχολής και οι 67,1 χιλιάδες πτυχίο Τεχνικής επαγγελματικής σχολής.

Από τις 4316000 γυναίκες το 59% έχει χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (απολυτήριο στοιχειώδους εκπαίδευσης, δεν έχουν τελειώσει την στοιχειώδη εκπαίδευση ή δεν πήγαν καθόλου σχολείο) και ως επί το πλείστον δεν ανήκει στο εργατικό δυναμικό. Από τις γυναίκες πτυχιούχους τεχνικών σχολών, ανώτατων σχολών και κατόχους μεταπτυχιακών τίτλων το 13,9% είναι άνεργες. Το μεγαλύτερο όμως ποσοστό ανεργίας συγκεντρώνουν όσες έχουν τελειώσει την Στοιχειώδη ή Μέση εκπαίδευση (20%), όπως εμφανίζεται στον παρακάτω Πίνακα 10 (τα μεγέθη είναι σε χιλιάδες).

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

ΕΠΙΠΕΔΟ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

	Γενικό σύνολο	Εργατικό δυναμικό			Μη εργατικό δυναμικό
		Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	4316,6	1406,0	1225,7	180,3	2910,6
Έχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών	8,3	6,8	6,2	0,6	1,4
Πτυχιούχοι ανώτατων σχολών	251,0	190,9	171,8	19,2	60,1

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Φοίτησαν ή φοιτούσαν σε Ανώτατη σχολή	88,3	11,3	7,0	4,3	77,0
Πτυχιούχοι Ανωτ. Τεχνικών Επαγγ. Σχολών	112,1	81,1	67,1	13,9	31,0
Έχουν απολυτήριο Μέσης εκπαίδευσης	849,3	383,5	305,8	77,6	465,8
Έχουν τελειώσει την Γ' τάξη εξατάξιου σχολείου Μ.Ε.	462,2	93,4	75,6	17,7	368,9
Έχουν απολυτήριο στοιχειώδους εκπαίδευσης	1713,2	515,7	473,9	41,7	1197,6
Δεν έχουν τελειώσει την στοιχειώδη εκπαίδευση	532,6	91,0	86,8	4,2	441,6
Δεν πήγαν καθόλου σχολείο	299,5	32,4	31,4	1,0	267,1

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1991

Βλέπουμε ότι η κατάσταση της απασχόλησης βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το επίπεδο εκπαίδευσης. Το ίδιο παρατηρείται και για τους άντρες όχι όμως σε τόσο μεγάλο βαθμό. Ενδιαφέρον παρουσιάζει, τέλος, το γεγονός ότι μόνο το 46% των γυναικών παίρνει την κατάρτιση που επιθυμεί.

Η εξέλιξη του επιπέδου των γυναικών από το 1981 έως το 1991 φαίνεται στον Πίνακα 11. Όπως βλέπουμε τα ποσοστά των πτυχιούχων Ανώτατων σχολών, των φοιτητών σε Ανώτερες σχολές, των πτυχιούχων Ανώτερων Τεχνικών Επαγγελματικών σχολών και των κατόχων απολυτηρίου Μέσης Εκπαίδευσης αυξάνονται, ενώ τα ποσοστά των χαμηλότερων βαθμίδων εκπαίδευσης μειώνονται³¹².

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ 15 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΩ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ 1981, 1985, 1991

ΑΝΤΡΕΣ	1981	1985	1991
Σύνολο	100	100	100
Έχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών	-	-	0,5
Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών	6,8	7,6	8,7
Φοίτησαν ή φοιτούν σε Ανώτατες Σχολές	2,3	2,4	2,3
Πτυχιούχοι Αν. Τεχν. Επαγ. Σχολών	-	-	4,2

³¹² Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Έχουν απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	14,3	16,5	19,3
Έχουν ενδεικτικό Γ' τάξεως Μέσης Εκπ.	11,7	12,2	13,3
Απολυτήριο Δημοτικού	49,1	48,7	41,1
Ενδεικτικό μιας τάξης Δημοτικού	12,1	10,0	8,4
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	3,7	2,7	2,3

ΓΥΝΑΙΚΕΣ

Σύνολο	100	100	100
Έχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών	-	-	0,2
Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών	3,6	4,3	5,8
Φοίτησαν ή φοιτούν σε Ανώτατες Σχολές	1,5	1,9	2,0
Πτυχιούχοι Αν. Τεχν. Επαγ. Σχολών	-	-	2,6
Έχουν απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	15,6	17,9	19,7
Έχουν ενδεικτικό Γ' τάξεως Μέσης Εκπ.	8,4	9,2	10,7
Απολυτήριο Δημοτικού	43,1	43,4	39,7
Ενδεικτικό μιας τάξης Δημοτικού	15,3	13,8	12,3
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	12,4	9,4	6,9

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1991

Τέλος, σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι δύο στους τρεις αναλφάβητους είναι γυναίκες (ποσοστό 66%), το 12,3% του γυναικείου πληθυσμού 15 ετών και πάνω έχει ενδεικτικό μιας τάξης δημοτικού, ενώ το 6,9% του γυναικείου πληθυσμού της χώρας άνω των 15 ετών δεν πήγε καθόλου σχολείο, σύμφωνα με στοιχεία του 1991.

8.1.5 Οι αμοιβές κατά φύλο

Στο σημείο αυτό θα αναφερθούμε λίγο στις αμοιβές των γυναικών. Οι μέσοι όροι των αποδοχών τους είναι χαμηλότεροι των αντρών τα έτη 1981, 1985 και 1991. Το 1991 οι αμοιβές κατά κατηγορία διαφέρουν από 20% μέχρι 29%. Το 1981 οι διαφορές αυτές κυμαίνονται από 30,3% έως 42,8%. (Πίνακα 12). Την εξεταζόμενη περίοδο η σχέση των αποδοχών των γυναικών προς αυτές των αντρών βελτιώθηκε. Βλέπουμε όμως ότι η τάση βελτίωσης της σχέσης δεν είναι σταθερή και ότι αυτή επιδεινώθηκε συγκριτικά με το 1985 για την κατηγορία των εργατριών³¹³.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

ΜΕΣΟΙ ΕΤΗΣΙΟΙ ΟΡΟΙ ΑΠΟΔΟΧΩΝ 1981, 1985, 1993 ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ

³¹³ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

ΑΠΟΔΟΧΕΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΩΝ ΑΠΟΔΟΧΩΝ ΤΩΝ ΑΝΤΡΩΝ

Έτος	Μηνιαίες αποδοχές υπ/λων λιανικού εμπορίου			Μηνιαίες αποδοχές υπ/λων σε βιομηχανικά καταστήματα με 10 και άνω απασχολούμενους			Ωριαίες αποδοχές εργατών σε βιομηχανικά καταστήματα με 10 & άνω απασχολούμενους		
	Άντρες	Γυναίκες	%	Άντρες	Γυναίκες	%	Άντρες	Γυναίκες	%
1981	18975	13227	69,7	31957	18290	57,2	118,3	80,2	67,8
1985	60651	44352	73,1	87980	56484	64,2	366	286,4	78,3
1993	194791	154585	79,4	258564	184843	71,5	1054,4	810,3	76,8

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού

8.1.6 Απασχόληση στο Δημόσιο Τομέα

Στη Νομοθεσία που διέπει τη λειτουργία και τις προσλήψεις στο Δημόσιο Τομέα δεν υπάρχει καμιά διάκριση φύλου. Οι γυναίκες αποτελούν το 41,6% των υπαλλήλων των Δημόσιων υπηρεσιών το 1990.

8.2. Για τα έτη από 1993 έως 1990

Οι γυναίκες αποτελούν το 1999 περισσότερο από το 40,2% του Εργατικού Δυναμικού και το 37,4% των απασχολούμενων (όπως είδαμε πιο πριν τα αντίστοιχα ποσοστά για το 1991 ήταν 35,7% και 33,7%). Επίσης αποτελούν το 61,4% των ανέργων, το 65,3% των ανέργων μακράς διάρκειας (τα αντίστοιχα ποσοστά το 1991 ήταν 68% και 65%). Η ανεργία των γυναικών είναι 17,9% ενώ των αντρών 7,6%, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

ΒΑΣΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ 1999

	Άντρες	Γυναίκες
Ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό	63,2	39,2
Δείκτης απασχόλησης	58,4	32,2
Ανεργία	7,6	17,9
Ανεργία Μ.Δ. (ποσοστό επί των ανέργων)	52,6	62,1

	Σύνολο	Άντρες	Γυναίκες
Εργατικό δυναμικό	100	59,8	40,2
Απασχολούμενοι	100	62,6	37,4
Άνεργοι	100	38,6	61,4
Άνεργοι Μ.Δ.	100	34,7	65,3
Μη οικονομικά ενεργοί	100	35,8	64,2

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1999

Η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό παρουσιάζει αύξηση 17,2% την περίοδο 1993-1999 ενώ των αντρών αυξάνεται κατά 3,4%.

Η αύξηση του ενεργού πληθυσμού οφείλεται κυρίως στην αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Οι 263.000 επιπλέον γυναίκες στο σύνολο της αύξησης των 350.000 ατόμων ισοδυναμεί με το 75%³¹⁴.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΗΛΙΚΙΑΣ 15 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΩ ΚΑΤΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΑ 1993, 1999

	Απασχολούμενοι		Άνεργοι		Μη οικονομικά ενεργοί		Σύνολο	
	1993	1999	1993	1999	1993	1999	1993	1999
15-19	30374	23773	316381	28969	313864	305111	375876	357854
20-24	126512	35822	69068	82662	171519	145732	367100	364216
25-29	183668	208590	43775	68503	135461	105876	362904	382970
30-44	531364	650227	66755	109887	438814	392745	1036933	1152859
45-64	394229	440286	21645	40289	915565	814083	1331439	1294658
65+	32672	27534	198	141	849791	919446	882662	947120
ΣΥΝΟΛΟ	1300707	1486233	233679	330451	2892812	2682993	4427199	4499677

Πηγή: ΕΣΥΕ: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1999

Τα ποσοστά συμμετοχής κατά φύλλο διαμορφώνονται το 1999 σε 39,2% για τις γυναίκες και 63,2% για τους άντρες.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 13 το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών αυξάνεται την περίοδο 1993-1999 σημαντικά σε όλες τις ηλικιακές ομάδες από 20 έως 65 χρονών και μειώνεται στις ομάδες 15 έως 19 χρόνων και άνω των 65 χρόνων. Η σημαντικότερη αύξηση του ποσοστού συμμετοχής των γυναικών, κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες, παρουσιάζεται στην ηλικιακή ομάδα 25 έως 29 χρόνων, η συμμετοχή της

³¹⁴ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

οποίας από 63% το 1993 γίνεται 73% το 1999³¹⁵.

8.2.1. Χαρακτηριστικά της ανεργίας των γυναικών

Το ποσοστό της ανεργίας των γυναικών αυξήθηκε την εξεταζόμενη περίοδο κατά 2,7% και από 15,2% έφτασε 17,9%. Η ανεργία των αντρών αυξήθηκε κατά 1,2% και έφτασε το 7,6%.

Οι άνεργες γυναίκες αυξήθηκαν κατά 38% και έφτασαν τις 322.000. Αντίστοιχα, οι άντρες άνεργοι αυξήθηκαν κατά 23% και έφτασαν 202.0000.

Το 33% του συνόλου των άνεργων γυναικών, το 1999, είναι μεταξύ 30 και 44 χρόνων και το 13% είναι 45 έως 64 χρόνων. Τα αντίστοιχα ποσοστά στους άντρες είναι 26% και 19,5%.

Η σημαντικότερη μεταβολή κατά ηλικιακές ομάδες των ανέργων την περίοδο 1993-1999 είναι η αύξηση των ανέργων γυναικών της ηλικιακής ομάδας 45 έως 64 χρόνων κατά 94%. Πολύ σημαντική αύξηση παρουσίασαν και άλλες δύο ηλικιακές ομάδες ανέργων γυναικών όπως φαίνεται στον Πίνακα 13 . Οι άνεργες της ομάδας 30 έως 44 χρόνων αυξήθηκε κατά 58% και αυτές μεταξύ 25 και 29 χρόνων κατά 45%. Η μεγαλύτερη μεταβολή στους άντρες παρουσιάζεται στην ομάδα 25 έως 29 χρόνων και είναι 37%. Η μόνη ομάδα που παρουσιάζει μείωση είναι οι γυναίκες 15 έως 19 χρόνων, μείωση του πληθυσμού της ομάδας κατά 10%, λόγω της πολύ υψηλής ανεργίας της ομάδας, 56%, η οποία αποθαρρύνει την αναζήτηση εργασίας πιθανώς και επειδή τα νεαρά κορίτσια συνεχίζουν τις σπουδές τους. Τα αγόρια της αντίστοιχης ηλικίας έχουν ανεργία 28%. Το 1999 από το σύνολο των ανέργων γυναικών το 51% αναζητάει για πρώτη φορά εργασία (νέες άνεργες). Το αντίστοιχο ποσοστό για τους άντρες είναι 40%. Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της κατανομής αυτής είναι το ποσοστό των γυναικών από 30 έως 44 χρόνων που αναζητάει για πρώτη φορά εργασία, 21,4%, και αυτό άνω των 45 χρόνων, που 4,3% του συνόλου. Τα αντίστοιχα ποσοστά για τους άντρες είναι 10,9% και 0,5%. Το 46% των γυναικών αυτών είναι απόφοιτοι Λυκείου και το 47% των αντρών. Επίσης το 27,8% των γυναικών και το 27,4 των αντρών έχουν ανώτερο ή ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης .

Το 62% των ανέργων γυναικών είναι άνεργες για διάστημα μεγαλύτερο των 12 μηνών όπως και το 53% των αντρών. Ο ρυθμός μεταβολής της ανεργίας μακράς διάρκειας των αντρών είναι υψηλότερος αυτού των γυναικών. Το 48% των ανέργων γυναικών μεγάλης διάρκειας και το 49% των ανέργων αντρών μεγάλης διάρκειας είναι

---

³¹⁵ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

άνω των 30 χρόνων³¹⁶.

8.2.2. Μεταβολές στην κατάσταση απασχόλησης των γυναικών

Την περίοδο 1993-1999 τα βασικότερα στοιχεία μεταβολής της απασχόλησης των γυναικών είναι:

- Η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό.
- Η αύξηση της απασχόλησης των γυναικών.
- Η όλο και μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στον τριτογενή τομέα, η μείωση της απασχόλησής τους στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα.
- Η βελτίωση του επιπέδου εκπαίδευσης των οικονομικά ενεργών γυναικών
- Η αύξηση της απασχόλησης των γυναικών σε όλες τις επαγγελματικές κατηγορίες που παρουσιάζουν αύξηση, με ρυθμούς ταχύτερους από αυτούς των αντρών.

Από την παράθεση των στατιστικών στοιχείων που ακολουθεί φαίνεται ότι η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας παρουσιάζεται ποσοτικά βελτιωμένη, σχεδόν σε όλους τους δείκτες, την περίοδο 1993-1999.

Την εξεταζόμενη περίοδο δημιουργήθηκαν συνολικά περίπου 357.000 θέσεις εργασίας στον τριτογενή τομέα και μειώθηκαν κατά 137.000 οι θέσεις εργασίας στη γεωργία και τον δευτερογενή τομέα. Η απόλυτη μεταβολή στις θέσεις απασχόλησης την περίοδο αυτή είναι 220.000 και η αύξηση των θέσεων απασχόλησης των γυναικών αντιπροσωπεύει το 78% της αύξησης αυτής. Η απόλυτη αύξηση της απασχόλησης των γυναικών την περίοδο 1993-1999 είναι 13,3% ενώ των αντρών είναι 1,9%.

Το τελευταίο έτος, 1998-1999, οι γυναίκες κατέλαβαν 10.300 νέες θέσεις εργασίας ενώ οι άντρες απασχολούμενοι μειώθηκαν κατά 37.700.

Το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών παρουσιάζει αύξηση 2,4 ποσοστιαίων μονάδων, από 29,8% το 1993 στο 32,2% το 1999, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των αντρών παρουσιάζει μείωση 2,1 ποσοστιαίων μονάδων, από 60,5% το 1993 στο 58,4% το 1999³¹⁷.

8.2.3. Μεταβολές στην κλαδική σύνθεση της απασχόλησης των γυναικών

Την εξεταζόμενη περίοδο παρουσιάζεται μείωση των απασχολούμενων γυναικών στη γεωργία κατά 46.000 θέσεις, στον δευτερογενή τομέα κατά 8.000 θέσεις και αύξηση της απασχόλησης των γυναικών στον τριτογενή τομέα κατά 226.000 θέ-

---

³¹⁶ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

³¹⁷ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

σεις εργασίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΨΗΦΙΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ, 1999

	1993		1999	
	σύνολο	%	σύνολο	%
Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα και δασοκομία	778428	20,92	293115	19,72
Αλιεία	15426	0,41	964	0,06
Ορυχεία και λατομεία	19344	0,52	1188	0,08
Μεταποιητικές βιομηχανίες	579499	15,58	172045	11,58
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και νερού	39605	1,06	7046	0,47
Κατασκευές	261438	7,03	4551	0,31
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή αυτοκινήτων	588106	15,81	259383	17,45
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	203362	5,47	109421	7,36
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	248949	6,69	39082	2,63
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	81206	2,18	44623	3,00
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμισθώσεις και επιχειρ	139606	3,75	86985	5,85
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλ	267122	7,18	93237	6,27
Εκπαίδευση	200699	5,39	148100	9,96
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	154968	4,17	119026	8,01
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών υπέρ του κοινωνικ	117226	3,15	60173	4,05
Ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσω-	23805	0,64	47006	3,16
Ετερόδοικοι οργανισμοί και όργανα	1390	0,04	288	0,02
Σύνολο	3720179	100,00	1486233	100,00

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. 1993, 1999

Το 1999 οι γυναίκες απασχολούνται κατά 19% στη γεωργία, κατά 13% στο δευτερογενή τομέα και κατά 68% στον τριτογενή τομέα. Για τους άντρες τα αντίστοιχα ποσοστά απασχόλησης είναι 16% στη γεωργία, 28% στον δευτερογενή τομέα και 55% στον τριτογενή τομέα.

Η απασχόληση των γυναικών κατά των 1999 στον τριτογενή τομέα επικεντρώνεται στο «Χονδρικό και Λιανικό Εμπόριο» με ποσοστό συμμετοχής στη συνολική απασχόληση της τάξης του 17,5% στην «Εκπαίδευση» με ποσοστό συμμετοχής στη συνολική απασχόληση της τάξης του 10% στην «Υγεία και Κοινωνική Πρόνοια» με ποσοστό της τάξης του 8%, στα «Ξενοδοχεία και Εστιατόρια» με ποσοστό συμμετοχής στη συνολική απασχόληση της τάξης του 7% και στη «Δημόσια Διοίκηση» με ποσοστό συμμετοχής στη συνολική απασχόληση της τάξης του 6,4%.

Η μεγαλύτερη αύξηση της απασχόλησης των γυναικών ανά κλάδο, πα-

ρουσιάζεται στο κλάδο «Προσωπικό σε ιδιωτικά νοικοκυριά» και είναι της τάξης του 138%. Ακολουθεί η «Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμισθώσεις και επιχειρηματικές δραστηριότητες με αύξηση 58%, οι «Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί» με 37% και οι «Μεταφορές, αποθηκεύσεις και επικοινωνίες» με αύξηση 28%. Οι υπόλοιποι κλάδοι παρουσιάζουν αύξηση της τάξης 18% έως 27% και ο κλάδος της «Δημόσιας Διοίκησης, Άμυνας και Υποχρεωτικής Ασφάλισης» 11,6%³¹⁸.

8.2.4. Μεταβολές στην απασχόληση κατά ευρύτερη επαγγελματική κατηγορία

Η γυναικεία απασχόληση αυξήθηκε σε όλες τις επαγγελματικές κατηγορίες που παρουσιάζουν αύξηση, με ρυθμούς ταχύτερους από αυτούς των αντρών, ιδιαίτερα αυτή των «Τεχνολόγων, Τεχνικών και Βοηθών» (66%), η κατηγορία των «Απασχολούμενων στην Παροχή Υπηρεσιών και Πωλητές» (33%), η κατηγορία των «Επιστημόνων, Ελεύθερων Επαγγελματιών» (27%) και αυτή των «Ανειδίκευτων Εργατριών, Χειρωνακτών και μικροεπαγγελματιών» κατά 25%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 16

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΨΗΦΙΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ 1999

	ΣΥΝΟΛΟ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
Μέλη των βουλευτικών σωμάτων	405433	96375
Επιστημονικά και καλλιτεχνικά επαγγέλματα	485093	223721
Τεχνολόγοι, τεχνικοί βοηθοί	261659	121166
Υπάλληλοι γραφείου	422135	241153
Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών-πωλήσεων	535178	271981
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι	691811	288300
Ειδικευμένοι τεχνίτες	665256	92246
Χειριστές σταθερών βιομηχ. εγκαταστάσεων, μηχανημάτων	305383	26376
Ανειδίκευτοι εργάτες, μικροεπαγγελματίες	229530	121225
Άτομα μη δυνάμενα να καταταγούν	38893	3684
ΣΥΝΟΛΟ	4040371	1486233

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. Έρευνα εργατικού δυναμικού 1999

Από τον Πίνακα 16 προκύπτει ότι :

- Το 1999 οι γυναίκες αποτελούν το 37,4% των απασχολούμενων:

³¹⁸ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

- Το 46% των επιστημόνων και συναφών επαγγελμάτων
- Το 47% των τεχνολόγων, τεχνικών βοηθών
- Το 58% των υπαλλήλων γραφείων
- Το 52% των απασχολούμενων στη παροχή υπηρεσιών, πωλητών κ.τ.λ.
- Το 53% των ανειδίκευτων εργατών, χειρωνακτών και μικροεπαγγελματιών
- Το 42% των ειδικευμένων γεωργών
- Το 24% των ανώτερων διοικητικών και διευθυντικών στελεχών

Η γυναικεία απασχόληση το 1999 συγκεντρώνεται στα επαγγέλματα «Ειδικευμένων Γεωργών» με ποσοστό συμμετοχής στη συνολική απασχόληση της τάξης του 19%, στις «Απασχολούμενες στην παροχή Υπηρεσιών» με ποσοστό συμμετοχής στη συνολική απασχόληση της τάξης του 18%, στις «Υπαλλήλους Γραφείου» με ποσοστό συμμετοχής στη συνολική απασχόληση της τάξης του 17%, στα «Πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά επαγγέλματα» με ποσοστό συμμετοχής στη συνολική απασχόληση της τάξης του 15%, στις «Ανειδίκευτες Εργάτριες» με ποσοστό συμμετοχής στη συνολική απασχόληση της τάξης του 8,3% και στους «Τεχνολόγους και Τεχνικούς» με ποσοστό 8,2%³¹⁹.

8.2.5. Κατάσταση απασχόλησης και επίπεδο εκπαίδευσης

Το επίπεδο εκπαίδευσης του συνόλου του πληθυσμού και ιδιαίτερα των οικονομικά ενεργών έχει βελτιωθεί σημαντικά την εξεταζόμενη περίοδο. Οι ομάδες πληθυσμού με ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης έχουν αυξηθεί σημαντικά ενώ οι ομάδες στο χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης παρουσιάζουν μείωση. Όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 17 που ακολουθεί, η ομάδα με την μεγαλύτερη μεταβολή είναι η μικρή πληθυσμιακή ομάδα, των γυναικών που κατέχουν διδακτορικό δίπλωμα κατά 275%. Το ίδιο ισχύει για τους άντρες της κατηγορίας αυτής, οι οποίοι αυξάνονται κατά 142%. Η επόμενη σημαντικότερη μεταβολή είναι η αύξηση των γυναικών που έχουν πτυχίο Ανώτερης Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης κατά 136% και των αντρών κατά 98%. Οι γυναίκες κάτοχοι πτυχίου ΑΕΙ αυξάνονται κατά 34% και οι άντρες κατά 18%³²⁰.

ΠΙΝΑΚΑΣ 17

ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΟΥ, ΚΑΤΑ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 1993-1999

	Άντρες	Γυναίκες
Έχουν ολοκληρώσει ή οριστικά διακόψει	6,0	5,7

³¹⁹ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

³²⁰ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

Διδακτορικό ή μεταπτυχιακός τίτλος	142,4	275,4
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	18,5	34,5
Φοίτηση σε ΑΕΙ (τουλαχ. 1 χρόνο) αλλά δεν πήρε πτυχίο	-15,4	-6,7
Πτυχίο Αν. Τεχν. Επαγ. Εκπαίδευσης	98,2	136,4
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	21,2	12,7
Απολυτήριο 3-ταξ. Μέσης Εκπαίδευσης	14,9	10,0
Απολυτήριο Δημοτικού	-11,7	-7,8
Μερικές τάξεις Δημοτικού	-20,3	-17,7
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	0,2	-0,4

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1993, 1999. Επεξεργασία: ΚΕΘΙ

Και στα δύο φύλα παρουσιάζεται μείωση του πληθυσμού που έχει απολυτήριο Δημοτικού ή χαμηλότερη εκπαίδευση, καθώς και των φοιτητών/τριών που εγκαταλείπουν το Πανεπιστήμιο.

Όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο εκπαίδευσης των γυναικών, τόσο μεγαλύτερη είναι η συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 18. Η μεταβολή που παρατηρείται την εξεταζόμενη περίοδο σε σχέση με τη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό κατά επίπεδο εκπαίδευσης είναι η συνεχώς μειούμενη συμμετοχή των κατόχων απολυτηρίου Δημοτικού ή χαμηλότερου επιπέδου εκπαίδευσης.³²¹

ΠΙΝΑΚΑΣ 18
ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 1999

	Άντρες	Γυναίκες	Άντρες	Γυναίκες
ΣΥΝΟΛΟ	100,0	100,0	1,9	13,3
Διδακτορικό ή μεταπτυχιακός τίτλος	0,7	0,5	0,4	0,4
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	13,6	17,9	2,1	3,2
Πτυχίο Αν. Τεχν. Επαγ. Εκπαίδευσης	10,0	14,2	4,8	7,5

³²¹ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	29,1	27,5	4,2	1,5
Απολυτήριο 3-ταξ. Μέσης Εκπαίδευσης	12,5	7,3	1,3	0,8
Απολυτήριο Δημοτικού	31,4	28,5	-11,1	-10,0
Μερικές τάξεις Δημοτικού	1,9	2,7	-1,4	-2,5
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	0,8	1,4	-0,2	-0,9

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1993, 1999: Επεξεργασία: ΚΕΘΙ

Η κατανομή των οικονομικά ενεργών και των απασχολούμενων γυναικών, σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης, παρουσιάζει μεγαλύτερα ποσοστά στις υψηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης από αυτή των αντρών και αντιστρόφως. Το 1999 το 33% των απασχολούμενων γυναικών και το 34% των απασχολούμενων αντρών είναι κάτοχοι απολυτηρίου Δημοτικού ή χαμηλότερου επιπέδου εκπαίδευσης (το 63% αυτής της κατηγορίας και για τα δύο φύλα, είναι άνω των 45 χρόνων). Το 18% των απασχολούμενων γυναικών και το 14% των απασχολούμενων αντρών είναι κάτοχοι πτυχίου Πανεπιστημίου. Το 14% και 10% αντίστοιχα έχουν πτυχίο Ανώτερης Επαγγελματικής Εκπαίδευσης. Και για τα δύο επίπεδα εκπαίδευσης η τάση αύξησης είναι μεγαλύτερη για τις γυναίκες. Η τάση αυτή θα ενταθεί καθώς οι απασχολούμενες γυναίκες με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης είναι πολύ περισσότερες στις μικρότερες ηλικιακές ομάδες των απασχολούμενων, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα που ακολουθεί.

Στην ομάδα των απασχολούμενων 20-24 χρόνων οι γυναίκες με επίπεδο υποχρεωτικής εκπαίδευσης ή χαμηλότερο αποτελούν μόνο το 15% του συνόλου των γυναικών, ενώ για τους άντρες το αντίστοιχο ποσοστό είναι διπλάσιο, 30%. Στην ομάδα των 45-64 χρόνων τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 65% και 59%, και στην ηλικία των 65 και άνω οι γυναίκες με υποχρεωτική ή χαμηλότερη εκπαίδευση αποτελούν το 94% και οι αντίστοιχοι άντρες το 84%, όπως παρατηρείται στον ακόλουθο Πίνακα 19.

ΠΙΝΑΚΑΣ 19

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, ΗΛΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 1999

Επίπεδο εκπαίδευσης	25-29	30-44	45-64	65+
ΑΝΤΡΕΣ	100	100	100	100
Κάτοχοι απολυτηρίου Λυκείου ή ανώτερο επίπεδο	69,5	52,9	40,7	16,2
Υποχρεωτική εκπαίδευση ή κατώτερο επίπεδο	30,5	37,1	59,3	83,8

ΓΥΝΑΙΚΕΣ	100	100	100	100
Κάτοχοι απολυτηρίου Λυκείου ή ανώτερο επίπεδο	84,7	69,0	34,6	5,9
Υποχρεωτική εκπαίδευση ή κατώτερο επίπεδο	15,3	31,0	65,4	94,1

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., 'ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ 1999. ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: ΚΕΘΙ

8.2.6. Μεταβολές στην απασχόληση σε σχέση με τη θέση στην επιχείρηση

Η κατανομή κατά θέση στην επιχείρηση των ασχολούμενων αντρών και γυναικών παρουσιάζεται στο πίνακα που ακολουθεί. Το σύνολο των μεταβολών στις κατηγορίες των απασχολούμενων γυναικών κατά θέση είναι θετικό, με την έννοια ότι αυξάνονται όλες οι κατηγορίες της αμειβόμενης εργασίας και μειώνονται τα αμειβόμενα συμβοηθούντα μέλη οικογενειακής επιχείρησης. Τη σημαντικότερη μεταβολή αποτελεί η μείωση των συμβοηθούντων στην εκατοστιαία κατανομή των απασχολούμενων γυναικών κατά θέση στην επιχείρηση και αντιστοιχεί σε μείωση του ποσοστού της κατηγορίας κατά 7,2% σε 18%. Αντίστοιχα αυξάνονται όλες οι λοιπές κατηγορίες και κυρίως οι μισθωτές κατά 6,3%.

Το 1999 το 70% των συμβοηθούντων μη αμειβόμενων βοηθών οικογενειακών επιχειρήσεων είναι γυναίκες, από 73% που ήταν το 1993.

Σε απόλυτη αύξηση, η κατηγορία των μισθωτών παρουσιάζει τη μεγαλύτερη μεταβολή, κατά 187.000 θέσεις περίπου. Ως ποσοστό αύξησης ή μείωσης της κατηγορίας, η κατηγορία των εργοδοτριών παρουσιάζει τη μεγαλύτερη απόλυτη μεταβολή αφού αυξάνεται κατά 34% με δεύτερη την κατηγορία των συμβοηθούντων μελών, που μειώνονται κατά 19%.

Από τον Πίνακα 20 φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των βοηθών στην οικογενειακή επιχείρηση έχει χαμηλή μόρφωση και το ίδιο συμβαίνει με τις αυτοαπασχολούμενες χωρίς προσωπικό. Αντίθετα από τις μισθωτές βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος έχουν ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση και από τις αυτοαπασχολούμενες με προσωπικό υπερτερούν αυτές με μέση εκπαίδευση.

ΠΙΝΑΚΑΣ 20

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙ- ΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, 1999

	Ανώτερη/τατη εκπαίδευση	Μέση εκπαίδευση	Χαμηλή εκπαίδευση
Αυτοαπασχολούμενη με προσωπικό	30,94%	39,14%	29,91%
Αυτοαπασχολούμενη χωρίς προσωπικό	21,06%	26,21%	52,74%

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μισθωτή	43,84%	39,58%	16,59%
Βοηθός στην οικογ. επιχείρηση	6,06%	27,56%	66,38%

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ 1999

Από τις συμβοηθούσες και μη αμειβόμενες, που αποτελούν το 1/5 περίπου των απασχολούμενων γυναικών το 1999, το 61% απασχολείται στη γεωργία, το 17% στο κλάδο του εμπορίου, 10% στον κλάδο των εστιατορίων – ξενοδοχείων και το 9% στη βιοτεχνία – βιομηχανία. Οι διαφοροποιήσεις στη παραπάνω κατανομή, σε σχέση με το 1993, είναι σημαντικές και ακολουθούν τη γενική τάση κατανομής της απασχόλησης στους κλάδους. Η κατανομή των γυναικών σε σχέση με την θέση στην επιχείρηση ανάμεσα στις υπόλοιπες κατηγορίες των κλάδων είναι πιο ομαλά μοιρασμένη.

Η κατανομή των βοηθών οικογενειακών επιχειρήσεων κατά ηλικιακές ομάδες και φύλο παρουσιάζει μια συστηματικότητα (παρατηρείται και το 1988), η οποία συνίσταται στη μεγάλη συγκέντρωση αντρών συμβοηθούσων στις μικρές ομάδες ηλικιών έως 29 χρόνων, ενώ στις μεγαλύτερες η συντριπτική πλειοψηφία είναι γυναίκες. Συγκεκριμένα, στη ηλικιακή ομάδα 20-24 χρόνων η κατανομή των συμβοηθούσων μελών κατά φύλο είναι 32% γυναίκες και 68% άντρες, ενώ στην ομάδα 45-64 χρόνων είναι 93% γυναίκες και 7% άντρες³²².

ΠΙΝΑΚΑΣ 21

ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΘΕΣΗ ΣΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ , 1999

	Αυτοαπασχολούμενες με προσωπικό	Αυτοαπασχολούμενες χωρίς προσωπικό	Μισθωτές	Βοηθοί σε οικογενειακές επιχειρήσεις
15-19 ετών	0	0,31	1,44	3,65
20-24 ετών	1,85	3,23	11,91	6,95
25-29 ετών	8,68	8,90	17,58	8,22
30-44 ετών	49,51	37,94	48,24	33,55
45-64 ετών	38,08	45,73	20,52	42,71
65+ ετών	1,87	3,89	0,32	4,92
Σύνολο	100,00	100,00	100,00	100,00

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ 1999

8.2.7. Μερική απασχόληση

³²² Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

Σημαντικό κομμάτι της γυναικείας εργασίας αποτελεί και η μερική απασχόληση, η οποία καθιερώθηκε με το νόμο το 1990.

Θεωρητικά η εφαρμογή της ήταν ανέκαθεν δυνατή με βάση την αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων, στη πράξη όμως, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '80 οι συμβάσεις μερικής απασχόλησης ήταν μάλλον σπάνιο φαινόμενο.

Η καθιέρωσή τους στοχεύει κυρίως στη πιο εύκολη πρόσβαση στην εργασία για συγκεκριμένες ομάδες όπως οι γυναίκες και οι νέοι.

Στο Πίνακα 22 φαίνεται η εξέλιξη της μερικής απασχόλησης κατά φύλο (1991-'93-'95-'97). Την περίοδο 1991-1997 η γυναικεία πλήρης απασχόληση αυξήθηκε περισσότερο από 10% ενώ το αντίστοιχο ποσοστό της μερικής απασχόλησης είναι περίπου 30%. Δηλαδή από τις 145933 θέσεις εργασίας οι 27.657 (19%) είναι θέσεις μερικής απασχόλησης³²³.

ΠΙΝΑΚΑΣ 22

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΜΕΡΙΚΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ 1991, 93, 95, 97

	1991		1993		1995		1997	
	Απ. Αρ.	%	Απ. Αρ.	%	Απ. Αρ.	%	Απ. Αρ.	%
Σύνολο απασχολουμένων	3632437	100,0	3720179	100,0	3823809	100,0	3854055	100,0
Με πλήρη απασχόληση	3492838	96,2	3557871	95,6	3639264	95,2	3675421	95,4
Με μερική απασχόληση	139599	3,8	162308	4,4	184545	4,8	178634	4,6
Άντρες	2406784	100,0	2419472	100,0	2452223	100,0	2438980	100,0
Με πλήρη απασχόληση	2355081	97,9	2357113	97,4	2383230	97,2	2375581	97,4
Με μερική απασχόληση	51703	2,1	62359	2,6	68993	2,8	63399	2,6
Γυναίκες	1225653	100,0	1300707	100,0	1371586	100,0	1415076	100,0
Με πλήρη απασχόληση	1137758	92,8	1200758	92,3	1256034	91,6	1299841	91,8
Με μερική απασχόληση	87895	7,2	99949	7,7	115552	8,4	115235	8,2

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ 1991, 1993, 1995, 1997

Από τον Πίνακα 22 παρατηρούμε ότι το 1995 με μερική απασχόληση εργάζονται 184.545 άτομα που στην πλειοψηφία τους είναι γυναίκες (62,6%). Στη συνολική απασχόληση συμμετέχουν με ποσοστό 36% και κατά συνέπεια υπεραντιπροσωπεύονται ανάμεσα στους απασχολούμενους με μερική απασχόληση. Μόνο το 2,8% των αντρών απασχολούνται μερικώς, το αντίστοιχο ποσοστό για τις γυναίκες είναι 8,4%. Βλέπουμε επίσης ότι στις περισσότερες ηλικιακές ομάδες οι γυναίκες μερικώς

³²³ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

απασχολούμενες υπερτερούν αριθμητικά των αντρών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23

**ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΜΕ ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ,
1995**

	Σύνολο		Άντρες		Γυναίκες	
	Απ. Αρ.	%	Απ. Αρ.	%	Απ. Αρ.	%
Σύνολο	184545	100,0	68993	100,0	115552	100,0
14 ετών	522	0,3	351	0,5	171	0,1
15-19 ετών	10272	5,6	5214	7,6	5058	4,4
20-24 ετών	19134	10,4	8725	12,6	10409	9,0
25-29 ετών	25053	13,6	8416	12,2	16637	14,4
30-44 ετών	50375	27,3	14298	20,7	36078	31,2
45-64 ετών	57953	31,4	20074	29,1	37879	32,8
65+ ετώ	21236	11,5	11915	17,3	9321	8,1

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ 1995

Το 1999 το 10,5% του συνόλου των απασχολούμενων γυναικών δηλώνει ότι απασχολείται με μερική απασχόληση. Το αντίστοιχο ποσοστό των αντρών είναι της τάξης του 3,3%. Από αυτές τις γυναίκες όμως μόνο το 43% είναι μισθωτές, άρα η μερική απασχόληση περιορίζεται στο 4,5% του συνόλου των απασχολούμενων γυναικών και στο 1,1% των αντρών (1998). Από τις γυναίκες που δηλώνουν ότι απασχολούνται μερικώς, μόνο το 33% δεν επιθυμούσε να εργαστεί με πλήρη απασχόληση το 1999. Από το σύνολο των μερικώς απασχολούμενων, το 63% είναι γυναίκες και 37% άντρες. Το τελευταίο έτος, 1998-1999, η μεταβολή των μερικώς απασχολούμενων παρουσιάζει σημαντική αύξηση του συνόλου των αντρών με μερική απασχόληση κατά 6,7% και μείωση των γυναικών της τάξης του 2,6%.

Η κατανομή του συνόλου (εργοδότες, αυτοαπασχολούμενες, μισθωτές, συμβοηθούντα μέλη) των απασχολούμενων γυναικών με πλήρη και μερική απασχόληση παρουσιάζει μεγάλη διαφοροποίηση όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσής τους, όπως φαίνεται στο επόμενο διάγραμμα. Στην περίπτωση των μερικώς απασχολούμενων η πλειονότητα των γυναικών, 57%, έχει επίπεδο υποχρεωτικής εκπαίδευσης ή χαμηλότερο. Επίσης σημειώνουμε ότι από τις μερικώς απασχολούμενες με πτυχίο ΑΕΙ και Ανώτερης Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης το 58% και 41% αντιστοίχως

απασχολείται στους κλάδους της εκπαίδευσης και της υγείας. Περίπου το 70% όσον κατέχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών και εργάζονται με μερική απασχόληση απασχολούνται στους κλάδους της εκπαίδευσης και της υγείας.

Όσο χαμηλότερο είναι το επίπεδο εκπαίδευσης των απασχολουμένων τόσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό των μερικής απασχολουμένων, με εξαίρεση όσες κατέχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών. Από τις απασχολούμενες που δεν πήγαν καθόλου σχολείο το 21% εργάζεται με μερική απασχόληση ενώ από τις πτυχιούχους ΑΕΙ μόνο το 8%³²⁴.

8.2.8. Αμοιβές κατά φύλο

Οι μέσοι όροι των αποδοχών των γυναικών εξακολουθούν να είναι χαμηλότεροι αυτών των αντρών και για το 1998 είναι :

Την εξεταζόμενη περίοδο (1993-1999) η σχέση των αποδοχών των γυναικών προς αυτές των αντρών στους περισσότερους κλάδους βελτιώθηκε και σε μερικούς επιδεινώθηκε, υπό την έννοια ότι η διαφορά του μέσου όρου των αμοιβών κατά φύλο μειώθηκε ή αυξήθηκε.

Οι δύο κλαδικές κατηγορίες στις οποίες αυξήθηκε η διαφορά των αμοιβών κατά φύλο, συμπεριλαμβάνονται στους μονοψήφιους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας «Παροχή ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού» και «Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί», η οποίοι παρουσίασαν αύξηση της απασχόλησης των γυναικών κατά 11% και 37% αντίστοιχα, και μάλιστα μεγαλύτερη στα ανώτερα επαγγέλματα.

Η διαφορά στους μέσους όρους των αμοιβών παρουσιάζεται σε όλους τους κλάδους και κυμαίνεται, το 1998, από 5,6% στους υπάλληλους του λιανικού εμπορίου έως και 37,2% στους υπαλλήλους των ασφαλιστικών εταιριών (Πίνακα 24).

ΠΙΝΑΚΑΣ 24

ΜΕΣΟΙ ΟΡΟΙ ΑΠΟΔΟΧΩΝ ΚΑΤΑ ΚΛΑΔΟ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 1998-ΣΧΕΣΗ ΑΜΟΙΒΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ/ΑΝΤΡΩΝ

ΚΛΑΔΟΣ ΟΙΚΟΝ. ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΑΜΟΙΒΕΣ ΓΥΝ. ΩΣ % ΑΜΟΙΒΩΝ ΑΝΔΡ.
ΜΕΣΟΙ ΟΡΟΙ ΜΗΝΙΑΙΩΝ ΑΠΟΔΟΧΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ				

³²⁴ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΤΙΣ ΑΣΦΑΛΕΙΕΣ	406548	521112	327467	62,8
ΣΤΙΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ	486333	536601	314738	76,8
ΣΤΟ ΧΟΝΔΡΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ	333675	352069	293839	83,5
ΣΤΟ ΛΙΑΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ	250324	267870	236207	94,4
ΣΤΑ ΟΡΥΧΕΙΑ	437580	472857	331684	70,1
ΣΤΟΝ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟ & ΥΔΡΕΥΣΗ	474911	523928	330860	63,1
ΣΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ -ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ	428799	462529	326668	71,1

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ 1998

8.2.9. Απασχόληση στο Δημόσιο Τομέα

Βασική μεταβολή στην απασχόληση των γυναικών στο Δημόσιο Τομέα αποτελεί η αύξηση του αριθμού των γυναικών σε όλους τους τομείς του δημόσιου τομέα. Η αναλογική υπεροχή των γυναικών πτυχιούχων ΑΕΙ παρατηρείται σε όλες τις κατηγορίες κατά έτη υπηρεσίας, εκτός από τις γυναίκες 31 έως 35. Το ίδιο βεβαίως ισχύει και στη κατανομή κατά ηλικιακές ομάδες.

Το ποσοστό των γυναικών διαφοροποιείται στους διάφορους τομείς του συνόλου του δημόσιου τομέα. Οι γυναίκες αποτελούν το 41% περίπου του μόνιμου προσωπικού των Δημόσιων Υπηρεσιών, το 66% των μόνιμων υπαλλήλων των ΝΠΔΔ (υγεία-πρόνοια), το 28% των μόνιμων υπαλλήλων ΟΤΑ και το 21% του μόνιμου προσωπικού των ΚΝΠΙΔ³²⁵.

8.3. Για τα έτη 2000-2008

Για τα έτη 2000 έως και 2008 και παρά τις φιλότιμες προσπάθειες τόσο σε εθνικό, όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο για τον περιορισμό της ανεργίας των γυναικών, αυτή εξακολουθεί έως και σήμερα να βρίσκεται σε υψηλότερα επίπεδα από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία καταγράφηκε η ανεργία σε 9% (442.558 άτομα) τον Μάρτιο του 2008, έναντι 9,5% τον

---

³²⁵ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

Μάρτιο του 2007 και 9,2% τον Μάρτιο του 2006. Η ανεργία, σύμφωνα πάντα με τις έρευνες και τα επίσημα στοιχεία, φαίνεται ότι πλήττει κυρίως τις γυναίκες (12,7%) και λιγότερο τους άνδρες (6,3%). Κατά ομάδες ηλικιών, τα υψηλότερα ποσοστά καταγράφονται στις ηλικίες 15-24 ετών (27,1%), που είναι και το υψηλότερο ποσοστό από το 2005, και 25-34 ετών (11,9%). Εξάλλου η ανεργία πλήττει κυρίως τις περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου (20,8%) και Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (11,8%). Αντίθετα το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας καταγράφηκε στο Βόρειο Αιγαίο (5,4%).

Σύμφωνα με την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, μηνός Μαρτίου 2008, της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος, οι απασχολούμενοι ήταν 4.494.742 άτομα, ενώ ο μη οικονομικά ενεργός πληθυσμός ανέρχονταν σε 4.287.843 άτομα και οι άνεργοι έφθαναν τα 442.558 άτομα.

Αυτό σημαίνει ότι οι μη απασχολούμενοι είναι περισσότεροι από τους απασχολούμενους, γεγονός που αποδεικνύει τις αδυναμίες και τα διαρθρωτικά προβλήματα της αγοράς εργασίας.

Η ανεργία στην Ελλάδα, αν και μειώνεται τα τελευταία χρόνια σύμφωνα με την ΕΣΥΕ, εξακολουθεί να βρίσκεται σε υψηλότερα επίπεδα από τον μέσο όρο της Ε.Ε. (περίπου 7%). Το κύριο χαρακτηριστικό της ανεργίας είναι ότι πλήττει κυρίως τους νέους και ιδιαίτερα εκείνους που είναι μεταξύ 15 και 24 ετών.

Το ποσοστό ανεργίας στις ηλικίες αυτές φθάνει το 27,1% τον Μάρτιο του 2008 έναντι 25,6% τον Μάρτιο του 2007 και 25,3% τον Μάρτιο του 2006. Δηλαδή όλο και περισσότεροι νέοι δεν μπορούν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας, γεγονός ιδιαίτερα ανησυχητικό για όλους.

Εξάλλου σημειώνονται μεγάλες διαφορές στην ανεργία ανά περιφέρεια. Η ανεργία στο Νότιο Αιγαίο (20,8%) είναι περίπου τετραπλάσια από την ανεργία στο Βόρειο Αιγαίο (5,4%).

Η ΕΣΥΕ ισχυρίζεται ότι αυτό δικαιολογείται «εποχιακά», δηλαδή ότι η ανεργία είναι υψηλή στο Νότιο Αιγαίο τον μήνα Μάρτιο (κάθε Μάρτιο) αλλά τους επόμενους μήνες της τουριστικής περιόδου μειώνεται.

Αυτό όμως δεν επαληθεύεται, αφού τον Μάρτιο του 2007 ήταν 21,8%, αλλά τον αντίστοιχο μήνα του 2006 ήταν 11,5% και το 2005 15%. Επίσης δεν αιτιολογείται επαρκώς το γεγονός ότι το Βόρειο Αιγαίο (από τις φτωχότερες περιφέρειες της χώρας) παρουσιάζει τόσο χαμηλή ανεργία (5,4%) τον Μάρτιο του 2008, έναντι 10,1% τον Μάρτιο του 2007, 9,1% τον Μάρτιο του 2006 και 8,2% τον Μάρτιο του 2005.

Την ίδια ώρα η Κρήτη παρουσιάζει ποσοστό ανεργίας που ξεπερνά τον μέσο όρο της χώρας, αφού φθάνει το 10,7%.

Σύμφωνα με πληροφορίες από την ΕΣΥΕ, η ανεργία το α' τρίμηνο του 2008 διαμορφώθηκε σε ποσοστό κάτω του 8,3%, έναντι 8,1% που ήταν το προηγούμενο τρίμηνο (δ' τρίμηνο 2007),³²⁶ σε 7,2% το β' τρίμηνο του 2008 έναντι 8,1% που ήταν το αντίστοιχο του 2007 (β' τρίμηνο) και σε 7,2% το γ' τρίμηνο του 2008 έναντι 7,9% που ήταν το αντίστοιχο του (2007), ενώ σύμφωνα με επίσημα στοιχεία αναμένεται να φτάσει στο 8,9% για το δ' τρίμηνο του 2008, μετά βεβαίως από τις παγκόσμιες οικονομικές εξελίξεις σε αντίθεση με το 8,1% που ήταν το αντίστοιχο του 2007 (δ' τρίμηνο). Η αύξηση αυτή της ανεργίας στο δ' τρίμηνο του 2008 οφείλεται κυρίως στην παγκόσμια οικονομική κρίση που παρουσιάστηκε τους τελευταίους έξι μήνες του 2008 και που επηρέασε φυσικά και τη χώρα μας και εκτιμάται ότι το ποσοστό αυτό θα αυξηθεί σημαντικά για τα επόμενα δέκα χρόνια, αν δεν ληφθούν έγκαιρα μέτρα τόσο σε εθνικό, όσο και σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, με σημαντικές επιπτώσεις στα εισοδήματα των εργαζομένων και γενικότερα της οικονομίας της χώρας μας.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι στον ένα χρόνο που πέρασε, παρ' ότι εντάθηκαν τα προγράμματα κατάρτισης και «εργασιακής εμπειρίας», το ποσοστό ανεργίας στις γυναίκες μειώθηκε μόνο κατά 1,5% και καταγράφηκε στο 10,8% το τρίτο τρίμηνο του 2008. Συνεχίζει όμως να παραμένει σχεδόν διπλάσιο από το μέσο ποσοστό για το σύνολο της χώρας. Επίσης, η ανεργία στις νέες γυναίκες μέχρι 29 ετών συνεχίζει να «τρέχει» με πολύ υψηλά ποσοστά 21%.

Ταυτοχρόνως, περισσότερες από τους μισές ανέργους είναι νέες, ενώ τα ίδια πρωτεία διατηρούν οι νέες και στη μακροχρόνια ανεργία. Έτσι, το 47,8% των ανθρώπων που βρέθηκαν ακούσια εκτός αγοράς εργασίας περισσότερο από 1 χρόνο παραμένουν άνεργοι. Ένας ακόμη δείκτης, «οι άνεργοι που έχουν εργαστεί στο παρελθόν», αποδεικνύει τη μεγάλη περιοδικότητα του προβλήματος στη νέα γενιά, αφού το 42% εξ αυτών των ανέργων είναι νέοι.

Καθώς εντάσσονται στην αγορά εργασίας, οι 3 στους 4 νέους απασχολούνται ως μισθωτοί. Ένας στους πέντε εργάζεται με σύμβαση προσωρινής απασχόλησης. Σχεδόν ένας στους τρεις εργαζόμενους με μερική απασχόληση είναι νέος. Δηλαδή αποτελούν το 27% των μερικώς απασχολούμενων στη χώρα.

Η πλειοψηφία των νέων ανθρώπων που έχουν μία απασχόληση εργάζονται στον τομέα των υπηρεσιών. Εκεί απορροφούνται οι 7 στους 10 νέους, καθώς και

---

³²⁶ ΤΟ ΒΗΜΑ, άρθρο της Έλενα Μακρή «Στο 9% η ανεργία, πλήττει κυρίως γυναίκες και νέους», 13/6/2008

το 85% των απασχολούμενων νέων γυναικών. Αντιθέτως, στον δευτερογενή τομέα αναλογεί ένας νέος σε κάθε τέσσερις νέες προσλήψεις.

Οι νέες συμμετέχουν με διπλάσια αναλογία στα «χαμηλά» εισοδηματικά κλιμάκια (μέχρι 750 ευρώ αναλογούν δε στο 40% των μισθωτών που αμείβονται με μηνιαίο μισθό μικρότερο των 750 ευρώ³²⁷).

Στην περίοδο 1998-2002, το συνολικό εργατικό δυναμικό της χώρας παρουσιάζει κυμαινόμενη πορεία με το 2002 να εμφανίζει μικρότερη τιμή εργατικού δυναμικού. Μόνο τα έτη 1999 και 2002 παρατηρείται αύξηση. Τα ¾ της παρατηρηθείσας αυτής αύξησης, οφείλεται στην αύξηση του γυναικείου εργατικού δυναμικού. Έτσι, η αναλογία των γυναικών στο εργατικό δυναμικό αυξήθηκε σημαντικά αυτά τα πέντε έτη. Αυτό συμβαίνει γιατί αφενός εμφανίζεται η επίδραση των μεταβολών στις αντιλήψεις για το ρόλο της γυναίκας και αφετέρου γιατί το οικογενειακό εισόδημα καθίσταται ανεπαρκές να καλύψει τις οικογενειακές ανάγκες κι έτσι η γυναίκα καλείται να καλύψει αυτό το κενό.

Η αύξηση της απασχόλησης κατά την περίοδο 1998-2002 υπήρξε περιορισμένη. Τα ετήσια ποσοστά απασχόλησης των ανδρών μειώνονται συνεχώς, σε αντίθεση με αυτά των γυναικών που αυξάνονται με φθίνοντα όμως ρυθμό. Δε παύουν τα ποσοστά των αντρών να παραμένουν πολύ υψηλότερα από αυτά των γυναικών έως και διπλάσια. Το συμπέρασμα είναι ότι η απασχόληση των γυναικών ως προς το ετήσιο επίπεδο της εμφανίζεται περισσότερο σταθεροποιημένη από αυτήν των ανδρών. Σε κάθε περίπτωση όμως τάσεις υποκατάστασης μεταξύ αντρικής και γυναικείας εργασίας στο συνολικό επίπεδο δεν είναι ορατές.

Το γ' τρίμηνο του 2008 οι γυναίκες αποτελούν το 40,7 του εργατικού δυναμικού και είναι 2.017,3 άτομα, ενώ απασχολούνται 1.799,3 άτομα από 1.477,5 άτομα που ήταν το αντίστοιχο το 1998. Η ίδια ομάδα αποτελεί το 10,8% των άνεργων και το 65% των άνεργων μακράς διάρκειας. Η ανεργία όμως των γυναικών στο γ' τρίμηνο του 2008 φαίνεται μειωμένη 6,70% σε σχέση με την αντίστοιχη του 1998 (17,5%)³²⁸.

ΠΙΝΑΚΑΣ 25

ΒΑΣΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ 2008 ΣΕ ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ

	Άντρες	Γυναίκες
Ανεργία	5,8%	15,2%

³²⁷ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 29/12/2008, Νέοι και γυναίκες πλήττονται περισσότερο από την ανεργία Πηγή: www.kathimerini.gr

³²⁸ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

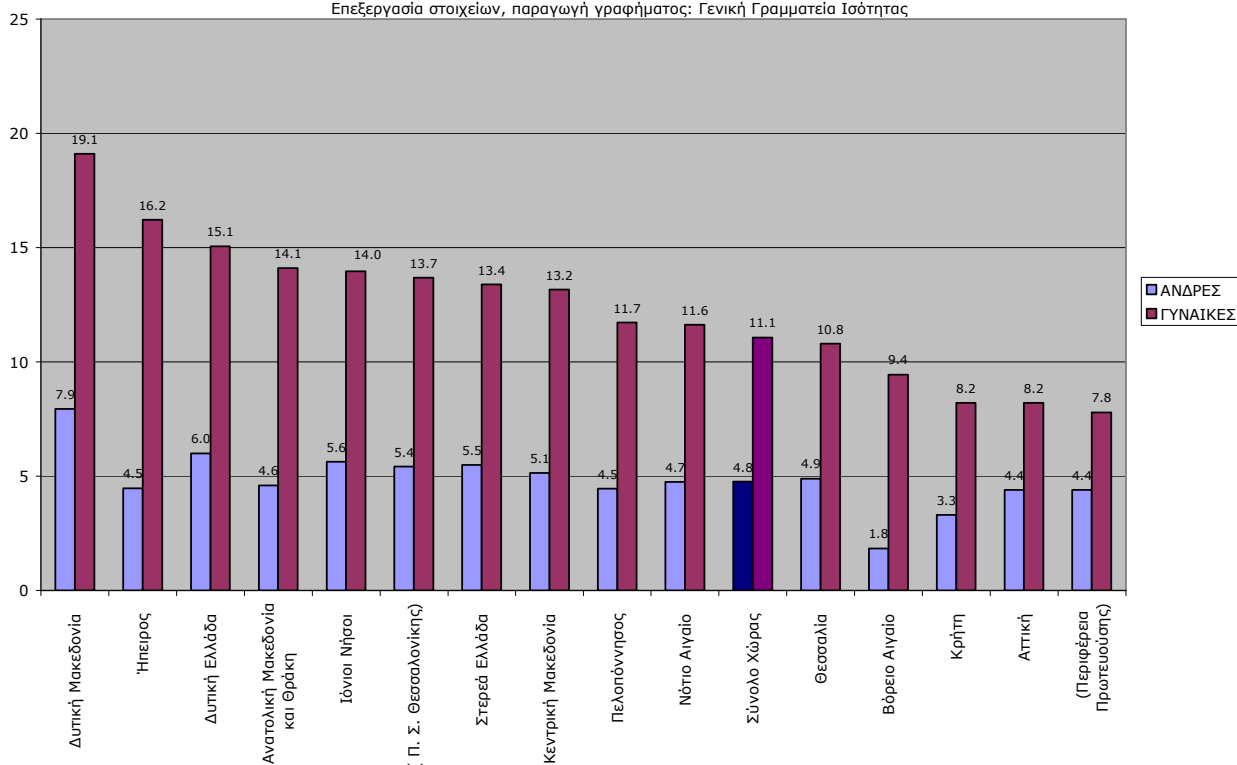
Ανεργία μακράς διάρκειας	46,4%	61,4%
Εργατικό δυναμικό	59,3%	40,7%
Απασχολούμενοι	61,8%	38,2%
Άνεργοι	35,7%	64,3%
Άνεργοι μακράς διάρκειας	29,6%	70,4%

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε.

Ποσοστό Ανεργίας πληθυσμού 15-64 ετών κατά Περιφέρεια και Φύλο, 2008 Β ΤΡΙΜΗΝΟ

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2008 Β

Επεξεργασία στοιχείων, παραγωγή γραφήματος: Γενική Γραμματεία Ισότητας

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε. β' τριμήνου 2008

8.3.1 Χαρακτηριστικά απασχόλησης και ανεργίας των γυναικών

Η προσφορά εργασίας των γυναικών προσδιορίζεται από πολλούς παράγοντες. Το οικογενειακό περιβάλλον, η αντίληψη που έχει η κοινωνία για τη θέση της γυναίκας, οικονομικοί λόγοι, η δυνατότητα συμφιλίωσης της οικογενειακής με την εργασιακή ζωή, η επιθυμία για επαγγελματική εξέλιξη επηρεάζουν σημαντικά την απόφαση της γυναίκας να ενταχθεί στην αγορά εργασίας και αν θα παραμείνει εντός αυτής για μικρό ή για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Το 2000 το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών ήταν 49,7% και το 2002 αυξήθηκε ελαφρά σε 50,2%. Το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών είναι σχετικά χα-

μηλό. Δηλαδή μόνο το 50% των γυναικών που είναι σε ηλικία προς εργασία επιθυμούν να εργαστούν. Όμως αν συγκρίνουμε το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών το 2002 με το αντίστοιχο ποσοστό συμμετοχής το 1992 παρατηρούμε μία σημαντική διαφορά. Το 1992 το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών ανερχόταν σε 42,3%. Η σημαντική αυτή αύξηση τα τελευταία δέκα χρόνια δείχνει ότι ολοένα και περισσότερες γυναίκες εντάσσονται στην αγορά εργασίας. Είναι συνέπεια της αλλαγής της στάσης της ελληνικής οικογένειας και κοινωνίας απέναντι στη γυναίκα και στο ρόλο της, στην ύπαρξη οικονομικών αναγκών (η οικογένεια δεν μπορεί να στηριχθεί μόνο σε ένα μισθό), στην είσοδο περισσότερων γυναικών στο εκπαιδευτικό σύστημα και ειδικότερα στις ανώτατες βαθμίδες και η επιθυμία τους να καταξιωθούν στον επαγγελματικό χώρο³²⁹.

Αυτό που είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε είναι ότι το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών αλλά και το ποσοστό απασχόλησης διαφοροποιείται ανάλογα με την ηλικία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 26**ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΜΕΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2000-2002**

	2000		2002	
	Ποσοστό συμμετοχής	Ποσοστό απασχόλησης	Ποσοστό συμμετοχής	Ποσοστό απασχόλησης
Σύνολο	49,7	41,3	50,2	42,7
15 - 19 ετών	13,4	6,3	9,8	5,6
20 - 24 ετών	56,3	37,1	53,5	36,2
25 - 29 ετών	72,1	54,2	74,0	57,3
30 - 44 ετών	66,8	57,4	67,3	58,7
45 - 64 ετών	37,4	34,8	38,5	35,9

Το ποσοστό συμμετοχής και απασχόλησης είναι ιδιαίτερα χαμηλό στις νέες γυναίκες (15 - 19 ετών), είναι ιδιαίτερα υψηλό στην ηλικιακή κατηγορία των 25 - 29 ετών αλλά μειώνεται στις επόμενες ηλικιακές κατηγορίες. Η μείωση του ποσοστού συμμετοχής στην ηλικιακή κατηγορία 30 -44 ετών οφείλεται μάλλον στην απόφαση των γυναικών να αποχωρήσουν από την αγορά εργασίας λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων. Η περαιτέρω μείωση του ποσοστού συμμετοχής των γυναικών της ηλικια-

³²⁹ ΧΛΕΤΣΟΣ Μ., 2003, «Η αγορά εργασίας για τις γυναίκες την περίοδο 2000-2002», Ε.Σ.Υ.Ε., σ. 7-8

κής κατηγορίας 45 - 64 ετών οφείλεται μάλλον στις ευνοϊκές διατάξεις που υπήρχαν περί πρόωρης συνταξιοδότησης³³⁰.

Κατά το έτος 2003 οι νέες γυναίκες ηλικίας 15-29 ετών ανέρχονται περί τις 943.400, αποτελούν το 20% των γυναικών ηλικίας άνω των 15 ετών και περίπου το ήμισυ (49,1%) των νέων ανδρών και γυναικών με την ίδια ηλικία.

Το ποσοστό των νέων γυναικών που βρίσκεται ενταγμένο στην οικονομική ζωής της χώρας (46,2%), αν και είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο του συνόλου των γυναικών (37,8%) παραμένει μικρότερο σε σχέση με αυτό των νέων ανδρών (51,9%).

Αντίθετα, το ποσοστό των νέων γυναικών που δεν είναι ενταγμένο στην οικονομική ζωής της χώρας (53,8%), είναι μικρότερο από το αντίστοιχο ποσοστό του συνόλου των γυναικών (62,2%) και μεγαλύτερο σε σχέση με αυτό των νέων ανδρών, (48,1%).

Οι νέες γυναίκες που βρίσκονται στην αγορά εργασίας αποτελούν περίπου το 1/4 και λιγότερο από το 1/5 των γυναικών που βρίσκονται στην αγορά εργασίας (24,5%) και των γυναικών που δεν είναι ενταγμένες στην οικονομική ζωή της χώρας (17,3%), ενώ η συμμετοχή τους στο σύνολο των νέων διαμορφώνεται σε 43,7% και 54,8% αντίστοιχα.

Το ποσοστό ανεργίας των νέων γυναικών ξεπερνά το 1/4 του εργατικού δυναμικού (26,3%) και είναι μεγαλύτερο από τα αντίστοιχα του συνόλου των νέων και των νέων ανδρών (19,4% και 14,0% αντίστοιχα).

Η συμμετοχή των νέων ανέργων γυναικών (περί τις 114.800) δεν ξεπερνά το ήμισυ του συνόλου των ανέργων γυναικών (47,4%) ενώ πλησιάζει το 60,0% του αριθμού των νέων ανέργων. Σε σχέση με το σύνολο των ανέργων γυναικών η κατάσταση των νέων γυναικών μπορεί να χαρακτηριστεί «καλύτερη» καθώς οι άνεργες γυναίκες αποτελούν το 61,7% του συνολικού αριθμού των ανέργων, και το 64,0% των ανέργων πάνω από 30 ετών.

Η απασχόληση των νέων γυναικών (περί τις 321.500) αντιστοιχεί στο 21,0% των γυναικών και στο 40,0% των νέων που απασχολούνται. Η αναλογία των νέων γυναικών στο σύνολο των νέων είναι μεγαλύτερη έναντι της συμμετοχής του συνόλου των γυναικών και των γυναικών που είναι πάνω από 30 ετών και απασχολούνται (38,4% και 38,0%) στα αντίστοιχα σύνολα.

Σε σχέση με το 1993 ο πληθυσμός των νέων μειώνεται σε άνδρες και σε γυναίκες, τόσο στον ενεργό όσο και στον μη ενεργό πληθυσμό, με εξαίρεση την πολύ

---

³³⁰ ΧΛΕΤΣΟΣ Μ., 2003, «Η αγορά εργασίας για τις γυναίκες την περίοδο 2000-2002», Ε.Σ.Υ.Ε., σ.9

μικρή αύξηση των νέων ανδρών που δεν είναι ενταγμένοι στην οικονομική ζωή της χώρας.

Η μείωση των νέων, συνολικά, που βρίσκονται στην αγορά εργασίας οφείλεται σε μεγαλύτερο βαθμό στην μείωση της απασχόλησης αυτών έναντι της μείωσης των νέων ανέργων (52,3%, 47,7%), ενώ αντίθετα η μείωση των νέων γυναικών που βρίσκονται στην αγορά εργασίας οφείλεται σε μεγαλύτερο βαθμό στην μείωση των νέων ανέργων έναντι της μείωσης όσων απασχολούνται (60,9% έναντι 39,1%)³³¹.

Για τα επόμενα χρόνια δηλαδή από τα έτη 2004 έως και 2008 πάνω από το 60% των άνεργων και των άνεργων νέων μέχρι 29 ετών είναι γυναίκες (64,3% και 63,2% αντίστοιχα), το 70,4% των μακροχρόνια άνεργων καθώς και το 73,5% των νεοεισερχόμενων άνεργων είναι γυναίκες, ενώ η αναλογία τους στους άνεργους που έχουν εργαστεί στο παρελθόν πλησιάζει το 57%.

Σύμφωνα με τους πίνακες 27 και 28 τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας για τις γυναίκες πλήττουν τις ηλικίες 20-24 ετών και 25-29 ετών³³².

ΠΙΝΑΚΑΣ 27
ΠΟΣΟΣΤΑ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ 2000-2008

	2000	2002
Σύνολο	16,9	14,9
15 – 19 ετών	53,1	42,6
20 – 24 ετών	34,2	32,4
25 – 29 ετών	24,9	22,6
30 – 44 ετών	14,1	12,8
45 – 64 ετών	7,2	6,7

ΠΟΣΟΣΤΑ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ 2004-2008

	2004	2008
Σύνολο	8,19	3,59
15-19 ετών	22,95	18,2
20-24 ετών	22,24	21,17
25-29 ετών	35,44	41,53
30-44 ετών	11,09	15,19

³³¹ ΚΡΙΤΙΚΙΔΗ Γ., 2004, «Νέα γυναίκα και απασχόληση», ΙΝΕ, τεύχος 103, Φεβρουάριος 2004, σ. 8

³³² Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

45-64 ετών	0,09	0,26
------------	------	------

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε.

Βλέπουμε ότι το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε για τις δύο πρώτες κατηγορίες και αυξήθηκε για τις υπόλοιπες.

Το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε την περίοδο 2000 - 2002 για όλες τις ηλικιακές κατηγορίες. Οι νεότερες σε ηλικία γυναίκες πλήττονται περισσότερο από την ανεργία απ' ό,τι οι μεγαλύτερες σε ηλικία. Το ποσοστό ανεργίας των γυναικών 15 - 19 ετών είναι ιδιαίτερα υψηλό. Το 2000 το ποσοστό ανεργίας αυτής της ηλικιακής κατηγορίας ήταν 53,1% και μειώθηκε σε 42,6% το 2002. Το ποσοστό ανεργίας στις γυναίκες μειώνεται όσο αυξάνεται η ηλικιακή κατηγορία.

Το 35,1% του συνόλου των ανέργων γυναικών είναι ηλικίας 30 - 44 ετών. Το 2002 οι άνεργες γυναίκες ηλικίας 30 - 44 ετών αποτελούν το 36,8% του συνόλου των ανέργων γυναικών. Παρατηρούμε λοιπόν ότι μειώνεται η συμμετοχή των ανέργων γυναικών των μικρότερων ηλικιακών κατηγοριών στο σύνολο των ανέργων γυναικών, ενώ αυξάνεται η συμμετοχή των ανέργων γυναικών των μεγαλύτερων ηλικιακών κατηγοριών³³³.

Την ίδια περίοδο παρατηρούμε ότι οι νέοι άνεργοι αποτελούν το 49,7% του συνόλου των ανέργων γυναικών το 2000 ενώ το ίδιο ποσοστό το 2008 είναι μειωμένο στα 43,7%, εξακολουθεί όμως να είναι αρκετά μεγάλο. Φαίνεται επίσης ότι το μεγαλύτερο μέρος των ανέργων γυναικών είναι μακροχρόνια άνεργες με διάρκεια αναζήτησης εργασίας πάνω από 1 χρόνο. Το ποσοστό αυτό φτάνει για τις γυναίκες το 61,3% (το 1999 ήταν 62%) και για τους άντρες το 46,4% (το 1999 ήταν 53%). Αυτό είναι ένδειξη της μεγάλης εισόδου των γυναικών στην αγορά εργασίας και της σχετικής αδυναμίας της αγοράς να τις απορροφήσει.³³⁴

ΠΙΝΑΚΑΣ 28

ΑΠΟΛΥΤΕΣ ΚΑΙ ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥ ΤΩΝ ΑΝΕΡΓΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΟ ΧΡΟΝΟ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2000-2002

	Απόλυτες μεταβολές	Ποσοστιαίες μεταβολές
--	---------------------------	------------------------------

³³³ ΧΑΛΕΤΣΟΣ Μ., 2003, «Η αγορά εργασίας για τις γυναίκες την περίοδο 2000-2002», Ε.Σ.Υ.Ε., Σ. 17-18

³³⁴ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΑΕ	781	80,2
<1 μήνα	-582	-8,6
1 - 2 μήνες	-1136	-5,9
3 - 5 μήνες	-1859	-5,1
6 - 11 μήνες	-17	0,0
> 12 μήνες	-36517	-19,6
ΣΥΝΟΛΟ	-39331	-13,2
ΝΕΟΙ	-39164	-26,5

Από τα στοιχεία του πίνακα προκύπτει ότι οι νέες άνεργες γυναίκες αποτελούν το 49,7% του συνόλου των ανέργων το 2000. Το ποσοστό αυτό μειώνεται σε 42,1% το 2002. Αυτό είναι μία ένδειξη της μεγάλης εισόδου των γυναικών στην αγορά εργασίας τα τελευταία χρόνια και της σχετικής αδυναμίας της αγοράς να απορροφήσει τις ΝΕΕΣ άνεργες.

Οι μακροχρόνια άνεργες γυναίκες αποτελούν τη μεγάλη πλειοψηφία των ανέργων γυναικών. Το 62,4% των ανέργων γυναικών το 2000 ήταν άνεργες για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των 12 μηνών. Το ποσοστό αυτό μειώνεται σε 57,8% το 2002. Το ότι οι άνεργες γυναίκες για διάστημα μεγαλύτερο των 12 μηνών αποτελούν την πλειοψηφία των ανέργων γυναικών αποτελεί πρόβλημα αλλά και πρόκληση για την ελληνική κοινωνία, η οποία πρέπει να αναπροσαρμόσει τις πολιτικές και πρακτικές της ώστε να συμβάλλει στην γρηγορότερη και αποτελεσματικότερη ένταξη αυτών των γυναικών στην αγορά εργασίας³³⁵

ΠΙΝΑΚΑΣ 29 ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΗΛΙΚΙΑΣ 15 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΩ, ΚΑΤΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ, ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ 2008 Γ' ΤΡΙΜΗΝΟ

ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ					
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	Κατάσταση απασχόλησης				

³³⁵ ΧΛΕΤΣΟΣ Μ., 2003, «Η αγορά εργασίας για τις γυναίκες την περίοδο 2000-2002», Ε.Σ.Υ.Ε., σ. 19

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ομάδες ηλικιών	ΣΥΝΟΛΟ	Εργατικό Δυναμικό	Απασχολούμενες	Άνεργες	Μη οικονομικά ενεργές
15-19	285,800	19,500	13,400	6,100	266,300
20-24	283,100	125,500	90,500	35,000	157,600
25-29	373,200	286,600	237,200	49,400	86,600
30-44	1,243,500	913,100	819,800	93,300	330,400
45-64	1,430,500	649,500	615,400	34,100	781,000
65+	1,115,000	23,200	23,000	200	1,091,800
Σύνολο	4,731,100	2,017,400	1,799,300	218,100	2,713,700

ΓΥΝΑΙΚΕΣ

Δείκτες Απασχόλησης Πληθυσμού

Ομάδες ηλικιών	ΣΥΝΟΛΟ	Συμμετοχή στο Εργατικό Δυναμικό	Ποσοστό Απασχόλησης	Ποσοστό Ανεργίας	Μη οικονομικά ενεργές
15-19	100	6.8	4.7	31.3	93.2
20-24	100	44.3	32.0	27.9	55.7
25-29	100	76.8	63.6	17.2	23.2
15-29	100	45.8	36.2	21.0	54.2
30-44	100	73.4	65.9	10.2	26.6
45-64	100	45.4	43.0	5.3	54.6
65+	100	2.1	2.1	0.9	97.9
Σύνολο 15 - 64 ετών	100	55.1	49.1	10.9	44.9

ΠΙΝΑΚΑΣ 30

ΧΡΟΝΟΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	2000	2002	2004	2006	2008
Τώρα θα αρχίσει να εργάζεται	0,3	0,7	0,3	0,9	0,7
< μήνα	2,3	2,4	3,1	3,2	3,8
1-2 μήνες	6,4	7	6,9	7,1	7,8
3-5 μήνες	12,2	13,4	11,5	12,6	9,8
6-11 μήνες	16,3	18,8	15,7	19,6	16,3
>12 μήνες	62,4	57,8	62,3	56,4	61,3
Σύνολο	100	100	100	100	100
Νέοι	49,7	42,1	43,9	43,1	43,7

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε

8.3.2. Μεταβολές στην κλαδική σύνθεση της απασχόλησης των γυναικών

Κατά τα έτη 2000-2002 η απασχόληση μειώθηκε σημαντικά για τις γυναίκες 15 - 19 ετών και 20 - 24 ετών. Αυτό δείχνει ότι η αστάθεια στην απασχόληση είναι

πολύ μεγαλύτερη στις νεαρές ηλικίες. Όσο αυξάνεται η ηλικία, αυξάνεται και η παραμονή των γυναικών στην αγορά εργασίας και η απασχόληση γίνεται ολοένα και περισσότερο σταθερή. Η μείωση της απασχόλησης στις νεαρές ηλικίες και ειδικά στην ηλικιακή κατηγορία 15 - 19 ετών οφείλεται πιθανόν και σε άλλους παράγοντες όπως η ανεπάρκεια προσόντων, δεξιοτήτων, επαγγελματικής εμπειρίας και ίσως και υψηλού εργασιακού κόστους.

Σ' ότι αφορά την κατανομή της απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των απασχολουμένων γυναικών είναι στον τριτογενή τομέα. Την περίοδο 2000 -2002 η απασχόληση των γυναικών μειώνεται στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, ενώ αυξάνεται στον τριτογενή τομέα. Το ποσοστό των απασχολουμένων γυναικών στον πρωτογενή τομέα είναι υψηλότερο από το ποσοστό των απασχολουμένων γυναικών στον δευτερογενή τομέα³³⁶.

Το μεγαλύτερο ποσοστό απασχολουμένων γυναικών είναι στον κλάδο «Γεωργία, Κτηνοτροφία, Θήρα και Δασοκομία» (19,2%) και ο ακολουθεί ο κλάδος «Χονδρικό και Λιανικό Εμπόριο κ.α.» με 17,2%. Το 2002 στον κλάδο «Γεωργία, Κτηνοτροφία, Θήρα και Δασοκομία» συνεχίζει να ευρίσκεται το μεγαλύτερο ποσοστό απασχολουμένων γυναικών (17,8%) το οποίο είναι μικρότερο από αυτό του 2000. Ακολουθεί ο κλάδος « Χονδρικό και Λιανικό Εμπόριο κ.α.» με 17,8%.

Την περίοδο 2000 - 2002 μειώθηκε η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα κατά 17.825 άτομα (6,2%) και στο δευτερογενή τομέα κατά 20.271 άτομα (11,1%) και αυξήθηκε στον τριτογενή κατά 55.498 άτομα (5,4%).

Η μεγαλύτερη μείωση της απασχόλησης εντοπίζεται στον κλάδο «Γεωργία, Κτηνοτροφία, Θήρα και Δασοκομία» κατά 17.830 άτομα. Η μεγαλύτερη αύξηση της απασχόλησης είναι στον κλάδο «Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμισθώσεις και επιχειρηματικές δραστηριότητες» κατά 19.695 άτομα.

Σ' ότι αφορά την κατανομή της απασχόλησης ανάλογα με τη θέση στην επιχείρηση παρατηρούμε ότι ένα σημαντικό ποσοστό των απασχολουμένων γυναικών εργάζεται ως «Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση».

Επιπλέον την περίοδο 2000-2002 μειώθηκε ο αριθμός των αυτοαπασχολουμένων γυναικών με προσωπικό και ο αριθμός των γυναικών που εργάζονταν ως βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση. Το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών απασχολούνται ως μισθωτές (63,5% το 2002) και ακολουθούν οι αυτοαπασχολούμενες

---

³³⁶ ΧΛΕΤΣΟΣ Μ., 2003, «Η αγορά εργασίας για τις γυναίκες την περίοδο 2000-2002», Ε.Σ.Υ.Ε., σ. 12-13

χωρίς προσωπικό με 17,8%. Βασικό χαρακτηριστικό της γυναικείας απασχόλησης είναι ο πολύ περιορισμένος αριθμός των αυτοαπασχολουμένων με προσωπικό σε σχέση με την ανδρική απασχόληση όπου ο εν λόγω λόγος είναι αισθητά μεγαλύτερος.³³⁷

Από το 2000 έως και το 2003 η απασχόληση των νέων γυναικών όσο και του συνόλου νέων συγκεντρώνεται κυρίως στους κλάδους του τριτογενή τομέα και στην βιομηχανία. Στον τριτογενή τομέα απασχολείται πάνω από το 80% των νέων γυναικών, ενώ σημαντικό μερίδιο έχει και η απασχόληση στην βιομηχανία (10,0%). Αντίστοιχα στους νέους συνολικά περίπου τα 2/3 αυτών απασχολούνται στον τριτογενή τομέα, 14,0% στην βιομηχανία και 9,4% στις κατασκευές.

Οι κλάδοι του τριτογενή τομέα που συγκεντρώνεται κυρίως η απασχόληση των νέων γυναικών είναι κυρίως το εμπόριο, όπου απασχολείται το 1/4 των νέων γυναικών, τα ξενοδοχεία - εστιατόρια και η διαχείριση της ακίνητης περιουσίας όπου απασχολείται συνολικά το 1/5 αυτών, ενώ σημαντικά μερίδια της απασχόλησης των νέων έχουμε στην εκπαίδευση και στις άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες (9% και 8% αντίστοιχα).

Η συμμετοχή των απασχολούμενων νέων γυναικών στο σύνολο των γυναικών κυμαίνεται από 30,0% μέχρι 34,0% στους κλάδους του εμπορίου, της διαχείρισης της ακίνητης περιουσίας και των άλλων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Η συμμετοχή των νέων γυναικών στο σύνολο της απασχόλησης των νέων υπερβαίνει κατά πολύ το ήμισυ αυτών, μόνο στους κλάδους της εκπαίδευσης, στις άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες και της διαχείρισης της ακίνητης περιουσίας (84,6%, 61,3% και 55% αντίστοιχα), στο εμπόριο και τα ξενοδοχεία - εστιατόρια η συμμετοχή κυμαίνεται περίπου στο 44%, ενώ στη βιομηχανία οι νέες γυναίκες υπερβαίνουν το 1/5 των νέων.

Στους κλάδους της εκπαίδευσης και της διαχείρισης της ακίνητης περιουσίας το 95% και το 70% αντίστοιχα των νέων γυναικών έχει τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ μεγάλη συμμετοχή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν και οι άλλοι κλάδοι, με εξαίρεση τα ξενοδοχεία - εστιατόρια, όπου κυρίως απασχολούνται οι νέες γυναίκες (άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες 50%, περίπου, το 40% στη βιομηχανία και το 1/3 περίπου στο εμπόριο).

Η συμμετοχή της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αντίστοιχα στους κλάδους όπου κυρίως απασχολούνται οι νέες γυναίκες εντοπίζεται στα ξενοδοχεία - εστιατόρια

---

³³⁷ ΧΛΕΤΣΟΣ Μ., 2003, «Η αγορά εργασίας για τις γυναίκες την περίοδο 2000-2002», Ε.Σ.Υ.Ε., σ. 14-16

71%, στις άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες περίπου το 50%, στο εμπόριο πλησιάζει τα 2/3 και στη βιομηχανία το 55%.

Ως προς τις μεταβολές που λαμβάνουν χώρα την χρονική περίοδο 1993-2003 στην απασχόληση των νέων γυναικών, η απασχόληση μειώνεται στον πρωτογενή και τον δευτερογενή τομέα (με εξαίρεση τις κατασκευές), ενώ αυξάνεται στον τριτογενή τομέα, (με εξαίρεση τους κλάδους της υγείας, της εκπαίδευσης της δημόσιας διοίκησης και τους ετερόδικους οργανισμούς). Στον τριτογενή τομέα οι σημαντικότερες αυξήσεις είναι στους κλάδους της διαχείριση της ακίνητης περιουσίας, στα ξενοδοχεία - εστιατόρια και το εμπόριο.

Οι μεταβολές στην απασχόληση των νέων γυναικών στο πρωτογενή και τον δευτερογενή τομέα, ακολουθούν τις μεταβολές τόσο του συνόλου της απασχόλησης όσο και των νέων συνολικά, ενώ διαφοροποιούνται στον τριτογενή τομέα.³³⁸

Την περίοδο 2004-2008 βλέπουμε ότι οι απασχολούμενες στην γεωργία εξακολουθούν να μειώνονται (κατά 65762 θέσεις), όπως και την προηγούμενη περίοδο, αποτελώντας όμως ακόμα το 19,7% του συνόλου των απασχολούμενων γυναικών (Πίνακας 31).

ΠΙΝΑΚΑΣ 31**ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΨΗΦΙΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ 2004, 2008**

	2004		2008	
	Σύνολο	Γυναίκες	Σύνολο	Γυναίκες
Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα και δασοκομία	700903	297110	530406	231348
Αλιεία	11949	1559	14180	1576
Ορυχεία και λατομεία	18610	1087	17747	1076
Μεταποιητικές βιομηχανίες	571540	170563	560322	152733
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και νερού	40102	8337	37689	6794
Κατασκευές	295874	5357	367273	6586

³³⁸ ΚΡΙΤΙΚΙΔΗ Γ., 2004, «Νέα γυναίκα και απασχόληση», ΙΝΕ, τεύχος 103, Φεβρουάριος 2004, σ. 27-29

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή αυτοκινήτων, οχ	702121	261329	782136	316017
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	272768	115040	304111	136507
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	254470	42361	267735	48266
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	107981	51324	113050	56140
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμισθώσεις και επιχειρηματικές δραστηριότητες	197196	88130	289222	135925
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλ	301333	96690	343641	111357
Εκπαίδευση	249776	151970	312365	189912
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	188219	122465	220205	141717
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών υπέρ του κοινωνικ	132114	57278	153609	75102
Ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσωπικό	52643	49615	67632	65041
Ετερόδοκοι οργανισμοί και όργανα	279		614	
Σύνολο	4097875	1520214	4381936	1676095

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε

Οι κατηγορίες που παρατηρούμε μείωση της απασχόλησης των γυναικών εκτός από την γεωργία είναι αυτές των ορυχείων, των μεταποιητικών βιομηχανιών και της παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου και νερού με την τελευταία να παρουσιάζει ποσοστιαία μείωση 18,6% (Πίνακας 32).

ΠΙΝΑΚΑΣ 32**ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΗΣ ΚΛΑΔΙΚΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ 2000-2008**

	%
Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα και δασοκομία	19,7
Αλιεία	1,1
Ορυχεία και λατομεία	-1,1
Μεταποιητικές βιομηχανίες	10,4
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος φυσικού αερίου και	-18,6

νερού	
Κατασκευές	22,9
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή αυτοκινήτων	20,9
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	18,6
Μεταφορές αποθήκευση και επικοινωνίες	13,9
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	9,3
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμισθώσεις και επιχειρηματικές δραστηριότητες	54,2
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	15,1
Εκπαίδευση	24,9
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	15,7
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	31,1
Ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσωπικό	29,1
Ετερόδοκοι οργανισμοί και όργανα	-

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε

Προς την διαχείριση ακίνητης περιουσίας, τις εκμισθώσεις και άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες φαίνεται να υπάρχει μεγαλύτερη ροπή με ποσοστιαία μεταβολή της τάξης του 54,2%. Ενώ ακολουθούν οι «Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών» με μεταβολή 31,1%, η εκπαίδευση με μεταβολή 24,9% και το Χονδρικό και Λιανικό εμπόριο με 20,9%.

Το 2008 οι γυναίκες απασχολούνται κατά 14% περίπου στην γεωργία κατά 16% στον δευτερογενή τομέα και κατά 70% περίπου στον τριτογενή τομέα (τα αντίστοιχα ποσοστά για το 1999 ήταν 19%, 13% και 68%)³³⁹.

8.3.3 Μεταβολές στην απασχόληση κατά ευρύτερη επαγγελματική κατηγορία

Η απασχόληση των νέων γυναικών έως και το 2003 ως προς το επάγγελμα που ασκούν, εστιάζεται κυρίως στις κατηγορίες των πωλητών και παροχής υπηρεσιών και των υπαλλήλων γραφείου, σε ποσοστό που αντιστοιχεί πάνω από το ήμισυ της απασχόλησης των νέων γυναικών (30,6% και 22,4% αντίστοιχα). Πάνω δε από το 1/4 της συνολικής απασχόλησης των νέων γυναικών απορροφούν και οι κατηγορίες προσώπων που ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά & άλλα επαγγέλματα, και των τε-

³³⁹ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

χνολόγων, τεχνικών & βοηθοί αυτών (14,7% και 13,5% αντίστοιχα).

Με εξαίρεση της κατηγορίας που ασκεί επιστημονικά κ.λ.π. επαγγέλματα, στις υπόλοιπες κατηγορίες η συμμετοχή των νέων γυναικών στις παραπάνω κατηγορίες των απασχολούμενων γυναικών κυμαίνεται από 30,0% μέχρι 33,0%.

Η συμμετοχή των νέων γυναικών στο σύνολο της απασχόλησης των νέων υπερβαίνει κατά πολύ το ήμισυ των νέων στις κατηγορίες όπου συναντάται και η μεγάλη συμμετοχή αυτών, (50,6% στους πωλητές, μέχρι 67,2% στα επιστημονικά και άλλα επαγγέλματα).

Το σύνολο των νέων γυναικών στα επιστημονικά και άλλα επαγγέλματα και το 86% των τεχνολόγων, τεχνικών & βοηθοί αυτών έχει τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ στους υπαλλήλους γραφείου και στους πωλητές τριτοβάθμια εκπαίδευση έχει το 44% και το 25% αντίστοιχα.

Η συμμετοχή της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αντίστοιχα στα επαγγέλματα όπου κυρίως απασχολούνται οι νέες γυναίκες εντοπίζεται στους πωλητές 71% και στους υπαλλήλους γραφείου 56%.

Ως προς τις μεταβολές που λαμβάνουν χώρα την χρονική περίοδο 1993-2003 στην απασχόληση των νέων γυναικών, αυξάνονται μόνο οι κατηγορίες των πωλητών και των τεχνολόγων (αυξάνονται περί τα 19.300 και 14.500 αντίστοιχα), ενώ μειώνεται η απασχόληση των νέων γυναικών στις κατηγορίες κυρίως των ειδικευμένων αγροτών και των τεχνιτών (κατά 22.000 και 19.800 αντίστοιχα).

Οι αυξήσεις στην απασχόληση των επαγγελματιών στις νέες γυναίκες μόλις υπερβαίνουν το 1/5 των αντίστοιχων αυξήσεων που επήλθαν στην συνολική γυναικεία απασχόληση, ενώ πλησιάζουν τα 2/3 και το 60% των μεταβολών στην απασχόληση των αντίστοιχων επαγγελματιών των νέων.

Οι μειώσεις που κυρίως συντελέστηκαν στα επαγγέλματα των νέων γυναικών συμμετέχουν σε μεγαλύτερο βαθμό στις αντίστοιχες μεταβολές της γυναικείας απασχόλησης (47,4% και 44,5%) και σε σημαντικό βαθμό στις αντίστοιχες μεταβολές της απασχόλησης στους νέους (46,2% και 60%)³⁴⁰

Για τα επόμενα έτη από 2004 έως και 2008 ότι η γυναικεία απασχόληση παρουσιάζει αύξηση σε όλες τις επαγγελματικές κατηγορίες. Σε μερικές από αυτές ξεπερνάει την αντίστοιχη των αντρών όπως στη κατηγορία «Υπάλληλοι Γραφείου», «Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές» και «Ανειδίκευτοι εργάτες, μικροεπαγγελματίες». Από ότι βλέπουμε στον Πίνακα 33 η κατηγορία στην οποία συμμετέ-

---

³⁴⁰ ΚΡΙΤΙΚΙΔΗ Γ., 2004, «Νέα γυναίκα και απασχόληση», ΙΝΕ, τεύχος 103, Φεβρουάριος 2004, σ. 31-33

χουν με το μικρότερο ποσοστό είναι αυτή των ειδικευμένων τεχνιτών. Η μεγαλύτερη αύξηση του ποσοστού συμμετοχής παρατηρείται επίσης στην ίδια κατηγορία (7,8%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 33

**ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΤΑ ΜΟΝΟΨΗΦΙΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΑΤΟΜΙΚΩΝ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ 2004, 2008**

	2004			2008		
	Γυναίκες	Σύνολο	%	Γυναίκες	Σύνολο	%
Μέλη των βουλευτικών σωμάτων	102523	407915	25,1	116234	451276	25,7
Επιστημονικά και καλλιτεχνικά επαγγέλματα	225663	480772	46,9	291342	608461	47,8
Τεχνολόγοι, τεχνικοί βοηθοί	129848	273789	47,4	171397	342078	50,1
Υπάλληλοι γραφείου	262623	459846	57,1	287741	498719	57,6
Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών-πωλήσεων	266558	530175	50,2	324687	611354	53,1
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι	293971	699291	42,0	225449	525352	42,9
Ειδικευμένοι τεχνίτες	86952	6556499	1,3	61752	676006	9,1
Χειριστές σταθερών βιομηχ. εγκαταστάσεων, μηχανημάτων	29087	314621	9,2	32794	323801	10,1
Ανειδίκευτοι εργάτες, μικροεπαγγελματίες	120013	233910	51,3	158822	283968	55,9
Άτομα μη δυνάμενα να καταταγούν	2975	41059	7,2	5876	60922	9,6
ΣΥΝΟΛΟ	1520214	4097875	37,0	1676095	4381936	38,2

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε

Το σύνολο των απασχολούμενων γυναικών μοιράζεται ως επί το πλείστον στις κατηγορίες «Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές» (ποσοστό 19,3%, αυξημένο κατά 1,8% από το 2000), «Επιστημονικά και καλλιτεχνικά επαγγέλματα» (ποσοστό 17,1%, μειωμένο κατά 0,2% από το 2000) και «Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι» (ποσοστό 13,4%, μειωμένο κατά 5,9% από το 2000).

8.3.4. Κατάσταση απασχόλησης και επίπεδο εκπαίδευσης

Τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί σημαντικά η συμμετοχή των γυναικών σ' όλες τις βαθμίδες της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στις ανώτερες - ανώτατες βαθμίδες της εκπαιδευτικής διαδικασίας θεωρείται ως μία στρατηγική των γυναικών τόσο ως προς την ένταξή τους στην αγορά εργασίας αλλά και ως προς την ανάγκη υποκατάστασης της προίκας που ίσχυε τα παλαιότερα χρόνια.

Το 2000 το 8,4% του γυναικείου πληθυσμού σε ηλικία προς εργασία ήταν πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών.

Σύμφωνα με τα στοιχεία Πίνακα 34 το 37,8% των απασχολούμενων γυναικών είναι χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, το 29% είναι μέτριου εκπαιδευτικού επιπέδου και το 33,3% είναι υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου. Στην περίπτωση των ανέργων γυναικών παρατηρούμε ότι το 38,1% είναι μέτριου εκπαιδευτικού επιπέδου και το 40,25 είναι χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου.

Από το σύνολο των απασχολούμενων γυναικών το 2002 το 28,9% είναι κάτοχοι απολυτηρίου μέσης εκπαίδευσης και τι 27% έχουν απολυτήριο δημοτικού. Στην περίπτωση των ανέργων γυναικών το μεγαλύτερο ποσοστό (38%) είναι κάτοχοι απολυτηρίου μέσης εκπαίδευσης³⁴¹.

ΠΙΝΑΚΑΣ 34**ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΑΝΕΡΓΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2002**

	Απασχολούμενοι	Άνεργοι
Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακό τίτλο	0,7	0,5
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	18,5	1,0
Φοίτηση σε ΑΕΙ (τουλ. 1 χρόνο αλλά δεν πήρε πτυχίο)	0,0	0,1
Πτ. Ανώτερης Τεχν. Επαγγ. Εκπαίδ.	14,1	20,2
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	28,9	38,0
Απολυτήριο 3-ταξ Μέσης Εκπαίδευσης	7,9	12,3
Απολυτήριο Δημοτικού	27,0	18,0
Μερικές τάξεις Δημοτικού	1,6	0,7
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	1,3	0,3
Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης	37,8	40,2

³⁴¹ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

Μέτριο επίπεδο εκπαίδευσης	29,0	38,1
Υψηλό Επίπεδο εκπαίδευσης	33,3	21,7

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε

Σύμφωνα με τα στοιχεία Πίνακα 34 το 37,8% των απασχολουμένων γυναικών είναι χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, το 29% είναι μέτριου εκπαιδευτικού επιπέδου και το 33,3% είναι υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου. Στην περίπτωση των ανέργων γυναικών παρατηρούμε ότι το 38,1% είναι μέτριου εκπαιδευτικού επιπέδου και το 40,25 είναι χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου.

Από το σύνολο των απασχολουμένων γυναικών το 2002 το 28,9% είναι κάτοχοι απολυτηρίου μέσης εκπαίδευσης και το 27% έχουν απολυτήριο δημοτικού. Στην περίπτωση των ανέργων γυναικών το μεγαλύτερο ποσοστό (38%) είναι κάτοχοι απολυτηρίου μέσης εκπαίδευσης³⁴²

Για το έτος 2003 το εργατικό δυναμικό των νέων, συνολικά, χαρακτηρίζεται από υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο καθώς το 90% των νέων έχει δευτεροβάθμια εκπαίδευση και ανώτερες ή ανώτατες σπουδές (57,1% και 32,3% αντίστοιχα). Το ποσοστό των νέων γυναικών με τα αντίστοιχα εκπαιδευτικά προσόντα πλησιάζει το 95% του εργατικού δυναμικού των νέων γυναικών, με το ήμισυ σχεδόν των νέων γυναικών να έχει δευτεροβάθμια εκπαίδευση και το 44% να διαθέτει τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Το υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο που διαθέτει το εργατικό δυναμικό των νέων γυναικών έχει ως αποτέλεσμα να αποτελεί, περίπου το 1/3 του εργατικού δυναμικού των γυναικών στις δύο αυτές εκπαιδευτικές βαθμίδες, το 59% των νέων με τριτοβάθμια εκπαίδευση και το 38 % των νέων με δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Στην εξέταση των κατηγοριών του εργατικού δυναμικού, απασχολούμενοι - άνεργοι, των νέων γυναικών παρατηρούμε ότι η συμμετοχή των νέων γυναικών με τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι ακόμα μεγαλύτερη στην απασχόληση (46%), ενώ η συμμετοχή της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι μεγαλύτερη στους ανέργους (55,6%).

Τα ποσοστά συμμετοχής των απασχολούμενων νέων γυναικών με τριτοβάθμια εκπαίδευση στα αντίστοιχα σύνολα των νέων (57,5%) και των γυναικών που απασχολούνται (28%), είναι μικρότερα έναντι των αντίστοιχων του εργατικού δυναμικού των νέων γυναικών (59,1% και 31,8%), ενώ είναι μεγαλύτερα στις αντίστοιχες κατηγορίες των ανέργων, καθώς αποτελούν περίπου τα 2/3 των νέων ανέργων (65,5%)

---

³⁴² ΧΛΕΤΣΟΣ Μ., 2003, «Η αγορά εργασίας για τις γυναίκες την περίοδο 2000-2002», Ε.Σ.Υ.Ε., σ. 11-12

και το 61,4% των ανέργων γυναικών με τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Ανάλογα κυμαίνονται και τα ποσοστά συμμετοχής των νέων γυναικών με δευτεροβάθμια εκπαίδευση στις αντίστοιχες κατηγορίες: ως προς την απασχόληση είναι 33,4% στους νέους, 27,6% στις γυναίκες, ενώ ως προς τους ανέργους διαμορφώνονται σε 57% στους νέους και 51% στις γυναίκες.

Το ποσοστό ανεργίας των νέων γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι μικρότερο του μέσου των νέων γυναικών (22,3% έναντι 26,3%), και μεγαλύτερο στις άλλες εκπαιδευτικές βαθμίδες, (δευτεροβάθμια εκπαίδευση 29,5%, πρωτοβάθμια 29,0% και καθόλου σχολείο 28,0%). Σε αντίστροφη κατεύθυνση κυμαίνονται τα αντίστοιχα ποσοστά ανεργίας για τους νέους άνδρες³⁴³.

Η μείωση του εργατικού δυναμικού των νέων συντελείται σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες με εξαίρεση αυτής της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ στη συνολική απασχόληση αυξάνεται και η δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ίδια πορεία έχουν οι μεταβολές τόσο μεταξύ των κατηγοριών του εργατικού δυναμικού (απασχολούμενοι και άνεργοι) των νέων, του συνόλου των απασχολούμενων όσο και των νέων γυναικών.

Στην τριτοβάθμια εκπαίδευση όπου αυξάνεται το εργατικό δυναμικό των νέων γυναικών, καθώς και των νέων, οι αυξήσεις οφείλονται σε μεγάλο βαθμό (92%), στην μεταβολή της απασχόλησης, έναντι της μεταβολής των ανέργων (8%).

Η αρνητική μεταβολή του εργατικού δυναμικού των νέων με δευτεροβάθμια εκπαίδευση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην μείωση των νέων γυναικών έναντι των νέων ανδρών (85%, 15%), ενώ μείωση των νέων απασχολούμενων με δευτεροβάθμια εκπαίδευση έχουμε μόνο στις νέες γυναίκες³⁴⁴.

Το 2008 βλέπουμε ότι το επίπεδο κατάρτισης των γυναικών έχει ανέβει, με τις κατόχους Διδακτορικού ή Μεταπτυχιακού τίτλου, Πτυχίο Ανώτατων Σχολών, Πτυχίο Ανώτερης Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης να έχουν αυξηθεί σε σχέση με αυτές της προηγούμενης δεκαετίας. Το 41% έχει χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (δεν πήγε σχολείο, παρακολούθησε μερικές τάξεις δημοτικού, ή έχει απολυτήριο δημοτικού), μειωμένο κατά 6% από το 1999 (περίπου 47%). Οι κατηγορίες αυτές έχουν ποσοστό ανεργίας 17,2% δηλαδή 2,8%, όπως προκύπτει από τον Πίνακα 34, λιγότερο από την προηγούμενη περίοδο. Η κατηγορία που πλήττεται περισσότερο από την ανεργία είναι αυτή των κατόχων απολυτηρίου Μέσης Εκπαίδευσης με ποσοστό 37% και ακολουθούν οι πτυχιούχοι Ανώτερης Τεχνικής Επαγγελματι-

---

³⁴³ Το μέσο ποσοστό ανεργίας των νέων ανδρών είναι 14%, στην τριτοβάθμια εκπαίδευση 17%, στη δευτεροβάθμια 13,6% και στη πρωτοβάθμια 10,9%. Στην κατηγορία των νέων ανέργων που δεν έχουν πάει σχολείο το σύνολο αυτών είναι νέες γυναίκες.

³⁴⁴ ΚΡΙΤΙΚΙΔΗ Γ., 2004, «Νέα γυναίκα και απασχόληση», *INE, τόμος 103, Φεβρουάριος 2004, σ. 12-13*

κής Εκπαίδευσης με 27,3%³⁴⁵.

ΠΙΝΑΚΑΣ 35

**ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΗΛΙΚΙΑΣ 15 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΩ, ΚΑΤΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ, ΕΠΙΠΕΔΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ & ΦΥΛΟ Γ' ΤΡΙΜΗΝΟ 2008 ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ**

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Κατάσταση απασχόλησης			Σύνολο
	Απασχολού- μενοι	Άνεργοι	Μη οικονο- μικά ενεργοί	
Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακός τίτλος	23.999	2.615	2.373	28.986
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	330.884	38.561	99.926	469.371
Φοίτηση σε ΑΕΙ (τουλαχ. 1 χρόνο) αλλά δεν πήρε πτυχίο	461		497	957
Πτυχίο Ανώτερης Τεχν.Επαγ. Εκπαι- δευσης	307.429	63.951	87.325	458.705
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	509.277	111.830	667.320	1.288.427
Απολυτήριο 3-ταξ Μέσης Εκπαι- δευσης	134.122	31.452	343.338	508.913
Απολυτήριο Δημοτικού	347.480	48.905	1.091.141	1.487.526
Μερικές τάξεις Δημοτικού	13.328	1.331	221.703	236.362
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	9.114	1.388	184.813	195.315
ΣΥΝΟΛΟ	1.676.095	300.032	2.698.436	4.674.563

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε

Πιο συγκεκριμένα για τις κατόχους Διδακτορικών ή Μεταπτυχιακών τίτλων, τις πτυχιούχους Ανώτατων Σχολών και Σχολών Ανώτερης Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, τις κατόχους απολυτηρίου Μέσης Εκπαίδευσης και απολυτηρίου 3-τάξιας Μέσης Εκπαίδευσης που πλήττεται περισσότερο από την ανεργία είναι αυτή των 30-44 ετών. Για όσες έχουν απολυτήριο Δημοτικού, η κατηγορία 45-64 παρουσιάζει μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας, ενώ για όσες δεν πήγαν καθόλου σχολείο πλήττονται οι γυναίκες που είναι 25 έως 29 χρονών.

³⁴⁵ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

ΠΙΝΑΚΑΣ 36

ΑΝΕΡΓΟΙ ΚΑΤΑ ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ, ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΕΠΙΠΕΔΟ Γ' ΤΡΙΜΗΝΟ 2008

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Ομάδες ηλικιών						Σύνολο
	15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65+	
Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακός τίτλος	0	384	650	1,581	0	0	2,615
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	0	6,071	13,484	16,393	2,613	0	38,561
Πτυχίο Ανώτερης Τεχν.Επαγ. Εκπαίδευσης	233	14,861	20,448	23,912	4,496	0	63,951
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	7,902	26,538	22,210	44,712	10,288	181	111,830
Απολυτήριο 3-ταξ Μέσης Εκπαίδευσης	1,982	4,521	3,118	16,043	5,571	218	31,452
Απολυτήριο Δημοτικού	533	2,165	3,203	21,216	21,543	246	48,905
Μερικές τάξεις Δημοτικού	0	261	0	378	692	0	1,331
Δέν πήγε καθόλου σχολείο	122	0	409	359	376	121	1,388
ΣΥΝΟΛΟ	10,772	54,801	63,521	124,594	45,578	766	300,032

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε

8.3.5. Μεταβολές στην απασχόληση σε σχέση με τη θέση στην επιχείρηση

Οι μεταβολές στις κατηγορίες των απασχολούμενων γυναικών κατά θέση στο επάγγελμα είναι θετικές για τις κατηγορίες των εργοδοτών με ποσοστό 0,3% και την κατηγορία των μισθωτών με ποσοστιαία μεταβολή από το 2000 έως το 2008 6,9% που αποτελεί και την μεγαλύτερη. Οι βοηθοί οικογενειακών επιχειρήσεων μειώθηκαν κατά 6% αποτελώντας έτσι το 2008 το 11,2% του συνόλου των γυναικών στις επιχειρήσεις. (Πίνακας 37)³⁴⁶.

³⁴⁶ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

ΠΙΝΑΚΑΣ 37

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΜΕ ΤΗ ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΤΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2000-2002

	2000	2002	2000-2002
Αυτοαπασχολούμενος με προσωπικό	3,8	3,4	-10,2
Αυτοαπασχολούμενος χωρίς προσωπικό	17,8	18,9	7,0
Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	16,8	14,2	-14,5
Μισθωτός	61,5	63,5	4,5

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ 2000-2008

	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	Μεταβολή 2000-2008	
			ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΣΥΝΟΛΟ	100%	100%		
Εργοδότης/τρια	10,5%	4,1%	-0,1%	0,3%
Αυτοαπασχολούμενος/η χωρίς προσωπικό	25,4%	16,7%	2,8%	-1,2%
Μισθωτός/ή	60,8%	68%	-4,5%	6,9%
Βοηθός στην οικογ. επιχείρηση	3,3%	11,2%	1,8%	-6%

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε

Η κατανομή των αυτοαπασχολούμενων γυναικών χωρίς προσωπικό, κατά ηλικιακές ομάδες παρουσιάζει μια αύξηση όσο ανεβαίνουμε την κλίμακα των ηλικιών με μεγαλύτερη συγκέντρωση στην κατηγορία των 45-64 ετών. Το ίδιο ακριβώς παρατηρείται και για την κατηγορία των βοηθών σε οικογενειακές επιχειρήσεις. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει το γεγονός ότι στην ηλικιακή ομάδα 15-19 ετών των αυτοαπασχολούμενων με προσωπικό στο σύνολό τους (και τα δύο φύλα), το 75,8% είναι γυναίκες ενώ στις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες το ποσοστό πέφτει απότομα (14,4% στην αμέσως επόμενη ομάδα). Τέλος, για τους βοηθούς οικογενειακών επιχειρήσεων στην ηλικιακή κατηγορία 45-64 ετών, η συντριπτική πλειοψηφία είναι γυναίκες (91,2%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 38

ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΘΕΣΗ ΣΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ, 2008

	Αυτοαπασχολούμενες με προσωπικό	Αυτοαπασχολούμενες χωρίς προσωπικό	Μισθωτές	Βοηθοί σε οικογενειακές επιχειρήσεις
15-19 ετών	0,8%	0,2%	0,8%	1,8%
20-24 ετών	1,3%	1,9%	8,2%	5,1%
25-29 ετών	5,9%	7,9%	16,8%	8,7%
30-44 ετών	48,3%	37,7%	48,5%	36,6%
45-64 ετών	40,7%	49,0%	25,5%	43,8%
65+ ετών	3%	3,1%	0,2%	4%
Σύνολο	100%	100%	100%	100%

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 39 από τις αυτοαπασχολούμενες γυναίκες με προσωπικό, το μεγαλύτερο ποσοστό έχει ανώτερη ή ανώτατη μόρφωση και το 32,7% μέση. Βλέπουμε επίσης ότι από τις 1138889 μισθωτές γυναίκες το 2005 το 48,1% έχει ανώτερη ή ανώτατη μόρφωση και μόνο το 18,8% χαμηλή. Αντίθετα από τις 261453 γυναίκες που απασχολούνται ως βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση το 64,1% έχει τελειώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση και μόνο το 9,9% έχουν πτυχίο ανώτερων ή ανώτατων σχολών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 39

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙ-
ΔΕΥΣΗΣ, 2008

	Ανώτερη/τατη εκπαίδευση	Μέση εκπαίδευση	Χαμηλή εκπαίδευση
Αυτοαπασχολούμενη με προσωπικό	42,2%	32,7%	25,1%
Αυτοαπασχολούμενη χωρίς προσωπικό	24,4%	22,1%	53,5%
Μισθωτή	48,1%	33,1%	18,8%
Βοηθός στην οικογ. Επιχείρηση	9,9%	25,4%	64,1%

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε

Από τις αυτοαπασχολούμενες με προσωπικό το μεγαλύτερο ποσοστό ανήκει στο Χονδρικό και στο Λιανικό εμπόριο αυξημένο από το 2000 που ήταν 21,1%. Στην γεωργία συναντάμε τις περισσότερες αυτοαπασχολούμενες χωρίς προσωπικό και για τα δύο έτη (2000, 2008) με τα αντίστοιχα ποσοστά να είναι 41,5% και 39,6%. Στην κατηγορία των μισθωτών γυναικών βλέπουμε ότι υπάρχει καλύτερη κατανομή μεταξύ των κλάδων, με το χονδρικό εμπόριο πάλι να συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό 15,1% και 17,5% για το 2000 και το 2008 αντίστοιχα και να ακολουθεί με μικρή διαφορά ο κλάδος της εκπαίδευσης. Στις συνβοηθούμενες σε οικογενειακή επιχείρηση έχουμε μεγάλη συγκέντρωση στη γεωργία (62,7% το 2000 και 53,3% το 2008) και ακολουθεί ο κλάδος του λιανικού και χονδρικού εμπορίου³⁴⁷.

8.3.6. Πλήρης, μερική και μισθωτή απασχόληση

Η απασχόληση συνολικά των γυναικών χαρακτηρίζεται από μεγάλα ποσοστά μερικής απασχόλησης, καθώς συμμετέχουν σε αυτήν την μορφή εργασίας με ποσοστό πολύ μεγαλύτερο (68,0%) έναντι της μέσης συμμετοχής των γυναικών στην απασχόληση (38,4%).

Παρόλο που το ποσοστό της μερικής απασχόλησης στις νέες γυναίκες είναι μεγαλύτερο του μέσου των γυναικών (9,0% έναντι 7,5%), εντούτοις συμμετέχουν με ποσοστό μικρότερο σε αυτήν την μορφή εργασίας (62,4%), καθώς και οι νέοι άνδρες έχουν αυξημένο ποσοστό συμμετοχής.

Οι νέες γυναίκες που απασχολούνται με μερική αποτελούν το 1/4 του συνόλου των γυναικών που απασχολούνται με αυτή την μορφή απασχόλησης, ενώ το ποσοστό στους νέους άνδρες πλησιάζει το 1/3 των ανδρών που απασχολούνται με αυτή την μορφή απασχόλησης (32,1%).

Οι λόγοι που ωθούν την απασχόληση των γυναικών σε αυτήν την μορφή εργασίας, έχουν σχέση κυρίως με την αποδοχή της προσφερόμενης θέσης μερικής απασχόλησης, καθώς το 1/3 των γυναικών επιλέγει να εργαστεί με αυτή την μορφή εργασίας, ενώ το 43,0% την αποδέχεται επειδή δεν εύρισκε θέση με πλήρη απασχόληση.

Οι νέες γυναίκες που εργάζονται με μερική απασχόληση, περίπου το 1/5 αυτών (21,6%) επέλεξε αυτήν την θέση εργασίας ενώ πάνω από το ήμισυ (52,5%) επειδή δεν εύρισκε θέση με πλήρη απασχόληση.

Επιπρόσθετα και σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΕΔ 2002, τα 3/4 περίπου των

---

³⁴⁷ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

ατόμων που επιλέγουν αυτή την μορφή απασχόλησης (73,2%) και τα 2/3 περίπου όσων εργάζονται σε θέση μερικής απασχόλησης επειδή δεν εύρισκαν θέση πλήρους απασχόλησης (66,1%), είναι γυναίκες.

Όσον αφορά τις νέες γυναίκες, παραπλήσιο είναι το ποσοστό όσων επιλέγουν αυτήν την μορφή εργασίας (72,2%), ενώ είναι μικρότερο στην κατηγορία όσων δεν εύρισκαν θέση πλήρους απασχόλησης (60,6%).

Όσον αφορά την μεταβολή της απασχόλησης των νέων γυναικών την περίοδο 1993-2003, μειώνεται κυρίως η πλήρης απασχόληση κατά 18.800 περίπου ενώ η μείωση της μερικής απασχόλησης μόλις ξεπερνά τα 250 άτομα.

Η μείωση της απασχόλησης συνολικά των νέων ανέρχεται σε 46.000 άτομα περίπου από τα οποία τα 41.600 αντιστοιχούν σε μείωση της πλήρους απασχόλησης και τα 4.400 άτομα σε μείωση της μερικής απασχόλησης. Αποτέλεσμα των παραπάνω μεταβολών είναι η συμμετοχή των νέων γυναικών στις μειώσεις της απασχόλησης των νέων, να είναι πολύ μικρή στη μεταβολή της μερικής έναντι της πλήρους απασχόλησης (6,0% έναντι 45,0%)³⁴⁸

Οι νέες γυναίκες απασχολούνται κυρίως ως μισθωτές, καθώς πάνω από τα 4/5 αυτών βρίσκεται στη μισθωτή εργασία (82,3%, περίπου 264.700 στις 321.500). Μεγάλο είναι και το ποσοστό όμως της μισθωτής απασχόλησης στο σύνολο των γυναικών που εργάζονται (62,1%), με αποτέλεσμα η συμμετοχή της μισθωτής απασχόλησης των νέων γυναικών στην μισθωτή απασχόληση των γυναικών να πλησιάζει το 28,0%. Η συμμετοχή των νέων γυναικών με μισθωτή εργασία στο σύνολο των νέων με μισθωτή απασχόληση είναι μεγαλύτερη από το μέσο των νέων γυναικών και ανέρχεται στο 43,4%.

Αποτέλεσμα της μεγάλης συμμετοχής της μισθωτής εργασίας στην απασχόληση των νέων γυναικών είναι το ποσοστό των νέων γυναικών που εργάζονται με προσωρινές ή με συμβάσεις ορισμένου έργου να πλησιάζει το 1/5 των νέων μισθωτών γυναικών (περίπου 51.850 γυναίκες), οι οποίες αναλογούν στο 41,0% του συνόλου των γυναικών και στο 46,0% των νέων με την αυτή μορφή εργασίας.

Η μισθωτή απασχόληση των νέων την περίοδο 1993-2003 αυξάνεται σε αντίθεση με τη μείωση της συνολικής απασχόλησης αυτών, τόσο στη μόνιμη όσο και στη προσωρινή απασχόληση.

Η συμμετοχή της μεταβολής της μισθωτής απασχόλησης των νέων γυναικών στη μεταβολή των μισθωτών γυναικών είναι μικρή (7,7%), καθώς αυξάνονται με

---

³⁴⁸ ΚΡΙΤΙΚΙΔΗ Γ., 2004, «Νέα γυναίκα και απασχόληση», *INE, τόμος 103, Φεβρουάριος 2004, σ. 17-18*

εντονότερους ρυθμούς η μισθωτή απασχόληση των γυναικών και ιδίως της ηλικιακής ομάδας άνω των 30 ετών, ενώ συμμετέχει κατά 42,3% στη μεταβολή της μισθωτής απασχόλησης των νέων.

Τόσο η μόνιμη όσο και η προσωρινή απασχόληση αυξάνεται στις νέες γυναίκες, με το ρυθμό της μεταβολής της προσωρινής απασχόλησης είναι πολύ μεγαλύτερος έναντι της μόνιμης (18,5% έναντι 5,1%). Η συμβολή της μεταβολής της προσωρινής απασχόλησης των νέων γυναικών πλησιάζει το 44% στην αύξηση της μισθωτής απασχόλησης αυτών και το 82% στην αύξηση της προσωρινής απασχόλησης των νέων. Στην αύξηση της μόνιμης απασχόλησης των νέων η συμμετοχή των νέων γυναικών μειώνεται στο 31% περίπου³⁴⁹.

Το 2008 βλέπουμε επίσης (Πίνακας 40) ότι οι ηλικιακές ομάδες 30-44 ετών και 45-64 ετών έχουν αυξημένα ποσοστά συμμετοχής στην μερική απασχόληση έναντι των υπόλοιπων ηλικιακών ομάδων του ίδιου φύλου αλλά και των αντίστοιχων ηλικιακών ομάδων των αντρών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 40
ΜΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΛΗΡΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ 2008

	Σύνολο		Άντρες		Γυναίκες	
	Απ. Αρ.	%	Απ. Αρ.	%	Απ. Αρ.	%
Σύνολο	210984	100,0	58132	100,0	152852	100,0
15-19 ετών	7768	3,7	3510	6,2	4258	2,7
20-24 ετών	25641	12,1	9646	16,4	15995	10,5
25-29 ετών	30145	14,3	8948	15,4	21198	13,9
30-44 ετών	76143	36,2	15983	27,5	60160	39,4
45-64 ετών	59851	28,3	13864	23,8	45986	30,1
65+ ετών	11436	5,4	6182	10,7	5254	3,4

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε

Ενδιαφέρον τέλος παρουσιάζει το γεγονός ότι από τις 60863 απασχολούμενες γυναίκες οι 9932 (16,3%) θέλουν να αλλάξουν δουλειά επειδή ζητάνε εργασία με περισσότερες ώρες (Πίνακας 41). Το νούμερο αυτό επίσης αποτελεί το 60,3% του συνόλου των ατόμων (άντρες-γυναίκες) που επιθυμούν να βρουν άλλη δουλειά με πε-

³⁴⁹ ΚΡΙΤΙΚΙΔΗ Γ., 2004, «Νέα γυναίκα και απασχόληση», ΙΝΕ, τόμος 103, Φεβρουάριος 2004, σ. 20-24

ρισσότερες ώρες³⁵⁰.

ΠΙΝΑΚΑΣ 41

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΠΟΥ ΖΗΤΟΥΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΛΟΓΟ

	Ζητά εργασία γιατί υπάρχει Κίνδυνος ή αβεβαιότητα	Ζητά εργασία γιατί η εργασία είναι μεταβατική	Ζητά εργασία γιατί η τωρινή δεν είναι ανάλογη των προσόντων	Ζητά εργασία γιατί θέλει να εργαστεί περισσότερες ώρες	Ζητά εργασία γιατί θέλει Μια εργασία με περισσότερες ώρες	Ζητά εργασία γιατί θέλει και 2 ^η εργασία	Ζητά εργασία γιατί επιθυμεί να έχει καλύτερες συνθήκες εργασίας	Ζητά εργασία για άλλους λόγους	Σύνολο
Σύνολο	14456	9656	10924	11456	16476	4569	47987	6162	121649
Αντρες	7375	4284	5004	5690	6543	2036	26814	3038	60786
Γυναίκες	7081	5372	5920	5765	9932	2533	21172	3088	60863

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε

Τέλος όσον αφορά τις αμοιβές κατά φύλο, το 2008 οι αμοιβές των γυναικών εξακολουθούν να είναι πιο χαμηλές από αυτές των αντρών. Η ψαλίδα βέβαια εξακολουθεί να κλείνει από δεκαετία σε δεκαετία. Σήμερα στις χαμηλές ηλικίες (20-30) οι διαφορές είναι μικρές αλλά αυξάνονται στις μέσες ηλικίες (30-40) και γίνονται μέγιστες στις ηλικίες 40-50. Η διαφορά μεταξύ των μισθών των δύο φύλων κατά μέσο όρο κυμαίνεται περίπου στο 15%, ενώ οι γυναίκες κινδυνεύουν κατά 3% περισσότερο από τους άντρες να περιέλθουν σε κατάσταση φτώχειας. Το 2007 ο μέσος όρος μισθών των γυναικών ήταν 1785,66 € έναντι 2462,42 € των αντρών (η αμοιβή των γυναικών ήταν το 72,51% της αμοιβής των αντρών).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Από όσα προαναφέρθηκαν, προκύπτει ότι η γυναίκα διαδραματίζει μεγάλο ρόλο όχι μόνο στην οικογένεια ως μητέρα, σύζυγος, νοικοκυρά αλλά και στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη και ιδιαίτερα στην κοινωνία όπου συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη.

Η σύγχρονη γυναίκα αναζητά την επαγγελματική αποκατάσταση. Οι λόγοι που ωθούν τη γυναίκα στην εργασία είναι κυρίως οικονομικοί αφού τα σύγχρονα μο-

³⁵⁰ Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (www.paep.org.gr)

ντέλα κατανάλωσης επιβάλλουν την ύπαρξη δύο μισθών σε κάθε νοικοκυριό. Υπάρχουν όμως κι άλλοι λόγοι, όπως το ότι θέλει να ανεξαρτητοποιηθεί, να στηριχτεί στις δικές της δυνάμεις και να έχει το δικό της εισόδημα.

Η βιομηχανική επανάσταση και το φεμινιστικό κίνημα της δεκαετίας του '70 συντέλεσαν στην έξοδο της γυναίκας στον εργασιακό χώρο. Από τη δεκαετία του '70 η γυναίκα άρχισε να διεκδικεί ενεργά ισότητα με τον άνδρα θέση μέσα στο εργασιακό περιβάλλον και γενικά στην κοινωνία. Ίσες ευκαιρίες, ισότητα και συμμετοχή στην πολιτιστική ζωή. Η γυναίκα σήμερα βγαίνει έξω από το σπίτι και προσφέρει εξίσου με τον άνδρα. Νιώθει πιο σίγουρη για τον εαυτό της αφού προσφέρει οικονομικά στην οικογένειά της. Μπορεί πλέον να διεκδικεί το δικαίωμα στην εκπαίδευση, στην εργασία και στην εξουσία. Σήμερα η γυναίκα έχει απελευθερωθεί, έκανε προσπάθειες να καταργηθεί η «υποτίμησή της», με αποτέλεσμα να αμείβεται το ίδιο με τον άνδρα. Με άλλα λόγια η «εικόνα» της γυναίκας στην εργασία άλλαξε σημαντικά. Έπαυσε να είναι κάτι το δευτερεύον.

Η σημερινή κοπέλα, σε αντίθεση με την παραδοσιακή γυναίκα, ψάχνει απεγνωσμένα να βρει διέξοδο. Μιλάει για ανεξαρτησία, ελευθερία, αυτονομία, ουσιαστικές σχέσεις. Νιώθει την ανάγκη να αγωνιστεί για την κατάργηση των διακρίσεων εις βάρος της, να διεκδικήσει τις ίδιες ευκαιρίες με τον άνδρα, για περαιτέρω εξέλιξή της στην επαγγελματική σταδιοδρομία. Η γυναίκα με τη δράση της και τη δύναμή της, κάνει τους άλλους να αλλάξουν γνώμη και στάση απέναντί της. Ο άνδρας δεν είναι πλέον ο αρχηγός του σπιτιού, αφού η σημερινή γυναίκα εργάζεται, βγάζει τα δικά της χρήματα και συμβάλει στο οικογενειακό εισόδημα.

Σε ένα μεγάλο βαθμό έχει αποκατασταθεί νομικά η ισοτιμία ανάμεσα στο δύο φύλα. Παρόλα αυτά, παρατηρούμε ανισότητα στα δύο φύλα και προβλήματα ανάμεσα στα ζευγάρια και στις οικογενειακές σχέσεις. Το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών αντιμετωπίζει προβλήματα όπως κατώτερη αμοιβή από τον άνδρα, υποτίμηση, διακρίσεις στους κλάδους που απασχολούνται και στις εργασίες που κάνουν, άνιση μεταχείριση στις προαγωγές και στην εξέλιξη στο επάγγελμα, άνισες ευκαιρίες εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, άνιση συμμετοχή στη δημόσια ζωή και στην πολιτική, ανακατανομή ρόλων κ.λπ.

Η ελληνική κοινωνία δύσκολα αναγνωρίζει την επαγγελματική επιτυχία των γυναικών. Εξακολουθούν να υπάρχουν πολλές αμφισβητήσεις ως προς τις ικανότητες της, την αξία της και τη συμμετοχή της στην παραγωγή. Οι κοινωνικές διακρίσεις, η άνιση μεταχείριση στη δουλειά και στη μόρφωση, δε θα πάψουν για πολύ καιρό, να

αποτελούν μια θλιβερή πραγματικότητα. Υπάρχει, επομένως, ανάγκη περαιτέρω βελτίωσης και ενδυνάμωσης της θέσης και του ρόλου της γυναίκας στην παραγωγική διαδικασία και στην κοινωνία. Θα πρέπει η ίδια η πολιτεία να μεριμνήσει για μια ηθική και νομική δικαίωση των γυναικών. Θα πρέπει όλοι οι πολίτες να συνειδητοποιήσουν ότι η γυναίκα είναι άνθρωπος και όχι κτήμα των ανδρών, όπως πολλοί πιστεύουν ή θέλουν να πιστεύουν.

Όσον αφορά την εκπαίδευση των γυναικών, όσο υψηλότερο είναι το εκπαιδευτικό τους επίπεδο τόσο πιο αυξημένες οι πιθανότητες επαγγελματικής απασχόλησής τους και τόσο υψηλότερο το εισόδημά τους. Οι δυσκολίες της γυναίκας να βρει δουλειά και να προαχθεί, αρχίζουν από την εκπαίδευση. Η γυναίκα η οποία έχει υψηλή εκπαιδευτική κατάρτιση, αποκτά μεγαλύτερες πιθανότητες, όχι μόνο για συμμετοχή της στην παραγωγή αλλά και στην κατάκτηση υπεύθυνων και διευθυντικών θέσεων. Παρατηρούμε ότι υπάρχουν ακόμη και σήμερα εκπαιδευτικές ανισότητες ανάμεσα στα δύο φύλα. Ανισότητες που συνδέονται με την απασχόληση και τις προοπτικές του επαγγέλματος. Παρόλο ότι υπάρχει μια σημαντική πρόοδος, οι διακρίσεις εξακολουθούν να υπάρχουν, και αυτό που χρειάζεται είναι προσπάθεια για περισσότερη κατάρτιση των γυναικών αφού η εκπαίδευση παίζει ζωτικό ρόλο στην επαγγελματική επιτυχία.

Η εργασία της γυναίκας έξω από το σπίτι φέρνει αλλαγές στη στάση του άνδρα και στη θέση της γυναίκας. Σήμερα ο ρόλος του ζευγαριού άλλαξε, έγινε συμπληρωματικός.

Στην εποχή μας, η σύζυγος όλο και περισσότερο συμπληρώνει το εισόδημα του σπιτιού με εξωοικιακή εργασία και από την άλλη οι δουλειές του νοικοκυριού έχουν πάψει να θεωρούνται αταίριαστες με το ρόλο του άνδρα, αφού ο άνδρας σήμερα, μπορεί να βοηθήσει τη σύζυγο με τις οικιακές εργασίες, ώστε να έχει και αυτή περισσότερο χρόνο να ασχοληθεί με τον εαυτό της. Η ένταξη της γυναίκας στην αγορά εργασίας, έχει θετικές επιπτώσεις στο ζευγάρι, αφού το διπλό εισόδημα ανεβάζει το βιοτικό τους επίπεδο, καθώς επίσης, μένει χρόνος και για τους δυο συντρόφους για ξεκούραση και ψυχαγωγία.

Στις περισσότερες περιπτώσεις όμως, παρατηρούμε ανισότητα στην κατανομή των οικογενειακών βαρών όσον αφορά τη φροντίδα των παιδιών ανάμεσα στους δύο συζύγους. Στην Ελλάδα, η συμμετοχή του άνδρα στις οικιακές εργασίες είναι πολύ χαμηλή σε σύγκριση με άλλες χώρες της Ε.Ε. Η Ελληνίδα είναι η κύρια υπεύθυνη για τις οικιακές εργασίες. Οι πατέρες συμμετέχουν συνήθως στις «ευχάρι-

στες ενασχολήσεις» (π.χ. περίπατος, παιχνίδι), ενώ οι «πραγματικές εργασίες» (όπως πλύσιμο, προετοιμασία γευμάτων) πραγματοποιούνται από τις γυναίκες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, οι γυναίκες είτε να εργάζονται με διακοπές για να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν στο διπλό ρόλο της εργαζόμενης και της μητέρας-συζύγου, είτε να διακόπτουν οριστικά την εργασία τους.

Οι άνδρες οφείλουν να βοηθούν τις συζύγους και πολύ περισσότερο όταν αυτές εργάζονται. Πρέπει να υπάρχει ισορροπία ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, διαφορετικά δεν θα μπορέσουν να ζήσουν ειρηνικά.

Η γυναίκα αντιμετωπίζει τεράστιες δυσκολίες στο να συνδυάσει την εξωτερική εργασία με την οικογένεια. Ο αριθμός των παιδιών αλλά και η ηλικία τους, αποτελούν τροχοπέδη για την επαγγελματική απασχόληση των γυναικών. Η γυναίκα προσπαθεί να συμβιβάσει το ρόλο της μητέρας, συζύγου και νοικοκυράς με το ρόλο της εργαζόμενης. Πολλές φορές νιώθει ενοχές όταν προσπαθεί να συνδυάσει την εργασία και τη μητρότητα. Υπάρχει, επομένως, αρνητική σχέση ανάμεσα στην επαγγελματική δραστηριότητα της γυναίκας και τη μητρότητα, αφού η μητρότητα συνδέεται με τις μειωμένες επαγγελματικές προοπτικές της γυναίκας.

Η κοινωνία έχει χρέος να βοηθήσει τις εργαζόμενες γυναίκες με αύξηση παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών, ώστε η μητρότητα να μην γίνεται εμπόδιο στην επαγγελματική σταδιοδρομία της γυναίκας.

Σχετικά με τη μονογονεϊκή οικογένεια, συνήθως η γυναίκα είναι υπεύθυνη για την ανατροφή των παιδιών. Στην προσπάθειά της να μεγαλώσει μόνη της το παιδί της, αντιμετωπίζει οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα αφού έχει τη συνολική ευθύνη συντήρησης του νοικοκυριού. Επίσης αντιμετωπίζει προβλήματα στο συνδυασμό επαγγελματικής δραστηριότητας και ανατροφής των παιδιών αφού δεν υπάρχει κατανομή ρόλων στους συζύγους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο ελεύθερος της χρόνος να σπανίζει.

Πέρα των διαφορών που υπάρχουν ανάμεσα στα δύο φύλα, θα πρέπει να αγωνιστούν ενωμένοι για να καλυτερέψουν τη ζωή τους. Μόνο με τη συνεργασία, τη συνύπαρξη, τη συμπόρευση και την κοινή προσπάθεια θα μπορέσουν να δημιουργήσουν ένα καλύτερο αύριο. Μόνο με τον κοινό αγώνα θα μπορέσει να έρθει η ισότητα στα δύο φύλα. Οι γυναίκες θα πρέπει να αγωνιστούν για να κατορθώσουν και να επιτύχουν μελλοντικά, την πραγματική βελτίωση της θέσεώς τους στο κοινωνικό σύνολο. Θα πρέπει δηλαδή να αντιστέκονται, γιατί όσο καταπιέζονται, το γυναικείο πρόβλημα δε θα μπορέσει να λυθεί. Με προσπάθεια και αγώνα και συνειδητοποιώ-

ντας η ίδια τις ικανότητες και δυνατότητές της, θα πετύχει τον στόχο της, θα υπάρξει αλληλοαναγνώριση ανάμεσα στα δύο φύλα και θα πάψει να υπάρχει η κατωτερότητα του γυναικείου φύλου.

Συνοψίζοντας, στην παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια να παρουσιαστούν ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της γυναικείας κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας και γενικότερα της θέσης της στην κοινωνία και την εργασία, όπως αυτά διαφαίνονται μέσα από ερευνητικές προσπάθειες και εθνικές μελέτες με συγκριτικές αναφορές σε διεθνή βιβλιογραφικά ευρήματα.

Πολλά τα συμπεράσματα και τα ευρήματα, τα οποία δείχνουν πολλές δυσκολίες, αλλά και αρκετά θετικά δείγματα για το μέλλον κυρίως. Συμπερασματικά λοιπόν, η συμμετοχή της γυναίκας στην οικονομική διεργασία είτε ως μισθωτού είτε ως επιχειρηματία είναι ένα πρόβλημα σύμφυτο με την ίδια τη φύση της γυναίκας. Η γυναίκα πρέπει με μεγάλη δυσκολία να καταφέρει κάτι εξαιρετικά δύσκολο, να αναδυθεί και να επιβιώσει, μέσα σε συνθήκες δύσκολες για αυτήν, γεμάτες προκατάληψη και ρατσισμό, με δυσκολίες συναισθηματικές και σωματικές, λόγω του πολλαπλού ρόλου της ως σύζυγος, νοικοκυρά, εργαζόμενη, μα κυρίως μητέρας.

Το μεγάλο όμως αυτό πρόβλημα έχει τις ρίζες του και στην μικρή συμμετοχή της γυναίκας στα «κοινά», στα κέντρα λήψης των αποφάσεων. Και αυτό δημιουργεί στρεβλώσεις όχι μόνο στις κατευθύνσεις των πολιτικών που αποφασίζονται, αλλά και στην ανάδειξη του γυναικείου προτύπου στην κοινωνία ως μιας οντότητας καθ' όλα επαρκούς και τουλάχιστον ισότιμης και ισοδύναμης με τον άνδρα. Αρκεί βέβαια να τους παρέχονται οι ίδιες δυνατότητες και ευκαιρίες. Για παράδειγμα, αν αποφάσιζαν γυναίκες για την διεύρυνση του ωραρίου λειτουργίας των καταστημάτων στην Ελλάδα - όπου είναι ανύπαρκτα τα δίκτυα στήριξης των εργαζόμενων γυναικών- τελικά θα προωθούνταν για ψήφιση ο πολυσυζητημένος σχετικός Νόμος;

Είναι ένας «φαύλος κύκλος» που είναι δύσκολο να σπάσει στο άμεσο μέλλον στη χώρα μας: «Δεν δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις γιατί δεν συμμετέχουν οι γυναίκες στα κέντρα λήψης αποφάσεων ή δεν συμμετέχουν γιατί δεν υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες»

Όσον αφορά την επιχειρηματικότητα, η οποία είναι κατά την γνώμη μου η σημαντικότερη μορφή εργασίας για την γυναίκα, γιατί της δίνει την δυνατότητα σχετικής ελευθερίας και την κάνει να προσαρμόζει την εργασία της σύμφωνα με άλλους τομείς, ίσως πιο σημαντικούς, όπως η οικογένεια, η παγκόσμια τάση για ολοένα και αυξανόμενη δημιουργία επιχειρήσεων από γυναίκες φαίνεται να παρατηρείται και στη

χώρα μας προσφέροντας απασχόληση και εισόδημα στις ίδιες αλλά και θέσεις εργασίας και ανάπτυξη στην χώρα, ιδιαίτερα στον τριτογενή κλάδο και σε τομείς που παραδοσιακά σχετίζονται με την γυναικεία εργασία. Ιδιαίτερα στον αγροτικό τομέα, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια έντονη ανάδειξη της γυναικείας επιχειρηματικότητας μέσα από τους συνεταιρισμούς. Προκειμένου όμως να διατηρηθεί η δυναμικότητα και να συνεχιστεί η ανάπτυξη, απαιτούνται πολιτικές υποστήριξης όπως παροχή εξειδικευμένης κατάρτισης και συμβουλευτικών υπηρεσιών σε θέματα οργάνωσης και ανάπτυξης επιχειρήσεων, αλλά και βελτίωση των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών ώστε να ενισχυθεί η τόλμη και η ανάληψη εκλογικευμένων ρίσκων, εκ μέρους των γυναικών επιχειρηματιών που αποτελεί και τον πυρήνα κάθε επιχειρηματικής δραστηριότητας, γυναικείας ή αντρικής.

Επίσης πολλές οι προτάσεις όχι μόνο για επιχειρήσεις αλλά και την μισθωτή εργασία κυρίως στα χαμηλά επίπεδα της, αφού και σε αυτά είναι η πλειονότητα των γυναικών. Μια καλή πρόταση θα ήταν η εδραίωση του συστήματος part-time για τις εργαζόμενες μητέρες. Θα πρέπει όμως να χαιρούν παροχών όπως είναι η ασφάλιση, η άδεια τοκετού, λοχείας, το επίδομα παιδιού κ.α. Έτσι, αφενός θα έχουν τη δυνατότητα να βρίσκονται κοντά στα παιδιά τους, όχι μόνο έσω υλικών παροχών, αλλά κυρίως μέσω της προσωπικής επαφής, που είναι και η πιο ουσιαστική. Αφετέρου, όντας, οικονομικά ανεξάρτητες θα νιώθουν ότι προσφέρουν στο σύνολο και δεν θα βρίσκονται στο περιθώριο του παραγωγικού συστήματος.

Ενδιαφέρουσα, όμως, είναι και η σκέψη πιο ευέλικτων ωραρίων, προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα σε μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών να ακολουθήσουν το δύσκολο εγχείρημα του συνδυασμού καριέρας με οικογένεια.

Πανάκεια δεν υπάρχει, βελτιώσεις όμως μπορεί και πρέπει να γίνουν. Βελτιώσεις όμως που δεν θα υποκινούνται από αισθήματα ενοχής της κοινωνίας, μιας ανδροκρατούμενης κοινωνίας. Γιατί τότε θα δημιουργηθούν μεγαλύτερες στρεβλώσεις και άλλου είδους προβλήματα.

Η πρωτοβουλία του υπουργείου εσωτερικών να συγκροτηθεί μια Ομάδα Εργασίας με την συμμετοχή και Εκπροσώπων των Κοινωνικών Εταίρων, για την ανάδειξη και επίλυση προβλημάτων που αφορούν στη συμμετοχή της γυναίκας στην εργασία, είναι σημαντική. Έχουν κατατεθεί πρακτικές προτάσεις και λύσεις που αντιμετωπίζουν υπαρκτά προβλήματα. Ιδιαίτερα στον χώρο των Μικρών Οικογενειακών Επιχειρήσεων, όπου οι δυσκολίες είναι πιο έντονες. Να σημειωθεί ότι η μεγάλη πλειοψηφία των γυναικών δραστηριοποιείται σε αυτές τις Επιχειρήσεις. Αυτό λοιπόν είναι ένα

δείγμα το οποίο δείχνει πως κάτι γίνεται, κάτι βελτιώνεται.

Πρέπει όμως να υπογραμμίσουμε τρία πολύ σημαντικά θέματα:

1^{ον} Ιδιαίτερα για τις Πολύ Μικρές Επιχειρήσεις, η γυναίκα - μητέρα και στήριγμα της οικογένειας, έχει μεγαλύτερο πρόβλημα συμμετοχής και παραμονής στην αγορά εργασίας και ως επιχειρηματίας και ως εργαζόμενη.

2^{ον} Θα θέλαμε να δούμε από πλευράς Πολιτείας και μέτρα και για τις Μικρές και Πολύ Μικρές Επιχειρήσεις, στις οποίες δραστηριοποιείται η μεγάλη πλειοψηφία των γυναικών.

3^{ον} Το Μεγάλο Οικονομικό, Κοινωνικό και Εθνικό πρόβλημα της Υπογεννητικότητας, δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής της Ομάδας Εργασίας.

Γενικά λοιπόν για το τέλος θα λέγαμε τα εξής:

- Η συμμετοχή της γυναίκας στα κοινά και στην οικονομία κάνει «καλό». Αλλά δεν πρέπει να είναι αυτοσκοπός.
- Βελτιώνει το σύστημα «διακυβέρνησης» των επιχειρήσεων, δίνει ποιότητα στην πορεία, στη διαδρομή της επιχείρησης προς την επιτυχία. Ενισχύει την κοινωνική τους ευθύνη.
- Ενισχύει το οικογενειακό εισόδημα και τη δυναμική της αγοράς.
- Εξανθρωπίζει και εξορθολογίζει το πολιτικό σύστημα.
- Η ύπαρξη ενός καλοσχεδιασμένου «κοινωνικού δικτύου Στήριξης», αλλά και κινήτρων, ενισχύει την αυτοπεποίθηση των παραγωγικών δυνάμεων, απελευθερώνει νέες δημιουργικές δυνάμεις στην αγορά εργασίας, όπως είναι οι γυναίκες, και έτσι συνδράμει και στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας.
- Η Πολιτεία με τη συνδρομή και των επιχειρήσεων πρέπει να στηρίζει το πάντρεμα οικογενειακής λειτουργίας της γυναίκας και επαγγελματικής συμμετοχής γιατί το πρόβλημα της υπογεννητικότητας είναι κρίσιμο, ιδιαίτερα για την Ελλάδα. Τα οποιαδήποτε μέτρα για τη συμμετοχή της γυναίκας στο οικονομικό γίνεσθαι πρέπει πρώτα αλλά και παράλληλα να δημιουργούν και τις εύκρατες εκείνες προϋποθέσεις για την «πληθυσμιακή» αύξηση της οικογένειας.
- Για τις εργαζόμενες στις Μικρές και Πολύ Μικρές Επιχειρήσεις, πρέπει να υπάρξουν και ιδιαίτερα μέτρα που να εξισορροπούν τις δυσκολίες που δημιουργούνται από τις υποχρεώσεις των γυναικών - μητέρων, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται και η διατηρησιμότητα της παρουσίας τους στην επιχείρηση.

Εν κατακλείδι, ότι αλλαγές και βελτιώσεις και αν γίνουν, η νοοτροπία που θέλει τον άντρα ανώτερο από την γυναίκα δεν φαίνεται να αλλάζει εύκολα. Οπότε,

μάλλον, θα συνεχίσουν να είναι λίγες οι γυναίκες που ατενίζουν τον κόσμο από την..... κορυφή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΠΗΓΕΣ

Ελληνική Βιβλιογραφία

- 1) **ΑΒΡΑΜΙΔΟΥ Α.**, 2006, *Ευέλικτες μορφές απασχόλησης και ανισότητες στον εργασιακό χώρο*, Μελέτη, Κ.Ε.Θ.Ι.
- 2) **ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ Χ.**, 2004, *Οι συνθήκες της γυναικείας απασχόλησης*, Κ.Ε.Θ.Ι.
- 3) **ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ Ε.**, 2007, «*Η συμμετοχή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα. Μια πρώτη προσέγγιση*», Ε.Κ.Κ.Ε.
- 4) **ΑΛΙΠΡΑΝΤΗ-ΜΑΡΑΤΟΥ Λ.**, 2002, *Η οικογένεια στην Αθήνα: οικογενειακά πρότυπα και συζυγικές πρακτικές*, ΕΚΚΕ.
- 5) **ΒΟΥΤΥΡΑΣ Κ.**, 2007, *Η Γυναίκα στη Μισθωτή εργασία*, Παπαζήσης
- 6) **ΔΟΥΛΚΕΡΗ Τ.**, 1999, *Η συμμετοχή της Ελληνίδας στην οικογένεια και στην εργασία*, Σακκουλα
- 7) **ΙΩΑΚΕΙΜΟΓΛΟΥ Η.**, 2003, *Εκπαίδευση, Φύλο και Τρόπος Ένταξης στην Αγορά Εργασίας της Ελλάδας*, ΕΚΚΕ.
- 8) **ΚΑΛΟΠΗΤΑ Β.**, 2003, *Η γυναίκα της υπαίθρου στην Ελλάδα σήμερα*, διπλωματική εργασία, ΤΕΙ Πάτρας, Πάτρα
- 9) **ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ Ν.**, 2003, *Εκπαίδευση και αγορά εργασίας*, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
- 10) **ΚΑΡΑΜΑΝΟΥ Α.**, 2007, *Η συμβολή του πολιτικού συνδέσμου γυναικών και ο ρόλος των ΜΜΕ*
- 11) **ΚΕΤΣΕΤΖΟΠΟΥΛΟΥ Μ.**, 2002, *Γυναικεία Απασχόληση*, Κέδρος.
- 12) **ΚΡΑΒΑΡΙΤΟΥ, Γ.** 1989, *Οι γυναίκες στη Μεταμοντέρνα κοινωνία: φτωχότερες ή πλουσιότερες;*, Σύγχρονα Θέματα
- 13) **ΚΡΙΤΙΚΙΔΗ Γ.**, 2004(Φεβ.), *Νέα γυναίκα και απασχόληση*, Ι.Ν.Ε., τεύχος 103,
- 14) **ΛΥΤΡΑΣ, Α.**, 2000, *Κοινωνία και εργασία, Ο ρόλος των κοινωνικών τάξεων*,

Αθήνα, Παπαζήσης, .

- 15) **ΜΑΝΕΣΗΣ, Α.**, 1982, *Συνταγματικά δικαιώματα, Ατομικές ελευθερίες, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας.*
- 16) **ΜΙΧΕΛΗΣ, Α.**, 2005, *Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες, Δωδώνη*
- 17) **ΜΟΣΣΕ ΚΛΩΝΤ**, 2008, *Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα, ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ*
- 18) **ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, Μ.**, 2003, *Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα, Gutenberg*
- 19) **ΝΑΖΟΥ Δ.**, 2003, *Οι νέες ευέλικτες μορφές απασχόλησης και οι προοπτικές τους, Νεφέλη*
- 20) **ΠΑΖΑΡΖΗ Ν.**, 2005, *Ισότητα φύλων και επιχειρήσεις, σημειώσεις Ν. 2, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών*
- 21) **ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ.**, 2002, *Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα, Gutenberg.*
- 22) **ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ-ΜΑΛΟΥΤΑ, Μ.**, 2006, *Η πολιτική φυσιογνωμία των Ελληνίδων, Gutenberg*
- 23) **ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Θ.**, 1999, *Στο Το Φύλο των Δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και Ιδιότητα του Πολίτη, Νεφέλη*
- 24) **ΠΕΤΡΑΚΗ Α.**, 2004, *Η θέση της γυναίκας στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα και οι διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων, Οδυσσέας*
- 25) **ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ Χ.**, 2002. *Γονιμότητα και απασχόληση γυναικών: Μια πρώτη προσέγγιση του θέματος, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*
- 26) **ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ Δ.**, 2006, *Η γυναίκα στην επιστήμη και την πολιτική, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*
- 27) **ΤΣΑΟΥΣΗ Α.**, 2006, *Τα κοινωνικά προβλήματα των γυναικών, Πανεπιστήμιο Αθηνών-Τμήμα Μ.Ι.Θ.Ε. Κοινωνιολογία των Έμφυλων Σχέσεων*
- 28) **ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Κ.**, 1987, *Κράτος, κοινωνία και εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα, Αθήνα, Θεμέλιο*
- 29) **ΦΙΛΙΑΣ, Β.**, 1988, *Κοινωνικά Συστήματα στον 20^ο αιώνα, Αθήνα Gutenberg*
- 30) **ΧΛΕΤΣΟΣ Μ.**, 2003, *Η αγορά εργασίας για τις γυναίκες την περίοδο 2000-2002, Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική Πληροφορική Α.Ε., Ε.Σ.Υ.Ε.*

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ- ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- 1) **Women in management Worldwide**, τεύχος 125, 2007
- 2) **ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ**, 29/12/2008, Νέοι και γυναίκες πλήττονται περισσότερο από την

ανεργία, [http:// www.kathimerini.gr](http://www.kathimerini.gr)

- 3) **ΒΟΓΙΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ, Β.**, Πληρώνουν και οι άνδρες, ΤΟ ΒΗΜΑ, 10/08/1997
- 4) **ΜΑΚΡΗ, Ε.**, Στο 9% η ανεργία, πλήττει κυρίως γυναίκες και νέους, ΤΟ ΒΗΜΑ 13/6/2008
- 5) **ΤΟ ΒΗΜΑ**, Η Ευρώπη «σκοτώνει» τις γυναίκες της, 12/03/2006

ΚΕΙΜΕΝΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΕΚΘΕΣΕΙΣ

- 1) **Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας (1991)**, Αποτελέσματα Απογραφής Πληθυσμού-Κατοικιών, Αθήνα,
- 2) **Εθνικό Επιμελητηριακό Δίκτυο Ελληνίδων Γυναικών**, Αθήνα 11/10/07
- 3) **Έκθεση ILO**, 2007
- 4) **Έκθεση Διεθνούς Γραφείου Εργασίας**, Οι γυναίκες στην διαχείριση, 2006
- 5) **Έρευνα Υπουργείου Εσωτερικών**, 2006
- 6) **ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ**, 2005 (Οκτ.), Τα θεμελιώδη δικαιώματα των γυναικών της υπαίθρου στην Ευρώπη, Ελλάδα: Νομοθεσία και πολιτικές, Πρόγραμμα Δάφνη

ΠΗΓΕΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

1. <http://paroutsas.jmc.gr>
2. <http://www.valentine.gr>
3. [http:// www. kerdos.gr](http://www.kerdos.gr)
4. <http://www.femnetsalonica.gr/paratiritirio>
5. <http://www.gynaikes.gr>
6. <http://www.kethi.g/greek/ethniki/participation>
7. <http://www.kethi.gr>
8. <http://ropewalker.pblogs.gr/349141.html>
9. <http://www.isotita.gr>
10. <http://www.kathimerini.gr>
11. <http://www.karamanu.gr>
12. <http://ropewalker.pblogs.gr/349141.html>

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	315
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	322